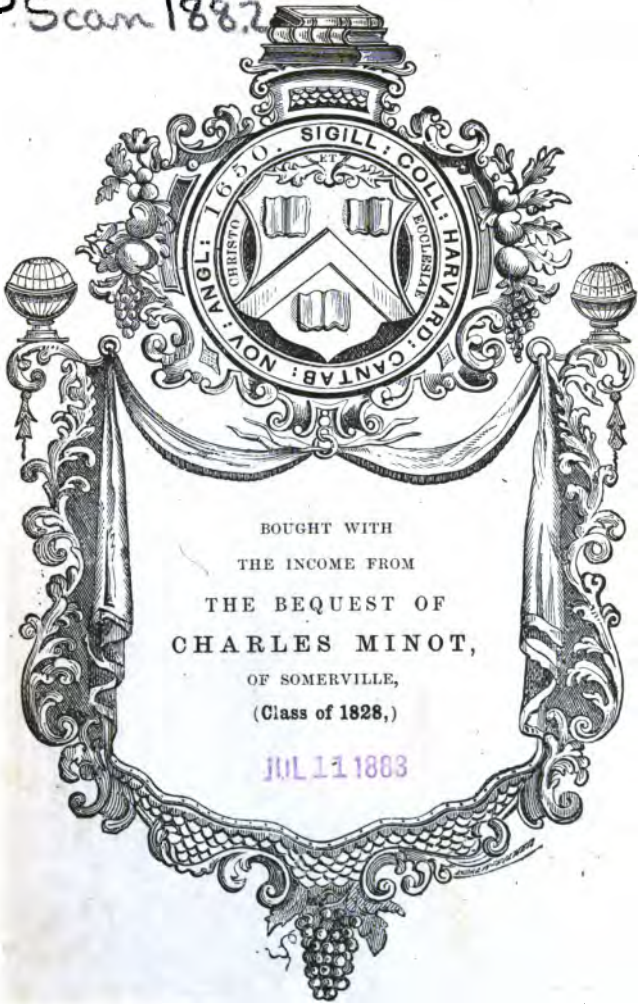

P. Scan 1882

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE BEQUEST OF
CHARLES MINOT,
OF SOMERVILLE,
(Class of 1828,)

JUL 11 1883

Folkevennen.

Et Tidsskrift

udgivet af

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Attende Hærgang.

(Hermed 3 Tillægshefter.)

Kristiania.

V. T. Wallings Bogtrykkeri

1869.

~~VIII, 301~~

~~Scan 6.1~~

PS can 188.2

JULIEN

Meinck Fund.

Indhold.

	Side
Notge i 1868. Af Ferd. Koll.	1—49
	113—146
Skornet	50—60
Den syttende Krig og Jernsakens Overgang. Af H. . .	60—113
Bræmserne. Af W. M. S.	146—162
Den aarlige Generalforsamling.	162—165
Brev Linzendorf. Af Cand. theol. Oluf Olsen . . .	165—245
Drif Melaksøn. Af J. E. Dvilling	245—252
Møllene	252—256
Gulerodstuen.	256—259
Røddens Sundebille	259—262
Fra Finmarken. Af Katechet G. A. Borgen	262—271
To svenske Digte	271—272
Om Monitorerne. Af Capitlt. Müller	273—303
Mellemmand. Af Ferd. Koll.	303—309
Raffiner. Af Ferd. Koll.	309—316
Bandrende Smaabyr	316—331
Bidrag til Belysning af Nordlændingens Folketarakter.	
Af E. F. Holmboe	331—375
Om Dyrnes Udbredelse paa Jorden.	376—397
Om Lurus. Af H.	398—418
Nyzelænderne og deres Forhold til Europæerne i Nyze-	
land. Af J. N. Mohr	418—448

haft sine Ski at tage til, vilde det seet slemmt ud for Mængden i Vinter: men de bar Hjælp og Budskab over de ubevisomme Bidder. Var det blevet med Snefald og Fok, havde det dog ikke været saa stort at tale om; det vilde hedt, at det var svære til Snevinter, og ikke videre. Men der hændte det, som værre var. Da det led udover i Februar, Snekred. begyndte Sneen at løsne oppe i Fjeldene og bære ned: lydløst og lynsnart kom den og førte Dødelæggelse og Død over Bygden. Den første Efterretning om Snefald, som naaede hid, var fra Lønsset Anner til Dydal, hvor der just var samlet meget Folk i Anledning af det nye Bejantlæg til Sundalen. Natten til den 15de Februar, medens Alle laa og sov, kom der et Skred, som tog med sig samtlige Huse paa Gaardene Kletthammer og Enang og begrov 60 Mennesker. Ikke mindre end 30 af disse omkom i Sneen, og af dem, som slap derfra med Livet, var der adskillige, som fik kvæstede Lemmer og varig Skade. I de samme Dage gif der Skred rundttenom: der kom Jobspost efter Jobspost, Slag i Slag, fast fra alle de trange Fjelddale, bort Land har — fra Lom, fra Støren, fra Romsdalen, fra Sundalen, fra Sunelven, fra Jølster, fra Stryn, fra Lyster, fra Sogndal, fra Kinservik, fra Røsdal osv. Snart var det blot et enkelt Hus, som var revet bort, snart var det Alt, som stod paa Gaarden, Baaningshuse og Udhuse, Besætning og Apling; sammesteder kom Folkene levende derfra, men ofte gif der Menneskeliv med. Alt i alt dræbte Snefaldene omkring halvandet hundrede Mennesker. Næsten værst gif det til i Stryn, en snever, ensom Dal inde i Nordfjord. To svære Skred, hvoraf det ene efter et Djenvidnes Udsagn havde en Bredde af $\frac{1}{2}$ Fjerding, tog bort Gaardene Sundal og Gjørven med alt Levende, som var paa dem, og 24 Mennesker fandt sin Død under Sneen. Det er intet Under, at der lagde sig Rædsel og Frygt over Folks Sind: i ugevis gif de og saa op til Snefannerne,

som laa ud over Fjeldbæggen, og ventede, de skulde røre paa sig; engang vilde de sætte affled, det var til at forudse, men naar de vilde komme og hvor de vilde tage Vejen, det kunde Ingen vide. Hele Familier forlod sine Hjem og søgte andetsteds hen, hvor de mente sig mere sikker, og de, som blev, gif ikke nogen Nat trygt til Hvile. Sommetider kom Skredet farende der, hvor de mindst anede det, hvor de før ikke havde vidst af Skred og derfor troede sig udenfor Fare. Dermed voxede Skrækken og Ingen kunde føle sig vis paa, at han vilde gaa fri. Naar saa Ulykken var skeet, fulgte det møisomme, angstfulde Arbejde med at søge efter i Snestrømmen og grave ud de Nester af Guds og Liv, som Skredet havde sparet -- om der var Noget sparet; de vidste ikke, hvor de skulde søge som bedst med Haab om at finde, men det vidste de, at hurtigt maatte der graves og ryddes, skulde Liv reddes, og tit kom de ogsaa for sent med Hjælpen, og det, som de grov ud, var livløse Legemer. Hvad de fortalte, som kom levende frem, viste, hvor der var lidt og stridt under Snemasserne: de havde hørt, hvad der gif for sig deroppe ovenover dem i Dagen, hvert Ord og hvert Spadetag, men forjæves havde de selv raabt og givet Tegn: Sneen slugte Lyden og der var intet Andet for dem at gjøre, end at vente og give sig Herren i Bold. Og saa var der vel mere end En, som maatte høre Hjælpen, den nære, atter fjerne sig og ligge og vente paa den anden Befrielse, der kom sikkrere, Dødens.

Oberalt, hvor Efterretningerne om de frygtelige Sne-skred naaede frem, gjorde de dybt Indtryk, og rundt om i vore større Byer traadte Mænd sammen for at samle Penge til dem, som Ulykken havde rammet. Alene Christianiakomiteen fik samlet omkring 3000 Spd. og, blev end langtfra alt det Tab, som var lidt, dækket, tør vi dog haabe, at ialfald den værste Nød blev afhjulpet. Men det, som ingen Pengehjælp kunde lindre, var Savnet og

Sorgen, der sad igjen paa de øde Høstomter; for Mange var det tabt, som ikke kan erstattes, og den gamle Lykke vil ikke flytte ind med i det nye Hus. Jeg skal nævne et Exempel blandt flere. Der var en Gaardmand i Jølster; som sædvanlig var han efter Nytaar draget ud paa Fiske; det var slaaet daarligt til for ham og han vendte modløs og pengeløs hjem og, da han kom hjem og trængte saa vel til Opmuntring, fandt han hverken Hus eller Hustru eller Børn mere; Alt hans var borte: Skredet havde taget det.

Fuldstændig at forebygge Snefred staar ikke i menneskelig Magt; men Noget kan vi gjøre, og det bør denne Vinter have lært os: vi maa ikke uborrent hugge Løvskogen, som staar opefter Fjeldsiden. Der var Gaarde, som blev spart, fordi der stod Skog oppe i Fjeldet, og der var andre Gaarde, som dennegang gik med, fordi Skogen, som før havde voxet ovenover dem, var borte.

Uvejr
ved
Fisken.

Medens de inde i Landet kjæmpede med Sneen, kjæmpede de ude ved Havkanten med Stormen og Bølgerne. Der laa Fiskere i Tusindvis og ventede paa, Vejret skulde give sig. Fisken var der, men de kunde ikke komme ud og tage den, og, vovede de sig imellem ud med sine Garn, jog Stormen dem tilbage og ødelagde deres Redskab. Maden, som de havde nistet sig ud med hjemmefra, slap op og, da de Intet fiskede, havde de ikke Penge til at kjøbe for: der blev Nød mellem dem, det kunde ikke blive Andet; Opsynet maatte hjælpe til og gjøre Forstrækning, og fra Bergen blev der sendt Proviant til Uddeling; men Fisterne vilde helst — det være sagt til deres Ære — hjælpe sig selv og foretrak for det Meste at laane af hverandre indbyrdes fremfor at tage mod offentlig Understøttelse. Saa ventede de og holdt sig, som de kunde, til Fisketiden var ude og der ikke var Mere at haabe; da drog de endelig hjem, de Fleste uden noget Udbytte af det lange Slid og

Slæb og Mange dertil med brudt Baad og spildt Redskab. Saa var det i Søndfjord og Nordfjord. I søndre Distrikt omkring Hougesund gif det bedre til: her fik de Fisk og tildels rigelig Fisk; men ogsaa her var Vejret usædvanlig uroligt og navnlig havde de den 25de Januar en orkanagtig Storm, som gjorde stor Skade. Idetbelev anslaaer Opsynet det Redskabstab, som faldt under Baarsildesifket iaar, til 50,000 Spd., hvortil kommer Forlis af Baade og Fartøjer; af Menneskeliv gif der 17 med. I Lofoten var det de samme trange Kaar: til Udgangen af Marts havde de neppe nogensinde 2 Søvejsdage i Træk og Uvejret naaede sit Høieste den 31te Marts, da der rasede en Storm, som de selv deroppe sjelden havde kjendt Mage til og som voldte saa stort et Tab af Liv, Baade og Huse, som ingensinde før under nogen Storm i de Aar, Opsynet har været til. Der omkom henved 100 Mennesker paa denne ene Dag, og 30 Fartøjer forliste eller be-
stadigedes.

Men Snee og Storm var ikke det Eneste, vort Folk Nøden havde at kjæmpe med i Vinter; der var tillige en anden streng Gjæst inden Landet, Nøden. Det havde i 1867 været en maadelig Høst for mange Dele af Landet, og i de nordlige Distrikter havde de haft fuldstændigt Uaar. Kornpriserne steg til en sørgelig Høide; selv i Byerne og partivis gif Rugen op til over 7 Daler Tønden og Bygget til over 5 Daler, og Potetes var mangesteds ikke at faa for Penge; da Vinteren kom tidligere og var haardere end den pleier, blev der ogsaa større Arbejdsløshed og længere Arbejdsløshed end sædvanlig, og det var stærkt til alle Kanter. Dyrt Korn og Intet at fortjene, det maatte bringe Sult og Glendighed over Hundreder af Hjem, og der hørtes Nødraab fra By og Bygd. Først stod det naturligvis til i Nordlandene og Finmarken, og her strakte Trangen sig udover den egentlige Fattigmandsklasse; den

naaede Gaardmanden ogsaa, og det gamle Middel til at friste Livet, at blande Bark i Melet, blev atter brugt paa mere end en Gaard. Herredsstyrelserne maatte træde til og hjælpe med Laan og, da de selv ingen Midler havde, maatte de igjen laane af Staten. Og det var ikke smaa Summer, som krævedes: 60,000 Spd. til Tromsø Amt alene, 30,000 Spd. til Nordlandenes Amt og 10,000 til Finmarkens Amt. Saameget løb Statens Laanebidrag op til, og ved Siden heraf blev der naturlighvis laant af Private og taget paa Kredit. Der skal Tid til, inden det forvindes; der skal fiskes godt og avles godt i mange Aar, før Gjælden kan klares. Omendstjønt det ikke gik til den Yderlighed længere forpaa, var Nøden dog ogsaa her følelig; ogsaa her maatte paa sine Steder Herredsstyrelsen gaa imellem for at skaffe Korn til Udsæd, og overalt maatte Fattigvæsenet strække sig saa langt det kunde; men Fattigkassen magtede ikke at hjælpe Alle, som trængte Hjælp, og den private Godgjørenhed blev derfor i vid Udstrækning paakaldt: paa forskellige Steder dannede der sig Komiteer til Indsamling af Penge, og i samme Diemed blev der afholdt Bazarer og Udstillinger, ikke at tale om, hvad den Enkelte gav i Stilhed og for sig, som vel altid bliver det Beste.

Fattigvæsen.
 Allerede i længere Tid har Fattigdommens Bært i vort Land og de stigende Fattigbyrder vaakt Betyrning, og man har spurgt sig, hvor det skulde bære hen tilslut: i Christiania er Fattigskatten i de sidste 10 Aar voret med 47 pCt. og er nu 100,000 Spd. om Aaret; og i det øvrige Land er det omtrent ligedan: det samlede Beløb af Fattigskatten, som i 1850 kun var noget over 500,000 Spd., gik i 1865 op til 1 Million. I denne Vinter kom naturligvis Tanken herpaa atter og stærkere frem, og der blev talt og skrevet meget om, hvorledes man skulde kunne modarbejde dette truende Onde; men det er et vanskeligt

Spørgsmaal og dets Løsning er ikke funden, om den nogen gang findes. Det erkjender man, at Fattigunderstøttelsen bør være saa, at den ikke opmuntrer til Lediggang og Sorgløshed; men hvorledes den bør være ordnet, for at det kan ske, derom deler Meningerne sig. Ligeledes erkjender man det, at der hidtil har været tænkt for lidet paa forebyggende Foranstaltninger, og at den Hjælp, som kommer bagefter, altid kommer for sent; men forebyggende Foranstaltninger kræver Udgifter og man tvier sig ved at paadrage sig dem, før man er vis paa, at de virkelig vil bære den forventede Frugt. En Ting synes man dog at være bleven enig om, og det er, at det offentlige Fattigvæsen kun i utilstrækkelig Grad og med tvivlsom Virkning kan afhjælpe Fattigdommen, og at den private Bølgængsel maa gribe ganske anderledes ind, end den har gjort; den alene kan yde Hjælpen saaledes, at det bliver til Betsignelse. Alt i nogle Aar har der i Bergen, Christiania og Thronhjelm bestaaet Foreninger til frivillig Fattigpleje, tildels udgaaede fra den indre Mission; de har visselig udrettet meget godt, men de har haft for smaa Midler og for faa Kræfter at virke med; der maa blive en almindelig Tilslutning; den frivillige Fattigpleje maa blive en Menighedssag, som Alle er om at bære og støtte, med Penge den, som kan, med personlig Tjeneste den, som kan, og Alle med sin Interesse og Deltagelse. Og var der rigtigt Christenliv iblandt os, vilde det ikke være længe, før det blev saa. Jaar er der stiftet Foreninger i Drammen, paa Hamar og maaste et Par Steder til, og vi faar haabe, at der ikke skal kræves nok en saadan Vinter som denne for at drive andre Byer til at følge Exemplet.

En Indretning, som staar i nær Forbindelse med den frivillige Fattigpleje og er udsprungen af den samme Aand, er nu ifærd med at træde i Virksomhed hos os: der er nemlig i Christiania efter Udlandets Forbillede blevet op-

Dialekt-
nise-
Anstalt.

rettet en saakaldet Diakonisseanstalt, som har til Hensigt at uddanne kristelige Sygeplejerster. Til Nøden og Fatigdommen fører sig jo saa tit Sygdom, og det, som nærmest trænges, er kjærlig og forstandig Pleje; vel har man Bøgen, men han har ikke Tid og Paa til at være om den Syge, som det behøves; her maa Kvinderne komme til og yde Bistand; de alene kan udrette denne Gjerning, men ogsaa de maa have Opøvelse i Sygebehandling, skal de gjøre det ret og formaa at holde ud. I Udlandet priser man disse Diakonisseanstalter, og der er en Efterspørgsel efter deres Lærlinge, som er større, end de kan svare til. Ogsaa hos os tør vi derfor vente velsignet Frugt af det begyndte Værk. Men skal det kunne fortsættes og blive til Noget, maa det omfattes med Kjærlighed: nogen Hver maa have Lidt at afse dertil. Stiftelsen har intet Grundfond og ingen faste Indtægter; den hele Kapital, hvormed den satte ud, var ikke fuldt 2000 Spd., hvoraf de 1000 var et Legat fra en afdød Dame, Frøken Bårnholdt, og derhos har den af Christiania Kommune faaet sig anvist midlertidig fri Bolig i en af Byens ledige Bygninger, men forøvrigt er den beregnet paa at skulle bestaa ved frivillige Gaver. Til Forstanderinde har Anstalten været saa heldig at finde en norsk Dame, Frøken Guldborg, der, efter at have gennemgaaet Diakonissekolen i Kaiserswerth, har gjort Lazarethtjeneste under Krigen mellem Østerrige og Preussen i 1866, og senest har haft Ansættelse ved et stort Hospital i Alexandria.

Men dette har ført mig bort fra Skildringen af Aarets Gang; jeg vender nu tilbage til den.

Mar-
vejen. Efter den strenge Vinter kom der en mild Vaar, som dog ikke var mildere, end at Sneløsningen gif lempeligt for sig uden at der blev nogen Flom, som man med Grund havde frygtet. Allerede i den sidste Halvdel af Mai kom der Sommer i Luften, og der var Glæde i Landet fra den

ene Ende til den anden over det frugtbare Vejr, som gav saa rigt Haab for Aarets Bært. Sjelden har det vel staaet sliq, som det stod iaar ved Pintsfetider, og atter hørtes det, men i en anden Tone, at saadan havde det ikke været i Nands Minde. Norden- og vestensfjelds kom der efterpaa et Nyk med koldt og regnsfuldt Vejr, som slog Modet ned, men det vendte sig dog itide og de fik en Høst baade paa Hø paa Korn, som de ikke kunde ønske sig bedre. Sommeffeds blev det fuldstændig Kronaar, og overalt gjorde de rig Avling, der kom godt i Hus. Sønden- fjelds gif det ikke nær saa bra. Barmen holdt sig uafbrudt, og var der kun kommet lidt Regn indimellem, vilde det blevet overlæg til Aar. Men der kom ikke Regn — i Juni, Juli og langt ud i August faldt der fast ikke en Draabe, og for hver Dag, som gif, sank Haabet, til det næsten slog om i Fortvivlelse. Græsset blev brunt af Tørken og Ageren flinnede af. Høhøsten blev overalt adskilligt under en almindelig, og da Grøden var staaet, var det en Ynk mange Steder at se, hvor lidet der var paa Marken; kort Halm og saa Korn paa Aret. Imidlertid viste det sig dog sluttelig bedre, end det havde seet ud til, og den ringere Mængde blev tildels opvejet ved Kornets Fuldmodenhed og gode Art. Slettest faldt det ud i Eg- nene omkring Christianiafjorden og i den øvre Del af Østerdalen. Potetesavlens lykkedes derimod saagodtsom allevegne; den fik godt af den Bæde, som kom ud paa Efteraaret, og det er kun ganske undtagelsesvis, at der iaar spores noget til Sygdom blandt Poteterne. Ser vi udover Landet i det Hele, maa vi være vel tilfreds med Aarets Avl; den blev ikke saa rig, som vi engang havde ventet, men den blev ikke kleinere, men snarere bedre, end vi plejer at have den, og hvad der er kommet tiltrovs af den, er bleven godt betalt; har Aaret end ikke hjulpet os

Udbytte i Penge for Fisterne af omtrent 460,000 Spd. Bedst slog det til i Barangerfjorden, medens det udenfor denne tildels var saa daarligt, at Fisterne tyede over til den russiske Kyst, hvor de imidlertid kom i Strid med Landets egne Fiskere og desuden led Skade paa sine Baade ved Storm og Styghvejr. Gjennemsnitsindtægten pr. Mand er ansat til omtrent 35 Spd. eller 10 Spd. mindre end ifjor, men for Folk omkring Badsø steg den saa højt op som til 90 Spd. Ved dette Fiske føles stærkere og stærkere Mangelen paa tilstrækkeligt Opsyn, og det er vel rimeligt, at der paa det nu forsamlende Storching vil blive gjort Noget for at afhjælpe Mangelen.

For at give et tydeligere Begreb om, hvad disse tre store Fiskerier har for Betydning, skal jeg meddele nogle Tal: det samlede Antal Mennesker, som mødte frem paa Fiskepladsene, beløb sig iaar til 78,000, og ved Baarsildfisket var desuden en 7000 Mennesker sysselsat med at tilvirke Silden. Af Baade var der ved Baarsildfisket og i Lofoten tilsammen 12—13,000 — det er jo en uoverskuelig Flaade — og i Baarsildfisket taltes der 1000 Logisfartøjer og ligesaamange Transportfartøier. Paa en Dag kom der Sild ind til Stavanger for over 100,000 Spd., og i Løbet af to snauve Godvejrskdage tog de paa den korte Strækning mellem Røvær og Houggesund 80,000 Tønder op af Havet.

Det Fiskeri, der, som sædvanlig, udover Sommeren og Høsten dreves langs Finmarkens Kyster, og hvori der deltog en 6—7000 Mand, gav idetheletaget Udbytte som i et Middelsaar, men det faldt ujevnt og Priserne var lave, da Russerne, som tager Meesteparten af Fisken, havde forkjøbt sig det forrige Aar og derfor var knebne i Betalingen. Man regner, at Fiskeriet kastede af sig en 118,000 Spd.

Det Romsdalske Baartorskfiske var ikke videre heldigt:

Udbyttet anslaaes kun til 290,000 Spd., hvilket er omtrent 100,000 Spd. mindre end forrige Aar. Sommersildfiskets Gang har jeg ikke fulgt; men rimeligvis maa det ialfald paa Bergenskanten have slaaet overmaade godt til; for Bergen har aldrig udført saameget Sommersild som iaar — henimod 200,000 Tønder. Makrelfiskeriet nede i Lister og Mandals Amt lykkedes ikke fuldt saa vel som ifjor. Udbyttet regnes kun til en 80,000 Spd., medens det ifjor var 130 000 Spd., og det var idetheletaget daarligere, end det har været i de sidste 5 Aar. Heller ikke Bærefiskeriet slog paa de Kanter saaledes til som ifjor; efter et Skjøn er dets Udbytte sat til omtrent 20,000 Spd. eller 14,000 Spd. lavere end i 1867. Smaasildfisket i Singelfjorden (ved Hvalserne), der i de sidste Aar er været til en anseelig Bedrift, udbragte 80—90,000 Tønder. Oppe i Nordland er der i Høst faldt et meget rigt Sildefiske, der skulde været rigere endda, om de overalt havde haft Telegrafsen ved Haanden til i en Hast at faa Bud efter Tønder, Salt og Mandskab, og Silden har endog vist sig saa langt nord som ved Finmarken, hvor de ellers ikke plejer at have Besøg af den.

Spitsbergsfarerne fra Tromsø og Hamerfest vendte hjem med en Last af henimod 50,000 Spd. og Bankfiskerne med en Last af henimod 40,000 Spd. Sælhundsfangerne fra Tønsberg var ogsaa i Regelen vel fornøjet med sin Fangst: det samlede Antal Sæl, som deres 15 Skibe fik, beløb sig til 54,000 Stykker til en Værdi af omtrent 185,000 Spd., hvoraf de 85,000 var ren Gebinst for Nederi og Besætning*). Sven Føyn, der er Fader til Føyn. den Tønsbergste Sælhundsjagt, har ellers selv slaaet sig paa en anden og større Bedrift, som han ligeledes har villet bryde Vej for; han gaar nu efter Hval. Dertil har

*) Besætningen — ibethele en 700 Mand — faar altid $\frac{1}{4}$ af Bruttoudbyttet.

han anskaffet et eget Dampskib („Isbjørnen“) og kostbare Fangstredskaber. Længe har det ikke villet lykkes for ham; Udgifter og Møje har været spildt; men med sin vanlige Ihærdighed har han ikke givet op, men har taget Lærdom af Uheldet og forandret sine Redskaber og forbedret sit Stel og iaar endelig er hans Foretagende kronet med Held. Han gjorde en Fangst af 30 Hvaler, og det er nu hans Agt paa Badsø at anlægge et Damptrankogeri, hvor han kan tilgodegjøre al den fede Spet. Da disse gode Tiden-der naaede Tønsberg, blev der almindelig Glæde i Byen, og da Føyn selv i Begyndelsen af September kom hjem, samlede hans Medborgere sig om ham for at bevidne ham sin Beundring og Deltagelse.

Damp-
fart
paa
Sibi-
rien.
Der er ogsaa Andre end Føyns egne Byesfolk, der tænker højt om hans Dygtighed og hans Redebonhed til at virke for Fremme af landsgavnlig Sag. Det har ny-
lig vist sig paa en slaaende Maade. Der kom hid fra det Indre af Sibirien en Kjøbmand, som var rejst den lange Vej for at faa istand en Dampskibsforbindelse mellem Sibirien og Finmarken: Sibirien har Kjød og Korn, som det ikke kan blive af med, og Finmarken maa være glad i at kunne finde udvidet Marked for sine Fiskeprodukter og muligens ovenikjøbet erhverve sig nogen Transithandel med Manufaktur- og Kolonialvarer. Det er et nyt og vovsomt Foretagende, som ikke mange har Mod paa at friste. Afstandene er lange, Forholdene ukjendte, og det er ikke rimeligt, at der, i Begyndelsen ialfald, vil være Noget at vinde. Den russiske Kjøbmand vendte sig til Føyn med sin Plan, og det viste sig, at han havde vendt sig til den Rette; Føyn gik ind paa at gjøre en Forsøgsskifart til næste Aar med sit Dampskib. Det er ikke godt at sige, hvorledes det vil bære af, men der kan være en stor Fremtid for denne Sag, og vi maa alle være Føyn taknemmelig

for, at han vil vise sit Land den Tjeneste ogsaa her at bryde Bane.

Det skulde synes, som vi havde Fisk nok udenfor vore egne Kyster, saa vi ikke behøvede at reise andetsteds hen for at lede efter den. Det har de imidlertid ikke fundet i Mandal. Derfra blev der nemlig ibaares sendt ud en Expedition, bestaaende af 2 Skonnerter og 1 Jagt, til Fiskeri under Island. Fartøjerne var udrustede med alt det som trængtes til for at drive Fiske paa fjerne Færvarde, med Nøter og Nøtesfolk, med Salt, Tøndestav og Bødkere, og endog med Bygningsmaterialier til at føre et Hus op for Winterbrug. De slog sig ned paa et Sted, som kaldes Seidishjord. Et af Fartøjerne kom ihøst hjem med Ladning, Nesten bliver nok Winteren over paa Island. Det er for tidlig endda at dømme Noget om dette Foretagende, men jeg vover alligevel at prise det. Hvert Træl af Driftighed og Foretagelse, som kommer tilsyne, skal vi hilse med Glæde: gaar det galt en Gang, gaar det godt en anden Gang; det, som det gjælder om, er, at Manden er der; det er til den, vi skal sætte vort Haab om Fremgang og Udvikling for vort Land. Vil vi altid holde os i de gamle Spor og aldrig prøve noget Nyt, bliver det snart for trangt og kleint herhjemme.

For Fiskehandelen har det iaar i det Hele taget været en daarlig Tid; der blev betalt høie Priser for den raa Fisk — det gjælder ialfald om Vaarsilden; men Afsetningen har været vanskelig og Priserne paa de udenlandske Markeder lave. Dette har dels haft sin Grund i, at der ifjor var Misværet i de Egne, som tager vor Fisk, saa at de har maattet indskrænke sit Forbrug, og dels deri, at der laa store Beholdninger igjen fra det foregaaende Aar. Vore Fiskehandlere har derfor lidt alvorlige Tab, og havde ikke mange af dem ibaares gjort slige glimrende Forretninger i Korn, vilde de neppe haft stærk Ryg nok

Fisk
ved
Island

Fiske
hande
len.

til at bære Stødet. I et Par af de finmarkske Byer er der ogsaa indtruffet Fallitter mellem flere af de mere betydelige Huse. Ved Nytaarstider truedes Bergens og Throndhjems Fiskehandel af en anden temmelig alvorlig Fare: med engang blev nemlig Klipfistolden i Spanien forhøjet for disse to Byers Bedkommende, medens den forblev uforandret for Alesund og Christiansfund; var dette vedblevet, vilde Bergenserne og Thrønderne have været saagodtsom udelukkede fra det spanske Marked; men heldigvis blev Foranstaltningen kun af kort Varighed; vor Minister i Madrid gjorde Indsigelse og berigtigede den Misforstaaelse, som laa til Grund for Toldpaalægget, og dette blev atter ophævet. Nu har Spanierne som bekjendt jaget sin elendige Dronning paa Porten, og lykkes det dem at grundlægge en kraftig og hæderlig Styrelse, som kan bringe Landet varig Fred og Sikkerhed, vil dette, da Spanien er det bedste Marked for vor Klipfist, faa en mærkbar Indflydelse paa vor Fiskeexport. En Fordel er allerede vundet: Tolden er midlertidig blevet ikke ubetydelig nedsat.

Trælast-
hand-
len.

Vor Trælastudførsel har iaar været noget større end ifjor, da den efter Toldlisterne gik op over 400,000 Commercælæster. Den Kreds, hvorfra vi tager vor Udførselslast, er da ogsaa iaar blevet udvidet efterdi Tømmer fra Bermelands Skove har begyndt at finde Vejen til Christiania, siden Jernbanen til Arvika blev aabnet. Har vi i de senere Aar udført en større Mængde med Trælast end før, saa bliver paa den anden Side den Last, vi skiber, stadig af mindre Dimensioner; jeg vil nu ikke tale om den Masse Pitprops, af Tykkelse omtrent som en stikkelig Gardstør, der gaar afsted til England; men ogsaa den almindelige Last er betydelig mindre end den var; før vilde Trælasthandlerne mest ikke tage Stokke med 9 Toms Top og nu regnes det for stort Tømmer, og de maa være glad,

om de kan faa det for samme Betaling, som de gav for de større Dimensioner tidligere. Men er vor Udflibningslast bleven mindre, saa har vi samtidig lært at gjøre den mere værdifuld; vi stiller bedre med den og har mere og mere lagt os efter at forædle den her hjemme; Antallet af Dampskiblerier stiger: blandt Andet er der iaar anlagt et nyt stort Dampskibleri ude paa Snarsen tæt ved Christiania, og der tænkes nu paa ogsaa at faa istand Dampskiblerier, saa vi kan sende Udlændingen Trævirket saa fuldfærdigt, at han bare behøver at sætte det sammen. Det gaar langveis bort mangengang med bort tildannede Tømmer; fra Frederiksstad stod det nylig berettet, at der ikke var mindre end 6 Skibe, som paa engang havde faaet Fragt af høvlet Læs til Ny-Zeeland, og det var ikke de første Skibe, som iaar gik i den Fart.

Forøvrigt har vore Skoge i Sommer været truet af alvorlig Fare; da det var saa knasende tørt, gik der Ild i dem for et godt Ord og Alt i Et kom der Skogbrand op. Men heldigvis blev det som tiest ikke til noget videre, Hjælpen var nær ved Haanden og gik rasst til Værk, saa vi i Regelen slap med Frygten. Efter Beretningerne at dømmes blev Skogene i Sverige ganske anderledes medtagne. Belært af denne Sommers Erfaringer har man begyndt at tænke paa at faa istand en Brandforsikringsindretning for Skoge, ligesom man har det for Huse og Løsgære; man kan nel allerede nu faa Skogene forsikrede i de almindelige Indretninger, men det er paa saa uforsigtige Vilkaar, at Udgangen kun bliver lidet benyttet. Det synes, som om det ikke skulde være vanskeligt at faa oprettet en særskilt Skogassuranceforening her i Landet, hvor der er saa mange og store Skogejendomme; men det er noget Nyt, som sagtens vil tage sin Tid.

Noget Nyt, som det heller ikke gaar fort med her i Landet, det er Skogplantning: paa Vestlandet, hvor de, som

bekjendt, forlængst har gjort Ende paa den Skog, de engang havde, har de dog taget fat paa den Ting; ved Sandnæs ikke langt fra Stabanger er der en offentlig Planteskole, hvor der alt nu staar over $\frac{1}{2}$ Million Planter og som, efter hvad Forstmændene siger, om nogle Aar vil kunne forsyne hele Bestlandet med Planter, om det kræves; paa Jæderen har de ogsaa plantet eller saaet ud noget Skog bjst og her, og nu nylig har der i Bergen dannet sig et Selskab med det Formaal at faa klædt nogle af de mange nøgne Koller deromkring. Det er af de Foretagender, som det skal lidt patriotisk Sind og Fremtidstanke til for at iværksætte; for man faar ikke selv se Frugten af sin Gjerning; men slikt Sind burde der findes: det er mere end en Talemaade, at vi staar til Ansvar ligeoverfor Efterlægten for, hvorledes vi handler med Landet, som er os betroet. Det er vor Pligt at saa, for at vore Efterkommere skal kunne høste, om Gud vil.

Er vore Fiskerier og vor Skogdrift vigtige for os, er dog vor Skibsfart vel saa vigtig. Det er ikke Lidet det, som den Aar om andet bringer ind i Landet. Medens vi fører ud Fisk for omtrent 8 Mill. Spd. og Trælast for over 7 Mill., sejler vi op i Fragt for 13 — 14 Mill. aarlig. Antallet af Søfarende var ved sidste Folketælling omtrent 40,000, og vor Handelsflaade bestod ved Begyndelsen af 1868 af omtrent 6500 Fartøjer til en samlet Drægtighed af 420,000 Kommercelæster. Det stiger og det stiger. I de 3 Aar 1864, 1865 og 1866 lagde vi 100,000 Læster til vor Flaade og i 1867 vorede den atter med 25,000 Læster eller noget over 100 Skibe, og det ser ikke ud til, at den skal tage af iaar: hvert Djeblig har Aviserne Beretninger om Skibe, der er løbet af Stabelen, og om den trable Virksomhed, som gaar for sig paa vore Bærster; her ved Midtsommerstid stod der, efter hvad det fortaltes, ikke mindre end 163 nye Fartøjer under Bygning omkring i Landet. Tilværten kommer, som

Skibsfart.

vi ved, ikke blot fra hjemmebyggede nye Fartøjer, men vi kjøber ogsaa Skibe udenlandsfra; især var vi om os, da der for et Par Aar siden var slaaede Tider for Skibsfarten og Folk var nødt til at sælge sine Skibe for lav Pris: alene i det enkelte Aar 1866 lagde vi os til fremmede Skibe for over 1 Million Spd. Vi selv kan jo ikke, som Enhver maa skjønne, med vor egen Handel svælsætte alle disse Skibe, vi ejer; de maa gaa ud og søge Fragt i andre Landes Havne, og det gjør de da ogsaa efter bedste Evne: der er ikke det Hav, hvor ikke det norske Flag er seet, og overalt, hvor det viser sig, nævnes det med Ære. Vore Sømcænd har godt Lov paa sig for Dygtighed og Hæderlighed og, saasandt Skibet er godt, hvilket desværre ikke altid er Tilfældet, da vi ofte mest har gaaet efter billigt Kjøb, er en norsk Skipper nogenslunde tryk paa at faa Fragt, hvor Fragt er at finde. For at give en Forestilling om den Fragtfart, vi driver, skal jeg opløse, at vi ifjor førte 4700 Ladninger fremmede Havne imellem. Blandt andre Lande, hvor vore Skibe færdes, er ogsaa

Keniu
lat i
China.

det fjerne store Kejserdømme China i Asien; dette folkerige Lands Handel, som først nylig er bleven aabnet for Europæerne, er i stærk Opkomst og er modtagelig for en overordentlig Udvidelse; der er stærk Trang til Skibe derover og Fragterne er derfor ualmindelig høje; men hidtil har vi savnet grei Underretning om de ejendommelige Forhold derborte og paalidelige Agenter til at varetage vore Skibes Fart, saa at Mange ikke har bovet sig ind i den Fart og Adskillige, som har lagt iveri, er kommet derfra med Tab. For at afhjælpe denne Mangel har Regjeringen iaar sendt en svensk Søofficer ved Navn Annerstedt over til Kina som Generalkonsul, og af de Indberetninger, han har stillet hjem og som indeholder mange værdifulde Oplysninger, lader det til, at han med Iver vil tage sig af sin Gjering og at hans Sendelse vil blive til stor Nytte for vor

Skibsfart paa de østasiatiske Farvande. Med en anden asiatisk Stat, Siam, (hvis Herster i Forbigaaende sagt har det malebariske Navn Somdetch = Para = Paramandi = Maha = Mong = Kut), holder vi paa at afflutte en Traktat, som ogsaa sigter til at skaffe vore Skibe fordelagtige Villkaar i det Niges Havne. Et europæisk Land, i hvis Fragtfart vore Skibe i de sidste Aar har faaet betydelig større Del end før, er Frankrige; der farer nu dobbelt saamange norske Skibe paa Frankrig som for 5 Aar siden, og spørger man om Grunden til denne Forandring, saa ligger den nærmest i den paa forrige Storting vedtagne Traktat, der nedsatte Afgifterne for vore Skibe i franske Havne og saaledes gjorde det muligt for dem at konkurrere med Landets egne.

Veritas.

Jeg talte i min forrige Aarsberetning om „Norsk Veritas“ og viste, hvad det var for Noget; jeg vil her kun kortelig gjentage, at denne Indretnings Hensigt er at tilvejebringe paalidelig Kundskab om samtlige norske Skibe til Vejledning ved Fragtflutninger navnlig i fremmede Havne, og Tanken er, at hvert Skib, som har Vidnesbyrd fra Veritas for at være et brugbart Skib, skal uden videre Undersøgelse tages for godt, hvor det kommer hen og byder sig frem. Denne for vor Skibsfart og dens Trivsel nyttige Indretning har iaar gjort et langt Skridt frem mod Gjennemførelsen af sit Formaal: den har opnaaet, at dens Vidnesbyrd i England, det Land, som fremfor alle andre bruger vore Skibe, agtes for ligesaa gyldige og afgjørende som Vidnesbyrd fra hvilket som helst af de andre ældre udenlandske Indretningers af samme Slags.

Damp-
skibe.

Medens vor Sejlsflaade har været, har vor Dampskibsflaade sandelig ikke heller staaet stille; men det er ikke længere ret vel muligt at holde Tal paa alle de nye Dampskibe, som anskaffes og sættes i Fart. Det vrimler af dem langs efter Kysten, og man maa gaa til slige affides Bunde

midt oppe i Fjeldmarken som Gjendin og Bygdin for at fænde en Indsjø, hvor der ikke stiger Rug op af en Dampskibspibe. Naar man ved, hvordan det stod til med Dampskibsfart her i Landet bare for en 10—12 Aar siden, maa man blive forundret ved at høre, at Bergen nufortiden anlæbes af 40 og Stavanger af 30 Dampbaade, Stort og Smaat sammenregnet, og medens man før mente, at det ikke var Andre end Staten, som magtede at holde Dampskibe i Gang, har Staten nu næsten ikke et eneste Fartøi ude; selv i Finmarken er der Tale om at lade Statens Dampskibe afløses af private. Imidlertid maa dog Staten endnu paa mange Steder, fornemmelig da i Fjordene, skyde Ballert til for at holde Dampskibsfarten oppe: aarligaars giver den ud ikke langt fra 100,000 Spd. i Bidrag til private Dampskibsselskaber; men den Tid tør vel komme, da disse Bidrag kan bortfalde og Staten slippe med at betale, hvad det koster at faa Posten bragt frem. Af de nye Dampskibsplaner, som iaar er bragt paa Bane, er det rimeligvis den mest mærkbare, at Stavangerløb-mændene har sat sig fore at bygge et større Dampskib, der skal fare paa Sortehavet for at hente Rug.

Under Fiskerierne faar Dampen stadig mere og mere Anvendelse: iaar forrettede flere private Dampskibe Tjeneste som Transport- og Bugserfartøjer under Vaarsildfisket og i Lofoten var et af Statens Dampskibe i Gang mellem Fiskeværerne for at føre Folk og Underretning frem. Selv ved de mindre Fiskerier har man begyndt at drage sig Dampen til Nytte; Christiania Fiskeopkjøbere har slaaet sig sammen og anskaffet sig to smaa Dampskibe, som bringer Fisken ind fra Fiskepladsene ude i Fjorden til Christiania Brygge.

Paa samme Tid som Antallet af vore egne indenlandske Dampskibe og Dampbaade stadig stiger, sætter ogsaa Ud-lændingen flere og flere Dampskibe i Gang paa Landet:

Sverige, Danmark, England og Holland har Skibe gaaende i regelmæssig Fart paa Norge og af og til kommer der et Dampskib fra Spanien for at hente Fisk eller fra Preussen for at bringe os Korn.

Baad-
stevner.

For vort Baadvæsen har dette Aar været et Mærkeaar: det har seet vort første, store almindelige Baadstevne. Den Interesse, som nu rundt om i Landet er vakt for Baade og Baadstel, er et af de glædeligste Tegn paa den Fremskridtsaand, der er kommet i Folket med Hensyn til Alt, hvad der gjælder Søbrug. Det er ikke ret saa længe siden, der for første Gang blev rørt ved Spørgsmaalet om Baadene, og nu er det allerede været op til en stor Folkesag, som slysfætter Tankerne fra Svinesund til Varangerfjorden. Langs hele vor Kyst gaar der et ivrigt Baadstræb for sig og overalt er de ifærd med at drøfte, om den Slags Baade, de bruger, er den bedste og hensigtsmæssigste, og at gjøre dem bedre og dueligere, om de kan. Da nu derfor Stavanger By paa Tilskyndelse af Overlods Pous i Bergen lod udgaa et Optraab til et almindeligt Baadstevne, hvor Baade fra alle Landets Kanter skulde møde frem og prøve sig mod hverandre og faa sin Dom af kyndige Mænd, slog denne Ide strax an overalt, i hver Bygd og hver By fast; alle vilde de være med at lægge sin Interesse for Dagen og gjøre Sit til for at faa Stevnet istand. Nogle Steder satte de ud Præmier, andre Steder bevilgede de Pengebidrag og atter andre udrustede de Folk og Baade, som skulde møde frem til Prøven. Da da Tiden var inde, stebnede de tilsammen fra Nord og Syd for at være med i Prøven eller for at se til, og den første Uge i August var for Stavanger som en eneste stor Fest. Prins Oskar skulde have været tilstede for at aabne Stevnet; men han blev hindret desværre; baade fra ham og fra Kongen kom der imidlertid Hilsen og Bud; og faa mødte der op tre stoute Delogsmænd, 2 svenske og 1 norsk,

for at give Festen Glæds og foreget Betydning. Alt i Alt meldte der sig henimod 300 Baade og Fartøjer af forskjelligt Slags: Garnbaade, Notebaade, Skrejbaade, Makrelbaade, Lodsbaade, Lodsfløjter og Dæksfartøjer. Der blev sejlet og roet og manøvreret, en Dag paa den Bis, en anden Dag paa en anden, for at de forskjellige Egenheder, som kræves, kunde komme tilsynne. Baadene fik sine Tal for sin Dygtighed i hver enkelt Retning; Tallene lagdes sammen og derefter bestemtes det, hvem som skulde regnes for bedst. Som Præmielisten viser, var der ikke nogen enkelt Slags Baade, som ubetinget blev tilkjendt Prisen fremfor alle de andre: en Baadform fandtes mest skikket til det Brug, en anden til det, og dette var efter min Mening et glædeligt Resultat, for det viser, at de nogethvert Sted har havt Tankerne med sig og bygget sine Baade ikke paa Maa og Faa, men saaledes, at de kunde blive mest passelig for Behøvet; og det gjorde, at de kunde gaa fra hverandre paa Stevnet med den Overbevisning, at hver havde Noget at lære af den Anden. Af Notebaadene fik en Stavangerbaad første Præmie, af Garnbaade en hardangerbygget fra Egersundsøen, af Skrejbaadene en Naffjordsbaad, af Makrelbaadene en Listerbaad fra Banse, af Lodsbaadene en Soggendalsbaad, af Lodsfløjterne en Kragerøbaad, af Makrelfløjterne en Listerfløjte, af smaa Dæksfartøjer et fra Svinesund. Første Præmie for godt og hensigtsmæssigt Udstyr blev tildelt en Makrelfløjte fra Arendal og Præmier for Baadbygningskunst fik 3 Listerværinger, 1 Hardangerbonde og 1 Thjødlingmand. Foruden dette store Baadstevne ved Stavanger har der iaar, som det i de sidste Aar plejer, været holdt en mindre Kapsejling nede ved Hvaløerne. Vren for at have faaet disse Kapsejlinger igang tilkommer hovedsagelig en Engelsemand, der har bosat sig paa Hvaløerne, og som ret kunde gjøre

Skam paa os ved sin Interesse for Alt, hvad der angaar vort Lands Hæder og Vel.

Udstil-
linger.

Af andre Slags Udstillinger og Væddeprøver har der som sædvanlig været en Række. Skjønt de ikke er af gammel Alder, holder dog disse Udstillinger paa ligesom at gro ind i vort Samsundsliv, og det er et godt Mærke paa, at der er Fremstridt hos os og Glæde i Fremstrid-
tet, paa samme Tid som Udstillingerne selv virker til at føre os videre. Næste Gang er stadig bedre end forrige; altid er der noget Nyt, som ikke var at se sidst, altid er der Noget, som giver at tænke, Noget at lære og tage efter. Den, som er forrest fremme, faar Ros og Fordel, som gjør ham kjællere, og den, som er agterud, faar en Spore til at mande sig op og lægge kraftigere ivei. Og saa det, som ikke er det Mindste, at al den spredte Virken samles sammen og stiller sig frem for Dje og Sind som et eneste stort Samarbejde, som Alle er med at glæde sig i og drage Nytte af. Det styrker at vide, at En ikke staaar alene med sit Stræb uden Støtte og Deltagelse, men at selv det mindste Virke er et Led i Landets Arbejde og bidrager til dets Hæder og Trivsel. For ikke at tale om de faste Udstillinger, den paa Stav i Dier, hvor Gudbrandsdølserne møder op med sine gildeste Heste, og den i Silgjord, hvor Thelemarkingerne viser frem sine bedste Melkekjær, har vi blandt Andet ihøst haft en storartet Have- og Landbrugsudstilling i Kristiania, hvor Gartnerne overbød hverandre i Prøver paa indbydende Frugter og Kjøkkenvæxter og hvor indenlandske Værksteder sammen med Agenter for udenlandske Fabrikanter fremviste den Mangfoldighed af findrige og vakkre Redskaber, som Industrien nu stiller til Jordbrugets Tjeneste; ved Siden af denne Udstilling vil jeg nævne en anden liden og beskeden, oppe paa Neros, hvor det saaes, hvad der kan være 2000 Fod over Havet, naar Sommeren er varm. Af de Gjenstande,

som fandtes paa den store Haveudstilling, var der en Slags, som fortjener nærmere Omtale: det var en Samling af spiselige Sopper. Den var ment paa at lære os Sop. Noget, som vi ikke skulde glemme: det nemlig, at vi i den Mængde Sopper, som vorer rundt om i Skog og paa Mark, har en Rigdom, som vi ikke skal laste bort; det er ikke saa rundeligt med Næringsmidler hos os, at vi har Naad til at lade noget unyttet, og der skal ikke stor Kogekunst til for at gjøre Soppen til en velsmagende Spise. Hidtil har det været saa bagvendt, at vi ikke har rørt ved den Sop, der har staaet herhjemme, medens vi samtidig fra Frankrig har indført Sop af akkurat samme Sort for at sætte den frem som lækker Kost paa vore Gæstebudborde. Det, som staaer ivejen for Soppernes almindelige Brug, er mest en gammel Fordom kun, men det er at haabe, at den vil vige for bedre Oplysning, og at den Tid skal komme, da Sop ikke er nogen ukjendt Ret paa Hvermands Bord. Der var en Mand nede i Frederiksstad iaar, som bød Folk til Middag hos sig paa bare Sop, tilberedt til 3 forskjellige Retter, og jeg kjender dem, som har spist Sopsuppe uden at vide af Andet end at det var Kjødsuppe, som de havde nydt.

Selv til vore mere affidesliggende Bygder, der har Ord for at være sene til at gaa ind paa, hvad der er nyt, har Udstillingstanken vundet frem. Saaledes blev der iwaares i Hornindalen i Nordfjord holdt et Fjøsstue i Forbindelse med en Udstilling af Buprodukter, Gaardsredskaber og Husflidsgjenstande, og det saaes af den Mængde Folk, som strømmede til, at der i Bygden ikke var Lige-gyldighed for Sagen. Og nu, tænker jeg, der i Hornindalen er Mere end En, som i sit stille Sind har besluttet, at han skal prøve paa, om han ikke kan naa frem til Præmie næste Gang, der bliver Udstilling, og med den Beslutning vil baade han selv og Bygden være godt tjent.

Idræts-
fæstner.

Foruden disse Møder, hvor Folk fører frem sine Væ-
rer og sit Arbejde til Prøvelse og Bestuelse, og som nær-
mest har økonomisk Betydning for Landet, er der disse an-
dre Møder, hvor Folk fører sig selv frem for at maale
sin Idrætsdygtighed og som har en mere ligetil folkelig
Betydning. Af dem er der ogsaa blevet mange i de senere
Aar, og det gaar ikke an at følge dem alle. Jeg skal
blot nævne et Par af de største. Paa Lindøen ved Chri-
stiania var der i de første Dage af Juli tilstevnet et stort
Skyttermøde, og der mødte frem Udsendinge fra ikke min-
dre end 64 Skyttelag til et samlet Tal af halvfemtehun-
drede; de holdt paa at skyde i samfulde to Dage, og der
blev uddelt Præmier til et Beløb af 1000 Spd. Mangen
sin Kongsberggrisle kom paa den Maade udover Landet.
En af vore bedste Skyttere, som desuden selv har konstrue-
ret et egen Slags hurtigskydende Rifle, Bøssemager Larsen
i Drammen, gik sidenefter til Wien for at tage Del i den
store tydske Skyttefest, som holdtes der i August, og han
vendte hjem ikke alene med værdifulde Præmier, men ogsaa
med den fornøjelige Tidende, at hans Skudsikkerhed saavel-
som hans Rifle havde vakt endog Keiserens Opmærksomhed.
Saa holdtes der i Midten af Juli et Sangermøde i Chri-
stianssand, hvor 120 Sangere fra de forskjellige Byer paa
Bestlandet stredes om Prisen og lagde sin Sang sammen;
saa var der i Throndhjem ihøst en vakker Turnfest, hvor
Ungdommen lod se Prøver paa sin Kraft og Behændighed,
og saa var der endelig i Vinter, medens Sneen laa, paa
flere Steder foranstaltet Kaprend paa Ski til Fremme af
denne gode gamle norske Bedrift. Overalt, hvor disse
Kamplege har været holdt, har Folket støttet sig om og
seet til og der har været Glæde over dem i vide Kredse,
saa de er blevet til sande Folkefeste. Og det er godt og
vel: for hertillands har vi haft for lidet Folkefeste, som
kunde løfte Sindene udover det snebre, sløvende Dagstræv

og samle Alle om noget fælles Stort. Og det er godt og vel ogsaa derfor, at det bidrager til at støtte og styrke Iveren for det, som er Mødernes Maal, og som er vel værdt at støttes og styrkes: legemlig Idræt og Sang bør holdes i Agt og Ære; thi de staber Kraft og frejdigt Mod, og det er Kapitaler, et Folk aldrig kan faa nok af.

Bed Siden af de Møder, jeg har nævnt, har der tillige været holdt andre Møder — af Tankens Mænd til aandelig Brydning, til Udstilling, saa at sige, af Ideer og Meninger, af den videnskabelige Granskning's Frugter. Af dem vil der altid være færre: for der er ikke saa Mange, som syde sliq med aandelig Gjærning, at de har noget Nyt eller noget Dydigt at lægge frem. Imidlertid bliver der dog Aar for Aar flere ogsaa af den Slags Møder og, da vort eget Land er lidet og vore Kræfter ringe, slaar vi os sammen med vore Naboer, Svenskerne og Danskerne. Af saadanne Scandinaviske Sammenkomster har der iaar været 2. Først var der i Juli her hos os i Christiania et stort Naturforsker møde, som kaldte sammen Naturvidenskaberne's Dyrkere og Benner fra alle de tre nordiske Riger, og senere holdtes der i August Maaned i Örebro i Sverige et Skolelærermøde, som var besøgt af over 100 Nordmænd.

Det, som mest stiller sig ivejen for slige større Møder og som overhovedet hindrer Samsfærsele og Samlivet her hos os, det er, som vi alle ved, de store Afstande; det er saa tungvint og saa kostbart at komme fra Sted til Sted. Afstandene kan vi sagtens ikke gjøre kortere; men Tungvintheden og Kostbarheden kan vi formindste. Det har vi ogsaa efter Lejlighed gjort og, er det Noget, vi skal undres over, er det ikke det, at vi ikke er kommet længere i den Retning, men snarere det, at vi er kommet saa langt. Den, som kan huske en 20—30 Aar tilbage og ser, hvordan det er nu, maa forbauses over, hvad der er

Skandinaviske Møder.

Bejvæsen.

at være med paa det Ene og paa det Andet. Trods det, at Drammenserne sagde sig fra, tør det nok hælde, at denne Bane mellem Christiania og Drammen bliver den første af de paatænkte Baner, som tages paa, alligevel; vil blot Christianienserne, magter de den vel alene; de behøver ikke at trygle Staten om Hjælp; der vil nok byde sig private Penge frem, naar der er sikker Udsigt til Udbytte som her. Af andre Jernbanelinier har man iaar ogsaa anstillet nærmere Undersøgelser om den mellem Frederikshald og den svenske Grændse og af den mellem Stabanger og Egersund; om den sidste har Ingeniørerne sagt, at Terræenforholdene for største Delen er saa gunstige, at den Bane vilde blive billigere at bygge end nogen anden i Landet. Endelig er der i den allersidste Tid fra svensk Side dukket op et nyt Jernbaneforslag, som gaar ud paa, at man skal forbinde Jemteland med Levanger eller en anden Havn i Throndhjemsfjorden ved en Jernbane. Dette Forslag er imidlertid saa nyt, at vi ikke har faaet Stunder til at tænke videre over det endda.

Svenske-
vej i
Nord-
land.

Derimod er der en anden Vejforbindelse med Sverige, som der er tænkt adskilligt paa og som allerede har vakt en ualmindelig levende Interesse paa begge Sider af Rjølen; det er den Tanke, som Professor Daa var den første til at udkaste, om at lægge en Vej fra Bodø eller fra en af Fjordbundene deromkring over til svensk Norrland; den blev strax greben med Iver og drøftet i Aviser og paa Møder. Nu fører der ingen Vej over fra Norge til Sverige længere nord end Jemtlandsvejen, og der ligger store Strækninger paa svensk Side, som er hemmet i sin Opkomst og Udvikling, fordi de er stængt ude fra Adkomst til Havet og ingen farbar Vej har til Steder, hvor de kan afsætte sine Produkter og hente sig det, de har Behov for. De har nok følt det før, men de fik først ret eftertrækkelig føle det her forgangen Aar, da der var Miskvært

i Landet og de trængte snar og let Tilførsel af Korn. For os har Vejforbindelsen maaste ikke fuldt saa stor Bigtighed som for Svenskerne; men ogsaa for Bodø og de omliggende Distrikter maa det naturligvis være af betydelig Interesse at faa øget Handelsfamkvem, og det vil nok mærkes paa Bodøs Bært, naar den Vej kommer istand. Allerede Udsigten til det Opsving, Vejen vil give, har sat Liv i Nordlændingen; de stiftede i Vinter paa Bodø et Selskab til Fremme af Distriktets Velvære; det viser, at de har Tro paa, at Noget kan gøres, og Vilje til at gjøre Noget, og det er godt for mange Veje. Hvad Vejen ellers angaar, sendte Regjeringen isommer en Ingeniør op for at undersøge Terræforholdene og forhandle med de svenske Ingeniører, og efter hans Indberetning er der ingen Vansteligbed ved Anlægget af en tidsmæssig Vej, idet man endog har Valget mellem to hver for sig anbefalelsesværdige Linjer.

Medens Befordring af Mennesker og Gods gøres lettere og billigere, udvikles ogsaa Befordringen af Breve og Budstaber og det vel saa raakt. Efter Nedsættelsen af Brevportoen har Antallet af de Breve, Posten har haft at befordre, aarligaars steget, og det var i forrige Aar $4\frac{1}{2}$ Million imod ikke fuldt 3 Millioner i 1857, medens Indtægterne gaar op til omtrent halvfjerdehundrede tusinde Spd. om Aaret. Der er nu næsten ikke nogen Afkrog i Landet, den ligge saa affides den ligge vil, som ikke Posten naar frem til, og Alt i Alt findes der 520 Postaabnerier i Landet foruden de egentlige Postkontorer i Byerne. Men Postvæsenets Udvikling har dog Intet at sige ved Siden af Telegrafvæsenets. For en Menneskealder siden kjendte man ikke Telegrafer, og for to Menneskealder siden var endnu ikke den videnskabelige Opdagelse gjort, som indeholdt den første lille Spire til dette forunderlige Meddelelsesmiddel; nu omspændes snart hele Jorden med et Net af

Postvæsen.

Telegrafvæsen.

Telegraftraade, og man kan i et Øjeblik faa Budskab selv fra de fjerneste Steder. For et Land med saa udstrakt Skibsfart som vort er Telegrafen en uburderlig Ting, og vi har derfor heller ikke været sene med at føre os den til Nytte. Det sees paa, hvad vort Telegrafvæsen tager ind om Aaret, som med en rund Sum kan sættes til en 100,000 Spd. Der kommer og gaar saa omkring 300,000 Telegrammer aarlig og paa Telegrafstationerne er sysselsat ialt henved 200 Mennesker (hvoraf omtrent 30 Kvinder). Før gik al vor Telegrafkorrespondanse med Udlandet nedigjennem Sverige; men det fandt vi for knapt: ifjor blev der derfor lagt et Toug over fra Arendal til Jylland og iaar har vi besluttet at lægge et Toug over fra Egersund til Skotland. Denne sidste Foranstaltning har vi ellers stredet en hel Del om: vi var nok enige om, at vi skulde skaffe os direkte Telegrafforbindelse med England, men om vi skulde gjøre det alene eller om vi skulde slaa os sammen med de Danske, der ogsaa netop er ifærd med at kaste et Toug over til England, og drive Telegraferingen for fælles Regning, derom var der en Stund megen Uenighed, som imidlertid endte med det, at vi gik i Lag med de Danske. Indenfor vort eget Lands Grændser holder Telegraftraaden paa at arbejde sig op imod Tromsø, og nu nylig bevilgede Stortinget 120,000 Spd. for at føre den frem lige til Badsø, saa at vi om føje Tid vil kunne telegrafere fra den ene Ende af Landet til den anden.

Beslutningen om dette kostbare Telegrafanlæg til Badsø er et Tegn blandt flere paa den Omhu, Styrelsen nuomstunder har for Finmarken: fra at have været Stedbarn er det næsten blevet Kjøledægge, og vi gjør, hvad vi kan, for at fæste det til os og fremme dets Udvikling. Forsaavidt den Iver, vi viser, har haft sin Grund i Frygt for, at Rusland skulde komme og tage Finmarken fra os, hvis vi forsømte det, har ellers Professor Friis nylig dæmpet denne

Fin-
marken.

Frygt betydelig; han har nemlig oplyst os om, at det er en Bildfarelse, vi har svævet i, naar vi har troet, at Rusland skulde trænge til at faa fat i Finmarkens isfri Havne og rige Fiskerier, da det paa sin egen Kyst der nord har baade ypperlige Havne og prægtige Fiskepladse; for den Sags Skyld at begjære Finmarken vilde altsaa for Rusland være at gaa over Bækken efter Band. Men fordi om vi lader den gamle Tro om Ruslands Trang til at komme i Besiddelse af Finmarken fare, saa tilsiges vor Pligt saavel som vor Interesse os alligevel at gjøre, hvad vi kan, for at opbjaelpe og styrke denne fjerne Landsdel, og særlig bør vi have vor Opmærksomhed rettet paa dens forvildede Sprogforhold, hvis Vanstuelighed kanstke bedst skjønnes, naar jeg fortæller, at af de 56 Lærerdistrikter i Finmarkens Amt er kun 8 rent norstke, medens 9 er rent lappiske og 39 blandede, dels norst-lappiske, dels norst-kvænstke og dels med alle tre Befolkninger paa engang. Som Bevis paa, at vi ikke nu længer glemmer Finmarken, skal jeg nævne, at Regjeringen iaar har bevilget et større Laan til Anskaffelse af et Dampstib paa Varangerfjorden, oprettet en Laane- og Diskonteringskommission i Badsø, forstærket Grændsepolitiet og Politiovsynet under Fiset, og ladet udgive en kvænst Katekismus. Desuden er der for Stortinget foreslaaet forstjellige andre vigtige Foranstaltninger, som fordrer betydelige Bevilgninger: saasom Anlæg af en Vej i Sydvaranger og af en storartet Havn paa Badsø, Opmaalning og Kartlægning af Tromsø og Finmarkens Amter, Oprettelse af 12 Fripladse paa Tromsø Seminarium til Uddannelse af Lærere for de blandede Distrikter med det Formaal at bibringe Kvæner og Lapper Kundskab i Norst, forøgede Tilstuds til Almueskolerne i samme Djemed, Ansættelse af faste Kirketolke, Nedsættelse af en Kommission til Ordning af Jordsforholdene, Opsyn til Forebyggelse af Stridigheder mellem Flytlapperne og

Bumændene, Deling af Barangers Fogedembede og endelig Opførelse af en Amtmandsgaard. Blicher Alt det bevilget, som er forlangt, vil det gaa op til over 30,000 Spd. aarlig i næste Budgettermin.

Guldet. De kaliforniske Drømme, som Efterretningen om Guldfundet i Tanadalen ifjor vakte, er iaar for største Delen forjagede; Virkeligheden har ikke svaret til Forventningerne. For at forebygge al Tilstrømning af guldsøgende Lykkejægere udstedte Regjeringen i Mai en provisorisk Anordning, hvorefter Ingen skulde have Lov til uden Grundeierens Tilladelse at grave efter Guld og, da Staten selv ejer det Meste af Grunden omkring Tanaelven, fik den det saaledes i sin Magt at sætte de Vilkaar for Guldgravningen, som den fandt tjenligst. Vilkaarene, som Staten satte, var, at de, som vilde friste Forsøget, skulde indhente Tilladelse hos Geschworner Dahll og for ham godtgjøre, at de var i Besiddelse baade af den fornødne Kyndighed og af hensigtsmæssige Redskaber; Guldet, som de fandt, skulde de faa beholde uden Afgift, men de skulde være pligtige til at opgive, hvormeget de havde vundet. Paa den Maade har man erhvervet paalidelige Oplysninger om Lejernes Guldholdighed. De, som har foretaget Gravningen, har været erfarne Kaliforniamænd, som forstod Haandteringen og kunde dømme om Forholdene. Og Resultatet er blevet det, at Guldet forekommer saa sparsomt, at dets Udbinding kun giver en meget tarvelig Fortjeneste. Imidlertid mener man, at der maaske vil findes mere Guld inde i Fjeldene omkring Tanaelven, og der har været fremsat Ønske om, at det maa blive nærmere undersøgt.

Stenful paa Andøen. Har Guldfundet ikke holdt, hvad man troede det lovede, saa har derimod Stenfulsfundet paa Andøen holdt mere, end det lovede. Dahll har været deroppe iaar igjen og anstillet Undersøgelser, og han har fundet baade mægtigere Lag og et større Felt, end ifjor. Efter hvad han

iaar har seet, antager han, at der findes et 2 Fods mægtigt Kullag af omtrent $1\frac{1}{2}$ norsk Kvadratmils Udstrækning, og, holder dette Stil, vil Andøen kunne levere 1 Million Tønder Stenkul aarlig i 1300 Aar. De Kul, Dahll har undersøgt, er vistnok efter de Prøver, man har gjort, mindre stikket til Dampstibskul, ialfald med den Konstruktion, som Jldstederne nu har, da der falder megen Afte; derimod vil de med Fordel kunne anvendes til Gasproduktion. Det er nogle kloge Folk, de Geologer; de kan ikke alene, saadan som Dahll her har gjort, drage frem for os de nyttige Stenarter, Jorden gjemmer, men de kan ogsaa sige os, naar disse Stenarter blev dannede, og hvordan det omtrent saa ud paa Jorden den Tid. Saaledes fortæller Dahll os, at dengang Kullagene aflejrede sig paa Andøen, da svømmede der krokodillelignende Uhyrer i Hæbet omkring Den, og da stod der Palmer paa Lofotsfjeldene.

Medens jeg er inde paa Talen om hvad der er hændt i Mineralverdenen, skal jeg tillige sige et Par Ord om vore Bergværker, forsaavidt der er Noget at sige om dem. Med Kongsbergs Sølvværk gaar det fremdeles saare godt: i 1867 gav det et Overskud af 66,000 Spd., og jeg ser, at Direktionen venter, det skal vedblive at holde sig omtrent paa samme Høide. Imidlertid lader det ikke til, at Kongsberg By paavirktes synderlig af Værkets Trivsel; der er næsten ikke Pris paa Ejendomme i den gode Bergstad; forleden Dag blev saaledes en Gaard, der var brandforsikret for 3000 Spd., solgt for 30. Ogsaa Vinorens Sølvværk ser nu lysere Dage, og i de første Par Maaneder af dette Aar vandtes der Sølv af dets Gruber til en Værdi af 5000 Spd. Derimod hviler det samme Tryk over vore Jernværker, og det er endog forsøget derved, at man i England har opdaget en Methode til af det simpleste Slags Jern at tilvirke Staal, medens man før til Staaltilvirkning kun brugte fint Jern, som det norske er.

Berg-
værks
drift.

Fossum Værk er nu saagodtsom nedlagt og Gidsfos har betydelig indskrænket sin Drift. Alene Titanjerndriften i Soggedal har taget Opsving; det, som det stod fast paa, var Vanskeligheden ved at faa Jernet smeltet for rimelige Penge; men nu skal de have fundet op en simpel og billig Smeltningssmaade og derfor gjør Engelsemændene, som ejer Gruberne, Alvor med at fuldføre de Jernbaner og øvrige Arbejder, som de midlertidig havde indstillet. Paa Ytterøen har man truffet paa et nyt, rigt Kisbrud; men Efterspørgselen efter Kis var — ialfald her i Foraaret — mindre rast, saa de maatte tage lidt Rev i Sejlene og formindste Driften. Imidlertid kommer der dog fremdeles regelmæssig Dampbaade fra England for at hente Kisen. Som jeg allerede nævnte i min forrige Marsoversigt, har det i den sidste Tid gaaet nedad Balke med Altens Kobberværk, og de engelske Gjere har iaar udbudt Værket til Salg. Ogsaa Nørøes Værk trykkes af de lave Kobberpriser og kaster Lidet af sig. Vore gamle Kobberværkers tvivlsomme Tilstand affrækker dog, som det sees, ikke Følt fra at spekulere i Kobberdrift; nylig er der saaledes for tydsk Regning kjøbt endel Gruber og Anvisninger i Thelemarken.

Industri.

Om vor Industri forøvrigt har jeg ikke Stort at melde; der er, det jeg ved, ikke foregaaet noget Mærkeligt med Hensyn til den i dette Aar. Vor Bomuldsindustri lider fremdeles af Eftervirkningerne efter den amerikanske Borgerkrig, der er endnu ikke kommen nogen ret Fasthed i Forretningen og Priserne slyr op og ned. Som Følge deraf tør vore Spinderier og Væverier ikke rigtig lægge i Vej. Med vore mekaniske Værksteder har det været forskjelligt; nogle har gjort gode Forretninger, for andre har det ikke været stort mere, end Baaden har baaret. De Forsøg, som gjøres for at udnytte vore Skoves Biproducter, og som vi engang lovede os saameget af, vil endnu

ikke rigtig gaa. Den første norske Træoliefabrik er efter i en Mærkelig at have tjæmpet med Uheld og Tab iaar endeligen bleven nedlagt, og de andre Fabrikker i lignende Retning arbejder, i bedste Fald, uden synderligt Udbytte. Imidlertid er dog Sagen ikke givet op: der vil vel prøves og forsøges saalænge, at man tilslut vinder. Istedetfor de gamle Kræfter, som gaar træt, stiller sig nye med friskt Mod og andre Ideer; nye Tilvirkningsmaader og nye Produkter bringes frem, og man drager sig til Nytte de Erfaringer, der er gjort om, hvad der ikke vil lykkes. Ved Hafslands Brug er der saaledes iaar indrettet en ny Fabrik af den Slags, jeg her omtaler, en saakaldet „Træsprefabrik“, der af de overblevne Kanteflis vil virke Trækul, Tjære, Træspire og Lysgas, og ved Litledalens Sagbrug forsøger en anden Fabrik paa at drage Nytte af al den overflødige Sagmug, som falder ved Bruget.

I et Land, som vort, hvor der er saameget Fjeld at sprænge, er det naturligvis af Bigtighed at have et kraftigt og billigt Sprængstof; før har vi, som Alle ved, brugt Krudtet; men for nogle Aar siden opfandt en svensk Mand ved Navn Nobel et nyt, stærkere Sprængstof, som han kaldte Nitroglycerin og som falder omtrent $\frac{1}{2}$ billigere end Krudt. Dette Stof har ogsaa vundet Indgang hos os navnlig ved vore større offentlige Arbejder, og der blev for et Par Aar siden anlagt en Nitroglycerinfabrik ude ved Lysakerelven en Mils Vej fra Kristiania. Men Nitroglycerin er en farlig Ting, som vi ikke har lært at behandle ret endda; bedst det er, saa tændes den og spreder Død og Forstyrrelse omkring sig. Bistnok har vi endnu ikke haft sliG Ulykke af den som i Sverige, hvor Fabrikken to Gange er gaaet i Luften, men ogsaa her har den dog givet Prøver paa sin Tændbarhed, saaledes iaar oppe ved Bejarbeidet i Dydal, og man har begyndt at blive betænkelig ved at bruge den. Imidlertid er de Fordele, den

Nitro-
glycerin.

yder, saa store, at man kvier sig ved at hindre dens Brug, og det vil vel gaa saa, at, efterhaanden som man bliver vant med at haandtere den, vil man lære, hvad der er at iagttage. Forøvrigt har Nobel allerede udfundet en anden kemisk Sammensætning, som han har givet Navn af Dynamit, der noget nær har den samme Sprængkraft som Nitroglycerin, men efter anstillede Forsøg kun exploderer, naar den behandles paa en bestemt Maade, saa at den saagodtsom er fareløs, og dette Stof bliver ogsaa tilvirket paa Fabrikken ude ved Lysaker.

En ny Industri er kommet op iaar; det er at lave Brændevin af Klenlav. En svensk Prof. Stenberg fandt det ud, og vore Brændevinsbrænderier var ikke sene til at tage efter; ihøst lod de udgaa Bekjendtgjørelser om, at de vilde kjøbe al den Klenlav, som bødes dem, og i en Fart blev mange Hænder bestjæftigede med at samle Lav i Skogtrakterne oppe omkring Kongsbinger, og der var mere end En, som paa den Vis fik sig en ubentet Fortjeneste. Saalænge der skal drikkes Brændevin, kan vi vel ikke sige Andet, end at det er godt og vel, at det kan virkes af andre Ting end af det, som Menneskene bruger til Næring; men vi skal huske paa, at Klenlav heller ikke har været uden at gjøre nogen Nytte; den har sin vigtige Bestemmelse den med, og vi vilde være ilde farne, om vi brændte den op til Brændevin alsammen. For det Første dækker den Jorden og giver Ly for de unge Træsplanter, saa det vilde gaa Skogen ilde, om den kom væk, og dernæst er den, som de ved Bested om i alle vore Fjeldbygder, god at tage til, naar det kniber med andet Foder; der gaar ikke noget Nar, hvor der ikke kjøres mange Læs Mose hjem til Gaards, og et godt Mosetag har fra gammel Tid været regnet for en Herlighed. Rigtignok siger de det, at vi har saa ustyrtelig meget Mose, at vi kan forsyne alle vore Brænderier og endda have Nok igjen til vore Krea-

Klenlav-
brænde-
vin.

turer; men om det er saa, tør ikke jeg afgjøre. Forresten ser det ud for, at Brændevin, naar det kommer til Styk-
ket, kan laves af noget nær, hvad det skal være; nylig har
Profesfor Waage meddelt, at der ogsaa kan fremstilles
Brændevin af den Tang, som vorer ved vore Strande.

En liden Industri, men som er mærkelig ved sin Hi-Træskeer
storie, er den med Træskeer. Sundt har i sin Bog om
Husfliden fortalt, hvorledes en fattig Gaardmand paa
Thoten begyndte at gjøre Træskeer, først i Smaat og saa
stedse i større og større Mængde, til han bragte det dertil,
at han solgte for 100 Spd. om Aaret og blev en velhol-
den Mand paa det. Og fra denne ene Mand bredte Fær-
digheden sig ud i Bygden, saa det blev Arbejde og For-
tjeneste for et Par Hundrede Mennesker og saa at Thotens
Træskeer kom Landet udover. Det blev mærket dette og
Selskabet for Norges Vel, som har sat sig til Dypgave at
støtte og opmuntre al god fædrelandsk Virksomhed, har iaar
til Vidnesbyrd om sin Erkjendtlighed hædret Træskemanden
— Ole Skattum hedder han — med Selskabets Sølv-
medalje.

Træskeer og Tøffelbunde, det høres omtrent lige uan-
seligt begge Dele; men er det Ene værdt en Medalje, er
vel det Andet sagtens værdt en Smule Dmtale, og jeg vil
derfor anføre som Marsnytt, at en Mand nede ved Pors-
grundskanten har begyndt at tilvirke Tøffelbunde, som han
fører over til England. Det kan hænde, at ogsaa dette
vil vore op og at andre vil tage efter, saa det kan blive
Næring for Flere. Det har været af de Ting, Folk har
tænkt paa, naar der har været Tale om passende Gjen-
stande for Husfliden i vort Land. Hos os, hvor Skogen
mangesteds er saa overflødig og Trævirke saa billigt, maa
det ligge nær at tage Træarbejde fat og søge at gjøre
Penge og Sysselsættelse ud af det, og hver den, som giver

Tøffel-
bunde.

Stødet til Fremgang i den Retning, fortjener Tak og Paa-
skjønnelse.

Bed-
maskine.

Har vi meget Bed, bruger vi, som bekjendt, ogsaa meget Bed til at varme vore Stuer i den lange Vinter. Det er derfor af ikke liden Interesse, især for os Byboere, at saa Beden saa billig som mulig bragt i ovenfærdig Stand. Et Forsøg paa det er nylig gjort: en ung Ingeniør ved Navn Sverre Lie har konstrueret en findrig Maskine, der baade sager og kløver Beden saa smaa, En vil have den, og saaledes gjør Arbejde saavel for Bedstjæ-
rer som for Bedbugger. Der er vel dem, som ikke synes om den Indretning, fordi den tager Fortjenesten fra dem; men saa gaar det altid, naar der kommer en Maskine med i en Bedrift, hvor for Alt gik med Haandkraft. Men der er saamange Flere, som har Fordel deraf, og løser denne Maskine, jeg her har omtalt, sin Opgave, er den en Opfindelse, som skal annammes med Glæde.

Band-
kraft.

Endnu en Ting vil jeg nævne, som staar i Forbin-
delse med Industrien. Det bliver mere og mere nødven-
digt for Haandværkeren nuomstunder at tage Maskinen til Hjælp ved sit Arbejde; men han vil som oftest ikke kunne skaffe sig den Drevkraft, der behøves, og han maa derfor lade Maskinen fare. Med dette for Øje har Bergens op-
lyste Kommunebestyrelse iaar besluttet at udvide sit Vand-
værk og skaffe Byen saa rigelig Vandforsyning, at der ogsaa kan afgives Vand til at drive de Maskiner, som maatte anbringes omkring i Værkstederne. I Stavanger har ogsaa, ser jeg, en Blokmager taget Vandledningen til Hjælp ved sit Drejerarbejde.

Indfø-
rselen.

Jeg har ovenfor talt om, hvormeget vor Udsørsel gaar op til; det kunde maasse interessere En og Anden at høre, hvormeget vi aarlig fører ind fra fremmede Lande af Varer og Gods. Jeg kan sagtens ikke nøjagtig opgive det for iaar; thi dertil har jeg endnu ikke Materialier;

men det bliver sig nu nogenlunde ligt Kar om andet, kun med den Forskjel, at Indførselen stiger, altsætersom Folkemængden vorer. Efter en Opgave, jeg nylig saa, indførte vi i 1866 — som vel omtrent kan regnes til et Middelsaar — idethele for 26 Millioner Spd. Det høres stort, og jeg vil ikke sige, det ikke var bedre, om vi indførte lidt Mindre af visse Slags Ting, men vi maa huske paa, at det fordeles paa Mange. Det bliver omtrent 15 Daler paa hvert Individ i Landet. Nøjagtigt at opgive, hvor meget der af disse 26 Millioner falder paa hver enkelt Indførsels-gjenstand, vilde blive for vidtløftigt og kjedeligt, og jeg skal derfor blot nævne de vigtigste Vareforter. Af Korn indfører vi for 6 Millioner, af Kolonialvarer, det vil især sige Sukker, Tobak, Kaffe og The, for 4 Millioner, af Dyr og Madvarer af Dyr for $1\frac{1}{2}$ Million, af Brændevin og Vin for $\frac{1}{2}$ Million, af Salt for $\frac{1}{2}$ Million, af Uld, Bomuld og Pin for 2 Millioner, af spundne og vævede Sager for $3\frac{1}{2}$ Million, af Stentul for 700,000 Spd., af Metaller for 850,000 Spd. og af Metalarbejder for noget over 1 Million. I Told af de 26 Millioner, vi indfører, betaler vi i Alt henimod en 3 Millioner, men heraf kommer Størsteparten paa det, som vi spiser og drikker; de 12 Millioner Spd. i saakaldte Forbrugsartikler, vi henter hjem fra Udlandet, yder alene for sig i Told omtrent 2 Millioner eller $\frac{1}{3}$ af sin Værdi. For hvert \mathcal{D} Kaffe, vi drikker, giver vi Toldkassen 5 \mathcal{f} og for hver \mathcal{D} Tobak, vi ryger eller straar, giver vi den 12 \mathcal{f} . Naar de 5 Skillinger og 12 Skillinger tilsammen løber op i henimod 1 Million Dalere, kan vi vide, om vi ikke vidste det før, at der maa bruges en svare Mængde Kaffe og Tobak her i Landet og at det nok maa gjælde for Mere end En, at Tobakspiben hænger i Munden og Kaffekjedlen staar over Jlden, saa lang Dagen er.

Indførselen stiger med Folkemængden, sagde jeg; at

Folke-
mæng-
den.

den vover, det ved vi vel omtrent Alle; hvert Aar bliver der nogle tusinde Sjæle flere i Landet, end der var det foregaaende. Ved Begyndelsen af dette Aar regnede man Norges Indvaanertal til 1 Million 720,000 Mennesker. Imidlertid er det i de allersidste Aar ikke gaaet saa rasst op, som før: i 1866 og 1867 var Tilvæksten kun 19,000 eller omtrent $\frac{1}{2}$ Procent aarlig, hvilket var mindre end det nogensinde har været siden 1814. Aarsagen er ikke vanskelig at skjønne: den ligger naturligvis i den tiltagende Udvandring: i 1866 vandrede der 15,000 ud og i 1867 13,000. Aar anslaar man Udvandrerstaren til en 12,000. Om Aarsagerne til denne vorende Udvandring har jeg allerede før talt her i Folkevennen. Efterhvert som der bliver flere Landsmænd derover i Amerika, drager det stærkere og stærkere did; Slægtskabet drager og Nygtet drager; Vejen bliver ligesom lettere at fare, jo flere der har faret den, den bliver opgaaet saaat sige, og det synes ikke længere, som det er saa stor en Sag at sætte over Atlanterhavet. Man ved, at det gaar trygt og sikkert, og man ved, at man træffer kjendt Folk, naar man kommer over. Der er ikke Nogen nu i dette Land, som ikke har hørt om Amerika og det baade tit og ofte, og der er ikke Mange, især paa Landsbygden, som kan sige sig fri for i ledige Stunder at have tænkt saa smaat paa en Amerikarejse. Derfor ser vi ogsaa, at aldrig saa snart gaar det lidt skalt for En herhjemme, saa vender hans Sind sig strax mod Amerika, og har han ikke selv Naad til at bekoste Overfarten, skatlægger han Venner og gode Medborgere. Meget hyppig kommer der ogsaa nu Pengesendinger fra Amerika fra dem, som er naaet over og er kommet sig saa paa i Vej, at de har noget at afse. Jeg vil ikke tale om, at Manden stiller Rejsepenge hjem til Kone og Børn — det er nu hans ligefremme Skyldighed — men det gaar videre ned end saa: fra Sødskende og selv fra fjernere Slægtninge

kommer der jævnt Penge sendendes — et vakkert Tegn paa, at Slægtstjærkligheden endnu er stærk hos vort Folk, og at der er Hjertelag hos det til at dele Lykken med Andre.

Foruden de andre Udvandringsgrunde, som før har været og som altid vil blive, er der i de sidste Tider kommet frem en ny, som er lidt tung at nævne og som jeg vil haabe er forbigaaende; det er Misnøje med Forholdene her i Hjemmet. Folk, som sad godt i det og havde sit Udkomme, saa det skulde synes, de kunde blive i Landet, er draget afsted: „Det er for tunge Skatter og for store Udredslser her i Norge“ — har de sagt — „Stat og Herred og Embedsværl tager for meget af en Mand's Indtægt, og det ene offentlige Væsen „voxer op efter det andet med sine Krav.“ Saa har de solgt sine Gaarde og gjort sin Ejendom i Penge og har flyttet sig selv og Alt det, de havde, over til Amerika.

Den samme Klage over svære Skatter og store Udgifter har været hørt ogsaa fra Andre end Udvandrere; den er bleven stærk nu og den kommer fra mange Kanter. I Aarene mellem 50 og 60 var det lyse Tider for Landet; det gik godt med al vor Bedrift baade paa Land og paa Søs, og vi blev derfor kanske lidt modigere, end vi burde; vi kjøbte Ejendomme til høje Priser, vi laante Penge uden Betænkelighed, vi begyndte paa mangeslags Foretagender, vi lagde os til dyrere Levemaade — kortsagt vi slog stort paa i Tillid til, at det skulde blive ved at være Bind i Sejlene. Og som det var med den Enkelte, var det ogsaa med Stat og Herred, ogsaa de satte raslt ivej og tog sig paa Meget, som drog Udgift efter sig. Men saa vendte Binden sig og der kom nogle Aar med knap Avl og Misværl og standset Hørelse; Udgifterne var de samme, men Eonen til at bære dem var bleven mindre. Jo længere det led, desto stærkere føstes Trykket og enkelt godt Aar stral ikke til at hjælpe paa Fode. Gik det op paa en Kant,

Dføn-
miff
Tryk.

Bonde-
ven-
nerne.

gik det ned paa en anden. Især paa Landet stod det tvivlsomt til; de vidste ikke at skaffe Penge til Afdrag og Renter, til Skatter og Krambodgjæld, og der blev Dpbud og Tvangsauktioner i Mængdevis. Tilslut har Bønderne fundet, at det ikke kunde gaa, som det gik, og at Noget maatte gøres, og der er voret op en Folkebevægelse saa stor og almindelig, som vi sjelden har seet den. Sparsomhed og Indskrænkning er Løsenet, hvorefter de slutter sig, og det er betegnende for Bevægelsen, at den til sin Leder og Hoveding har faaet en Mand, hvis Sparsommelighedsprinciper før havde bundet liden Indgang, og som i mange Aar, tilsyneladende ialfald, havde staaet saagodtsom alene med sine Meninger. Denne Mand er Storthingsrepræsentanten for Lister, Søren Jaabæk. For et Par Aar siden begyndte han at udgive en liden uanselig Avis, som han kaldte Folketidenden; der var i Førstningen ikke Mange, som agtede paa den, men det har man nu lært: den er gaaet frem fra at være Organ for en enkelt Mand til at blive Organ for et stort Parti. Jaabæk, som man før var vant til at betragte som En, der gik sine egne Beje uden at bry sig, om der fulgte Noget med eller ikke, har vist sig at være Mand for at samle og føre et Parti og baade at kjende og at kunne bruge de Midler, som dertil kræves. Han har sat sig i Forbindelse med Folk Landet over, har skrevet og talt, reist omkring og virket og Frugten af hans ihærdige og utrættelige Virksomhed er den, at der under ham som Chef og med hans Blad til sit Organ har samlet sig et Parti, der tæller talrige Tilhængere fast i hver Bygd i Landet. Efter Danskerne's Exempel kalder Partiet sig Bondevennerne. Paa en Mængde Steder er der stiftet bondevenlige Foreninger, hvis Medlemmer kommer sammen, drøfter offentlige Anliggender og udtaler sin Mening og Vilje gennem Beslutninger. Oftere har de ogsaa holdt større Kredsforsamlinger til fælles Overlæg-

ning. I Sommer udstrev Jaabæk et stort almindeligt Bondevenmøde paa Hamar, som havde til Hensigt at fremme Enhed og Enighed mellem de forskellige spredte Foreninger og samle deres Bestræbelser om visse bestemte Formaal; der mødte mellem 20 og 30 Deputerede frem, og under Jaabæks egen Ledelse forhandlede de i nogle Dage en hel Del politiske og sociale Spørgsmaal. I Regelen indskrænkede dog Forhandlingerne sig til, at Jaabæk oplæste og kortelig begrundede de af ham udarbejdede Forslag, som derefter uden Debat bifaldtes. Hvad der paa det Møde blev vedtaget, maa vel betragtes som Partiets Program, og jeg skal derfor nævne de vigtigste af de Resolutioner, som blev fattet; en af Hovedaarsagerne til den nuværende fortrykte Tilstand mellem Bønderne fandt de var den høje Rentefod, og de besluttede derfor, at Rentefoden burde søges nedsat; den bestaaende Gjældslovgivning var ogsaa stor Skyld, mente de, og de stemte saaledes for, at Værtshusgjæld og adskillig anden løs Smaagjæld burde erklæres uinddrivelig ad Rettens Vej, at det Ejendomsbelsøb, der nu er undtaget for Udsøgning (indtil 12 Spd.), burde forhøjes, at Gjældsfrængsel burde ophæves og at det Ansvar, man paatager sig ved at gaa i Borgen for Andres Forpligtelser, burde indskrænktes. Videre udtalte de sig for, at der burde ske Forandringer i Skydsloven, som nu kjendes saa trykkende mangesteds, at Skoledirektørembederne burde inddrages og at der ikke længere burde fortsættes med Bevillinger til Landbrugets Fremme, det vil da sige, at Landbrugsskoler, Landbrugsudstillinger, Udsendelse af Drænmestere, Schweigere, Agronomer osv. skulde ophøre, forsaavidt det ikke kan gaa uden Statsbidrag, hvilket det rimeligvis ikke vil kunne. Af egentlig politiske Spørgsmaal var der tre fore: om aarlige Storting, om direkte Valg og om Stemmerettens Udvidelse; aarlige Storting var de Mødende ikke stemte for; derimod erklærede de sig for

Stemmerettens Udvidelse, medens de med Hensyn til Valgmaaden mente det burde overlades hver Valgkreds at ordne sig, som den vilde. De fattede Resolutioner er siden gennem Folketidenden blevet kundgjort for samtlige Bondevenforeninger med Opfordring om at tiltræde dem, og denne Opfordring er ogsaa blevet efterfulgt, idet den ene Forening efter den anden har meddelt sit Bifald til Hamar-mødets Udtalelser. Senere er Jaabæ selv mødt frem med disse Resolutioner i Stortinget og har i sit Partis Navn fremsat Forslag til deres Gjennemførelse. Ikke overalt har imidlertid Bønderne helt og holdent sluttet sig til Jaabæ og hans Fane; flereskeds, og navnlig kanske nordensjælds, har de erklæret, at de vilde have sin Frihed og ikke være bundne til at følge et bestemt Spor, og enkelte Steder har der endog dannet sig Modforeninger, som ligefrem har misbilliget Jaabæ's Agitation. Men selv i saadanne Foreninger er dog, saavidt jeg har kunnet erfare, væsentlig omtrent de samme Tanker og Anskuelse kommet frem, og det har vist sig, at Stemningen overalt nogenlunde har været ens. Som vi ser, har de rent politiske Spørgsmaal indtaget en forholdsvis underordnet Plads blandt de Sager, som har beskæftiget Bondevennerne, Noget, som er ogsaa let forklarligt efter de Marsager, som hovedsagelig har sat Sindene i Bevægelse; det er det økonomiske Tryk, hvorpaa Tanken fornemmelig er rettet og som det først og fremst gjælder at afhjælpe. Kun ganske faa Steder har Programmet faaet et videre Omfang, saaledes f. Ex. i Ber og Eid Bondeforening, i hvilken, saavidt jeg ved, Stortingssmanden Kirkesanger Olaffen er Sjælen; der har de taget stærkt i og rørt ved noget nær alle de store Samfundsspørgsmaal, som er oppe i Tiden; foruden for aarlige Storting, direkte Valg og Stemmerettens Udvidelse, har de erklæret sig for Indskrænkning af Embedsmyndigheden og Udvidelse af den kommunale Selvstyrelse, for Inddra-

gelse af Statens Tilskud til de lærde Skoler og derimod rundeligere Statsbidrag til Almueundervisningen samt Oprettelse af Folkehøjskoler, for Ophævelse af Skole- og Konfirmationstvang, for Styds- og Vejbyrdens Overførelse paa Statsklassen, for Indskrænkning af Militærudgifterne og Indførelse af frivillig Folkevæbning, for Indrettelsen af Pensionskasser og for Ophævelse af Salt- og Korntolden, medens de paa den anden Side har erklæret sig mod enhver Udvidelse eller Forandring af Unionen og tillige fortiden mod al Scandinavisme.

At den fra Jaabæk udgaaede Bevægelse har vundet stor Styrke og Udbredelse, viste sig tydelig under Stortingetsvalgene her i Sommer. I enkelte Amter bestemte Bondevennerne Valgets Udfald og adskillige gamle Repræsentanter blev skudt tilside for nye, der antoges villigere til at bære Partiets Meninger frem. Og i enkelte andre Amter, hvor de ikke naaede saa langt som til at beherske Valgene, dannede de dog en anseelig Minoritet. Paa Stortinget er imidlertid Partiet kun svagt repræsenteret og Jaabæk har ikke mange Stemmer til sin Raadighed. Men de nuværende økonomiske Forhold, som mere end alt andet har fremkaldt den bondevenlige Bevægelse, har ikke undladt at øve sin Indflydelse i videre Kredse, og derom er den overvejende Flerhed af Stortingets Mænd enige, at der bør spares overalt, hvor spares kan: allerede i Svaret paa Throntalen fik denne Stemning sit Udtryk og den har senere jævnlig haft Lejlighed til at komme for Dagen: der er en Varsomhed i Bevilgninger og en Ængstelighed for at paalægge Folket nye Byrder, som giver sig tilkjende baade i Komiteernes Indstillinger og i Stortingets Beslutninger.

(Fortsættes.)

gibe tabt. Aldrig løber det i Skridt eller i Trav, men hopper stedse med sluttede Fødder i kortere eller længere Spring fremad.

Men først under Klatringen viser det tilfulde sin store Behændighed. Med utrolig Sikkerhed løber det opad de glatteste Træstammer, og de skarpe Kløer paa Tærne, der ere lange og dannede næsten som Fingre, gribe aldrig feil. Det slaar sig fast i Barken med alle 4 Fødder paa een Gang, gjør et nyt Sprang, og videre gaar det opad, idet det ene Sprang følger saa hurtigt paa det andet, at det ser ud, som om det gled opad langs Stammen. Naar det vil fra et Træ til et andet, stiger det gjerne op i Toppen, løber ud paa en horizontal Gren, og springer saa i skraa Retning nedad og hen paa Spidsen af Grenen paa det næste Træ, ofte i en Afstand af 12 til 16 Fod. Bliver det haardt forfulgt, springer det undertiden fra Toppen af Træet lige ned paa Marken, ofte fra en Højde af 20 til 30 Fod.

At Ekornet under disse Sprang understøttes af sin store og brusende Hale, derom har man overtydet sig ved at lade det løbe efterat denne var afhugget. Det viste sig da, at det mishandlede Dyr neppe kunde springe den halve Længde. Aldrig gjør det et Feilsprang, selv paa de mest vakkende Grene, eller falder ned, og mange have vistnok erfaret, hvor vanskeligt det er at ryste et Ekorn ned af det Træ, hvori det sidder. Har det naaet Spidsen af den Gren, hvorefter det sigter, staar det sieblikkelig fast, og løber let og behændigt henad denne og ind mod Stammen.

I Vandet gaar Ekornet sjelden af sin fri Vilje, men er det engang kommen der, viser det sig stedse som en udmærket Svømmer. Med Letthed sætter det over ikke altfor brede Elve og Søer, men denne simple Handling har man søgt at forklare paa en saa unaturlig Maade, som muligt. Man har paaistaet, at det først bærer et Stykke Bark ned

i Bandet til Baad, indskiber sig derpaa, og seiler saa affted med Halen opreist som et Sejl; dette tager sig vistnok smukt ud paa Papiret og i Fortællerens Mund, men trocs ikke længer i vor oplyste Tidsalder.

Naar Ekornet er i Bevægelse, søger det altid efter Føde. Alt efter Aarstiden bestaar denne af Frugter og Frø, Knopper og Bær; Furu- og Granfrø udgjøre dog stedse dets Hovednæring. Saa snart det har afbidt Konglen ved Stilkens, sætter det sig smukt tilrette, enten i Træet selv, eller paa Marken ovenpaa en Stubbe eller en Sten; Konglen holder det mellem Forsødderne og jører den saa til Munden, hvorpaa det med de skarpe Fortænder afbider det ene af Dælskjællene, der beskytte Frøene, efter det andet; Frøene fattes med Tungen og bringes ind i Munden. Særdeles smukt ser det ud, naar det sidder med sin Yndlingsføde, Hasselnødden, mellem Forpoterne; Nødden dreies uophørlig rundt, indtil det faar gnavet et aflangt Hul paa Skallen, hvorefter Kjernen udtages. Foruden Frø og Bær spiser det ogsaa Blade og unge Skud; man troer ogsaa at have iagttaget, at det med Begjærighed fortærer Sop. Bitre Frø, der indeholde Blaa-syre i større Mængde, er en Gift for dem; saaledes ere 2 bitre Mandler tilstrækkelige til at dræbe et Ekorn, som man holder i Fangenskab.

Men Ekornet er ogsaa en stor Ven af de Ueg og unge Fugle, som det kan opsnuse paa sine Streiftog; med stor Nydelse fortærer det Ungerne, der endnu ligge i Rederne, men ogsaa voksne Fugle, som det kan oberliste, til og med af en Trosts Størrelse, kan det faa Bugt med. Idetheletaget har Ekornet i Forhold til sin Størrelse en betydelig Appetit, hvorimod det sjelden drikker, naar det er i sin Frihed.

Saaofte Ekornet har Føde i tilstrækkelig Mængde, har det det lykkelige Instinkt, at det samler Forraad til

en senere Lejlighed. Dette kan man let iagttage hos fasanne Individer, der uophørligt bortføre alt det spiselige, som de ikke kan fortære paa Stedet, og opbevare det paa bestemte Steder. I det Fri benytter det som saadanne Opbevaringssteder Huller i Træerne, mellem Trærødder, eller under Stene, eller ogsaa slæber det det op i sine Neder, hvoraf det stedse besidder flere paa forskellige Steder.

De ere i høi Grad ømfindelige for Vejrets Indflydelse. Selv i klart Vejr holde de Middagsøvn i Nedet, naar Solen skinner mere end almindelig varmt, og ere da bløt i Bevægelse om Formiddagen og Eftermiddagen; endnu mere sky de Regn, Storm, og fremfor Alt Slud og Sne. Man har troet hos Eskønet at kunne spore en vis Forudfølelse af Vejret; allerede en halv Dag før Regn og Storm indtræffer, viser det sin Uro ved uophørligt at springe om mellem Grenene og lader en ejendommelig Lyd høre, som det ellers bløt lader høre under stærk Dphidselse. Saa snart de første Forbud paa Uvejret nærmer sig, trække alle Eskøner sig tilbage til sine Neder, tilstoppe omhyggelig det Udgangshul, der vender mod Vindsiden, med Mos, og i en behagelig sammenrullet Stilling lade de nu, halvt sovende, Vejr og Storm suse over deres lune Bolig. Saaledes kunne de ligge en hel Dag over; endelig driver Hungeren dem ud, og nu opsøge de sit nærmeste Forraadskammer, hvor det Opspærrede kommer dem vel tilgode.

Eskønet sover ingen egentlig Vintersøvn. Men den Tid, som det paa denne Aarstid tilbringer udenfor sit Nede, er kun ringe, og sjelden begiver det sig ned paa Marken, uden paa de sneløse Steder. Er det nødt til at forlade Træerne, benytter det helst et Gjerde inde i Skoven, paa hvilket det ofte kan tilbagelægge lange Strækninger. Men ofte lide de stor Nød i den lange Vinter, mange af Forraadskammerne glemme de, og andre ere tilsnæede; og de faa

Storner, som man paa denne Tid kan opdage mellem Træerne, ere stille og sørgmodige at se til.

Sporene, som man især paa solblanke Foraarsdage kan se i Sneen i alle Retninger, ere stillede parvis, og vise følgende Figur

Afstanden mellem dem kan undertiden være flere Alen.

Den Lyd, som Stornet i Almindelighed lader høre, kan udtrykkes med „dud“ „dud“; befinder det sig særdeles vel, eller er dets Opmærksomhed vakt, høres nogle højt mærkelige Lyde, der ikke kunne udtrykkes med Stavelser. Under Frygt og Glæde høres en Slags Viben.

De aandelige Evner ere hos Stornet mere udviklede, end hos de fleste øvrige Gnavere. Alle Sandser ere skarpe, især Synet, Hørelsen og Lugten; ligeledes maa Følelsen være fin, da det viser sig saa ømsindligt for Vejret. At det heller ikke mangler Smag, kan man let erfare hos tæmmede Individer. Det besidder en udmærket Hulommelse, og kan oplæres til mangehaande smaa Kunststykker; i det Fri er det listigt og forslagent, og ved paa mange Maader at skuffe og undgaa sine Fiender. Overraskes det pludselig paa Marken, løber det med Lynets Hurtighed hen til det højeste af de omkringstaaende Træer, sætter rasht opad Stammen, men stedse fra den modsatte Side, og stikker fra og til Hovedet frem for at overtøye sig om sin Modstanders Planer; pludselig standser det blandt de tætteste Grene, ligger urørlig med de store Dine stibt fæstede paa sin Forsølger, og søger helst paa denne Maade at undgaa Faren, hvilket ogsaa ofte lykkes dem. Sjeldnere, og blot i den yderste Nød, søge de at redde sig ved en fortsat Flugt.

De ældre Storner parre sig allerede i April Maaned, de yngre noget senere. En Hun samler paa denne Tid

ofte omkring sig 4—6 Hanner, der indbyrdes levere blodige Kampe for hendes Skyld. Det gaar her, som saa ofte ellers i Verden, den Stærkeres Ret er den bedste, og Hunnen slutter sig strax til Sejrherreren, og idetmindste for en Tid med stor Omhed. 4 Uger efter føder den i et vel skjult og blødt udforet Nede 3 til 4 Unger, der i omtrent 9 Dage ere blinde, og die Moderen i henimod 4 Uger. De Gamle vogte dem med den største Omhyggelighed; blive de forstyrrede, bæres de øjeblikkelig hen i et andet Nede, der ofte kan ligge i betydelig Afstand; under denne Reise fattes de af Forældrene i Munden, og slæbes affted ganske paa samme Maade, som Katten gjør med sine Unger.

Efterat Ungerne ere vænnede fra, bringe Forældrene dem endnu i nogen Tid Næring, og overlade dem derpaa til sig selv. At de gamle Ekorn, umiddelbart efterat de have faaet de unge fra Haanden, stride til en ny Parring, hænder muligens neppe nogensinde heroppe hos os, men i Syd- og Mellem-Europa er det Regelen; Antallet af Ungerne er dog nu ringere, end første Gang. Ere nu atter disse blevne saa store, at de kunne klare sig selv, slaa begge Kuld sig sammen, og man kan da se den hele Familie, ofte 12 til 16 Stykker i een spredt Flok, drive sit muntre Spil i den samme Del af Skoven.

Egentlige Vandringer foretage aldrig Ekornene, som ovenfor nævnt. Men om Høsten streife de dog videre om i Skoven, end til andre Aarstider, og træffes gjerne i spredte Selskaber, hvorimod de ellers holde sig mere enkeltvis eller parvis. Men enkelte Aar kunne være særdeles gunstige for deres Udvikling, og deres Antal voxer da til store Skarer, der ikke alle kunne blive paa det samme Sted. Følgen deraf bliver en Slags Vandring, og under en saadan, der har stor Lighed med Lemøenernes Tog fra Højfjeldet ned til de lavere Dele, kunne de besøge Trakter, hvor

de ellers kun sparsomt forekomme. Saadanne Overfømmelser af Skorner i visse Aar har man bemærket i alle Lande, dog især i de nordlige.

Renlighed er et Hovedtræk i Skornets Væsen. Saa ofte som det har en ledig Stund og det er uforstyrret, slikker det og pudser sig uophørligt. I Nederne finder man hverken de Gamles eller Ungernes Spildning; denne fastes altid udenfor ved Hoden af Træet.

Paa Grund af denne og flere andre gode Egenstaber holdes Skornet gjerne tamt, mindre heroppe hos os, hvor saadan Opfostring af Dyr ikke er meget i Brug, end i det øvrige Europa. Vil man opdrage dem, udtages Ungerne af Redet, naar de ere halvvoxne, og opfædes med Hvedebrød og Mælk, indtil deres Tænder blive stærke nok til at kunne modtage deres Hovednæring, Frø. Saalænge de endnu ere unge, ere de stedse muntre, og ganske uskadelige Dyr, der gjerne lade sig behandle og kjærtegne af Menneskene; de lære snart at kjende og holde af sin Herre, og agte paa hans mindste Raab. Men med den tiltagende Alder tabe de alle, selv de mest omgjængelige, sit gode Humør, og blive bidste og ondskabsfulde, og deres Gnavertænder ere skarpe nok til at frembringe højest smertefulde, ja næsten farlige Saar. Om Foraaret i Parringstiden ere saadanne gamle indespærrede Individer aldrig til at stole paa.

Man kan ikke godt lade dem løbe frit omkring i Bærelset, da de have for Bane at besnuse, undersøge, begnave og bortslæbe alt, som de kunne overkomme. Holdes de i Bur, maa dette indvendig overtrækkes med Blik for ikke altfor hurtigt at blive et Offer for deres Gnavertænder. Fra og til maa disse Tænder affumpes med en Sax, da de ellers, paa Grund af den altfor megen Hvile, vore over hinanden, og gjør det ganske umuligt for Dyret at tage Næring til sig. Net og behændigt gribe de med

den voxer, det ved vi vel omtrent Alle; hvert Aar bliver der nogle tusinde Sjæle flere i Landet, end der var det foregaaende. Ved Begyndelsen af dette Aar regnede man Norges Indvaanertal til 1 Million 720,000 Mennesker. Imidlertid er det i de allersidste Aar ikke gaaet saa rasst op, som før: i 1866 og 1867 var Tilvæxten kun 19,000 eller omtrent $\frac{1}{2}$ Procent aarlig, hvilket var mindre end det nogensinde har været siden 1814. Aarsagen er ikke vanskelig at skjønne: den ligger naturligvis i den tiltagende Udvandring: i 1866 vandrede der 15,000 ud og i 1867 13,000. Jaar anslaar man Udbandrerstæren til en 12,000. Om Aarsagerne til denne vorende Udvandring har jeg allerede før talt her i Folkevennen. Efterhvert som der bliver flere Landsmænd derover i Amerika, drager det stærkere og stærkere did; Slægtskabet drager og Nygtet drager; Vejen bliver ligesom lettere at fare, jo flere der har faret den, den bliver opgaaet saaat sig, og det synes ikke længere, som det er saa stor en Sag at sætte over Atlanterhavet. Man ved, at det gaar trygt og sikkert, og man ved, at man træffer kjendt Folk, naar man kommer over. Der er ikke Nogen nu i dette Land, som ikke har hørt om Amerika og det baade tit og ofte, og der er ikke Mange, især paa Landsbygden, som kan sige sig fri for i ledige Stunder at have tænkt saa smaat paa en Amerikarejse. Derfor ser vi ogsaa, at aldrig saa snart gaar det lidt skidt for En herhjemme, saa vender hans Sind sig strax mod Amerika, og har han ikke selv Raad til at bekoste Overfarten, skatlægger han Venner og gode Medborgere. Meget hyppig kommer der ogsaa nu Pengesendinger fra Amerika fra dem, som er naaet over og er kommet sig saa paa i Vej, at de har noget at afse. Jeg vil ikke tale om, at Manden stikker Rejsepenge hjem til Kone og Børn — det er nu hans ligefremme Skyldighed — men det gaar videre ned end saa: fra Sødskende og selv fra fjernere Slægtninge

kommer der jævnt Penge sendendes — et valkert Tegns paa, at Slægtskjerlighedens endnu er stærk hos vort Folk, og at der er Hjertelag hos det til at dele Lykken med Andre.

Foruden de andre Udbandringsgrunde, som før har været og som altid vil blive, er der i de sidste Tider kommet frem en ny, som er lidt tung at nævne og som jeg vil haabe er forbigaaende; det er Misnøje med Forholdene her i Hjemmet. Folk, som sad godt i det og havde sit Udkomme, saa det skulde synes, de kunde blive i Landet, er draget afsted: „Det er for tunge Skatter og for store Udredslser her i Norge“ — har de sagt — „Stat og Herred og Embedsbærl tager for meget af en Mand's Indtægt, og det ene offentlige“ Væsen „voxer op efter det andet med sine Krav.“ Saa har de solgt sine Gaarde og gjort sin Ejendom i Penge og har flyttet sig selv og Alt det, de havde, over til Amerika.

Den samme Klage over svære Skatter og store Ud- Ekono-
misk
Tryk.gifter har været hørt ogsaa fra Andre end Udbandrere; den er bleven stærk nu og den kommer fra mange Kanter. I Aarene mellem 50 og 60 var det lyse Tider for Landet; det gik godt med al vor Bedrift baade paa Land og paa Sjø, og vi blev derfor kanske lidt modigere, end vi burde; vi kjøbte Ejendomme til høje Priser, vi laante Penge uden Betænkelse, vi begyndte paa mangeslags Foretagender, vi lagde os til dyrere Levemaade — kortsagt vi slog stort paa i Tillid til, at det skulde blive ved at være Bind i Sejlene. Og som det var med den Enkelte, var det ogsaa med Stat og Herred, ogsaa de satte rasst iver og tog sig paa Meget, som drog Udgift efter sig. Men saa vendte Binden sig og der kom nogle Aar med knap Afl og Misvært og standset Rørelse; Udgifterne var de samme, men Evnen til at bære dem var bleven mindre. Jo længere det led, desto stærkere følte Trykket og enkelt godt Aar strak ikke til at hjælpe paa Fode. Gik det op paa en Kant,

Bonde-
ven-
nerne.

gik det ned paa en anden. Især paa Landet stod det tvivlsomt til; de vidste ikke at skaffe Penge til Afdrag og Renter, til Skatter og Krambodgjæld, og der blev Opbud og Tvangsauktioner i Mængdevis. Tilslut har Bønderne fundet, at det ikke kunde gaa, som det gik, og at Noget maatte gøres, og der er voxet op en Folkebevægelse saa stor og almindelig, som vi sjelden har seet den. Sparsomhed og Indskrænkning er Løsenet, hvorom de slutter sig, og det er betegnende for Bevægelsen, at den til sin Leder og Hoveding har faaet en Mand, hvis Sparsommelighedsprinciper før havde vundet liden Indgang, og som i mange Aar, tilsyneladende ialfald, havde staaet saagodtsom alene med sine Meninger. Denne Mand er Stortingsrepræsentanten for Lister, Søren Jaabæk. For et Par Aar siden begyndte han at udgive en liden uanselig Avis, som han kaldte Folketidenden; der var i Førstningen ikke Mange, som agtede paa den, men det har man nu lært: den er gaaet frem fra at være Organ for en enkelt Mand til at blive Organ for et stort Parti. Jaabæk, som man før var vant til at betragte som En, der gik sine egne Beje uden at bry sig, om der fulgte Noget med eller ikke, har vist sig at være Mand for at samle og føre et Parti og baade at kjende og at kunne bruge de Midler, som dertil kræves. Han har sat sig i Forbindelse med Folk Landet over, har skrevet og talt, reist omkring og virket og Frugten af hans ihærdige og utrættelige Virksomhed er den, at der under ham som Chef og med hans Blad til sit Organ har samlet sig et Parti, der tæller talrige Tilhængere fast i hver Bygd i Landet. Efter Danskerne's Exempel kalder Partiet sig Bondevennerne. Paa en Mængde Steder er der stiftet bondevenlige Foreninger, hvis Medlemmer kommer sammen, drøfter offentlige Anliggender og udtaler sin Mening og Vilje gennem Beslutninger. Oftere har de ogsaa holdt større Kredsforamlinger til fælles Overlæg-

ning. I Sommer udstred Jaabæk et stort almindeligt Bondevennedsde paa Hamar, som havde til Hensigt at fremme Enhed og Enighed mellem de forskjellige spredte Foreninger og samle deres Bestræbelser om visse bestemte Formaal; der mødte mellem 20 og 30 Deputerede frem, og under Jaabæks egen Ledelse forhandlede de i nogle Dage en hel Del politiske og sociale Spørgsmaal. I Regelen indskrænkede dog Forhandlingerne sig til, at Jaabæk oplæste og kortelig begrundede de af ham udarbejdede Forslag, som derefter uden Debat bifaldtes. Hvad der paa det Møde blev vedtaget, maa vel betragtes som Partiets Program, og jeg skal derfor nævne de vigtigste af de Resolutioner, som blev fattet; en af Hovedaarsagerne til den nuværende fortrykte Tilstand mellem Bønderne fandt de var den høje Rentefod, og de besluttede derfor, at Rentefoden burde søges nedsat; den bestaaende Gjældslovgivning var ogsaa stor Skyld, mente de, og de stemte saaledes for, at Bærtsbusgjæld og adskillig anden løs Smaaagjæld burde erklæres uinddrivelig ad Rættens Vej, at det Ejendomsbeløb, der nu er undtaget for Udsøgning (indtil 12 Spd.), burde forhøjes, at Gjældsfrængsel burde ophæves og at det Ansvar, man paatager sig ved at gaa i Borgen for Andres Forpligtelser, burde indskrænkes. Videre udtalte de sig for, at der burde ske Forandringer i Skyldsloven, som nu kjendes saa trykkende mangesteds, at Skoledirektørembederne burde inddrages og at der ikke længere burde fortsættes med Bevilgninger til Landbrugets Fremme, det vil da sige, at Landbrugsskoler, Landbrugsubstillinger, Udsendelse af Drænmestere, Schweitzere, Agronomer osv. skulde ophøre, forsaavidt det ikke kan gaa uden Statsbidrag, hvilket det rimeligvis ikke vil kunne. Af egentlig politiske Spørgsmaal var der tre fore: om aarlige Stortthing, om direkte Valg og om Stemmerettens Udbidelse; aarlige Stortthing var de Mødende ikke stemte for; derimod erklærede de sig for

Stemmerettens Udvidelse, medens de med Hensyn til Valgmaaden mente det burde overlades hver Valgkreds at ordne sig, som den vilde. De fattede Resolutioner er siden gennem Folketidenden blevet kundgjort for samtlige Bondevenforeninger med Opfordring om at tiltræde dem, og denne Opfordring er ogsaa blevet efterfulgt, idet den ene Forening efter den anden har meddelt sit Bifald til Hamar-mødets Udtalelser. Senere er Jaabæk selv mødt frem med disse Resolutioner i Stortinget og har i sit Partis Navn fremsat Forslag til deres Gjennemførelse. Ikke overalt har imidlertid Bønderne helt og holdent sluttet sig til Jaabæk og hans Fane; fleresædts, og navnlig kanske nordensjælds, har de erklæret, at de vilde have sin Frihed og ikke være bundne til at følge et bestemt Spor, og enkelte Steder har der endog dannet sig Modforeninger, som ligefrem har misbilliget Jaabæks Agitation. Men selv i saadanne Foreninger er dog, saavidt jeg har kunnet erfare, væsentlig om trent de samme Tanker og Anskuelser kommet frem, og det har vist sig, at Stemningen overalt nogenlunde har været ens. Som vi ser, har de rent politiske Spørgsmaal indtaget en forholdsvis underordnet Plads blandt de Sager, som har beskæftiget Bondevennerne, Noget, som er ogsaa let forklarligt efter de Aarsager, som hovedsagelig har sat Sindene i Bevægelse; det er det økonomiske Tryk, hvorpaa Tanken fornemmelig er rettet og som det først og fremst gjælder at afhjælpe. Kun ganske faa Steder har Programmet faaet et videre Omfang, saaledes f. Ex. i Bes og Eid Bondeforening, i hvilken, saavidt jeg ved, Stortingensmanden Kirkesanger Klassen er Sjælen; der har de taget stærkt i og rørt ved noget nær alle de store Samfundsspørgsmaal, som er oppe i Tiden; foruden for aarlige Storting, direkte Valg og Stemmerettens Udvidelse, har de erklæret sig for Indskrænkning af Embedsmyndigheden og Udvidelse af den kommunale Selvstyrelse, for Inddra-

gelse af Statens Tilskud til de lærde Skoler og derimod rundeligere Statsbidrag til Almueundervisningen samt Oprettelse af Folkehøiskoler, for Ophævelse af Skole- og Konfirmationstvang, for Skyds- og Vejbyrdens Overførelse paa Statskassen, for Indskrænkning af Militærudgifterne og Indførelse af frivillig Folkevæbning, for Indrettelsen af Pensionsklasser og for Ophævelse af Salt- og Korntolden, medens de paa den anden Side har erklæret sig mod enhver Udvidelse eller Forandring af Unionen og tillige fortiden mod al Scandinavisme.

At den fra Jaabæk udgaaede Bevægelse har vundet stor Styrke og Udbredelse, viste sig tydelig under Stortingetsvalgene her i Sommer. I enkelte Amter bestemte Bondevennerne Valgets Udfald og adskillige gamle Repræsentanter blev skudt tilside for nye, der antoges villigere til at bære Partiets Meninger frem. Og i enkelte andre Amter, hvor de ikke naaede saa langt som til at beherske Valgene, dannede de dog en anelig Minoritet. Paa Stortinget er imidlertid Partiet kun svagt repræsenteret og Jaabæk har ikke mange Stemmer til sin Naadighed. Men de nuværende økonomiske Forhold, som mere end alt andet har fremkaldt den bondevenlige Bevægelse, har ikke undladt at øve sin Indflydelse i videre Kredse, og derom er den overvejende Flerhed af Stortingets Mænd enige, at der bør spares overalt, hvor spares kan: allerede i Svaret paa Throntalen fik denne Stemning sit Udtryk og den har senere jævnlig haft Lejlighed til at komme for Dagen: der er en Barsomhed i Bevilgninger og en Ængsteligthed for at paalægge Folket nye Byrder, som giver sig tilkjende baade i Komiteernes Indstillinger og i Stortingets Beslutninger.

(Fortsættes.)

Ekornet.

Ekornene (*Sciurus vulgaris*) ere vore nordiske Skoves Aber. Ligesaa muntre og underholdende som disse Firehændede fra de tropiske Urskove, ere de langt mindre lunde og ondskabfulde, og overalt have de ved sit vævre Udseende og sit ustandseligt gode Humør erhvervet sig Venner blandt Menneskene, unge og gamle.

Før dem, der ikke have seet et Ekorn, eller blot seet det i Afstand, er det snart beskrevet; Legemets Længde er omtrent 9, Halen 8 Tommer; Pelsens Farve er om Sommeren ovenil rød, om Vinteren graa, hvorimod Undersiden er altid hvid. Jo højere man kommer op i Landet, desto lysere og tættere bliver Vinterpelsen, og paa samme Tid værdifuldere som Pelsværk. Undertiden træffes ogsaa sortfarvede, hvide, eller plettede Individer. Halen er buftet med Haarene straalende ud til begge Sider som en Pennesjær; Ørene gøres af en Duff lange Haar i Spidsen.

Ekornet er ligesaa velbekjendt for Spanierne og Grækerne, som for Siberierne og Finnerne. Dets Udbredelse strækker sig over hele Europa, og fra Ural og Kaukasus gennem hele det sydlige Sibirien hen til Atlas og de østlige Dele af Asien. Hos os er det udbredt fra Lindesnæs og langt over Polarcirkelen.

Hvor der findes Træer, der forene sig til en Skov, mangler Ekornet intetsteds ganske. Dog er det ikke overalt og alle Aar lige hyppigt, og om det end egentlig ikke kan siges at vandre, foretager det dog ofte mindre Streiftog. Hyppigst er det paa Steder, hvor der i Naalestovene findes Samlinger af Løvtræer, helst Hassel, men det flyr ikke selv de dybe og mørke Granstove. Fugtighed er det

ligesaa meget imod, som stærkt Solstin. Om Høsten foretager det ofte Udflugter ud i Skovplanterne og de tilhørende Løvstove, naar disse staa i nogen Forbindelse med hinanden, om end blot med Smaabuske.

Sin Bolig indretter det sig i et gammelt Kraale- eller Hovflugtrede, naar det blot skal tjene det som et midlertidigt Opholdssted, saasom til Nattely om Sommeren, eller Tilflugtssted i Uvejr. Men den egentlige Huslejlighed, hvori Familien tilbringer Vinteren, og Hunnen føder og opammer sine Unger, bygger det stedse fra Nyt af, enten frit i Træerne, eller i et Træhul. De første anlægges ganske som et Fuglerede i en Kloft mellem Stammen og en eller et Par af Grenene, og forsynes oventil med et Tag, der er tæt nok til at holde Regnen borte. Hovedindgangen er rettet nedad, og vender sædvanlighvis mod Ost; et mindre Hul, der benyttes under hastig paakommende Fare, findes paa den modsatte Side. Redets Ydre bestaar af tynde Kviste og Ris, hvori som Hovedbestanddel er indflettet Mos; det indre bestaar udelukkende af en tæt og blød Seng af det fineste Mos. Til Underlag for et saadant Rede benyttes gjerne den haarde, jordblandede Bund af et gammelt Kraalerede; indrettes det i Træhuller, vælges gjerne et forladt Spettehul, og hele Hulningen udfyldes med blødt Mos.

Et Bejret smukt, er Stornet i uafbrudt Bevægelse, og dets livlige Natur kan aldrig lade det blive ret længe paa eet Sted. Sjelden forlader det Træerne, der næsten bestandig kunne byde det tilstrækkelig Næring og Beskyttelse; fra og til stiger det dog langsomt nedad Stammen, hopper en Stund omkring paa Marken, men løber ved det ringeste Lign til Fare raskt op i det nærmeste Træ. Uophørligt vandrer det fra Gren til Gren, fra Træ til Træ, og selv paa Jorden er det saa hurtigt og behændigt, at en Hund har Møje med at indhente det, og et Menneske strax maa

gibe tabt. Aldrig løber det i Skridt eller i Trav, men hopper stedse med sluttede Fødder i kortere eller længere Spring fremad.

Men først under Klatringen viser det tilfulde sin store Behændighed. Med utrolig Sikkerhed løber det opad de glatte Træstammer, og de skarpe Kløer paa Træerne, der ere lange og dannede næsten som Fingre, gribe aldrig fejl. Det slaar sig fast i Barken med alle 4 Fødder paa een Gang, gjør et nyt Sprang, og videre gaar det opad, idet det ene Sprang følger saa hurtigt paa det andet, at det ser ud, som om det gled opad langs Stammen. Naar det vil fra et Træ til et andet, stiger det gjerne op i Toppen, løber ud paa en horizontal Gren, og springer saa i skraa Retning nedad og hen paa Spidsen af Grenen paa det næste Træ, ofte i en Afstand af 12 til 16 Fod. Blicher det haardt forfulgt, springer det undertiden fra Toppen af Træet lige ned paa Marken, ofte fra en Højde af 20 til 30 Fod.

At Ekornet under disse Sprang understøttes af sin store og brusende Hale, derom har man overtudet sig ved at lade det løbe efterat denne var afhugget. Det viste sig da, at det mishandlede Dyr neppe kunde springe den halve Længde. Aldrig gjør det et Feilsprang, selv paa de mest vakkende Grene, eller falder ned, og mange have vistnok erfaret, hvor vanskelig det er at ryste et Ekorn ned af det Træ, hvori det sidder. Har det naaet Spidsen af den Gren, hvorefter det sigter, staar det øieblikkelig fast, og løber let og behændigt henad denne og ind mod Stammen.

I Vandet gaar Ekornet sjelden af sin fri Vilje, men er det engang kommen der, viser det sig stedse som en udmærket Svømmer. Med Lethed sætter det over ikke altfor brede Elve og Søer, men denne simple Handling har man søgt at forklare paa en saa unaturlig Maade, som muligt. Man har paastaet, at det først bærer et Stykke Bark ned

i Vandet til Baad, indstiber sig derpaa, og seiler saa affted med Halen opreist som et Sejl; dette tager sig vistnok smukt ud paa Papiret og i Fortællerens Mund, men troes ikke længer i vor oplyste Tidsalder.

Naar Ekornet er i Bevægelse, søger det altid efter Føde. Alt efter Aarstiden bestaar denne af Frugter og Frø, Knopper og Bær; Furu- og Granfrø udgjøre dog stedse dets Hovednæring. Saa snart det har afbidt Konglen ved Stilkens, sætter det sig smukt tilrette, enten i Træet selv, eller paa Marken ovenpaa en Stubbe eller en Sten; Konglen holder det mellem Forsødderne og jører den saa til Munden, hvorpaa det med de skarpe Fortænder afbider det ene af Dækstjællene, der beskytte Frøene, efter det andet; Frøene fattes med Tungen og bringes ind i Munden. Særdeles smukt ser det ud, naar det sidder med sin Yndlingsføde, Hasselnødden, mellem Forpoterne; Nødden dreies uophørlig rundt, indtil det faar gnabet et aflangt Hul paa Skallen, hvorefter Kjernen udtages. Foruden Frø og Bær spiser det ogsaa Blade og unge Skud; man troer ogsaa at have iagttaget, at det med Begjærighed fortærer Sop. Bitre Frø, der indeholde Blaaasyre i større Mængde, er en Gift for dem; saaledes ere 2 bitre Mandler tilstrækkelige til at dræbe et Ekorn, som man holder i Fangenskab.

Men Ekornet er ogsaa en stor Ven af de Ueg og unge Fugle, som det kan opsnuse paa sine Streiftog; med stor Nydelse fortærer det Ungerne, der endnu ligge i Næderne, men ogsaa voksne Fugle, som det kan overlifte, til og med af en Trosts Størrelse, kan det faa Bugt med. Idetheletaget har Ekornet i Forhold til sin Størrelse en betydelig Appetit, hvorimod det sjelden drikker, naar det er i sin Frihed.

Saaofte Ekornet har Føde i tilstrækkelig Mængde, har det det lykkelige Instinkt, at det samler Forraad til

en senere Lejlighed. Dette kan man let iagttage hos færgne Individer, der uophørligt bortføre alt det spiselige, som de ikke kan fortære paa Stedet, og opbevare det paa bestemte Steder. I det Fri benytter det som saadanne Opbevaringssteder Huller i Træerne, mellem Trærødder, eller under Stene, eller ogsaa flæber det det op i sine Næder, hvoraf det stedse besidder flere paa forskellige Steder.

De ere i høi Grad ømfindtlige for Vejrets Indflydelse. Selv i klart Vejr holde de Middagsøvn i Nædet, naar Solen skinner mere end almindelig varmt, og ere da bløt i Bevægelse om Formiddagen og Eftermiddagen; endnu mere sky de Regn, Storm, og fremfor Alt Slud og Sne. Man har troet hos Eskøret at kunne spore en vis Forudfølelse af Vejret; allerede en halv Dag før Regn og Storm indtræffer, viser det sin Uro ved uophørligt at springe om mellem Grenene og lader en ejendommelig Lyd høre, som det ellers blot lader høre under stærk Dphidselse. Saa snart de første Forbud paa Uvejret nærmer sig, trække alle Eskørner sig tilbage til sine Næder, tilstoppe omhyggelig det Udgangsbul, der vender mod Vindsiden, med Mos, og i en behagelig sammenrullet Stilling lade de nu, halvt sovende, Vejr og Storm suse over deres lune Bolig. Saaledes kunne de ligge en hel Dag over; endelig driver Hungeren dem ud, og nu opsøge de sit nærmeste Forraadskammer, hvor det Opsparede kommer dem vel tilgode.

Eskøret sover ingen egentlig Vintersøvn. Men den Tid, som det paa denne Aarstid tilbringer udenfor sit Næde, er kun ringe, og sjelden begiver det sig ned paa Marken, uden paa de sneløse Steder. Er det nødt til at forlade Træerne, benytter det helst et Gjerde inde i Skoven, paa hvilket det ofte kan tilbagelægge lange Strækninger. Men ofte lide de stor Nød i den lange Vinter, mange af Forraadskammerne glemme de, og andre ere tilsnæede; og de faa

Ekornet, som man paa denne Tid kan opdage mellem Træerne, ere stille og sørgmodige at se til.

Sporene, som man især paa solblanke Foraarsdage kan se i Sneen i alle Retninger, ere stillede parvis, og vise følgende Figur

Afstanden mellem dem kan undertiden være flere Alen.

Den Lyd, som Ekornet i Almindelighed lader høre, kan udtrykkes med „duk“ „duk“; befinder det sig særdeles vel, eller er dets Opmærksomhed vakt, høres nogle højt mærkelige Lyde, der ikke kunne udtrykkes med Stabelser. Under Frygt og Glæde høres en Slags Piben.

De aandelige Evner ere hos Ekornet mere udviklede, end hos de fleste øvrige Snavere. Alle Sandser ere skarpe, især Synet, Hørelsen og Lugten; ligeledes maa Følelsen være fin, da det viser sig saa ømfindtligt for Bejret. At det heller ikke mangler Smag, kan man let erfare hos tæmmede Individer. Det besidder en udmærket Gukommelse, og kan oplæres til mangehaande smaa Kunststykker; i det Fri er det listigt og forslagent, og ved paa mange Maader at stufte og undgaa sine Fiender. Overrastes det pludselig paa Marken, løber det med Lynets Hurtighed hen til det højeste af de omkringstaaende Træer, sætter raskest opad Stammen, men stedse fra den modsatte Side, og stikker fra og til Hovedet frem for at overtøye sig om sin Modstanders Planer; pludselig standser det blandt de tætteste Grene, ligger urørlig med de store Dine stivt fæstede paa sin Forsølger, og søger helst paa denne Maade at undgaa Faren, hvilket ogsaa ofte lykkes dem. Sjældnere, og blot i den yderste Nød, søge de at redde sig ved en fortsat Flugt.

De ældre Ekornet parre sig allerede i April Maaned, de yngre noget senere. En Hun samler paa denne Tid

ofte omkring sig 4—6 Hanner, der indbyrdes levere blodige Kampe for hendes Skyld. Det gaar her, som saa ofte ellers i Verden, den Stærkeres Ret er den bedste, og Hunnen slutter sig strax til Sejrherrén, og idetmindste for en Tid med stor Omhed. 4 Uger efter føder den i et vel skjult og blødt udført Nede 3 til 4 Unger, der i omtrent 9 Dage ere blinde, og die Moderen i henimod 4 Uger. De Gamle vogte dem med den største Omhyggelighed; blive de forstyrrede, bæres de øjeblikkelig hen i et andet Nede, der ofte kan ligge i betydelig Afstand; under denne Rejse fattes de af Forældrene i Munden, og slæbes afsted ganske paa samme Maade, som Katten gjør med sine Unger.

Efterat Ungerne ere vænnede fra, bringe Forældrene dem endnu i nogen Tid Næring, og overlade dem derpaa til sig selv. At de gamle Skorner, umiddelbart efterat de have faaet de unge fra Haanden, stride til en ny Parring, hænder muligens neppe nogensinde heroppe hos os, men i Syd- og Mellem-Europa er det Regelen; Antallet af Ungerne er dog nu ringere, end første Gang. Ere nu atter disse blevne saa store, at de kunne klare sig selv, slaa begge Kuld sig sammen, og man kan da se den hele Familie, ofte 12 til 16 Stykker i een spredt Flok, drive sit muntre Spil i den samme Del af Skoven.

Egentlige Vandringer foretage aldrig Skornerne, som ovenfor nævnt. Men om Høsten streife de dog videre om i Skoven, end til andre Aarstider, og træffes gjerne i spredte Selskaber, hvorimod de ellers holde sig mere enkeltvis eller parvis. Men enkelte Aar kunne være særdeles gunstige for deres Udvikling, og deres Antal voxer da til store Skarer, der ikke alle kunne blive paa det samme Sted. Følgen deraf bliver en Slags Vandring, og under en saadan, der har stor Lighed med Lemæernes Tog fra Højfjeldet ned til de lavere Dele, kunne de besøge Trakter, hvor:

de ellers kun sparsomt forekomme. Saadanne Overbømmelser af Skorner i visse Aar har man bemærket i alle Lande, dog især i de nordlige.

Renlighed er et Hovedtræk i Skornets Væsen. Saa ofte som det har en ledig Stund og det er uforstyrret, slikker det og pudser sig uophørligt. I Næderne finder man hverken de Gamles eller Ungernes Spildning; denne fastes altid udenfor ved Hoden af Træet.

Paa Grund af denne og flere andre gode Egenskaber holdes Skornet gjerne tamt, mindre heroppe hos os, hvor saadan Opfostring af Dyr ikke er meget i Brug, end i det øvrige Europa. Vil man opdrage dem, udtages Ungerne af Nædet, naar de ere halvvoxne, og opfødes med Hvedebrød og Mælk, indtil deres Tænder blive stærke nok til at kunne modtage deres Hovednæring, Frø. Saalænge de endnu ere unge, ere de stedse muntre, og ganske uskadelige Dyr, der gjerne lade sig behandle og kjærtegne af Menneffene; de lære snart at kjende og holde af sin Herre, og agte paa hans mindste Raab. Men med den tiltagende Alder tabe de alle, selv de mest omgængelige, sit gode Humør, og blive bidste og ondskabsfulde, og deres Gnavertænder ere skarpe nok til at frembringe højt smertefulde, ja næsten farlige Saar. Om Foraaret i Parringstiden ere saadanne gamle indespærrede Individer aldrig til at stole paa.

Man kan ikke godt lade dem løbe frit omkring i Bærelset, da de have for Bane at besnuse, undersøge, begnave og bortslæbe alt, som de kunne overkomme. Holdes de i Bur, maa dette indvending overtrækkes med Blik for ikke altfor hurtigt at blive et Offer for deres Gnavertænder. Fra og til maa disse Tænder affumpes med en Sax, da de ellers, paa Grund af den altfor megen Hvile, vore over hinanden, og gjør det ganske umuligt for Dyret at tage Næring til sig. Net og behændigt gribe de med

Forpoterne den Føde, som man rætter dem, udsøge sig hurtigt en god og bekvem Plads, sætte sig smukt ned, slaa Halsen op langs henad Nyggen, og se sig omkring med et muntert og listigt Blik, medens de gnave. Efter endt Maaltid pudse de Snude og Hale, og hoppe zirligt og lystig omkring med sine abelignende Krumspring.

I Fangenskab fortærer Ekornet allehaande vegetabiliske Næringsstoffer, saavel som Smør og Ost, derimod sjelden eller aldrig Kjød. Rødder, saasom Gulerødder, Ræper, samt Poteter fortærer det alene som kogte; derimod holde de meget af raa Æbler og andre Frugter. Kjærnerne af Blommer og andre Stenfrugter fortære de, i en ubevidst Følelse af deres Skadelighed, aldrig, hvorimod de sætte stor Pris paa Kjødet, efterat Huden er borttaget. En Bætkerbidsken for dem er Hampestrø og søde Mandler; ligeledes synes de godt om Sukker. Af flydende Sager drikke de baade Kaffe, The og Mælk, ja endog Øl og Vin, og man fortæller om et Ekorn, som med stor og ublandet Glæde drak Vin, indtil det blev ganske ør og søvnede ind.

Foruden Menneffene have Ekornene mange andre Fiender. Maaren er ligesaa hurtig paa Foden som det rappeste Ekorn, og blodtørstigere, end flere Dusin af dem tilsammen, og Ekornet er i Virkeligheden Maarens fornemste Næring. Denne farlige Røver forfølger sit Offer med ligesaa stor Lethed i Træerne, som paa Marken, og det ulykkelige Ekorn er ligesaa lidt sikker for den i Træhullerne og mellem Stene, som i sit Rede. Under ængstelige Strig flyver Ekornet foran og Maaren bagefter fra Gren til Gren, og begge overbyde hinanden i dristige Sprang. Den eneste Redning for Ekornet er nu at lade sig falde lige ned paa Marken fra Toppen af Træet, hvilket det næsten altid paa Grund af sit Vegemes ringe Tyngde kan gjøre uden Skade, hurtigt løbe hen for at naa et nyt Træ,

og herved binde et Forsprang for sin Forsølger, for her atter at begynde det samme Spil forfra.

Derfor ser man altid, at naar et Skorn forfølges af en Maat, søge de begge saa hurtigt som muligt at naa Højden, og begge stige med lynende Fart opad, indtil de have naaet Toppen — allerede synes Maaren at have faaet Tag i det, da sætter det haardt betrængte Dyr i sin Nød med et vældigt Sprang ret ud i Luften, spærter Benene vidt fra hinanden, og suser saa lige ned paa Marken saa at det lyder i Bakken, som det var en Sten, der faldt ned; det kommer dog i vel Behold atter paa Benene, og iler ængstelig afsted for at opsøge et bedre Skjulested. Dette Luftspring vover Maaren aldrig at gjøre det efter.

Mange Skorner falde ogsaa som et Offer for Ræben, og endnu flere for Orne, Høge og de større Ugler; Rovfuglene søge de stedse at undgaa ved saa hurtigt som muligt at klatre i Spiral opad Stammen, naar deres Forsølgere ere dem lige ind paa Livet; disse kunne ikke saa hurtigt følge Skornets hurtige Svingninger rundt Træet, og snart er det i Sikkerhed i et Træhul eller en tæt Trækroone.

Det mangler dem saaledes ikke paa Fiender, men Mennesket er dog den værste af dem alle. Ved Lenafloden i Siberien leve Beboerne fra Begyndelsen af Marts Maaned indtil Udgangen af April næsten ene og alene for Skornfangsten, og mange af de dygtigste Jægere kunne eje indtil 1000 Fælder. Disse Fælder ere yderst simple, og indrettede ganske som vore Musfælder af 2 Brædter, mellem hvilke der findes en Stillepind med et Stykke tørret Fisk som Løkkemad. Tunguserne skyde dem med stumpe Pile, forat ikke Pelsen skal ødelægges. Her hos os ere de vel ikke Gjenstand for nogen egentlig Jagt, men i mindre Antal blive de dog stedse fludte eller fangne om Vinteren i

de fleste af Landets Dele. Skindet kaldes Graabævt, og er i forholdsvis høj Pris.

De smukkeste Skind komme fra Siberien og russisk Finland, og Udførselen er især fra Siberien temmelig betydelig. Hvert Skind deles i Rygstykket og Bugstykket, der hvert for sig anvendes; foruden Skindet benyttes Halehaarene til Pensler, medens Kjødet, der er hvidt, og skal være velsmagende, endnu ikke har bundet synderlig Anerkjendelse. Fra Rusland blive aarlig over 2 Millioner Graabævtsskind udførte; de fleste gaa til China.

Hos os vedbliver Elørnet at være hyppigt overalt, da baade den egentlige Jagt er ringe, og den Forsølgelse, som det maa lide af enhver ungdommelig vordende og ikke vordende Jæger, er for intet at regne. Noget mærkelig Skade gjøre de ikke; deres Hovednæring er og bliver Frøene af Gran og Furu, og deres Bisitter i Fuglerederne, og de smaa Streiftog, som de om Høsten kunne foretage til Frugthaverne og Hasselskovene, ere af ringe Betydning.

Den jødiske Krig og Jerusalem's Undergang.

(Af H.)

Indledning.

Josephus, den jødiske Historieskriver, af hvem vi have udførlige Beretninger om den jødiske Krig og Jerusalem's Undergang, var født i Jerusalem Aar 37 efter Christi Fødsel. Han var af fornem præstelig Herkomst. Allerede tidlig blev han omhyggelig undervist i de jødiske Videnskaber, saa at han allerede i sit 14de Aar efter eget Sigende

daglig blev spurgt af Præsterne og de Fornemste i Byen angaaende vanskeligere Steder i Moseloven. Da han var bleven 16 Aar gammel, gav han sig til at undersøge de forskellige religiøse Sekter, hvoraf fandtes 3, nemlig Phariseernes, Saducæernes og Essæernes. Den af disse, som mest tilfredsstillede ham, vilde han vælge. Under adskillige Bodsøvelser og Aenselser tilbragte han nu tre Aar, indtil han omsider bestemte sig for Phariseernes Sekt. I sit 19de Aar begyndte han at befatte sig med offentlige Anliggender. Da den jødiske Krig begyndte Aar 66, var Josephus blandt dem, som af al Magt fraraadede sine Landsmænd at begynde et Oprør, hvis ulykkelige Udfald enhver besindig Mand maatte indse, da Romerne jo vare saa overmægtige. Paa Josephus' Side stod Størsteparten af Præsterne og de Fornemme. Men med sine Overtalelser naaede Josephus intet Andet end at blive mistænkt for at være en hemmelig Ven af Romerne, og for at rydde denne Mistanke bort, maatte han tilsidst tage aabenbart Parti med Oprørerne. Han blev da sendt som Overbefalingsmand til Galilæa, hvor han ved sin Kundighed og Anseelse snart fik sat Landet i taalelig Forsvarsstand trods mange Fiender blandt Jøderne selv. Imidlertid kunde han dog ikke staa sig mod den romerske Feltherre Vespasian, der med stor Magt angreb Galilæa. Josephus indesluttede sig i en meget stærk Fæstning, Totapat, hvor han længe holdt sig tappert, indtil Staden ved et uheldigt Tilfælde blev overrumplet. Josephus maatte da med nogle Kammerater skjule sig i en Hule. De bleve dog opdagede, og Vespasian tilbød dem at beholde Livet, hvis de vilde overgive sig. Josephus vilde dømte selv, men hans Kammerater truede ham med Døden, dersom han gjorde det. Disse havde besluttet at dræbe sig selv, hvilket Josephus paastod var større Feighed end at overgive sig til Fienden; men forgjæves. Han fik dem omsider overtalte til at trække

God indbyrdes om, hvem der skulde dø først. Det Besyn-
 derlige indtraf nu, at han ved Lodtrækingen altid slap fri,
 saa at han og endnu en til tilsidst stode ene tilbage og
 overgave sig nu til Romerne. Han forlangte en hemmelig
 Samtale med Vespasian. Han forudsagde da denne, at
 han om nogen Tid vilde blive Keiser i Rom, hvilket ogsaa
 senere indtraf. Vespasian fattede Godhed for Josephus, og
 ved en senere høitidelig Leilighed roste han hans Tapper-
 hed og tog de Vænter af ham, som han siden Overgivelsen
 havde baaret. Da Titus Aar 70 beleirede Jerusalem,
 havde han taget Josephus med sig. Titus, som gjerne
 vilde spare Byen, forsøgte flere Gange at formaa Jøderne
 til godvillig Overgivelse, og han benyttede sig da af Jose-
 phus, som han oftere lod træde frem foran Muren og tale
 til sine Landsmænd. Men disse lode sig saalangt fra der-
 ved overtale, at de tvertimod udfjældte og forhaanede
 Josephus paa det Heftigste. Engang blev han endog
 rammet af en Sten, som Jøderne kastede, og det saa haardt,
 at han faldt bevidstløs om og nær havde faldet i Jøder-
 nes Hænder, hvis ikke Romerne havde reddet ham. Efter
 at Staden var indtagen, opnaaede han flere Gunstbevis-
 ninger for sine Landsmænd og fik tillige af Titus visse
 bellige Bøger, som Romerne havde røvet. Efter Kri-
 gens Fuldendelse drog Josephus med Titus til Rom, hvor
 han fik fri Bolig, en aarlig Pension og andre Gunstbevis-
 ninger.

I Rom udarbejdede han sit Værk om den jødiske
 Krig i 7 Bøger, hvoraf vi senere skulle meddele Brud-
 stykker. Han har ogsaa skrevet et udsørligt Værk angaa-
 ende sit Folks Historie helt fra de allerældste Tider indtil
 Aar 66, da den jødiske Krig begyndte. Ogsaa dette Værk
 besidder man. Tillige have vi af ham hans eget Bevnet-
 løb. Hans Værk om den hele jødiske Historie er ellers
 fuldt af Feil og Urimeligheder. Sagen er nu den, at han,

stjont ellers oplyst og dannet, dog som Phariseer ikke kunde have det rette Syn for sit Folks sande Historie. Han ser Meget i et stjont Lys og meddele mange Skildringer af Begivenheder og Personer paa en saadan Maade, at de neppe ere til at kjende igjen. Større Vigtighed og Troværdighed kan man derimod tillægge hans Skrift om den jødiske Krig, da han her har været Dienbidne til alle de i samme forekommende vigtigere Træk.

Som Menneske betragtet synes Josephus at have hørt til det mere maadeholdne phariseiske Parti, hvortil f. Ex. Gamaliel hørte (Ap. Gjern. Cap. 5, 34 ff.). Han vilde helst bevare Freden, var ingen starr Modstander af Romerne og heller ikke blind for sine egne Landsmands Synder. Paa den anden Side har han neppe været besjælet af nogen særdeles dyb og levende Tro. Dette viser sig bl. A. i de omtalte Mangler ved hans Skrift om Israhelernes Historie. Ligesaa synes det at fremgaa af den Letsindighed, hvormed han efter egen Beretning indgif og atter hævede ægtefællelige Forbindelser. Naar han ikke likte sin Hustru, lod han hende fare og tog en anden. Saaledes har han været gift tre Gange. Han minder om det phariseiske Parti, som mente, at man uden videre af hvilkensomhelst Grund kunde give en Hustru Rejsepas og tage en ny (Matth. 19, 3). Det kan da ikke undre os, at han, stjont samtidig med Apostlene og den ældste Kirke, forholder sig ligegyldig til Christendommen. Bistnol forekommer der et Sted i hans Skrifter, hvor Jesus Kristus ganske kort omtales som en meget from Mand. Men dels er det ubestemt, hvorvidt Stedet er ægte, d. v. s. hvorvidt virkelig Josephus har skrevet disse Ord eller en senere Forfatter har indsludt dem, dels er Stedet saa indholdslost og tankefattigt, at det, hvis det skulde være ægte, kun viser, hvor stærkt Josephus selv stod den christelige Tro.

Vi skulle nu først meddele Noget om den jødiske

Krig efter at have forudskiftet endel Bemærkninger angaaende Forholdene i Jødeland paa den Tid.

Som bekjendt var Jødeland paa den Tid, da vor Frelser fødtes, ikke længere et frit Land, men statskyldigt under Romerne. Da Kong Herodes døde, blev Riget delt mellem hans 3 Sønner, en Deling, som var Begyndelsen til mange Omvæltninger og Forstyrrelser. To af disse Sønner bleve tilsidst forviste. Saa indsattes romerste Stattholdere i somme Dele af Landet. Blandt disse er at mærke Pontius Pilatus i Judæa. Andre Dele beherstedes fremdeles af Konger, hvoriblandt vi kunne mærke Herodes Agrippa den første, som nævnes Ap. Gjern. Cap. 12. Han regjerede kun kort, men havde tilsidst endog hele Jødeland under sig. Saa indsattes atter Stattholdere, blandt hvilke Felix og Festus (Ap. Gjern. Cap. 24 og 25), senere Albinus og Florus. Et lidet Stykke Land østenfor Jordan regjeredes fremdeles af en Konge, Agrippa den anden (Ap. Gjern. Cap. 25). Under de tidligere Stattholdere havde Jødernes Kaar været nogenlunde taalelige; men den sidste, Florus, opførte sig saa grusomt, at den længe ulmende Misfornøielse omsider under ham brød ud i lys Lue. Om denne Florus siger Josephus, at han ikke længere begik sine Ugjerninger i Hemmelighed, men aabenbart, saa at han endog gjorde sig til af dem. Alt gik ud paa Plyndring. Han hærjede hele Byer og Landstrækninger, saa at de forarmede Indvaanere maatte udvandre. Ja han tillod endog alstensk Røverpak at streife omkring, naar han blot fik sin Del af Byttet. Dog vare ikke alle Jøder lige opsatte paa Krig. Vi have tidligere hørt om et maadeholdent Parti, hvortil f. Ex. Josephus hørte. Dette bestod mest af fornemme Folk, Ypperstepræster o. L. samt ældre og besindigere Personer overhovedet. Det har

sandsynligvis været Mage til dem, som tidligere i Frelserens Dage vare meget bange for, at Jesus ved sine Tegn og sin Betsalenhed skulde stifte et stort Parti af den ubidende Mængde, hvorved Romernes Frygt vilde vaagne og Krig paaføres Landet (Job. 11, 47 ff.). Mest lystne paa Krig synes derimod flere af de Yngre at have været, tilige mange af de mere fanatiste Jøder, som ikke paa nogen Maade vilde vide af at staa under hedensl Herredømme, ligeledes en Mængde ryggesløse Personer, som vilde benytte sig af en opstaaende Krig for at vinde Bytte. — Efter disse foreløbige Bemærkninger gaar jeg over til at fortælle Noget om den jødiske Krig, idet jeg holder mig til Josephus' Beretning derom.

Den jødiske Krig.

Jøderne havde ofte besværet sig over Florus' Grusomheder. Engang, da Cestius Gallus, Statholderen i Syrien og Florus' Overordnede, var i Jerusalem under de usyrede Brøds Høitid, opløstede den forsamlende Mængde Klageraab mod Florus. Gallus beroligede Jøderne med den Forsikring, at Florus nok vilde forandre sig. Neppe var imidlertid Gallus vendt tilbage til Syrien, før Florus begyndte paa sine gamle Ugjerninger. Han ønskede nemlig netop, at Jødernes Taalmodighed skulde bryde og Oprøret saaledes begynde; thi han haabede derved at dække sine egne begangne Synder, saa at han slap for noget Ansvar. Da Jødernes Forhaabninger nu atter slog feil, brød da Oprøret løs.

Det første Sted var Cæsarea Palæstinae.*) Anledningen var denne: Jøderne havde i denne By en Syna-

*) Den By, hvor bl. A. Hovedsmanden Cornelius boede og hvor Paulus forsvarede sig for Felix og Festus (Ap. Gjern. 10, 1 ff.; 24. 25).

goge, hvortil var Udgang gjennem en Plads, som eiedes af en hedensk Græker. Ofte havde Jøderne tilbudt ham store Pengesummer for at afstaa denne Plads. Men han lod tvertimod Pladsen bebygge med Huse, der brugtes til Bærksteder, hvorved bevirkedes, at Jøderne fik kun en ganske trang Udgang til Synagogen. Nogle unge Mænd bleve saa hidsig, at de vilde forstyrre dem, som opførte hine Huse. Da Florus holdt disse Hidsig tilbage, vilde flere af de rigere Jøder ved at byde Florus store Pengesummer formaa ham til at standse Bygningernes Opførelse. Han tog imod Pengene og lovede at gjøre Alt, men reiste i dets Sted bort fra Cæsarea til Samaria, som om han havde solgt Jøderne Tilladelsen til at gjøre Opstand. Den følgende Dag var det Sabbat. En hedensk Græker tillod sig da lige udenfor Jødernes Dør at forrette en Dsring, hvilket i høi Grad ophidsede Jøderne, som ansaa dette for en Besmittelse af Stedet og en Forhaanelse af deres Lov. Nogle besindigere Jøder vilde, at Sagen skulde undertages Rettergang, men de Yngre vilde gribe til Voldsomheder. Disse lode sig ikke holde tilbage og Slagsmaalet begyndte. De fredelige Jøder flygtede med sine hellige Bøger til et Sted udenfor Byen. Nogle af de Fornemste ilede til Florus, mindede ham om Pengene og det givne Løfte; men han lod dem kaste i Fængsel under Paaskud af at de havde røvet med sig de mosaiske Lovbøger. Nu var Oprørsflammen antændt, og Florus gjorde alt Sit for at oppuste denne. Han begik den ene Voldsomhed værre end den anden. Nogle af de Oprørsfjendene i Jerusalem udskjældte og forhaanede ham offentligt, saa at han tilsidst rykkede med en Hær mod Byen. Endnu vilde de Fleste dog gjerne afvende Ulykken, og de gif Florus imøde med Bønner om Fred. Han byder, at de, som havde udskjældt ham, skulde føres frem. Indbyggerne sagde, at Byen ellers var rolig, og bade om Tilgivelse for dem, som ubesindigt havde lastet

ham. Blandt en saa stor Mængde maatte der altid, mente de, findes enkelte ubesindige unge Mennesker, og det var ikke godt at opdage, hvem der havde været skyldig, og Ingen af dem turde selv angibe sig. Herover blev Florus dog kun endnu mere ophidset og bød Soldaterne at plyndre Torvet og dræbe, hvem de traf paa. Disse, som vare begjærlige efter Bytte, gjorde ikke alene dette, men trængte endog ind i Husene og myrdede Indvaanerne. Nu opstod da en almindelig Flugt. De, som ikke undkom, dræbtes. Flere bleve grebne og førte frem for Florus, som lod dem korsfæste. Ialt omkom af Mænd, Kvinder og selv smaa Børn henved 3600 Mennesker. Forgjæves søgte Berenice, Kong Agrippas Søster, at overtale Florus til Mildhed, og forgjæves søgte ligeledes Fredspartiet blandt Jøderne, Præsterne og de Fornemmere, at bilægge Striden. Florus gjorde sig al Umag for at forsøge Forvirringen og antænde Krigsflammen. Ogsaa Kong Agrippa gjorde Alt, hvad han kunde, for at slukke Oprøret. Han rejste endog med Berenice til Jerusalem og formanede dem under Taarer til Naadehold, men forgjæves. En ny Anledning til Oprøret gav en ung Præst, som vilde formene Hedninger at bringe Offere eller Gaver til Templet. De Fornemme af Præsterne søgte at tale ham og hans Parti til Rette, idet de sagde, at det havde været en gammel Skik ogsaa at fremmede Folk tilstededes Udgang til Tempeltjenesten. Da deres Forestillinger Intet frugtede og de saa, at Oprøret ikke kunde standses, ilede de tilligemed de Øvrige af Fredspartiet op i den øvre Del af Staden*), hvor der vare romerske og kongelige Tropper**), medens Oprørerne beholdt

*) Den øvre høifliggende sydlige Del af Jerusalem, det egentlige Zion, var ved Taarne og Befæstninger adskilt fra den nordligere lavreliggende Del.

**) Disse Tropper vare tidligere sendte derhen af Kong Agrippa paa Fredspartiets Opfordring, for at holde Oprørspartiet i Ave.

den nedre Del samt Templet. Der opstod nu strax en bitter Kamp mellem begge disse Partier, hvorved Mange paa begge Sider satte Livet til. Ingen veg dog Pladsen.

Den følgende Dag trængte mange af de saakaldte „Dolkebærere“ sig ind i Byen. Disse vare Røvere, som streifede omkring i Omegnen. Med hemmelige Waaben trængte de ind og blandede sig med Mængden, med hvem de gjorde fælles Sag i at angribe den øvre By. Fredspartiet nødtes nu dels til at ty ned i underjordiske Guler, dels til at trække sig tilbage til Kongeborgen*). Oprørerne fik saaledes ogsaa den øvre Stad paa Kongeborgen nær i sin Besiddelse. Borgen Antonia, beliggende i den nedre Del af Staden, nordvest for Templet, hvor der holdtes en romersk Garnison, blev nu bestormet af de Oprørere, indtagen og den romerske Besætning dræbt. Senere forsøgte de at indtage det kongelige Slot, hvor de Kongelige og Fredspartiet havde tyet hen. Imidlertid havde en vis Manahem indtaget Masada, en Fæstning vest for det døde Hav. Der kom han i Besiddelse af en Mængde Waaben, og i Spidsen for en Samling af Oprørere og Røvere drog han til Jerusalem, hvor han stillede sig i Spidsen for Krigspartiet og lod sig udraabe til Konge. Nu begyndte en saa kraftig Beleiring af det kongelige Slot, at de kongelige Tropper og de Fleste af Fredspartiet maatte overgive sig, medens Romerne maatte flygte til de tre faste Taarne, Hippikus, Phasaël og Mariamne. Fredspartiets Hovedmand, Ypperstepræsten Ananias, der havde skjult sig i en Vandledning, blev greben og dræbt. Nu opførte Manahem sig med stort Overmod og begik store Grusomheder, saa at han paadrog sig mange Fiender. Eleazar, Ananias' Søn, netop den samme unge Præst, som havde foranlediget Opstanden, opæggede sine Benner til at anfælde Manahem. Efter megen Modstand saa denne sig forladt af Sine,

*) Et af Herodes i den øvre Stad opført Pallads.

greb Flugten og søgte at skjule sig, men blev tagen og efter mange Pinsler ombragt.

Nu glædede Mange sig i Haabet om, at Freden skulde vende tilbage. Man sendte nogle Personer hen til de romerske Tropper, som vare indsluttede i de tre Taarne og havde tilbudt Overgivelse, for at sige dem, at de kunde slippe ukladte ud af Byen. Neppe vare imidlertid disse komne frem, før Oprørerne brød sine Løfter og styrtede løs paa Romerne, der i sin Godtroenhed havde lagt Baabenerne fra sig. Alle bleve dræbte paa Anføreren Metilius nær, som lovede at lade sig omstjære. De Fredeligssindede skjønte nu, at Krigen ikke var til at undgaa, og en dyb Bedrøvelse paakom Alle, hvilken forøgedes derved at hin Skjændselsgjerning blev foretagen paa en Sabbath.

Imidlertid var Oprørsflammen tændt i det øvrige Jødeland, om den end ikke overalt brændte med samme Heflighed. Flere Byer, især i Galilæa, vare endnu mest stemte for Freden. Syriens Stattholder, den omtalte Cestius Gallus, rykkede med en betydelig Hær ind i Jødeland, undertvang flere af de oprørske Byer, hvoriblandt Lydda*) og Joppe**), og slog Leir et Stykke fra Jerusalem. Jøderne gjorde et Udfald mod Romerne med saadan Voldsomhed, at de bragte den romerske Hær i Forvirring, saa at Gallus kom i stor Fare, og det havde maaske været ude med ham, hvis ikke Kong Agrippa havde bragt Splid iblandt Jøderne ved at sende dem Budskab med Tilbud om Fred, hvorpaa enkelte Jøder vilde gaa ind, medens andre modsatte sig. Gallus benyttede sig da af denne Leilighed, gjorde et Anfald og forfulgte dem, indtil de maatte ty tilbage til Jerusalem. Han holdt sig en Tid

*) Ap. Gjern. 9, 32.

**) Ap. Gjern. 9, 36.

uvirksom i Haab om, at Jøderne vilde overgive sig af sig selv. Da dette ikke skeede, gjorde han flere Angreb, som forstrækkede Oprørerne og nødte dem til at skjule sig i det Indre af Byen. Tilslidst brød han, uvist af hvilken Grund, pludselig op og trak sine Tropper tilbage. Jøderne forfulgte ham og dræbte mange af hans Folk. Han forsøgte at slaa Veir paa det samme Sted, som tidligere nævnt, men Jødernes Angreb bleve stedse voldsommere, saa at han trak sig mere og mere tilbage under store Tab, idet han endog lod Bagage og Krigsbaaben i Stikken, som faldt i Jødernes Hænder og kom dem senere til Nytte. Saaledes maate Gallus tilslidst ganste rømme Landet.

Efter at Gallus saaledes var fordreven, fik det i Jerusalem sig opholdende oprørske Parti dels med Bold dels med Smiger flere af de mere Fredeligssindede over paa sin Side, og de udvalgte flere af disse til Anførere. Blandt Andre blev Josephus sendt til Galilæa. Han satte der Forsvarsvæsenet paa en bedre Fod. Flere Stæder lod han omgive med Mure. Byen Gischala (nordvest for Genezareth Sø) overlod han til en vis Johannes, Levi Son, som senere blev meget bekjendt. Denne samme Johannes var en af de listigste og ondskabsfuldeste af Krigspartiet. Han gik allerede dengang med hemmelige Planer at rydde Josephus af Veien. Han og flere af hans Venner var det, som udsprede det Rygte, at Josephus stræbte efter Gæberredømmet og at han begik alstensk Undersløb. Imidlertid kunde Johannes dog intet Særdeles udrette mod Josephus, som synes at have havt Indest hos Flerheden af Befolkningen. I Jerusalem skyndte man sig med at befæste Staden ved at sætte Murene i god Stand og anskaffe Baaben. Imidlertid voksede i denne løbløse Tid ogsaa Antallet af Røvere omkring paa Landet.

En vis Simon, Gioræ Søn, der senere vil spille en stor Rolle, satte sig i Spidsen for en Flok. Han blev nødt til at indeflutte sig i Fæstningen Massada, hvor han forefandt en Hob Ligefinde, indtil han senere fandt gunstigere Leilighed for sig.

Da Keiser Nero i Rom erfarede Gallus' Uheld, og Tingenes Tilstand i Jødeland, sendte han Vespasian i Spidsen for en Hær ind i Landet. Denne dygtige Felt-herre angreb først Galilæa, hvor som bemærket Josephus havde Overbefalingen. Vespasian opholdt sig først en Tid i Ptolemais (Akko ved Middelhavet), hvor han ordnede sin Hær, medens han sendte sin Undergeneral Vlacidus med Tropper længere ind i Landet, hvor han søgte at indtage Totapat, den stærkeste Fæstning i Galilæa. Han ansaa Sagen for temmelig let; men neppe var han kommen Byen nær, før Jøderne gjorde et rasst Udfald, bringer den romerske Hær i Forvirring og jager den paa Flugt. Nu rykker Vespasian selv frem med over 60,000 Mand. Den første Stad, han træffer paa, er Gadara (rettere Ghabara vest for Genezareth Sø). Denne Stad indtog han med Lethed, da den næsten var forladt af alle vaabensføre Mænd. Ikke alene Byen selv, men alle Smaabyer i Omkreds blev opbrændte og Indbyggerne dels dræbte, dels førte i Fangenskab. Han rykkede nu imod Totapat, hvor imidlertid Josephus havde forstandset sig; og han længtes saameget mere efter at faa indtaget denne By, hvor Josephus var, for, som han haabede, naar han fik Josephus fangen, at have gjort Endskab paa Krigen i Galilæa. Han lod først alle Veie, som førte til Byen, bevogte, at ikke Josephus skulde undslippe. Derpaa gjorde han Storm paa Byen, men mærkede, at den var for stærk til at tages paa engang. Han maatte da bekvemme sig til en regel-

mæssig Beleiring. Men heller ikke dette lykkedes. Jøderne gjorde nemlig stadigt Udfald og forstyrrede de af Romerne opførte Beleiringsarbejder samt opbrændte deres Maskiner. Omfider maatte han forsøge at tvinge Indbyggerne til Overgivelse ved Hunger eller ved Tørst, det Sidste, fordi han troede, at Jøderne maatte mangle Vand. Men Josephus fandt paa den Krigslist, at han lod dyppe alskens Klædningsstykker i Vand og hænge dem op udenfor Muren, saa at Vandet silede ned ad Murbæggen til stor Forbauselse for Romerne, som maatte tænke, at Jøderne havde Overflod paa Vand, naar de kunde ødsle saa med det. Imidlertid lod Vespasian sig ikke overtale til at opgive Beleiringen, som dog længe var til ingen Nytte. Af en Overløber havde han endelig en Dag erfaret, at Staden netop paa denne Dag var let at indtage, da Soldaterne havde overgivet sig til Hvile. Han benyttede sig af Leiligheden og lader sine Tropper ganske sagte liste sig hen til Murene, bestige dem, dræbe Skildvagterne og overrumple de Dvige, som ingen synderlig Modstand kunde gjøre. 40,000 Jøder skulle da være blevne dræbte og en Mængde fangne. Om hvorledes Josephus med nogle Faa skjulte sig i en Hule og blev tagen til Fange, er tidligere talt. Beleiringen af Jotapat er en af de mærkeligste Begivenheder i den jødiske Krig paa Grund af Forsvarets Dygtighed og Haardnakkethed.

Efter Indtagelsen af Jotapat bleve Joppe og Tiberias tagne uden særdeles Vanskelighed, ligesaa Tarichæa (ved den sydlige Ende af Genezareth Sø) tilligemed andre Byer. Byen Gamala (øst for Genezareth Sø), der tilhørte Kong Agrippa og havde gjort Opstand mod ham, blev først beleiret af denne Konge, derefter tillige af Romerne, som omfider indtog og udplyndrede den. Nu stod kun Gischala tilbage, hvor som tidligere sagt hin Johannes, Levi Søn, holdt sig. De fleste Indbyggere af denne Stad vilde

gjærne overgibe sig, men de forhindredes derfra af Johannes og hans oprørste Tropp, som herskede der med stor Grusomhed. Byen var ubetydelig, og det vilde have været en let Sag for Titus, hvem Bespasian havde sendt derhen, at indtage den med Storm; men Titus vilde helst, at den skulde overgibe sig med det Gode. Han forestillede dem, hvor haabløst et Forsvar vilde være. Johannes lod ogsaa, som om han vilde tage imod Fredstilbud, men bad kun, at Romerne vilde vente til den følgende Dag, saasom det var Sabbat, og det vilde være ugudeligt at foretage sig Noget paa en saadan Dag. Derpaa gik Titus ind. Men om Natten passede Johannes sit Snit og fandt Leilighed til ubemærket med endel Bevæbnede at undslippe af Staden. Han tog Veien til Jerusalem. Da Titus den følgende Dag vilde tage Staden i Besiddelse, blev han modtagen som en Befrier og Belgjører af Alle; thi de vare inderlig glade ved at være slupne fra Johannes' Herredømme. Titus sendte Tropper efter Johannes for at fange ham; men denne havde allerede et stort Forsprang.

Saaledes var da hele Galilæa kommen i Romernes Hænder efter megen Kamp og Blodsudgydelse.

Johannes var altsaa fra Gischala kommen til Jerusalem. Vi have før hørt, at der i denne By egentlig vare to Partier, nemlig et mere fredeligssindet og et krigerst. Disse laa i indbyrdes Strid, som greb stedse heftigere om sig. De Unge stræbte især efter Krig, de Gamle og Klo-gere vilde, at man skulde give efter for Romerne. Under disse Forstyrrelser fandt nye Høbe af Røvere „Dolkebærere“ fra Landdistrikterne Leilighed til at liste sig ind i Byen. Nu tog Voldsomhederne saadan Overhaand, at Krigspartiet, paa hvis Side Røverne stod, endog aabenlyst og ved helligs Dag begik alstensk Rov og Mord. De frækteste

mæssig Beleiring. Men heller ikke dette lykkedes. Jøderne gjorde nemlig stadigt Udfald og forstyrrede de af Romerne opførte Beleiringsarbejder samt opbrændte deres Maskiner. Omsider maatte han forsøge at tvinge Indbyggerne til Overgivelse ved Hunger eller ved Tørst, det Sidste, fordi han troede, at Jøderne maatte mangle Vand. Men Josephus fandt paa den Krigslist, at han lod dyppe alstensk Klædningsstykker i Vand og hængte dem op udenfor Muren, saa at Vandet silede ned ad Murbæggen til stor Forbauselse for Romerne, som maatte tænke, at Jøderne havde Overflod paa Vand, naar de kunde ødsle saa med det. Imidlertid lod Vespasian sig ikke overtale til at opgive Beleiringen, som dog længe var til ingen Nytte. Af en Overløber havde han endelig en Dag erfaret, at Staden netop paa denne Dag var let at indtage, da Soldaterne havde overgivet sig til Hvile. Han benyttede sig af Leiligheden og lader sine Tropper ganske sagte liste sig hen til Murene, bestige dem, dræbe Skildvagterne og overrumple de Øvrige, som ingen synderlig Modstand kunde gjøre. 40,000 Jøder skulle da være blevne dræbte og en Mængde fangne. Om hvorledes Josephus med nogle Faa skjulte sig i en Hule og blev tagen til Fange, er tidligere talt. Beleiringen af Jotapat er en af de mærkeligste Begivenheder i den jødiske Krig paa Grund af Forsvarets Dygtighed og Haardnakkethed.

Efter Indtagelsen af Jotapat bleve Joppe og Tiberias tagne uden særdeles Vanskelighed, ligesaa Tarichæa (ved den sydlige Ende af Genezareth Sø) tilligemed andre Byer. Byen Gamala (øst for Genezareth Sø), der tilhørte Kong Agrippa og havde gjort Opstand mod ham, blev først beleiret af denne Konge, derefter tillige af Romerne, som omsider indtog og udplyndrede den. Nu stod kun Gischala tilbage, hvor som tidligere sagt hin Johannes, Levi Søn, holdt sig. De fleste Indbyggere af denne Stad vilde

gjærne overgibe sig, men de forhindredes derfra af Johannes og hans oprørste Troop, som herskede der med stor Grusomhed. Byen var ubetydelig, og det vilde have været en let Sag for Titus, hvem Bepastian havde sendt derhen, at indtage den med Storm; men Titus vilde helst, at den skulde overgibe sig med det Gode. Han forestillede dem, hvor haabløst et Forsvar vilde være. Johannes lod ogsaa, som om han vilde tage imod Fredstilbud, men bad kun, at Romerne vilde vente til den følgende Dag, saasom det var Sabbat, og det vilde være ugudeligt at foretage sig Noget paa en saadan Dag. Derpaa gik Titus ind. Men om Natten passede Johannes sit Snit og fandt Leilighed til ubemærket med endel Bevæbnede at undslippe af Staden. Han tog Veien til Jerusalem. Da Titus den følgende Dag vilde tage Staden i Besiddelse, blev han modtagen som en Befrier og Belgjører af Alle; thi de vare inderlig glade ved at være slupne fra Johannes' Herredømme. Titus sendte Tropper efter Johannes for at fange ham; men denne havde allerede et stort Forsprang.

Saaledes var da hele Galilæa kommen i Romernes Hænder efter megen Kamp og Blodsudgydelse.

Johannes var altsaa fra Gischala kommen til Jerusalem. Vi have før hørt, at der i denne By egentlig vare to Partier, nemlig et mere fredeligssindet og et krigerst. Disse laa i indbyrdes Strid, som greb stedse heftigere om sig. De Unge stræbte især efter Krig, de Gamle og Klogere vilde, at man skulde give efter for Romerne. Under disse Forstyrrelser fandt nye Hobe af Røvere „Dolkebærere“ fra Landdistrikterne Leilighed til at liste sig ind i Byen. Nu tog Voldsomhederne saadan Overhaand, at Krigspartiet, paa hvis Side Røverne stod, endog aabenlyst og ved høilys Dag begik alstens Rov og Mord. De frælleste

Udsvævelser fandt Sted. Flere af de fornemste Borgere bleve fangne og dræbte af disse Bolds mænd, hvorved en stor Skræk paakom alle Folk. De gif endogsaa saa vidt i sin Fræklhed, at de vovede at udvælge Ypperstepræster af sin egen Midte og valgte til saadanne Personer af simpleste Herkomst og af de raaeste Sæder. Ja de trængte endog med besudlede Fodder ind i Templet. Fredspartiets Hovedmand, Ypperstepræsten Ananus, en særdeles klog Mand, som havde stor Ansæelse hos Menigmand, ophidsede Folket mod Krigspartiet og Høverne, fordi disse havde krænket Helligdommen; og da Høverne gif saa vidt, at de tog en ganske simpel Bonde og under Latter og Gaan iførte ham det ypperstepræstelige Ornat*), kunde de ikke styre sit Mæseri og samlede sig da under Ananus til et Angreb paa Høverne eller „Zeloterne“**) som Krigspartiet kaldtes. Men disse forekom Angrebet, styrtede ud af Templet bevæbnede og i store Flokke. Ananus gjorde saa stærk Modstand han kunde. Kampen var længe uafgjort. Strømme af Blod flød paa begge Sider. Under dette fattede den omtalte Johannes rænkifulde Planer, hvorved han vilde opnaa Herredømmet i Byen. Han anstillede sig som en Ven af Ananus og Fredspartiet, men paa samme Tid underholdt han hemmelige Forbindelser med Zeloterne, hvem han meddelte alle Ananus' Planer og Foretagender. Til sidst vandt han denne sidste Fortrolighed i den Grad, at han fik sig det Hverv anbeføret at gaa som Fredsmægler over til Templet, hvor Zeloterne holdt til. Istedetfor at tilraade disse Fred opmuntrede han dem tværtimod til at fortsætte Kampen og forstærke sig ved at indkalde en Trop

*) Nu begynde den „Odelæggelsens Bedrøftelighed paa det helige Sted“ hvorom Jerseren havde talt (Matth. 24, 15) og som betegne, at Jerusalems Undergang var nær.

**) D. v. s. Jvrere. De kaldtes saa for den Iver og Fanatisme, hvormed de forfægtede Jødedommen.

bevæbnede Idumæere*). Disse vare Efterkommere af Esau, altsaa tilhørende et Broderfolk af Jøderne. De vare meget krigeriske og stadigt oplagte til Vaabensfærd. Johannes overtalede dem til at skrive et Brev til Idumæerne, hvori Sagen fremstilledes saaledes, som om Ananus var en Forræder, der vilde overgive Jerusalem og Landet til Romerne og derfor holdt de tro Jøder indesluttede i Tæmplet. Nu maatte Idumæerne komme og undsætte dem og saaledes befri Staden. Brevet gjorde sin Virkning og Idumæerne brøde op under 4 Anførere. Ananus fik imidlertid at vide om Idumæernes Ankomst og tillukkede omhyggeligt alle Byens Porte. Da Idumæerne kom, vilde man faa dem til at trække sig tilbage med det Gode, men det nyttede Intet. De fordrede at blive indladte. En Nat, da Storm og Uveir rasede, lykkedes det nogle forbovne Zeloter at faa aabnet nogle af Portene og saaledes forstæffe Idumæerne Indpas i Byen. Neppe vare Idumæerne komne ind, før Zeloterne toge Mod til sig, gjorde et Udfald af Tæmplet og anfaldt Modpartiets Bagter. Der opstod nu et almindeligt Skrig, hvorved Byens Befolkning vækkedes og Alle grebe til Vaaben. Da de imidlertid saa, at Idumæerne vare indladte, skjønte de, at Fienden var bleven dem for stærk. De søgte derfor i Almindelighed at redde sig ved Flugten, hvortil der dog ingen Anledning var, og der anrettedes nu et almindeligt Nederlag paa Fredspartiet og den værgeløse Hob Kvinder og Børn. Josephus fortæller, at 8,500 Mennesker satte Livet til. Dermed lode dog Idumæerne sig ikke nøie, men trængte ind i Husene, hvor de røvede, hvad de fandt. Ogsaa Ananus og en anden Ypperstepræst, der havde skjult sig, bleve grebne og under megen Forhaanelse dræbte. De lode endogsaa deres

*) Eller Edomiter. De beboede egentlig Landet sydfør det høje Hav, men havde efterhaanden udbudet sit Herredømme helt op til Hebron sydfør Jerusalem. Kong Herodes var en Idumæer.

Sig henligge ubegravede til Føde for Hunde og vilde Dyr. Denne Ananus roses meget af Josephus, som siger, at med dennes Død var Begyndelsen til Byens Undergang gjort; thi han var en retfærdig og ædel Mand, som opførte sig venligt mod Alle, Høie og Lave, og vedligeholdt Fred og god Forstaaelse, saalangt hans Myndighed strakte sig. Efter at Idumæerne havde beriget sig tilstrækkeligt, forlode de atter Byen, tildels ogsaa, fordi de skammede sig over Jæloternes Ufftyeligheder.

Den romerske Hær vilde overtale sin Feltherre, Vespasian, til strax at angribe Jerusalem. Men denne afsløgdens Dnske, idet han sagde, at endnu vare Jøderne stærke, men hvis han ventede nogen Tid, vilde de indbyrdes svække hverandre ved deres Stridigheder i den Grad, at de tilsidst vilde være lette at tage. Mange af dem vilde ogsaa flygte over til Romerne. Heri tog han nu ikke feil. Den indre Strid varede fremdeles, og skjønt Jæloterne bevogtede alle Udgange og dræbte Alle, som paadroge sig Mistanke om at tænke paa Flugt, lykkedes det dog Adskillige at undkomme.

Omsider bereder Vespasian sig dog til at beleire Jerusalem, men som han skal begynde derpaa, faar han Efterretning om, at Keiser Nero var død (Aar 68). Dette bevægede ham til at indstille Beleiringen paa Grund af de ved Neros Død indtrædende Forstyrrelser i Romerstaten. Da Galba var bleven Keiser efter Nero, sendte Vespasian sin Søn Titus til Rom for at indhente den nye Keisers Befalinger angaaende den jødiske Krig. Med ham reiste ogsaa Kong Agrippa. Galba døde dog snart. Under disse Omskiftelser fandt Vespasian det raadeligst at ophøre med alle ydre Fiendtligheder, da han kunde tænke sig, at hans Fædreland havde Brug for Tropper paa andre Kanter.

I Jerusalem havde imidlertid Johannes efterhaanden ved alstensk Mænkter svunget sig op til Eneherredømmet, hvilket han dog ikke længe nød. Den tidligere nævnte Simon, Gioræ Søn, der i Spidsen for en Flot Røvere havde sat sig fast i Fæstningen Masfada, havde gjort flere og stedse dristigere Røvertog til Byer og Steder i Omegnen. Hans Held gjorde ham saa overmodig, at han endog tænkte paa at angribe Jerusalem. Zeloterne i denne By, som anede hans Planer, vilde forpurre disse og sendte Bevæbnede imod ham, men han slog dem, dræbte Mange og drev de Øvrige tilbage til Byen. Endnu vovede han dog ikke at angribe Byen selv, da den var for godt befæstet. Først gjorde han derimod et Indfald i Idumæa, og det lykkedes ham at indtage Hebron samt ødelægge Størsteparten af Landet der. Zeloterne i Jerusalem søgte ved alstensk List at hindre Simon. De gjorde smaa Streiftog i Hælene paa ham og toge ved en saadan Leilighed hans Hustru til Fange. Derover bragtes han i Maseri, sendte Budskab til Jerusalem, at dersom de ikke lode ham faa hans Hustru tilbage, vilde han bryde ind og dræbe dem Allesammen. De bleve virkelig saa bange, at de strax udleverede Hustruen, hvorved han blev noget mildere stemt. Han vendte nu tilbage til Idumæa, hvor han fortsatte sine Hærjinger. Han tvang paa denne Maade mange Idumæere til at søge sin Tilflugt i Jerusalem. Her havde Johannes opført sig med saa stor Grusomhed og Frækhed, at han havde paa-draget sig mange Fiender. Disse forenede sig med de i Byen indkomne Idumæere, gjorde et Anfald paa Johannes og hans Zeloter, og det lykkedes dem at fordrive Johannes og hans Parti ind i Templet, hvor de holdt dem indesluttede. Det andet Parti kom da overens om at sende Bud efter Simon, som skulde hjælpe dem til ganske at faa Bugt med Johannes. Han kom ogsaa. Paa denne Maade forstæffede Jerusalem's Indbyggere sig en ny Boldsherre;

thi Simon var, som vi skulle se, ikke det Mindste bedre end Johannes.

Imidlertid var Vespasian bleven romersk Keiser, og da Sagerne med Heggeringen nu vare bragte i Orden, sendte han sin Søn Titus med en Hær til Jødeland for at fuldende Landets Erobring. Da vi nu komme til at omhandle Jerusalems Beleiring og Undergang, tror jeg det Nærfeste vil være at forudstille en kortfattet Beskrivelse af Staden og Templet.

Staden og Templet.

Byen var bygget paa Bjerge af forskjellig Høide. Det høieste var det sydlige. Her var den saakaldte øvre Stad, det egentlige Zion. Det andet lavere Bjerg laa nordenfør, og der var den saakaldte nedre Stad eller Akra. Mellem begge disse Høider laa en Dal, hvor der paa begge Sider strække sig Husrækker fra Høiderne ned til Bunden. Omkring den øvre Stad strakte sig en Mur, den ældste af dem alle. Den kunde næsten kaldes uindtagelig, saavel fordi Bjerget, hvis Top den omgav, var saa høit og brat, som fordi David og Salomo, der havde opført samme, havde anvendt saa store Bekostninger paa den. Den strakte sig ikke blot rundt den øvre Stad, men gik ogsaa nedenom det saakaldte Ophel, egentlig den sydlige Skraaning af Tempelbjerget, indtil den østlige Side af Templet, hvor den mødte en af de nyere Mure. Den anden Mur var især opført til Beskyttelse for Akra og Antonia. Den strakte sig fra Porten Gennath til Borgen Antonia, paa Nord siden af Akra. Den yngste Mur strakte sig i en videre Kreds om den nordre Del af Byen. Den begyndte ved Taarnet Psephinos, nordvest for Akra, og endte

stenfor Templet ved Kedrons Dal. Denne Mur var bygget af Agrippa den første, dels til Forstærkelse af den hele Byes Befæstning, dels for at yde den nyeste Del af Byen, Bezetha, nogen Beskyttelse. Bezetha laa nordfor Antonia og Templet. Murene vare opførte af svære Stenblokke, der vanskeligt ved nogen menneskelig Magt kunde rives fra hverandre. Paa Murene vare opførte Taarne af samme Fasthed som Murene. Blandt disse vare at mærke det ottokantede Taarn Psephinos, som var saa høit, at man fra dets Top kunde se Havet. Desforuden de 3 af Herodes opførte Taarne, Hippikus, Phasaël og Mariamme. De stode alle paa den gamle Mur og overgik i Styrke, Skjønhed og hensigtsmæssig Indretning alle andre.

Øst for Akra paa Moriah Bjerg laa Templet. Det var selv befæstet, kantet af Form og paa alle Kanter omgivet af dobbelte Svæle- eller Buegange, hvis Tag støttedes paa høie Piller, der vare dannede af Stenblokke af det hvideste Marmor. Taget selv var af Cedertæ. Disse Svælegange vare særdeles skjøne at se til. Indenfor disse laa selve Templet, hvis ydre Vægge i bestemte Mellemrum vare forsynede med Søiler, hvor der stode latinske og græske Indskrifter, at ingen Fremmed maatte betræde dette Eted. Thi her var netop „det Hellige“. Det Hellige var adskilt fra Svælegangen ved en Mur. Man maatte stige mange Trin op fra det ydre Tempel eller Svælegangene, naar man vilde ind i det Hellige. 8 Porte, fire paa hver Side, førte ind i det Hellige, og desuden vare der tvende særstilte Porte, som førte ind i Kvindernes Forsamlingssted. Disse fik nemlig ikke Lov til at gaa ind i den egentlige Helligdom. Disse Porte fandtes i Nord, Syd og Øst. Paa den vestre Side var ingen Port. Paa Indresiden af Tempelvæggen vare Tempelkisterne (Mark. 12, 41; Luk. 21, 1), hver forsynede med store Søiler, som dog ikke i Udseende afvege fra de andre. De omtalte Porte vare

overalt smykkede med Guld og Sølv. Overalt var der den største Pragt, Skjønhed og Regelmæssighed.

I det Hellige overraskedes den Indtrædende strax af 3 Ting af høieste Skjønhed og Navnkundighed, Lysfestagen, Bordet og Høggelsekarret. Lysfestagen var syvarmet; paa Bordet laa der 12 Brød, fra Høggelsekarret udgik 13 Slags Bellugt. Indenfor det Hellige var atter et, men noget mindre Rum, „det Allerhelligste“. Her maatte Ingen komme ind; heller ikke kunde Nogen se, hvad der fandtes, da det overalt var vel tillukket. Forresten fandtes ikke der længere de Helligdomme, som egentlig skulde være der, nemlig Pagtens Ark og Lovens Tavler, da disse vare gaaede tilgrunde ved Jerusalems første Undergang. Det hele Tempel var forøvrigt udenfra seet overordentligt pragtfuldt. Det var bedækket med Guldplader, som bevirkede, at, naar Solen skinnede, Ingen taalede at se derpaa. Josephus siger, at det seet i det Fjerne lignede et Snebjerg. Thi hvor der ikke var Guld, saa man overalt den hvide Marmor skinne frem.

Borgen Antonia, som var opført af Herodes, stødte umiddelbart op til Templets vestlige Side og var ved afløstens Gange forbundet med dette. I Borgen forefandtes altid en romersk Garnison, som dog nu, da Titus skred til Beleiringen, forlængst var ombragt af Jøderne. Antonia kunde betragtes som Templets Forpost og Templet som hele Byens.

Kort før Beleiringen begyndte, havde endnu et tredje Parti dannet sig under en vis Eleazar, hvormed flere af de Fornemme forenede sig og tillige adskillige Zeloter. Disse lykkedes det at besætte det Indre af Templet, det Hellige, der som vi have seet ragede høiere op end den ydre Del, nemlig Søilegangene, hvilke vare besatte af Johannes' Tropper.

Gleazar var vel svagere, hvad Troppernes Antal angaar, men havde en Fordel deri, at han havde et høiere beliggende Sted. Simon, Gioræ Son, beherskede den øvrige Del af Byen, altsaa saavel den øvre Stad, som en stor Del af den nedre. Da imidlertid det hele Tempel laa høiere end den øvrige Del af Akra eller den nedre By, havde igjen Johannes deri en Fordel over Simon. Imellem disse Tre opstod nu en forbitret Kamp, idet Johannes ovenfra angrebes af Gleazar, nedenfra af Simon. De usprede Brøds Høitid indtraf under disse Uroligheder, og da strømmede mange Folk fra det hele Land til Templet. Gleazar, som havde det Hellige inde, aabnede nu Portene til samme og tillod dem at komme ind, som vilde forrette sin Gudsdyrkelse. Deraf benyttede Johannes sig, lod en stor Mængde af sine Folk med hemmelige Waaben gaa derind under Skin af, at de ogsaa vilde forrette sin Gudsdyrkelse. Da de vare komne ind, droge de Waabnerne frem og anfaldt Gleazars Folk, som overmandede maatte gribe Flugten, forsaavidt de ikke forinden bleve dræbte. Saaledes gik Gleazars Parti tilgrunde, og vi have fra nu af ikke mere end to, nemlig Simons og Johannes'.

Simon havde, som tidligere sagt, det Meste af Byen inde. Hans Tropper udgjorde 10,000 Mand foruden Idumæerne. Johannes, som nu beherskede det hele Tempel og tillige Dypel samt Dalen Kedron, stod i Spidsen for 8,600 Mand. Mellem disse fandt der nu idelige Kampe Sted. Det varede ikke længe, før de under disse Stridigheder havde opbrændt de bebyggede Bydele, som laa mellem dem, altsaa Husværkerne i de mellem Tempelbjerget og de øvrige befæstede Bjerge liggende Fordybninger. Deres indbyrdes Kampe ophørte kun da, naar de nødtes til at vende Opmærksomheden udad og forsvare sig mod den fælles Fiende, Romerhæren.

Nu var da Titus med sin Hær kommen nær Byen

og skred til Beleiringen, efter at han først havde undersøgt Stedets Bestaaffenhed og udtænkt den bedste Angrebsmaade. Vi kunne ikke meddele alle Enkeltheder i denne paa Begivenheder saa rige Beleiring, men vi skulle indskrænke os til nogle af de mærkeligste, som dels oplyse, hvorledes Stadens Undergang nærmede sig Skridt for Skridt, dels give et Indblik i Sagernes Tilstand i det Hele.

Forinden meddele vi et Kart over Jerusalem paa Titus' Tid. (Se Side 83).

Jerusalems Beleiring.

Den eneste Side, hvorfra Byen kunde indtages, var Nordsiden, da de Bjerghøider, hvorpaa den laa, paa de andre Kanter styrtede sig brat og dybt ned. Titus havde ladet opbygge tre bevægelige Taarne, fra hvis Toppe Romerne lettere kunde angribe de jødiske Soldater indenfor den yderste Mur. Jøderne, som kjæft havde værget sig mod tidligere Angreb, kunde vanskeligt klare sig mod disse Taarne, hvorfra Slyngekastere og Bueskyttere sendte en Hagl af Stene og Pile mod Jøderne. Hverken kunde Taarnene erobres, heller ikke kunde de styrtes overende, da de vare for tunge, og ei heller sættes i Brand, da de overalt vare bedækkede med Jern. Paa samme Tid anvendte Romerne Stormbukke*) mod Muren. Efter femten Dages Forløb erobrede Romerne den yderste Mur. Jøderne forsvarede sig nu bag den anden, hvor Johannes med sin Tropp holdt sig i Antonia og ved Templets nordlige Svøilegang, medens Simon stod længere borte ved Hippikus. Kampen

*) Lyffe lange Bjelker, fortil forshuede med en Jernblok i Form af et Bukkehoved. Ved en Maskine, hvorpaa et hundrede eller flere Personer arbejdede, dreves en saadan Bjelke gjentagende Gange mod et og samme Punkt i Muren, saa at der omfry frembragtes et Hul, som senere ideligt kunde forstyrres.

Kart over Jerusalem.

a Sfeppinos Taarnet.

b Hippikus Taarnet.

c Phasaël Taarnet.

d Mariamne Taarnet.

----- Den ældste Mur.

---o---o--- Den anden Mur.

~~~~~ Den yngste Mur,

opført af Agrippa I.

e Antonia.

f Gennath.

g Kystus.

h Det ydre Tempel, Sollegangene.

i Det indre Tempel, det Hellige.

k Bandlekning.

l Kongeborgen, Herodes' Palads.

fortsattes med Heflighed under afveklende Held. I et af Murens Taarne havde en listig og forboven Jøde ved Navn Castor med 10 Benner holdt sig, medens de Øvrige havde flygtet. Da Taarnet begyndte at rabe, rakte Castor sine Hænder frem mod Titus med bedende Mine og ynkelig Stemme, idet han bad, at han vilde skaane ham. Titus, som troede, at han mente det ærligt, og som altid nærrede det Haab, at Jøderne engang vilde angre Oprøret, byder strax, at Stormbukkene skulde standse og Buestytterne holde inde, samt at Castor skulde sige, hvad han vilde. Denne lod, som han vilde indgaa Forlig, og tilraadede sine Kammerater det Samme. En Overløber, Vneas, tilbød sig at gaa frem og underhandle med Castor. Da Castor saa ham komme, løfter han en Sten op og slynger den imod ham. Stenen traf dog ikke Vneas, men en anden Soldat ved hans Side. Da Titus saa Castors Trædshed, giver han Signal til fornyet og forstærket Angreb; og Castor med sine Kammerater stikker da Taarnet i Brand, og springer lige ind i Luerne.

Efter gjentagne forgjæves Forsøg erobrer Titus omsider den anden Mur og ruster sig til at bestorme den tredie. Dog holder han flere Dage inde i Haab om at bringe Jøderne paa fredelige Tanker. Han lader tilsidst Josephus, som fulgte med hans Hær og som altid havde villet overtale sine Landsmænd til at lade den ubesindige Kamp fare, træde frem foran Muren og forsøge, om de ikke med det Gode kunde bevæges til Overgivelse. Josephus foreholder dem under Taarer og Bønner, hvor haabløs denne Kamp var for dem, hvor lidet det kunde nytte dem at stride med Fiender saa mandstærke og seirvante som Romerne. Men istedetfor at røre dem, modtages han kun med Haanlatter og Forbandelser; ja Enkelte udslængede endog Kastespyd mod ham.

Under alt dette rasede Røverne eller Zeloterne inden Stadens Mure end værre end Fienden udenfor. Allerede i længere Tid havde man manglet de nødvendige Levnetsmidler, og Hungersnøden voksede af Mangel paa Tilførsel Dag for Dag. Mange forsøgte at flygte over til Romerne, men Zeloterne bevogtede saa omhyggeligt alle Udgange, at det kun lykkedes Faa. Flere af de Undslupne havde tidligere slugt Guldsmykker, for at de ikke skulde komme Røverne tilgode. Da de senere kom til at give disse fra sig, opnaaede de derved en Fordel, idet den milde Titus ikke brød sig om at holde dem i Fangenskab, men lod dem gaa, hvor de vilde. De drog da ud i Omegnen, hvor de ved sit Guld kunde skaffe sig Levnetsmidler. De, som bleve opsnappede af Røverne, før de kunde slippe bort, ja selv Saadanne, om hvem der næredes en svag Mistanke, at de vilde flygte, bleve strax dræbte. Især blev dette farligt for de Rige, thi flere af dem dræbtes under Paaskud af, at de havde tænkt paa Flugt, men i Virkeligheden for at Røverne kunde komme i Besiddelse af deres Penge. Til sidst slap Kornet i den Grad op, at Røverne gjennemførte de private Boliger. Hvor de fandt Noget, sloge de Indvaanerne, fordi de ikke havde udleveret det; hvor de Intet fandt, tilføiede de dem lignende Pinsler, som om de havde gjemt Noget. Flere gave bort sin hele Eiendom for en eneste Skjeppe Korn. Deres Næring blev stedse uslere; og den voksende Hunger bevirkede, at alle Hensyn til Familie, Kjon, Alder traadtes under Fødder. Hustruer vristede Maden fra Mændene, Søner fra Forældre, ja Mødre toge Brødet af sine smaa Børns Munde. Fil En noget Mad, maatte han spise det strax, og der var saaledes ikke Tale om at luge eller bage Noget; Alt blev fortæret raat. Kom nemlig Røverne tilfældigvis over En, som havde Levnetsmidler, maatte han udlevere dem. Ingen turde spise hemmeligt; thi saa Røverne en gjenluffet

Dør, fattede de strax Mistanke, at man holdt Maaltid indenfor. Strax brødes Døren op, og det kunde hænde, at Høverne styrtede ind og rev Maden ud af Svælget paa de Spisende. Gamle Mænd, som holdt Maden fast med Tænderne, bleve pryglede, og Kvinder, som søgte at skjule, hvad de havde mellem sine Hænder, bleve grebne i Haaret og revne omkuld. Hverken med de graa Haar eller med den spæde Alder havde de Medlidenhed. De slyngede smaa Børn høit i Luften og lode dem knuses mod Jorden. Hvis de vidste, at Nogen nys havde slugt Levnetsmidler, for at de ikke skulde falde i Høvernes Hænder, saa kunde de af Hævn tilføie dem de grusomste Pinser.

Saaledes bare Zeloterne sig ad mod de Ringere af Folket. De Fornemmere og Rigere bleve førte til Simon og Johannes, og under alstensk Paaskud, at de f. Ex. vilde forraade Byen til Romerne, ombragte.

At opregne Alt, hvad der er begaaet af Ufftyeligheder under denne Beleiring, vilde, siger Josephus, være en Umulighed. I Korthed kan siges, at ingen anden By har udstaaet saa Meget, heller ikke, siger han, har en mere ryggesløs Mennekeslægt existeret.

Da Mildhed Intet udrettede, besluttede Titus sig til at anvende strenge Midler. Han sender Ryttere rundt omkring i Omegnen for at opsnappe dem, som havde bobet sig ud af Staden for at hente Føde. De saaledes Opsnappede korskæstedes rundt omkring foran Murene, at Jøderne kunde se det. Hver enkelt Dag kunde han saaledes opsnappe og korskæste 500 Jøder, og derover. Til sidst fandtes der hverken Plads til flere Kors, eller Emne til at gjøre Kors af. Saadant gjorde imidlertid kun den modsatte Virkning paa Oprørerne inden Staden. Thi de slæbte Nærpaarsørende af de Korskæstede hen til Murene,

at de kunde se, hvorledes Romerne behandlede dem, som havde taget sin Tilflugt til dem. Saaledes affrættedes Mange fra at flygte.

Det gik imidlertid smaat for Romerne. Jøderne forsvarede sig med saa stor Haardnakkenhed, at Titus maatte holde Krigsraad og samtale med sine Feltherrer om, hvorledes de skulde bære sig ad. Nogle af de mest ibrige foresloge, at man skulde storme paa med hele Troppemassen. Jøderne, hed det, som tidligere kun havde kæmpet med en Del af Hæren, vilde ikke kunne modstaa den hele Styrke. De vilde begraves under Massen af Kastespyd. De Kloogere mente, at man burde bære sig anderledes ad. Titus selv bestemmer sig til at bygge en Mur rundt hele Byen; thi først paa den Maade kunde alle Udgange spærres, og Jøderne vilde da enten bringes til Fortvivlelse eller udmattede af Hunger vilde de uden Vanskelighed kunne overmandes. De romerske Soldater grebe Sagen an med stor Iver og Kappelyst, og i 3 Dage blev et Arbejde udført, som syntes at kunne have udfordret Maaneder. Staden omringedes paa alle Kanter af en Mur. Den var 39 Stadier lang d. v. s. omtrent 24,000 Fod, altsaa $\frac{1}{3}$ norske Mil. 13 Bagttaarne vare anbragte i passende Mellemrum. Selv tilsaa Titus og hans fornemste Generaler flistevis Bagterne, at de holdt sig vaagne og passede paa, at Ingen undslap af Staden.

Nu var da al Leilighed til at slippe ud spærret for Jøderne, og Hungeren steg til en endnu større Høide. Paa Høstagnene*) laa Kvinder og Børn, som vare døde af Hunger. Gaderne vare fulde af døde Oldinge. Unge Mænd og Gutter snege sig som Spøgelses omkring paa Torvene, og snart styrtede en, snart en anden overende, overvældet af

*) Hvor man jo saa hyppigt tilbragte Dagen. Matth. 24, 17.

dem fra Borgen, Intet udrette. Da benyttede de et ofte anvendt Middel, nemlig at hvælve Skjoldene over sine Hoveder, hvorved dannedes et Skjærmtag, som beskyttede dem mod Angrebene ovenfra. De kunde da vove sig lige hen under Muren, og det lykkedes dem dels med bare Hænder dels med Brækstænger efter megen Møie at faa bortstøffet fire Stenblokke. Imidlertid brød Natten frem; men Stormbukkene fortsatte sine Stød mod Muren, saa at denne tilsidst styrtede sammen. Imidlertid var denne Fordel ikke saa særdeles stor for Romerne, da Johannes havde opført en ny Mur indenfor den nysnævnte. Da Romerne fik se denne nye Hindring, tabte de for en Stund Modet. Titus, som havde gjort den Erfaring, at Soldaters synkende Mod ofte bragtes paa Fode ved en Tale, samlede da de Tapreste foran sig og holdt en saadan, hvori han foreholdt dem, hvor skammelig det vilde være at give tabt for Jøderne. Man kunde jo tydeligt se, at Gud var Jødernes Fiende; men Romernes Hjælper. Han forespejlede dem, hvorledes de tapre Mænds Sjæle, om end Begemerne gjennemboredes, svang sig op i Himmelens rene Luft og toge Sæde blandt Stjernerne, samt tillige vandt et hæderligt Eftermæle; medens derimod de, som døde paa Sotteleng, gik til de mørke underjordiske Egne, hvor de dækkedes af evig Glemsel. Han lovede den, som først besteg Muren, store Gaver og Forfremmelse; og de, som faldt, skulde faa de største Hædersbevisninger. Endnu nølede Hæren, indtil omsider en Syrer ved Navn Sabinus tilbød sig. Han var liden og spæd af Væxt; men han var besjælet af en Helts Tapperhed. „Jeg opofrer mig for dig, Keiser“, sagde han, „og bestiger først Muren. Jeg ønsker, at din Lykke maa efterfølge min Beredvillighed.“ Dermed tog han Skjoldet i sin venstre Haand og løftede det over sit Hoved, og sit Sværd i den høire, og gik henimod Muren, efterfulgt af elleve Andre, som vilde ligne ham i Tapperhed. Strar

begynder en forfærdelig Regn af Spyd, Pile og store Stene fra Muren. Men Sabinus, skjønt næsten begravet under denne Masse, standsede dog ikke sit Angreb, førend han havde naaet det Øverste af Muren og jaget Fjenderne paa Flugt; thi Jøderne, som troede, at Mange fulgte ham i Hælene, vovede ikke længere at holde Stand. Men, siger Josephus, man beskylder med Rette Lyllens Gudinde for Misundelse. Hun taaler ikke, at Noget overstraaler Høben i store Bedrifter. Derfor sleede det ogsaa strax efter, at den samme Mand blev rammet af en stor Sten og styrtede overende. Jøderne vendte nu tilbage, og da de saa, at han laa der alene, styrtede de alle hen imod ham. Bænge laa han paa sine Knæ med Skjoldet foran sig og forsvarede sig, idet han saarede Mange, indtil han omsider maatte bukke under. Tre af hans Følgesvende bleve ogsaa dræbte; de øvrige Otte bleve alle saarede bragte tilbage til den romerske Leir.

Omsider lykkedes det at indtage Borgen ved Ligt. To Dage efter forenede sig Tyve af Bagterne paa Boldene tilkigemed en Fanebærer, to Ryttere og en Trompetblæser. Midt om Natten gaa de over Ruinerne henimod Borgen. Skildvagterne dræbe de og bestige derpaa Muren, idet de byde Trompetblæseren at give Signal. De øvrige Bagter paa Muren give sig strax paa Flugt; thi de troede, at en stor Hov Fjender vare komne op paa Muren. Keiseren forstod strax Sammenhængen og lader skyndsomt en Trop Soldater rykke frem. Jøderne flygte nu til Templet, men underveis styrte flere af dem ned i nogle af de underjordiske Miner, som Johannes havde ladet grave. Ved selve Tempelindgangen opstaar nu en haard Kamp. Romerne ville trænge ind, men Jøderne ville drive dem tilbage til Borgen. Da de stode hinanden saa nær, kunde de ikke bruge Spyd og Bue, men maatte gaa paa hinanden med Sværd, og da det var mørkt og de desuden vare komne ganske

om hinanden, opstod der en forfærdelig Forvirring og et græseligt Blodbad. Ikke kunde de flygte nogetsteds hen, da Pladsen var saa indesluttet. Der blev dog ingen Afgjørelse paa denne Kamp, uden at Romerne fremdeles holdt Borgen besat, men overlod Templet til Jøderne. En vis Julianus fra Bithynien viste her megen Tapperhed. Da han saa, at Romerne begyndte at vige, sprang han frem, slog ganske alene Jøderne paa Flugt og forfulgte dem lige til det indre Hjørne af Templet. Selv Keiseren forbausedes over denne Mands Tapperhed. Men en ond Skjæbne forfulgte ogsaa ham. Han brugte nemlig, som de andre romerske Soldater, Sko med spidse Søm under Saalen og snubler pludselig i disse paa den stenlagte Gade. Da han faldt, vendte de Flygtende om igjen og kastede sig over ham, medens Romerne, som fra Borgen af vare Vidner til det Hele, opløstede et Forfærdelsens Strig. Han forsvarede sig længe med sit Skjold, men naar han vilde reise sig, kastedes han strax omkuld; dog saarede han selv i liggende Stilling Mange med sit Sværd. Da han var vel bedækket med Hjelm og Pantser, var det ikke let at saare ham paa noget farligt Sted, og i Nakken kunde de ikke ramme ham, da han trak Skuldrene tæt op til Hovedet. Endelig bukkede han under, efter at man havde hugget Arme og Ben af ham og Ingen imidlertid havde dristet sig til at hjælpe ham.

Titus bød nu sine Soldater at jævne Antonias Grundvolde med Jorden, for at hans Hær skulde have en bekvem Udgang. Atter gjorde han et Forsøg paa ved Josephus' Mellemkomst at overtale Jøderne til at lade videre Modstand fare. Men ogsaa denne Gang forgjæves. Forbitrelsen blev kun endnu større hos Oprørerne. Kun de Fornemmere af Jøderne bleve bevægede ved Josephus'

Tale, og Nogle af dem saa sin Heilighed til at flygte over til Romerne, hvor de bleve venligt optagne af Keiseren, som tillod dem at tage Bolig i en liden By Gophna (nordfor Jerusalem). Da Oprørerne ikke opdagede Overløberne i den romerske Leir, udsprede de det Rygte, at de vare dræbte af Romerne, og affrækkede derved Mange fra at flygte. Men senere, da Titus kaldte dem tilbage fra Gophna og lod dem tilligemed Josephus vise sig foran Muren, flygtede mange Jøder over til Romerne.

De, som saaledes flygtede, samlede sig ved Romernes Side foran Murene og bønfuldt under Taarer og Jammeraab Oprørerne, at de skulde overgive Byen til Romerne. Men disse svarede kun med Forhandelser og opstillede alskens Krigsmaskiner udenfor Templet, saa det lignede en Fæstning. Med blottede Vaaben og Hænder ryggede af Blod trængte de ind i Templets Jnderste, og gik saa vidt i sin Skamløshed, at den samme Harm, som en Jøde vilde have følt ved at se en Romer tilføie Templet Fornærmelser, blev følt af Romerne mod Jøderne, da disse skjændede sin egen Helligdom; thi endog den romerske Soldat nærede Grefrygt for Jødernes Tempel. Titus, som følte en lignende Græmmelse, lod Josephus paa sine Begne raabe over til dem: „Have I ikke selv, I Skamløse, opført denne Skranke omkring Templet? Have I ikke selv stillet disse Søiler i bestemte Afstande omkring Templet med græske og romerske Indskrifter, at Ingen maa træde indenfor? Have I ikke overantvordet Saadanne, som kom indenfor Skranken, selv om han var en Romer, til Døden? Og se nu! I trampe jo endog paa Sig midt inde i Helligdommen. I besudle jo Templet med Fremmedes og Landsmænds Blod. Jeg kalder Guderne, min Hær, de Jøder, som staa ved min Side, og Eder selv til Vidner paa, at det ikke er mig, som har drevet Eder til disse Misgjerninger. Om I rømme Pladsen og overlade

os den, skal dog ikke en romersk Fod betræde Helligdommen eller tilføje den nogen Haan. Templet vil jeg beskytte, endog om I ikke ville det."

Dyrørerne, som troede, at det kun var af Frygtsonhed, at Titus talede saaledes, bleve nu end overmodigere, og Titus gjenoptog da Kampen. I Begyndelsen vilde han selv personligt deltage i Fægtningen, men lod sig dog overtale til at holde sig mere tilbage. En blodig og bitter Kamp begyndte, men som heller ikke dengang førte til noget Resultat.

Imidlertid blev Jødernes Stilling Dag for Dag farligere, og Romerne gjorde stedse større Fremgang henimod Templet. Tilslidst maatte Jøderne opbrænde somme Dele af Templet for at de ikke skulde falde i Romernes Hænder, blandt andre en Del af Svilegangen, som i Nord og Vest stødte til Antonia. To Dage efter maatte de ogsaa antænde en nærliggende Svilegang. Paa den Tid var det, at en Jøde ved Navn Jonathas, af ringe Slægt og et uanseeligt Ydre, gik frem imod Romerne og udfordrede den stærkeste blandt dem til en Tvekamp. Det varede imidlertid længe, før nogen af Romerne vilde indlade sig paa en saadan, indtil en vis Nytter ved Navn Pudens, som ikke længere kunde taale Jødens haanende Udfordringer, sprang frem imod ham og begyndte en Kamp, hvori han var uheldig, endstjønt han ellers var Jøden overlegen i Vaabenbrug. Da Romeren var dræbt, satte Jonathas sin Fod paa hans Hoved, svang sit blodige Sværd, forhaanede den Dræbte og udfjældte Romerne, indtil en vis Hovedsmand, Priscus, dræbte ham med et Pileskud.

De i Templet forsamlede Dyrørere udtænkte en listig Maade, hvorved det lykkedes dem at faa mange Romere

dræbte. Et Stykke af den vestlige Søilegang opfyldte de paa bekvemme Steder med tørt Træ blandet med Grovl og Beg. Derpaa trak de sig tilbage, ladende som om de nu vare blevne trætte af at forsvare dette Sted. Strax styrtede mange Romere, som ingen Fare anede, sig efter de Bortløbende og gave sig ifærd med at bestige Søilegangen ved at anbringe Stiger paa Siderne. Da Søilegangen var bleven opfyldt med romeriske Soldater, flammede Ilden op, som Jøderne nys forud havde antændt, og det med en saadan Hestighed og Udbredelse, at et Forsærdelsens Krig opløstedes af de Romere, som i Frastrand saa derpaa, medens de, som vare komne indenfor Søilegangen, betoges af den største Fortvibelse og Forvirring. Nogle skyndte sig henimod Byen, Andre styrtede sig imod Fienderne, Andre sprang i Haab om Redning tilbage til den romeriske Leir, men mistede i Spranget Arme og Ben. De Fleste kunde ingen Wei komme og satte Livet til i Luerne. Keiseren kunde ikke Andet end røres af Medlidenhed med disse Ulykkelige, endstjønt han maatte vrides over, at de paa egen Haand uden hans Befaling havde bestøget Søilegangen. Det var ikke liden Trøst for flere af de Ulykkelige at se deres Keisers Sorg og ibrige, stjønt frugtesløse Bestræbelser for at ile til Hjælp. Endelig vare der ogsaa Nogle, som slap vel ud af den brændende Søilegang, men strax efter bleve de omringede af Jøderne, som efter megen Modstand dræbte dem Allesammen. Efter denne Ulykke vare Romerne forsigtigere og gik ikke saa let i de Fælder, som Jøderne opstillede for dem. Nu var hele den vestlige Søilegang opbrændt. Dagen derpaa opbrændte Romerne den nordlige Søilegang lige til derhen, hvor den østlige begyndte, hvilken var forbunden med den østlige ved et Hjørne, hvis Bæg i forfærdelig Dybde gik ned til Bunden af Kedrons Dal.

En stor Mængde Menneffer omkom af Hunger rundt

fortsattes med Hestighed under afveklende Held. I et af Murens Taarne havde en listig og forboven Jøde ved Navn Castor med 10 Benner holdt sig, medens de Øvrige havde flygtet. Da Taarnet begyndte at rabe, rakte Castor sine Hænder frem mod Titus med bedende Mine og ynkelig Stemme, idet han bad, at han vilde skaane ham. Titus, som troede, at han mente det ærligt, og som altid nærede det Haab, at Joderne engang vilde angre Oprøret, byder strax, at Stormbuksene skulde standse og Bueskytterne holde inde, samt at Castor skulde sige, hvad han vilde. Denne lod, som han vilde indgaa Forlig, og tilraadede sine Kammerater det Samme. En Oberløber, Aeneas, tilbød sig at gaa frem og underhandle med Castor. Da Castor saa ham komme, løfter han en Sten op og slynger den imod ham. Stenen traf dog ikke Aeneas, men en anden Soldat ved hans Side. Da Titus saa Castors Trædshed, giver han Signal til fornyet og forstærket Angreb; og Castor med sine Kammerater stikker da Taarnet i Brand, og springer lige ind i Luerne.

Efter gjentagne forgjæves Forsøg erobrer Titus omsider den anden Mur og ruster sig til at bestorme den tredie. Dog holder han flere Dage inde i Haab om at bringe Jøderne paa fredelige Tanker. Han lader tilsidst Josephus, som fulgte med hans Hær og som altid havde villet overtale sine Landsmænd til at lade den ubesindige Kamp fare, træde frem foran Muren og forsøge, om de ikke med det Gode kunde bevæges til Overgivelse. Josephus foreholder dem under Taarer og Bønner, hvor haabløs denne Kamp var for dem, hvor lidet det kunde nytte dem at stride med Fiender saa mandstærke og seirvante som Romerne. Men istedetfor at røre dem, modtages han kun med Haanlatter og Forbandelser; ja Enkelte udslyngede endog Kastespyd mod ham.

Under alt dette rasede Røverne eller Zeloterne inden Stadens Mure end værre end Fienden udenfor. Allerede i længere Tid havde man manglet de nødvendige Levnetsmidler, og Hungersnøden voksede af Mangel paa Tilførsel Dag for Dag. Mange forsøgte at flygte over til Romerne, men Zeloterne bevogtede saa omhyggeligt alle Udgange, at det kun lykkedes Faa. Flere af de Undslupne havde tidligere slugt Guldsmykker, for at de ikke skulde komme Røverne tilgode. Da de senere kom til at give disse fra sig, opnaaede de derved en Fordel, idet den milde Titus ikke brød sig om at holde dem i Fangenskab, men lod dem gaa, hvor de vilde. De drog da ud i Omegnen, hvor de ved sit Guld kunde skaffe sig Levnetsmidler. De, som bleve opsnappede af Røverne, før de kunde slippe bort, ja selv Saadanne, om hvem der næredes en svag Mistanke, at de vilde flygte, bleve strax dræbte. Især blev dette farligt for de Rige, thi flere af dem dræbtes under Paastud af, at de havde tænkt paa Flugt, men i Virkeligheden for at Røverne kunde komme i Besiddelse af deres Penge. Tilfældt slap Kornet i den Grad op, at Røverne gjennem søgte de private Boliger. Hvor de fandt Noget, sloge de Indvaanerne, fordi de ikke havde udleveret det; hvor de Intet fandt, tilføiede de dem lignende Pinsler, som om de havde gjemt Noget. Flere gavede bort sin hele Eiendom for en eneste Skjeppe Korn. Deres Næring blev stedse uslere; og den voksende Hunger bevirkede, at alle Hensyn til Familie, Køn, Alder traadtes under Fødder. Hustruer vristede Maden fra Mændene, Sønner fra Forældre, ja Mødre toge Brødet af sine smaa Børns Munde. Fil En noget Mad, maatte han spise det strax, og der var saaledes ikke Tale om at koge eller bage Noget; Alt blev fortæret raat. Kom nemlig Røverne tilfældigvis over En, som havde Levnetsmidler, maatte han udlevere dem. Ingen turde spise hemmeligt; thi saa Røverne en gjenluffet

Dør, fattede de strax Mistanke, at man holdt Maaltid indenfor. Strax brødes Døren op, og det kunde hændes, at Røverne styrtede ind og rev Maden ud af Svælget paa de Spisende. Gamle Mænd, som holdt Maden fast med Tænderne, bleve pryglede, og Kvinder, som søgte at skjule, hvad de havde mellem sine Hænder, bleve grebne i Haaret og revne omkuld. Hverken med de graa Haar eller med den spæde Alder havde de Medlidenhed. De slyngede smaa Børn høit i Luften og lode dem knuses mod Jorden. Hvis de vidste, at Noget nys havde slugt Levnetsmidler, for at de ikke skulde falde i Røvernes Hænder, saa kunde de af Hævn tilføie dem de grusomste Pinsler.

Saaledes bare Zeloterne sig ad mod de Ringere af Folket. De Fornemmere og Rigere bleve førte til Simon og Johannes, og under alstensk Paaskud, at de f. Ex. vilde forraade Byen til Romerne, ombragte.

At opregne Alt, hvad der er begaaet af Uffkyeligheder under denne Beleiring, vilde, siger Josephus, være en Umulighed. I Korthed kan siges, at ingen anden By har udstaaet saa Meget, heller ikke, siger han, har en mere rygsløs Mennekesflægt eksisteret.

Da Mildhed Intet udrettede, beslattede Titus sig til at anvende strenge Midler. Han sender Ryttere rundt omkring i Omegnen for at opsnappe dem, som havde bovet sig ud af Staden for at hente Føde. De saaledes Opsnappede korskæstedes rundt omkring foran Murene, at Jøderne kunde se det. Hver enkelt Dag kunde han saaledes opsnappe og korskæste 500 Jøder. og derover. Til sidst fandtes der hverken Plads til flere Kors, eller Emne til at gjøre Kors af. Saadant gjorde imidlertid kun den modsatte Virkning paa Oprørerne inden Staden. Thi de slæbte Nærpaarsørende af de Korskæstede hen til Murene,

at de kunde se, hvorledes Romerne behandlede dem, som havde taget sin Tilflugt til dem. Saaledes affrættedes Mange fra at flygte.

Det gik imidlertid smaat for Romerne. Jøderne forsvarede sig med saa stor Haardnakkenhed, at Titus maatte holde Krigsraad og samtale med sine Feltherrer om, hvorledes de skulde bære sig ad. Nogle af de mest ivrige foresloge, at man skulde storme paa med hele Troppemassen. Jøderne, hed det, som tidligere kun havde kjæmpet med en Del af Hæren, vilde ikke kunne modstaa den hele Styrke. De vilde begraves under Massen af Kastespyd. De Kloogere mente, at man burde bære sig anderledes ad. Titus selv bestemmer sig til at bygge en Mur rundt hele Byen; thi først paa den Maade kunde alle Udgange spærres, og Jøderne vilde da enten bringes til Fortvivlelse eller udmattede af Hunger vilde de uden Vanskelighed kunne overmandes. De romerske Soldater grebe Sagen an med stor Iver og Kappelyst, og i 3 Dage blev et Arbejde udført, som syntes at kunne have udfordret Maaneder. Staden omringedes paa alle Kanter af en Mur. Den var 39 Stadier lang d. v. s. omtrent 24,000 Fod, altsaa $\frac{1}{3}$ norske Mil. 13 Bagttaarne vare anbragte i passende Mellemrum. Selv tilfsaa Titus og hans fornemste Generaler stiftetvis Bagterne, at de holdt sig vaagne og passede paa, at Ingen undslap af Staden.

Nu var da al Leilighed til at slippe ud spærret for Jøderne, og Hungeren steg til en endnu større Høide. Paa Husstagnene*) laa Kvinder og Børn, som vare døde af Hunger. Gaderne vare fulde af døde Oldinge. Unge Mænd og Gutter snege sig som Spøgelses omkring paa Torvene, og snart styrtede en, snart en anden overende, overvældet af

*) Hvor man jo saa hyppigt tilbragte Dagen. Matth. 24, 17.

Hunger. Man ophørte med at begrave de Døde, og det kunde hænde, at de, som begrobe Andre, selv styrtede døde om. Ja Entelte ilede endog, naar de mærkede Dødens Nærhed, selv hen til Gravstederne. Forresten saaes ikke, at Noget sørgede over en Anden eller beklagede sig. Al Følelse af hvilkensombest Art maatte vige for Hungeren. Den dybeste Fausked og Dødsstilhed rugede over Staden. Over al Beskrivelse rasede Zeloterne. De grove Eigene op af Gravstederne, plyndrede dem, og med de røvede Klæder skrede de under Haanlatter ud af Husene. De gjennemborede endogsaar Entelte, som laa henstrakte paa Jorden i de sidste Mandedræt for at prøve sine Sværds Skarphed. Tidligere havde Røverne bestemt, at Eigene skulde begraves paa offentlig Bekostning, da de ikke kunde taale Lugten af de forraadnede Legemer; men senere, da der ikke var Folk nok til at forrette Begravelserne, bleve Eigene blot kastede ned i store Afgrunde udenfor Byens Mure. Titus fik hændelsesvis se disse Eig, som laa der i store Dyrger; han suckede dybt, hævdede sine Hænder mod Himmelen og kaldte Gud til Vidne paa, at han ikke var Skyld i al denne Glendighed.

Zeloterne rasede fremdeles værre end vilde Dyr indenfor Murene. Simon dræbte endog sin tidligere Beskytter, Matthias, en af Ypperstepræsterne, tilligemed hans tre Sønner under Paaskud af Forræderi. Rov og Plyndring fortsattes, indtil intet Mere er at faa, og Johannes bestemmer sig da til at udplyndre selve Templet. Mangfoldige Gaver, som vare henlagte i Templet, samt Kar indviede til helligt Brug bemægtigede han sig, saasom Bægere, Fade, Borde. End ikke de Krukler, som Keiseren og hans Hustru havde foræret Templet, skaanede han. De romerste Fyrster havde nemlig stedse vist Jerusalems Tempel

stor Ære, medens nu en Jøde endog tilbødte sig Fremmedes Gaver og tillod sine Kammerater at bruge dem, sigende, at de skulde nære sig af Tæmplet, som bebogtede det. Ogsaa den indviede Vin og Olie, som bevarede af Præsterne til Brændofferne og var hensat i det indre af Tæmplet, tømte han og uddelte blandt Mængden. Jeg for min Del tror, siger Josephus, at hvis Romerne havde sluttet med Beleiringen, vilde alligevel Byen være gaaet tilgrunde, enten opslugt af et Jordstjælv eller bortrevet af en Vandflom eller som Sodoma ved Lyn fra Himmelen; thi meget ugudeligere var denne Slægt, end de, som bleve rammede af hine Straffe.

Et Dienvidne berettede, at der gjennem en af Portene alene har været kastet ud over 115,000 Døde fra Beleiringens Begyndelse af. Gjennem samtlige Porte skulle 600,000 være udkastede*). Der fortælles, at fra den Tid af, da Muren blev bygget omkring Byen, blev Hungersnøden saa stor, at man gjennemrodede Høndestene og Kossalder for at finde noget Episeligt, og hvad man tidligere væmmedes ved at se paa, tog man tiltakke med som Epise. Zeloterne vare dog ligegyldige ved dette. Skjæbnen havde bestemt dem til Undergang og blændet deres Øine.

Romerne begyndte nu at ørkaste Bolde, som de ryltede nærmere og nærmere mod Byen. Angrebene rettedes nu især mod Borgen, Antonia, hvor Johannes med sin Trop holdt til. Stormbukkene kom atter i Virksomhed. Romerne kunde i Begyndelsen paa Grund af den Masse Kastespyd, Stene og andre Vaaben, som udslyngedes mod

*) Staden var ellers ikke saa folketalig. Men man skal erindre, at det netop nu var Fæstid og at der derfor vare strømmende uhyre Skarer af Mennesker fra hele Landet til Byen, og disse kunde ikke slippe ud igjen, efter at Beleiringen var begyndt.

dem fra Borgen, Intet udrette. Da benyttede de et ofte anvendt Middel, nemlig at hvælve Skjoldene over sine Hoveder, hvorved dannedes et Skjærmtag, som beskyttede dem mod Angrebene ovenfra. De kunde da vove sig lige hen under Muren, og det lykkedes dem dels med bare Hænder dels med Brækstænger efter megen Møie at faa bortskaffet fire Stenblokke. Imidlertid brød Matten frem; men Stormbukkene fortsatte sine Stød mod Muren, saa at denne tilsidst styrtede sammen. Imidlertid var denne Fordel ikke saa særdeles stor for Romerne, da Johannes havde opført en ny Mur indenfor den nysnævnte. Da Romerne fik se denne nye Hindring, tabte de for en Stund Modet. Titus, som havde gjort den Erfaring, at Soldaters synkende Mod ofte bragtes paa Fode ved en Tale, samlede da de Tapreste foran sig og holdt en saadan, hvori har foreholdt dem, hvor skammeligt det vilde være at give tabt for Jøderne. Man kunde jo tydeligt se, at Gud var Jødernes Fiende; men Romernes Hjælper. Han forespejlede dem, hvorledes de tapre Mænds Sjæle, om end Legemerne gjennemboredes, svang sig op i Himmels rene Luft og toge Sæde blandt Stjernerne, samt tillige vandt et hæderligt Eftermæle; medens derimod de, som døde paa Sotteseng, gik til de mørke underjordiske Egne, hvor de dækkedes af evig Glemsel. Han lovede den, som først besteg Muren, store Gaver og Forfremmelse; og de, som faldt, skulde faa de største Hædersbevisninger. Endnu nølede Hæren, indtil omsider en Syrer ved Navn Sabinus tilbød sig. Han var liden og spæd af Vært; men han var besjælet af en Helts Tapperhed. „Jeg opofrer mig for dig, Keiser“, sagde han, „og bestiger først Muren. Jeg ønsker, at din Lykke maa efterfølge min Beredvillighed.“ Dermed tog han Skjoldet i sin venstre Haand og løftede det over sit Hoved, og sit Sværd i den høire, og gik henimod Muren, efterfulgt af elleve Andre, som vilde ligne ham i Tapperhed. Strar

begynder en forfærdelig Regn af Spyd, Pile og store Stene fra Muren. Men Sabinus, skjønt næsten begravet under denne Masse, standsede dog ikke sit Angreb, førend han havde naaet det Øverste af Muren og jaget Fjenderne paa Flugt; thi Jøderne, som troede, at Mange fulgte ham i Hælene, vovede ikke længere at holde Stand. Men, siger Josephus, man beskylder med Rette Lyffens Gudinde for Misundelse. Hun taalder ikke, at Noget overstraaler Høben i store Bedrifter. Derfor skeede det ogsaa strax efter, at den samme Mand blev rammet af en stor Sten og styrtede overende. Jøderne vendte nu tilbage, og da de saa, at han laa der alene, styrtede de alle hen imod ham. Længe laa han paa sine Knæ med Skjoldet foran sig og forsvarede sig, idet han saarede Mange, indtil han omsider maatte bukke under. Tre af hans Følgesvende bleve ogsaa dræbte; de øvrige Otte bleve alle saarede bragte tilbage til den romerske Leir.

Omsider lykkedes det at indtage Borgen ved Aft. To Dage efter forenede sig Tyve af Bagterne paa Voldene tilligemed en Fanebærer, to Ryttere og en Trompetblæser. Midt om Natten gaa de over Ruinerne henimod Borgen. Stildvagterne dræbe de og bestige derpaa Muren, idet de byde Trompetblæseren at give Signal. De øvrige Bagter paa Muren gibe sig strax paa Flugt; thi de troede, at en stor Høb Fjender vare komne op paa Muren. Keiseren forstod strax Sammenhængen og lader skyndsomt en Trop Soldater rykke frem. Jøderne flygte nu til Templet, men undervejs styrte flere af dem ned i nogle af de underjordiske Miner, som Johannes havde ladet grave. Ved selve Tempelindgangen opstaar nu en haard Kamp. Romerne ville trænge ind, men Jøderne ville drive dem tilbage til Borgen. Da de stode hinanden saa nær, kunde de ikke bruge Spyd og Bue, men maatte gaa paa hinanden med Sværd, og da det var mørkt og de desuden vare komne ganste

om hinanden, opstod der en forfærdelig Forvirring og et græseligt Blodbad. Ikke kunde de flygte nogetsteds hen, da Pladsen var saa indesluttet. Der blev dog ingen Afgjørelse paa denne Kamp, uden at Romerne fremdeles holdt Borgen besat, men overlod Templet til Jøderne. En vis Julianus fra Bithynien viste her megen Tapperhed. Da han saa, at Romerne begyndte at vige, sprang han frem, slog ganske alene Jøderne paa Flugt og forfulgte dem lige til det indre Hjørne af Templet. Selv Keiseren forbausedes over denne Mands Tapperhed. Men en ond Skjæbne forfulgte ogsaa ham. Han brugte nemlig, som de andre romeriske Soldater, Sko med spidse Søm under Saalen og snubler pludselig i disse paa den stenlagte Gade. Da han faldt, vendte de Flygtende om igjen og kastede sig over ham, medens Romerne, som fra Borgen af vare Vidner til det Hele, opløstede et Forfærdelsens Skrig. Han forsvarede sig længe med sit Skjold, men naar han vilde reise sig, kastedes han strax omkuld; dog saarede han selv i liggende Stilling Mange med sit Sværd. Da han var vel bedækket med Hjelm og Pantser, var det ikke let at saare ham paa noget farligt Sted, og i Nakken kunde de ikke ramme ham, da han trak Skuldrene tæt op til Hovedet. Endelig bukkede han under, efter at man havde hugget Arme og Ben af ham og Ingen imidlertid havde dristet sig til at hjælpe ham.

Titus bød nu sine Soldater at jævne Antonias Grundvolde med Jorden, for at hans Hær skulde have en bekvem Udgang. Atter gjorde han et Forsøg paa ved Josephus' Mellemkomst at overtale Jøderne til at lade videre Modstand fare. Men ogsaa denne Gang forgjæves. Forbitrelsen blev kun endnu større hos Oprørerne. Kun de Fornemmere af Jøderne bleve bevægede ved Josephus'

Tale, og Nogle af dem saa sin Heilighed til at flygte over til Romerne, hvor de bleve venligt optagne af Keiseren, som tillod dem at tage Bolig i en liden By Gophna (nordfor Jerusalem). Da Oprørerne ikke opdagede Overløberne i den romerste Leir, udsprede de det Rygte, at de vare dræbte af Romerne, og affrækkede derved Mange fra at flygte. Men senere, da Titus kaldte dem tilbage fra Gophna og lod dem tilligemed Josephus vise sig foran Muren, flygtede mange Jøder over til Romerne.

De, som saaledes flygtede, samlede sig ved Romernes Side foran Murene og bønfuldt under Taarer og Jammeraaab Oprørerne, at de skulde overgive Byen til Romerne. Men disse svarede kun med Forbandelser og opstillede alstensk Krigsmaskiner udenfor Templet, saa det lignede en Fæstning. Med blottede Baaben og Hænder rygende af Blod trængte de ind i Tempelstaderne, og gif saa vidt i sin Skamløshed, at den samme Harmen, som en Jøde vilde have følt ved at se en Romer tilføie Templet Fornærmelser, blev følt af Romerne mod Jøderne, da disse skjændede sin egen Helligdom; thi endog den romerste Soldat nærrede Grefrygt for Jødernes Tempel. Titus, som følte en lignende Græmmelse, lod Josephus paa sine Begne raabe over til dem: „Have I ikke selv, I Skamløse, opført denne Skranke omkring Templet? Have I ikke selv stillet disse Søiler i bestemte Afstande omkring Templet med græste og romerste Indskrifter, at Ingen maa træde indenfor? Have I ikke overantvordet Saadanne, som kom indenfor Skranken, selv om han var en Romer, til Døden? Og se nu! I trampe jo endog paa Lig midt inde i Helligdommen. I besudle jo Templet med Fremmedes og Landsmænds Blod. Jeg kalder Guderne, min Hær, de Jøder, som staa ved min Side, og Eder selv til Vidner paa, at det ikke er mig, som har drevet Eder til disse Misgjerninger. Om I rømme Pladsen og overlade

os den, skal dog ikke en romersk Fod betræde Helligdommen eller tilføje den nogen Haan. Templet vil jeg beskytte, endog om I ikke ville det."

Dyrørerne, som troede, at det kun var af Frygtsomhed, at Titus talede saaledes, bleve nu end overmodigere, og Titus gjenoptog da Kampen. I Begyndelsen vilde han selv personligt deltage i Fægtningen, men lod sig dog overtale til at holde sig mere tilbage. En blodig og bitter Kamp begyndte, men som heller ikke dengang førte til noget Resultat.

Imidlertid blev Jødernes Stilling Dag for Dag farligere, og Romerne gjorde stedse større Fremgang henimod Templet. Til sidst maatte Jøderne opbrænde somme Dele af Templet for at de ikke skulde falde i Romernes Hænder, blandt andre en Del af Svilegangen, som i Nord og Vest stødte til Antonia. To Dage efter maatte de ogsaa antænde en nærliggende Svilegang. Paa den Tid var det, at en Jøde ved Navn Jonathas, af ringe Slægt og et uanseeligt Ydre, gik frem imod Romerne og udfordrede den stærkeste blandt dem til en Tvekamp. Det varede imidlertid længe, før nogen af Romerne vilde indlade sig paa en saadan, indtil en vis Rytter ved Navn Pudens, som ikke længere kunde taale Jødens haanende Udfordringer, sprang frem imod ham og begyndte en Kamp, hvori han var uheldig, endstjønt han ellers var Jøden overlegen i Vaabenbrug. Da Romeren var dræbt, satte Jonathas sin Fod paa hans Hoved, svang sit blodige Sværd, forhaanede den Dræbte og udstjældte Romerne, indtil en vis Hovedsmand, Priscus, dræbte ham med et Pilestød.

De i Templet forsamlede Dyrørere udtænkte en listig Maade, hvorved det lykkedes dem at faa mange Romere

dræbte. Et Stykke af den vestlige Svilegang opfyldte de paa bekvemme Steder med tørt Træ blandet med Svovl og Beg. Derpaa trak de sig tilbage, ladende som om de nu vare blevne trætte af at forsvare dette Sted. Strax styrtede mange Romere, som ingen Fare anede, sig efter de Bortløbende og gave sig ifærd med at bestige Svilegangen ved at anbringe Stiger paa Eiderne. Da Svilegangen var bleven opfyldt med romerske Soldater, flammede Ilden op, som Jøderne nys forud havde antændt, og det med en saadan Hestighed og Udbredelse, at et Forfærdelsens Skrig opløstedes af de Romere, som i Frastand saa derpaa, medens de, som vare komne indenfor Svilegangen, betoges af den største Fortvivlelse og Forvirring. Nogle stundte sig henimod Byen, Andre styrtede sig imod Fjenderne, Andre sprang i Haab om Redning tilbage til den romerske Leir, men mistede i Spranget Arme og Ben. De Fleste kunde ingen Wei komme og satte Livet til i Querne. Reiseren kunde ikke Andet end røres af Medlidenhed med disse Ulykkelige, endstjønt han maatte vrides over, at de paa egen Haand uden hans Befaling havde bestaget Svilegangen. Det var ikke liden Trøst for flere af de Ulykkelige at se deres Keisers Sorg og ibrige, stjønt frugtesløse Bestræbelser for at ile til Hjælp. Endelig vare der ogsaa Nogle, som slap vel ud af den brændende Svilegang, men strax efter bleve de omringede af Jøderne, som efter megen Modstand dræbte dem Allesammen. Efter denne Ulykke vare Romerne forsigtigere og gik ikke saa let i de Fælder, som Jøderne opstillede for dem. Nu var hele den vestlige Svilegang opbrændt. Dagen derpaa opbrændte Romerne den nordlige Svilegang lige til derhen, hvor den østlige begyndte, hvilken var forbunden med den østlige ved et Hjørne, hvis Væg i forfærdelig Dybde gik ned til Bunden af Kedrons Dal.

En stor Mængde Mennesker omkom af Hunger rundt

omkring i Byen. Hvad disse maatte udstaa, kan ingen Pen beskrive. I hvert eneste Hus, hvor der fandtes saa at sige kun en Skygge af Mad, førtes en Strid paa Liv og Død. De bedste Benner stredes indbyrdes med stor Bitterhed, idet de plyndrede hverandre for de ynkeligste Fødemidler. End ikke de Døende gik fri; thi Høverne ransagede ogsaa dem, som laa i den sidste Hallen, i Mistanke om, at Nogen for bedre at kunne skjule Madstykker anstillede sig Døende. Disse Høvere fore omkring som rasende Hunde brølende af Sult, stødte Dørene ind paa Husene og kom ofte flere Gange til det samme Hus, hvor de nys havde været inde, for nok engang at undersøge det. Nøden tvang Folk til at fortære Ting, som endog de skidensfærdigste Dyr vilde have vraget. Selv Skindbelter, Skosaaler og Skjoldremmer grebe de og gnavede i dem. Usle Bunder af gammelt Hø bleve kjøbt i dyre Domme for at tjene til Menneskesøde. Midt under denne Nød tildrog der sig en Begivenhed, som, siger Josephus, ikke har været spurgt hverken blandt Grækere eller Barbarer, en Begivenhed, som er forfærdelig at fortælle og som, naar den fortælles, neppe vil blive troet. Gjerne, siger han, vilde jeg have fortiet samme, at man ikke skal tro, at jeg fortæller Fabler og Eventyr. Men jeg kan fremvise utallige Dienvidner af Mennesker, som endnu leve. Jeg vilde ikke gjøre Ret i at forbigaa et Træk; som i den Grad kan oplyse, hvor stor Jammer der er overgaaet mit Fædreland.

En Kvinde ved Navn Maria, af fornem Slægt fra Landet hinsides Jordan, var med den øvrige Hob flygtet til Jerusalem, da Krigen udbrød, og holdtes nu indesluttet der. Tyrannerne havde allerede frarevet hende Alt, hvad hun havde taget med sig til sit Livsophold i Byen. Hun følte en dyb Smerte og Harme over denne Behandling, og ved sine hyppige Forbandelser mod Høverne opbragte hun

dem mod sig. Da imidlertid ingen af dem, drevet af Bredde eller Medlidenhed, stille hende ved Livet og Hungeren rasede i hendes Indvolde og Forbitrelsen endnu værre end Hungeren optændte hende, greb hun tilfaldt sin lille Søn, som dieede hendes Bryst, og raabte: „Glendige Barn! Hvillen Skjæbne venter dig nu, da Krig, Hunger og Oprør rase? Hos Romerne venter os Slaveri, hvis vi kunde leve saa længe. Men Hungeren kommer tidligere end Fangenskab og grummere end begge ere Oprørerne. Velan, saa skal du være min Mad og saaledes blive til en Forbandelse over Oprørerne.“ Derpaa kvæler hun Barnet, tager Halvparten af det, som hun fortærer efter at have lagt det Dvrige tilside*). Estrax kom Høverne, og da de lugtede noget Spiseligt, truede de hende med Døden, dersom hun ikke udleverede, hvad hun havde. Hun fremviste da sin Søns Levninger. Da overkom dem Gysen og Forfærdelse og de stode som forstenede ved dette Syn. „Min egen Søn er dette“, sagde hun, „og min er Daaden. Heder deraf; thi ogsaa jeg har ædt. Værrer ikke blodere end en Kvinde eller mere medlidende end en Moder. Gys I frygtsomt tilbage, saa vider, at jeg har fortæret den ene Halvpart. Lader mig saa beholde den anden.“ Med Bæven fore de tilbage. Begivenheden rygtedes i Byen, og en Forfærdelse greb Enhver, som om han selv skulde have gjort det. Nu overgave Mange sig med Flid til Døden, og de prisede dem lykkelige, som havde forladt Livet, sær- end deslige Forfærdeligheder indtraf. Ogsaa Romerne fik høre om denne Begivenhed. Nogle vilde ikke tro det, Andre rørtes af Medlidenhed med de Beleirede, atter Andre fælte en heftig Forbitrelse mod dem. Keiseren kaldte Gud til Vidne paa sin Uskyldighed. „Jeg har“, sagde han, „tilbudt Jøderne Fred og det Wilkaar, at de kunde leve

*) Spaadommen i 5 Moseb. 28, 53. 57 gif saaledes bogstaveligt i Opfyldelse.

efter sine egne Bøve, samt Tilgivelse for alt, hvad de havde begaaet. Men naar de foretrække Oprør for Enighed, Krig for Fred, Hunger for Mættelse og Overskud, og naar de med egne Hænder sætte Ild paa sit eget Tempel, da have de gjort sig værdige til, at en saadan Begivenhed skal foregaa blandt dem. En saadan Ugjerning kan kun udsønes ved Landets Undergang, og ikke bør Solen mere bestinne en Stad, hvor Mødre fortære sine egne Børn. Dog passer sig en saadan Epise end mere for Fædrene, som efter slige Grueligheder ikke ville nedlægge Baabnene.*

Romerne fortsatte Angrebene, men paa Grund af Murenes Fasthed kunde selv de bedste Beleiringsmaskiner Intet udrette. De forsøgte da paany at bestige Templet, men maatte trække sig tilbage for Jødernes haardnakkede Forsvar. Endelig bød Titus, at man skulde lægge Ild under Portene for at faa disse opbrændte og saaledes skaffe sine Tropper en bekvemmere Udgang. Skjønt flere af hans fornemste Hærførere raadede ham til at opbrænde hele Templet, saasom det nu ikke kunde kaldes et Tempel, men en Fæstning, lod Titus sig dog ikke overtale dertil. Han bestemte da en vis Dag til en Storm. Men Gud havde bestemt, at Templet allerede forinden skulde gaa tilgrunde. Jøderne selv vare den egentlige Marsag til Templets Brand. Sagen havde sig saaledes.

Oprørerne gjorde flere Gange Udfald mod Romerne for at drive dem tilbage. Sidste Gang opstod der en Kamp mellem de Beleirede og de af de romerske Bagter, som vare isærd med at slukke den ved Portenes Opbrændelse opstaaede og endnu tildels vedvarende Ildbrand. De Jøderne bleve slagte paa Flugt, trængte Forsølgerne lige ind i Templet. Da var det, at en Soldat — uden dertil at være befaleet, men som dreven af en guddommelig Ind-

Stydelse og uden at betænke Følgerne — greb fat i et Stykke af det brændende Træværk, rev det løs og slynge det ind ad en guldkantet Abning i Templets Væg, hvorigjennem der var Udgang til de Tilbygninger til Templet, som laa paa den nordre Side. Strax fænaer Ilden og Luen flaar i Veiret. Jæderne opløstede et Skrig af Forsærdelse og ilede for at flukke. Ikke agtede nogen af dem nogen Livsfare, ikke sparede de paa sine sidste Kræfter for at redde.

En kommer og melder Titus dette, som udhvilede i sit Telt efter sidste Fægtning. Han løb derhen saa hurtigt, han kunde, for at standse Ilden. Efter ham alle Hærsførerne og store Skarer af forsærdede Soldater. Men Striget og Forvirringen var saa uhyre, at Alt, hvad Keiseren raabte og vinkede til dem, at de skulde flukke Ilden, Intet frugtede. Tillige var Stridslysten og Maseriet vaagnet hos de romerske Soldater, saa at al Tale og Formaning var spildt. De styrtede frem imod hverandre og trængte hverandre, saa at Mange traadte paa sine egne Landsmænd, Andre faldt ned i de brændende og ryggede Levinger fra den tidligere Brand. Da de nærmede sig selve Templet, lode de, som om de ikke hørte eller forstode Titus' Befalinger, og de, som stode bagenfor, opmuntrede de Fremmeste til at øge Branden. Nu var der ikke mere noget Haab om at redde. Flugt og Drab var den eneste Lønte. Flere af den lavere Klasse, af ubevæbnede Folk, dræbtes, hvorsomhelst de saaes. Omkring Altaret laa endog saa en stor Skare Døde. Alle Fordybninger i Gulvet vare opfyldte med Lig, som svømmede i Blod og gjorde Gulvet slibrigt. Da Keiseren ikke kunde holde de rasende Soldater tilbage og Ilden forsøgedes, traadte han med sine Ansørere indenfor og fik saaledes se den egentlige Helligdom og hvad der fandtes i den, som i Pragt endog langt overgik de Rygter, han havde hørt om samme. Da Ilden endnu

ikke fra nogen Kant havde naaet de indre Dele, troede han, at der endnu var Redning mulig for denne Del, og gjorde sig al Umag, for at opmuntre Soldaterne til at slukke Ilden og bød endog en af Hovedsmændene at slaa de Gjenstridige med Stokke. Men deres Vrefrygt for Titus be-seiredes ganske af Hidsiggheden og Hadet mod Jøderne, samt et endnu heftigere Krigsraferi. Mange ophidsedes ogsaa ved Haabet om Nob, idet de troede, at det Indre af Templet var fuldt af Penge; da de saa, at Alt udenfor var belagt med Guld. En af de indtrængende Soldater havde allerede, da Keiseren løb frem for at hindre Soldaternes Fremstormen, lagt Ild under Dørhængslerne, og da Ilden hurtigt flammede op, maatte baade Keiseren og hans Hærførere trække sig tilbage, og Ingen forhindrede dem, som stode udenfor, fra at forøge Ilden. Saaledes opbrændte da Templet, og det skjønt Keiseren selv gjorde alt Sit for at hindre det.

Josephus beretter, at Templets Brand indtraf paa den samme Dag i den samme Maaned, som det forrige Tempel blev opbrændt af Babylonierne.

Medens Templet brændte, skeede der et forfærdeligt Blodbad. Alle de Jøder, som bleve grebne, dræbtes uden Hensyn til Alder eller Stand. Drenge og Oldinge, simple Folk og Præster myrdedes isfæng. Bønner hjalp Intet, heller ikke Selvforsvar. Luernes Knitren blandede sig med de Doendes Strig. Paa Grund af det brændende Steds Hvide og Templets uhyre Masse skulde man tro, at det var hele Byen, som brændte. Man kan ikke tænke sig noget forfærdeligere end de Hyl og Strig, som hørt. Romernes Glædesraab forenede sig med Jammerhyl fra de af Ild og Sværd omringede Oprørere, med de Flygtendes Strig og med Veraab fra de i Byen forsamlede Mennesker. Branden var saa stor, at man skulde tro, at selve

den Bjergshøide, hvorpaa Templet var bygget, vilde nedbrænde indtil Foden. Blod flød overalt. Jordbunden var overalt bedækket med Lig. De romerske Soldater sprang over Dyrer af Lig, naar de forfulgte de Flygtende.

Da Romerne saa, at Templets Tilbygninger ikke kunde staaes, naar selve Templet brændte, lode de Alt sammen gaa op i Luer paa tvende Porte nær, som dog senere ogsaa ødelagdes*). Ogsaa Tempelkisterne, hvori laa uhyre mange Penge, opbrændtes tilligemed et stort Antal Klædningsstykker og Prydelser, kort Alt, hvad Jøderne der havde samlet af Kostbarheder. Endelig kom ogsaa Turen til den eneste tilbageværende Svilegang, hvorhen en Mængde Kvinder, Børn og andre Personer havde taget sin Tilflugt, henved 6000 i Alt. Før Keiseren kunde træffe nogen Foranstaltning, havde allerede Soldaterne antændt denne Svilegang, hvoraf Følgen blev, at alle de Nævnte omkom. Marsag i denne Ulykke var en falsk Prophet, som havde forkyndt Folket, at Gud bød dem at stige op i Templet, hvor de skulde modtage Frelsens Tegn. Foruden denne havde der tidligere optraadt mange falske Propheter**) paa hemmelig Foranstaltning af Tyrannerne. Disse beroligede Folket med den Forkyndelse, at Gud nok vilde hjælpe dem. Saaledes afholdt Mange sig fra Flugt. „Det er nemlig en Kjendsgjerning“, siger Josephus „at Mennesket i Modgang er meget lettroende. Det Forunderlige var, at det samme Folk, som lod sig føre bag Lyset af disse falske Propheter, ikke troede, da Tegn og Mirakler***), som bebudede deres Undergang, foregik lige for deres Øine. Som slagne med Blindhed

*) Saaledes opfyldtes Spaadommen i Matth. 24, 2, at ikke Sten paa Sten skulde lades tilbage.

**) Saaledes opfyldtes Spaadommen i Matth. 24, 11.

**) I disse Rædselstider, da Phantasten i høi Grad har været opspilt, tør det vel hændes, at flere af deslige „Mirakler“ mere vare Blændværk end Virkelighed.

vare de ligegyldige ved Guds egne Forkyndelser. Før Oprøret begyndte, saaes nemlig engang om Natten, da Folket var forsamlet for at høitideligholde de usprede Brøds Fæst, et saa stærkt Lys over Alteret og Templet, at Himlen var ligesaa lys som om Dagen, og dette varede en halv Time. Ukyndige Personer ansaa dette for et godt Barsel; men de Skriftkloge sandt deri en Spaadom om de senere indtrufne Ulykker. Ogsaa andre Barsler skeede. En Dør, som førte ind til det Underste af Templet paa Østsiden og som var af massivt Kobber og saa uhyre tung, at neppe 20 Mand kunde lukke den igjen, saaes midt om Natten at springe op af sig selv. Tempelvagten løb strax til Opsynsmanden for at melde det. Med Nød og Neppe kunde man atter faa den lukket. Uvidende og raa Personer saae ligeledes heri et godt Barsel. De mente, at Gud vilde tilkjendegive, at nu var Døren til hans Goder aabnet for dem. De Lærde derimod fortolkede det saaledes, at Templet nu var bleven aabnet for Fienders Indtrængen. Faa Dage efter samme Fæst saaes et forfærdeligt Spøgelse, hvorpaa habes flere Vidner. Fremdeles maa jeg omtale Noget, som man vilde anse for Fabel, dersom jeg ikke havde hørt det af Folk, som selv vare Vidner dertil. Før Solen gik ned, saaes Bogne at kjøre gjennem Luften og bevæbnede Troppemasser. Engang i Pintsen gik Præsterne efter Sædvane ved Nattetid op i Templet for at forrette Tjenesten, da de først hørte Støi og Larm, dernæst Stemmer som fra en stor Mængde Mennekter, der raabte: Lader os gaa herfra. Det Forfærdeligste af Alt er imidlertid det, at en vis Jesus, Ananus' Søn, en simpel og udannet Mand, 4 Aar, før Krigen udbrød, medens Landet endnu havde Fred og Overflod paa Fornødenheder, engang da Jerusalems Fæst holdtes, pludselig, da han stod ved Siden af Templet, raabte: „En Røst fra Østen, en Røst fra Vesten, en Røst fra de fire Vinde! en Røst over

Jerusalem og over Templet, en Røst over Brude og Brudgomme, en Røst over det hele Folk!" Saaledes holdt han ved at raabe Nat og Dag gjennem alle Byens Gader. Mogle af Folkets Fornemme grebe ham og lode ham hudstrøge. Men han bekymrede sig ikke derom, bad ikke engang for sig, men vedblev at raabe. Jødernes Naad, som nu troede, at han var besat af en eller anden Dæmon, førte ham til den romerste Befalingsmand, som lod ham vidste, indtil Rjødet stilletes fra Benene; men uden at græde eller jamre sig raabte han ved hvert Slag: *We, ve over Jerusalem!* Albinus, som dengang var Statholder, spurgte ham, hvem han var, hvorfra han var kommen og hvorfor han taledede disse Ord; men han svarede Intet derpaa. Han hørte ikke op med sine Naab, før Albinus lod ham løs i den Mening, at han var fra Forstanden. Men lige til Krigen udbrød holdt han ved at raabe disse Ord: *We, ve over Jerusalem!* Ikke forbandede han dem, som sloge ham, ikke takkede han dem, som gabe ham Mad. Hans eneste Svar til Alle var denne sørgelige Spaadom. Især bleve hans Naab hyppige ved Festtiderne. Han fortsatte dermed i syv Aar og fem Maaneder uden at hans Stemme blev hæs og uden selv at trættes, indtil han, da Beleiringen var i fuld Gang og det nu kunde sees, at hans Spaadomme gif i Opfyldelse, tilsidst holdt op. Da han engang vandrede om paa Murene og med høi Røst raabte: *We, ve over Staden og Templet og Folket!* og *We ogsaa over mig!* blev han rammet af en Sten, der udslyngedes fra de romerste Maskiner, og udaandede."

Saaledes var da Templet aldeles opbrændt og det Bjerg, hvorpaa det var bygget, kommen i Romernes Besiddelse. Tyrannerne og deres Benner, som saa sig indsluttede paa alle Kanter og ude af Stand til at undslippe, opfordre nu Titus til en Samtale. Titus, som stadig

var rede til at afgjøre Sagerne i Mindelighed og derhos troede, at Røverne nu vare blevne mere nedstemte og forsonlige, berammer et Møde ved den vestlige Del af det ydre Tempel. Der vare nemlig de Porte, som laa over Kythus, og den Bro, som forenede den øvre Stad med Templet. Her holdtes nu Mødet. Mange Soldater omgave Anførerne paa hver Side. Omkring Simon og Johannes stode Jøder, der ventede paa at erholde billige Bilskaar. Romerne, der omgave Keiseren, vare meget spændte paa, hvorledes han vilde behandle hine. Titus bød nu først sine Soldater at holde inde med alle fiendtlige Udbrud, stillede en Tolk ved sin Side og tog paa Seirherrens Bis først Ordet. Først bebreidede han Jøderne deres oprørske Sind, hvilket de saa ofte havde vist, og det mod Romerne, der havde behandlet dem med saadan Mildhed. Han gjennemgik alle de Benligheder, som de havde erfaret fra Romernes Side, men som de havde lænnet med Opsætighed. Tilslidst byder han dem at beholde Livet, dersom de frivilligt nedlagde Vaabnene. Jøderne svarede, at de havde svoret aldrig at ville overgive sig. De bade derimod om Tilladelse til at forlade Staden med Hustruer og Børn. De vilde da gaa ud i Orkenen og overlade Romerne Byen. Titus blev nu heftig vred over, at de, som jo vare overvundne, vilde foreskrive Seirherrerne Love. Ved en Herold lod ham dem sige, at han ikke længere vilde underhandle med dem eller skjænke dem Haab om Medning, men lade Vaabnene afgjøre Sagen. De sit da stride for sig saa godt de kunde. Han gav nu Ordre til at stille Ild paa alle Kanter. Saaledes opbrændte da flere Strækninger af den nedre By, blandt andre Akra og Dphel. Ikke længe efter bleve Røverne fordrevne fra hele den nedre Del af Byen og Romerne opbrændte Alt ligetil Siloam. Røverne maatte trække sig tilbage til den øvre By. De vare imidlertid endnu ikke knækkede, men teede

fig ligesaa hovmodigt, som om Alt gik vel. Da de saa den nedre By brænde, sagde de, at de med muntert Ansyn ventede Døden; thi nu da Folket var ombragt, Templet nedbrændt og Byen stod i Luer, var der intet Mere tilbage for Fienden at røbe. Josephus blev fremdeles ved at opfordre dem til Obergivelse, men opnaaede heller ikke nu Andet end at blive udleet. Tyranneres og Hobernes sidste Haab stod nu til de underjordiske Miner. De ventede nemlig at kunne holde sig skjulte der, naar den øvre Stad ødelagdes, og, naar saa Romerne gik sin Vej, komme frem igjen og løbe bort. Dette blev dog kun en tom Drøm. Thi de Beleirede stredes mod hverandre, plyndrede og dræbte hverandre værre end om Romerne selv havde været iblandt dem. De, som vare nedstegne i Minerne, bleve dræbte og udplyndrede af Andre. Havde ikke Ødelæggelsen kommet over dem forinden, saa vilde de have endt med at opvæde deres egne Kammeraters døde Legemer. Saa stor var deres Wildhed og Grusomhed.

Romerne rettede nu sine Angreb dels paa Herodes' Palads, dels paa Kystus, Broen og det Taarn, som Simon, da han kjæmpede mod Johannes, havde ladet opføre til sit Forsvar.

En af Præsterne tog det edelige Løfte af Keiseren, at denne skulde slaane ham, dersom han lod Keiseren komme i Besiddelse af nogle af Templets Kostbarheder. Han tog da med sig fra Templet tvende Lysestager, flere Borde, Stukker og Fade, Alt af massigt Guld; desuden flere Tæpper og præstelige Dragter indlagte med Etene og mange andre Sager, som tjente til helligt Brug. Det lykkedes endog Romerne at gribe Tempelvogteren, Phineas, hvilken de skjænkede Livet og Friheden, mod at han overlod Romerne en Mængde Kostbarheder, som han havde i sit Værg.

Smidlertid gjorde Romerne stedse større Fremgang. Murene, som omgave den øvre Stad, bleve tildels gjen-

nembrudte, tildels allerede forinden forladte af sine Forsvarere. Disse tabte efterhaanden Modet. De 3 tidligere nævnte Taarne, som vare saa stærkt byggede, at Romernes Maskiner Intet kunde udrette mod dem, bleve frivilligt opgivne af Jøderne, som tilsidst søgte sin Tilflugt i Dalen nedenfor Siloam, hvor der vare nogle Forstlandsninger, hvorfra de dog snart bleve fordrevne, saa at de maatte søge sin Tilflugt i de underjordiske Miner. Romerne jublede nu over sin Seir, som i Begyndelsen havde været dem saa dyrefjæbt, men tilsidst blev saa let. Da de droge omkring i den øvre Stads Gader og ingensomhelst Modstand mødte, vilde de i Begyndelsen ikke tro deres egne Dine. De anrettede nu en skrækkelig Odelæggelse. Hvor de traf Folk paa Gaderne, bleve de dræbte; og de Huse, hvor Jøderne søgte sin Tilflugt, opbrændtes. Mange Huse, som de stormede ind i, i Haab om Bytte, fandt de opfyldte med hele Familier, der laa døde; ligesaa vare Tagene opfyldte med Personer, der vare omkomne af Hunger. Naar de saa dette, fore de gysende tilbage og lode Byttet fare. Det Blodbad, som de anrettede, var saa stort, at efter Josephus' Sigende endog Ildebranden ofte slukkedes af de Dræbtes Blod. Saaledes opbrændtes da Resten af Jerusalem.

Da Titus traadte ind i Staden og fik se de stærke Taarne, som udmærkede sig saavel ved deres Høide som ved Stenenes Størrelse og nøiagtige Sammenføjning, blev han forbausset og udraabte: „Gud selv har stridt med os; Gud er det, som har forjaget Jøderne fra saa stærke Fæstningsværker; thi hvad kunde menneskelige Hænder og Maskiner formaa mod saadanne Taarne?“ Da han senere jævnede de øvrige Befæstninger med Jorden, lod han disse Taarne blive staaende til et Mindesmærke om, at han mere havde havt Lykken end sine Vaaben at talke for Seieren.

Hvad nu Jøderne angik, saa bød Titus, at de strax skulde dræbes, som bleve fangne med Vaaben i Haand, paa nogle særdeles smukke Ynglinge nær, hvilke han vilde gjemme til sin Triumph. De Øvrige bleve dels sendte til de ægyptiske Bjergværker, dels til Theatrene i forskjellige Egne af det romerske Rige for at kastes for de vilde Dyrs Tænder eller dræbes af hinandens Sværd. De, som endnu ikke vare 17 Aar gamle, bleve solgte som Slaver. Ialt bleve 97000 fangne under den hele Krig, medens derimod Antallet af dem, som under Beleiringen satte Livet til, beløb sig til 1,100,000. Størsteparten af disse vare vistnok af det samme Folkeslægt, nemlig Jøder, men ikke fra samme Sted. I Anledning af de usprede Brøds Høitid vare nemlig Folk fra hele Landet strømmede ind til Jerusalem og holdtes paa Grund af Beleiringen indsluttede. Josephus siger, at hvor forunderligt det end synes, at Byen kunde rumme saa Mange, saa havde det dog sin Nødvendighed. Ogsaa de, som tilsidst havde søgt sin Tilflugt i de underjordiske Grave, bleve opsporede af Romerne, der grove sig Wei gennem Jorden og dræbte dem, som endnu vare ilive, efter at flere allerede vare omkomne dels af Saar, dels af Hunger. Ialt omkom saaledes over 2000. Stanken af de forraadnende Lig var saa stærk, at mange af de romerske Soldater fore tilbage, medens hos andre Rovgjerrigheden var saa stor, at den overvandt Alt. De trængte frem og fandt mange kostbare Ting i disse Huler, som man havde gjemt der. Blandt dem, som havde taget sin Tilflugt til Hulerne, vare ogsaa Ansøgerne Johannes og Simon. Den første, som tidligere havde foragt Romernes Fredstilbud, tryglede nu om at beholde Livet. Det fik han ogsaa, men blev holdt i Lænker til sin Død. Simon nødtes først senere ogsaa til at overgive sig og kom til at smykke Seirherrens Triumph, hvorom mere siden.

Saaledes endte Jerusalems Beleiring med Byens

Jerusalems Tempel stor Opmærksomhed. Deriblandt var Bordet af Guld, vægtigt flere Talenter*); den syvarmede Guldløstefage; endelig Jødernes Lovbog. Efter disse og lignende Kostbarheder fulgte til Hest Vespasianus, saa hans Søn Titus og dennes Broder Domitian. Toget drog saaledes gennem Gaderne, til det var kommen til den kapitolinske Jupiters, den øverste romerske Guds, Tempel, hvor de gjorde Holdt. Her blev efter gammel Skik den fangne fiendtlige Anfører dræbt. Dengang var det nu hin Simon, Gioræ Søn. Med en Strikke om Halsen blev han slæbt hen til et ophøiet Sted, hvor Alle kunde se ham. Da han var dræbt, hævedes der et Glædesraab fra den hele Mængde, og man begyndte nu at anstille Dfringer. Derefter holdtes festlige Maaltider, dels i Keiserborgen, dels i private Huse. Alle glædede sig over den bundne Seir og haabede, at Romerstaten for Fremtiden skulde opnaa fredeligere Dage.

Hele Jødeland var nu erobret paa et Par Fæstninger nær, nemlig Machærus**) og Masada. Machærus blev snart erobret, mest ved Krigslist. I Masada havde nogle Jøder af hint omtalte Høverparti under Anførsel af en vis Eleazar sat sig fast. Hans Parti havde været af dem, som dengang da der under Kvirinus skulde foregaa Mandtælling og Skatteindkrævning i Jødeland, havde gjort Modstand og siden den Tid ei blot vist Fiendtligheder mod Romerne, men ogsaa mod de af Jøderne, som vare Romerne lydige, ved at røbe deres Gods og opbrænde deres Huse. Romernes Anfører, Fl. Silva, rykkede med en Hær mod Masada, som af Natur og Kunst var meget godt be-

*) En Talent lig 50 Pund.

**) Den samme, hvor efter Josephus' Beretning Johannes den Døber holdtes fangen. Den laa lidt østenfor det bøde Hav.

fæstet. En Tidlang kunde de Intet udrette mod Fæstningen, indtil Silba fandt paa at kaste brændende Faller ind paa de med Bjælker forspnede Mure. Ilden gjorde rask Fremgang og Flammen greb om sig lige til de nederste Dele. En Stund saa det slemt ud for Romerne, da der reiste sig en stærkt Nordenvind, som førte Luerne lige hen mod den romerste Leir og nær havde tændt Ild i deres Beleiringsmaskiner; men pludselig tog Vinden en modsat Retning, saa at Ilden forplantede sig til den hele Mur, som ganske opbrændte. Skjønt det nu var ude med Gleazar, tænkte han dog ikke paa Obergivelse, men opmuntrede sine Folk til heller at søge Døden end falde i Romernes Hænder. I en lang Tale forespejlede han dem det Forismædelige i at blive romerste Slaver, medens en ærefuld Død løste de uadødelige Sjæle fra de dødelige Legemers Baand. Hvad Glæde skulde vel Livet nu have, da den hellige Stad Jerusalem med dets Tempel var ødelagt og Folket dræbt eller ført i skjændigt Fangenskab. Bedre derfor at dø med Kvinder og Børn end at blive fangen og se disse gaa Skjændsel og Trældom imøde.

Gleazar havde ved sin Tale saaledes henrevet dem Alle, at de som betagne af et blindt Hæseri ilede afsted for at dræbe hverandre og saaledes befries fra Fangenskab og Skjændsel. Først dræbte de imidlertid sine Hustruer og Børn efter at have omfavnet dem og udgydt bitre Taarer. De fortsatte Blødbadet med en stedse vørende Iver, indtil der Ingen var tilbage i Byen uden to gamle Kvinder og fem Smaabørn. Da Romerne trængte ind i Byen og fandt den ganske øde, men kun opfyldt med Mennesker, der havde dræbt sig selv, kunde de ikke noksom forbauses over en saa stor Dødsforagt.

Nu var da den sidste Gnist af Opstanden slukt i Jødeland selv. Derimod havde nogle af Røverpartiet taget sin Tilflugt til Alexandria i Egypten. Dette gjorde nemlig ogsaa der Optøier og opvækkede de vovsødige Jøder til at nægte Lydighed mod Keiseren, sigende, at ingen anden Herre havde end Gud. Det lykkedes nogle af de Fornemmere at tale Folket til Rette, saa at de fulgte Røverpartiet, men tvertimod gjorde et voldsomt Indgreb paa det, hvorved Mangfoldige satte Livet til. De som bleve grebne, viste ofte et forbausende Mod, idet trods de skrækkeligste Pinsler ikke vare at formaa til erkjende Keiseren som deres Herre. Da Keiseren fik disse Uroligheder at vide, saa han deri et Bevis paa, hvor umuligt det var at staae Oprørsindet hos Jøderne, saalænge de havde visse Punkter, hvor de kunde komme sammen og beraadslaa med hverandre. Han befalede da, at det af en vis Onias opførte Tempel i Heliopolis skulle lukkes. Denne Onias levede paa Antiochus Epiphanes' Tid og havde under hans grusomme Forfølgelser flygtet til Jødeland til Egypten og havde af Kongen der, Ptolemæus, Antiochus' Fiende, faaet Tilladelse til at opføre Tempel i Heliopolis (i Nedreegypten). Kongen skænkede ham ogsaa Ager og Eiendomme. Nu blev da ogsaa det Samlingssted forment Jøderne.

Omtrent her slutter Josephus sine Beretninger om den jødiske Krig. Han tilføier som Slutning: Hvad ovenstående Beretningers Sandhed angaar, kan jeg forsikre, at jeg ikke har havt Andet for Die under min hele Fremstilling end netop at meddele, hvad der var i Overensstemmelse med denne.

Bed at betragte disse Beretninger maa det paafalde Enhver, hvorledes Spaadommene i den hellige Skrift om Jerusalems og Templets Undergang til Punkt og Prikke gik i Opfyldelse. Et Spørgsmaal ligger ellers nær: Hvor var der bleven af den christne Menighed, som jo havde sit Sæde i Jerusalem foruden i andre Stæder i Jødeland? Har ogsaa den været med i Krigen, delte Beleiringens og Borgerkrigens Rædsler? Josephus tier, som sagt, ganske om denne Menighed. Derimod berettes af Kirkefædre, navnlig Eusebius og Epiphanius, at de Christne, allerede før den jødiske Krig begyndte, havde taget Flugten udaf det egentlige Jødeland og nedsat sig i en By Pella, paa den anden Side Jordan, hvor de kunde være i Behold. Herren havde jo opfordret dem til Flugt: „Naar I se, at Odelæggelsens Bederstyggelighed staar paa det hellige Sted, da fly paa Bjergene, hvo som er i Judæa.“ (Matth. 24, 15. 16.) Efter Kirkefaderen Epiphanius skal en Engel have opfordret de Christne til at drage bort af det Land, hvor de ikke længere uden Fare kunde forblive.

Norge i 1868.

(Af Ferd. Røll).

Slutning.

Er der først kommet Bevægelse paa et Punkt i et Politisk Samfund, indstrænker den sig i Regelen ikke til dette ene, men gaar videre: ikke blot saa, at den naar andre Steder, men ogsaa saa, at den naar andre Interesser og andre

Etv.

Bag. Der bliver Liv i Vejren baade hist og her. Manges Tanker og Begjæringer vækkes, og Luften bliver ligesom urolig rundtomkring. Saa har det ogsaa tildels været hos os nu. I Tilfald paa det politiske Omraade har der været mere end almindelig Røre dette Aar. For en Del hænger det sagtens sammen med Storthingsvalgene: naar de staar for Døren, plejer der altid at komme Liv i os og vi bliver mere stridbare og højrøstede end til dagligdags. Men denne gang var dog Valginteressen noget større og anderledes end den plejer. Folk skred til Valghandlingen med mere Iver end sædvanlig; ikke saa faa Steder gif der Møder og Avisstrid forud for Valgene; der tvistedes ikke blot, som det altid sker, om Personer, men ogsaa om Principer og Anstuelser, og, hvor der streedes, var Striden ligesom stærkere, saa det mærkedes, at der stod noget Stort bag, som trængte paa.

Stemme-
retten.

Erangen til at være med i Afgjørelsen af Landets Anliggender greb ogsaa dem, som nu staar udenfor, og ikke blot paa Bondevennernes Møder kom Spørsmålet om udvidet Stemmeret frem. Der er især en Klasse, som føler Udelukkelsen og længes efter at komme med: det er Almueskolelærerne; baade har de større Sands, end de Fleste, for det offentlige Liv og desuden har de Erfaring for, at der venter dem Indflydelse og videre Virkekreds, naar de først naar frem til at blive stemmeberettigede. Formedelt sin høiere Dannelses og sin Skrivefærdighed er de selvskrevne Medlemmer i Landsbygdernes Herredsstyrelser, og der er ikke mange Amter, som ikke stadig blandt sine Storthingsrepræsentanter tæller en eller flere Kirkesangere. Det var derfor ogsaa fra Skolelærerne, Stødet til at forlange Stemmerettens Udvidelse udgik; Thronhjems Lærere satte sig i Spidsen og der blev af dem forfattet et Andragende til Regjering og Storting, som senere er sendt Landet over og blevet forsynet med talrige Underskrifter. Dette

Stemmeretskrav er allerede bleven paaagtet: Sagsfører Daar har for Stortinget fremsat Forslag om udvidet Stemmeret i kommunale Anliggender og Odelstinget har efter en Forhandling, hvorunder omtrent Alle, som yttrede sig, erklærede sig for Tanken, vedtaget en Lov, der giver Stemmeret til Enhver, som har 100 Daler aarlig Indtægt paa Landet og 200 Daler i Byerne.

Til den egentlige Arbejderklasse har den politiske Be-^{Arbejd}vægelse endnu ikke strakt sig; men ogsaa mellem den er der ^{for-}enings-
 dog Tegn til vakt Liv: nye Arbejderforeninger er opstaaet i flere Byer f. Ex. i Drammen, Frederikshald og Mandal, og i de gamle viser der sig Spor til forsøgt Deltagelse. Det, som ligger nærmest for her, er dog ikke politiske, men sociale og økonomiske Spørgsmaal: forbedrede Kaar, større Oplysning og større Sædelighed det er nu for Tiden Formaalene for Arbejdernes Sammenslutning. Det, som der længst og mest almindelig har været tænkt paa, er Opretelsen af Syge- og Begravelsesklasser: af dem er der vel næsten en i hver By i Landet og de vinder stigende Tilgang. Saa er der i de sidste Aar kommet en anden Slags Indretninger ind, som hurtig har fundet Udbredelse, det er de saakaldte Husholdnings- eller Forbrugsforeninger, som jeg allerede tidligere har omtalt her i Folkevennen. Jaar har jeg seet Beretninger om mindst 7 nye slige Foreninger, og paa samme Tid har jeg til min Glæde læst, hvorledes de ældre trives og vorer: Stavanger Forening afsluttede sit sidste Regnskabsaar med en Fortjeneste af 1,300 Spd., Frederikshalds med 500 og Drammens med 900. I første Halvaar af dette Aar havde Drammensforeningen haft en Omsætning af 23000 Spd. I Christiania har det ikke villet gaa med Dannelsen af nogen ny større Forbrugsforening, siden det har saa galt afsted med den første, men derimod har der været Tale om at danne mindre Samlag til fælles Indkjøb af Husholdningsvarer til Fordeling mellem

var rede til at afgjøre Sagerne i Mindelighed og derhos-
 troede, at Røverne nu vare blevne mere nedstemte og for-
 sonlige, berammer et Møde ved den vestlige Del af det
 ydre Tempel. Der vare nemlig de Porte, som laa over
 Kystus, og den Bro, som forenede den øvre Stad med
 Templet. Her holdtes nu Mødet. Mange Soldater om-
 gabe Anførerne paa hver Side. Omkring Simon og Jo-
 hannes stode Jøder, der ventede paa at erholde billige
 Bilkaar. Romerne, der omgave Keiseren, vare meget
 spændte paa, hvorledes han vilde behandle hine. Titus
 bød nu først sine Soldater at holde inde med alle fiendt-
 lige Udbrud, stillede en Tolk ved sin Side og tog paa
 Seirherrens Bis først Ordet. Først bebreidede han Jø-
 derne deres oprørske Sind, hvilket de saa ofte havde vist,
 og det mod Romerne, der havde behandlet dem med saadan
 Mildhed. Han gennemgik alle de Benligheder, som de
 havde erfaret fra Romernes Side, men som de havde løn-
 net med Dysætsighed. Tilslidst byder han dem at beholde
 Livet, dersom de frivilligt nedlagde Vaabnerne. Jøderne
 svarede, at de havde svoret aldrig at ville overgive sig.
 De bade derimod om Tilladelse til at forlade Staden med
 Hustruer og Børn. De vilde da gaa ud i Ørkenen og
 overlade Romerne Byen. Titus blev nu heftig vred over,
 at de, som jo vare overbundne, vilde foreskrive Seirherrerne
 Love. Ved en Herold lod ham dem sige, at han ikke læn-
 gere vilde underhandle med dem eller stjænke dem Haab
 om Medning, men lade Vaabnene afgjøre Sagen. De sit
 da stride for sig saa godt de kunde. Han gav nu Ordre
 til at stille Ild paa alle Kanter. Saaledes opbrændte da
 flere Strækninger af den nedre By, blandt andre Akra og
 Dphel. Ikke længe efter bleve Røverne fordrevne fra hele
 den nedre Del af Byen og Romerne opbrændte Alt ligetil
 Siloam. Røverne maatte trække sig tilbage til den øvre
 By. De vare imidlertid endnu ikke knækkede, men teede

fig ligesaa hovmodigt, som om Alt gik vel. Da de saa den nedre By brænde, sagde de, at de med muntert Ansyn ventede Døden; thi nu da Folket var ombragt, Tæmplet nedbrændt og Byen stod i Luer, var der intet Mere tilbage for Fienden at røbe. Josephus blev fremdeles ved at opfordre dem til Obergivelse, men opnaaede heller ikke nu Andet end at blive udleet. Tyranneres og Robernes sidste Haab stod nu til de underjordiske Miner. De ventede nemlig at kunne holde sig skjulte der, naar den øvre Stad ødelagdes, og, naar saa Romerne gik sin Vej, komme frem igjen og løbe bort. Dette blev dog kun en tom Drøm. Thi de Belciredede stredes mod hverandre, plyndrede og dræbte hverandre værre end om Romerne selv havde været iblandt dem. De, som vare nedstegne i Minerne, bleve dræbte og udplyndrede af Andre. Harde ikke Ødelæggelsen kommet ober dem forinden, saa vilde de have endt med at opæde deres egne Kammeraters døde Legemer. Saa stor var deres Wildhed og Grusomhed.

Romerne rettede nu sine Angreb dels paa Herodes' Palads, dels paa Kvæstus, Broen og det Taarn, som Simon, da han kjæmpede mod Johannes, havde ladet opføre til sit Forsvar.

En af Præsterne tog det edelige Løfte af Keiseren, at denne skulde staae ham, dersom han lod Keiseren komme i Besiddelse af nogle af Tæmplets Kostbarheder. Han tog da med sig fra Tæmplet tvende Lysestager, flere Borde, Kruffer og Fade, Alt af massivt Guld; desuden flere Tæpper og præstelige Dragter indlagte med Stene og mange andre Sager, som tjente til helligt Brug. Det lykkedes endog Romerne at gribe Tæmpelvogteren, Phineas, hvilken de stænkede Livet og Friheden, mod at han overlod Romerne en Mængde Kostbarheder, som han havde i sit Bærge.

Imidlertid gjorde Romerne stedse større Fremgang. Murene, som omgave den øvre Stad, bleve tildels gjen-

nembrudte, tildels allerede forinden forladte af sine Forsvarere. Disse tabte efterhaanden Modet. De 3 tidligere nævnte Taarne, som vare saa stærkt byggede, at Romernes Maskiner Intet kunde udrette mod dem, bleve frivilligt opgivne af Jøderne, som tilsidst søgte sin Tilflugt i Dalen nedenfor Siloam, hvor der vare nogle Forstandsninger, hvorfra de dog snart bleve fordrevne, saa at de maatte søge sin Tilflugt i de underjordiske Miner. Romerne jubede nu over sin Seir, som i Begyndelsen havde været dem saa dyrekøbt, men tilsidst blev saa let. Da de droge omkring i den øvre Stads Gader og ingensomhelst Modstand mødte, vilde de i Begyndelsen ikke tro deres egne Dine. De anrettede nu en strækkelig Odelæggelse. Hvor de traf Folk paa Gaderne, bleve de dræbte; og de Huse, hvor Jøderne søgte sin Tilflugt, opbrændtes. Mange Huse, som de stormede ind i, i Haab om Bytte, fandt de opfyldte med hele Familier, der laa døde; ligesaa vare Tagene opfyldte med Personer, der vare omkomne af Hunger. Naar de saa dette, fore de gysende tilbage og lode Byttet fare. Det Blodbad, som de anrettede, var saa stort, at efter Josephus' Sigende endog Jdebranden ofte sluktedes af de Dræbtes Blod. Saaledes opbrændtes da Resten af Jerusalem.

Da Titus traadte ind i Staden og fik se de stærke Taarne, som udmærkede sig saavel ved deres Høide som ved Stenenes Størrelse og nøiagtige Sammensøining, blev han forbauset og udraabte: „Gud selv har stridt med os; Gud er det, som har forjaget Jøderne fra saa stærke Fæstningsværker; thi hvad kunde menneskelige Hænder og Maskiner formaa mod saadanne Taarne?“ Da han senere jævned de øvrige Befæstninger med Jorden, lod han disse Taarne blive staaende til et Mindesmærke om, at han mere havde havt Lykken end sine Baaben at takke for Seieren.

Hvad nu Jøderne angik, saa bød Titus, at de strax skulde dræbes, som bleve fangne med Baaben i Haand, paa nogle særdeles smukke Ynglinge nær, hvilke han vilde gjemme til sin Triumph. De Øvrige bleve dels sendte til de ægyptiske Bjergværker, dels til Theatrene i forskjellige Egne af det romerske Rige for at lasses for de vilde Dyrs Tænder eller dræbes af hinandens Sværd. De, som endnu ikke vare 17 Aar gamle, bleve solgte som Slaver. Ialt bleve 97000 fangne under den hele Krig, medens derimod Antallet af dem, som under Beleiringen satte Livet til, beløb sig til 1,100,000. Størsteparten af disse vare vistnok af det samme Folkeslægt, nemlig Jøder, men ikke fra samme Sted. I Anledning af de usprede Brøds Høitid vare nemlig Folk fra hele Landet strømmede ind til Jerusalem og holdtes paa Grund af Beleiringen indsluttede. Josephus siger, at hvor forunderligt det end synes, at Byen kunde rumme saa Mange, saa havde det dog sin Nødvendighed. Ogsaa de, som tilsidst havde søgt sin Tilflugt i de underjordiske Grave, bleve opsporede af Romerne, der grove sig Wei gennem Jorden og dræbte dem, som endnu vare ilibe, efter at flere allerede vare omkomne dels af Saar, dels af Hunger. Ialt omkom saaledes over 2000. Stanken af de forraadnende Lig var saa stærk, at mange af de romerske Soldater fore tilbage, medens hos andre Kongeriggeden var saa stor, at den overvandt Alt. De trængte frem og fandt mange kostbare Ting i disse Huler, som man havde gjemt der. Blandt dem, som havde taget sin Tilflugt til Hulerne, vare ogsaa Anførerne Johannes og Simon. Den første, som tidligere havde foragtet Romernes Fredstilbud, tryglede nu om at beholde Livet. Det fik han ogsaa, men blev holdt i Lænker til sin Død. Simon nødtes først senere ogsaa til at overgive sig og kom til at smykke Seirherrens Triumph, hvorom mere siden.

Saaledes endte Jerusalem's Beleiring med Byens

fuldstændige Opbrændelse, Murenes og Befæstningernes Nedrivelse, Tempels Tilintetgjørelse og Folkenes Død eller Fangenskab. Det Eneste, som stod tilbage af den prægtige Stad, vare de tre omtalte Taarne, Phasaël, Hippitus og Mariamne, samt et lidet Stykke af Muren. Forøvrigt blev den hele By i den Grad jævnet med Jorden, at Inngen, som senere kom derhen, vilde have faldet paa, at der her havde boet Folk.

Da Jerusalem saaledes var ødelagt og Krigen saagodtsom tilendebragt, drog Titus med den største Del af sin Hær til det Cæsarea, som laa ved Havet. Der lod han tillige Krigsbyttet og de fleste Fanger forblive indtil videre, da Vintertiden ikke tillod ham strax at drage til Rom. I Jerusalem efterlod han kun en Legion som Bevogtning. Fra det nævnte Cæsarea reiste Titus til Cæsarea Philippi, hvor han opholdt sig i længere Tid og bivaanede alskens Skuespil. Mange fangne Jøder bleve ved saadanne Leiligheder dræbte; Nogle kastedes for vilde Dyr, andre bleve nødte til skarevis at kæmpe sammen. Her fik ogsaa Titus spurgt, at Simon, hin tidnævnte jødiske Anfører, var bleven fangen. Denne havde nemlig, medens han opholdt sig i den øvre Del af Byen og Romerne vare trængte indenfor Muren, taget nogle paalidelige Kammerater med sig, derhos nogle Stenbyggere med bekvemme Medskaber samt Levnetsmidler for mange Dage, og var derpaa gaaet ned i en af de omtalte underjordiske Miner. Saalangt som der var aaben Wei i denne Hule, havde de trængt sig frem. Da de saa stødte paa fast Jord, gave de sig ifærd med at udhule sig en Fortsættelse af Weien i Haab om paa denne Maade at naa et sikkert Sted udenfor Byen, hvorfra de kunde undslippe. Men dette lykkedes dem ikke. Trods sparsomt Brug af Levnetsmidler slap dog disse snart op. De vare da ikke komne længere

end etsteds lige under den Plads, hvor Templet havde staaet. Simon fandt da paa at iføre sig en hvid Kjortel og udenpaa denne en purpurfarvet Kappe og i denne Dragt at træde frem af Jorden. Han tænkte derved maaske at slaa Romerne med en saadan Forbauselse, at han ubindret kunde undslippe. Bistnok stode de en Etund som lammede af Forundring; men de traadte dog nærmere og spurgte, hvem han var. Derpaa vilde han Intet svare, men forlangte at føres for Anføreren, Terentius Rufus. Denne fik da at vide Sammenhængen og Simon blev lagt i Lænter. Det Forefaldne blev meldt Titus, som lod Simon forvare i den Hensigt at bruge ham ved Triumphen.

Under Titus' Ophold i Cæsarea Philippi indtraf hans Broders Fødselsdag, som han høitideligholdt ved at lade en stor Mængde Jøder paa Skuepladsen dræbes af vilde Dyr eller opbrænde eller ihjellaa hverandre indbyrdes. Josephus angiver Antallet af de saaledes Omkomne til over 2500. Forsvigt ansaa Romerne denne Straf for lemfældig nok til saadanne Dyrere. Senere kom Keiseren til Berytus, en By i Phoenicien, hvor han ligeledes opholdt sig en Tidlang. Under dette Ophold indtraf hans Faders Fødselsdag, som blev høitideligholdt med stor Pomp og, ligesom den foregaaende, ved Ombringelsen af en stor Mængde Fanger.

Den fangne Anfører, Simon, tilligemed 700 af de smukkeste Jøder bleve nu transporterede til Rom for at smykke Keiserens Triumf. De Festligheder, som da fandt Sted, vare efter Josephus' Beretning saa storartede og pragtfulde, at de neppe kunde beskrives. Der holdtes festlige Optog, hvor det fra Fienderne erobrede Bytte bares til Skue gennem Byens Gader*). Især vakte Byttet fra

*) Romerne havde imidlertid ogsaa vundet Selte over flere andre oprørske Folketærb.

Jerusalems Tempel stor Opmærksomhed. Deriblandt var Bordet af Guld, vægtigt flere Talenter*); den syvarmede Guldløstefage; endelig Jødernes Lovbog. Efter disse og lignende Kostbarheder fulgte til Hest Vespasianus, saa hans Søn Titus og dennes Broder Domitian. Toget drog saaledes gennem Gaderne, til det var kommen til den kapitolske Jupiters, den øverste romerske Guds, Tempel, hvor de gjorde Holdt. Her blev efter gammel Skik den fangne fiendtlige Anfører dræbt. Dengang var det nu hin Simon, Gioræ Søn. Med en Strikke om Halsen blev han slæbt hen til et ophøiet Sted, hvor Alle kunde se ham. Da han var dræbt, hævdedes der et Glædesraab fra den hele Mængde, og man begyndte nu at anstille Dsfringer. Derefter holdtes festlige Maaltider, dels i Keiserborgen, dels i private Huse. Alle glædede sig over den vundne Seir og haabede, at Romerstaten for Fremtiden skulde opnaa fredeligere Dage.

Hele Jødeland var nu erobret paa et Par Fæstninger nær, nemlig Machærus**) og Masada. Machærus blev snart erobret, mest ved Krigslist. I Masada havde nogle Jøder af hint omtalte Høverparti under Anførsel af en vis Eleazar sat sig fast. Hans Parti havde været af dem, som dengang da der under Kvirinus skulde foregaa Mandtælling og Skatteindkrævning i Jødeland, havde gjort Modstand og siden den Tid ei blot vist Fiendtligheder mod Romerne, men ogsaa mod de af Jøderne, som vare Romerne lydige, ved at røbe deres Guds og opbrænde deres Huse. Romernes Anfører, Fl. Silva, rykkede med en Hær mod Masada, som af Natur og Kunst var meget godt be-

*) En Talent lig 50 Pund.

**) Den samme, hvor efter Josephus' Beretning Johannes den Døber holdtes fangen. Den laa lidt østenfor det bade Hav.

fæstet. En Tidlang kunde de Intet udrette mod Fæstningen, indtil Silba fandt paa at kaste brændende Faller ind paa de med Bjæsker forsynede Mure. Ilden gjorde rask Fremgang og Flammen greb om sig lige til de nederste Dele. En Stund saa det slemt ud for Romerne, da der reiste sig en stærk Nordenvind, som førte Luerne lige hen mod den romerske Leir og nær havde tændt Ild i deres Beleiringsmaskiner; men pludselig tog Vinden en modsat Retning, saa at Ilden forplantede sig til den hele Mur, som ganske opbrændte. Skjønt det nu var ude med Cleazar, tænkte han dog ikke paa Overgivelse, men opmuntrede sine Folk til heller at søge Døden end falde i Romernes Hænder. I en lang Tale forespejlede han dem det For-smædelige i at blive romerske Slaver, medens en ærefuld Død løste de udødelige Sjæle fra de dødelige Legemers Baand. Hvad Glæde skulde vel Livet nu have, da den hellige Stad Jerusalem med dets Tempel var ødelagt og Folket dræbt eller ført i skjændigt Fangenskab. Bedre derfor at dø med Kvinder og Børn end at blive fangen og se disse gaa Skjændsel og Trældom imøde.

Cleazar havde ved sin Tale saaledes henrevet dem Alle, at de som betagne af et blindt Hæseri ilede afsted for at dræbe hverandre og saaledes befries fra Fangenskab og Skjændsel. Først dræbte de imidlertid sine Hustruer og Børn efter at have omfavnet dem og udgydt bitre Taarer. De fortsatte Blodbadet med en stedse voxende Iver, indtil der Ingen var tilbage i Byen uden to gamle Kvinder og fem Smaabørn. Da Romerne trængte ind i Byen og fandt den ganske øde, men kun opfyldt med Mennesker, der havde dræbt sig selv, kunde de ikke noksom forbauses over en saa stor Dødsforagt.

Nu var da den sidste Gnist af Opstanden sluttet i Jødeland selv. Derimod havde nogle af Røverpartiet taget sin Tilflugt til Alexandria i Egypten. Dette Parti gjorde nemlig ogsaa der Optøier og opvægede de øvrige Jøder til at nægte Lydighed mod Keiseren, sigende, at de ingen anden Herre havde end Gud. Det lykkedes nogle af de Fornemmere at tale Folket til Rette, saa at de ikke fulgte Røverpartiet, men tvertimod gjorde et voldsomt Angreb paa det, hvorved Mangfoldige satte Livet til. De, som bleve grebne, viste ofte et forbausende Mod, idet de trods de skrækkeligste Pinsler ikke vare at formaa til at erkjende Keiseren som deres Herre. Da Keiseren fik disse Uroligheder at vide, saa han deri et Bevis paa, hvor umuligt det var at slæppe Oprørsfindet hos Jøderne, saalænge de havde visse Punkter, hvor de kunde komme sammen og beraadslaa med hverandre. Han befalede da, at det af en vis Onias opførte Tempel i Heliopolis skulde lukkes. Denne Onias levede paa Antiochus Epiphanes' Tid, og havde under hans grusomme Forfølgelser flygtet fra Jødeland til Egypten og havde af Kongen der, Ptolemæus, Antiochus' Fiende, faaet Tilladelse til at opføre et Tempel i Heliopolis (i Nedreægypten). Kongen skænkede ham ogsaa Aagre og Eiendomme. Nu blev da ogsaa dette Samlingssted forment Jøderne.

Omtrent her slutter Josephus sine Beretninger om den jødiske Krig. Han tilføier som Slutning: Hvad ovenstaaende Beretningers Sandhed angaar, kan jeg forsikre, at jeg ikke har havt Andet for Øie under min hele Fremstilling end netop at meddele, hvad der var i Overensstemmelse med denne.

Ved at betragte disse Beretninger maa det paafalde Enhver, hvorledes Spaadommene i den hellige Skrift om Jerusalems og Tempels Undergang til Punkt og Prikke gik i Opfyldelse. Et Spørgsmaal ligger ellers nær: Hvor var der bleven af den christne Menighed, som jo havde sit Sæde i Jerusalem foruden i andre Stæder i Jødeland? Har ogsaa den været med i Krigen, delt Beleiringens og Borgerkrigens Rædsler? Josephus tier, som sagt, ganske om denne Menighed. Derimod berettes af Kirkefædre, navnlig Eusebius og Epiphanius, at de Christne, allerede før den jødiske Krig begyndte, havde taget Flugten udaf det egentlige Jødeland og nedsat sig i en By Pella, paa den anden Side Jordan, hvor de kunde være i Behold. Herren havde jo opfordret dem til Flugt: „Naar I se, at Odelæggelsens Bederstygghed staar paa det hellige Sted, da fly paa Bjergene, hvo som er i Judæa.“ (Matth. 24, 15. 16.) Efter Kirkefaderen Epiphanius skal en Engel have opfordret de Christne til at drage bort af det Land, hvor de ikke længere uden Fare kunde forblive.

Norge i 1868.

(Af Ferd. Røll).

Slutning.

Er der først kommet Bevægelse paa et Punkt i et Politisk Samfund, indskrænker den sig i Regelen ikke til dette ene, men gaar videre: ikke blot saa, at den naar andre Steder, men ogsaa saa, at den naar andre Interesser og andre

Bag. Der bliver Liv i Dejren baade hist og her. Manges Tanker og Begjæringer vækkes, og Luften bliver ligesom urolig rundtomkring. Saa har det ogsaa tildels været hos os nu. Ialsald paa det politiske Omraade har der været mere end almindelig Røre dette Aar. For en Del hænger det sagtens sammen med Storthingsvalgene: naar de staar for Døren, plejer der altid at komme Liv i os og vi bliver mere stridbare og højrøstede end til dagligdags. Men denne gang var dog Valginteressens noget større og anderledes end den plejer. Folk skred til Valghandlingen med mere Iver end sædvanlig; ikke saa saa Steder gif der Møder og Uvisstrid forud for Valgene; der tvistedes ikke blot, som det altid sker, om Personer, men ogsaa om Principer og Anskuelser, og, hvor der streedes, var Striden ligesom stærkere, saa det mærkedes, at der stod noget Stort bag, som trængte paa.

Stemme-
retten.

Trangen til at være med i Afgjørelsen af Landets Anliggender greb ogsaa dem, som nu staar udenfor, og ikke blot paa Bondevennernes Møder kom Spørsmålet om udvidet Stemmeret frem. Der er især en Klasse, som føler Udelukkelsen og længes efter at komme med: det er Almueskolelærerne; baade har de større Sands, end de Fleste, for det offentlige Liv og desuden har de Erfaring for, at der venter dem Indflydelse og videre Virkekreds, naar de først naar frem til at blive stemmeberettigede. Formedelst sin høiere Dannelse og sin Skrivefærdighed er de selvskrevne Medlemmer i Landsbygdernes Herredsstyrelser, og der er ikke mange Amter, som ikke stadig blandt sine Storthingsrepræsentanter tæller en eller flere Kirkefængere. Det var derfor ogsaa fra Skolelærerne, Stødet til at forlange Stemmerettens Udvidelse udgik; Throndhjems Lærere satte sig i Spidsen og der blev af dem forfattet et Andragende til Regjering og Storting, som senere er sendt Landet over og blevet forsynet med talrige Underskrifter. Dette

Stemmeretskrav er allerede bleven paaagtet: Sagfører Daa har for Stortinget fremsat Forslag om udvidet Stemmeret i kommunale Anliggender og Odelstinget har efter en Forhandling, hvorunder omtrent Alle, som yttrede sig, erklærede sig for Tanken, vedtaget en Lov, der giver Stemmeret til Enhver, som har 100 Daler aarlig Indtægt paa Landet og 200 Daler i Byerne.

Til den egentlige Arbejderklasse har den politiske Be-^{Arbejd}vægelse endnu ikke strakt sig; men ogsaa mellem den er der ^{for-}dog Tegn til vakt Liv: nye Arbejderforeninger er opstaaet ^{ening}i flere Byer f. Ex. i Drammen, Frederikshald og Mandal, og i de gamle viser der sig Spor til forsøgt Deltagelse. Det, som ligger nærmest for her, er dog ikke politiske, men sociale og økonomiske Spørgsmaal: forbedrede Kaar, større Oplysning og større Sædelighed det er nu for Tiden Formaalene for Arbejdernes Sammenslutning. Det, som der længst og mest almindelig har været tænkt paa, er Oprettelsen af Syge- og Begravelsesklasser: af dem er der vel næsten en i hver By i Landet og de vinder stigende Tilgang. Saa er der i de sidste Aar kommet en anden Slags Indretninger ind, som hurtig har fundet Udbredelse, det er de saakaldte Husholdnings- eller Forbrugsforeninger, som jeg allerede tidligere har omtalt her i Folkevennen. Iaar har jeg seet Beretninger om mindst 7 nye slige Foreninger, og paa samme Tid har jeg til min Glæde læst, hvorledes de ældre trives og vorer: Stavanger Forening afsluttede sit sidste Regnskabsaar med en Fortjeneste af 1,300 Spd., Frederikshalds med 500 og Drammens med 900. I første Halvaar af dette Aar havde Drammensforeningen haft en Omsætning af 23000 Spd. I Christiania har det ikke villet gaa med Dannelsen af nogen ny større Forbrugsforening, siden det har saa galt afsted med den første, men derimod har der været Tale om at danne mindre Samlag til fælles Indkjøb af Husholdningsvarer til Fordeling mellem

Medlemmerne og, naar de en Stund har virket med Held, tør der af dem ligesom af sig selv vore op noget Større. En tredie Sag, som oftere har været omtalt mellem Arbejderne, er den, at de skulde slaa sig sammen for at bygge sig gode og billige Smaahuse, saa Hvermand efterhaanden kunde komme til at bo under eget Tag; det er Noget, som er skeet mangesteds i Udlandet, og det er ingen Tvivl om, at det vilde være skjönt, om det kunde blive sat i Værk: der er saa Ting, som saaledes fremmer Sparsommelighed og Orden og styrker, hvad der er godt og dygtigt i en Mand, som det at eje eget Hus, og der er ogsaa saa Ting, som i den Grad bidrager til Lykke og Tilfredshed. Imidlertid har Sagen sine Vanskeligheder og det er blevet med Tanken, indtil der nu for nylig, efter hvad Aviserne har meldt, i Bergen har dannet sig et Selskab for Opførelsen af Arbejderboliger. Vilde Mænd, som havde lidt Penge-magt, komme til Hjælp og støtte, skulde det nok gaa andetsteds ogsaa. Endelig vil jeg omtale endnu en vigtig Sag, som Arbejderne i den allersidste Tid har rettet sin Opmærksomhed paa: det er Kneipevæsenet; det er blevet til en stærk og almindelig Overbevisning hos dem, at det, som mest ødelægger dem og holder dem nede, det, som mest er Skyld i Nøden og Elendigheden hos Saamange blandt dem, det er al den Brændevins- og Øldrik, og de har ment, at ialfald Noget kunde udrettes imod det store Onde, om Skjænkstederne blev lukket tidligere. Bergenserne begyndte med at røre ved Spørgsmaalet og senere er andre Byers Arbejdere fulgt efter og overalt har de samlet sig om det samme Ønske.

Af alle de Arbejderforeninger, som nu bestaar, er Bergens den første og største; og den fortjener vel at nævnes som et lysende Bidnesbyrd om, hvad Arbejderne kan, naar de vil slaa sine Kræfter sammen. Den ejer der et stort, vakker Forsamlingshus og, det medregnet, en For-

mue af 20,000 Spd. Ijor tællede den 1600 Medlemmer og gav et Overstud af 1200 Spd. Den er saa ved Magt, at den endog har kunnet tænke paa sig en Ting som at stifte en Pensionsklasse for sine Medlemmer: saavidt jeg ved, kom det, ialfald den gang, ikke til Udførelse, men det er meget, mener jeg, allerede det, at en saadan Tanke har kunnet næres. Hvad Bergens Arbejderforening i de 18 Aar, den har levet, har udrettet til Fremme af god Aand og Velvære blandt Arbejderklassen i Bergen, det kan man neppe sætte for høit: det gaar udover Kredsen af de 1600, der staa indskrevne som Medlemmer. Ogsaa vort Arbejdersamfund her i Christiania, som Ejlert Sundt staa i Spidsen for, har i det sidste Aar haft en glædelig Fremgang og der er gaaet mangen nyttig og livlig Forhandling gjennem det; men det er ikke saa fast og sluttet endda som Bergensernes og det har ikke den stærke Grund at staa paa. Til Gjengjæld sigter kanske Christianiasamfundet højere og har videre Formaal.

Netop fordi der var saa store Tanker om Bergens Arbejderstol og om den Indflydelse, Arbejderforeningen havde øvet, rakte det Forundring, da der i Høst kom Efterretning om at der i Bergen var forefaldt alvorlige Gadeuroligheder. Imod Midten af August blev der pludselig en forbitret Stemning blandt Folk derborte mod Potetesopkjøberne: de struede op Priserne, sagde man og man vilde forbyde dem at staa paa Torvet og handle. Politiet maatte lægge sig imellem og arrestere, men det gjorde bare Ondt værre, Folkemassen voksede, Politiet blev mishandlet og det Hele tog en saa truende Bending, at Militæret maatte paa Benene og Oprørsloven læses. I tre Dage varede Uroen og Ophidselsen og den lagde sig ikke, før det var kommet til Sammenstød mellem Folket og Militæret, med Stenkast paa den ene og Kolbeslag paa den anden Side, og en hel Mængde var bleven arresteret.

Potetes
trigen

Siden har der været holdt et langvarigt Forhør og ikke mindre end 54 af de værste Uroftistere er sat under Tiltale. Det er beklageligt, baade at der i en saa oplyst By som Bergen ikke skal herske rettere Begreber om den fri Handels Nytte og Nødvendighed og at der skal være det Sind, at man vil bryde Loven med Vold. Skal vi rotte os sammen og tvinge os frem, hbergang Noget ikke gaar efter vort Hoved, saa vil det blive daarligt med Samfundsorden og Sikkerhed i Landet og de, som taber mest ved det, er de, som mindst taaler Tab. Lovlydighed er første Betingelse for et Folks Velvære og Fremgang.

Ildbrand.

Et Par af vore andre Byer har ogsaa i Aar været hjemløst af alvorlig Forstyrrelse; men den Forstyrrelse har dog ikke Menneskenes forvandlede Vilje været Skyld i. Først brændte der i Vaar en 20 Huse i Frederiksstad og saa opstod der den 12 Juli — Toaarsdagen efter Drammens store Brand — en Ildsvaade i Arendal, som lagde 94 Huse i Aske og ødelagde Værdier for omkring 400,000 Spd. Da et Par Huse vare brændte, trode man at være Herre over Ilden og begyndte at begive sig hjem, men pludselig sprang der en Krudtbeholdning, som mod Lovens Forskrift var henlagt paa et Loft, og nu udbredte Ilden sig med voldsom Magt til alle Kanter. Ikke at tale om de brandlidte Byer selv, der naturligvis rammes haardt af Ulykken, føles Virkningerne af slige store Ildbrande af hver Husejer i hver By i Landet; thi Brandklassen formaar ikke af egne Midler at betale de Forsikringssummer, som skal ud til Gjenopførelse af de afbrændte Bygninger, men maa udligne extraordinaer Kontingent paa samtlige Byhuse. Man var endnu ikke færdig med den alvorlige Ekstrakontingent, som Drammensbranden drog efter sig, og nu kom disse nye Brande paa med sine Krav. Dengang man begyndte med rundt om i Byerne at anlægge nye Vandværker med stærkt Tryk, nærrede man det Haab, at de store Ildbran-

des Tid skulde være forbi, men det har desværre nu vist sig, at dette Haab var for lyst, skjønt vi vistnok ogsaa har haft mærkelige Beviser paa, hvad et godt benyttet Vandværk kan udrette. I Forhold til den samlede Værdi af vore Byers 23000 Huse kan forøvrigt de Tab, som dette Aars Ildbrande har forvoldt, ikke egentlig siges at være særdeles betydeligt: medens der, naar man tager baade Frederiksstad og Årendal med, er ødelagt Huse for en Værdi af omtrent 280,000 Spd., er den hele Assurance-sum for Byerne 42 Millioner.

En Forstyrrelse af anden Art, som især mest har berørt Handelsverdenen, er den Række af Fallissementer, som iaar har fundet Sted i nogle af vore mindre Byer. Baade paa Grund af de fortrykte Handelsforhold og maa-
 ske ogsaa af andre, mindre utilregnelige Grunde har Opbud og Konkurs desværre ikke været sjeldne Begivenheder i de sidste Aar, og under det overdrevent udviklede Endossementsvæsen, som hersker, falder i Regelen ikke enkelt Mand alene, men den Enes Fald drager Fleres efter sig. Foruden, som jeg før nævnte, i de finmarkste Byer, har der ogsaa været flige Smaakriser i Stien og Stabanger. Af de Opbud, som er foregaaet, har især to tildraget sig en bedrøvelig Navnkundighed. Det ene er Skibsreder Pande Pande. i Tønsberg. Pande var anseet for en driftig og formuende Mand, der sad i en udstrakt Virksomhed, og til hans Ære sagdes det, at han fra Jngenting ved egen Foretagelse og Flid havde arbeidet sig op til sin nuværende Stilling; pludselig forsvandt han fra sit Hjem en Dag mod Slutningen af forrige Aar og det viste sig da, at han havde forsvet storartede Bedragerier med falske Breve og anden Underfundighed og at hans Velstand var lutter Svindel. Han blev eftersat og falket og han sidder nu som dømt Forbryder paa Åkershus Slaveri. Omtrent ligedan er Forholdet med Politimester Aas i Stabanger: Aas. Fallitter.

ogsaa han havde i mange Aar været en agtet og betroet Mand i sin Kommune, der ved Siden af andre Hvert havde haft det at være Kasserer for Stavanger Sparebank; Forretningsvenners Opbud fremkaldte hans og der ved kom det for Dagen, at han gennem længere Tid i al Stilhed havde besveget Sparebanken for den uhyre Sum af 42000 Spd. Det er sørgeligt, at Sligt hænder, men endnu sørgeligere er det, at det ikke hænder ganske sjælden. Den Slags Forbrydelse, som Pande og Kas har gjort sig skyldig i, synes at være i Tilvæert og Skylden kan ikke lægges helt paa den Enkelte, men den ligger tillige og det væsentlig hos Samsunder, hos os Alle. Handles der lavt af Mange, kan man være vis paa, at der tænkes lavt af endnu mange Flere, og træder Løgn og Uredelighed hyppigt aabenbare frem, saa peger det hen til, at Sandhed og Redelighed overhovedet ikke holdes saa i Agt og Ære, som de skulde. Og det er nok desværre saa: den almindelige Moral er ikke saa streng og ren, som den burde være, og den Dom rammer ikke mindst Samsundets øvre Lag.

Det er ikke blot i Pengevejen, det gjælder, at de løse Begreber, som hersker, bereder Fremkomst for Lasten eller Forbrydelsen og fostrer dem op. Det gjælder ogsaa i andre Veje, at Ansvarer for det, som sker af stygt og slet, falder tilbage paa den hele Slægt. Det gjælder først og fremst, naar der spørges om de to store Landsonder, som hærjer vort Folk og røver dets Kraft, om de to Hovedkilder til Fattigdom og Forbrydelse: Usædeligheden og Drukenskabslasten. Var der ikke Saameget af løs Tale og løse Sæder, saa faldt der ikke 5000 uægte Fødsler om Aaret her i Landet, saa vorede der ikke op sliq en stor Skare af Børn uden Navn, uden Hjem og uden værnende Tilsyn og saa sad der ikke rundt om Kvinder i Hundredetals med tabt Ære og tung Sambittighed. Og tog ikke Nogethver sig det let med den Ting at nyde Glassets

Usædelighed
og
Drif.

Glæder, saa gif ikke aarlighaars Saamange tilgrunde ved Drik og der var Velstand og Lykke i en Mængde Hjem, hvor der nu kun findes Nød og Bedrøvelighed. Det er følt, at her er Ansvar og at her kræves at give godt Exempel. Men det er følt for svagt og de Fleste vil ikke føle det. Hift og her paa Landet har der i de senere Aar dannet sig „Sædelighedsforeninger“, som især har til Maal at modarbejde det fordærvelige Rattelsøberi, der er en Plet paa saamange Bygders Liv. Hift og her findes der Afholdtsforeninger og andre lignende Foreninger mod Drikke- stikken. Men det er ogsaa blot hift og her. Og det er ikke godt at erfare, at den sidste Slags Foreninger nuomstunder er i Tilbagegang: for en 14—15 Aar siden var der 30,000 erklærede Afholdtsvenner i Landet, nu er der blot 9000, medens samtidig Brugen af stærke Drikke er voret. Det skulde ikke kunne nævnes, uden at vi blev skamfuld over det, at der her i Landet aarlig fortæres 10 Millioner Potter Brændevin og 22 Millioner Potter Øl — og deraf er Mesteparten Bayerøl — og at vi drikker op for over halvtredie Millioner Spd. om Aaret, det vil sige for Halvdelen af den Sum, som Staten trænger til at dække alle sine Udgifter*). Hvad skulde der ikke kunne udrettes af gode og nyttige Ting om alle de Skillingen, der gaar til Brændevinshandleren og Olsælgeren, blev lagt sammen: Saameget vi nu maa lade ligge, fordi vi ikke har Raad til det, skulde da blive gjort, ikke at tale om al den Arbejdskraft og alt det Livsmod, som skulde blive sparet til gavnlig Gjerning.

Mod Alt, som trækker Samsundet ned og skjæmmer det, er forøvrigt det bedste og sikkreste Middel en sund og kraftig kristelig Folkeoplysning. Herpaa bør der arbejdes

Stele-
væsen.

*) Der findes i vore Byer 531 Brændevinsubsalg og 1233 Klub-
salg. Kun i en By — Hougensund — er Brændevinshandel
forbudt.

og herpaa har der ogsaa hos os i de senere Aar været arbejdet med Iver og efter Evne. Almuestolen er nu mange Steder en anden og bedre Skole end den var: der læres mere og der læres rettere. Men ikke overalt har de kunnet eller villet følge med paa det Nye, det kom for braat over dem og de ser mest paa, at det kræver større Udgift. Derfor er det vel tildels ogsaa, tænker jeg, at der fra mere end en Kant raabes: væk med Skoledirektørerne; thi det er Skoledirektørerne, som har at paase, at Loven sker Fyldest og at der gjøres de Offre, som fordres. Striden om Jensens Læsebog, som der engang var saa stærk Tale om, synes nu at have lagt sig og iaar er der truffet Foranstaltning til Trykning af et tredje Dplag paa 50,000 Exemplarer. Saavidt jeg ved er dog Et og Andet ændret i den af det, som vakte mest Modsigelse.

Er der hist og her Løjhed og Ligegyldighed for Skolen og dens Krav, skal dette dog i det Store taget ikke kunne siges om dem, hvis Kald det nærmest er at fremme den Sag, Skolelærerne selv. Det er glædeligt at se den Nidkærhed og den levende Interesse for sin Gjerning, som de lægger for Dagen, og det trods Lønnen tit er saa ringe og Kaarene saa knappe, at det ikke kan Andet end tue; der skal Noget til at holde Lust og Evne oppe, naar man ser, at Ens Gjerning værdsættes saa lavt, at der er bedre Udkomme i andre, mindre ansvarfulde Stillinger, og det er derfor dobbelt priseligt, at Iveren hos Skolelærerne er saa stor som den er. Men det er ikke at vente, at den i Vængden skal staa sig mod det ydre Tryk, og vil man have dygtige og nidkære Lærere, faar man nok lønne dem bedre, end man mangesteds gjør. I en Retning tænkes der ogsaa nu alvorlig paa at betrygge deres Stilling, nemlig ved at sikke dem Pensioner, naar de bliver gamle og udslidte: derom har Regjeringen bebudet, at den vil komme med Lovforslag til Stortinget. Men det er ikke gjort med det.

Det nytter lidet at vide, at der venter En en sorgfri Al-
derdom, naar Manddomsaarenes Kraft slides op i Nærings-
sorg. Til at holde Mødet oppe og styrke Interessesen hos
Lærerne bidrager de Møder, som aarligaars, stiftsvis eller
for mindre Kredse, holdes mellem dem, visselig ikke lidet:
de vender hjem derfra med klarere Syn og med fornøjet
Tro paa Bigtigheden af det Kald, som er dem betroet,
og er der Lejlighed til som iaar at faa se udover Landets
Grændser og gjøre Bekjendtskab med Broderlandenes Skole-
væsen, virker dette naturligtvis saa meget mere oplivende og
vækkende.

Til de Ting, Almueskolen sætter sig til Opgave at
fremme, er, som jeg tidligere har fortalt, i de sidste Tider
ogsaa kommet Legemsøvelser og Baabenbrug, og man har
begyndt med at give Lærerne Sans for og Kyndighed i
saadan Idræt: atter iaar har der til det Djemed været
holdt en større Samling af Skolelærere. Denne gang stod
Mødet i Bergen og det gik med samme Liv og Lyst som
ifjor paa Klæbo og iforfjor paa Afler: Exercis og Gym-
nastik om Dagen, Sang i Hviletiderne og Samtale om Af-
tenen. Seminarielærerne Berg og Hertzberg mødte frem
som Exercermestere og Behrens kom og tog Styret under
Sangen. Der var neppe En af de 120 Skolelærere, som
var med, der ikke blev glad i det, han lærte, og tog med
sig hjem et Forsæt om at brede det ud i videre Kredse.

Ovenover de egentlige Almueskoler har der hidtil kun
været de saakaldte „højere Almueskoler“ og af dem findes
der ikke noget overbættets stort Tal i Landet; Folk flest
har ment, det var nok med den tarvelige Undervisning, der
kunde faaes i den lavere Skole. Nu har der imidlertid
reist sig Skoler ovenover de højere Almueskoler ogsaa: det
er Folkehøjskolerne. Der blev spaaet dem ilde, da de kom
op; men det ser ikke ud til, at Spaadommen skal gaa i
Opfyldelse. Da jeg sidst skrev, var der to Folkehøjskoler

Folke-
højs-
skoler.

blot — den paa Sagatun og den paa Sell — med til- sammen ikke fuldt 50 Elever. Nu er der kommet to nye til, en paa Alfensøen i Søndhordland og en i Størdalen, og det er saalangt fra, at de nye Skoler har truffet fra de gamle, at de gamle har faaet flere Elever og der nu i Alt findes en 130 unge Mennesker ved disse Skoler. De har staaet for kort endda til, at man kan dømme noget Sikkeret om dem, men efter saaledes som de er anlagt tror jeg dog for vist, at, saa sandt de ledes med Dygtighed og Forstand, vil de gjøre stor Nytte og navnlig tjene til at vække det Fædrelandsfind, som skal bære og løfte Landet. I Danmark, hvor de har længere Erfaring, er Høiskolesagen blevet dem saa kjær, at Bønderne kappes om at faa sig en sliq Skole hver i sin Bygd og de dygtigste unge Mænd byder sig frem til Forstandere og Lærere, og i Sverige har de ogsaa begyndt med at tage fat paa Sagen med Alvor i Overbevisningen om dens store Vigtighed for Folkets Fremtidsliv.

For Byungdommen, der ikke har Vinteren saaledes til sin fulde Raadighed som Bondeungdommen, men hvis Dag hele Aaret igjennem er fuldt besat, gaar det ikke saa vel an at oprette Folkehøiskoler ialfald ikke efter ganste den samme Plan og, saavidt jeg ved, findes der ogsaa i Danmark kun saadanne Skoler paa Landet. Men Tanken maatte dog paa en eller anden Maade kunne føres frem i Byerne med. Der gives allerede i flere Byer Søndags- skoler og Aften-skoler, (bl. A. har Studenternes Forening for Friundervisning sat en i Gang her i Christiania), men de gaar i Regelen kun ud at paa meddele nyttig Kundskab og ikke paa det, som er Folkehøiskolernes Hovedsag, at vække Liv og hæve Tanken op. Imidlertid, hvad de ikke er, kan de blive eller der kan dannes andre Aften-skoler med videre Formaal. En Begyndelse i den Retning, jeg tænker paa, er de populære Foredrag, som der i nogle Aar snart stadig,

populære
foredrag.

nart blot af og til har været holdt i enkelte af vore Byer og som nu Bergenserne med sin sædvanlige Energi har sat sig i Værk med at faa indført i deres By. Naar kun Alle de vilde, som kan, skulde det ikke blive vanskeligt om saadanne Foredrag nogetnær hvert Sted, hvor der findes en Mand med boglig Dannelse: der gives en Mangfoldighed af Emner at tage til og en Mangfoldighed af Bøger at hente af og der behøves ingen overlegne Evner, ingen særegne Kundskaber, kun Kjærlighed til det Folk, En lever iblandt, og Lyst til at virke for dets Løstelse og Forædling. Man skal ikke kunne sige, at slige Foredrag og Op-læsninger er overflødige, da Folk kan læse sig det Samme til i Bøger. Jeg vil ikke tale om de Mange, for hvem Læsning falder besværlig, men der er en vækkende Magt i det levende Ord, som Bogen aldrig kan erstatte. Imidlertid vil det dog altid kræves, at der ogsaa er Adgang til god og nyttig Læsning og vi maa være glad over, at det i den Henseende staar saa pas til hos os som det gjør: der findes i det Hele i Landet en 300 Almuebibliotheker, der tilsammen tæller omkring 60,000 Bind.

Hvad vort højere Skolevæsen angaar, saa venter Højere
Skole-
væsen. Spørgsmaalet om dets fremtidige Ordning nu paa Stortthingets Afgjørelse, men om Stortthinget denne gang vil vinde at løse denne vanskelige og tvivlsomme Opgave, tør vel være usikkert. Foruden et kongeligt Lovforslag, der i det Væsentlige er bygget paa Skolekommissionens Arbejde, er der for Stortthinget fremkommet to andre Forslag, hvoraf det ene, som er forfattet af Skolebestyrerne Mars og Bost og fremsat af den indflydelsesrige Repræsentant Hypothekbankdirektør Eberdrup, sigter til at give de enkelte Kommuner friere Hænder til at ordne sit højere Skolevæsen, som de synes bedst, og at vælge mellem de forskjellige Dannelsestyper. Hos os kommer den økonomiske Side ved Sagen saa ofte til at blive det Afgjørende, og Udfaldet vil

rimeligvis ogsaa her i denne Sag meget bero paa, hvilken Ordning der fører til mindst Udgift.

Tekni-
ske
Skoler.

Med Siden af de Skoler, der giver almen Dannelse, savner vi i høj Grad særegne Fagskoler, der uddanner for enkelte bestemte Livsstillinger. Især gjælder det om Skoler til Uddannelse af teknisk Kyndighed. Foruden de saakaldte Tegneskoler, hvoraf vi i det Hele har 10 Stykker og der, som Navnet siger, saagodtsom udelukkende har til Formaal at skaffe Haandværkere en tarvelig Undervisning i Tegning, har vi kun to slige tekniske Skoler, nemlig en paa Horten, der staar i Forbindelse med Marinens mekaniske Værksted, og en Bergskole paa Kongsberg. Med Industriens stigende Udvikling og de større Krav, den stiller til sine Mænd, føles der stærkt Trang til flere og bedre Skoler af den Slags. I mange Aar har vore Folk her i Landet maattet sende sine Sønner udenlands til Sverige, Tydskland og Schweiz for der at søge den tekniske Uddannelse, som ikke var at faa herhjemme, og da det koster at drage saa langt bort, har mangen ung Mand, som kunde haft Anlæg og Lyst for teknisk Bedrift, maattet slaa sig paa Andet, hvor hans Evner kom ham og Samfundet mindre til Nytte. Der tænkes derfor alvorlig paa at gjøre Noget til at afhjælpe det Savn. For et Aars Tid siden sendte Regjeringen Professor Christie ind til Sverige for at undersøge Forholdene der og senere har der været nedsat en Kommission, som har drøftet Sagen og foreslaaet Oprettelsen af en teknisk Væreanstalt i Christiania, og fra Thronhjem er der kommet Andragende om, at de maa faa en teknisk Skole deroppe, hvortil de er villig til at tilskyde en Del af sine Angellspenge.

Sømands-
skoler.

Af andre Fagskoler har vi Sømandsskolerne, som de maa gjenneemgaa, der vil blive Skippere og Styrmand. Af dem har vi 15; det er kanske nok, især da der er adskillige private Navigationslærere ved Siden, men det

bedder fra flere Kanter, at den Undervisning, som de giver, ikke er ganske tilstrækkelig, og at der burde oprettes enkelte højere Skoler, til Uddannelse af Skippere, da det, som kræves af en Skipper nu, efter den Udvidelse, vor Fragtfart har faaet, er mere, end der krævedes i gamle Dage. Sommesteder har de ogsaa begyndt med at lægge nogle nye Fag til Sømandsskolerne for dem, som ønsker mere Kundskab end den strengt lobbefalede. Paa den anden Side har der ogsaa i de sidste Tider hist og her været udtalt Duffe om at faa istand et Slags lavere Sømandsskoler efter engelsk Mønster, Skoler, hvor Gutter, der emnede sig til Søen, kunde faa den første Indvielse i Sømandslivet og oplæres saa, at de strax kunde gjøre fuld Nytte som Matroser. Undervisningen skulde være rent praktisk og Skolen skulde holdes paa et Skib. Samtidig har man tænkt paa, om ikke slige Skolestibe skulde være de bedste Redningsanstalter for forsømte og vanartede Børn i vore Søstæder, hvor Børnene kunde vænnes til Tugt og Orden og opdrages til nyttige Samfundsmedlemmer. Der er Ingen, som nægter, at Tanken er god og fortjener at komme til Udførelse; men der er den Vanskelighed, at Udførelsen kræver adskillig mange Penge.

For Landbruget har vi — foruden Høiskolen paa Næs — 12 Amtsskoler, der bæres i Fællesskab af Statsklassen og Amtsklasserne. Det er gaaet saa op og ned med de Skoler og nu ser det nærmest ud for, som Troen paa den Nytte, de stifter, er i Aftagende: det har været sagt, at de Elever, som gaar ud fra dem, saa ofte ikke forstaa at anvende den Kundskab, de har erhvervet, og at det bærer galt ivej med deres Stel, og selv en af Landbrugsstolebestyrerne, Hr. Middelfart ved Throndbjem, har i en Bog, som han iaar har udgivet, udtalt sig derhen, at der ved Undervisningen har været taget for lidet Hensyn til vort Lands særegne Forholde og for meget til almindelige

Land-
brugs-
skoler.

Theorier og udenlandste Mønstre. Landbrugsstolerne er forresten ikke længere de eneste Stoler, der virker i Landbrugets Tjeneste: til Fremme af Melkestellet er der paa et Par Steder, Ellinggaard i Smaalenene og Reinsklostret i Nitsen, efter Foranstaltning af Selskabet for Norges Vel oprettet saakaldte Mejeristoler, og til Fremme af Kjøkkenstellet findes der paa Abildsø i Aker en Husholdningsstole. Disse to Slags Stoler er da, som det forstaar sig af sig selv, bestemt for Kvinder.

Lærer-
inde
stoler.

De kvindelige Seminarier eller Lærerindestoler i Christiania og Bergen, som jeg forrige Gang talte om, har været i Virksomhed hele Aaret igjennem med saa stort Elefantal, som der var Plads til, og jeg ved ikke rettere end, at det har gaaet godt og glædeligt. Vi faar nu se, om Stortinget denne Gang vil give Noget til den Sag eller om det fremdeles finder den for ny. Efter hvad der blev sagt i Throntalen, tænker Regjeringen paa at aabne udvidet Udgang for Kvinder til Ansættelse som Lærerinder ved Almuestoler, og, bliver det noget deraf, maa der vel ogsaa fra Statens Side tænkes paa at skaffe Kvinder Lejlighed til at erhverve sig den Kundskab, som udfordres for Lærervirksomheden. Til Uddannelse af Lærerinder ved andre Stoler end Almuestolerne og af Guvernanter har der allerede i flere Aar her i Christiania været et privat Institut, der har haft jevn Søgning og staar i god Ansæelse. Efter hvad jeg nylig saa af en Indbydelse til at stifte en Pensionsindretning for Lærerinder, er der iøvrigt allerede ikke faa Kvinder her i Landet, som finder Sysselsættelse og Næring i den Vej: deres Tal blev opgivet til omkring 1000.

Univer-
sitetet.

Til Universitetet er Tilgangen af Studenter fremdeles meget stærk: det frugter lidet, at man fortæller Folk, at vort Land ikke har Brug for Saamange og at der ikke vil kunne blive Levebrød for dem allesammen. Jaar meldte

der sig til Artium 237, hvortaf dog kun 192 bestod den skriftlige Prøve. Idethele var der ved Begyndelsen af Aaret 850 Studenter ved Universitetet; deraf var 170 Medicinere, 140 Jurister, 130 Theologer, 60 Filologer, 20 Realister, 4 Mineraloger og Resten Folk, som endnu ikke havde taget Andenexamen. Ogsaa iaar har vort Universitet haft Glæden af at se en af Broderlandenes Universitetslærere paa sit Katheder: denne gang var det til Forandring en Svenske, Professor Malmström fra Upsala, der foredrog os Noget af Sveriges Historie fra Basættens første Tider. Lidt efter sendte vi en af vore Professorer, Ludvig Kristensen Daa, ned til Kjøbenhavn for at give Dansterne en Prøve paa norsk Videnskabelighed og Fremstillingsform. Medens Daa var nede paa de Kanter, nyttede han Tiden til at indlede Forhandlinger saavel med kjøbenhavnske som med lundensiske Sprogmand om en Sag, der ikke er af ringe Bigtighed for Fremværten af en næjere og livligere aandelig Forbindelse mellem de nordiske Lande, nemlig om en Tilnærmelse mellem de tre Landes Retskrivning. Som det nu er, staar den Omstændighed meget ivejen for Læsningen af svenske Bøger i Norge og Danmark og omvendt for norske og danske Bøgers Læsning i Sverige, at Ordene skrives saa forskjelligt, at det, som igrunden er kjendt og forstaaeligt, synes ukjendeligt og fremmed.

Vort Universitet har iaar mistet to af sine ypperste Lærere. Den ene er den medicinske Professor Conradi, som døde her i Høst nede paa Madeira, hvor han var reist hen for sin Helbreds Skyld. Den anden er Digteren, Professor Welhaven, der paa Grund af Sygelighed har maattet søge Afsted. Den Anerkjendelse, Welhaven har Welhaven. vundet, mere vistnok ved sin digteriske og litterære Virksomhed end som Universitetslærer, kom paa en storartet Maade tilsyne ved hans Afsted: Studenterne drog i et

langt Tog, der tællede en 1000 Deltagere, ud til hans Bolig og bragte ham sin Hyldest med Tale og Sang. Underlig nok traf det sig saa, at Storthinget netop Dagen forud efter en heftig Debat, hvorunder der blev stridt om Velhavens Betydning for vort Lands Vandsliv, havde afknappet hans Pension. For at se den syge Digter fri for Næringsforø og hædre hans Minde har en hel Del aufeede Mænd her i Christiania ladet udgaa en Opfordring Landet over til ved en almindelig Subskription at stifte et Legat, der skal bære hans Navn og hvis Renter først skal tilfalde hans Børn og siden anvendes til den norske Litteraturs Fremme.

Som bekjendt virker Universitetet ikke blot ved sine Læreres Foredrag: det har tillige Samlinger af forstjelligt Slags, der er tilgængelige ogsaa for Andre end Studenter. Det har saaledes et anseeligt Bibliothek, hvis Bogmængde jeg ikke ser mig istand til at opgive, men hvis Størrelse nogenlunde kan sluttes deraf, at det aarlig har en Tilvæxt af 3000 Bind. Videre har det en Myntsamling paa 37000 Nummere, en Oldsagssamling paa 4—5000 Nummere, en nylig dannet ethnografisk Samling, en zoologisk, der navnlig udmærker sig ved sin fuldstændige Udstilling af norske Fugle, og desforuden flere mindre betydelige Samlinger.

Bergens
Museum.

Der er imidlertid et andet Institut i vort Land, der med Hensyn til sine Samlingers Rigboldighed i visse Retninger kan maale sig med Universitetet og deri har Forrang for dette, at det omfattes med større Interesse af det hele Folk paa det Sted, hvor det findes. Det er Bergens Museum, som desuden har det Mærkelige ved sig, at det udelukkende skylder private Mænds og fremfor Alle den berømte Stiftamtmand Christies ihærdige Bestræbelser sin Tilblivelse og Opkomst. Utrættelig har Bergens bedste Mænd samlet til det og offret det sin Tid og sine Penge.

Først, da det havde været sig stort og var blevet en anseelig Indretning, traadte Staten til for at holde det oppe. Som Bevis paa, hvordan Bergenserne og Bønderne omkring Bergen interesserer sig for Musæet, kan jeg nævne det, at Musæets Samlinger i det sidste Aar har været besøgt af ikke mindre end 40,000 Mennesker. Der er ikke den Gut paa Bergens Gader, som ikke ved at fortælle om, hvad der er at se i Musæet, og der kommer ikke mangen Bonde ind til Byen uden at han skal op og gæste dets Samlinger. Og nu nylig gav en rig bergenssk Kjøbmand, Konsul Friele, et lysende Exempel paa det Sind, som raader i Bergen ligoverfor Musæet: for at sikre det Evne til at fortsætte og udvide sin gavnlige Virksomhed for Videnskab og Folkeoplysning stænkede han det en Kapital af 17,000 Spd.

Det skulde være vel, om Rogen havde Hjertelag til paa lignende Maade at betænke den Indretning af samme Art, som findes i Norges tredie Hovedstad, det Throndhjemske Videnskabselskab, at det kunde blive for Throndhjem og Thrøndelagen, hvad Musæet er for Bergen og Bergens Stift. Jaar fejrede dette Selskab sin Hundredaarsdag, men det kan ikke rose sig af, at der er stort Spor efter dets Virken i de mange Aar. Det er ikke bleven til det, som dets nidkjære Stifter, den bekjendte Biskop Sunnerus, tænkte, da han lagde Grunden. I de senere Aar har det vistnok atter ligesom taget sig noget op og har efter Evne fremmet national Videnskabelighed og Forskning — særlig skal det ikke glemmes, at det var Videnskabs-selskabet, som gav vor mærkelige Sprogforsker Ivar Aasen den første Understøttelse. Men det har for smaa Midler til at virke med og det maa derfor holde sig indenfor snevre Grændser. Lidt bedre blev det stillet, da det for et Par Aar siden med Universtitetet fik sin Del af det længe omtvistede Rosenkrone-Hjelmstjærnske Legat; men den Part,

Thr
hje
vid
skal
selsk

som faldt paa Selstabet, var dog for liden til at gjøre nogen synderlig Mon, og hvis ikke Staten aarlignaars stød Noget til, vilde det neppe være muligt for det at holde sig anstændigt i Live.

ater. Det er ikke blot til videnskabelige Anstalter og Djemed, jeg vil, formuende Folk skulde anvende Noget af det, de ikke kan tage med sig i Graven; jeg vil, at der i det Hele til almennyttige Formaal oftere og rigeligere skulde gives Noget, end det nu sker. Der skulde være det Sind i Folk, at de satte en Vre og en Glæde i at virke noget varigt Gavn for den By eller den Bygd, de skylder sin Lykke og hvor de har levet sine Dage, og at de gjerne skulde ville knytte sit Navn til en eller anden god Sag. Var der den rette Almenaand i os, vilde det ikke være saa sjældent at se Sligt; det man holder af, det glemmer man ikke. I Schweiz f. Ex. som i saa mange Maader er et Münsterland, naar der tales om Fædrelandskjærlighed og Borgeraand, der dør ikke ret mange Belstandsfolk, uden at der er Noget efter dem til offentlige Djemed, og i vort Naboland Sverige er der ogsaa meget mere af saadan Skik end hos os. Jeg ved heller ikke bedre, end at vi er vore Forsædres nok saa taknemmelige, fordi de ikke lod al Arven gaa til Slægt og Kjendinger. Harde de ikke saa rundeligen betænkt Kirken — som nu var det eneste „Almene“ dengang — saa vilde vi ikke nu haft noget Oplysningsvæsenfond paa halvfjerde Million, der kan hjælpe paa baade vort Kirkevæsen og vort Skolevæsen, hvor det trænges. Ganske ukjendt er det sagtens heller ikke i vore Dage, at rige Folk stænker Noget af sine Midler til offentligt Brug og, da jeg mener, det fortjener Efterligning, vil jeg nævne de mærkeligste Tilfælde af den Art fra iaar. I Bergen har en „Rentenist“ Marstrander testamenteret 25,000 Spd. til fattige Skolebørn, Syge og Husarme, i Arendal har en gammel hæderlig Borger, Kjøbmand Fosø,

efterladt Byen et Legat paa 11,000 Spd. og i Christiania har Kjøbmand Thor Olsen, der ligeledes er død iaar, skænket 10,000 Spd. til Waterlands Asyl, som han havde stiftet, samt desuden betænkst sin Fødebygds Skolevæsen med 2000 Spd., medens i Christianssand en unævnt Mand har givet 4000 Spd. til et Velgjørenhedssekskab, som bestaar der under Navn af „de Gamles og Efterladtes Venner.“ Den betydeligste Gave er imidlertid Grosferer Th. Henriksens: han har i sit Testamente bestemt, at 20—30,000 Spd. af hans Formue skal anvendes til et Hjem for gamle Esfolk i Christiania og 50,000 Spd. til Reifestipendier for Videnskabsmænd og Kunstnere. Saadan Liberalitet er det Forslag i og den vil længe mindes.

Et andet Træk af fædrelandsk Sind og Liberalitet, ^{Be} som ogsaa hører til de sjeldne, vil jeg ved samme Lejlighed ^{hjal} nævne: en af vore yngre lovende Videnskabsdyrkere, Student Oskian Sars — hvem Lægsfolk kanste bedst kjender fra de interessante Beretninger om hans Fiskeundersøgelser i Lofoten — havde skrevet et lærd Værk om en enkelt Art Vanddyr (Ferskvandskrustaceerne), som han havde gjort til Gjenstand for et grundigt Studium: der er ikke mange Kjøbere til slige Bøger, det siger sig selv, saa det lønner sig ikke at give dem ud, og selv havde Sars ikke Gøne til at betynde Trykningen. Først vendte han sig derfor til Staten om Hjælp: men Stortinget sagde Nej, og der stod han da raadløs; men saa modtog han hel uventet Tilbud fra Almuevennens Redaktør, Statsrevisor Johnsen, om at han vilde lade Bogen trykke paa sin Bekostning; det er nu steet og Bogen er fremkommet i saadan Skikkelse, at man kan se, Johnsen ikke har sparet paa Udgift og Arbejde for at give den et værdigt Udstyr.

Af Bøger forøvrigt er der iaar, som sædvanlig, ikke ^{Et} kommet ud synderlig Meget: vi har saa Skribenter og der ^{rat} er for liden Opmuntring til at vente, at der skulde blive

flere: ringe er vor Evne til at kjøbe Bøger, men endnu mindre vor Lyst. Naar vi ser, hvormeget der skrives og læses i Danmark, som dog ikke er stort folkerigere end Norge, er det ret underligt, at det staar saa fattigt til hos os i den Henseende. Helt stille har det dog ikke været i Landet: Bjørnson har skrevet en Fortælling, som han har kaldt „Fiskerjenten“, hvori han har sat sig til Opgave at skildre os Livsudviklingen hos et Fattigbarn, der er født med Kunstnerdrift og Kunstnerkald. Det bærer frem igjennem megen Modgang, Uklarhed og Mis kjendelse, men det bærer frem tilslut alligevel. Som Alt, hvad Bjørnson skriver, har ogsaa dette Arbejde Mærket af den mægtige storlagne Digteraand og der er et Liv i Billederne og en Kraft i Tanken, som river med. Noget andet større Værk har Bjørnson ikke sendt ud, men overalt, hvor Noget har været paa færde, som har krævet at vies af ham med Sang, har han digtet os en: saaledes sang han Stavangerstevnet ind og saaledes var det ogsaa ham, som gav Studenterne Ord til deres Afstedshilsen til Welhaven. Som bekjendt har Bjørnsons Digterværker ikke blot her i Landet fundet Udbredelse og Anerkjendelse: især sætter de Danske stor Pris paa ham og iaar har bl. A. det danske Folkekriftsselskab sendt hans Fortælling „En glad Gut“ ud i Tusinder af Exemplarer. Af andre æsthetiske Arbejder i Bogsproget, som er værd at tale om, ved jeg kun at anføre en Bog af den vel bekjendte, anonyme Forfatterinde til Amtmandens Døtre: den hedder „Sidste Blade“, og indeholder en Række med Skisser og Rejsefortællinger, der er skrevne med den Mandrighed og Finhed, som man altid er vant til at finde hos hende. Af „nyttige“ Bøger vil jeg fremhæve to: den ene er en statistisk Aarbog af Professor Ole Jakob Broch, der afhjælper et føleligt Savn paa samlet Oplysning om vort Lands forskjellige statistiske Forholde, og den anden er Ejler Sunds prægtige Bog

om Husfliden, som jeg haaber de fleste af Folkevennens Læsere har Kjendskab til. Endelig bør det nævnes, at Advokat Dunker har afsluttet sin Bog om Unionsaktens Revision, der indeholder en udførlig og skarp Kritik over Unionskommitteens Arbejde.

Har vi gjort Rede for hvad der er udkommet i det Maal-
stræv. Sprog, som vi hidtil har været vant til at kalde det norske, er vi dog dermed ikke færdig med den norske Litteratur: ved Siden af Bogsproglitteraturen er der i de sidste Aar, som Alle ved, voret op en „Landsmaalslitteratur“, som stadig tager til. Maalstræverne er kanske ikke saamange i Tal — skjønt der bliver flere af dem Aar for Aar — men der er en hel Del dygtige og begavede Folk iblandt dem og ibrige er de Allesammen for den Sag, de har sluttet sig til; de skriveføre Mænd, som de tæller i sin Midte, lader ikke sin Evne ligge, men bruger sig det Bedste, de kan, til at gjøre Landsmaalet kjendt og kjært i Landet. Oldermannen for dem er nu Ivar Aasen; men han sidder mest stille og syssler med sin Ordbog og sin Grammatik og skriver kun af og til et lidet vakkert Digt. Men saa er Vinje saameget mere meddelsom — hver Uge stikker han ud sin Avis „Dølen“ og taler i den om Politik og om alt Andet, som sysselsætter hans Tanker, og ved Siden deraf skriver han Bøger og holder Taler. Ved Nytaarstider udgav han en Bog, han kaldte „Blandtorn“, der, som Navnet antyder, indeholder Forstjelligt dels paa Vers dels i Prosa, Alvor og Skjemt om hverandre. Saa har vi Kristoffer Janson, der ser ud til at ville blive en meget flittig Forfatter og jevnlig lader høre fra sig: iaar har han skrevet tre Fortællinger, en liden en, som hedder „Ei Slaastkjempa“ og to større, som hedder „Han og Ho“ og „Marit Skjulte.“ Og endelig kommer der oftere Noget fra Henrik Krohn i Bergen, der redigerede det nu indgaaede Maalblad „Færdesmanden.“

I dette Blads Sted er der i disse Dage kommet op et nyt Maalblad, der trykkes her i Christiania under det kjække Navn „Svein Urædd.“ For at fremme sin Sag og give den større Styrke har Maalstræberne i Bergen og Christiania sluttet sig sammen i Foreninger: i Bergen har de stiftet et „Bestmannalag“, der endog har adskillige adstadige Borgermænd til Medlemmer, og i Christiania har de stiftet „det norske Samlaget“, som især har til Formaal at virke for Udgivelsen og Udbredelsen af Skrifter paa Landsmaalet. Ikke længere end Samlaget har bestaaet, har det allerede udfoldet en ikke ringe Virksomhed og der er fremkommet flere Smaaskrifter paa dets Forlag. Skal Maalsagen vinde Indgang hos den store Mængde af Folket, maa der naturligvis først og fremst tænkes paa Bøger af den Slags, som mest læses, og det er gudelige Bøger. Det har ogsaa Maalstræberne forstaaet og der er alt udkommet Oversættelser paa Landsmaalet af Luthers lille Katekismus og af Bunyans Pillegrejsreise, og jeg tænker, det ikke skal være længe, inden de ogsaa tager paa at oversætte os Evangelierne. Viser det sig, at Landsmaalet er vel stiftet til at bære Guds Ord frem, mener Maalmændene, at der vil blive Færre, som har Noget imod at tage ved Landsmaalet som Bog- og Skolesprog. Imod hele den nyere Maalstrævsbevægelse har ellers vor gamle Maalstræber, Overlærer Knutsen, iaar skrevet en stor og grundig Bog: hans Tanke er nu den, at de nymodens Maalstræbere ikke tager Sagen fra den rette Kant, men at det vilde være rettere med ham at virke til at rense og folkeliggjøre det Sprog, som vi nu engang har faaet til Kultursprog og som forlængst, det med, har slaaet dybe Rødder, — og han mener, at Kløften mellem Skriftsproget og Bygdemaalene ikke er saa dyb, som Maalmændene vil gjøre den til.

Kunst.

Skal jeg melde Noget om norsk Kunst iaar, maa jeg

først og fremst omtale den herlige Altertable, Tidemand har malet til Trefoldighedskirken i Christiania: Enhver, som ser det Maleri, selv om han ikke forstaar sig det Mindste paa Kunst, maa føle, at han staar over for noget Stort. Dybt og inderligt er det tænkt, fint og kraftigt er det udført; Farver og Former er lige skønne. Billedet fremstiller Jesu Daab: med bævende Andagt forretter Døberens den hellige Handling, medens Duen daler ned fra Himlen og Straaleglansen sænker sig over Frelserens lys, stille Skikkelse. Der var dem, som frygtede for, at Tidemand, hvis hele Fortid laa i en anden Retning, ikke skulde magte ret at løse den høie Opgave, som var sat ham; men Frygten har været ugrundet: han har nu vist, at han er Mester ogsaa paa dette Felt. I Tidemand's Altertable og i Middeltbuns Engel med Døbefunten ejer nu Trefoldighedskirken to Kunstværker, som neppe nogen anden Kirke i vort Land skal kunne vise Magen til. Lidet har vi idet hele hidtil tænkt paa at smykke vore Kirker, men endnu mindre har vi dog tænkt paa at smykke vore Byers offentlige Pladse. Medens der i Udlandet ikke findes mange større Byer, hvis Pladse ikke er prydede med et eller andet Mindesmærke, har vore saagodtsom ingen at opvise, et Tegn paa, at vi er et ungt og ringe Land, som ikke har Meget at mindes, og tillige et Tegn paa, at vi har haft liden Sans for Kunstens løftende Magt. Nu lider det imidlertid saa langt fra vort Lands Gjenfødelse, at ogsaa vi efterhvert faar Noget at mindes og store Mænd at hædre. Jaar — netop den 17de Mai — satte Bergenserne en Mindestøtte for sin største Borger, Stiftamtmand Christie, Storthingspræsidenten fra 1814 — Støtten er Billedhugger Borchs Værk — og nu skal snart en anden norsk Billedhugger, Bergslien, paa Pladsen foran Storthingsbygningen rejse os en Hytterstatue af Foreningens berømmelige Stifter, Kong Karl Johan. Om hvem der

skulde udføre dette sidste Monument, har der længe været Tvivl: flere Kunstnere, deriblandt den bekendte svenske Billedhugger Professor Molin, meldte sig til Konkurransen, men Bergslien gik dog af med Sejren og det Udfald tænker jeg de Fleste saa med Tilfredshed. Det er dog glædeligt at vide, at vi er kommet saa pas langt, at En af vore Egne og det en Husmandssøn fra Vos er Mand for at skabe vort første rigtigt store nationale Mindesmærke.

Selje
tuner. Af ny Bygningskunst ved jeg denengang Intet at nævne, som egner sig til Dmtale, det skulde da være den anselige Kirke paa Grønland, som Arkitekt von Hanno har bygget. Derimod er der voret en gammel Ruin frem, som i mange Herrens Aar har ligget overgroet og dækket af Jord: det er Klosterkirken paa Selje. I tre Somre har de gravet og søgt og nu staar de brudte Mure i Dagens fulde Lys — som det hedder i en Beretning: til et stolt Vidnesbyrd om Middelalderens Kunst og mægtige Evne. Ogsaa i Oslo stødte man i Høst paa en gjemt Ruin, som Oldgranskerne sagde os var Resterne af Mariekirken, men af den var ikke stort Mere lehnnet end at man netop kunde faa et Begreb om Kirkens Grundplan.

Ole
Bull. Da jeg sidst skrev, var Ole Bull over i Amerika: hans Reise der var en uafbrudt Række Triumfer: overalt, hvor han kom hen, kappedes de om at høre ham og overalt vakte hans Spil en Jubel, som ikke tog Ende. Han maatte love at komme igjen, og efterat have tilbragt Sommeren paa sin Gaard i Nærheden af Bergen, er han nu atter draget over til den ny Verden. Ole Bull er forresten ikke den Ene af vore Kunstnere, som er udenlands og lader sig høre: Pianistinden Griika Lie er i Paris, Sangerinden Karen Holmsen i Antwerpen og Fløitespilleren Svendsen i London.

Isdan
erulf. Det falder let at savne vore Kunstnere, naar vi ved, at de er ude at færdes i fremmed Land og gjør Norges

Navn kundbart: de er ligesom i vort Grinde og de kommer igjen. Det falder tungere at savne dem, naar de er gaaet did, hvorfra de ikke vender tilbage: det er iaar steet med den første af vore saa Tonedigtere, Haldan Kjerulf, hvis Kompositioner gaar om ikke alene i Norge, men ogsaa i Sverige og Danmark: mange af Folkevennens Læsere kjender vel ialfald en og anden af hans vakkre, stemningsfulde Sange og flere vil komme til at kjende dem, altestersom de naar ud i Folket. Det, som kanske har gjort hans Navn mest kjendt, er hans Musik til „Brudefærden i Gardanger“, som er sunget og atter sunget herhjemme og som Upsalafangerne tog med sig til Paris ifjor og var frem for det store franske Publikum.

Af andre Mænd, som havde Navn i Landet, har vi iaar mistet Byskriver Aye, Rektor Holmboe, Lensmand Rygh og Gaardbrugerne Thorsten Trøsten og Thormod Knudsen — gamle Stortingsmænd allesammen. — Øverst af dem stod vel Aye: han har været med i mangt et vigtigt Værk og har beklædt en Række betroede Stillinger: han hørte til den Kreds, hvoraf der nu er saa Faa igjen, som i vor Selvstændigheds første Tider gjorde det maa-sommelige Rydningsarbejde og bragte vor nye Statsstil i Gjænge. Overalt, hvor han var med, lagde han sin Zernvilje og sin stærke Arbejdsiver til og det blev gjort, som skulde gøres, om det end var tungt at løfte. Rektor Holmboe mindes kanske nu bedre, for hans politiske Virksomhed ligger os nærmere: Storting efter Storting mødte han som Repræsentant for Bergens By, og, selv efterat hans Øje var bleven blindt, stod han ved i sin Gjærning. Han var af dem, hvis Ord altid blev mærket: klart og varmt var Tanken tænkt og klart og varmt kom den frem, men hvad der fæstede sig mest og vandt ham størst Agtelse, det var hans brændende Nidkjærhed mod Alt, hvad der var lavt og slet, og det frygtløse Mod, som prægede sig

Re.
Holmboe.

Rygh. i hele hans Færd. Lensmand Rygh var omtrent jevngammel Storthingsmand med Holmboe; igjennem en Menneſkealder var han ſaſt Repræſentant for Nordre Thronbhjems Amt. Han var en ſtille og tilbageholden Mand, ſom ikke gjorde ſig ſtort gjældende i Debatten, men han erhvervede ſig Anſeelse og Tillid ved ſin Dygtighed, ſin Sindighed og ſin mandige Uafhængighed.

Om Narets Politik har jeg allerede ovenfor hiſt og her talt Adſkilligt. Jeg ſkal nu tilføie, hvad der ikke tidligere er kommet med. Den politiffe Begivenhed, ſom har vakt Interesſe i vidſte Kredſe og ſelv ſyſſelsat dem, der ellers ikke befatter ſig med at tænke paa Politik, er utvibſomt vor Kongedatters Forlovelse. I Foraaret blev hun konfirmeret og neppe var det ſteet, før Kronprinsſen af Danmark meldte ſig ſom Veiler. I alle tre nordiffe Lande er denne Forbindelſe bleven hilſet med Glæde: hvad enten vi er Skandinaver eller ikke, vil vi Alle, der ſkal herſte Fred og god Forſtaelſe mellem Nordens Riger, og ſkjønt Førſtefamiliernes perſonlige Forhold i konſtitutionelle Stater ikke har ſaa ſtort at ſige ſom i Stater med Enevoldsregjering, er det dog ikke ganſke uden Betydning, hvor Kongehufets Sympathier peger hen. Da Kongen var her i Høſt for at aabne Storthinget, fulgte den danſke Kronprins med og de, ſom da kom i Berørelſe med ham, giver ham det ſamme gode Vidneſbyrd ſom hans egne Landmænd, ſaa vi tør haabe, der venter vor unge Prinſeſſe en lykkelig Fremtid.

I vor Hærſtyrelſe er det længe bebudede Skifte endelig indtraadt. Eftersom Tiden for Storthingets Sammentræde nærmede ſig, følteſ det ſtærkere, at Statsraad Bergeland, hvem Thinget ſaa ofte har viſt ſin Miſtillid, ikke var den Rette til at bære Armeens ſtore Krav frem og, ſkjønt Kongen perſonlig yndede Bergeland, indſaa han dog Nødvendigheden af at ſætte en anden Mand i Spidsen

Prinſeſſe Louiſe.

Bergelands Afſted.

før Armeedepartementet og General Jrgens blev kaldet til Sæde i Statsraadet; men til Tegn paa sin Naade gav Kongen ved Afleden Bergeland Dlafsbordenens Storkors og gjorde ham til Chef for 2den Akershusiske Brigade samt Kommandant paa Akershus Fæstning.

Der er en anden Mand, langt lavere ned rigtignok, Winje. som ligeledes har maattet forlade sit Departement: det er Winje, der i nogle Aar har haft Ansættelse som Kopist i Justitsdepartementet. Paa-Grund af den Naade, hvorpaa han i sit Blad „Dølen“, omtalte Regjeringen og dens Holdning, blev det ham tilkjendegivet, at han rettest søgte sit Brød andetsteds, og han er nu atter bleven, hvad han selv kalder „Frisant.“ Da det er et sjældent Syn hos os, at Folk af politiske Grunde afflediges, vakte Winjes Fjernelse fra Departementstjenesten naturligvis en Del Opsigt; men dermed blev det og, skjønt han kort efter lod sig gjøre stemmeberettiget i Aker, faldt det dog ikke Akersøkningerne ind at vise ham sin Sympathi ved at vælge ham til Valgmand.

Blandt de mange Kommissioner af forskjelligt Slags, som har været i Arbejde, har den saakaldte Sportelkommission afsluttet sin Virksomhed med et Forslag om at sportellønnede Embedsmænd skal sættes paa fast Gage og Sportlerne gaa ind i Statsklassen, medens Marinekommissionen er kommet til det — rigtignok ikke enstemmige — Resultat, at Horten bør opgives som Flaadens Hovedstation og Krigsskibene fordeles paa forskellige Steder med Frederiksstad som det vigtigste Etablissement.

Den Monitorflaade, som ifjor ved disse Tider kun Krigs-
væsen. talte et eneste Skib, tæller nu tre; den ene af de nye Monitører er bygget i Sverige, den anden er bygget herhjemme paa Horten. Paa Forandring af Armeens Beværelser har der været arbejdet flittig, men skjønt vi dertil har brugt 40,000 Spd., er vi dog langt fra færdig endnu. Som

overalt saa er ogsaa vi sysselsat med at tænke ud nye og bedre Skyderedskaber; bl. A. har Værksmester Steenstrup paa Horten opfundet en „Kuglesprøjte“, hvormed der i Karet's Løb har været anstillet forskjellige Forsøg uden at man dog, saavidt jeg ved, er kommet til nogen endelig Dom om dens Brugbarhed.

Skarpskyttersagen har, som det synes, ikke gjort videre Fremskridt dette Aar: der er, saavidt mig bekendt, ikke nogetsteds dannet nye Foreninger og i de Byer, hvor de findes, har Interessen ikke formaaet at holde sig ret oppe. Imidlertid er dog i Christiania Skarpskytterkorpsset forsøget med 2 nye Kompanier bestaaende af Arbejdere og Haandværkere.

Kirke-
lige
Forhold.

Tilslut kommer jeg til vore kirkelige Forhold. I den Henseende maa dette Aar siges at have været et ganske mærkeligt Aar: der har vist sig Tegn til fornyet Liv inden Kirken og disse Tegn har ikke, som for nogle Aar tilbage, peget hen mod Statskirkens Opøsning, men mod dens Bevarelse og Styrkelse. Paa flere Steder har der været gjort Forsøg med Menighedsmøder til Drøftelse af Menighedens Anliggender og i Bergen er de endog kommet saavidt, at de har givet disse Møder en fast Ordning; videre har der, foruden de sædvanlige Præstemøder, i Throndhjem under Biskop Grimelunds Ledelse været afholdt et Slags Stiftsconcilium bestaaende af Præster fra det hele Stift og endel tilkaldte Læg-mænd — der besluttedes, at der hvert Aar skulde søges afholdt et lignende Stiftsmøde af Præster og Læg-mænd til Forhandling af de kirkelige Spørgsmaal, som laa nærmest til Løsning. Men det Vigtigste er dog de Forslag, der er fremkomne fra Kirkekommissionen, og fremfor Alt dens Forslag om en Kirkeforfatning: efter Kommissionens Lovudkast skulde der indføres et kirkeligt Storting bestaaende af ligemange geistlige og læge Medlemmer, i Alt 44, der skulde sammentræde hvert

5te Aar og med Kongen dele Lovgivningsmyndigheden i kirkelige Sager. I den Anledning har Regjeringen besluttet at søge sammenkaldt et foreløbigt Kirkemøde sammensat paa samme Maade, som Kirkekommissionen har foreslaaet, for at høre dets Mening om Sagen og det har hos Stortinget begjært den dertil fornødne Bevilgning. De Tvivl, som maaste fra flere Kanter næredes om Tilraadeligheden af at skabe en egen Kirkerepræsentation, er rimeligvis ikke blevet lidet svækkede ved den Erfaring, man har bundet i vort Broderland Sverige, hvor der iaar for første Gang har været afholdt et almindeligt Kirkemøde, hvis Forhandlinger har været ført med ligesaamegen Dygtighed som Værdighed og som har tiltvunget sig selv Modstanderes Agtelse og Brundring. Mod nu at indføre en Kirkereform som den foreslaaede har der været gjort den Indvending, at man bør begynde fra Roden og ikke fra Toppen og derfor først se til at organisere de enkelte Menigheders Liv; men dertil er svaret, at det allerførst er af Bigtighed at sikke sig at de, som har at bestemme over Kirkens Ve og Vel, har kirkeligt Skjøn og kirkelig Interesse, medens Andre mener, at det omtrent kan være det samme, hvor der begyndes, naar der blot begyndes.

Medens der saaledes arbejdes hen til at skaffe Kirken og Menighederne større Frihed og Selvstyrelse, er der hos Nogle ogsaa opstaaet Ønske om, at der maa gives de enkelte Menighedslemmer en friere Stilling end de nu har. Fra endel Lægfolk i Thronhjem af grundtvigiansk Retning er der fremkommet en Petition om Sognebaandets Løsning, det vil sige om Ret for Enhver til ubindret af Sogneinddelingen at søge og benytte den Præst, han foretrækker. Som bekjendt har Sognebaandet i Danmark, hvor Grundtvigianismen har bundet stor Indgang, allerede i flere Aar været løst, uden at man deraf har sporet nogen skadelig Virkning for Menighedslivet.

Mis-
sionen.

For Hedningemissionen har der iaar aabnet sig lysere Udsigter: paa Madagaskar, hvorhen vi ifjor sendte 3 Mænd, viser nemlig Folket megen Modtagelighed for Ordet og en ny Dronning er kommet paa Thronen, der er gunstlig stemt mod Kristendommen og tillader dens ubindrede Forkyndelse. Som Følge heraf har Missionsbestyrelsen besluttet sig til at stikke flere nye Missionærer over til Den. I Zululandet har derimod vistnok Fremgangen fremdeles været tilfyneladende ringe: det hele Antal af kristnede Zuluer, som hører vor Mission til, gaar endnu ikke op til mere end 130 og hos flere af disse er det vel tvivlsomt med Troens Fasthed og Styrke. Men Høstens Dag kan være nærmere, end vi ser, og det bør os at arbejde med Haab mod Haab. Vor Mission tæller nu i det Hele 637 Foreninger og dens aarlige Udgifter er omkring 17,000 Spd. Fra Missionskolen ved Stabanger er der iaar udgaaet 5 Elever, men i deres Sted er kommet 10 nye ind.

Vi har ogsaa, som de Fleste vel ved, en Jødemission, i hvis Spidse blandt Andre den theologiske Professor Caspary, der selv er født Jøde, staar. Den udgiver et eget Blad „Missionsbladet for Israel“ og samler Bidrag, der sendes til Steder i Udlandet, hvor der er rigere Anledning end hos os til at udvikle egentlig Missionsvirksomhed. I 1867 beløb de indkomne Bidrag sig til en 1,600 Spd., hvoraf noget over 200 Spd. tilstilledes den bekjendte Jødemissionær, Biskop Gobat i Jerusalem.

Sømandsmissionen har, som det synes, en ganske glædelig Fremgang: den har nu ogsaa faaet oprettet en Station i London, saaledes at den i Alt har 5 Stationer: i Leith ved Edinburgh blev der i Foraaret reist en skandinaviske Kirke og en lignende Kirke blev her kort før Jul indviet i North Shields ved Newcastle. Paa flere af Stationerne har de indrettet Læseværelser, hvor Sømandene kan ty hen om Aftenen og læse Bøger eller skrive

hjem istedetfor at gaa paa Ripperne og ødelægge sig. Der er steet Opraab til Folk herhjemme, som har Bøger at afse, om at de skal stjænke dem til Missionen, og jeg haaber, at den Bøn ikke skal være gjort forgjæves. Om vore Sømænd kan det dog ikke siges det afvisende Ord, at de ikke kommer os ved, og, da her ikke blot er Tale om Evangeliets Forkyndelse, kan der ventes Haandskrækning ogsaa fra dem, hvem Evangeliet er ligegyldigt.

For Bibelselskabets Gjerning er Interessen desværre fremdeles liden; derimod findes der et Par Steder Traktatselskaber, som forholdsvis udvikler en ganske betydelig Virksomhed. Saaledes er der i Bergen et Traktatselskab, der har bestaaet i 36 Aar og i denne Tid har udgivet i Alt 430,000 Traktater, hvoraf ifjor indpaa 20,000.

Lutherstiftelsen, som jeg forrige Gang talte nærmere om, er nu traadt frem: iaar har den udsendt 5 Bibelbud og desuden paabegyndt Udgivelsen af en Maanedstidende for den indre Mission samt ladet trykke enkelte Traktater.

Hvordan Tilstanden er mellem de forskjellige smaa Dissentermenigheder, som findes i Landet, ved jeg ikke saar nøje: i det Hele tør det vel siges, at de er i Tilbagegang, og der høres nu sjelden eller aldrig om Stiftelse af nye Menigheder, men derimod oftere om Opløsning af gamle. Den eneste Dissentersækt, som vover ved Tilgang fra Landets egne Børn, skulde maaske være Methodisterne, der tæller adskillige Tilhængere blandt Arbejderbefolkningen i de tre sydligste smaalandske Byer. Saavel i Sarpsborg som i Frederikshald har de i flere Aar haft sine rummelige Kirker og fra Frederikstad stod nylig berettet, at en Methodistkirke ogsaa der var bleven indviet af de skandinaviske Methodisters Overhoved, Biskop Willerup.

En ejendommelig Menighed, der stod som et Minde fra en svunden Tid, har iaar ophørt at være til: det er Systemenigheden i Bergen. Den havde sin Oprindelse fra

de Tider, da Hanseaterne var mægtige i Norge og havde vor Handel i sin Magt: i Bergen var der fuldt op af Tyskere, tyske Kjøbmænd og tyske Haandværkere. Nu er dette for længe siden forandret og Væstligerne af hine indflyttede Tyskere er blevet ligesaa gode Normænd, som enhver af os Andre. Men ikke desto mindre bestod den tyske Menighed fremdeles med sin egen Kirke og med sin tyske Gudstjeneste, indtil der paa forrige Stortthing udkom en Lov, som ophævede dette unaturlige Forhold fra Begyndelsen af 1868.

31 December 1868.

Bræmserne.

(Af W. M. S.)

Blandt de forskjellige Slags Fluer, der om Sommeren plage vore Husdyr, naar de ere ude paa Græs, ere vistnok Bræmserne de slemmeste. Rigtignok forfølge de ikke Dyrene med Stik og sugе Blodet af dem, saaledes som f. Ex. Klæggene gjøre, (Bræmserne synes tværtimod i sin fuldt udviklede Tilstand neppe at tage nogensombelst Næring til sig) — men de gjøre, hvad der er endnu værre: de lægge sine Æg paa Dyrenes Legemer, hvilke de saaledes gjøre til Opholds- og Udviklingssted for sit Afkom, Larverne. Dette geraader Dyrene til langt større og varigere Plage end hine blodsugende Fluers Stik i de varme Sommerdage. At Dyrene ogsaa i Birkeligheden frygte langt mere for Bræmserne end for Klæggene og de andre Stikfluer, det vides tydeligt nok ved deres hele Adfærd, saasnart Lyden af Bræmsernes Surren naar deres Ører. De

blive nemlig da som oftest grebne af en panist Stræl og storme vildt afsted for at undfly enhver Berørelse med det frygtede Insekt. Godt vilde det isandhed være, om vi vare istand til fuldkommen at beskytte vore Husdyr mod disse slemme Plageaander. Der gjøres ialmindelighed hos os i denne Retning aldeles intet, men Dyrene prisgives hele Sommeren igjennem til Insekternes Forfølgelser, uden at det engang falder Noget ind, at der kunde være Nogettinging at gjøre ved dette. Bistnok kunne vi ikke holde disse Insekter aldeles borte fra vore Dyr — dertil vil vel knapt nogenfinde vor Evne strække sig, aldenstund Dyrene altid om Sommeren i kortere eller længere Tid maa være ude i det Fri — men Noget baade kunde og burde man alligevel gjøre for saa meget som muligt at formindste dette Onde, som sikkert er større end Mange tro. — Det er klart, at vore Husdyr ikke kunne trives ved om Sommeren idelig at være i Angst og Stræl for Bræmserne selv*) og om Vinteren at huse disses Yngel i sit Legeme, ofte i stort Antal, — men det er jo bekjendt nok, at af et Dyr der vantrives — Grunden være hvilken den vil — faar man aldrig fuld Aflastning; thi for at et Dyr skal levere fuldt Udbytte maa det være friskt i alle Dele, ikke mangle noget i nogensombest Retning. Saabidt muligt at søge fjernet Alt, hvad der kan virke hemmende paa Dyrenes Trivsel og Velbefindende, bør derfor altid være Landmandens Opgave. Vi skulle i det følgende kortelig give en Fremstilling af Bræmserne og deres Udvillingshistorie, samt hvad der kan være at gjøre mod dem. Det vil forhåbentlig derved selv for Enhver, der ikke før kjender noget til disse Insekter, blive klart, at de ere vore Hus-

*) Det er en Selvfølge, at disse Bemærkninger ligesaa vel kunne gjøres gjældende mod de mange andre Slags Fluer, der plage Dyrene, som imod Bræmserne, men det er kun disse vi her skulle beskæftige os med.

dyrs flemmeste Plageaander, og at det vel er Umagen værd — saavel for Dyrenes som for sin egen Interessens Skyld — at modarbeide og hemme disse Insekters Udvikling ved alle de Midler, der staa til vor Raadighed.

Bræmserne (Oestridæ) ere tovingede Fluer med meget korte Følehorn og stærkt haaret Krop, der hos nogle Arter er baandformig farvet, hvorved de faa nogen Lighed med Humlerne; de kjendes dog let fra disse derved, at de kun have to Binger, medens Humlerne have fire, at de have meget kortere Følehorn end disse og mangle stikkende Braad. Munddelene hos Bræmserne ere saa ufuldkomment udviklede, at man ialmindelighed antager, at disse Insekter i sin fuldkomne Tilstand slet ikke tage nogen Næring til sig. Alle andre Fluer have nemlig en mere eller mindre udviklet Snabel — hos nogle indrettet til at gennemtrænge Huden paa Mennesker eller Dyr og suges Blod af disse, hos andre til at suges Blomstersaft og andre Vædster — Bræmserne derimod mangle aldeles Snabel og have lukket Mund. Sine Æg lægge de som nævnt paa Dyrenes Legemer, indeni hvilke Larverne senere tilbringe Livet — i forskjellige Dele af Legemet hos de forskjellige Arter. Af vore Husdyr ere saaledes Hesten, Oxen, Reen og Faaret hjemstøgt af hver sin Bræmseart: Hestebæmsens Larver leve i Hestens Mave og Tarme, Oxebæmsens under Kjøernes Hud, Reebæmsens under Huden hos Reen, og Faarebæmsens i Pandehulerne hos Faaret. Foruden disse Arter gives der en Mængde andre, der have udseet sig andre firfødde Dyr til Offer: Æslet, Hjorten, Antiloperne, Haren, Kamelen, Elefanten, Næsehornet o. fl. ere alle Gjenstand for visse Bræmsearters Forsølgelse — ja Mennesket selv er i varmere Strøg af Jorden ligeledes hjemstøgt af en egen Bræmseart. I Sydamerika opdagede saaledes Humboldt og Bonpland en Bræmseart af Størrelse som vor almindelige Husflue, der angreb Mennesket. Deng

Larver levede i lignende Buler som dem Drebræmsens Larve frembringer paa Kreaturenes Ryg, men disse fandtes ialmindelighed paa Måven. Larverne behøvede ser Maaneder til sin Udvikling, og dersom de foruroligedes, gnavede de sig dybere ind i Kjødet, undertiden foraarsagende slemme Inflammationer. Her i vort Norden kjende vi heldigvis ikke til slige Plager, men vi burde derfor ikke være ligegyldige Vidner til at vore Husdyr pines og plages af disse Insekter. Det er en stor Lykke, at en Mængde Æg og Larver af Bræmserne gaa tilgrunde under de mange Gjenbordigheder, de have at kjæmpe imod under deres Udvikling — maaste ikke 1 Æg af 100 naar saalangt som til at blive fuldkomment Insekt. Skulde alle Æggene udvikles, vilde sikkerlig Bræmserne inden kort Tid rent gjøre Ende paa vore Husdyr. Alle Bræmselarver ligne hverandre deri, at de ere fodløse, korte og tykke af en ægrund Form med Legemet afdeelt i 11 Ringe, hvoraf hver er besat rundt om med en Krands af fine, men stive og noget krogede Tagger, der træde i Føddernes Sted. Naar de ere fuldvorne, forlade de altid Dyrets Legeme, falde ned paa Jorden og forpuppe sig i denne. Puppen ligger nu i Jorden som oftest et Par Maaneders Tid, hvorpaa den fuldt udviklede Bræms udklækkes deraf, parrer sig strax efter, hvorpaa Hannerne dø; Hunnerne leve en Stund længere, nemlig indtil de have faaet lagt sine Æg, hvorpaa ogsaa de dø. Ingen af vore Bræmser lever saaledes Vinteren over, men Insektets Levetid fra Ægget af er et Aar: Æggene lægges om Høsten og udklækkes inden faa Dage, Vinteren tilbringes i Larvetilstand indeni Dyrenes Legemer, Forpupningen sker næste Vaar, og et Stykke ud paa Sommeren udklækkes Bræmsen, som dør samme Høst efterat have sørget for sin Slægts Forplantning.

Vi skulle her kun beskæftige os med de Bræmsarter, der besvære vore Husdyr. Disses Udviklingshistorie blev

først opdaget af Naturforskeren Ballisnieri og er senere undersøgt af Réaumur, De Geer og Linné. Englænderen Bracey Clark er imidlertid den, der har givet den fuldstændigste og bedste Beskrivelse derover, ligesom han afviger fra de førnævnte i sin Anstuelse angaaende Maaden, hvorpaa Bræmsen anbringer sine Æg paa Dyrene — (hvorom nærmere under Drebræmsen). Lad os da nu tage for os en for en af disse Bræmsarter og se hvorledes hver enkelt af dem lever og udvikles. Vi kunne begynde med den som Larve mest bekendte:

Drebræmsen (*Oestrus bovis*). Denne Bræms er ogsaa bleven kaldet Kroghumlen paa Grund af sin Lighed med en Humle. Især ligner den Moshumlen, en liden Humle, hvis Bol man ofte finder paa mosgroede Enger, hvor det ligger som en rund Mosedot ovenpaa Marken. Drebræmsen er dog noget mindre, men Farvetegningen er omtrent ens, nemlig to sorte Baand, hvoraf det ene gaar tværs over Ryggen, det andet midt over Bagkroppen, Resten af Kroppen er besat med gule Haar. Kroppens Længde næsten $\frac{1}{2}$ Tomme. Denne Bræms er det, der bringer Kvæget til at „kjeise“ (skine, dansk: bisse) om Sommeren, idet den forfølger Dyrene for at lægge sine Æg paa Ryggen af dem. Den flyver med en eiendommelig surrende Lyd, der er Kreaturene saa vel bekendt, at man blot ved at efterligne denne kan skræmme dem til at kjeise. De sætte Halsen i Beiret, brøle og springe afsted som vilde Dyr, ofte lige ud i Vandet, hvis saadant findes i Nærheden — thi her vide de sig sikre. Man er ikke ganske paa det rene med, enten Bræmsen blot lægger Æggene paa Kreaturenes Haar eller Hud, og Larven — naar den kommer frem — selv borer sig gennem Huden, — eller om Bræmsen selv borer Hul gennem Huden, idet den lægger Ægget. Af de førnævnte Naturforskere antog Ballisnieri og Réaumur det sidste, Bracey Clark derimod det første,

og hans Anstuelſe er nok nu den almindeligſt antagne. Læggeboret, ſom Bræmsen betjener ſig af under Lægningen af Eggene, er rigtignok af en ſaadan Konſtruktion, at det kunde anſees ſtilket og beſtemt til at gjennebore Huden paa Dyrene og derved ſpare den lille Larve den Umage. Det beſtaar nemlig af fire hornede Nør, det ene ſmalere end det andet, ſaaledes at de kunne glide ind i hverandre akkurat ſom Nørene i en Rikkert. Det ſidſte Nør ender i fem ſmaa Spidſer, tre ſtørre og krummede ſom Kattelløer, og to mindre og ikke krummede; alle fem ere aldeles hvasſe i Enden, og danne tilſammen et Nør for Eggenes Gjen- nemgang. Denne Konſtruktion af Læggeboret ſamt Kjøre- nes ſtore Frygt for Bræmsen har man villet anſøre ſom Beviſ paa, at denne virkelig borer Hul i Huden og derved foraarſager Dyrene Smerte. Men man kan med lige- ſaa ſtor Ret anſe den ſæregent dannede Spids af Lægge- boret beſtemt til at faſtholde Egget, indtil det er fæſtet faſt til Haarene ved Hjælp af en klæbrig Bædſke (ſaaledes ſom Tilfældet er med Heſtebræmsens Eg); flere Grunde tale for denne Antagelſe. Hvad dernæſt Kjørenes Frygt for Bræmsen angaar, da beviſer den aldeles intet; thi Faarebræmsen og Heſtebræmsen opvækker en lignende Frygt hos Faaret og Heſten, men om diſſe Arter ved man med Viſhed, at de ikke gjennebore Huden hos de nævnte Dyr. Det er ſikkerlig blot den ſurrende Lyd af Bræmsernes Flugt, der ſkræmmer Dyrene, idet deres Inſtinkt ſiger dem, at der er Fare paaſærde — ligesom Klapperſlangens Raſ- len ſkræmmer ethvert Dyr, der hører ſamms. Det maatte jo blive umuligt for en Bræms at lægge en 30 à 40 Eg paa Ryggen af en Ko uden at blive dræbt ved Slagene af dennes Hale, ifald Eglægningen foraarſagede Smerte; thi Bræmsen udvælger ſlet ikke alene ſaadanne Steder, ſom Koen ikke kan naa med Halen. Alle ſtikkende Fluere ſe vi jo at Koen idelig bortjager ved Hjælp af Halen.

Det er mærkværdigt, at Bræmsen altid foretrækker Ungtvæg, 2—3 Aar gamle, og styr gamle Kjør under sin Uglægning. Om dette Udvalg foretages ved Hjælp af Lugt, Smag, Følelse eller Syn, derom kunne vi intet vide. Det er imidlertid af stor Betydning for dens Larve, for hvilken det vilde falde vanskeligere at trænge igjennem en gammel, seig Hud og under hvilken den heller ikke vilde erholde et saa bekvemt Logis. Larven lever under Huden paa Dyrene i en Sæk, der er nsiagtig formet efter dens Legeme og som med en liden Åbning udad staar i Forbindelse med den ydre Luft, for at Larven kan faa Luft nok til at vedligeholde Nandedrættet. Udenpaa Huden vise disse Larveboliger sig som runde Buler; der blive større og større eftersom Larverne vore. Antallet af disse Buler paa hvert enkelt Dyr kan være høist forskjelligt; undertiden er der blot en 3—4, medens der i enkelte Tilfælde kan findes 30—40. Som før nævnt ere de ialmindelighed talrigst spaa unge Dyr. De sidde som oftest langs Hjørnraden, men undertiden ogsaa paa eller ved Laarene og Bovenene; sommetider sidde de i tætte Kraser, sommetider langt ifra hverandre. Larven ligger i den omtalte Sæk med Hovedet indad mod Kroppen af Dyret og Bagenden vendt mod Åbningen; den har nemlig Nandedhullerne i den bage Ende af Legemet og vender derfor altid denne mod Sækkens Lufthul. Den lever i dette sit sikre og bekvemme Skjul ikke af at gnave af Dyrets Kjød, som mange kanske forestille sig, men af den Materie (Pus), der uafsladelig samler sig i Hulheden ved den bestandige Irritation, som Larven ved sin Nærberørelse forarsager. Afsondringen af Materie er saa stor, at den ikke alene er fuldkommen tilstrækkelig for Larvens Behov, men ifald ikke den overflødende Mængde kunde finde Udvei gjennem Sækkens udvendige Åbning, vilde Larven sikkerlig gaa tilgrunde derinde. Det viser sig imidlertid, at endel af Materien rinder ud af

Åbningen, fæster Haarene rundt om denne sammen og størner til en Ring omkring samme. Larven er fuldboren omtrent 1 Tomme lang og har da ikke mere at bestille indeni Dyretsægeme. Den trykker derfor nu Bagenden stærkt mod Sækkens Åbning, hvorved denne udvider sig saameget, at Larven slipper ud, — hvilken da falder til Jorden og forpupes der. Méaumur har lagt Mærke til, at denne Larvernes Forladen af sine Boliger som oftest sker tidligt om Morgenens, hvorved de undgaa mange Farer, der ellers vilde møde dem. Omtrent halvanden Maanedes Tid efter Forpupningen udklækkes Bræmsen, som da strax opsøger Kjorene paa Græsgangen og lægger sine Æg paa dem.

Det er efter dette ikke vanskeligt at skjønne, at Dyrene maa have ikke ubetydelig Plage af disse Fluer, der snylter sig ind paa dem og udvilde sig paa deres Beføstning — og man kan være sikker paa, at Dyrenes Eier har sin Skade deraf, om den end muligens ikke netop falder saa stærkt i Dinene. Naar Dyret derimod engang slagtes, da faar man et mere haandgribeligt og isinesaldende Bevis paa, at Bræmselarverne have tilføiet En Tab og Skade. Man vil nemlig finde Dyrets Hud fordærvet, ofte i ikke ringe Grad, ved de År, Huller og Sprækker, der overalt betegne de fordums Larveboliger. Naar nemlig Larven har forladt sin Bolig under Huden, krymper vistnok Hudsaaret sig sammen og gror til igjen — men Stedet vil altid senere vise sig som et større eller mindre År og som et svagt og skjørt Punkt i Huden; jo talrigere altsaa disse År ere, desto mere er Huden bortskjemt. I en betydelig Grad at formindste disse Bræmsers Antal kunde ikke være nogen synderlig vanskelig Sag, naar blot Enhver, der eier Kjor, vilde være med paa det. Vi ved jo, at ingen Bræms overlever Vinteren, men at de alle dø om Høsten. Det er altsaa ene og alene Larverne, som Slægtens fortsatte

Bestaaen er afhængig af, og disse befinde sig Winteren over samtlige under Dyrenes Hud. Nuvel — hvorfor kan man da ikke udover Winteren passe paa at dræbe dem? Intet er lettere. Enten kan man klemme dem ud og derpaa dræbe dem eller man kan hælde et ætsende Fluidum ned i Sættenes Åbninger, hvorved de øieblikkelig ville sætte Livet til. Vilde man paa ethvert Fjøs ofre den ringe Møie at iagttage dette om Winteren paa ethvert bræmseskullet Dyr, saa skulde snart Bræmsernes Antal blive betydelig reduceret. I Holland bruger man at beskytte de gode Melkekjør med tykke Gamp- eller Striedækkenet mod Klægge, Bræmser og andre Insekter, — men hos os vil vel vanskelig noget saadant komme i Brug. Det samme kan siges om de forskjellige Ingredientser, hvormed man paa sine Steder har forsøgt at indsmøre Dyrene for at holde Insekterne borte, saasom: Saften af friske Hyldebuste, Hvidløg, Sælspæk, Tjære m. m. Det omtalte Middel at dræbe Larverne om Winteren er paa en Gang simpelt og radikalt: man modvirker derved Ondet ved at fjerne dets Årsag, hvilket altid vil være den bedste og sikreste Maade her som i alle andre Tilfælde.

Renbræmsen (Oestrus Tarandi) plager paa aldeles lignende Maade Kenerne som Drebræmsen Kjørene, men er endnu langt værre end denne paa Grund af sin større Talrigbed. Renbræmsen ligner Drebræmsen, men er meget større, omtrent $\frac{2}{3}$ Tomme lang. Farven er lysgul med sort Tse og et sort Baand over Nyggen; Bagkroppen mod Enden brandgul, Bingerne med sorte Åarer, hele Kroppen stærkt lodden. I Lapland og Finmarken, hvor som bekjendt Kenen er det vigtigste Husdyr, er denne Bræms en sand Landeplage. Det skal være forbausende at se, hvor høilig Kenen generes af denne lille Flue: den kan ikke staa stille et Øieblik, naar Bræmsen er i Nærheden, men sætter vildt affted, tværstandser, blæser i Næsen,

lytter og ser sig omkring efter Bræmsen, stamper med Fødderne og løber affted igjen. Nogle faa Bræmser ere istand til at sætte en Hjord af flere hundrede Nener i Angst og Skræk, saa at de skjælte og pufte hinanden affted i vild Flugt. Bræmsen forfølger dem imidlertid haardnakket, og af og til ser den sit Snit til at faa lagt Eggene paa Neness Ryg, hvor de glide ned mellem Haarene til Huden, udklækkes der ved Barmen fra Dyrrets Legeme, og de udkrøbne Larver gnave sig da strax gjennem Huden, under hvilken de ligge Vinteren over — akkurat som Drebræmsens Larve under Kjørenes Hud. I næste Mars Juli Maaned ere de ialmindelighed fuldvorne, krybe da ud, falde til Jorden og forpupes. Den Svulst, der danner sig i Huden paa det Sted, hvor Larven ligger, kalde Lapperne *Kurbma*. Paa disse Steder dannes der Huller og Ar ligesom før omtalt under Drebræmsen, og ofte er Nenshuderne saa fulde af slige, at de ikke blive stort værd. I Juni og Begyndelsen af Juli, paa den Tid Nenerne fælde Vinterhaarene, er det Bræmsen kommer frem og plager dem; værst udsatte for den ere de aarsgamle Kalve. Finnerne nødes til paa denne Marstid at forlade Skopene med sine Nenshjørde og begibe sig op paa Høiderne langs Kysten. Inde i Skovene og Dalsørene ere nemlig Bræmserne talrigst, medens de ikke trives paa de for Havvindene udsatte Høider langs Kysten. Dette vide Nenerne meget vel og did søge derfor ogsaa de vilde Nensflokte i Tiden fra Juni til August. I fald Finnerne ikke drev sine Hjørde did om Sommeren, vilde de sikkerlig miste sine Nener; thi de plages i den Grad, at de gaa rent ifra sine Eiere og søge til Kysten paa egen Haand. Unge Nener, der altid plages mere end de gamle, maa ofte lade Livet for Bræmsernes Plagerier. Laplænderne sige, at Nenen, saasnart den kommer til Kysten, drikker en Slurk Havvand, hvorved Bræmselarverne, som den har under Huden, dø, og at

dette er Hovedgrunden til at Kenerne søge Havet. Saaledes forholder det sig dog rimeligvis ikke; Kenerne søge til Kysten, fordi Bræmserne der ikke trives. Bistnok findes der ogsaa Bræmser i Kystegnene, men kun i Dalene, hvorfor ogsaa Kenerne fly disse og holde sig paa de for Veir og Vind udsatte Høider, hvor de ere mest fri for saavel Bræmserne som andre Insekter. At gjøre noget andet og mere for at beskytte Kenerne mod denne Bræms end om Sommeren at drive dem ud af Skovegnene og ned mod Kysten vil der ikke kunne blive Tale om. Betænkter man, hvilken umaadelig Masse Hensdyr der findes saavel i vild som tæmmet Tilstand, indser man let, at det vilde blive en komplet Umulighed at tænke paa at bekriige Bræmsen ved noget Middel, da den i de vilde Hensflokke har saa overflødig Anledning til at formere sin Slægt, selv om det kunde lade sig gjøre at faa dræbt alle de Larver, der fandtes hos de tamme Kener — men selv dette kan jo umuligt tænkes, da de tamme Hjørde jo bestaa af hundredevis, ja tusindvis Individider. Af samme Grund kan det jo heller ikke være at tænke paa at beskytte dem mod Bræmsen ved noget andet Middel.

Faaarebræmsen (*Oestrus ovis*) er henimod $\frac{1}{2}$ Tomme lang med temmelig stort lysegult Hoved, lysegraat Bryststykke med en Mængde smaa lodne sorte Pletter, hvid sølvglindsende Bagtrop med sorte Tegninger. Denne Bræms ser man i varme Sommerdage surre omkring Hovedet og Snuden af Faarene. Den er under dette sysselsat med at lægge Æg. Disse lægger den nemlig i Faarets Næsebor. Faarene søge af al Magt at forhindre den i dette, idet de ryste heftigt paa Hovedet, blæse gennem Næsen, trampe med Forfødderne i Marken, springe hurtigt og uroligt frem og tilbage og stikke Næsen ned mod Jorden eller ind under hinandens Legemer. Faaret tager aldrig — ligesom Hesten og Kvæget — sin Tilflugt til Vandet for at und-

gaa Bræmsen, men sees ofte at søge hen til Veiene, hvor det stifter Næsen ned enten i et Hjulspor eller i den tørre Sand for at gjøre det vanskeligt for Bræmsen at komme til Næseborene. Uagtet alle Anstrængelser af Faaret lykkes det dog omsider Bræmsen at faa lagt et eller flere Æg indeni dets Næsebor. Faarets Mandedræt tilveiebringer nu den ønsteligste Grad af Varme og Fugtigbed til Æggets Udklækning, der ikke lader længe vente paa sig. Den af Ægget udkrøbne lille Larve kryber nu opigjennem Næsen paa Faaret og kommer ad denne Wei op i Vandebenet, der indvendig har en Hulhed, beliggende under Roden af Hornene, og som staaer i Forbindelse med Næsehulen ved en Åbning paa hver Side af Næseroden, svarende til hvert Næsebor. Det indvendige af denne Hulhed er beklædt med en tynd og meget følsom Slimhinde, og det af denne affondrede Slim er det, der tjener Larven til Føde. Den holder sig fast til denne Slimhinde ved Hjælp af de Tagger, hvormed Kroppens Ringe er besat, og irriterer derved den følsomme, ømfindtlige Hinde paa en for Faaret meget smertelig Maade. Faarene anfaldes ofte af denne Grund af Svimmelhed og støde i etslags Naseri Hovedet mod Bæggen. Naar Larverne have opnaaet sin fulde Størrelse, ere de omtrent $\frac{1}{2}$ Tomme lange og krybe da ned i Næsehulen igjen, hvorved ialmindelighed Faarene bringes til at nyse (idet Larvernes Bevægelser inde i Næsen pirrer dennes Slimhud) og under denne Nysen drysse da Larverne ned paa Marken, hvor de krybe ned i Græsset og forpuppe sig der. Om et Par Maaneder fremkommer Bræmsen. I Mellemuropa er denne Bræmsart langt talrigere end hos os og forholder derfor ogsaa større Ulemper ved Faareholdene end her. Flere Steder i Tydskland skal man saaledes være nødt til at holde Faarene inde hese Aaret rundt for denne Bræmses Skyld. Her i Landet vilde dette paa de fleste Steder være ugjærligt,

— tillige er det her mindre nødvendigt. Derimod burde man — i Tilfælde af at Bræmsen nogetsteds optraadte i saadan Mængde, at der kunde blive Tale om at gjøre noget mod den — forsøge at holde den borte fra Faarene ved at indgnide disse rundt Næseborene med et eller andet, som Insekterne fly, f. Ex. Saften af friske Hyldeviste eller Hyldeblade, Hvidløg, Malurt e. desl. Lugten heraf er alle Insekter modbydelig, og det er ikke urimeligt, at den vilde hindre Bræmsen i at komme Faaret saa nær, at den fik lægge sine Æg i dets Næse*).

Af Hestebræmser er der to forskjellige Slags, hvilke vi kunne skjelne fra hinanden ved Navnene: den større Hestebræms og den mindre; — thi den ene er omtrent dobbelt saa stor som den anden.

Den større Hestebræms (Oestrus equi) er omtrent $\frac{1}{2}$ Tomme lang og er lys, graagult lodden med brune og oftergule Tegninger paa Kroppen. Denne Bræms sees meget almindeligt om Sommeren, naar Hestene gaa paa Græs, men især naar det lakker mod Høsten. Hunnen udsøger sig da en Hest, hvorpaa den kan lægge sine Æg, hvilke fastklæbes til Hestens Haar. Bræmsen svæber nemlig tæt indtil Hesten med Kroppen i lodret Stilling og Læggeboret fremstrakt med det færdige Æg i Spidsen.

*) Tillavningen af Smørevandet foregaar ganske simpelt derved, at man udkoger vedkommende Substantz (Hyldebladene, Malurten etc.) i Vand, idet man kun passer, at man ikke bruger for meget Vand, hvorved Væsken bliver for svag og for lidet lugtende. Et saadant Afkog er ogsaa godt at overstænke Hestene med om Sommeren, naar Klæggen plager dem stærkt, ligesom til at fordrive Bladlus og andre Insekter fra Blomsterne. Hyldebræet er især bekjendt for sin Evne til at forjage Insekter; — det siges saaledes, at friske Hyldeviste lagte i Kornet fordriver Kornormene og at Røgen af Hyldeviste og Blade fordriver Sirisser, ja Nogle paastaa, at endog Jordrotterne (der her i Landet feilagtigt kaldes Muldvarpe) rømme, naar man stikker friske Hyldegrene ned i deres Gange.

Uden at sætte sig bringer den i samme Stilling Eggene i Berørelse med Hestens Haar, til hvilke det strax fæster sig fast ved Hjælp af den klæbrige Bæddelse, hvormed det er overdraget. Bræmsen forlader derpaa Hesten, men holder sig hvæbende i kort Afstand fra samme og laver til nok et Egg, som den lægger paa samme Maade, og saaledes holder den paa, indtil den har faaet lagt det fulde Antal, hvilket undertiden kan beløbe sig til 4 à 500 Egg paa en Hest. Den klæbrige Bæddelse, der affondres samtidigt med Eggene og som fæster dem til Haarene, tørrer meget hurtigt i Luften og Eggene limes derved saa fast til Haarene, at man ikke kan faa dem fjernede paa anden Maade end ved at strabe dem af med en Kniv. De lægges især omkring og bag Boverne samt rundt Forbenenes Knær. Ved Barmen fra Hestens Legeme svulme Eggene op, og i Løbet af en 4 à 5 Dage ere de modne til at klækkes. Ved Eggenes Opsvulmning frembringes rimeligvis en stærk Kløse i Huden, thi Hestene slette eller bide og nappe sig jevnlige paa de Steder, hvor Eggene sidde; kunne de ikke selv komme til, ser man ofte, at de slette hinanden indbyrdes? Herved knækkes Skallet paa de nu modne Egg og de deri indesluttede smaa Larver klæbes fast til den seige, klæbrige Overflade af Hestens Tunge, hvorved de bringes ind i Munden paa Hesten og føres derfra med Føden ned i deres Bestemmelsessted — Maben. Her hage de sig fast til Mavens Slimhud ved Hjælp af Taggerne rundt om deres Legemes Ringe og leve af Slimhudens Affondringer. Fuldvorne ere de omtrent 1 Tomme lange, af en Skrivepens Tykkelse og rødlig gule af Farve. Hele Vinteren over ligge de kvar i Hestens Mave. I Mai Maaned næste Aar ere de fuldvorne, slippe da sit Tag og føres med Excrementerne ud af Legemet for senere at forpuppe. Det bedste Middel til at befri Hesten fra disse Snylkelarver er omhyggeligt at fjerne Eggene, hvilket sker ved

Affstrabning. Eggene falde let i Dinene, især paa Heste med mørk Farve, da Eggene selv ere lysegule. De kaldes ialmindelighed „Knetter“ eller „Holdknetter“, fordi de især vise sig paa Efter sommeren og mod Høsten, naar Hesten har begyndt at tage Hold paa Græsgangen. Forresten lade saavel disse som følgende Bræmsearts Larver sig fordrive ved almindelig Olie, der gives i Portioner af $\frac{1}{4}$ til $1\frac{1}{2}$ Vægl, samt ved Terpentinsolie givne i Portioner af 3 à 4 Unzer i Meldrikke. I Almindelighed mærker man vel ingen videre Ulemper af disse Larvers Tilstedeværelse i Hestens Mave, men det kan dog træffe, at de ere tilstede i saa stort Antal, at de kunne bevirke Sygdom og Ildbe-
 findende hos Hesten, skjønt man er ubidende om dettes sande Grund og derfor ikke ved, hvad man skal finde paa for at faa Sygdommen hævet. I alle Tilfælde kan der vel ikke være Tvivl om, at Hesten trives bedre, naar den er fri for disse Snyltegjæster, end naar den i sin Mave huser en Mængde af dem, og man burde derfor ikke sty en Smule Umage for at holde Hesten fri for dem.

Den mindre Hestebræms (Oestrus hæmorrhoidalis) er kun Halvparten saa stor som forrige Art, men er alligevel til større Plage for Hesten end hin. Med Hensyn til Maaden, hvorpaa Eggene lægges, afviger den deri fra foregaaende, at medens hin fastklæbede Eggene her og der paa Hestens Krop for at lade Hesten selv slukke dem i sig, saa lægger denne Bræmseart dem umiddelbart paa Hestens Læber (paa samme Maade som Faarebræmsen lægger sine Eg i Faarets Næse). Denne Bræms synes Hestene ogsaa at være langt mere bange for end forrige Art. Ikke før bliver nemlig Hesten denne Bræms var, før den kaster paa Hovedet og galopperer afsted — ofte lige ud i Vandet, hvor Bræmsen ialmindelighed opgiver Forsølgelsen. Sykkes det imidlertid for Bræmsen at faa lagt et Eg paa Hestens Læber, gnider Hesten sieblittelig

Munden heftigt mod Marken eller mod Forbenenes Knær, undertiden ogsaa mod et Træ eller lignende. Ofte sees Hesten ogsaa at stampe og slaa op med Forbenet, og det med saadan Hestighed, at den undertiden støder Knæet mod Munden og derved endnu mere forsøger Smerten. Bræmsen omsvæver den imidlertid fremdeles og forsøger at faa anbragt flere af sine Eeg. Herved drives Hesten igjen afsted i rasende Gallop for at undfly sin Plageaand, men findes ei Vand i Nærheden, er dens Anstrengelser forjævet; Bræmsen følger den haardnakket og sniger sig til at faa sine Eeg lagte trods Hestens Modstand. Bræmsen synes undertiden ogsaa at skjule sig i Græsset, og naar faa Hesten under sin Græsning kommer i Nærheden af den; styrter den med en Gang frem og anbringer sit Eeg i Hestens Mund. Eggenees Bægning maa efter Hestens Lader at dømmes fremkalde en overordentlig Kløe eller maaste Svie i Læberne og være Dyret til stor Plage. Ligesom under forrige Bræmsart omtalt føres ogsaa denne Arts Larver med Føden ned i Maven, hvor de fæste sig fast en Tidlang; senere slippe de sig løs herfra og føres da gjennem Larmene indtil helt ud i Endetarmen, hvor de igjen hage sig fast tæt indenfor Endetarmsaabningen. Her ere de Hesten til megen Uleilighed og forurolige den altid ved den Kløe, de ved sine Bevægelser der foraarsage. Herved bringe de ofte Hesten til at slaa ud med Bagbenene og vise megen Urolighed. Undertiden kunne de endogsaa gjøre Hestens Bevægelser (under Kjørselen) usikre og klodsede. Tilslidst slippe de ogsaa dette Tag og føres da med Excrementerne ud af Legemet, hvorpaa Forpupningen sker umiddelbart efter — ialmindelighed sker dette i Mai Maaned. Det er klart, at man ikke for denne Bræmses Bedkommende kan anvende det Middel, vi nævnte under forrige Art — at fjerne Eggene; disse lægges jo her umiddelbart paa Hestens Læber og komme derved meget snart ind

i Munden og ned til sit Bestemmelsessted. Det er imidlertid ikke vanskeligt at dræbe Larverne ved indvortes Midler, f. Ex. Olie (som nævnt under foregaaende Art). Et andet Middel er at lade Hesten staa uden Mad Natten over, og om Morgenens indgive den $\frac{1}{2}$ Pægl varm Mælk med Honning, derpaa om en fem Minutters Tid Mel-drifte med en 4 à 5 Unzer Salt i. Da disse Larver desuden om Vinteren sidde helt yderligt ud mod Endetarmens Åbning, er det ikke saa vanskeligt at undersøge denne og fjerne dem uden noget indre Middel.

Den aarlige Generalforsamling

blev afholdt paa Universitetet Mandag den 15de Marts Kl. 6. Bestyrelsens Formand, Professor Monrad, oplæste følgende

Årsberetning.

Ifølge Kassererens Regnskab, som man herved tillader sig at fremlægge, have i det forløbne År Selskabets Indtægter udgjort 4,262 Spd. 8 $\frac{1}{2}$ Sk og dets Udgifter 4,187 Spd. 80 Sk, altsaa et Overskud af 74 Spd. 48 $\frac{1}{2}$ Sk. Hermed stemmer det, at Beholdningen fra forrige Regnskab, 3,496 Spd. 5 $\frac{1}{2}$ Sk, er gaaet op til 3,570 Spd. 54 Sk. Heraf vedkommer Grundfondet i Åkers Sparebank 2,848 Spd. 17 Sk.

Medlemmernes Antal, som i sidste Årsberetning var opgivet til 4,168, skulde efter senere modtagne Oplysninger da i Virkeligheden ikke udgjøre mere end 4,016. Det steg til den 31te December 1868 til 4,158 og udgjorde den 28de Februar d. Å. 4,004.

Af Tidsskriftet Folkevennen er under Hr. H. Lassens Redaktion udgivet 17de Aargang i 6 Hefter paa tilfammen 35½ Art. De 4 Tillægshefter: „Tillæg til D. Digs Sange og Rim“ ved H. Lassen, „Om Husdyrenes Fodring i Misvertaar“ af J. Arrhenius, „Karl XII i Norge“ af A. Faye og „Naturvidenskabelig Læsning“, udgjøre tilfammen 37½ Art. Med Tillæg for Illustrationernes Kostende kan det antages, at Medlemmerne ialt have modtaget omtrent 76 Art.

Det for 1867 (16de Aargang) resterende Tillægshefte, Slutningsheftet af Keyfers Norges Historie, kunde paa Grund af uforudseede Omstændigheder ikke blive færdigt til den i sidste Aarsberetning paaregnede Tid. Udgifveren har senere i længere Tid været nødt til at afbryde Arbejdet, men har nu igjen seet sig istand til at optage det, saa at Heftet vil kunne udkomme i denne Aar.

Foruden de ovennævnte blandt Medlemmerne uddelte Skrifter er der ifjor ogsaa blevet trykt et nyt Dplag til Salg af Hanna Winsnes's lille Skrift „For fattige Husmødre.“ Dette nye, 4de, Dplag er ligesom 2det og 3die paa 5000 Exemplarer. 1ste Dplag, 2,400 Exemplarer, udkom 1859 som Aftryk af Folkevennen, der da blev trykt i 4000 Exemplarer. Skriftet, som fremdeles finder god Afsetning, vil saaledes snart være spredt i omtrent 20,000 Exemplarer.

Bestyrelsen har ved den stadige Afgang af denne lille Bog, som tildels er besørget ved ombvandrende Kræmmere, fundet sig opfordret til herefter at gjøre flere Forsøg med Trykning af smaa Godtljæbsbøger for Almuen, beregnede paa tildels at blive udbredte ved vandrende Bogsejlgere, saameget mere som dette ogsaa med Held er prøvet i Danmark. Forberedende Skridt hertil ere allerede truffene.

Næstbeholdningen af 3die Aargang af Folkevennen er nu udsolgt, hvorefter Prisen for 4de og 5te Aargang

tilsammen er fastsat til 1 Spd. Prisen paa den nye Række, 8de til 17de Aargang, er for tiltrædende Medlemmer nedsat til 5 Spd., hvori Almuebogsamlinger og lignende Indretninger som sædvanlig faa et yderligere Afslag af 1 Spd.

Bestyrelsen har i det sidste Aar haft den Fornøielse at forære Exemplarer af Selskabets Skrifter til et Par Bogsamlinger, som Bestyrelsen for Sømandsmissionen i Bergen har oprettet paa sine Stationer i Udlandet.

Regnskabet for 1867 er gennemgaaet af Revisorerne, Foged Bårnholdt og Adjunkt Petersen, som derved ikke have fundet Anledning til nogen Bemærkning, hvorfor det indstilles til Generalforsamlingens Kvittering. Efter Foged Bårnholdts Fraflyttelse fra Byen er den begyndte Eftertælling af Beholdningerne af trykte Sager fortsat af Hr. Petersen i Forening med den nu i Revisionen indtraadte 1ste Suppleant, Fuldmægtig S. Berg. Der er derefter truffet Skridt til Indførelse af nye Lagerbøger og til en virksommere Kontrol saavel med Beholdningerne som med Forsendelsen af Selskabets Skrifter.

Christiania, den 15de Marts 1869.

M. J. Monrad.   E. Dahl.   D. Nygh.
H. Christie.   Ferd. Koll.

Generalforsamlingen gav dernæst Kassereren Kvittering for Regnskabet for 1867 og bevilgede hver af Revisorerne det sædvanlige Honorar af 25 Spd. samt for denne Gang et Extra-Honorar i Anledning af det i Marsberetningen omhandlede Arbejde med Optælling af Beholdningerne m. B.

Med det sluttelig foretagne Valg fik Følgende de fleste Stemmer til Repræsentanter: Professor Nygh, Fængselslæge Dahl, Bureauchef Koll, Prof. Rasch, Prof. Christie, Expeditionschef Nissen, Prof. Monrad, Prof. Nissen, Prof. Daa, Overlærer Knudsen, Prof.

Afsæhoug og Bogtrykker Malling. Suppleanter blev: Rigsarkivar Birkeland, Stipendiat J. Aasen, Ingeniør-løjtnant Lund, Kaptejn Klingenberg, Prof. Sere, Bibliothekar Botten-Hansen, Assessor Hansteen, Adjunkt Petersen, Professor Schübeler, Redaktør Lassen og Residerende Kapellan Landberg. Til Revisorer valgtes: Adjunkt Petersen og Fuldmægtig Berg, til Suppleant cand. jur. A. Mathisen.

Den 22de Marts holdt Repræsentanterne Møde og gjenvalgte den tidligere Bestyrelse: Prof. Konrad, Fængselslæge Dahl, Prof. Nygh, Prof. Christie og Bureauchef Koll samt til Suppleanter: Professorerne Nissen, Sere og Daa, Rigsarkivar Birkeland og Overlærer Knudsen.

Bestyrelsen har atter valgt Konrad til Formand og Dahl til Viceformand.

Grev Sinzendorf.

(Af Oluf Olsen, Cand. theol.)

I.

Indledning.

De fleste af os kjender vel noget til Herrnhut og Brødremenigheden, om ikke fra Kirkehistorien, saa dog idetmindste derigjennem, at dette Samsfund har virket og frem-

deles virker i vort Land. Det har i længere Tid haft sine Udsendinge i to af vore større Byer (foruden i Hovedstaden ogsaa i Throndhjem), og hvorvel disses Virksomhed har været indskrænket inden snevrere Kredse, er der dog ingen Tvivl om, at de har øvet sin Indflydelse paa det kirkelige Livs Udvikling iblandt os. Der er vist ikke saa faa endda af de ældre iblandt os, som med Tak og Glæde vil mindes deres Vidnesbyrd om den forskæstede og Troen paa ham som eneste Salighedsvilkaar, paa en Tid, da en afbleget og udbandet Kristendom ofte forkyndtes fra Prædikestolene; og kom man i en nærmere Berørelse med dem og deres Benner, saa blev man Vidne til et kristeligt Husliv, der var ligemeget fjernet fra travl eller støjende Verdslighed, som det var fri for det mørke, tunge Præg, som Livet ofte faar hos de kristeligt valte iblandt os.

Hvad Brødremenigheden i det mindre har udrettet iblandt os, har den i større Omfang virket i andre protestantiske Lande, især i Tyskland. Man har kaldet Herrnhuterne de stille i Landet, og de bærer dette Navn med fuld Ret. Mer end een Sjæl har træt af at tumles ude i Verden uden Gud og uden Tro fundet Hvile i deres Samsfund, og i Bantroens Tid var Herrnhut med dets enfoldige men bibelsk-kristelige Vidnesbyrd et Tilflugtssted for mange af dem, hvis Trang gik dybere, end den kunde stilles ved den overfladiske Forkyndelse, som Kirken havde at byde. Den Tid er vel forbi, Brødrenes Vidnesbyrd lyder ei længer som en Røst i Ørkenen, det taber sig heller blandt de manges Forkyndelse af Herrens Navn, men vi skal ikke derfor glemme, hvad de engang har virket.

Og vi har saameget mindre Grund til at glemme dem, som Brødremenighedens Historie er rig paa lyse Mindet, paa store, kristelige Personligheder, som det kan gjøre godt at træde noget nærmere og lære noget nyere at kjende. Det er en af disse, som vi i det følgende vil tage for os.

Af alle dens store Mænd er der ingen, hvis Liv er saa mærkeligt, saa rigt paa Bidnesbyrd om Herrens Naade som hans, der vistnok ikke i Ordets strengeste Forstand kan kaldes dens Stifter, thi Menighedens første Tilblivelse gaar Aarhundreder tilbage før hans Tid, men som dog har givet den et saadant Præg, at vi endnu den Dag i Dag ligesom kan se hans udtrykte Billede i den, og denne Mand er Grev Zinzendorf.

Hans Liv og Virksomhed tilhører det foregaaende Aarhundredes første Halvdel. Mægtige Brydninger og Kampe, som varlede om en ny Tidsalders Frembrud, havde afløst det i kirkelig Henseende forholdsvis roligere 17de Aarhundrede; der var en almindelig Trang til en dybere, mere personlig og inderlig Tilsegnelse af Kristendommen end den, der usier sig med en ydre Tilslutning til bestemte Læresætninger og visse ydre kirkelige Former, og det var denne Trang, som fik sit Udløb i den saakaldte Pietisme. Med dette Ord vil man gjerne forbinde Bibegrebet af en mørk Livsopfatning, der negter sig Livets stilladelige Goder og Glæder, af aandeligt Hovmod og Hylleri, og der kan vel heller ikke negtes, at mangen en, der har baaret Navnet Pietist, har givet grundet Marsag til en saadan Forstaaelse af Ordet; men samtidig hermed maa der dog holdes fast paa, at Pietismen fra først af var en fuldt berettiget Reising mod den døde Rettroenbed, der tabte sig i spidsfindige Stridigheder om Læren og over disse glemte Kristendommens Krav i Livet.

Zinzendorfs Barndom falder sammen med Pietismens Blomstringstid; han stod ogsaa Pietismens to største Mænd, baade Spener og Franke, personligt nær, den sidste var endog hans Lærer; intet Under, at han derfor modtog et stærkt Indtryk af denne Landsretning, men efterhaanden som han udvikledes til selvstændig Personlighed, og følte, at han havde en særlig Livsopgave,

gik han mere og mere sin egen Vej og fjernede sig efterhaanden langt fra dem, som havde været hans Ungdoms Venner. Han blev senere Vidne til, hvorledes Pietismen lidt efter lidt døde hen, og Tiden i Fritænkertiet søgte Erstatning for, hvad Pietismen ikke havde formaaet at give den; med dyb Sorg var han Vidne til, hvorledes Bantrens Magt blev stedse større, og det er utvivlsomt Følelsen heraf, der virker med, naar han sætter sit Liv ind paa at samle alle dem, som havde Kristus kjær, i et ydre Samfund, forat de i dette kunde bevares og til dette føre saamange ud af Verdslighed og Bantro, som vilde lade sig redde. Zinzendorf staar saaledes mellem to Tidsaaldr, Pietismens og Rationalismens (Bantrens), og ligesom hans Værk, den fornyede Brødre-menighed, idetmindste delvis har sin Rod i Pietismen, blev den et af de Midler, Herren under Bantrens golde Tidsrum brugte forat bevare Troen i manges Hjerter til en ny og bedre Tid.

II.

Zinzendorfs Barndom og Ungdom.

Nicolaus Ludvig, Greve og Herre til Zinzendorf og Pottendorf, blev fød den 26de Mai 1700 i Dresden. Hans Æt er meget gammel, og den regnedes engang blandt Østerrigs første Familier, men Reformationen fremkaldte en Spaltning i den, idet flere af dens Medlemmer gik over til den lutherste Tro; blandt dem var ogsaa Zinzendorfs nærmeste Forfædre, og disse forlod derfor Østerrig og drog til Franken og Saren; hans Fader var en høitstillet Hofembedsmand hos Kurfyrsten af Saren; Moderen hed Charlotte Justine, Friherreinde til Gersdorf. Ved den unge Greves Daab lod Kurfyrstinderne af Saren

og Pfalz sig indskrive som Faddere, men ogsaa Filip Jakob Spener, der stod i fortroligt Venstabsforhold til Familien, var Daabsvidne. Blot 6 Uger gammel mistede han sin Fader, der med Døden for sine Dine velsignede sit sovende Barn og udtalte det Ønske, at det maatte blive ikke blot en brav Grebe, men ogsaa en fuldkommen Kristi Discipel. Fire Aar efter ægte de Moderen igjen den præfisske Feltmarskalk Nagmer og drog med ham til Berlin. Sønnen blev sendt til Bedstemoderens Hus, der nu blev hans andet Hjem. Her var han fra sit 4de til 10de Aar.

Hans Bedstemoder, Henriette Katharina til Gersdorf, var en ualmindelig Kvinde; hun forenede en hjertelig Fromhed med megen Verdensklogskab; af en bestemt Karakter og dertil blid og venlig var hun særlig stillet til Opdragende. Hos hende og en ugift Tante, som ogsaa hed Henriette, tilbragte den unge Grebe sine Børneaar, og han kunde ikke være kommen i bedre Hænder. Allerede tidligt førte de ham til Frelseren, Tanten bad høit med ham hver Aften og hver Morgen. Med stor Andagt hørte han om Guds Søn, som var stegen ned af Himmelen forat frelse Syndere; intet Barn har med større Opmærksomhed lyttet til Fortællingen om Jesu Fødsel i Betlehem, om hans Død paa Korset og hans Opstandelse, men især gjorde det et stærkt Indtryk paa ham, at Kristus kalder sig vor Broder. Allerede nu begyndte denne stærke og levende personlige Kjærlighed til Frelseren, som senere blev hans Særkjende, at udvikle sig hos ham. At gaa i Kirke blev ham en Lust, især længtes han til de store Høitider, han haabede da altid at faa høre noget nyt om den hjære Herre Kristus. Undertiden sendte han Breve ud af det aabne Vindu, forat Vinden skulde føre dem op til Himlen. Ofte henvandt han i Bøn. Naar han havde noget ret vigtigt at bede om, pleiede han at gaa op paa Slottets store Bedesal. Der faldt han da paa Knæ og

bad. Engang blev han afbrudt af en Flot svenske Soldater, som var kommen til Slottet forat opkræve Krigsskat. De raa Krigere standsede ærbødigt ved Synet af Barnet, der hensunken i sig selv bad høit og inderligt, de faldt paa Knæ sammen med ham og forlod endelig Slottet uden at røre ved noget. I Bedstemoderens Hus kom flere af Tidens mest bekendte gudelige Mænd. Spener, der som fortalt var hans Gudfader, gav ham sin Velsignelse, og Francke skal have forudsagt hans kommende Storhed.

Imidlertid nærmede han sig det 10de Aar. Enkelte Udbrud af Egenfind og Pirrelighed viste, at han trængte en strengere Tugt end den, der blev ham tildelt i Bedstemoderens Hus. Denne sendte ham derfor til Opdragelsesanstalten i Halle. Forandringen var til det gode, thi en Dreng har aldrig godt af udelukkende at have kvindelige Ledere, og allermindst Zinzendorf med sit overbeviende bløde, følelsesfulde, halvt kvindelige Gemyt. Den omtalte Opdragelsesanstalt var alene for unge Adelsmænd, og bestyredes ligesom Baisenhuset sammesteds af August Herman Francke.

Her kom nu den unge Greve ind i aldeles nye Forhold, og den strenge Skoletvang faldt ikke altid i hans Smag. Francke havde et stort Navn som Opdrager; men han høinede dog ikke op over sin Tid. Opdragelsens Op-gave var dengang mere at udrydde det onde hos Barnet end at udvikle det gode. Der var kanste formeget af det mørke Alvor, som holder Barnet paa Afstand, forlidet af den venlige kjærlighedsfulde Behandling, som vækker Fortrolighed og Tillid. Desuden havde heller ikke han, ligesaa lidt som nogen samtidig, tilstrækkeligt Blik for de Hensyn, som maa tages til de enkelte Børns Eiendommeligheder. Saameget mindre forstod han sig derfor paa at behandle et Barn, der var saa særeeget anlagt, som den unge Zinzendorf. Bedstemoderen havde talt til Francke om Bar-

nets Trodsighed og Forsængelighed, men, naar han vilde ave disse Feil ved uretsfærdigt at sætte ham i en lavere Klasse, eller i Modsætning hertil give ham Arbejder, der laa over hans Alder, saa naaede han kun daarligt, hvad han tilsigtede. Heller ikke med sine Kammerater stod han sig altid godt, man saa paa ham som en forunderlig en, og da han var opfarende og pirrelig, kom det til mangan alvorlig Strid; men alt dette havde han godt af, det hædede ham, og den Beghed og Blødhed, som før havde hvilet over ham, forsvandt efterhaanden. Men Francke blev dog en Lærer, han maatte holde af, fik han end undertiden høre, at han var „en næsevis Greveunge“ som fortjente Straf, saa vaagede Francke tillige med Kjærlighed over, at de Fromhedsspirer, som var nedlagte hos ham i Bedstemoderens Hus, fik vore og udvilde sig. Hans rige Evner kom imidlertid stedse mere tilsynne og aftenang ham Lærernes Kjærlighed og Kammeraternes Agtelse. Da han var 15 Aar gammel, kunde han tale og skrive Latin flydende, var særdeles vel hjemme i det græske Sprog; kun med det hebraiske vilde det ikke rigtigt gaa. Det, der især vakte Kammeraternes Beundring, var hans Færdighed i at gjøre Vers. Baade Psalmer og verdslige Digte blev i Mængde til, allerede da han gik paa Skolen. Sin stigende Anseelse benyttede han til at paavirke sine Kammerater i kristelig Henseende; thi han bevarede det samme inderlige personlige Forhold til Frelseren, som han havde staaet i, endnu medens han var et lidet Barn. Her paa Skolen var det, han stiftede den saakaldte Sennepskornsorden. I den havde han samlet alle Kammerater, der havde Frelseren kjær. Ordenstegnet var en Ring, som Medlemmerne bar, og paa dens indre Side stod skrevet: Ingen af os lever sig selv, og Ordenens Formaal var Kristi Riges Udbredelse. Dette sidste Træk fra hans Skoleliv maa erindres, thi det peger henimod det, som blev hans senere Livs-

gjerning, vi ser her næsten som i en Leg et Forsøg paa at virkeliggjøre den Tanke, der siden blev den bevægende i hans Liv, den nemlig at sammenknytte alle dem, der havde faaet Frelseren kjær, for gjennem dem at kunne paavirke de andre. Francke glædede sig i hans Fromhed, men han var ham dog ikke ganske tilpas, thi mangt et ungdommeligt Udbrud af Munterhed og Liv, mangen drøi Spøg bragte Læreren til at glemme, at det var den samme, som lige iforveien med den dybeste Andagt og med Taarer i Øinene havde lyttet til hans Prædiken; dog det blev bedre og bedre, og da han endelig i sit 16de Aar forlod Halle, som særdis, var han i et og alt en Tilhænger af Francke og hans Retning. Fra Halle drog han til Bedstemoderens Gods, Grosshennersdorf, hvor han opholdt sig et Par Maaneder. Her blev det bestemt af hans Onkel og Formynder, at han skulde sendes til Wittenberg forat studere Rettsvidensskaben; han havde nok selv ønsket at komme til Halle igjen, men den anden, som syntes, at han allerede før havde mere end nok af det pietistiske Væsen, mente, at et Ophold i Wittenberg vilde være tjenligere. Universiteterne i disse to Byer stod nemlig fiendtlige mod hinanden; ved det sidste raadede den gamle strenge Rettroenhed fra det 17de Aarhundrede, der gjorde Kristendommen til et Læresystem og den lutherske Kirke til den eneste saliggjørende Frelsesanstalt paa Jorden. Universitetet i Halle derimod var Midtpunktet for den saakaldte Pietisme, der vilde føre Kristendommen ud i Livet, men tillige lagde vel megen Vægt paa de bestemte Livsformer, i hvilke den yttrede sig, og desuden neppe havde tilstrækkeligt Syn for Lærens Renhed. De to Universiteter bekjæmpede hinanden paa det heftigste. Allerede Spener, med hvem Pietismen tager sin Begyndelse, var bleven forkjættet af de rettroende. En af de lærde Herrer havde uddraget henimod 300 Branglærdomme af hans Skrifter, men til Gjengjæld paatog

senere en af Halle's Professorer sig at godtgjøre med mere end 100 Grunde, at de rettroendes Fører, Dr. Ernst Løschner, havde gjort sig skyldig i Synd mod den Hellig Land. I disse Kampe blev Zinzendorf kastet ind. Paa den ene Side stod Halle, hvor Livet formede sig alvorligt, mørkt og strengt, hvor selv tilladelige Fornøielser blev de studerende forment, paa den anden Side Wittenberg, hvor man, forat Modsætningen til Hovedhængerne i Halle ret klart skulde sees, kunde vise en Ligegyldighed endog for Erbarhed og Anstændighed, som overgik alle Grændser. Zinzendorf fandt, som sagt, mest Behag i Halle, men han fik ikke her raade sig selv; han maatte til Wittenberg for der at studere Rettsvidenskaben; thi Onkelen, der, som J. siger „saameget som muligt vilde skabe hans Natur om eller idetmindste sætte hans Hoved paa et andet Sted end der, han havde fundet det“, vilde, at han skulde uddannes til Statsmand, forat han kunde træde i sine høie Forfædres Fodspor. Men Ynglingens Ønske var, som han selv siger, heller at beklæde en ringe Katederpost i en liden Landsby fremfor at færdes i de fyrstelige Sale. Dog var han sine foresatte lydig, han studerede Jura med Flid, lærte at dandse, ride, fegte o. s. v., kørte alt det, som man dengang ansaa for nødvendige Bestanddele af en Adelsmands Dannelse. Men under alt dette var hans Hjerte dog ikke med. Han gik i Wittenberg for Pietist, og ikke uden Grund; Halle tog han aabent i Forsvar, og da Spe-ners Søn kom til Universitetet for at studere, benyttede han Anledningen til at holde en Lovtale over denne Pietismens lysfeste og ædleste Skikkelse. Om sit Liv i Wittenberg udtaler han sig paa følgende Maade: „En pietistisk ung Herre, der har nogenlunde god Forstand, ved, at naar hans Formynders forordner en Fegtemester, en Dandser og Berider for ham, saa kan han ikke undslaa sig for de Slags Øvelser; han finder sig altsaa i at fegte, dandse og

ride uden at gjøre Dphøvelser, men han tager med sin Hjertensven den allestedsnærværende Frelser, Jesus Kristus, den Aftale, at han skal give ham saamegen Dygtighed til disse ham ubedkommende Ting, at han snart med Gode kan sige sig løs fra dem og blive sat i Frihed forat anvende Dagens Timer paa noget solidere og med hans Gemt og fremtidige Livsomstændigheder mere passende." Det var ikke frit for at han jo var sin Fromhed noget tilstue, og han kunde, trods han var Grebe, ikke ganske undgaa at blive gjort Nar af. Dette havde han ikke let forat finde sig i, Sagtmodighed hørte nu engang ikke med til hans Natur, og der kom til mere en et alvorligt Optrin. Mere end engang forløb den varmløbede Yngling sig, naar han skulde forsvare sine Venner fra Halle, og tilsidst maatte hans Onkel skrive til ham og forbyde ham, som han udtrykte sig „nogensinde at forsvare et Thema." Trods alt dette nød han dog megen Anseelse blandt Studenterne, og de mere fredeligssindede vilde endog bruge ham som Mægler i Striden mod Halle, men et Brev fra hans Moder, som forestillede ham det betænkkelige heri, hindrede ham fra at overtage dette Hverv. Efter tre Mars Forløb var hans Læretid tilende, og han forlod Wittenberg for gjennem en længere Udenlandsreise at fuldende sin Uddannelse.

Han var da 19 Aar gammel, men trods sin Ungdom en Mand, som alle maatte lægge Mærke til. Der var noget ualmindeligt og paafaldende ved ham, han forstod at gjøre sig gjældende i hvilke Kredse han end var; dem der stod under ham trak han til sig ved sin Venlighed, sine sideordnede vidste han, naar saa skulde være, at holde paa Afstand, og den unge høibyrdede Adelsmand med den slanke Skikkelse og det værdige Væsen, med de ualmkelige Gaver til at tale for sig, med de mange Kundskaber og Færdigheder og fremforalt med de rene Sæder vakte Opmærksomhed, hvor han kom.

Reisens egentlige Maal var Frankrig, men først skulde han dog besøge det vestlige Tyskland og Holland. I Düsseldorf saa han i den derværende Malerisamling et Billede, som gjorde et stærkt Indtryk paa ham, det forestillede den tornekronede Frelser, og under det stod skrevet: Dette har jeg gjort for dig, hvad har du gjort for mig? Dette Billede kunde han aldrig glemme, og Følelsen af, hvor han dog stod tilbage i den rette Kjærlighed til Frelseren, afpresede ham en inderlig Bøn om, at dog Gud med Magt vilde drage ham ind i Jesu Lidelsers Samfund, hvergang han følte sig tung og svag. Man maa dog ikke forstaa denne Tildragelse saaledes, at den danner noget afgjørende Vendepunkt i hans indre Liv; dens Betydning bestaar kun deri, at det Billede blev opfrisket, som havde hvilet i hans Sjæl allerede fra den Tid af at han var et Barn, thi Zinzendorfs indre Livsudvikling fuldbyrder sig ikke gennem et afgjørende Brud med noget tidligere; men den gaar jevnt og stille for sig.

I Holland opholdt han sig i Sommeren 1719. Nutildags falder neppe nogen, som vil gjøre en Udenlandsreise, paa at offere Holland saamegen Dymærksomhed, men dengang var det anderledes. Landets politiske Glands holdt vel paa at blegne, men endnu kunde det rose sig af, at det havde Europas største Lærde, dets mest formaaende Rigmænd, og den bedst oplyste Almue; endnu var Amsterdams Handel næsten ligesaastor som Londons, og Leydens og Utrechts Universiteter omstraaledes af en Glands, som spredte Lys over det hele Land. Her kom den unge Greve ind i et meget bevæget Liv. Med „sin wittenbergste Theori og sin halliske Praxis“, som han selv udtrykker sig, kunde han ikke rigtig komme overens med de Reformerte og Papisterne, men han lærte at agte sine Modstandere, og han tilstod, at han ofte i sine Samtaler med dem maatte give dem Ret i mangt og meget. Hans Syn begynder at udvide sig,

han stuer ud over Bidder, hvor den lutherste Kirke kun blev en Del af det store Hele, som Skriften kalder Kristi Begeme, og Ertjendelsen af et usynligt Samfund mellem Kristne, som er uafhængigt af Bekjendelsernes Forskjellighed, gif efterhaanden op for ham. Han omgikkes med særdeles mange og af de forskjelligste Klasser, selv Fyrstinden af Draniens Hof var ikke luftet for den unge Greve, hvis aabne Væsen og indtagende Personlighed var en ligesaa stor anbefaling, som hans Byrd; og han traadte i Forbindelse med mange høitstaaende Mænd, hvis Bekjendtskab senere blev ham til megen Nytte.

I September tiltraadte han Reisen til Paris, hvor han overvintrede. Opholdet her blev af største Bigtighed for ham, derfor maa det omtales noget næriere. Paris var dengang i en endnu høiere Grad end nu den store Verdensstad, og ingen Adelsmand hverken i Tyskland eller i Danmark kunde være sig bekjendt ikke at have seet Paris. Zinzendorf havde gode anbefalinger, og fik endogsaa Adgang til Hoffet. Konge var dengang Ludvig den 15de, men han var endnu et Barn, og i hans Sted styrede hans Onkel Hertugen af Orleans, en ryggesløs Fyrste, som i Ugudelighed kun blev overgaaet af sin Minister, den berøgtede Kardinal Dubois, der trods sin Stand og Stilling levede som den værste Belystning. Hvorvidt Zinzendorf kom i nærmere Berørelse med disse to, er tvivlsomt, derimod blev han mødt med megen Venlighed af Hertugregentens Moder, den navnkundige Hertuginde af Orleans; hun var af tysk Æt, og derfor havde hun saameget mere tilovers for den unge Greve. Hun spogte ofte med hans Særheder, spurgte ham, om han havde været i Operaen, hvortil hun fik det Svar: Nei, Deres Høihed, jeg har ikke Tid til at gaa i Operaen, eller om han vilde følge hende til Messen, hvortil han erklærede: jeg er jo lutherst, Deres Høihed, hvad skulde jeg da gjøre der? Det var et

underligt Liv, han førte her i Paris. Om Formiddagen tumlede han som den dygtigste Rytter sin Hest paa Ridebanen, om Aftenen var han at se i de oplyste kongelige Sale, hvor der glimrede af Ordener og Baand; kun naar der blev dandsset og spillet, traf han sig tilbage, men om Natten kunde han timevis ligge paa Knæ og med mange Laarer bede Frelseren om Bistand til at blive hans fattige Efterfølger og ganske at forsvage Verden, saaat Kristi Forsmædelse kunde blive hans eneste Glæde. Trods han var omgivet af denne Verdens Pragt og Herlighed og i en Alder, som sprudler af Livslyst, var hans Valgsprog dog „For Evigheden.“ Det var dog ikke blot de store og Fyrsterne, Zinzendorf søgte, sit egentlige Hjem fandt han blandt de stille i Landet; og af dem var der ei saa faa i den larmende Verdensstad. Jansenisterne, disse Frankriges Pietister, havde endnu megen Indflydelse; han følte sig tiltalt af deres strenge afholdende Liv og deres dybe Fromhed, og trods al Forstjæl forøvrigt, thi Jansenisterne betragtede sig som strenge Katholiker, traadte han dog i nøiere Forbindelse med mange af dem; det var den fælles Kjærlighed til Frelseren, som drog ham til dem. Gjennem Jansenisterne lærte han ogsaa Erkebispens af Paris, Kardinalen af Noailles, at kjende. Denne, der var paa-virket af Jansenismens Alvor og Inderlighed, hører til de lysfeste og bedste Stikkesler, den katholske Kirke kan opvise. Fuld af Ydmyghed var han blandt dem, som gjerne vilde nedlægge sin Høihed og Værdighed for Kristi Fødder; sine Indtægter gav han til de fattige, og hans Liv var saa rent og helligt, at selv Tidens Spottere og Wantro nærede dyb Ærbødighed for ham. Hos denne udmærkede Mand blev Zinzendorf indført, og der udviklede sig snart et skjønt Forhold mellem den ærværdige katholske Biskop og den unge protestantiske Greve. Det var forresten ikke uden en vis Sky, at Zinzendorf nærmede sig ham; thi han var

bange forat tage Glæde paa sin Tro ved at være sammen med den katholske Prælat, og hans Frygt forhøiedes, da Kardinalen virkelig søgte at paavirke ham, men da Zinzendorf, som undsaa sig forat modsigge den gamle og desuden var bange for, at han under Samtalen i Hidfighed let kunde forløbe sig, altid forsigtig trak sig tilbage, var ogsaa Kardinalen taktfuld og fintfølende nok til at holde inde; og de samtalede da om det, der laa begges Hjertes nærmere, den guddommelige Naades Rigdom i Kristus Jesus. Zinzendorf siger selv: Vi forlod alt, der kunde fremkalde Uenighed, og vi nedsænkede os heller i Jesu Lidelsers og Fortjenesters uudgrundelige dybe Hav, og snart vidste vi ikke, hvilken Religion var den enes og hvilken var den andens. Den gamle Kardinal saa i den unge Greve et Guds Barn, og Zinzendorf betragtede den katholske Prælat som en Broder i Herren. Skranterne mellem de to Kirkesamfund var her brudte, og Modstanderne forenede paa Troens fælles Grund. Følelsen af det store, som bandt dem sammen, var saa stærk, at man glemte det mindre, som adskilte. Dette skjønne Forhold truede imidlertid med at opløses, da Kardinalen i en Strid mellem Jansenisterne og Paven om en Forklaring af det Ny Testamente af Pater Quesnel, som Paven uden Grund havde fordømt, underkastede sig den romerske Stols Kjendelse. Han havde før holdt med Jansenisterne, og dette hans Omslag, der visseelig for en Del havde sin Grund i Mennekefrygt, smertede Zinzendorf dybt. Han skrev et Brev til Kardinalen; hvor han udtaler sig omtrent saaledes: „Deres store Mod, som trodsede Farerne og satte Sandhedens Fiender i Forundring, er da vegene for et svagt Haab om en Fred, De ei skulde have søgt. De har undertegnet, og saa skjuler De altsaa Sandheden. Jeg vil nødig tro det, naadige Herre, jeg der kender Dem og Deres gode Hensigter. Dog det er jo saa. Da jeg nu ikke ser mig istand til at give Dem Raad, og

jeg ikke mere kommer til at se Dem efter denne beklagelige Undertegnning, saa vil jeg hermed for bestandig sige Dem Farvel, jeg takker Dem for de Gæds- og Naadesbevisninger, som gjennem Dem er blevne mig tildel, og har min Frimodighed undertiden mishaget Dem, saa beder jeg tusinde Gange om Forladelse. Herren, der er Kjærligheden selv, vil fuldende sit Værk i Dem og ved Sandhedens Lys vise Dem Mørkets Riges Dødsstaf; og naar saa vor trofaste Fader efter dette Liv engang ved sin store Barmhertighed igjen fører os sammen i det tilkommende Liv, saa vil De, derom er jeg forvisset, være den første, der tilgiver dette Udbrud af min Iver. Skal jeg imidlertid for steds i dette Liv være berøvet den Glæde at se Dem, da bed for mig til Gud, som vi begge længes efter at se, og vær forvisset om, at jeg elsker Dem inderligt, ærer Dem i Sandhed og med dybeste Smerte søger Dem Levvel." Siden saa han ham virkelig ikke mere, men Mindet om ham blev, trods det endelige Brud, blandt hans dyreste, og han sandede Kardinalens Ord: at Forskjel i Meninger dog intet med Hjertet har at gjøre.

Opholdet i Paris blev af stor Betydning for ham. Modsætningen mellem Verdslighed og Kristendom stod mere levende end nogensinde for ham, og Trangen til at blive sin kjæve Herre og Frelfers Jesu Kristi ydmyge Tjener var boret med hans Uvillie mod al verdslig Glæde og Herlighed. O denne Verdens glimrende Glendighed! pleiede han at udbryde.

Fra Frankrig vendte han tilbage til sit Hjem; hans Uddannelse var tilende; snart efter blev han myndig, og han skulde nu opsoge sig en Virketreds; hans Slægt vilde have ham anbragt i et eller andet Hofembede, men selv vilde han saare nødig. Denne Meningsforskjel havde tilfølg, at han i nær to Aar gik ledig. Mange Planer tumler sig i hans Hoved, engang foreslog han Francke at indtræde

som Medbestyrer af Vaisenhuset, en anden Gang tænkte han endog paa at følge Kronprinds Kristian til Danmark for der at virke for Guds Rige; men hans Familie seirer dog, han blev mod Udgangen af 1721 ansat som Justits- og Hofraad i Dresden, et Embede, i hvilket han imidlertid ogsaa efter egen Tilstaaelse ikke gjorde megen Nytte. Han var en altfor irregulær Personlighed til at kunne indordnes i et bestemt Embedes begrændsede Virkekreds. Ogsaa i en anden Henseende vilde hans Familie overtage Omsorgen for ham. Han var nu saa gammel, at han efter deres Mening burde indtræde i Ægteskab; men blandt de mange kvindelige Bekjendtskaber, han havde gjort, var der dog intet, der havde havt et Kjærlighedsforhold til Følge. Hans høie Stræben mod det hinsidige havde trængt de Følelser tilbage, som ellers er enhver naturlige. Kun en enkelt Kvinde havde gjort et forbigaaende Indtryk paa ham. Det var en Slægtning af ham, Theodora von Castell, men hans Følelser blev ikke gjengjældte; imidlertid havde han dog gjort hende Ægteskabstilbud, og da han ikke havde faaet noget bestemt Afslag, betragtede han sig som bunden; men ved et Besøg hos en Ven Greven af Neuß faar han at vide af denne selv, at ogsaa han havde Theodora von Castell kjær. Da han erfarede dette, opgav han strax sin formentlige Ret; begge reiser til hendes Hjem, Neuß vinder hendes Kjærlighed og ægter hende. Zinzendorf var tilstede ved Brylluppet; han digtede en Kantate til Brudens Pris og ved Bøn, Sang og Tale gav han Høitideligheden et skjønt og opbyggeligt Præg. Det var neppe noget større Offer han bragte her; thi hans Tilbøielighed for den skjønne Slægtning synes at have været af den allerflygtigste Art. Henimod to Aar efter blev han endelig troløbet; Valget faldt paa den unge Grevinde Erdmuth Dorothea af Neuß, en Søster af hans omtalte Ven. Noget dybere Tilbøielighed synes han ikke fra først af at have

næret for hende, og det lader næsten til, at Forbindelsen var ordnet af hans og hendes Slægtninge. Man syntes ogsaa, at han var meget kold imod hende, men, mod den Bestyldning forsvarer han sig. Han forsikrede i et Brev til en Ven, at han var hende hjertelig hengiven, men, tilføjer han, Gud bevare mig fra, at jeg skulde have nogen kjødelig, jordist Kjærlighed til hende, det er hendes indre, ikke hendes ydre jeg har faaet kjær; hvad der har draget hende til mig er hendes Tro og Kjærlighed til Gud. Alt dette kan være skjønt nok, men man vil dog ikke negte, at en saadan Betragtning af Kjærligheden ikke er den for en Yngling naturlige. Sit Bryllup holdt han den 7de Septbr. 1722, og Ægtefæltet blev lykkeligt; hun blev hans trofaste ledsagerinde og gik ganske op i hans Livsgjerning. Nu var han altsaa gift, hans Bedstemoder havde for hans Arv kjøbt Riddergodsset Bertholdsdorf til ham, og endelig var han, som sagt er, bleven ansat i den sjariske Kurfyrstes Tjeneste; men Trangen til at kunne arbejde for den Herre Kristi Sag var fremdeles stærk hos ham; han holdt vel Bønnemøder og Sammenkomster i Speners Mand, men han længtes efter en bestemt og selvstændig Gjerning i Guds Rige, og han følte sig derfor som en ledig Arbejder, som endnu ikke var tagen i Tjeneste.

III.

Zinzendorf og de måhriske Brødre.

Kort før Zinzendorfs Bryllup stod, var der til hans Guds kommen en liden Flok Flygtninge fra Nabolandet Mähren. De vare fordrevne for deres Troes Skyld, og de kaldte sig måhriske Brødre. De tilhørte et evangelist Kirkesamfund, som var ældre end Reformationen; thi

de førte sin Oprindelse tilbage til Johan Hus, Luthers store Forløber. Resterne af hans Tilhængere havde nemlig holdt sig gjennem Aarhundreder, stjønt under Stadigt Tryk. De havde sin egen Kirkeforfatning og styredes af Klostre og Biskopper, der sammen med Menigheden øvede streng Kirketugt. I et Par af disse mähriske Menigheder var der netop ved den Tid paany bleven vaft et dybere oandeligt Liv, især igjennem en Tømmermand Kristian Davids Prædiken. Denne ualmindelige Mand var gjennem stærke, indre Kampe bleven ført til Gud, han tilhørte fra først af den katolske Kirke, men den kunde ikke give ham den Fred han søgte; først blandt de lutheriske Kristne fandt han den. Han lærte Zinzendorf at kjende, og han prisede Gud, der ogsaa blandt denne Verdens store havde opvaft Vidner om den Herre Kristus. Det var efter hans Forslag, at endel af de i sit Hjem forfulgte mähriske Brødre besluttede at udbandre, men kun nogle faa havde dog Mod til at sætte Beslutningen i Værk, og med dem kom han i Juni 1722 til Bertholdsdorf. Zinzendorfs Forvalter, Heig, modtog dem i dennes Fravær paa det venligste, og der blev indrømmet dem Bopæl, vistnok ikke i Landsbyen, men i en ubeboet skovrig Eng indunder Gutberg. Her var det, at Kristian David den 17de Juni med sin Dre fældede det første Træ til Bygningstømmer med de Ord: „Her har Fuglen fundet sit Hus og Svalen sit Nede, nemlig Dine Ultræ, Herre Zebaoth“ (Psalme 84). Det var Begyndelsen til Herrnhut.

I Oktober Maaned blev det første Hus færdigt, og da Zinzendorf i Begyndelsen af December med sin unge Brud kom til Bertholdsdorf, kunde han glæde sig ved Synet af et smukt lidet Hus i den før ubeboede Skov. Han tog strax ind til Brødrene, hilsende paa dem, bød dem velkomne og faldt tilsidst paa Knæ og bad med dem. Den øvrige Del af Vinteren tilbragte han paa sit Gods, og det

Lidscrum, der nu aakner sig, hører til de lyseste og skjønneste i hans Tid. Han var saa lykkelig at faa en dygtig Præst til sit Gods, nemlig Johan Andreas Nothe, en djerv lutherisk Prædikant med dyb Fromhed og Iver for den rene Lære. Sin Stilling til ham havde Zinzendorf allerede betegnet i hans Kaldsbrev, naar han siger: „I mig skal I mere have en tro Redhjælper og kjær Broder, end en Herre. Skjønt svag og ringe vil jeg i den Herre Jesu Kraft kjæmpe med Eder. Drag derfor hen og gjør af Ordenen en deilig Bolig for Herren.“ Han samlede snart mange om sin Prædikestol, selv fra Nabobyerne kom der Tilhørere, og Zinzendorf støttede ham trolig; som hans Kateket gjennemgik han hver Søndag Eftermiddag for Ungdommen Nothes Prædiken fra Formiddagen. Ogsaa Nabopræsten i Görlich, Schäfer, stiftede han Bekjendtskab med, og disse tre var nu stadig at se sammen. Udpaa Vinteren kom ogsaa Fredrik von Batteville til ham. Denne, en Adelsmand fra Schweiz, havde allerede i Halle sluttet sig til Zinzendorf, hvor han hørte med til hans Sennepskornsorden, og fra den Tid af havde der udviklet sig et fortroligt Venstabsforhold mellem dem. Faa eller ingen stod hans Hjerter saa nær som Fredrik von Batteville; han var en from elskelig Personlighed, der mere end en gang virkede dæmpende paa Wennens Hefstighed. I denne Kreds havde Zinzendorf sine bedste Timer. Man talte helst om aandelige Ting, og hver meddelte af sin egen indre Erfaring, og her var det ogsaa, at hans Vængsel efter det hinsidige, og hans Kjærlighed til Frelseren saa ofte fik sit Udtryk i Sange, tilblevne i Diebliffet. Han digtede ud af sit Hjertes Dyb, og naar Vinden var over ham, strømmede Sangen saaledes fra Hjerte og Mund, at alle følte sig grebne og løftede, og det er hans bedste Sange, der blev til paa den Maade. De Bønnemøder, de fire Venner holdt, var først af en ganske privat Natur, men snart

fik ogsaa fremmede Afgang og der strømmede nu Folk til fra alle Kanter. En almindelig Opvækkelse sporedes i Bertholdsdorf, og snart samlede sig en stor Skare opvakte Troende om Kotthe og Zinzendorf. Nu begyndte endelig en Birketreds at aabne sig for den sidste, som han saa længe havde ønsket. Det Liv, der var vaakt i hans Nærhed, skulde bredes videre ud. Den spenske Tanke, gennem snevrere Kredse af sande Troende at fornye den hele Kirke, blev optagen af Zinzendorf. Den Brønd af levende Vand, som holdt paa at fremvælde i Bertholdsdorf, skulde ledes ud over den store Kirkeager, forat virke befrugtende paa den hele Menighed. Brødrene fra det lille Hus inde i Skoven under Hutberg kom ogsaa af og til over til Bertholdsdorf; men idethale holdt de sig mere affondrede, og Zinzendorf tænkte nok mindst, at denne lille Kreds skulde blive Stammen i den Menighed, som han siden skulde samle. Kristian David var dens Hoved, han reiste stadig frem og tilbage mellem Hurberg og Mähren og vedligeholdte saaledes Forbindelsen med de betrængte Brødre i Moderlandet. Af og til kom ogsaa en Flygtning over Grændsen og blev da vel modtagen i Bertholdsdorf. Kristian David, som forudsaa at der vilde komme mange flere, fik sat igjennem, at der blev bygget et stort Hus, der skulde bruges til Forsamlingslokale og Herberge for Flygtningerne. Imidlertid blev Trængselen i Mähren stedse større, 5 af de mest anseede Brødre besluttede da at udvandre, blandt dem var David og Melchior Mitschmann. De havde Valget mellem at antage den katolske Tro og at flygte. Med det Løsen „Al Jorden er Herrens“ tog de Vandringstøtten og drog afsted. For ikke at vække Opsigt brød de op i Nattens Stilhed, ladende alle sine Giendele efter sig. Komne udenfor Byen faldt de paa Knæ i Bøn. Mægtigen styrkede reiste de sig, og nu gik Veien over de kjendte Stier gennem den vilde Skovegn, der udbreder sig op

mod Lausitz; men fra den lille Klare Læber lod en gammel Pillegrimsfang, som deres Fædre Harhundreder tilbage havde sunget. Maalet for deres Reise var ei bestemt, men Veien gik dog forbi Bertholdsdorf, og da de kjendte Kristian David og de tillige havde Anbefalingsbreve med til Zinzendorf, dreiede de af til denne By. De kom til hans nyopførte grevelige Bolig, der var stor, men havde intet herstabeligt Ydre. Over Indgangen læste de med store Bogstaver „Bethel“ og nedenunder stod:

I dette Hus vi holder ifkun Aast,
derfor er det ei smukt, men Grunden den er fast.

Saa vender Eder til det faste Sted I, som ere bundne
i Haabet. Sach. 9, 12.

Didop gaar Veien, end et Hus vi har,
og det er Himmelborgen lys og klar.

De gik ind og bleve vel modtagne af Zinzendorf, men de syntes dog, at han lod den fornemme Mand altfor meget træde frem; de havde ventet at blive modtagne med aabne Arme af en Broder, men istedetfor var de blevne stillede for en Greve, der efter deres Mening holdt vel meget paa sin Rang og Værdighed. Paa Veien til Kristian Davids Hus talte de derfor om, at de vel gjorde rettest i at drage videre. Men den Dag skulde der netop være Fest ved Hutberg. Taget var reist over det ny Forsamlingshus, dette skulde indvies, og de besluttede at overvære denne Festslighed. Og her modtog de et ganske andet Indtryk; Zinzendorf holdt en Tale fuld af Ild og Kraft; og han sluttede med Ønsket, om at Gud ikke maatte lade dette Hus staa længer, end det til Frelserens Pris var en Kjærlighedens og Fredens Bolig; tilslut holdt Watterville en Bøn, varm og inderlig, en fri og frisk Udstrømning af hans eget

bevægede Hjerte. Da han var færdig, og Fæstligheden var tilende, gik Brødrene til Kristian David, hilste paa ham og bad ham om Herberge. Han modtog dem venligt, de blev og trivedes vel i det nye Hjem og de blev snart Kjernen i den lille Menighed ved Gutberg.

Disse Tildragelser falder mellem 1722—1724. Det er Zinzendorfs bedste og lykkeligste Tid. I den forholdsvis snevre Kreds af troende var der et Sammenhold og en indbyrdes Kjærlighed, der minder os levende om den apostoliske Tid, da de troende var varagtige ved Apostlernes Undervisning, i Samsundet, i Brødsbrydelsen og Bønnen. Endnu var ingen Splittelse indtraadt, og Dommen over det nyvakte Liv i Bertholdsdorf lød gunstig fra alle dem, for hvem Kristi Kirkes Vært var en Livsfag. Men endnu var alt uudviklet og i sin første Begyndelse. Modfætningerne, som virkelig var der, laa endnu skjulte, men de maatte dog engang komme frem, og efter den første Kjærligheds Tid følger der Kamp og Adskillelse, men dermed ogsaa Sigtelse og Renselse.

Zinzendorf vilde gjerne drage opvakte og troende ogsaa fra andre Dele af Tyskland til sig for igjennem dem at kunne virke udover det lille Bertholdsdorf, men ung og uerfaren, som han endnu var, forstod han ei at prøve Landerne, og han indlod sig derfor ofte i Forbindelser, som han siden dyrt maatte angre. Rygtet om den unge Greve, der aabnede et Fristed for alle Guds Børn paa sit Gods, gik rundt om, og snart strømmede der Mennesker til fra alle Kanter. Hos flere af disse var der utvivlsomt et alvorligt kristeligt Liv, men hos mange var der vistnok ogsaa mindre rene Bevæggrunde, som førte dem til Zinzendorf. Sværmere og Separatister, som i sit Hjem havde levet under Tryk, haabede her at faa Fred og gode Dage og komme til Magt og Ære; og snart frembød Bertholdsdorf det mest brogede Skue. Der var Lutheraner og Refor-

morte, mähriske Brødre og Schwonkfeldianere*), af og til kom der ogsaa en Papist eller en Gjendsber. I Bogn-dessen gik det vistnok godt, saalænge som Zinzendorf ved Psalmer, Prædikener og Bønner kunde holde dem i Kande, og han ydede her virkelig det utrolige. Naar han var paa sit Gods, prædilede han næsten daglig, og om Søn-dagen varede de Andagtsøvelser, han ledede, fra den tidlige Morgen til den sildige Aften, kun med smaa Afbrudelser. Men for det første nødte hans Embedsforretninger ham ofte til at opholde sig i Dresden, og for det andet, selv om han havde været stadig tilstede, vilde han ikke gjennem hint Fællesskab i fromme Rørelser og Andagtsøvelser have magtet at holde den indbyrdes Uenighed tilbage, dertil var den for stor. Paa den ene Side stod den djerve J. A. Rothe, som Forsvarer af den lutheriske Rettroenhed, og vilde ingen stede til Alters, udenat vedkommende først havde erklæret, at hans Tro var i Samklang med den augs-burgske Bekjendelse, paa den anden Side gjorde Mährerne Forbring paa Gjenindsførelsen af deres gamle Kirkeforfat-ning, og mellem disse to udprægede Partier bølgede den store Skare af opvakte og Sværmere, som ikke vidste, hvor de skulde hen. Zinzendorf blev rent ulykkelig; hans Ansæelse begyndte at rokkes, og hans Ungdom og Uerfaren-hed gjorde hans Stilling stedse vanskeligere; forgjæves søgte han at samle de stridende paa den fælles Grund, som Kjærligheden til den korsfæstede Frelser giver, det lod sig ei længer gjøre; Striden blev for hver Dag alvorligere; en Retslærd fra Boigtland, der synes at have været en religiøs Dpvigler af værste Slags, benyttede sig af Zin-zendorfs Fravær til at gjøre Forvirringen endnu større, og det saa ud til, at det Liv, der var vakt, skulde ende i det uhyggeligste Sværmeri. En stor Fare laa her nær

*) En Sekt fra Reformationstiden, som forfakter Daab, Nadvere og alt ydre Kirkeliv.

for Greben, den nemlig at bruge den Magt han som Herre og Dyrighed havde til at sætte sin Villie igjennem; men heldigvis faldt han ikke i den Fristelse; thi det var en urygkelig Grundfætning for ham: at bruge Magt i Samvittighedsfager er baade uforstandigt og urigtigt. Endelig lykkes det hans ihærdige Bestræbelser at faa standset Ondet. Han enedes med Nothe om, at Brødrene i Herrnhut skulde udgjøre et helt for sig med deres gamle mäbriske Kirkeforfatning, medens Menigheden i Bertholdsdorf fremdeles, som før, skulde høre ind under den gamle Kirkestyrelse, men begge skulde anerkjende den augsburgske Bekjendelse. De, der ikke vilde indgaa paa dette Forlig, maatte reise sin Wei, og saaledes blev man tvit de værste Urostiftere. Det var en stor Lykke for Zinzendorf, at han i de mäbriske Brødre havde en fast Kjerne, om hvilken Menigheden kunde samle sig. Trods de stadige Forsølgelser, de havde været udsatte for, og som vistnok kan give Troen Anledning til at udfolde sig paa det herligste, men som ogsaa kan aabne en vid Mark for Sværmeri og Fanatisme, havde de bevaret en Udruelighed og Nøgternhed, som ofte virkede dæmpende paa Zinzendorfs glødende Iver. De erklærede sig villige til at antage den augsburgske Bekjendelse mod at de fik gjennemført deres gamle Menighedsforfatning; det sidste indrømmedes dem saa meget heller, som den hvilede paa et fast apostolisk Grundlag. Zinzendorf blev kaaret til Menigheds-Forstander, og ved Siden af ham valgtes 12 Ældste, der skulde have den høieste kirkelige Myndighed; Fredrik von Wattenille blev udseet til hans Medhjælper; de fleste Menighedsanliggender skulde afgjøres af Forstanderen i Forening med 4 blandt de Ældste valgte Mænd, i vigtigere Sager traadte alle 12 sammen med hin; og i Tilfælde af Strid skulde Herren selv gjennem Lodkastning afgjøre Sagen. Menigheden blev igjen delt i mindre Samfund og

Kor; de gifte Mænd i et, de unge Karle i et, Hustruerne i et, de ugifte Piger ligeledes i et o. s. v. og hvert af disse Kor havde sine egne Andagtstimer, sine Fesfdage og sine Psalmer. Gjennem denne Sammenslutning i mindre Kredse skulde den religiøse Inderlighed fremmes, ligesom ogsaa den hele Menighed herved kunde holde et vaagent Die med hver enkelt. Der blev endog fattet Bestemmelser om Klædedragten. Den Farve, som Hattesløisen havde, skulde adskille Søsterkorene fra hinanden. Enkerne skulde have en hvid, Hustruerne en blaa, Jomfruerne en rosenrød og de smaa Piger en mørkerød Sløife. Sørge dragt blev forbudt; thi Døden skulde ei for den fromme være nogen Aarsag til Sorg. Reglerne for den nye Menighedsordning blev vedtagen 12te Mai 1727, hvilken Dag derfor ogsaa regnes for den fornyede Brødre menigheds Stiftelsesdag; alle aflagde en for en høitidelig det Løfte at ville elske den Herre Jesus og afholde sig fra al indbyrdes Trætte og Riv.

Vi staar her ved et Vendepunkt i Zinzendorfs Liv; ved at lade sig vælge til Forstander for Menigheden i Herrnhut bliver hans Sag paa det næste knyttet til den, og naar han i det følgende fremdeles arbejder for at vinde Sjæle for Frelseren, saa sker dette hovedsagelig gjennem de måhriste Brødre, ligesom ogsaa disse mere og mere bliver den Grundstamme, om hvilken alle de sluttede sig, som gjennem Zinzendorf blev dragne til Kristus. Bertholdsdorf træder fra nu af i Baggrunden og Herrnhut bliver den hele Bevægelses Midtpunkt.

Men Dommen over Zinzendorf og hans Benner lød ei længer saa gunstig som før, den Uvillie, som nu begyndte at yttre sig, udgik vistnok for en Del fra det Fiendskab, som Sandhedens Modstandere til alle Tider viser mod den Kristendom, som føres ind i Livet og der aabenbarer sin omdannende Magt, men ogsaa mange af dem, som ikke

kunde frakjendes religiøse Interesser, ja flere fromme og
 høitagtede Kristne begyndte at nære Betænkkeligheder. Zin-
 zendorf var ingen af de Retninger tillags, som ved den
 Tid var de stærkeste inden den lutherste Kirke, han stod
 an mod begge, hverken de strengt rettroende eller
 Pietisterne kunde han enes med, han var vistnok
 berørt af dem begge, han taler jo selv om sin hallste
 Praxis og sin wittenbergste Theori; men efterhaanden som
 han kom til større Klarhed over sit indre Liv og dette i
 sin Siendommelighed traadte frem, viste det sig, at han stod
 fjernt baade fra de gammel dags rettroende og Pietisterne,
 og Forfjellen var ingen uvæsentlig, men meget mere en
 dyb og gjennemgribende, der ogsaa boredestedet for at af-
 tage; saa rosværdig end de rettroendes Fastholden ved
 den lutherste Læres Aenodie var, kan der dog ei negtes,
 at deres Synskreds begrændsedes af den lutherste Kirke-
 afdelings snevre Stranker, og at de havde vanskeligt for
 at finde troende Kristne udenfor den; selv de Reformerte,
 som stod dem nærmest, beljæmpede de med en Ufordragelig-
 hed uden Lige, over Forfjellen glænte de Overensstemmelsen
 i de store kristelige Grundsandheder. Men anderledes var
 det med Zinzendorf. Det bevægende i hans indre Liv var
 den personlige Kjærlighed til Frelseren, denne og ikke en i
 bestemte Artikler formuleret Troesbekjendelse var efter hans
 Mening Særkjendet for en Kristen; dertil kom, at han paa
 sine Reiser havde faaet personlig Erfaring for, at der var
 oprigtige Kristne ogsaa andre Steder end i den lutherste
 Kirke. Kardinalen af Noailles var jo en Katholik, og
 hans bedste Ven, Fr. von Watteville, tilhørte den refor-
 merte Kirke. Dermed være det aldeles ikke sagt, at Zin-
 zendorf var ligegyldig for den lutherste Kirkes rene Lære,
 han var selv en tro Tilhænger af den augsburgste Bekjen-
 delse, men over Frelsens store Grundsandheder traadte de
 for den lutherste Kirke særegne Læresætninger i Baggrund.

den. Derfor var det ogsaa, at han foreslog Francke, at de skulde arbejde sammen paa en Union mellem de lutheriske og reformerte Kirker, hvor der med Bibehold af hver Kirkes særegne Betjendelse skulde være Enhed i Forfatning og Gudstjeneste — en Tanke, der som bekendt i dette Aarhundrede er gjenoptagen af den præfiske Styrelse og har ledet til Oprettelse af den saakaldte unerte Kirke, — men Francke fandt Forslaget for ubøveligt og tral sig tilbage; dette rygtedes og Zinzendorfs Bestræbelser blev høist ilde optagne af de fleste. Endnu mere Forargelse vakte den Belivillie han viste alle Sværmere og Separatister, som i stort Antal kom til Herrnhut og nedsatte sig der; især tog man Anstød af, at han havde tilladt en Skare Schwendfeldianere at nedsætte sig paa sit Gods. Disse fromme, siikfærdige Folk, i meget lignende Kvækerne, havde altid været en Gru for de rettroende Lutheranere. De forfæstede nemlig Daab og Nadvere og dertil alt ydre Kirkevæsen; men trods deres store Afvigelse i Lære havde der holdt sig megen religiøs Inderlighed og hjertelig Fromhed hos dem, styrket ved Samsundets Lidenskab og de mange Forfølgelser, de var udsatte for. Zinzendorf anerkjendte dem som Brødre i Herren og modtog dem med Venlighed. Men allermest Fortørnelse vakte dog de Forbindelser, han indlod sig i med Katholikerne; ogsaa de troende Sjæle, som fandtes iblandt dem, vilde han træde nær og han udgav derfor 1727 en „kristkatholisk Synges- og Bedebog“ for sine katholske Venner. Bogen blev modtagen med Bifald af dem, den var bestemt for, men hans Modstandere mellem de strengt Rettroende kaldte ham en hemmelig Katholik og bebudede hans snarlige Overtræden til Papismen. Haret efter tænkte han paa atter at udgive denne Bog i en noget forandret Skikkelse, og forat sikre den en større Udbredelse troede han at burde træde i nærmere Underhandlinger med Paven selv om den. Han opsatte derfor en Skrivelse til

denne, der imidlertid ikke blev affendt; da Zinzendorf selv begyndte at finde Sagen noget betænkelig. Udlåstet til dette Brev blev siden fundet af en fremmed i hans Bestemoders Bibliothek i Grosshennersdorf, hvor det som Læsemærke laa i en Breven tilhørende Bog. Hui fremmede var taktløs nok til at læse det igjennem og tillod sig saa at stikke det i Lommen. Han lod det derpaa gaa omkring i en Mængde Afskrifter; og snart vidste alle og enhver at fortælle, at Zinzendorf havde skrevet til Paven. Da Nygget om dette naaede ham selv, benegtede han naturligtvis med Bestemthed, at have affendt noget saadant Brev, og han forlangte med Hefstighed Udlåstet tilbage. Dette blev negtet, og Brevet blev endog udgivet i Trykken; forgjæves forklarede han den rette Sammenhæng, en Mistanke blev dog siddende, og den stædede ham og hans Sag i høi Grad.

I Kamp mod Tidens sneverhjertede Orthodori (Rettroenhed) havde Zinzendorf Ret, forsaavidt som han med Styrke fremhævede den fælles brede Grundvold, paa hvilken alle Kirkeafdelinger hvilede, nemlig Troen paa den korsfæstede Frelser, men han tog feil, naar han troede, man kunde overse den Forskjel, som i Tidens Løb havde udviklet sig og dermed faaet sin historiske Berettigelse. Et er, i Katholiken, den Reformerte og Seltereren at kunne se den Kristne, noget andet er det paa Grundvold af det almentristelige at ville hidføre ogsaa et ydre Samfund mellem Kristne af forskjellige Troesbekjendelser; det sidste lader sig aldrig gjøre saalænge Forskjellen bevidst er tilstede, det maatte ogsaa Zinzendorf selv erkjende.

Men heller ikke Pietisterne kunde han enes med, trods han følte sig mere beslægtet med dem end deres Modstandere. Disse mente nemlig, at kun den kunde kaldes en sand Kristen, der gjennem en alvorlig Bodskamp gennem et fuldstændigt Brud med en tidligere Tilstand i Synd og Gudforladthed havde kæmpet sig frem til Naaden.

nu var Zinzendorf oprigtig nok til at erklære, at han for sit personlige Bedkommende intet kjendte til en saadan Bøds-kamp, som Pietisterne talte om. Han vilde ikke negte, at der gaves mange, som enten paa Grund af deres tidligere syndige Levnet, eller ogsaa formedelst en vis naturlig Sinds-beslaffenhed vanskelig vilde kunne naa frem til Kristus uden gjennem haarde aandelige Kampe, gjennem Sulte og Taarer, men at sætte dette som en Regel og det en Regel uden Undtagelse fandt han at være aldeles urigtigt. Han mente, at Tallet paa dem, som blev staaende i sin Daabspagt, ikke var saalidet endda, og om sig selv haabede han jo, at han var en af dem. Han udtaler sig meget udførligt om dette Emne. Et Sted siger han: „Jeg ved vel, at den aandelige Fødsel ikke foregaar saa udenvidere, men at ville bestemme Fødselsmerternes Grad eller at anbefale den Slags Bøds-kamp, som visse aandelige Ammer driver paa, og som saa frembringer en Baanfødning med tusinde Lyder istedetfor et velstabt Barn, dertil skulde selv den augsburgske Beskjendelse ikke kunne overtale mig, om den sagde det, og endnu mindre vil jeg tro de Herrer Theologer, da den ikke siger det; jeg holder alt dette Fødselsarbejde, hvormed man anstrenger Sjælene, ikke blot for unyttigt, men endog for skadeligt.“ Et andet Sted siger han: „Disse Folk vil, at en Sjæl, der for første Gang græder for Frelserens Skyld, endnu maa holdes tilbage nogle Uger, Maaneder og Aar forat gjennemgaa den og den Udvikling, før den kan kaldes hellig og gjensødt. I mine Tanter er der allerede noget helligt i for Frelserens Fødder at kunne græde om Naade.“ Her kunde han ikke give en Haarsbred efter; thi Sandheden i hans eget Troesliv vilde jo rokkes, dersom hans Modstandere havde Ret. Han forfegtede derfor sin Mening herom med Kraft og Bestemthed, undertiden ogsaa med en Hefstighed, som viser, at Ynglingens Varme endnu ikke havde forladt ham. Dette i Forbindelse med hans

liblige Væsen, hans fornemme halvt verdslige Ydre, han var mindst af alt et Høngehoved, fjernede ham fra Theologerne i Halle og deres Benner.

Vi ser ham saaledes gaa sin selvstændige Gang, uden at høre af til nogen af Siderne. For ham var ei Betærelsen af den overleverede Kirkelære i en uforandret Form, ei heller det kristelige Livs Aabenbarelse paa en af en bestemt Retning anerkjendt Maade, Hovedsagen; det MaaL, han havde sat sig, var at samle alle dem, der havde Frelseren kjær, til et stort Samfund, ligegyldig hvilken Kirkeafdeling de tilhørte; hvorledes dette skulde ske, hvordan dette Samfund skulde være, ja det var nok han den sidste, som med Bestemthed kunde sige. Nogen klar Plan forelaa ikke; derfor blev ogsaa hans Tanke væsentlig omformet ved Forholdene, som han maatte høre sig for.

IV.

Zinzendorfs Værk fremmes.

For hvert Aar, som gik, voksede den gjenopreiste Brødre-menighed i Størrelse, og hvorvel Uvillien mod den voksede med, lykkedes det Zinzendorf selv hos de bitterste Modstandere at aftvinge en ufrivillig Anerkjendelse af det gode i hans Gjerning. Der rygtedes underlige Ting om den rige Mandens Udgydelse i Herrnhut, man vidste at fortælle meget om Kraften i Zinzendorfs Bøn. Den havde rebet hans Ben, en af Menighedens Eldste, Martin Dober ud af Dødens Arme, ligesom Luthers Bøn engang havde frelst Melancton. Flere, der paa Grund af Ulydighed var udviste af Menigheden og siden havde bagtalt den og dens Stifter paa det skammeligste, var enten døde en pludselig Død eller blevne slagne med Banvid, og meget andet af

samme Slags: Alt dette fik rigtignok i hans Fienders Dine et ganske andet Udseende, og selv de mere maadeholdne fandt, at det var en Anmasselse at tilskrive det en umiddelbar guddommelig Mellemkomst, der godt kunde forklæres paa en naturlig Raade.

Men Zinzendorfs Syn gik udover Herrnhut; den Menighed, han her havde samlet om Frelseren, skulde igjen virke tilbage paa det større kirkelige Samfund, den tilhørte; her var det nu langt fra hans Mening at optræde som nogen Sektstifter, han vilde kun gennem den fornyede Brødre-menighed vække Liv i det større Kirkelegeme. Forat fremme denne sin Hensigt forordnede han, at Menigheden i Herrnhut ikke skulde være fast knyttet til Stedet, men, som han udtrykte sig, en Pilgrimsmenighed, hvis enkelte Lemmer altsaa blev udsendte forat virke for Evangeliet. Denne Ordning var saameget heldigere som det stille Liv ikke passede for Flertallet af disse måhriske Brødre, der gennem Forfølgelse og Flugten fra deres Fædreland var komne bort fra det mere rolige Levetsæt. Desuden blev disse Udsendelser et Afløb for den religiøse Iver, der stængt inde let kunde fortæres i Sværmeri, ligesom ogsaa denne Udvidelse af Menighedens Gjerning maatte virke fremmende og vækkende paa dens Kraft og Energi. Zinzendorf havde fra først af utvivlsomt tænkt paa hele den kristne Kirke som Mark for sin Virksomhed, men Forholdene nødte ham til at indskrænke sig til den protestantiske Verden. Den Forbindelse, han havde indladt sig i med Papisterne, havde jo skaffet ham blot Fortrød, og Forhandlinger, han havde ført med den græske Kirke, havde heller ikke ledet til noget Resultat. Men idet Virkekrædsen begrændses, faar ogsaa det hele Bærl større Fasthed og mere Holdning. Da aabnes der Udfigter paa en anden Kant, som Zinzendorf mindst havde tænkt paa, og det var Missionen blandt Hedningerne.

Den nærmeste Anledning til, at Brødrene traadte i et nærmere Forhold til Hedningemissionen, var en Reise af Zinzendorf til Danmark. Allerede i 1727 træffer vi to af de mest anseede i Menigheden, Brødrene Johan og David Nitschmann, i Kjøbenhavn. De medbragte en kort Fremstilling af Brødremenighedens Historie til Prinds Karl, Broder af Fredrik IV. Tre Aar efter besteg Kristian VI Thronen; han var en from Mand med varme kirkelige Interesser, og han troede sig kaldet til at reformere Kirken i sine Lande. Zinzendorf havde lært ham og hans Hustru Sofie Magdalene at kjende under deres Ophold i Tyskland og havde modtaget et særdeles godt Indtryk af dem. Da han nu desuden fik høre om de mange opvakte i Danmark og især om det gudelige Liv ved Hofet, troede han, at der her ogsaa for ham var noget at gjøre. Men han vilde dog først spørge sin Menighed tilraads, før han reiste, der blev formelig voteret om hans Afreise; 138 stemte for, 4 mod og 15 afholdt sig fra at stemme. Efter saaledes at have faaet Menighedens Billigelse drog han afsted den 23de April 1731. Han blev modtaget paa det bedste, og ved sit indtagende Bæsen vandt han aldeles Kongen; saa kunde ved sin personlige Omgang øve en saadan Indflydelse, selv Modstandere formaaede han at omstemme, naar han blot fik være sammen med dem. Kongen blev saa indtagen i ham, at han for fuldt Alvor tænkte paa at knytte ham til Danmark og den danske Kirke, og der er bleven sagt, at han tilbød ham Plads i Ministeriet. Men Zinzendorf var ikke til at bevæge; trods de store Fordele, som Tilbudet frembød, vilde han ikke forlade den større Virkekræfts forat binde sig til den mindre. Kongen viste ham dog fremdeles sin Gunst, idet han udnævnte ham til Ridder af Dannebrog, hvilket dengang havde langt mere at sige end nu; det kostede Zinzendorf megen Kamp, førend han kunde bestemme sig til at modtage

Ordenen, thi han fandt denne **Øre** uforenelig med sin Stilling som Jesu Kristi ringe Tjener. Etjont der saaledes blev gjort meget **Væsen** af ham, og tjont han traf mange **Landsskæller**, saa længtes han dog tilbage til **Herrnhut**. Der var nemlig meget, som stødte ham. Det danske Hof under **Kristian VI** var ligesaa ceremonielt som fromt, det fremstillede den forunderligste Forening af Gudelighed efter pietistisk **Vis**, og den strengeste Etikette tilskaaeren efter tytt **Mønster**. Intet var **Zinzendorf** saameget imod som dette Hofvæsen, han sølte sig snart som i et **Fængsel**. Alle disse **Smaating**, som med **Nøiagtighed** skulde iagttages, var ham af **Hjertet** imod, og han skriver derfor til sin **Hustru**: „Jeg kan ikke paatage mig at fremme den gode **Sag** ved dette Hof, thi der gaar saamegen kostbar **Tid** tilspilde med de ringeste **Smaating**, saaat man ikke kan bære det **Ansvar** for **Gud** saaledes at misbruge **Dage** og **Timer**.“ Hofslusten blev ham uudholdelig, og den 1ste **Juli** forlod han **Kjøbenhavn** forat vende tilbage til sit kjære **Herrnhut**; men før han drog afsted, indtraf der dog noget, som skulde blive af største **Vigtighed** og som giver **Opholdet** her dets egentlige **Betydning**. Han traf først et **Par Grønlændere**, som fortalte ham om deres **Landsmænds** sørgelige **Tilstand** i aandelig **Henseende**, om **Præsten Egedes** **Arbeide** iblandt dem, der i det sidste havde haft saaliden **Fremgang**, fordi han næsten ingen **Hjælp** havde saaet; siden stødte han paa en omvendt **Neger** fra dansk **Vestindien**, som gav ham en **Skildring** af, hvordan **Tilstanden** var derover paa **Plantagerne**, hvorledes **Negrene** næsten alle var **Hedninger** og levede i dyb **Bankundighed** og i høi **Grad** **sædelig** **forvildede**; han fortalte om en **Søster** af sig, der var **hedensk**, og om hende tilspøiede han trohjertet, at hun sikkert vilde blive **Kristen**, naar blot nogen vilde **prædike** for hende. Alt dette gjorde dybt **Indtryk** paa **Zinzendorf**, og før han forlod **Kjøbenhavn**, havde han besluttet, saa

snart en Beilighed fremhød sig, ogsaa at udvide sin Virksomhed til Hedningerne.

Allerede Maret efter tog Leonard Dober og David Nitschmann over Havet til Vestindien forat bære Budskabet om Frelseren ud blandt Neger-slaverne, og det følgende Aar reiste Kristian David til Grønland for sammen med Hans Egede at virke blandt Eskimoerne. Kun 5 Aar var gaaede siden Menighedens Fornyelse, og den havde allerede Udsendinge hinsides Havet i en anden Verdensdel.

Men netop denne Menighedens raske Udvikling gjorde det saameget mere nødvendigt for Zinzendorf at sørge for dens indre Ordning og, forsaavidt som han troede dens nærmeste Fremtid knyttet til sin Person, da at træde i et endnu næiere Forhold til den end det, i hvilket han hidtil havde staaet. Han var vistnok Menighedens Forstander, og tillige som Greve og Eier af Herrnhut dens nærmeste verdslige Overhoved, men han var dog fremdeles Bøgmænd. Skulde han paa en mere direkte Maade vedblive at arbejde sammen med den, og tillige være dens Beder, da maatte han indtræde i den præstelige Stand. Her fremhød der sig mange Vanskeligheder. At en af Rigets høie Herrer, en Greve, Ridder af Dannebrog, og Herre til Bertholdsdorf, vilde blive Præst, fandt mange underligt. Hans Slægtninge, selv hans Hustru havde store Betænkkeligheder, heller ikke blandt Brødrene billigede man ubetinget hans Forehavende. Dertil kom ogsaa noget andet. Han var vistnok theologist dannet, men den Prøve paa Rettroenhed og Kundskaber, som var Betingelsen forat kunne indtræde i præstelig Virksomhed, havde han ikke aflagt. Men trods disse Vanskeligheder bestemmer han sig dog forat blive Præst. Medens han under alvorlige indre Kampe overveiede dette, kom der fra en Kjøbmand Richter i Stralsund en Anmodning om, at der maatte sendes ham en

Huslærer af Brødrene. Zinzendorf griber Anledningen og reiser selv under Navnet Hr. Ludvig, kommer ukjendt til Stralsund og bliver strax antagen. Han sætter sig i Forbindelse med Byens Superintendent (Biskop) Langemach, der endog lod den fremmede Huslærer prædike for sig, og under Følelsen af egen aandelig Armod og Afmagt, men tillige af Guds Naades Nidgdom holdt han sin første Prædiken. Han vandt ganske Langemach for sig, og denne betroede ham blandt andet, at han arbejdede paa et Vært mod Kjæfteren Zinzendorf og Brødremenigheden, og her kunde nu den fremmede Huslærer yde mangt et Bidrag, som den lærde Herre modtog med Tak. Under disse Samtaler, ved hvilke Langemach bragtes til Erkjendelse af, at Brødrene fra Herrnhut ikke var saa farlige endda, aabenbarede endelig Zinzendorf til den andens store Forundring, hvem han var, og hvilken Hensigt han havde med sin Komme. Han bad om at blive underkastet en Examen af Biskoppen. Denne var i Begyndelsen ubillig til at indgaa paa Zinzendorfs Bøn, men endelig gav han efter. Han skulde overhøre ham og, i Tilfælde af at han bestod Prøven, skulde han give ham Rettroenhedsattest. I Forbindelse med en Dr. Sibeth, en meget anseet Theolog, underkastede han ham en Examen, som varede i flere Dage. Efterat denne lykkelig var bragt tilende, og efterat han under stort Tilløb havde holdt nogle Prædikener, erklærer de strenge Herrer sig endelig tilfredsstillende og meddeler ham den attraaede Attest. Nu havde han de ydre Betingelser forat kunne blive ordineret, og samme Aar 19de Decbr. 1734 blev han ogsaa i Tübingen viet til Præst i den lutheriske Kirke. Dette sidste, at han var bleven lutherisk Præst, lagde han megen Bægt paa, thi han vilde mindst af alt bryde med den Kirke, af hvilken han var fremgaaet; meget mere ønskede han som Forstander for Brødremenigheden og som lutherisk Præst at danne det forbindende

Kellemled mellem Herrnhut og den lutheriske Moderkirke, men samtidig fastholdt han tillige de mähriske Brødres historiske Net, idet han lod Biskop Jablonky, Hofpræst i Berlin, en af den gamle husstitiske Brødrekirkes Biskopper, ordinere Menighedens Udsendinge til Missionsmarken i Grønland og Vestindien. Ved den sidste Ordning knyttede han Herrnhut til den gamle Brødrekirke, ligesom han ved at lade sig selv vie af en lutherisk Geistlig holdt Forbindelsen med den lutheriske Kirke aaben. To Ting gjaldt det nemlig især for ham at holde frem, paa den ene Side at Brødremenigheden var et gammelt Kirkesamfund, der hvilede paa en fast historisk Grund og ikke en ny Sekt stiftet af ham, paa den anden Side, at Menigheden, trods den var et Samfund for sig, dog sluttede sig paa det næreste til den lutheriske Kirke.

Der blev fortalt, at Zinzendorf i 1731 var i Danmark. Det var nu ikke den eneste længere Reise, han i de Aar gjorde, han tilbragte meget mere den korteste Tid hjemme i Bertholdsdorf; thi Menighedsanliggender og en medfødt Reisesyge tillod ham ikke i længere Tid at holde sig rolig. Tyskland havde han snart gennemreist paa kryds og tvers; til et fuldstændigt Billede af Zinzendorf hører det ogsaa at give en Skildring af ham, saaledes som han var paa disse sine Reiser. Forat undgaa Opsygt og for saameget mere uhindret at kunne gjøre sine Jagttagelser reiste han som oftest incognito. Mere end en Gang lod han sin grevelige Vogn blive tilbage og fortsatte Reien tilfods ganske alene. Mange af sine bedste og lykkeligste Timer havde han paa disse sine enslige Fodvandringer. Her i Naturens Stilhed var han ene med sin Herre og Frelser, her kunde han tale ret fortroligt med ham. Mangen Gang hændte det, at hans Tanker saaledes sysselsatte ham, at han glemte Reien og Tiden, og ofte overraskede

Mærket ham i den ensomme Skov, hvor han hverken vidste frem eller tilbage. Han kunde fortælle om mangt et Eventyr, han havde fristet paa den Maade. Mere end engang maatte han søge Nattely i en ussel Hytte, og ofte blev han vel modtagen. Hans fornemme Ydre og hans venlige Tiltale var hans bedste Udgangstegn; og nu kan vi se ham i en fattig Families Kreds tage tilfælde med det tarveligste Maaltid og benytte Leiligheden til at tale om den korsfæstede Frelser og Troen paa ham som den eneste Frelsesgrund; men undertiden blev han ogsaa vist bort; engang havde han saaledes bortgivet næsten alle sine rede Penge til fattige, som han havde mødt paa sin Wei, og da han om Aftenen bød de Par Skilling, han havde tilbage, for et Stykke Brød og et Glas Vand, blev han afvist med Spot og Haansord. Naar han kom til en By, holdt han strax Forsamlinger, prædikede, bad og sang, og stadig staklede der sig en stor Tilhørerkreds om ham. Alle samtidige er enige i hans Begavelse som Prædikant. Læser vi hans trykte Prædikener, synes de rigtignok ofte at vidne derimod. Sproget er mindre godt, overfyldt af fremmede Ord, og der storker ofte paa Klarhed og Orden i Tankegangen. Men man maa ikke dømme efter det skrevne. Hans af Kristendommen dybt grebne Personlighed og hans store ydre Gaver virkede ligesuldt, trods Prædikenens Indhold undertiden kunde være mindre vel afpasset efter den simple Mands Faaetevne. Blot den Maade, paa hvilken han forelæste af den hellige Skrift, var nok til at fængsle Tilhørerne, og naar han saa henimod Prædikenens Ende brød ud i improviseret Sang, — han havde en deilig Stemme og megen musikalsk Sands — da var der faa, hvis Dine blev tørre. Men ikke alle kom for at opbygges, og mere end engang maatte han standse i sin Prædiken og opløse Forsamlingen forat forebygge forargelige Dvtrin.

I 1735 kom han for anden Gang til Kjøbenhavn,

thi det var ham af Bigtighed for Missionen paa Grønland og i Vestindien, at han stod sig godt hos den danske Strykke, men hans Ophold varede dengang kun kort; han blev vistnok mødt med Venlighed af Kristian den VI, men Theologer og Præsteskab, som havde meget hos denne Konge at sige, arbejdede imod ham, thi man mistænkte baade hans Nættroenhed og kristelige Alvor, og da Zinzendorf mærkede, at Kongen blev stedse koldere og mere forbeholden, forlod han Kjøbenhavn efter et Ophold af 8 Dage og drog over Malmø og Ystad tilbage til Herrnhut; i Ystad blev han paa Grund af tilfældige Hindringer nødt til at opholde sig nogle Dage; da dette rygtedes til Stockholm, og man der frygtede for, at han tænkte paa for en længere Tid at flaa sig til No i Sverige, udkom der et kongeligt Budskab, der befalede ham at rømme dette Land. Efterretningen herom naaede ham først, da han var kommen til Herrnhut; han blev meget forundret og opsatte strax et Forsvarsskrift til Kongen af Sverige. Men det var ikke her og i Danmark alene, at man begyndte at blive betænkelig. Ubillien mod ham blev stedse større ogsaa i Tyskland. Man betragtede ham almindelig som en Sværmer og det af den farligste og betænkeligste Art, og Zinzendorf gav selv Mistanken Næring, idet han indlod sig altfor meget med det Slags Folk. Trods de alvorlige Advarsler, han havde faaet i Herrnhut allerede i Menighedens første Tid om at prøve Manderne og ikke uden videre godkjende alt, hvad der udgav sig for at være af Guds Mand, havde han fremdeles en vis Forkjærlighed for Sværmere. En af de mest bekjendte Sektter ved den Tid var „de inspireredes Menighed“ i Wetterau og Berleburg. Den lededes af en Sadelmager Noth, som var Menighedens Profet. Denne Mand, der forresten synes at have været en from, gudsfrygtig Mand, fik megen Magt over Zinzendorf. Noth var en kraftig Natur, med en stærk Billie, ret en Karal-

terens Mand, og han gjorde et mægtigt Indtryk paa den anden, der vistnok var en langt rigere, men tillige blødere Natur. Han besøgte ham endog i hans Hjem; rigtignok vilde Zinzendorf intet vide af hans foregibne Profetier, men forresten kom de godt overens, ja han fik ham endog saa kjær, at han foreslog, at de skulde sige Du til hinanden, og ikke længe efter indbød han Rost, der forkastede Barnedaaben, til at være Fadder ved sin Datters Døb. To Aar efter opholdt Rost sig en Tid igjen i Herrnhut, og hvorvel han og Zinzendorf ikke kunde enes i mangt og meget, saa var der dog en Tid et saare fortroligt Forhold mellem dem. Hans Forbindelse med Sværmerne blev til største Glæde for ham og hans Menighed. Flere af de ubyggelige Optrin gjentog sig, som vi kjender fra Tiden strax efter Herrnhuts Grundlæggelse. Regjeringen begyndte at se en farlig Mand i ham og at betragte Herrnhut som et Redde for alskens Sværmere. En Kommission blev nedsat forat undersøge Forholdene der. Denne afgav vistnok et ret gunstigt Bidrægsbryd, men ikke desto mindre blev Zinzendorf i 1736 ved kurfyrstelig Reskript som Uroftifter og Selterer forvist fra de sarske Lande.

V.

Zinzendorf som Landflygtig.

Naar Zinzendorf maatte gaa i Landflygtighed, saa ligger Skylden dertil for en stor Del i den Uvillie, hans Modstandere havde vaakt mod ham. En Mængde ugrundede Nygter var udsprede om ham og hans Menighed. Hans Fiender havde sat dem i Omløb, og de blev ialmindelighed troede. Han siger selv: „Mine Fiender har nok sine særegne Grunde, hvorfor de kalder mig en Atheist

(Gudsfornegeter) i Theori og vil udgive mig for en Fanatiker i Praxis; thi det er den letteste Maade, paa hvilken man kan bringe den hele beboede Jord i Alarm over ens Næste, og tildigte hans uskyldigste Taler og Handlinger Betænelighed over Betænelighed." At han med sin Benvillie mod Sektererne, naar han da fandt noget kristeligt Alvor hos dem, ikke kunde tænktes de rettroende, som ligeoverfor Saadanne altid truede med Tugthus og Landsforvisning, er ikke vanskeligt at forstaa. At være, som han selv siger, „taalmodig, eftergivende, hjertelig, ydmyg og dog staa fast og ei vige, naar man ei mere kan give efter, og det i al Kjærlighed, saaat alle Ord bliver besprængte med Jesu Blod", det kunde dengang faa eller ingen begribe var den rette Fremgangsmaade mod dem, som Sværmeri og Overspændthed havde bragt ud fra den rette Wei. Naar han paa den anden Side i sit Forhold til Verden lagde en særlig Vægt „paa en hjertelig, broderlig og om Menneskekjærlighed fuld af Ærbødighed for det mindste gode hos en anden", som han selv siger, saa blev dette igjen misforstaaet af Pietisterne derhen, at han var for glad i denne Verden og stillede sig lige med den. De kunde ikke tilgive ham, at han dadlede deres travle Omvendelsesiver, og stedse holdt frem „at man skulde vente paa Guds Søns Stemme til de døde Hjerter og forstaae dem for egenmægtige Vækkelser." Og Theologerne havde meget at sige i den Tid; det var da ogsaa dem, som fældede ham. Betragtet af Pietisterne som et Verdensmenneske, og af de rettroende som en halvt forrykt Sværmer, troede snart ogsaa Tyrsterne, at han var en farlig Mand, som man maatte have Die med. Og derfra var der ikke langt til Landsforvisning. Det var ikke alle, der som Kongen af Preussen, Fredrik Wilhelm I, i denne „lystige Fætter og melankolske Fanatiker", som han kaldte ham, saa en, der i det mindste var usladelig; mange frygtede, forat han skulde

forstyrre Statens No, blandt disse var hans Landsherre, og derfor forviste han ham.

Men Zinzendorf var heller ikke uden Skyld; der var unegtelig meget baade ved hans Person, hans Meninger og det Værk, han i den fornærede Brødre-menighed havde reist, som maatte vække Anstød, og som gav Ubillien mod ham mere end et Skin af Ret. Hans Ulykke var hans Mangel paa Selvkritik, denne Evne til en rolig og ubildet Betragtning af sig selv og sin Gjerning fattedes ham ganske. Hermed er ikke Meningen, at han stivt holdt paa sine Anskuelse, naar man søgte at overbevise ham om deres Urigtighed, han var tværtimod meget modtagelig for Grunde; men han havde ikke den fra en selv udgaaende kritiske Virksomhed, der gjør sig gjældende som begrænsende, udstillende og ordnende ligeoverfor ens egen Gjerning. Han var helt igjennem Følelse- og Villiemenneske; den rolige Betragtning, den ubildede Overbevielse laa ikke for ham. Dertil kom ogsaa noget andet; Zinzendorf var en Mand uden dybere theologisk Lærdom, uden theologisk Studium, men nu maatte han som sin Menigheds Hoved og Leder optræde som dens Forsvarer, og den Skribentvirksomhed, som knyttede sig hertil, blev en af hans svageste Sider. Naar han i disse sine Skrifter udtalte Sætninger, som man idetmindste ikke fandt overensstemmende med den gjængse theologiske Sprogbrug, saa var det fordi hans Originalitet ikke var bleven avet og reguleret ved et alvorligt theologisk Studium; ligesom ogsaa hans altfor store Villighed til at indlade sig med Selterere og anderledes troende viser tilbage til Mangel paa grundig Kjendskab baade til den lutheriske og de andre Kirkepartiers Lære. Mere end en af hans mange forunderlige Meninger, som af hans altid aarbaagne Modstandere strax stempledes som kjætteriske, viser mere tilbage til theologisk Uvidenhed end til nogen bevidst Branglære. Men ligesuldt var dette en Mangel ved ham, der

var saa meget større, som han gjorde Fordring paa at være Ledet af en stor religiøs Bevægelse.

Før vi gaa over til at omtale i det enkelte disse hans særegne Meninger, vil vi foreløbig bemærke, at han ikke alene blev bejæmpet af blinde Tørere for gammeltdags Nettroenhed eller af frangsynede Pietister, men at ogsaa Mænd, der forenede dyb Fromhed og Hviagtelse for Fædrenes Tro med et friere kirkeligt Blik, optraadte imod ham. Den dygtigste af hans Modstandere var en Mand, som den lutherste Kirke altid vil regne blandt sine bedste, nemlig J. A. Bengel, der i sit Værk: *Ubrigg der sogenannten Brüdergemeine*, Stuttg. 1751, fælder en skarp og tillige grundet Dom over Zinzendorf og hans Gjerning. Han anerkjender villig hans Iver og Fromhed, men gaar dog skarpt irette med ham og siger ham uforbeholdent, at det gode ved hans Værk ikke var nyt og det nye var ikke godt. Naar vi i det følgende vil give en Fremstilling af det eiendommelige ved Zinzendorfs Lære, da er det med stadigt Hensyn til hint Skrift af Bengel.

Der er allerede sagt, at Zinzendorf og hans Menighed stedse med stor Styrke fremholdt deres Overensstemmelse med den augsburgste Bekjendelse. Han vilde selv være lutherst Kristen. Men hans særegne Livsførelse, hans originale Natur og de eiendommelige Forholde, under hvilke han kom til at virke, gav den lutherste Lære hos ham idetmindste et ganske særeget Præg. Vi har allerede seet, hvorledes hans varme, levende Kjærlighed til Frelseren var Særkjendet for hans indre Troesliv, og ingen vil vel negte, at netop her har Zinzendorf sin Styrke og her er at søge Grunden til, at han trods sine Wildfarelser forresten dog sit hele Liv igjennem blev staaende fast paa Troens rette Grund. Men det, som her var hans Styrke, blev ogsaa, seet under et andet Synspunkt, hans Svaghed. Idet han vilde løfte hin Anstuelse

af Frelseren op fra den umiddelbare religiøse Føtelses Felt til en mere begrebsmæssig Erkjendelse af den søreagne Vads, Kristi Person og Gjerning indtog inden den kristelige Troeslære, som han ofte til at udtale Ting, som maatte vække Anstød. For Kristus, den anden Person i Guddommen, traadte Gud Fader og Gud den Helligaand i Baggrunden. Han siger selv: „Kristus er den egentlige Fader, han er den, som har skabt Verden, og hvem ogsaa alt naturligt Liv skylder sin Tilværelse. Gud er kun, hvad man i Verden kalder en Bedstefader“, og et andet Sted undskipper den Uttring ham: „Gud, vor Herre, Jesu Kristi Fader, er ikke vor direkte Fader, det er en falsk Lære og en af de Hovedbudsfarelser, som findes i Kristenheden.“ Og ligesom han liden eller ingen Brug har for Gud Fader, saa vækker ogsaa hans Lære om den Hellig Aand Anstød.“ Han tildeleer Aanden nemlig en Moderstilling inden Treenigheden, den er Kristi Moder, men tillige de troendes Moder, og under dette Navn tiltales den i Bønner, Litanier og Sange. Nu mente Zinzendorf hermed i Grunden ikke andet end, hvad Kirkens Fædre tidligere havde lært om Aandens Gjerning, og for saavidt kan der ikke være Tale om nogen egentlig Dranglære, men det maa dog indrømmes, at det i saadanne Ting er en høist farlig Sag uden Grund at forlade den bibelske og gennem Aarhundreder hævdede kirkelige Sprogbrug og afløse de gamle velkjendte Udtryk med andre langt fra saa tydende og dertil vildledende. Gaar vi dernæst over fra Kristi Person til hans Gjerning, saa gjentager ogsaa her det samme sig; ikke blot Forløsningsværket, men ogsaa Stabelfen og Helliggjørelsen tillægges ham, og Faderen og Aanden faar igrunden intet at gjøre. Men indenfor Kristi Gjerning er der igjen noget enkelt, som saaledes fremholdes, at alt andet overskygges af det, og det er hans blodige Lidelse og Død. Her har igjen Zinzendorf forsaavidt Ret, som

han i Birkeligheden har fremhævet den Sandhed, der er den kristelige Troeslæres egentlige Hjerter, men at ville føre al Kristendom tilbage til denne ene Sandhed, som om den var den hele Kristendom, gaar dog ikke saa ganske an. Kristus er jo ikke alene den korsfæstede; over hans Død og hans Grav maa dog ikke glemmes hans Opstandelse og Himmelfart. Dertil kom den Naade, paa hvilken Zinzendorf omtalte Kristi Forsoningsdød. Der er noget legende, noget vammelt sødladent, i ethvert Tilfælde smagløst i den Form, i hvilken han ofte klæder disse dybe, hellige Sandheder. Han fraadser formelig i Kristi Wunder og Offerdød, og Udtrykket taber det hellige Alvor og synker ned i Pjæt. Hans Modstandere betegnede hans Theologi som Blodtheologi, og med dette Ord er ogsaa det særegne i hans Standpunkt udtalt. Og som Kristi Død er Hovedpunktet i hans Gjerning, saaledes er den ogsaa den eneste Grundvold, paa hvilken Menneskets Frelse og dets Salighedshaab hviler; her staar Zinzendorf igjen paa egte evangelist Grund, men ogsaa her ligger Overdrivelsen nær. Ved Siden af den guddommelige Naade, der har faaet sit høieste Udtryk i Sønnens frivillige Hengivelse i Døden, havde han neppe det tilstrækkelige Syn for Menneskets egen Selvbivirksomhed, og man har visse med Rette bebrejdet Brødre menigheden, at den over det stille indadvendte Liv, der hviler i Kristi Blod, glemmer Helliggjørelsens Alvor, og ikke uden Grund siger Bengel, at „Zinzendorf af Kristi Blod lavede en Opiumdrik forat dylse Samvittighederne i Søvn.“ Men det Punkt i hans Lære, som man fremforalt tog Anstod af, var det særegne Forhold, i hvilket han vilde stille sig og sin Menighed til Herren. Ligesom han troede om sig selv, at han stod under Herrens særegne Varetægt, mente han ogsaa, at hans Menighed var Kristi egen i en ganske særdeles Grad. Denne Tanke har faaet sit Udtryk

i Læren om „Specialforbundet“ mellem Kristus og den måhriske Menighed. „Vi lever i den sidste Tid, siger Zinzendorf, store Omvæltninger forestaar, Isderne skal ombendes, Evangeliet forkyndes alle Hedninger, og samtidig skal Modstanden fra Guds Fienders Side blive saameget heftigere.“ Midt under disse Kampe, lærer han, har Herren udvalgt sig en Menighed, der skal være hans egen fremfor alle andre Menigheder; i den skal Sandhedens Lys skinne, og over den skal han vaage som den trofaste Hyrde; den skal være som hin Menighed i Filadelfia, om hvilken Johannes i sin Åabenbaring taler; som hin skal dens Kraft vel være liden, men den skal dog bevare hans Ord og ei fornægte hans Navn, og derfor skal den, som hin, blive en Pille i Guds Tempel, og Guds Narn og Guds Stads Narn skal skrives paa den. Den skal som en snevrere Kreds inden Guds Kirke staa den Herre Kristus nærmest, og paa den skal Ordene i Åabenbaringen opfyldes om de 144,000 hellige, som staa om Lammets Throne og lover hans Navn, medens den tallose Skare af alle Folk og Tungemaal, der omgav de hellige, og som ligeledes prisede Herren, udlagdes om de troende, som ikke tilhørte den nymåhriske Kirke. Denne Lære fik sin videre Udvikling under Zinzendorfs Landsflygtighed og hin mærkelige Tildragelse, som fandt Sted i London 1741, gav den et mægtigt Stød fremad. Derom fortælles: Der holdtes et Møde, hvor Udsendinger fra de forskjellige måhriske Menigheder fremmødte. Blandt andet skulde nyt Valg paa Oberældste over alle Menigheder foretages. Leonard Dober havde i 6 Aar havt dette Embede, han havde været det hele Samfunds synlige Overhoved, det Midtpunkt, om hvilket de over den hele Verden spredte herrnhutiske Pilegrime og Missionærer havde at samle sig. Men nu sagde han, at han vilde nedlægge sit Kald, han var det ikke længer voksen. Nu fandt man ingen, der var værdig til at træde i hans

Sted, og dog skulde Embedet besættes. Efter megen Naadslagning frem og tilbage hed det endelig: vil ikke Herren, vor Frelser, være saa naadig selv at overtage dette Embede? Han er dog den eneste, som magter det. Og alle tilstedeværende sagde: ja, naar den kjære Frelser paa den Maade vil vedkjende sig os, da var vi raadede og hjulpsne. Og saa fortsætter Beretningen: Vi bad ham da ret barnligt derom, og han hørte vor Bøn og gav os i Naade den Forsikring, at han selv vilde være vor Vldste, og vi modtog den med Glæde og inderlig Tak. Meningen af dette er klar nok. Ved denne Beslutning stillede Menigheden sig under Herrens særegne Baretægt, som en Skare af udvalgte, der stod ham nærmere end andre Kristne. Det var, som sagt, dette Punkt i hans Bære, som man mest forargedes over, og hvorvel han heller ikke her stødte an mod nogen enkelt Artikel i den augsburgske Bekjendelse, saa var det dog ganske mod den lutheriske Kirkes Aand saaledes inden dens Midte at ville stille en Menighed, der, udsondret fra det øvrige, skulde være Herrens særegne Eiendom. Her har vi en bestemt Branglære, som Kirken maa nedlægge sin Protest imod, og saalænge Brødre menigheden holder fast paa Specialforbundet i den Form, som Zinzendorf tænkte sig det, kan den ikke med fuld Ret kalde sig lutherisk.

Men det var nu ikke alene Zinzendorfs Bære, som vakte Forargelse, der var ogsaa meget ved Menighedslivet i Herrnhut, som ikke vandt selv oprigtige troendes Bifald. Først og fremst blev Lodkastningen angreben. I tvivlsomme Tilfælde, naar man ikke vidste, hvad man skulde gjøre, i Menighedsanliggender af særegen Vigtighed o. s. v., afgjordes nemlig Sagens Udfald ved Lodkastning; for Brødrene i Herrnhut var dette noget saa ganske naturligt, deres kjære Herre og Frelser aabenbarede dem jo netop gennem

Loddet sin Willie, men udenforstaaende fandt det forargerligt, at man saaledes formeligt vilde paansøde Herren sin Fortrolighed og binde hans Willie til noget saa rent tilfældigt som Loddets Kast. Det Tilfælde, hvor Loddastningen mest brugtes, var ved Ægtefællers Indgaaelse. Menighedens Betragtning af Ægtefællers Indgaaelse vakte ogsaa Anstød. Det blev nemlig gjort til et Menighedsanliggende, som i sin Indgaaelse og Fortsættelse stillede sig under dens mest specielle Opsyn, og naar Hustruerne fordeltes ved Loddastning, da var det, fordi Kristi Willie, der udtaltes gennem Loddet, ikke den naturlige Kjærlighed stod der som det afgjørende. Over dets Førelse vaagedes dernæst paa en Maade, som gav Anledning til de forargeligste Nygter, idet man ikke agtede de Grændser, hvormed den rette Takt og Sømmelighedsfølelse altid vil omgive visse Forhold inden det ægtefællersamliv.

Endelig maa vi tale om Zinzendorf som Psalmedigter. Vi har allerede hørt, at han som saadan var meget frugtbar, og flere af hans Sange, især de improviserede, vidner om en Digterevne, som ikke er almindelig, men hans Mangel paa Selvkritik saavel som hans lidet udviklede Sprog sans blev ham til megen Skade. Flere af hans Psalmer var daarlige Rimerier, som endog i rent ydre formel Henseende var maadelige; men nu havde han den Ubane at offentliggjøre næsten alt, hvad han digtede, og alle disse Psalmer, dels stemningsrige og fuldendte baade fra Formens og Tankens Side, dels rene Misfostre, pjattende og smagløse, blev saaledes Menighedens Gie. Nu var Tidens digteriske Smag ikke videre udviklet, saa man fandt Behag i meget, som nu vilde støde, og det var heller ikke fra det Hold, at hans Psalmer blev angrebne. Det var derimod hin Regn, vi kan gjerne sige, denne utilbørlige Væsen med Kristendommens allerhelligste, som vi allerede ovenfor har nævnt, der ogsaa i hans

Psalmer maatte vække Forargelse. Her tillod han sig Friheder, som gik over alle Grændser. Kristi Død udmales ligetil det anstødelige. For ret at skildre hans Ynf og Jammer bruger han Billeder, i høieste Grad upassende og smagløse. Det bliver her den kristelige Følelse, ikke den æsthetiske Sands, som saares. Men mest stødende er dog hans yppige Skildringer af Kristi Kjærlighed til Menigheden. Gaaende ud fra den bibelske Tanke, at Forholdet mellem Mand og Kvinde i det jordiske afbilder Kristus ligeoverfor Menigheden, gennemfører han denne Tanke ofte saaledes, at al Blufærdighed sættes til Side. Ofte laaner han endog Billeder af den slibrigste Art, hentede fra den sandfælsige Kjærlighed, for ret kraftigt at udtrykke, hvad han mener, og man fristes virkelig til at spørge: er det hans meget omtalte Barnslighed og Naivitet, eller er det en uren Fantasi, som faar sit Udtryk heri? Sagen er nok den, vi her har en Yttringsform af dette bløde, kvindeagtige Føleri, der som et tykt Lag havde bredt sig ud over den herrnhutiske Kristendom, og der gjorde den usmagelig for kraftige, sunde, mere nøgterne Naturer. Flere af Zinzendorfs Sange var af den Art, at de maatte udelades af de senere Samlinger af hans Psalmer, men mange af dem blev dog Aar efter Aar sungne i Menigheden til Opbyggelse, trods de ofte indeholdt Ting, som maatte bringe ethvert kyndt Menneske til at rødme. Her fandt hans Modstandere Naaben nok mod ham, og de brugte dem ogsaa.

Det sidst udviklede viser, at Zinzendorfs Billede, som hidtil har staaet lyst og klart for os, dog ogsaa har sine Skygger, men ogsaa disse maa holdes frem, thi det er ikke et Helgenbillede, som her skal gives, men en sand, ligefrem historisk Skildring; dog maa der ei glemmes, at disse forstyrrende Træk mindre viser tilbage til nogen Brist i Karakteren end til visse naturlige Anlæg og Dispositioner. For os, som er skilte fra ham ved et Tidstrum af 100

Kar, og som kan betragtes ham med den større No og Overfugt, som Afstanden giver, træder disse Skygger tilbage og overstraaes af den rige Kjærligheds og fromme Jvers Fylde, som er udbredt over hans hele Personlighed, men for Samtiden var det anderledes. Det umiddelbare, personlige Indtryk, der betinges af saameget forskjelligt, og hvor det uvæsentlige, især hvis dette er mindre fordelagtigt, ofte virker mere end det væsentlige, skader stedse, naar man vil bedømme en saadan Personlighed som Zinzendorf, og derfor lyder ogsaa Dommen over ham i hans Samtid ofte streng nok.

Efter dette gaar vi over til hans tiaarige Dødsflygtighed. Det følger af sig selv, at hans Liv fra nu af blev endnu mere bevæget og uroligt end før, men jo mere han reiste, des større Udbredelse fik ogsaa hans Menighed, thi naar han havde været et Sted en kortere eller længere Tid, lod han altid efter sig en Kreds, som hyldede hans Lære og Meninger. Det kan ikke negtes, at der i hans Optræden i denne Tid er noget heftigt, noget pirreligt, som ikke sømmer sig for en Evangeliets Tjener, men den Modstand og Misfjendelse, han altid mødte, undskylder ham. Undertiden kæmper han mod sine Fjender med en Isterhed, som vi før ikke har seet hos ham. Det betegnende er saaledes hans Forhold til Andreas Grog. Zinzendorf havde i Frankfurt ved kjærlig Tiltale ført trende Sværmere bort fra deres vildfarende Meninger, men han blev med et standset i sin Gjerning af den omtalte Grog, som var Separatisternes Hoved der i Byen. Han bringes herover i det yderste Raseri og truer sin Modstander med, at hvis denne igjen fik forlokket nogen af de fra Bildfarelsen udførte Sjæle, saa skulde han inden et Kar være en Dødens Mand. Han stiller en Gudsdøm i Udseende, og med saadan Energi og Kraft blev disse Ord udtalte, at de idetmindste havde sin tilføjede Birkning;

Modstanderen blev som lamslaaet, men Zinzendorfs Fiender saa i hans Optraeden her den høieste Grad af Anmasselse, ja hvad værre var, af Gudsbespottelse, og til hans lange Syndeliste blev nok en Klage føiet.

Det var dog ikke alle Steder, han mødte uvenlig Modtagelse. Hans Evne til at omgaaes de store og vinde dem fornegtede sig heller ikke nu. Mest kjendt er hans Forhold til Fredrik Vilhelm den 1ste af Preussen; denne Fyrste var uden Dannelselse, raa og opfarende, og likte sig altid bedst ude paa Exercerpladsen sammen med sine lange Gardister eller i sin Røgstue med sin Tobak og sit Potsdammerøl. Hans Guds frygt var den gammeldagse stiv statskirkelige, der troede, at Stokken indeholdt Himmeligheden baade til at lære Kristendom og Exercits. Trods dette fattede han Godhed og Agtelse for Zinzendorf. Han kunde rigtignok ikke blive klog paa ham, og sagde derfor ogsaa, at han snart forekom ham at være en lystig Fætter, snart en melankolsk Fanatiker; det gjør ham derfor saamegen større Ære, at han dog kunde saa tilovers for en saa irregulær Personlighed som Zinzendorf. Og denne nedlod sig ikke til lave Smigrerier, thi han havde altformegen Følelse af sin Værdighed som Jesu Kristi Tjener til, at han kunde tillade sig noget saadant; han forstod meget mere at sige den gamle Grenader Sandheden ret alvorligt, og dog uden at støde ham. Ja hans Indflydelse i Berlin blev saa stor, at mange troede, at den landsforviste saksiske Greve skulde indtræde i Kongens Raad og stilles i Spidsen for Kirkestyrelsen. Her man nu erindres, at den ringe Vægt, som Zinzendorf lagde paa Forskjellen mellem Lutheranere og Reformerte, og hans ofte udtalte Ønske om en Forening mellem disse to Søsterkirker, maatte blive vel optagen af en Kongefamilie, som allerede dengang arbejdede paa at samle disse to Kirker under en fælles Styrelse. Det var nu og-

faa med Fredrik Vilhelms udtrykkelige Tilladelse, at Zinzendorf tilligemed David Nitschmann blev viet til Biskop den 20de Mai 1737 af den gamle Jablonsky, mährisk Biskop og Kongens Hofprædikanter. Da Fredrik Wilhelm laa paa sit yderste, henvendte Zinzendorf sig til ham gjennem Skrivelser, i hvilke han paa en ligesaa smuk og fin som alvorlig Maade søger at minde Kongen om, hvad der forestod ham. Hans Breve til ham habes endnu. I det første spørger han ydmygt, om han maatte faa Lov til at tilskrive ham om hans Sjæls Anliggender, hvorpaa Kongen svarede, at han tillod ham det, medens han dog ogsaa gjorde ham opmærksom paa, at han stod sig ret godt med Gud og sin Frelser. Han angrede sine Synder, sagde han, og stræbte at aflægge dem, saavidt det var ham muligt, men, tilføiede han, „en Hovedhænger har jeg ikke været og vil heller aldrig blive det.“ Da nu Zinzendorf alligevel mente, at den gode Fredrik Wilhelm ikke stod sig som sønskeligt kunde være med sin Gud, skrev han paany om det maatte være ham tilladt at fremsætte sine Tvivl om Rigtigheden af hvad Kongen havde sagt om sit Gudsforhold; dette blev ham naadigst indvilget; den strenge Herre var bleven noget mere medgjørlig paa sit Dødsleie end han før havde været, og nu skrev Zinzendorf et langt Brev, hvori han alvorligt foreholder ham Fyrstens store Ansvar; han minder ham om, at Fyrsternes Synder efterabes af hundreder og tusinder, at han aldrig synder, uden at forsøre til Synd og saaledes bliver en Lærer i Synden. Er Regenten derimod en kristelig Mand, „da bliver han en Evangeliets Prædikanter ved sit allestedsnærværende Exempel, da bliver der Glæde i Himmelen og da bliver det sjønt paa Jorden, og da forundres Synderen over Guds Naades Magt.“ Om Kongen kom til at læse hint mærkelige Brev vides ikke; han døde nemlig strax efter, 31te Mai 1740.

Ved denne Tid var det ogsaa, at Zinzendorf tiltraadte

sin første Reise over Havet. Allerede førkængst havde jo Menigheden udsendt Missionærer til de danske Øer i Vestindien. Men der led Klager deroverfra af den akvordligste Art. Plantage-Eierne lagde Hindringer iveien for Missionen. Styrelsen holdt sig tilbage uden at støtte Brødrene, som desuden led under det ubante Klima og mange Savn. Zinzendorf troede, det var bedst, at han selv drog derover forat undersøge Tilstanden. Han forlod sin Hustru i Tyskland. Afskeden var tung, bange Anelser fyldte dem begge; i en Sang, thi ogsaa Grevinden skrev Psalmer og Sange, udtalte hun sin Frygt for, at det var sidste Gang, hun saa sin elskede Gemal. Men Zinzendorf trøstede hende, og med fuld Hengivelse i Frelserens Billie skiltes de. Den 11te December 1738 forlod han Englands Kyst, og den 28de Januar følgende Aar var han i Vestindien. Til sin Sorg fandt han Tilstanden endnu sørgeligere, end han havde tænkt sig. Mange af Brødrene havde allerede nedlagt sin Vandringsstav, og paa deres Grave maatte Zinzendorf fælde bittere Taarer. Andre var kastede i Fængsel, fordi de ikke vilde aflægge den Ed, som var dem affordret, og Plantageeierne var fremdeles hvist uvillig stærke mod Missionen, der vilde gjøre Negrene til bedre Kristne end dem selv, og Negerinderne uvillige til at tjene deres syndige Hyster. Der var her meget at gjøre for Zinzendorf, men han tabte dog ikke Modet. Han samlede Brødrene og de døbte Negre, bad og sang med dem og prædikede for dem i den kreolste Mundart, som han med megen Energi havde lært sig. Der flokkede sig stedse flere om ham, til Planternes store Værgelse. En Aften, da en stor Skare Negre var forsamlet til Andagt, styrtede deres Herrer væbnede med Stokke og Geværer over dem. Ved Stød og Slag dreves Forsamlingen fra hinanden, mange saaredes; Negrene kunde ikke sætte sig til Modværge, thi det var dem ved Lov forbudt at forsvare sig mod sine Herrer.

Styrroffen kunde intet gjøre, og tilfaldt saa Zinzendorf sig naadt til at afreise for i Danmark hos Højjeringsen at paatale de store Misligheder, som han trods sin Ansættelse ikke havde kunnet høre. Den 17de Februar begav han sig paa Tilbagereisen. Fra denne er os et smukt Udret bevarret, der lader Zinzendorfs personlige Elfskærdighed træde frem for os i et klart Lys. Han havde leiet et Skib til Overreisen, da en portugisist Jøde med Hustru kommer og spørger, om han kunde saa være med, men han manglede Penge og kunde saaledes ikke betale for sig. Den gamle Ubillie mod Jøderne var endnu langtfra overvunden, men Zinzendorf var end ikke berørt af den; han havde ikke glemt, at Frelseren selv var Jøde, og at Jøden var den førstefødte Broder i det store Faderhus. Han havde derfor ingen Betænkelighed ved at modtage ham, ja han overlod endog ham og hans Hustru sin egen Kabyt med de til den hørende Bekvemmeligheder, og selv lod han sig rede et meget tarveligt Leie i Kapteinens Rum. Han betragtede det jødiske Hættepar som sine Gjester og omgiktes dem med den største Forekommenhed. Han samtalede med Jøden til langt ude paa Natten, og naar deres Afvigelse i Religion kom paa Tale, var det saalangt fra, at Zinzendorf ved utidig Snal søgte at paavirke sin Gjest, at han meget mere i sin Samtale lagde den dybeste Ærbødighed for Dagen ligeoverfor den andens Tro. Tolerance var for Zinzendorf ikke blot et Ord med smul Klang, men en Grundfætning, der var uadskillelig forbunden med hans indre aandelige Liv. Hans store Forekommenhed mod de fremmede bekom ham forresten ikke vel; hans flette Leie, de mange Savn og meget andet havde den skadeligste Indflydelse paa hans Sundhed, han led desuden ofte af Sæsyge, og det var derfor med Glæde, at han efter 7 Ugers Fart saa Englands Kyst igjen. Med Legemet bedækket med Saar og Bylder og dertil lidende af en ondartet

Fjerdedagsfeber kom han til Marienborn i Tyssland, hvor hans Hustru og Familie hilfede ham med Glæde.

I hans Fravær var der imidlertid foresaldet Ting inden Menigheden, som maatte lægge Beslag paa hans høieste Opmærksomhed. Det var Forholdet mellem de egentlig måhriske Brødre og dem af den reformerte og lutheriske Kirke, som sluttede sig til hine. Disse ligesom ogsaa Brødrene vilde helst ganske bryde med det Kirkesamfund, til hvilket de havde hørt, og i Gudstjeneste saavel som Kirkeforfatning slutte sig til den måhriske Menighed. Men dette ønskede ikke Zinzendorf; han var selv Lutheraner, og hvis han gav sit Minde til, at lutheriske Kristne formelig forlod sin Kirke forat gaa over til Brødrene, saa brød han jo ogsaa selv med den Kirke, af hvilken han var fremgangen, og det vilde han paa ingen Maade. Hans Villie var, at alle de inden de to protestantiske Søsterkirker, som gjennem de måhriske Brødre var komne til Tro paa Frelseren og havde fundet Hvile i hans Blod, fremdeles i det ydre skulde tilhøre den Kirke, de var fødte i; især var det ham imod, at man ordnede sig i Menigheder efter herrnhutist Bis der, hvor der ei før allerede var nogen Menighed af Brødre; at de derimod helst sluttede sig til herrnhutistiske Prædikanter og ved Pengebidrag og paa anden Maade understøttede Brødrene kunde han selvfølgelig intet have imod; hans Mening var altsaa den: i Hedningelandene, ude paa Missionsmarken skulde Brødrene optræde som menighedsstiftende, i den protestantiske Kirke derimod skulde de, forat bruge et Udtryk fra vore Dage, fornemmelig virke som Indremissionærer, ikke bort fra Kirken, men til Kirken, skjønt Weien kom rigtignok til at gaa over Herrhut. Zinzendorf havde her en haard Kamp, haardere end nogensinde før om samme Gjenstand. Syg og træet optog han den, og ved sin Autoritet seirede han, omend kun delvis; men Anstrengelsen havde været

for stor, han sank sammen, en alvorlig Sygdom indfandt sig, og han kom Døden nær. Han var allerede opgiven, men et Lægemiddel, der ved en Feiltagelse var blevet brugt, og som man troede skulde have Døden tilfølgende, frelst ham. Han kom i stærkt Svæb og var ikke længe efter frisk igjen. Da nu udfoldede han igjen den samme rastløse Virksomhed som før. Missionærer indviedes af ham og udsendtes til alle Verdens Hjørner. Nogle drog til Nordamerika, andre til Ceylon, atter andre til Vestindien, og nogle til Balakiet; og til Algier sendtes Broder Richter, hin Kjøbmand, hos hvem Zinzendorf havde været Huslærer. Til Nordamerika drog Biskop David Nitschmann og hans Søster, Anna Nitschmann, en from elskelig Kvinde, høit stattet af alle og ikke mindst af Zinzendorf, der havde udlaaret hende til Ældste blandt de ugifte Søstre.

Men Angrebene paa Menigheden og dens Forstander blev stedse alvorligere, uagtet Zinzendorf nylig havde vist, at det aldeles ikke var hans Mening at bryde med den lutherste Kirke. Flere af disse Angreb var rent personlige, fulde af Skumlerier mod Greben, især i Anledning af hans formentlige Forhold til den kvindelige Del af Menigheden. Alle disse Skrifter, som angreb ham personligt, pleiede han selv at forelæse Menigheden, og især i fremmedes Nærverelse, naar saadanne var i Besøg. Mig ster derved, sagde han, en dobbelt Tjeneste: „Først taber en vis Del af Menigheden lidt efter lidt noget af den utidige Bæfrygt, den har for mig, og som jeg holder for overflødig, skadelig, ja i sine sidste Følger antikristelig, for det andet faar jeg Anledning til, naar jeg virkelig har gjort mig skyldig i denne eller hin Feil, da at tilstaa den, og vise dens Aarsager, saa man af mit Exempel kan tage Advarsel.“

Det blev ham snart for trangt i Europa, han besluttede paany at gjøre en Reise over Havet, dennegang til de britiske Kolonier i Amerika, hvor flere tu-

sinde Lystere havde nedsat sig, og hvou ogsaa Brødre-
nigheden havde sine Stationer. Den 28de Septbr. 1741
forlod han England, efterat have taget hjertig Afled med
sin Hustru, alene fulgt af sin 16aarige Datter Benigna.
Efter to Maaneders Reise Reg han mod Slutningen af
November iland i Ny-York. Herfra drog han Strax til
Kolonien Pennsylvanien, hvor han havde sat sig den tre-
dobbelte Opgave, at virke blandt de der boende Lystere, at
lyste Brødrene og endelig at prædike blandt Indianerne.
I en større Forsamling, hvor ogsaa Benjamin Franklin
var tilstede, nedlagde han høitidelig Brevetitelen og lod sig
kalde Broder Ludvig. I et Land, hvor Fødsel og Rang
intet gjaldt, brød han sig ikke om at bære en Titel, som
han heller ikke i Europa havde sat slynderlig Pris paa.
Han fandt en varm Modtagelse, hvorchon han kom. Hans
Frihed for Standsfordom, hans Jevnhed og Medfædrenhed,
— stjønt født Aristokrat var han dog i høieste Forstand
en Folkets Mand, — i Forening med hans oprigtige From-
hed vandt alles Hjærter. Hans første Opgave var altsaa
at virke blandt de forsømte Landsmænd, der i et Antal af
over 100,000 allerede dengang fandtes i Pennsylvanien.
Deres Stilling var høist mislig; lutherste af Navn var de
langt fjernede fra Fædrenes Tro. Paa den ene Side
virkede Wantro og Ligeegyldighed, paa den anden den Mang-
foldighed af Sekter, der trivedes saa godt i Amerikas fro-
dige Jordbund. Her var det nu ikke Zinzendorfs Mening
at arbejde direkte for Brødrømenigheden, det var ham kun
om at gjøre at bringe de vildfarende tilbage til den gamle
Tro; han søgte derfor at gjenindsføre den lutherste Kirke-
orden iblandt dem. Men ogsaa Sektererne maatte vindes.
Den Indflydelse, han havde faaet blandt dem, bragte ham
paa den Tanke at gjøre et Forsøg med at samle dem alle
til kirkelig Enhed. Det lykkedes ham virkelig ogsaa at faa
en Synode istand, der sad samlet fra Januar til Juni

1742. Den frembød det mest brogede Slue, som tænkes kan. De forskjelligste Retninger, de forskjelligste Partier fandtes her. Lutheranere, måhriske Brødre, Kalvinister, Independenter*) og mange flere Partier, som før paa det voldsomme havde forkjættet hinanden, mødtes her som Venner. Zinzendorfs Hjerte bankede af Glæde. Hans Yndlingstanke at forene alle dem, som tror paa den korsfæstede Frelser, til et kirkeligt heft, syntes at skulle lykkes her i Amerika, efter at den havde bristet i hans Hjemland. Aldrig har han været større end her, aldrig har han talt varmere om Kristi Kors og „om Lammet, som er slagtet for os“, han bad, sang og prædicatede af fuldt Hjerte. Hans Kræfter voksede, som han saa sig Maalet nærmere. Faa kunde henrive som han, og hvad der engang var skeet i Herrnhut, gjentog sig her. Modstandere mødtes i den fælles Kjærlighed til Frelseren, og uden Modsigelse under alles Bifald samledes de om en af Zinzendorf formuleret Fællesudtalelse, der som et Enhedsbaand skulde omslynge dem alle. Paa den store Sandhed, at Jesus Kristus, Guds og Marias Søn, er alles Frelser, skulde man uanset al Forskjel forsøbrigt opføre en fælles kirkelig Bygning; men det gif her som engang i Herrnhut. Saalænge man levede i hin første Kjærligheds Tid, da man endnu bevægede sig paa de fromme Nørelfers rummelige Felt, gif alt godt, men da Trangen kom for enhver til nærmere at klargjøre for sig selv, hvad det egentlig var, han følte, og hvad der rørte sig i ham, da viste det sig, at de gamle Modsætninger, som var blevne trængte i Baggrunden, dog ikke derfor var ophævede. Lutheraneren vilde dog fremdeles være Lutheraner, Independenten Independent, Kalvinisten Kalvinist, og den fordums Enhed afløstes snart

*) En af den engelske Kirke fremgaaet Sekt, der forkaster al kirkelig Overvrighed og vil, at hver Menighed skal have Generaalighed i alle sine Anliggender.

af den uhyggeligste Strid. Og midt i denne Trængsel af Meninger, som alle vilde frem, stod Zinzendorf. Havde han blot selv havt et fast Standpunkt; men samtidig at være lutherst Præst og Forstander for Brødremenigheden var ikke saa let endda. Han havde vakt en Storm, som han ikke kunde stille. Hans Glæde over sit Værks Fremgang blev til Skuffelse, og i sin Skuffelse kom han Fortvivlelsen nær. Det ene Parti efter det andet forlod Synoden, og tilsidst opløstes den af sig selv uden andet Resultat end, at Zinzendorfs Anseelse havde lidt et stort Staaer, han selv var bleven dybt rystet i sit inderste, og den kirkelige Forvirring var bleven større end nogensinde. Det var under disse Forhold et stort Held for ham, at der i Kolonien var blomstrende Menigheder af måhriske Brødre, til hvilke han kunde ty, efterat hans Optræden paa den større kirkelige Skueplads saa aldeles var mislykket. Her i Betlehem og Nazaret, saa var Menighedernes Navne, fandt han igjen Hjertes, der, som hans, slog varmt for den Herre Kristus, og for hvilke Kristi Kjærlighed ikke blot var det første, men ogsaa det eneste. Den gamle David Nitschmann, Patriarken blandt Brødrene, Sønnen Johan og Datteren Anna, den sidste ret en Maria=Natur, en af de yndigste Skikkelser fra den ældre Brødrehistorie, var ham til megen Trøst og Glæde. Her lægtes atter Saarene, og han var snart sig selv igjen. En Skildring af, hvorledes Brødrene havde det under hans Ophold der, finder vi i et Brev fra Anna Nitschmann. Der staar blandt andet: „Hvor stjønt og yndigt det ser ud i Betlehem, kan jeg ikke noksom stildre for eder. Jeg har aldrig i mit hele Liv havt det saa vel som nu. Vi har nu været sammen en Maaned, siden Menigheden (Zinzendorfs Følge) drog ind til os. Vi elsker hverandre som Børn. Det volder det Hjertens Guds Lam, som af Syndere skaber saadanne salige Guds Børn. Vor

i Sandhed dyrebare og kjære Broder Ludvig vil nu bringe sin Reise til de Vilde tilende og derpaa ordne et og andet i Menigheden. Man har vistnok vist sig meget ukjærlig imod ham, især de herbærende Fiender af Kristi Kors og hans salige lille Syndertirke, dog har de intet udrettet, Herren er med os." Men ogsaa indenfor Menigheden forfulgte Fienderne ham. De stammeligste Nygter udspredtes. Man sagde, at han ved Drukkenstab og utugtigt Levnet havde gjort sig umulig i Tyskland, og at han af den Grund var bleven nødt til at reise derfra; nu havde han bortført en Skibskapteins Datter, som han udgav for sit eget Barn, Benigna, og med hende levede han da i utilladeligt Forhold, og var hun virkelig hans Datter, saa stillede Sagen sig saameget værre. Andre vidste at fortælle om, at han havde forladt sin Hustru i Hjemmet og at han nu var reist over til Amerika alene for Anna Nitschmanns Skyld, til hvem han skulde nære brødefuld Kjærlighed. Det sidste troede man at se styrket i saa mangt og meget, og Zinzendorf var vel heller ikke forsigtig nok. At hans Forhold til hende er aldeles rent, har man ingen Grund til at tvivle om, men hans naturlige Sympathi for en saa beslægget Sjæl yttrede sig undertiden paa en Maade, som let kunde misforstaaes. Men ogsaa hans ydre Maade at være paa gav Anledning til ukjærlig Dmtale. Enkelte stødtes over, at han, Greven, gik i en simpel Lærreds Sommerdragt og gjorde sine Reiser tilfods; andre igjen forargedes over, at han tillod sine Folk at vise sig saamegen Dymærksomhed. Han blev ingen tillags. Man tordnede mod ham fra Prædikestolene som Dyret i Abenbaringen, som den falske Profet, og det var hans Fiender blandt Puritanerne en Hjertens Glæde, da de en gang kunde kaste ham og hans Datter i Fængsel for Helligdagsbrøde. En Søndagformiddag, da han og hans Datter sad hjemme, og han selv holdt paa at skrive en gudelig

Sang, blev han nemlig heftet af Retsbetjente, som gjorde ham opmærksom paa, at dette var at overtræde Sabbaten. Tilfaldt blev Nygterne saa nærgaaende, at han tænkte paa at indrykke et Forsvar-i sin Ben Franklins Avis, men han lod det dog være, da han skjonte, det vilde blive et uoverkommeligt Arbejde at imødegaa^d de Hundreder af Klager, som reistes imod ham. Han foretrak at forlade Betlehem. Og nu gik Veien over Bjergene til de udstrakte Skove henimod de store Indsøer. Han forlod de hvides Samfund forat forkynde Evangeliet blandt Rødhuderne. Det var en vanskelig Færd, thi baade Veie fandtes ei, han maatte følge Stier, som endnu dengang neppe var kjendt af nogen Europæer. Bratte Afgrunde, fossende Bjergelve standsede ham ofte, undertiden forsvandt ogsaa Stien i de endløse Skove. Men han naaede dog frem. Det var Profetstammen, han var kommen til. Han slog sit Telt op midt iblandt dem og gjorde sig gjennem Tolk forstaaelig. Det var hverken forat kjøbe Land eller at drive Handel, han var kommen didhen, sagde han, men det var for at frembære den store Guds Budskab til dem og deres Folk. Mange lyttede til, hvad han havde at sige; ogsaa her fulgte baade Had og Kjærlighed ham. Enkelte sluttede sig nær til ham, andre derimod lagde Raad op om at slaa ham ihjel, og kun en uforklarlig Angstfølelse hos Tolkene reddede ham. Først langt ud paa Høsten, da Træerne begyndte at miste sit Løv og Megnet at gøre Stierne end ufremkommeligere, vendte han tilbage og naaede den 9de November Betlehem. Ikke længe efter sagde han Brødrene Farvel, og den 9de Januar 1743 forlod han Amerika sammen med Datteren Benigna, Anna Mitschmann og nogle andre. Seiladsen var heldig, ligetil man var naaet frem henimod Englands Kyst. En heftig Storm truede da med at kaste Skibet mod Scillyøernes Skjær og Klipper. Alle ventede den visse Død, og der

var den største Forvirring ombord. Kun Zinzendorf var rolig, og paa et Spørgsmaal af Kapteinen, sagde han, at Stormen vilde lægge sig om to Timer; og det stede virkelig, hvad han havde forudsagt, Winden lagde sig, og man kom trygt i Havn. Kapteinen spurgte ham forbauset, hvordan dette dog hang sammen, og Zinzendorf gjorde ham i Generum, thi om saadanne Ting talede han aldrig med flere, søgende Tilstaaelse: „Det er nu mere end 20 Aar siden jeg begyndte en Hjertens fortrolig Døngang med min kjære Frelser. Naar jeg derfor kommer i farlige eller sølsomme Omstændigheder, saa er det første, jeg gjør, at jeg nøie undersøger, om jeg er skyldig eller ikke. Finder jeg noget hos mig, hvormed han ikke er tilfreds, saa falder jeg ham strax tilføde og beder om Tilgivelse, og da hører den gode Frelser min Bøn, og han lader mig ogsaa i Regelen saa vide, hvordan det hele vil løbe af. Men naar det ikke iforveien behager ham at lade mig vide Udfaldet, saa er jeg stille og tænker, det er det bedste for dig, at det bliver dig ubekjendt. Men denne gang har han ladet mig det vide, at Stormen endnu vilde vare i to Timer.“ Dette lille Træk meddeles, thi det kaster et klart Lys over hans stærke Barnetro.

Bed sin Tilbagekomst fandt han alt i det væsentlige usforandret, Forvisningsdekretet i Saren var endnu ikke hævet, og han maatte fremdeles drage som hjemløs om fra Sted til Sted. Men hans Menighed udbredte sig jevnt. I Tyskland, Holland og England, baade inden den lutherste, reformerte og anglikanske Kirke, reiste der sig Menigheder af Brødre. Herrnhut i Østtyskland, det reformerte Herrnhag i Vesttyskland, Herrndyff i Holland og London i England var Hovedpunkterne for Brødrene. Det var især Herrnhuter, som nedsatte sig paa disse sidste Steder som Handelsmænd og Haandværkere. Tyskernes

Reiselyst, deres Evne til snart at finde sig hjemme fremmed Land, og deres Flid og Vindstibeligbed fremmede Værket, og om dem samlede sig snart mange af Landets egne Børn, som sølte sig tiltrukne af Brødrenes stille Fromhed og gudelige Levnet. Men den gamle Fare var der fremdeles. De, der sluttede sig til Brødrene, vilde gjerne ogsaa træde i ydre Kirkesamfund med dem, og flere Steder især i England og Tyskland fandt der store Udtrædelser af Landskirken Sted; men dette var, som oftere før sagt, ikke altid Zinzendorfs Ønske, og nu da han kom tilbage fra Amerika, viste det sig igjen høist fornødent, at der atter bragtes i Grindring, at Tilslutning til Brødrene godt kunde forenes med Forbliven i det gamle Kirkesamfund. For ret at klargjøre for os Zinzendorfs Tante, skal vi igjen bruge en Sammenligning fra de nærværende kirkelige Forhold. Hans Virksomhed falder nærmest sammen med den indre Missions i vore Dage, kun med den Forskjel, at denne altid er indskrænket til det enkelte Land og ledes af saadanne, som tilhører vedkommende Landskirke. Den indre Missionsgjerning, som de måhriske Brødre øvede, omspændte derimod hele den protestantiske Verden og udgik fra et særegent Kirkesamfund, som dog søgte at slutte sig saa nøie som muligt til de historiske bestaaende protestantiske Kirker, idet det fremforalt vilde undgaa et Brud med dem.

Det er ved denne Tid Zinzendorf kommer i Berøring med Methodisterne. Han stod deres tvende store Førere, John Wesley og Whitefield, personligt nær. Uvillien mod Tidens Bantro og Banekristendom og stærkt kristelig Iver knyttede dem i Begyndelsen sammen, men Forskjellen var for stor, til at Enigheden kunde vare ret længe. Zinzendorf tog Anstød af Methodisternes altfor store Lovmæssighed, deres fremtvungne Bodskampe og trable Raastløshed. Deres Opfatning af Kristendommen

var ham for mørk. Der var endnu altfor megen Livslyst og Livsfriskhed hos ham, til at han saa ganske kunde betragte Jorden som en Taarernes Dal, og ligesom han i sine yngre Dage brød med Pietisterne, saa fjernede han sig nu fra deres Landsfrænder i England. Methodisterne breidede derimod ham og hans Parti, at de tog sig Kristendommen for let, og at de over Kristi Blods ene saliggjørende Kraft glemte Helliggjørelsens Ulvor.

Fra England drog han over til Fastlandet, hvor hans trofaste Hustru, som han i næsten to Aar ikke havde seet, mødte ham. Zinzendorf elskede hende smt, forsaavidt som han kunde elske noget udenfor sin store Livstank, men i denne havde hun rigtignok ogsaa levet sig ind, og hvorvel de af Naturen var temmelig forskellige og den gjensidige Sympathi fra først af nok kunde have været større, saa drog Samlivet dem sammen, og hun var ham uundværlig. De havde forresten store Sorger sammen; af de 11 Børn, hun skænkede ham, blev kun tre tilbage og den ældste af disse, Kristian Menatus, var sløv og træg og brød sig lidet om Faderens Gjerning. Datteren Benigna var derimod hans Diest; hos hende fik Faderens Livlighed sin Begrændsning i den roligere Natur, hun havde arvet efter Moderen. Hun ægtede ikke ret længe efter den Tid en Pleiesøn af Zinzendorfs Ungdomsven, Fredrik von Watterville, og det var et Ægtekab, som gjensidig Kjærlighed, ikke Bodkastning synes at have bestemt.

De følgende Aar fra 1743—47 tilbragte Zinzendorf for det meste paa Fastlandet, især i Tyskland. Ofte kom han Saxens Grændser nær, og var ikke langt fra sit kjære Herrnhut, men Forvisningsdekretet var endnu ikke taget tilbage og kun gennem Breve og Budstaber kunde han derfor vedligeholde Forbindelsen med Menighedens Moderstad. Han fulgtes fremdeles af store Skarer paa sine

Reiser. Det var en hel vandrende Menighed. Naar han kom til en By, maatte der som før leies en hel Bygning, og for alle var Zinzendorf Husfader og Bært. Det inderlige næsten samme Forhold mellem ham og denne Wandremenighed fik sit Udtryk i det Navn, den gav ham, den kaldte ham nemlig Pappa og hans Hustru Mamma. Dette vakte nu igjen Forargelse, saaat selv en af Brødrene meget alvorligt foreholdt ham, at Kristus udtrykkeligt havde forbudt sine Disciple at kalde nogen Fader paa Jorden. Zinzendorf sagde sieblikkelig, at man herefter ikke skulde bruge dette Navn. Det store Følge, han stadig var ledsaget af, bidrog just ikke til at forbedre hans Formuesforfatning; enkelte mere bemidlede ydede rigtignok Tilskud, men de fleste levede paa Zinzendorfs Bekostning. Nu var han jo fra først af en meget formuende Mand, og noget havde han ogsaa arvet efter sin Bedstemoder. Gjennem hans kloge og forstandige Hustru, til hvem han overlod det økonomiske, var hans Formue desuden i de første Aar af UGytestadets bleven forøget, men det mere ustadige Liv, han i sin Landflygtighed førte i Forbindelse med de stigende Krav fra Menighedens Side, thi Zinzendorfs Pung blev mere og mere betragtet som en Fællesklasse, gjorde enhver husholderist Styrelse umulig, og fra at være en rig, idetmindste velstaaende Mand kom han omsider i en ikke liden Gjæld. Hans Liv var som Himmelens Fugle, han tænkte ikke paa den Dag imorgen, men lod hver Dag have nok i sin Plage. Hvad der var nødvendig for det legemlige Livs Ophold overlod han, som han siger, til den kjære Herte Jesus, han vilde nok sørge derfor, selv levede han alene for sit himmelske Kald. Men ikke alle hans Tilhængere var saa ensfoldige i det timelige. Man syntes nok endog, at enkelte af dem var altfor kloge paa denne Verdens Ting, og man fandt den utrættelige Iver, med hvilken de søgte jordiske Goder, uforenelig med deres Lære, at de havde

deres Biggendesæ i Himlen. Det gik her, som det ofte er gaaet mangen en from ogsaa hos os. Denne deres praktiske Dygtighed og Naapaseligbed i deres jordiske Kald blev tagt dem tillast, og man var tilbøielig til at forklare det materielle Belvære, i hvilket de sad, som hidført ved Uredelighed og Svig. I Virkeligheden hendte det vel ogsaa, at med den stigende Velstand Verdslighed trængte ind, og at Fromheden blev til en død Form, en Maner, men det hørte dog endnu ved den Tid til Undtagelserne. Den blomstrende Tilstand, i hvilken de herrnhutiske Menigheder befandt sig i materiel Henseende, blev forøvrigt en af Grundene til at Zinzendorf kaldtes tilbage til Saren. Herrhut var allerede en velstaaende By, som den sariske Landsherre baade kunde have Ære og Fordel af, og det var sandsynligt, at Zinzendorfs Tilbagevenden og Nedsættelse i Herrhut endnu mere vilde fremme Byens Tiltagen. Dertil kom, at Zinzendorfs Fiender ved Hoffet var døde eller fraværende, og endelig bragte Udsigten til et Laan hos de rige herrnhutiske Kjøbmænd i Holland den sariske Styrelse til at fatte den Beslutning at kalde Zinzendorf tilbage. Med Glæde modtog han Efterretningen herom, og den 18de Septbr. 1747, Marsdagen for hin navnlundige Sammentkomst i London, da Menigheden udkaarede Frelseren til sin Overældste, kom han til sit Slot Bertholdsdorf. Han havde været fraværende i over ti Aar. Mangehaande Følelser gjennemtrængte ham ved Synet af hans kjære Hjem, han var saa stærkt greben, at han Resten af Dagen holdt sig for sig selv forat være ene med sin Frelser. Først ved Midten af Maaneden forlod han Bertholdsdorf forat drage til sit elskede Herrhut. En Kommission var nemlig paany nedsat, forat undersøge Tilstanden der, og dens Dom vilde han afvente; men en kongelig Kundgjørelse fjernede al Betænkelighed hos ham, og han drog afsted. Det lille Anlæg var i hans Fravær

voret op til en anseelig By med alle Tegn paa Velstand og Velbære. Intet Sted kunde han se tydeligere Herrens Naade end her; en bedre Bogter end han selv havde skjernet Byen i hans Fravær. Allerede samme Dag, han kom, samlede 200 af Menigheden til et Kjærlighedsmaaltid, og han glædede dem som i fordums Dage ved Sang og Tale, og tilslut mindede han Menigheden om, at Dagens Løsen var det Sted i Jobs Bog: „Og Herren udfriede Job af hans Fængsel, der han havde bedet for sine Bønder, og Herren forsøgede alt det, Job havde til det dobbelte.“

Saaledes var hans Landsflygtighedstid tilende; efter Storm kommer Stille, de følgende Aar gled roligt hen, Fiendernes Angreb bliver mindre heftige, og Bøndernes Tal forsøges stadigt. Men disse ti Aar havde været ham og Menigheden til stor Nytte. Meget skjævt og vrangt var vistnok kommen frem, og mangen Gang havde han givet grundet Aarsag til Anstød. Men Modgangen havde renset ham, og Menigheden var i Trængselens Tid bleven befriet for mange urene Elementer. Hans eget Blik klarnes mere og mere, og han fjerner meget af det, som havde givet Anledning til Forargelse. Hans Prædikemaade bliver ædrueligere, hans Sange og Psalmer renere; idethale traadte de værste Overdrivelser baade hos ham og Menigheden fra nu af mere tilbage. Modstandernes Spaadom, at en saadan Optræden som Zinzendorfs nødvendig maatte ende i det vildeste Sværmeri, blev dog tilstamme. Han blev hverken nogen Gichtel eller Kuhlmann*), som Fienderne havde forudsagt, han kom meget mere efterhaanden bort fra de sværmeriske Udskielser, som han tidligere havde været nær, og frem til en stedse stigende Nøgternhed og Klarhed. Det viste sig dog, at den Bygning, han havde

*) To bekendte Sværmere ved Slutningen af det 17de Aarhundrede.

arbejdet paa, ikke var reist paa Sand, men paa Klippegrund, paa den rette Klippe, den bibelsk-historiske Kristus.

VI.

De sidste 13 Aar i Zinzendorfs Liv.

Den Tilladelse, han havde faaet til igjen at opholde sig i Herrnhut, gjorde han forsøbrigt liden Brug af, hans Hjem var ikke længer Bertholdsdorf, men overalt hvor der fandtes Menigheder af Brødre, og det var snart over den hele Jord. Nogen Reise over Verdenshavet gjorde han dog ikke mere, han nærmede sig allerede de 50 Aar, og stjønt hans Aand holdt sig ungdomsfrisk, blev han dog legemligen gammel før Tiden. Slette Tidender fra England, hvor han før saa temmelig var bleven forstaaet for hadste Angreb, nødte ham dog til at reise til London for ved sin Nærværelse at bringe den Storm til at stilne, som var vakt imod ham og hans Menighed. Flere af de plumpe Smædeskrifter, som i Tyskland var udkomne imod ham, var blevne oversatte paa engelsk, og mange troede deres Indhold. Det lykkedes ham dog efter et længere Ophold i London at godtgjøre Urigtigheden af det, man havde paa-digtet ham, og ved personlig Omgang, Tale og Skrift forstod han saaledes at vinde Stemningen igjen for sig, at han endog havde den Glæde at se sin Brødremenighed formelig anerkjendt af Parlamentet som et i England til-ladt og taalt Kirkesamfund 1749.

Men mærk Tidender fra Tyskland naaede ham netop, som de Skyer, der havde trukket sig sammen over ham i England, var fjernede. Det var Menigheden i Herrnhag, den mest blomstrende af alle Brødrenes Kolonier næst den i Herrnhut, som nu krævede hans fulde Opmærksomhed.

Denne Menighed havde været Gjenstand for en særdeles Omhu fra Zinzendorfs Side; han opholdt sig ogsaa her en stor Del af den Tid, han tilbragte i Landflygtighed. Men Herrnhag var ikke Herrnhut. Menigheden manglede den Kjerne af kraftige, prøvede Kristne, som Herrnhut havde. Den var bleven grundet i en Egn, hvor der altid havde været fuldt af Separatister, det var ikke langt til „de Inspirerede“ i Wetterau, og Flertallet af dem, som havde nedsat sig i den nye herrnhutiske Koloni, var enten Tilhængere af den reformerte Tro eller ogsaa forhenbærende Sværmerer. I materiel Henseende trivedes den ypperligt; medens Herrnhut laa temmelig affides, gik de store Handelsveie over Herrnhag. Der var Velstand ja Rigdom blandt Brødrene, og man kunde vel have ønsket lidt mere Arbejdighed og lidt mindre af urolig Higen og Jagen efter timelig Fordel. Menighedens Velstand gjorde det muligt for den at understøtte dens Landsherre med et større Laan; til Gjengjæld opgav han nogle af sine landsherrelige Retigheder. Men dette gav igjen Anledning til Rivninger af den ubyggeligste Art mellem ham og Menigheden. Dertil kom og noget andet. I Zinzendorfs Fravær begyndte de tilbagekrængte sværmeriske Bevægelser at yttre sig igjen. Der er her en mærkelig Forstjæl mellem Menighederne i Herrnhut og Herrnhag; medens den første, ældre og mere findig, optraadte rettende ligeoverfor Zinzendorf selv, saa var Brødrene i Herrnhut mest villige til at tilegne sig netop det hos den store Lærer, som ellers vakte Anstød. Intetsteds brugtes de Psalmer, som havde vakt Forargelse, og som Zinzendorf selv havde misbilliget, saameget som netop her, og der digtedes flere nye, endnu mere aand- og smagløse og dertil fulde af de slibrigste Billeder og de mest platte Udtryk. Hele dette særegne religiøse Kauderwælsk med „Kreuzluftvögellein“) „Seitenhölchen der Fels-

*) Et Raven 3. giver Sjælen, som holder sig nær til Kristi Kors.

græft des allerliebsten Dämmelein", med Mander som „Mütterlein", og de forargeligste Stildringer af Egteskabshemmeligheden for ret at udmale Kristi Kjærlighed til „sein liebstes Gemeinelein", o. s. v., hørtes her til Overflod. Den simple Forkyndelse af Kristi Kors blev saaledes tilbage-trængt ved barnagtig, pjattende Tale, at Evangeliets Ålvor og Høihed rent bortviskedes. Man vuggede sig saaledes i Jesu Blod og Saar, at man glemte, at Kristendommen var Kamp, ikke ørkesløs Betragtning. Der rygtedes de sorgeligste Ting om Tilstanden inden Menigheden. Sværmeri og Kjædelighed gif Haand i Haand. Overdrev end Modstanderne i sin Uvillie Udskælfserne, nogen Sandhed var der dog i den Klage, som reistes. Afstanden fra hin blødagtige Kristendom, som styrer Helliggjørelsens Ålvor, og som sætter Kristenlivet i ørkesløst Føleri, til aabenbar Sandfælgighed er ofte ringere, end man tror. Nygterne naaede Zinzendorf i London, og de søndersled hans indre. Dybt bedrøvet skriver han til Herrnhag, og med Moses siger han: „Hid til mig, I, som hører Herren til." Han fordrøede, at de uværdige skulde udstødes af Menigheden. Til sin store Sorg hørte han, at hans egen Søn Renatus var dybt indviklet i disse Misligheder. Denne, i meget en mat Efterklang af Faderen med hans bløde halvt kvindelige Gemyt, men uden hans Kraft, var i sine yngre Aar bleven lidet paaagtet, han syntes ganske at være ligegyldig for Faderens store Gjerning. Men med et vaagner han, dog ikke til Selvstændighed, men til slavisk Efterligning af Faderen. Som denne var ogsaa han Digter, dog blev det fordetmeste kun til Rimerier med endnu flere Særheder og Smagløsheder end Faderens. Han var trods sin Ungdom blandt Menighedens Ældste, men istedetfor at stille sig imod Sværmeriets Strøm, lod han sig ganske føre afsted af den. Hvor yderligt han kom, vides nok ikke, men Faderen affatte ham fra hans Embede, kaldte ham til

London og behandlede ham kanste med mere Strengbed end Kjerlighed. Efterretningerne lod stedse sorgeligere, og de maatte saameget mere smerte ham, som han fclte, at Skyl- den for en stor Del var hans. Han ser sine egne Feil drage Fcllger efter sig, som han kviede sig for nærmere at betragte. Tilslidst tabte han i den Grad Modet, at han negtede at ville høre mere, og da hans Ven og Medarbej- der, Spangenberg, vilde forelægge ham en næiere Fremstilling af Tilstanden i Herrnhag for efter den at tage bestemte Forholdsregler, negtede han at ville høre paa ham, og der kom til heftige Scener mellem de to Venner. Imid- lertid var der ogsaa i Herrnhag mange, som ikke syntes om den ny Mand, som havde trængt sig ind; dette mere befin- dige Parti blev det stærkeste og en Udskillelse paafulgte. Men Guds Tugtelse udeblev ikke. Stedets Landsherre, op- hidset ved Fiender af Brødrene, udstedte et Edikt, der tog de Friheder tilbage, som han havde givet dem og forbød dertil ethvert Samkvem med Zinzendorf. En almindelig Bestyrtelse griber Menigheden. Man havde Balget mellem at underkaste sig Ediktet og forlade Stedet. Det første vilde have den sorgeligste Indflydelse paa Menighedslivet, det sidste vilde dybt svække deres jordiske Velvære, men nu viste det sig, at der ogsaa i Herrnhag trods forbigaaende Forvildelser dog var en god Bund i Menigheden. Hel- digvis havde de Johannes von Watterville, Zinzen- dorfs Svigersøn, i sin Midte. Skjønt ung var han alle- rede Biskop, og alle fandt, at han var sin Post voksen; thi han var en Mand med megen Klogskab og Kraft og dertil anseet for sin oprigtige Fromhed. Han foreslog at ud- vandre, og efter nogen Modstand fulgte man hans Raad. Den hele Menighed brød op. Allerede efter et Aars For- løb var 470 reiste. De færreste fik solgt sine Huse, mange mistede det meste af sin Formue; der hørtes dog ingen Knurren, Beslutningen var tagen og allerede ved Aarets

Udgang var nær 100 Brødre fra Herrnhag paa hin Side Hæbet i Pennsylvanien. Kun en enkelt af de mange blev tilslut igjen; Stedets Øvrighed havde budt ham gunstige Billaar, ifald han vilde blive; han sagde sig derfor løs fra Menigheden og saa roligt paa Brødrenes Bortdragen, men Sambittigheden slog ham, han angrede, bad om Tilgivelse og greb Vandringsstaven. Snart betegnede de øde Gader og de tomme Huse det Sted, hvor den før saa blomstrende Herrnhuterkoloni havde ligget. Saaledes endte Herrnhag, men Zinzendorf takkede Gud, som havde givet Menigheden Kraft til paa det utvetydigste at vise sin Tro paa det hinsidige og sin Verdensforsagelse, og negtes kan det ikke, vidner Herrnhags tidligere Historie om Skyggesiderne ved Zinzendorfs Værl, saa er dets Undergang et Bevis paa, at den Mand, som bar dette Værl, dog i Grunden var Herrens.

Vi staar ved Aaret 1750, Zinzendorf var allerede halvhundrede Aar, og mange af dem, som fra først af havde omgivet ham, var vandrede heden, og en ny Slægt opvoxt. Aaret efter døde den gjeve Kristian David. Vi har kun en saadan Mand, pleiede Zinzendorf at sige om ham. I Evner og Billiekraft stod han høit, og hans Mangel paa boglig Dannelse føltes ikke i et Samfund, hvor Lærdom lidet eller intet gjaldt. Noget haard og ru blev han ligetil sin Dødsdag, heltigjennem Billie manglede han Zinzendorfs Gemyt og var derfor ogsaa mere æret end afholdt. Belleges maa det, at denne Brødremenighedens Patriark i Forholdet til vor Egede paa Grønland lagde en Haardhed og Ufordragelighed for Dagen, som ikke vidnede om noget godt Hjerte. Han var som før sagt allerede i 1733 sendt derop forat understøtte Egede. Denne havde allerede i 11 Aar virket der, og han havde sat sin Formue, sin Fremtid i Fædrelandet, sin og sin Hustrues Hælbred paa Spil for dette ene at bringe Evangeliet til

Frelseren tjær, og om hvilke han havde den Forvisning, at de havde faaet en salig Død. Selv kalder han denne Erindringens og den indadvendte Betragtningens Tid et stille liturgisk Aar, i hvilket han havde pleiet en særdeles Omgang med Frelseren og faaet mange Erfaringer, mange Forjættelser og mange Værdomme.

I Begyndelsen af 1756 forlod han England og drog til Fastlandet, for aldrig mere at forlade dette. Ikke ret længe efter rammedes han af et alvorligt Slag. Hans Hustru døde den 19de Juni 1756. Han sætter hende det smukkeste Eftermæle i sine „naturelle Reflexiones“, hvor han siger: „Jeg har i 25 Aar af Erfaring lært, at den Ledsaagerinde, som jeg havde faaet, er den eneste, som i alle Henseender har passet til mit Kald. Hvem vilde have levet saaledes uden Anstød for Verden? Hvem vilde have styret mit Hus i saamange Aar - saa gjæstfrit og rigeligt, som Forholdene fordrede det? Hvem vilde have levet saa økonomisk og dog saa nobelt? Hvem vilde have magtet saaledes som hun baade at have været fornem og nedladende? Hvem vilde have formaaet snart at vise sig som Hersterinde, snart som Tjenerinde, uden i første Tilfælde at have paataget sig et verdsligt Væsen, i sidste at have affekteret en særlig Mandelighed? Hvem vilde have forstaaet saaledes at gibe Verden dens Ret og dog foragte den? Hvem endelig af alle Mennesker vilde have været istand til at fremlægge et sandere, sikkrere og mere overbevisende Vidnesbyrd om mit indre og ydre Privatliv end en Person med hendes Anseelse, med hendes Adel i Tanken, og der saaledes som hun stod udenfor alle disse theologiske Stridigheder, i hvilke jeg var indviklet.“ Hun synes at have været en klog, forstandig Dame, der vel var nedladende, men dog holdt paa sin Værdighed som Grevinde; mere nøgtern og forsigtig end hendes Mand virkede hun ofte dæmpende paa hans Iver; jevn og ligefrem var hun netop

stiftet til at moderere ham, der bevægede sig mellem Yderlighederne. Hendes Død var et stort Tab for ham, hans Liv kom ud af de vante Spor, den gamle, strengt overholdte Leveorden forstyrredes ganske. Det gik tilbage med Husstellet, og den Pilegrimsmenighed, som hun havde samlet i sin Mand's Hus, opløstes aldeles.

Genimod et Aar efter sin første Hustrus Død fik Zinzendorf det Raad af Menighedens Ældste, paany at indtræde i Ægteskab. Baade han og Menigheden led under den Forstyrrelse af Husvæsenet, som var indtraadt ved hans første Hustrus Bortgang. Man foreslog for ham Anna Nischmann. Denne sjeldne Kvinde, der vel ikke i Byrd, thi hun tilhørte en fattig Haandværksfamilie, men derimod i Hjertelag som og i Begavelse ei stod tilbage for hans forrige Hustru, havde allerede gennem en Række af Aar været Forstanderinde for de ugifte Søstre i Herrnhut og var saaledes ei længere ung. Hun var et fuldstændigt Sidespylke til Zinzendorf; var han en Johannes, saa var hun en Maria. Det sympatetiske Forhold, som altid havde været mellem dem som Følge af, at de lignede hinanden og af den fælles Kjærlighed til Frelseren, blev nu den bedste Forudsætning for et lykkeligt Ægteskab. Man undredes over, at han, Nigsgreven, tog en Udvæverfke tilægte, men mellem Brødrene gjaldt ikke Standforskjel, og Zinzendorf viste just herved, at det ikke var tom Tale, naar han fremhævede, hvorledes den kristelige Kjærlighed nødvendigvis maatte ophæve Forskjel i Stand og Stilling. Det var, som han hentede nyt Liv af dette Ægteskab, hans forrige Arbeidsdygtighed vendte tilbage, og i hans Hus, hvor der over et Aar havde hersket en Dødens Stilhed, saa man den adspredte Pilegrimsmenighed samle sig paany. Han begyndte atter at prædike, og tre Gange daglig holdt han Husandagt sammen med sit Tyende og sine nærmeste.

Imidlertid havde de politiske Forhold antaget en betænkkelig Karakter. Den blodige Syvaarskrig mellem Preussen og de andre europæiske Fastlandsmagter rasede netop som værst i Herrnhuts Omegn. Ikke langt fra dette stille Fredens Hjem blev der leveret Slag saa blodige, som man før ikke havde seet. Snart drog preussiske, snart østerrigske Skarer forbi, men Gud holdt dog sin skjermende Haand over Byen, saa den blev urørt, medens Landet rundtom herjedes. Men andre af Brødrenes Byer led meget, og Zinzendorf, der fremdeles var som en Fader for dem alle, modtog det ene Sorgens Budskab efter det andet. Tidens var mørk og truende, næsten hele Europa laa i Krig, på Havet kæmpede engelske og franske Flaader, og i Amerika førtes den vildeste Kamp mellem de af de hvide leiede og ophidsede Indianere. Der flød Blod i begge de store Vædensdele, og Havet, som adskilte dem, var usikkert. Naar en større Fare saa Zinzendorf i den fremrydende Vantro, som fra England og Frankrig udbredte sig over Kristenheden. Man vilde borttage Guddomsglansens som straalende hans Frelseres Hoved, og Kristi Kors og blodige Død blev stedse mere til Forargelse. Men han havde dog den Trøst, at ligesom Krigens Ræskler traf sig forbi Herrnhut, saa blev ogsaa hans Menighed urørt af Tidens Ræstro, og den blev meget mere et Tilflugtssted for mange i Tvivl og Anfechtelse forvildet Sjæl. Han havde selv en sikker og fast Forvisning om, at hans Værk vil staa udover hans Levetid; men han skimtede tillige i Fremtidens Fjerne en ny, rigere Mandens Udgydelse, ved hvilken Evangeliet skulde bryde frem i en større Klarhed end hos Brødrene, og naar den Tid kom, da skulde ogsaa Brødrefirken ophøre som en særskilt Menighed; den Tanker kommer nemlig ofte frem hos ham i hans Skrifter, at Menighedens Betydning især laa deri, at den i de onde Dage skulde samle om sig alle dem, som havde Frelseren

hvar, men naar saa igjen Manden fra oven rigelig udgjød sig over Kirken, da skulde den lille Strøm fra Herrnhut flyde sammen med den fra det større Samsund.

Vi faar ved Begyndelsen af 1760. Han arbejdede flittigt, skrev Salmer, prædicatede og gjorde tillige Forbedelser til en større Reise. Da blev hans Hustru syg, og man ventede hendes smarlige Død; selv troede han det mindst, at han skulde vandre heden forud for hende. Men saa var det dog Guds Villie. Den 5te Mai fælte han sig mindre vel, for sidste Gang blev han seet ved Middagsbordet, han spiste lidet, men klagede over stærk Trøst; endnu om Eftermiddagen skrev han en Sang til de ugifte Søstres forestaaende Fesftidag, men det blev da ogsaa hans sidste Digt. Natten blev søvnløs og den følgende Dag smertefuld. Han var bleven angreben af en heftig Katarralefeber. Det var ham en Trøst midt i Smerten, at han havde sine kjære om sig. Hans gamle Ungdomsven, Fredrik von Watterville, som nu i næsten 50 Aar havde staaet hans Hjerte nær, var hos ham. Ogsaa hans høitelskede Datter, Benigna, tilligemed hendes Mand indfandt sig i Herrnhut. Det mærkedes snart, at Sygdommen var til Døden. Den 9de Mai sagde han med svag Stemme til en Ven, som kom og besøgte ham: „jeg er vel tilfreds med Herrens Veie, han tænker meget omhyggeligt paa sine Ord og Principer, tænkte vi blot saameget paa ham“, og til Johanne von Watterville sagde han: „Nu min bedste Johannes! gaa til Frelseren, jeg er færdig, jeg er ganske henvendt til min Herres Villie, og han er tilfreds med mig; han ikke længer have Brug for mig her, saa er det bedst for mig at vandre hjem til ham.“ Han tog derpaa det smæste Farvel med sine, den ene efter den anden, og til hver havde han et kjærligt Ord. Imidlertid var der over 100 Brødre og Søstre indfundet sig, dels i Herrnhut, dels i Nærheden. 18 Mars. 3 S.

for den indre Mission har den virket, og virker den fremdeles til Betsignelse i den protestantiske Verden, og naturlig kan dens Gjerning i Bantroens Tid ikke stattes høit nok, og for det andet er det Brødrene, som først for Alvor har holdt frem, at den protestantiske Kirke ogsaa, har Migt ligesoverfor Hedningerne. Den evangeliske Hedningemission er, om ikke grundlagt af dem, saa dog mægtigen fremmet ved deres Gjerning. Det kan vistnok ikke negtes, at ogsaa Brødreneheden har sine Slygger. Saalænge den ikke opgiver Fordringen paa i en ganske særegen Forstand at høre Herren til, saalænge den med andre Ord holder fast paa „Specialforbundet“ med Frelseren, vil der altid heste noget sekterist ved den, om den end nok saa meget fastholder, at den anerkjender den augsburgske Bekjendelse. Det kan heller ikke negtes, at Fromheden hos Brødrene saaledes har knyttet sig til visse Former, at den fra Inderlighed let bliver til Maner. Det fromme Føleri, som saa let udarter til en vis blødagtig uirksom Bestuelse af Sandheden og fører bort fra alvorlige Kampe for den, er endnu et Særljende for Brødrene. Mandige, kraftige Naturer med Trang til en selvstændig, personlig Kristendom har vanskeligere for at føle sig tiltalte af dem. Men ligesfuldt skal det erkjendes, at den Stilhed og Fred, som hviler over dem, i Forening med deres kristelige Enfold og Hjertelighed har virket og vil virke velgjørende paa mangen aandelig bekymret, der længes efter Hvile og Forsoning; thi ingen kan som de tale om den korsfæstede Frelser og hans Kjærlighed til Syndere. Og dette har Zinzendorf lært dem.

Thi det forstod Zinzendorf, som ingen anden, og tog han end feil i mangt og meget, Kristendommens inderste Væsen havde han dog fattet; Frelserens Hemmelighed var hans Troes dyreste Gie, og Kristi Efterfølgelse Udtrykket for hans Stræben. Tilslut et Par Vers af ham,

der klart affpeiler for os hans Sjæls inderste med dens
Kængsel og Lyst:

Kristne ei i Verden ere
Forat fulle fryde sig,
Deres Kalb er Kors at bære,
Følge Jesum idellig,
Gjennem Trængsler søge frem
Til et nyt, et bedre Hem.
Gjennem Dødens Rulm det forte
Op mod Bløds gyldne Porte.

Vænge Sjæl man altid hører
Klage over Kors og Kval;
Huff! mod Stjernerne den fører
Veien op fra Sorgens Dal.
Smertens Skræk forsvinder brat,
Har man Lid til Naaden sat;
Den gt'r Trøst for Synd, som suarer,
Himlen skænker Smil for Laarer.

Olaf Aklaksson.

Olaf Aklaksson hed en Karl, som var Lægblæm paa
det Sidste. I fordums Dage havde han været dradelig
Helt og Krigsmand og udført mangen Stordaad baade
mod Sveakkerne, i det sidste Ufstedsaar mellem Norge og
Sverige, og siden i mangfoldige Kar mod alle Fugle og
Dyr, som findes i Bier og paa Heier. Han havde i Hæ-
rens bare havt menig Soldats Rang, men dog havde han
ogsaa gjort Forsøg paa at avancere til Tambur. Efterat
der var stuttet Fred og Hver var kommen hjem, for Olaf,
da han tyktes vel om Strid og nu var bleven hed i Blo-

det, fremdeles om Vintrene jevnlig i Leding mod Stogens Dyr, som han voldte stor Ufred og megen Uro, om ikke saa megen Skade, med den gamle Børsen sin; for Folk sagde, at Olaf mest skjød Furuer og Graner, naar han var paa Skytteri. Men det hændte ogsaa, at han iblandt fik et mere kjædeligt Bytte. Saa som dette dog ikke straf til, maatte han arbejde som en Træl næsten hele Vaaren og Sommeren og Høsten, for at skaffe sig saa megen Mad til Vintren, at han da, uden at Tarmene bar sig for ilde, den udslagne Dag kunde færdes fri og fro over sneklædte Sletter og Bakker og styde og ramme, om ikke Fuglen, saa Træet, der Fuglen sad, eller, om ikke Træet, saa Bakken, der det Træet stod: etsteds rammede Skuddet altid. De lange Vintertvælde sad han varmt i Skorstenskrogen og forfriskede sin Mand og styrkede sit Mod, mens han ved Skinet fra Aaren læste om de gamle Kjemper i Krøniker og Bisebøger, han eiede og saare flittig brugte. Foruden paa Skytteri gik Olaf ogsaa meget paa Frieri, ligesom de gjorde i Krønikerne og Biserne. Men fik han Lidet paa Skytteriet, fik han slet Intet paa Frieriet, uden man vil regne alle de Skjeldsord og Haansord, som han istedetfor Kys og Klap ofte kom hjem med hele Byrder af; for Olaf var altid kun til de gildeste Jenter, og det var ikke saa underligt af en Mand med hans Sind, der ogsaa i dem blot kunde finde Lidet af de gamle Kongedøttre og fagre Møer.

Medens nu Olaf levede som Nutidens Træle om Sommeren og som de fribaarne Fædre om Vintren, medens han gik paa Skytteri og paa Frieri, gik ogsaa Tiden sin ustandselige Gang, og som Olaf og Tiden gik saaledes, hændte det da tilslut en Dag, at der gik et Lægdslem i Bygden, som hed Olaf Uslaksøn.

I saadan Egenskab var det, jeg kjendte Olaf.

Fordi han herefter blev at forsørge paa offentlig Be-

Føstning, skulde han til ringe Erstatning levere al sin Eiendom og al sin Formue, som just ikke var meget stor. Men tre Ting kunde han ikke stille sig af med, uden det tillige var med Livet selv, og dem fik man da lade ham beholde. Den første var den gamle Flintebørsen, som havde været hans trofaste Følgesvend i saa mange Aar. Den anden var et gammelt rødmalet Skrin, og deri laa endelig den tredje Ting, hans kosteligste Skat og dyreste Gie: nogle gamle, udslidte Bøger. Alt var altsaa gammelt, men gammel var ogsaa Olaf selv worden nu, og de var blevne gamle i hverandres Selskab. Blandt hans Bøger mindes jeg endnu tvende: en gudelig Sang- og Bønnebog, som han med stor Andagt læste i hver Morgen og hver Aften, og en tyk Bise- og Krønikebog, som var en uudsømmelig Visdomskilde. I Ryggen og paa de brækkede Træperme var den kraget sammen med hvid Uldtraad, og indeni var Bladene tyknede af Smuds, som dækkede saa tykt og tæt, at Skriften næsten ikke var til at læse. Olaf havde nemlig for Skik, naar han bladede, at stille Pegefingren i Munden og derpaa drage den vaad nedad Siden; da kan man vel forstaa, den maatte efterlade sig Spor, foruden at den altid fik Bladet til at følge. Men, — var Bogen

„end sodet om Munden,
af skinnende Gulb var dens Hjerterod tvunden!“

Hvor inderlig glad jeg var hver Gang Olaf kom med Skrinet paa Ryggen og Børsen i Haanden, — og hvor inderlig bedrøvet hver Gang han igjen saaledes reiste! Hvor gjerne jeg den hele Dag sad hos ham i Barhaugen under Laavebroen! Hvor vel jeg mindes ham endnu, som han drog den store Mund op mod Ørene og grinte med de lange, gule Tænder, naar han hug haardt til paa Barkvistene med Bilen! Hvor det var lifligt at høre og drømme, naar han fortalte de gamle Frasagn om Starkad og om Hålf, om Arel og om Balborg, om „Fr. Hafbur“

og den trofaste Signe, og om Ragnar, som tog paa de isflagne Klæder — „det var Karl, som ikke var kjælen!“ Hvor jeg syntes, det susede i Træerne under Fjeldet anderledes end ellers, — hvor det var, som fore de forbi, som saaes de for mine Dine, Kællerne, af de stærke Mænd og de gjæve Kvinder!

De sorgfrie, glade Timer sammen med ham — er nu længst omme.

Det var dog ikke af Bøger alene, Olaf tog frem de rige Skatte. Ogsaa af den mundtlige Overleverelse gaa han mig Mangt at høre baade om Spøgelses og Skrømt, — der snart var menneskelige Gjengangere, snart „bare Fanden selv“, — baade om Hamer og Vardbøler, baade om Bergfolk og Thuser. Af alle slige Fortællinger hufster jeg ingen med Bestemthed fra ham, med Undtagelse af en, som var selvboplevet. Det var engang, han sprang med Børsen paa Hæden opover en snau Bergknaat. Da saa han en liden graaklædt Mand gaa lige foran sig. Graetassen skandt paa den anden Side af Toppen, og da Olaf strax efter kom op, var han intetsteds at se, skjønt der var saa jævnt og bart bortover, at han ikke paa nogen Maade kunde faaet gjemt sig. „Og jeg er saa vis paa, at jeg saa ham, som jeg ser dig nu“, sagde Olaf. „Der staar ogsaa tydelig om dem i Bibelen; for der staar, at for Jesus skulle Alles Knæ bøies, baade deres i Himlen og deres paa Jorden og deres under Jorden. Det er derfor sikkert, at der er Underjordiske og Thuser til. Og det er ogsaa vist, at de komme og høre paa Presten om Søndagen, og paa Konfirmationsdagen staa de blandt den anden Ungdom. Men de sees ikke, for de kunne gjøre sig usynlige.“

Af Historierne fra Krigen, som Olaf var med i, mindes jeg derimod flere, dels oplevede af ham selv, dels

af hans Kammerater og Bygdefolk, — og jeg skal nedentor fortælle enkelte af dem.

En eneste Gang saa Olaf Prindsen eller Kongen, som dukkede paa en stor, gild Hest langsmed Linien og var meget blid. Han havde store Duffer paa Kjolen, som hoppede op og ned, medens han red. Og saa streg de Alt, hvad de orkede; for det skulde de gjøre.

En Gang stode Nordmændene og Svenskerne paa hver sin Side af en Aa og skjede paa hverandre. Men der var ikke Mange paa nogen af Kanterne, og der blev ikke stort af det, for Svenskerne reiste snart sin Bei. Men der var En, som var meget hidsig, og han blev staaende alene igjen bag et stort Træ. Derfra kom han kun lidt frem hver Gang han skjød, og han dræbte og tvæstede Mange af de Norske. Men sidst fik de dog Stud paa ham, og da maatte han til, saa seig som han var. I det Slag blev der ogsaa skudt en af Olafs Kjendinger, og han rullede iaa lang som han var. Men han reiste sig strax atter; for Kuglen havde blot revet bort det Yderste af Lillefingeren hans.

En anden Gang sloges de i en Li. Da var Olaf ikke med, men sad inde i en Stue og øvede sig i Tromning; thi, som før er fortalt, han aspirerede til Tambur. For at spare paa Trommestindet skulde han og en anden Aspirant sidde skrevs over en Krak med Ryggene mod hinanden og banke paa hver sin Ende af Krakken med Trommestikkerne, at de kunde saa den rette Slirk i Armene. Men saa sloges og bar de sig saa deroppe, at de maatte ud og se, skjønt de ikke havde Lov til at forlade Krakken. Der stod Svenskerne og Nordmændene opover nogle Bakker og skjød, saa det røg mellem Træerne. Men ogsaa her gabe Svenskerne tabt paa Slutten.

En Dag hændte det, at nogle Norske, deriblandt flere af Olafs Kjendinger, kom til en Gaard, hvor de skulde

blive om Natten. Men som det led paa Kvelden, streg Bagten, at Svenskerne var nede i Enden af Jordet, og de stimlede ud alle Mand, stillede sig op og marscherede nedover. Men det var saa mørkt, at de knapt saa Næven for Næsen. Da skjød Svenskerne, og de saa i Krudtlysen deres Linje, som stod i Kanten af Sloven. Nordmændene svarede, og saa sloges de i Mørket, saa de sagde siden, de aldrig havde været med i det værre. Det lyste og det smald, og det skreg og jamrede og kraunede paa alle Kanter. Men sidst maatte Svenskerne til, og Anføreren, som var en Greve, sagde, han vilde give sig. De raabte da og ledte efter den norske Oberste, at han skulde tage mod Svenskers Kaarde; men de kunde ingensteds finde ham, og han var heller ikke god at finde; for han havde gjemt sig hjemme i Kjeldereren. Da sprang en Løjtnant frem, som hed Helgesen og siden for af Landet til Danmark: han tog imod Kaarden. Derefter sankede de sammen Døde og Saa-rede, og de fandt blandt andre en ung svensk Officer, som var saa vakker og meget stadselig, at de aldrig havde set vakrere Karl. Han laa for sig selv borte under en liden Buks og var stude gennem Bringen. De Faldne blev baarne op paa en stor Sal, og der flød saa meget Blod af dem, at det stod over Skofolen paa Gulvet.

En anden Gang kom to af Olafs Kammerater, hvoraf den Eine var rigtig Tambur, over en Svenske, som sad og kogte noget Kjød under en Lade. Svensken sprang, og de toge Gryden og begave sig med den op i en Bakke, hvor de bleve ved at koge. Puff! for der en Kanonkugle mellem dem ind i Bakken, og Mulden sprutede ned i Gryden. Da tog de til Bens og løb Alt, hvad de kunde, baade fra Bakken og Gryden.

En anden Gang blev Olaf sendt afsted med et Brev. Paa Tilbageveien lagde han sig til at sove, da han var meget trætt, og han faldt strax i en dyb Søvn. Langt om

længe baagnede han ved, at han slittedes i Tindingen af en skarp Tunge. Han saa op, og der stod en stor Ulv over hans Hoved og gloede paa ham med glubste Øine. Da for Sønnen og Trætheden i en Fært af ham. Han sprat i Beiret, drog Sablen og hug efter Ulven, som gjorde et Kast til Siden og sagte lunkede bortover. „Men saa stræmt er jeg aldrig bleven i mit Liv“, sagde Olaf; „for jeg skal sige dig, Skrubben slikker først, før han begynder at æde. Han tænket, jeg alt var stoten“, lagde han til og saa paa mig med et bistert Blik, i Tanken paa hin Stund.

Ved denne Historie ere vi ledede ind i den anden Del af Olafs Krigerliv, og jeg vil slutte hans Fortællinger med en fra denne Tid, hvori hans Børse ikke rettedes mod Mennesker, men mod Dyr; dog udrettede den ikke Noget mod dem heller i denne Fortælling. Han for paa Ski med Børsen i Haanden og randt flyvende nedover en Ekstraaning. Uforvarende kom han udover en brat Ufs, saa han mistede baade Børse og Ski, men selv havde han sliig Fart, at han trillede rundt udover en Ufs til, og endda fik han ikke standse, men maatte rundt, rundt udover en til. Da blev han endelig liggende, uden at kunne røre sig af Fletten, og „mente i lang Tid, at har var død“; men sidst kom han sig dog saavidt, at han travlede ynkkelig forslagen hjem. Denne Udfart kostede ham, jeg husker ikke, om det var to eller tre Sideben.

Den Tid, jeg kjendte Olaf, rystede han meget paa Haanden, naar han skulde styde. Han brugte iblandt et Raad derfor, som nok var klækket ud i hans egen Hjerne. Han lagde nemlig paa Skuldrene et lidet Fang med Bed, som skulde trykke hans dirrende og skjælvende Krop sammen og give den den vnskelige Sammentrængthed og Fasthed. Jeg synes endnu, jeg kan se ham ligge paa det ene Knæ og sigte med Bedfanget paa Ryggen. Det var dog,

som sagt, kan iblandt, han brugte dette Middel; for han laa ellers mest paa Maven. Ofte var jeg med ham ned til Elven, for at se efter Vænder, og om han end aldrig rammende nogen And, dundrede dog altid hans gamle Børst, saa det knagede i Fjeldene, og der sprutede en forstrækkelig Sagelsuppe i Vandet, faaet, havde bare Anden siddet der, hvor Skuddet kom, havde den nok faaet, hvad den behøvede og mere til. Og det var Noget, som var værdt at betænke og som ogsaa ofte blev betænkt.

Efter nogle Aar blev Olaf „befordret“ til en anden Lægd, og derved endte til min store Sorg Bekjendtskabet med en af min Barndoms bedste Venner.

J. L. Ostling.

Møllene.

Naar der tales om Møl, tænke Folk i Almindelighed kun paa de Mølarter, hvis Larver tilføie os Glæde ved at gnave paa og ødelægge vort Pelsværk, vore uldne Klæder o. s. v., og mange vide ikke engang, at der foruden disse findes en Mangfoldighed af Mølarter, hvis Larver leve paa en ganske anden Maade end de nævnte. Uagtet denne Fremstilling udelukkende kommer til at vedrøre hine Arter, skulle vi dog i Forbigaaende gjøre opmærksom paa, at der foruden disse gives en Mængde Arter af Møl, hvis Larver enten leve i Korn eller æde Gange i Planternes Bladjød, eller fortære Honning og Bøx i Birkberne, eller endelig leve selskabelig i store Spind paa Træerne. Møllene danne nemlig en talrig Gruppe af

Sommerfugle og indbefatte de mindste og pragtfuldste Arter af denne Insektorden.

Der findes — saavidt vides — fem forskjellige Arter her i Bandet af slige Møl, hvis Larver leve af dyriske Emner, saasom Pelsværk, uldne Klæder, Silke, Bæder og — hvad der for Naturforskerne er det ærgerligste af Alt — paa udstoppede Dyr og i Insektsamlinger. I det hovedsagelige synes disse forskellige Mølarters Larver at leve paa samme Vis og at være omtrent lige skadelige, hvorfor de her skulle behandles underet — saameget mere som Møllene selv ere hinanden meget lige af Udseende*). De ere smaa, omtrent 2—3 Linier lange Sommerfugle med silkeglindsende, mest hvide og brungraa Farver. De sees om Vaaren og Sommeren paa Loftet, Klædelamre, Stabure, Museer o. s. v., hvor Pelsværk, Klæder, udstoppede Dyr m. m. forbares. Det er natlige Dyr, der om Dagen holde sig stille og skjulte, og om Natten slagre om for at parre sig og lægge Æg. Disse lægges altid paa eller ganske nær ved de Gjenstande, der skulle tjene Larverne til Føde. Tillige fordeles Æggene saaledes, at hver Larve faar tilstrækkeligt Rum at bevæge sig paa og Overflødighed af Føde, hvilket naturligvis opnaaes ved en spredt Fordeling af Æggene, saaledes at et lægges her og et der — ikke som hos flere andre Mølarter i store Kraser. Denne Æggenes Spredning over flere Steder gjør Larvernes Skadelighed endnu større, idet de derved komme til at angribe den Gjenstand, hvorpaa de befinde sig, paa flere Steder samtidig. Herved blive de ogsaa værre at opdage.

Saa snart Larverne ere udlækkede af Æggene, er deres første Omsorg at danne sig en Bolig at leve i. Denne bringe de istand ved at gnave Uld, Haar o. lign. af det Læi eller Skind, hvorpaa de befinde sig, og spinde disse

*) De fem Arter ere: *Tinea tapetzella*, *T. pellionella*, *T. vestianella*, *T. sarcitella* og *T. destructor*.

sammen med Silke, som de selv frembringe. Paa denne Maade danne de omkring sig et Futteral eller Hylster, der er aabent i begge Ender og videst paa Midten, saaledes at Larven kan vende sig helt rundt derinde. Denne Bolig synes at være dem ligesaa nødvendig og uundværlig som Føden; thi de begynde ikke at spise, før de have faaet sit Hus istand, og hvis det ødelægges for dem, sørge de altid strax for at faa et nyt istand, inden de tage nogen Føde til sig.

Eftersom Larven vører i Længde, sørger den for at forøge sit Huses Længde ved at spinde sammen nye Haar til begge Ender deraf. Men da Larven samtidig ogsaa vører i Tykkelse, bliver Hylsteret tillige for trangt, og derfor gnaber den det igjennem langsefter og fylder i en passende Bredde; den gnaber dog ikke Hylsteret helt igjennem med en Gang, thi i dette Tilfælde vilde Abningen blive altfor vid, hvorfor den tager Stykke for Stykke ad Gangen og udfylder Abningen, eftersom den skrider frem. Da Hylsteret dannes af det Stof, hvorpaa Larven befinder sig, maa det naturligvis ogsaa have sammes Farve. Hvis saaledes f. Ex. en Larve befinder sig paa et Stykke blaat Tøi, bliver det oprindelige Hylster blaat; men flyttes nu denne Larve over paa et Stykke rødt Tøi f. Ex., inden den har begyndt at forstørre sin Bolig, saa ville de senere tilføjede Cirkler ved Enden og de indstudte Striber langs Siderne blive røde. Paa denne Maade kunne Larverne bringes til at frembringe Hylstere, der ere sribede af de forskjelligste Farver, og herved viser sig da tydeligt Maaden, hvorpaa Hylsteret stadig gjøres større alt efter Larvens Behov.

Naar Hylsteret er bragt istand, anser Larven sig sikker nok til at begynde at spise af de Materialer af Klæde eller andre dyriske Emner, som den kan faa fat i — forudsat at disse ere tørre og fri for Fedt eller Smørelse,

thi i modsat Fald rører den dem ikke. Dyrestind æder den Haarene rent af, gnaber sig ind i selve Skindet og ødelægger det aldeles, hvis det ikke forinden tilsees og befries for Larverne. Klæder gnave de Luden af og give dem derved et Udseende, som om de have været brugte saalænge indtil de vare aldeles lubslidte. I Insektfamlinger angribe de alle Arter af Insekter, hvilke de gnave istykker og rent skamfere.

Skaden, som Larverne paa denne Maade afftedkomme, er ofte betydelig og er almindelig bekjendt. Man har derfor forsøgt mange Midler mod dem. Det almindeligst benyttede Middel til at sikre sig mod dem er af og til at lufte og banke Klæderne og Pelsværket, om Sommeren især. Videre anbefales at pakke ned Sagerne i Kister med lagvis derimellem lagte Tyristykker eller Stykker Pappir og deslige, fugtede med 1 Del Terpentinolie og 2 Dele Spiritus. At sætte Kisterne med Pelsværket i Stalden Sommeren over skal ogsaa have vist sig probat. At stænge Møllene ude fra Garderobber og Klædekamre er lettere sagt end gjort. De ere nemlig saa smaa og saa behændige, at de let trænge sig ind gennem de mindste Huller og Sprækker, og ere de engang slupne ind, ere de ikke lette at faa Bugt med; de vise sig nemlig sjelden om Dagen og smutte ud af Synet i et Dieblit, om de hændelsesvis opdages.

Man har troet, at de gamle Romere kjendte et virksomt Middel til at bevare Løi for Møl, eftersom Servius Tullius's Klædningsstykker bleve opbevarede indtil Sejans Død, et Tidsrum af mere end 500 Aar. Saa kan dog rimeligvis ikke have været Tilfældet, eftersom Historieforfatteren Plinius ikke ved noget bedre Middel at opgive end at lægge det Løi, man vil opbevare, paa en Ligliste (!), da vil det altid være sikkert for Møl; paa samme Maade som at en Person, der engang er stukken af en Skorpion, aldrig siden vil blive stukken hverken af Bi eller Hveps eller

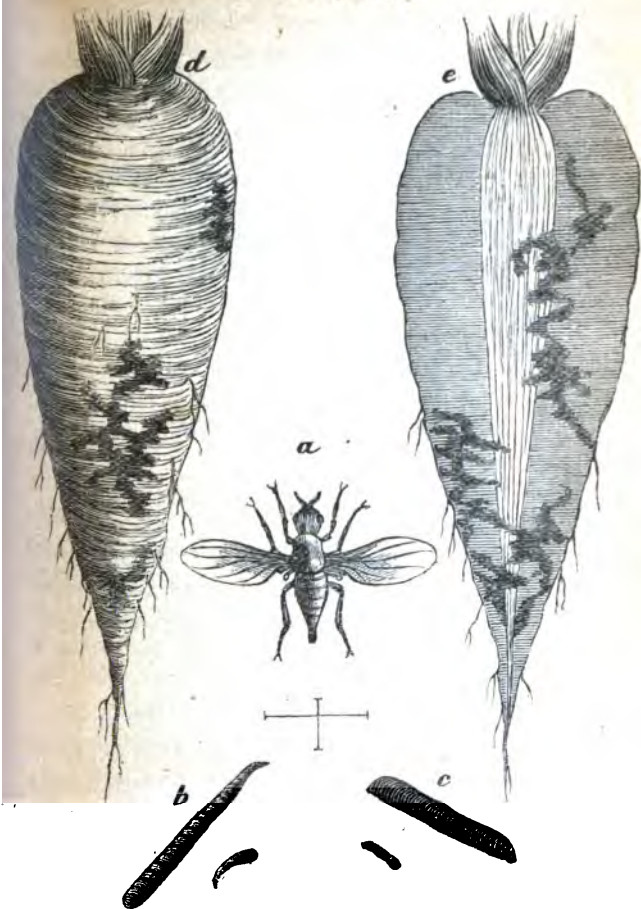
Sjedehamns (!). Rhasis opgiver et Par Midler af samme Kaliber, idet han siger, at spanske Fluer ophængte i et Hus vil fordrive Møl og at disse heller aldrig ville røre Noget, der er indhyllet i en Løvehud (!). Himeligvis, siger Naturforsteren Réaumur spydig, svæber det stakkels lille Insekt i dødelig Frygt for et saa skrækkeligt Dyr.

Gulerodfluen.

Det er bekjendt for Enhver, der har havt noget med Have dyrkning eller Behandling af Grønsager at gjøre, at Gulerødderne ofte vise sig markædte, opfyldte af rustfarvede Huller og Gange paa kryds og tværs, hvorved deres søde Smag gaar tabt, Rødderne blive usmagelige og uskiftede til Opbevaring, da de snart gaa i Forraadnelse. Den Mark, der saaledes skamferer Gulerødderne, er Larven af en liden Flue, som man har kaldet Gulerodfluen, hvis Udseende og Liv vi her skulle give en kort Beskrivelse af.

Gulerodfluen (*Psila Rosæ*) er glindsende buteljegrøn af Farve, overstrøet med gulblege Haar; Hovedet og Fødderne ofkergule, Øinene brune, Vingerne klare med gulblege Aarer. Begemet er tegleformigt tilspidset og ender hos Hunnen med et langt rørformigt Eglæggerbor. Denne lille Flue sees om Sommeren i Maanederne Juni og Juli almindeligt over hele Landet langt op i Nordland og Lapmarken. Den opholder sig dels paa Bustenes Løv, dels paa Blomster og Græs paa Marken, især i varmt Solstin. Sine Egl lægger den paa Gulerødderne ved Roden af Græsset eller Stikken. Saasnart Larverne udklæktes,

Gulerodfluen.

- a. Gulerodfluen (forstørret; Stregerne under Figuren betegne den naturlige Størrelse).
 b. Larven }
 c. Puppen } forstørrede; de smaa Fig. ere i naturlig Størrelse.
 d. en Gulerod, angreben af Gulerodfluens Larve.
 e. den samme, gjennefskaaren paa langs.

Følkev. 18 Aarg. 3 S.

gnave de sig ind i Roden og gennemkrybde denne i forskjellige Retninger, men især mod den spidse Ende af Roden. Ofte kan der være flere Larver i en og samme Rod, og da viser allerede Græssets gulagtige og visnede Udseende, at der er Mark i Roden. Ofte visner og dør i dette Tilfælde hele Planten, baade Rod og Blade. Fuldvoksen er Larven omtrent $1\frac{1}{2}$ Linie lang. Den mangler Fødder og har et trindt, bagtil tykkere og fortil smalnende Legeme af gul, glindsende Farve. Naar man tager op Gulerødder, kan man ofte se Larven stikke frem af Roden gennem en af de Abninger, den har gnavet i denne. Naar Larven er bleven fuldt udviklet, kryber den ud af Roden og forpupper sig i Jorden. Puppen er cylindrisk, sortgul af Farve og tverstribet. Omtrent en Maaned efter Forpupningen, fra Mai til August, efter Omstændighederne, udklækkes Fluen.

Hvert Aar anretter denne Flues Larve større eller mindre Skade paa Gulerødderne, saa meget mere som man aldrig gjør noget for at modarbejde den. Enkelte Steder skal man endog næsten have holdt op at dyrke Gulerødder paa Grund af den Skade, denne Flues Larve anretter paa dem. Vi skal derfor her anføre, hvad der bør gøres for at formindste Skaden saa meget som muligt.

Det er allerede nævnt, at Larvernes Tilstedeværelse i Roden røber sig ved Bladenes gulagtige, henvisnende Udseende. Strax man mærker dette, bør man ufortøvet rykke op alle de sygelige Planter, bortføre dem fra Marken og koge dem til Svineseede. Herved drager man altid endel Nytte ogsaa af de beskadigede Rødder, og man faar tillige gjort Ende paa Larverne, der befinde sig indeni dem, medens disse — ifald Rødderne blive staaende i Jorden — senere vilde udvikle sig til Fluer, der næste Aar igjen vilde lægge sine Æg paa Gulerødderne. Rødderne faar man jo alligevel intet godt af, da de baade ere usmagelige og til-

lige utjenlige til Opbevaring, saasnart Larverne have angrebet dem. I England anvender man (ifølge Stephens og Norton) mod dette Insekt Sand fugtet med Stenkulsolie. Man tager en Tønde Sand og blander den omhyggelig med omtrent 5 Potter Stenkulsolie. Denne Blanding udstrøes da over Feltet, strax før man saar Gulerodfrøet, og herved skal efter Sigende Gulerødderne gaa fri for Larverne, hvilket ikke er urimeligt, da den stramme Lugt af Stenkulsolien vistnok er Fluen ubehagelig og rimeligvis skræmmer den bort fra Stedet.

Nøddens Snudebille.

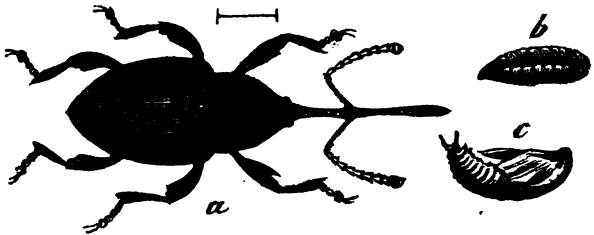

Naar man spiser Hasfelnødder, hændes det som bekendt ofte, at man træffer paa en og anden Nød, der ingen Kjerne har, men som istedet derfor blot indeholder en brun, melagtig og uspiselig Substans. Slige Nødder kalder man da „markstukne“, og man vil ogsaa i Almindelighed paa deres Skal finde et lidet rundt Hul, hvorigjennem Marken er udkrøben efterat have fortæret Kjernen; undertiden kan man ogsaa indeni Nødden finde Marken selv, enten levende eller død. Denne Mark kan det muligens interessere En og Anden at høre lidt nærmere om; thi af de mangfoldige, der have stødt paa den selv eller paa de af den allerede forladte Nødder, vide de færreste noget mere om den, hverken hvorfra den skriver sig eller hvad der senere bliver af den.

Nøddemarken skriver sig fra et lidet Insekt, som kaldes Nøddens Snudebille (*Balaninus nucum*), hvis

Farve den er. Dette Insekt, der findes næsten allesteds hvor Hasselbusten voxer, er lysebrunt af Farve og kun 3 Linier langt. Som Figuren viser er det forsynet med et meget langt Næb eller Snude, hvoraf ogsaa Navnet Snudebille*) hidrører. Dette lille Insekt finder man om Sommeren paa Hasselbuster og paa forskjellige Slags Blomster og Urter, men det er dog ikke saa ofte at se og derfor heller ikke saa almindelig bekjendt som Larven.

Nøddens Snudebille.

- a. Nøddens Snudebille (forstørret; Stregen udviser dens naturlige Størrelse).
 b. Larven
 c. Puppen } af samme.

Medens Hasselnødderne endnu ere myge, lægger Hunnen sine Æg paa dem, — næsten altid blot et Æg paa hver Nød, da Larven tiltrænger en hel Nøddeljerne til sin Underholdning. Æggene ere af en brun Farve og udklækkes om 14 Dage, hvorpaa den lille Larve strax gnaver sig gjennem Nøddens Skal ind til Kjernen. Det saaledes paa Nøddeskallet fremkomne Hul er saa lidet og fint, at det snart grov igjen under Nøddens fortsatte Væxt, og kun en liden mørk Flek betegner da Stedet, hvor Larven trøb ind. I denne sin mørke, men trygge og sikre Bolig lever

*) Snudebillerne ere en af de artrigste Insektfamilier. Man kender omtrent 5000 Arter. I Skandinavien er der fundet omtrent 300.

nu Larven, indtil den er fuldvoren. Er Nøddeskjernen meget liden, hvilket undertiden kan træffe, maa Larven ynkeligen dø af Sult, da den er fodbøs og saaledes ikke er istand til at op søge en anden Nød. Er Kjernen derimod af almindelig Størrelse, har den Føde nok og lever godt. Fuldvoren er den næsten $\frac{1}{2}$ Tomme lang, tyk og trind, samt noget krumbøiet. Farven er gulgraa og Begemet ringet, samt skinnende af Fedme. Den æder sig nu atter gennem Nøddekallet, der nu er haardt og fast. Dette sker nemlig ialmindelighed i September, naar Nødderne ere fuldmodne og falde ud af Hamsene. I Forhold til Larvens tykke og fede Krop er det Hul, den gnaver sig, meget lidet og trangt, saa at den maa strække sig betydeligt ud i Længden for at blive smal nok til at slippe ud. Udkommen af Nødden falder den lige ned paa Jorden (som oftest befinder dog Nødden sig allerede paa Jorden, inden den gnaver sig ud) kryber ned og skjuler sig Vinteren over i denne. Næste Vaar forpupes den og kommer ialmindelighed frem som fuldkomment Insekt i Juli eller August ved den Tid, Nødderne begynde at bore ud igjen. Naturforskeren Rösel tog for at iagttage Nøddemarkens Forvandlinger flere saadanne om Høsten og satte dem i Glas, der vare halvfylde med Jord, bedækket med grøn Torv. Alle gravede sig lige ned i Jorden og forblev der hele Vinteren igennem; først i Juni det næste Aar forvandlede de til Pupper; de fuldkomne Insekter viste sig ikke før end fra 1ste til omkring 20de August og opholdt sig under Jorden den første Uge efter sin Forvandling, inden de krøb op i Lyset.

Bed at afplukke og tilintetgjøre de Nødder, der tidlig og af sig selv falde af, kunde man vist gjøre Ende paa en Mængde Nøddemark; thi disse Nødder ere ialmindelighed altid markstufne. Professor Dahlbom tilraader at afplukke og opbrænde alle syge og markstufne Nødder,

som let kjendes fra de ubestadigede ved de før omtalte sorte Pletter, der betegne Stedet hvor Larverne have gnavet sig ind. N. E. Holmgren anser det for sikrere at indhøste Nødderne, naar man finder, at Larverne ere blevne fuldvorne og begynde at æde sig ud af Nødderne igjen. Naar man saa opbevarer Nødderne paa et Sted, hvor Larverne ikke kunne undkomme — f. Ex. i tætte Kister — saa har man hindret deres videre Udvikling. Passede man paa dette nogle Aar i Rad, vilde man sikkert derved betydelig kunne indskrænke den Skade, Nøddemarken hvert Aar anretter paa Nødderne.

Fra Finmarken*).

(Af Katechet G. A. Borgen).

Som man paa et godt Finlandskart vil kunne erfare, bestaar det finske (kvænste) Folk af fem forskjellige Stammer:

1) Kvæner eller Rainulaiset (i Enkelttal Rainulainen), bosatte i det nordlige og nordøstlige Finland, Uleåborgs og Basa Län (og desuden ogsaa i den nordlige Del af Vesterbotten i Sverige). Rainulaiset have udgjort den mindst mægtige af de finske Stammer. De ere af russiske Kareler for en stor Del blevne fortrængte til Norge

*) Nærværende Meddelelse slutter sig til en Række Opsatser af samme Forf. i Folkevennen for 1865 og 1866 og er at betragte som disses bebudede Fortsættelse, hvorfor den gamle Overskrift beholdes, uagtet her handles om Finland. Stykket er skrevet af en Mand i Finmarken og med Finmarkens Forhold for Die. Udg. Anm.

og blive, fordi Mange af dem have flyttet fra sit Land, foragtede af de øvrige Stammer. Nu findes Kvænerne i Finland alene i Kajanatrakten og Østerbotten (undtagen Østerbottens nordligste Del, der indehaves af Kareler).

Denne Stammes Overflytning til Norge er det, som har bevirket, at man her i Landet kalder alle Finner (Finlændere) Kvæner og det finste Sprog Kvænsk. Betydningen af Rainu er ubekjendt.

Rainulaiset ere raske, hædige, driftige og djærve Folk. De have stor Omtanke og have idetheletaget udmærkede Naturgaver, ja ere de mest genialste af alle Finner, men ere tillige i høj Grad hidsege.

2) Savolaxer eller Savolaiset, bosatte i den midterste Del af Finland, Kuopio og St. Mikkos (Michels) Län.

De ere bekjendte for at være træge, meget flegmatiste, men ihærdige, utrættelige, og derhos egensindige, paa-
staelige.

3) Tavaster eller Hämläiset, bosatte i den midterste Del af Landet, søndenfor Savolaxerne, i Tavastehus Län og Satakunta eller Björneborgs Län, omkring Stæderne Tavastehus, Tammerfors, Jyväskylä, Christina og Heinola samt Björneborg; tildels bo de ogsaa søndenfor, i Omegnen af Helsingfors, og nordensfor, i Saarisjärvi og Biitasaari Præstegjeld*).

Tavasterne ere i høj Grad magelige, træge og dovne, dumme og ensfoldige og tillige ydmyge Mennesker. De hol-

*) Paa alle Finlændere færdes meget paa Vandet, da navnlig ogsaa Tavasterne, hvis Omraade vel er det allervandrigeste. Alle Rejser og al Transport foregaar tilbaads. At se en hel kirkesøgende Menighed ro eller sejle i Flok og Følge, skal være overmaade smukt og opbyggeligt. I Tavastland ved man ogsaa at vurdere Vandet som Renselsesmiddel; det er rimeligvis den rensfærdigste Plet paa Jorden; thi der bader hvert Menneske sig hver Dag i det hele Aar.

des derfor gjerne for Nar af de andre Stammer. Men ihærdige ere de dog som alle Fjnlændere; de bekjendte Björneborgere vare lutter Hämäläiset.

4) Kareler eller Karjalaiset bo dels i Rusland, dels i Finlands østlige, især sydsøstlige Del, Karelen paa den sydsøstlige Grændse mod Rusland. I Rusland bo de i det Archangelste og Olonegste Gouvernement; i Finland i Størstedelen af Viborgs Län og den østligste Del af Kuopio Län, for en Del ogsaa ved Torned og Kemi Elve, samt i Kuusamo Præstegjeld.

Af Karelerne ere fra gammel Tid mange komne og komme endnu mange til Norge, hvor derfor ofte Fjnlænderne ialmindelighed benævnes Kareler og det finske Sprog Karelsk.

De ere store, stærke og djærve Folk, raske Handelsmænd, Kjøbmandsgenier, upaalidelige og slavisk ydmyge.

5) De egentlige Finner eller Suomalaiset, bosatte i den sydvestlige Del af Finland, i Åbo og Nylands Län, ved Kyststæderne Ekenäs, Åbo, Nyttad og Raumo og et Stykke indover Landet.

De ere opblandede med Svensker eller ganske forsvenske. De ere sangvinste, nydelsessyge og ikke synderlig paalidelige.

Om denne Stamme tror man, at den er den ældste Stamme, den som først har indvandret, og som først er kommen i Berørelse med Svenskerne og saaledes har kunnet give alle Stammer sit Navn som et Fællesnavn.

Af finske Stammer udenfor Finland ere især bekjendte Estherne i Esthland, omkring Reval og Dorpat, og Ingrerne i Ingermanland, omkring Petersburg og Narva. Desuden findes endel andre mindre Stammer inde i Rusland, ved Ural og ved Altai.

Et Navn, hvormed man i Finmarken undertiden hører en Kvæn benævne sig selv, er Santalainen. Dette

Navn bruges i Finland selv blot i Kemi, Sodankylä, Kittilä og Muonio. Det betyder: En, som dyrker gjødslet Jord, bor i Land, hvor gjødslet Jord findes. Det uledes af Ordet lanta, Gjødsel eller rettere Gjødslemne, Gjødsel af alle Slags, Compost o. s. v. I de nævnte Strøg boede forhen Lapper; disse gjødslede ikke Jorden; men eftersom Kvæner (Finlændere) søndenfra trængte ind i Lapmarken og bosatte sig der (i Lapmarken i videre Forstand, alt Landet nordenfor Kemitråst), bleve de af Lapperne kaldte Pantalaiset, et Navn, der for dem indeholdt det mest karakteristiske ved disse Nybyggere, at de nemlig brugte at gjødsle Jorden. Navnet er adopteret af Kvænerne selv, der, saasnart de bosatte sig i disse Egne, selv kalde sig saaledes.

Naar man har ment, at Kvænerne i Norge ikke skulde synes om at kaldes Kvæner, da beror dette vistnok paa en Misforstaaelse. To i Bodø boende Kvæner, der i mange Aar have været her i Landet, begge paalidelige Mænd (forhenværende Medhjælpere), have vistnok ytret en forskjellig Mening. Den Ene havde ikke den fjerneste Anelse om, at der ved Navnet Kvæn skulde klæbe noget-sombelst Foragteligt. Den Anden mente, at der gives Udskillige, som tage Anstød deraf, og at man derfor heller burde bruge Bencævnelsen Finlænder eller allerhelst Suomalainen. Denne Usvigelse forklæres dog let af den Omstændighed, at den Sidste er en Mand, som i sin meste Tid har færdeets blandt Nordmændene, hos hvem en Kvæn og et foragteligt Mennekte ofte ere ensbetydende Begreber*), medens den Første altid har boet midt oppe iblandt sine Egne.

*) Grunden til denne Foragt fra Nordmandens Side er vistnok i Regelen simpelthen Rælingsnid mod den Fremmede, men for endel vel ogsaa Kvænenes ofte ufsejende Liv samt den klobsebe Maade, hvorpaa den fordoms Landkrabbe i det første-Aar ter sig i Fiskebebristen.

Nabnet Finne og Finland derimod er ikke yndet af Kvænerne her i Landet, der for Alting ville undgaa at forberles med Bapperne, som hos os fordetmeste kaldes Finner. „En Fin“ siges nemlig desværre vistnok sjelden, uden at det er omtrent det Samme som „bare en Fin.“ Naar derfor en Kvæn skal angive sit Hjemland, kalder han det aldrig Finland, men det heder altid, at han er fra Sverige.

Og dog maa man ikke tænke, at Kvænerne nære nogen Forkjærlighed for Svenskerne. En Kvæn vil være og blive Kvæn og intet Andet. Det er bekjendt, at navnlig i de sidste Aar Bevidstheden om den nationale Selvstændighed, og om Nødvendigheden af at bevare og udvikle den, i Finland er vaagnet op og har gjort sig gjældende med en usædvanlig Styrke. Man kan derfor nu vanskeligt støde paa en nogenlunde oplyst Kvæn, uden at han i politisk Henseende erklærer sig for „Fennomann.“

I den Tanke, at det ikke ganske vil savne Interesse, leveres et lidet Nids af Fennomaniens Historie, i ganske korte Træt optegnet efter mundtlig Overlevering af Hr. Pastor Borg, som, skjønt stammende fra en forsvensket tydsk Familie, i sin lappiske Aftrog var saa god en finst Patriot som Noget. Dette Nids vil ogsaa tildels levere et Supplement til den givne Charakteristik af de finste Stammer.

„Fennomannet“ eller „det unge Finland“ kaldtes først den Kreds af unge Studerende, som ved Aaret 1850 begyndte at ivre for det hidtil foragtede finske Sprog og at underkaste det en videnskabelig Bearbejdelse; i Brugen af Folkets eget Sprog og dette Sprogs Udvikling saa de nemlig det sikreste Bævn for den nationale Selvstændighed ligeoverfor de mægtigere Naboer tilhøjre og tilvenstre.

Henvendte ti Aar derefter opstod blandt Studenterne „de Blodløse“, saa kaldte, fordi de ikke havde fædrelandsk, men

blot svenskt Blod i sine Aarer. Disse vare vel ikke fiendtlige imod det finske Sprog, men arbejdede heller ikke for det, idet de ikke vilde indrømme det en større Ret, end det hidtil havde haft. De ønskede, blendede af de store svenske Minder, Forening med Sverige. og troede, at den finske Litteratur og hele Landsudvikling alene kunde vinde ved hel og holden at blive svensk, medens den derimod, hvis det finske Sprog skulde blive Litteratursprog, maatte gjøre Aarhundreders Tilbagestridt.

Da begyndte Regjeringen at begunstige Fennomannerne, der ogsaa havde hele det finske Folks udelte Sympathi. Grunden til Regjeringens Begunstigelse af den nationale Selvstændigheds-Stræben var fra først af uden Tvivl ene og alene, at denne Stræben var anti-svensk; men „nu er det ikke mere saa; i allefald kan dette ikke paa nogen Maade bevises; meget mere tyder Alt hen paa, at Regjeringen nu begunstiger den af rene Retfærdighedshensyn, af Interesse for det finske Folks Fremtid.“ Indvender man herimod, at dette kun er en desto snuere Form for den russiske Politik; minder man om, at der ikke er frit for Kosaker indenfor Finlands Grændser, da mødes man af den fasteste, vistnok meget elskværdige Tillid til „Storfyrstens redelige Hensigter“, en Tillid, som Udenforstaaende vel alene kunne forklare sig som Frugten af en altfor heftig og derfor blind Fædrelandskjærlighed. „Ligesaabist som denne Begunstigelse før har været russisk Politik, ligesaabist er den nu ikke.“ Beviser herfor mangle ikke. Nu behøve ikke længere de civile Embedsmandsemner at underkaste sig Examen i Russisk; men alle Embedsmænd og Tjenestemænd maa tage finsk Examen. Før vare Alle, som lagde sig efter de russiske Studier, privilegerede med store Stipendier; Lærerne i Russisk lønnedes særdeles højt; der oprettedes endog „Fruentimmer-skoler“, der skulde være Bæ-

rere for russisk Dannelse. Nu bliver derimod det finste Sprog dyrket paa det ivrigste og paa alle Maader beskyttet, hvad man f. Ex. kan se deraf, at det ikke søges bearbejdet blot som selvstændigt, men at dets Selvstændighed søges hævdet og rensset ogsaa ved sprogsammenlignende Studium; saaledes maa man for at faa „philologisk Kandidatexamen med højste betyg“ være vel hjemme i den ungarske Grammatik.

Ogsaa i Retskrivningen have de nationale Bestræbelser faa at sige kunnet gjøre sig officielt gjældende. Allerede ere baade Bibler og Nytestamenter udbredte „med den nye Retskrivning.“

Fra 1ste Juli 1863 har Finland faaet særskilt Mynt, idet fra denne Tid af Alt maa regnes i Mark, medens man før kun havde Mark ved Siden af den russiske Mynt. En Markka er fra nu af delt, efter det franske System, i 100 penniä.

Et andet, ikke ubigtigt Tegn fra den vaagnende Nationalbevidsthed kan man se i den Omstændighed, at finste Skibe have begyndt at benytte et eget Nationalflag, et gult Kors med blaa Kanter i rødt Felt.

Den russiske Regjering har altsaa, mener man, erkjendt, at den finste Nationalsjælelse er for stærk til at den tør kues; nu har derfor Regjering og Folk den samme Bestræbelse. Kun de Blodløse staa endnu imod Strømmen; de ville, at en Befolkning af 200,000 Svensktalende skal beherske og lede det halvanden Million stærke finste Folk, af hvilket nu næsten hvert Lem, baade Læg og Lærd, baade Høj og Lav, baade Bonde og Borger brænder af Begjærighed efter selvstændig national Udvikling. Thi Fennomanerne, der i Begyndelsen bestode af ganske faa Mænd, for Vanbittige anseede „Fantaster“, se nu sine Fantasier at

være i fuld Gang og Dag for Dag alt mere og mere at udvikle sig til Virkelighed.

Saagodtsom alle finste Aviser ere nu fennomane.

For at forstaa, hvorledes den finsk-nationale Bevægelse har kunnet baade opstaa og vinde en saadan Fremgang, er det nødvendigt at fastholde, hvad der vistnok ikke er almindelig bekjendt og erkjendt, men hvad Fennomannerne med den største Styrke fremhæve, at Finland ingenlunde er nogen russisk Provinds, men at ifølge „Finlands grundlagar“ den finste Stat er et frit og selvstændigt Rige, som, hvor stor end Forstjellen faktisk kan være, retlig staar væsentlig i samme Forhold til Rusland som Norge til Sverige. (Forstjellen mellem Finlands Landdag og Norges Storting paastaaes hovedsageligen at bestaa deri, at for den første er det kun Regjeringen forbeholdt at fremsføre Lovforslag, ligesom det ogsaa udelukkende kommer an paa Regjeringen, om Landdagen overhovedet bliver sammenkaldt eller ikke. Paa den siden 1809 for første Gang til September 1863 sammenkaldte Landdag udtaltes derfor ogsaa — foruden Fordringen paa fuldstændig Finantskontrol — Ønsket om privat Forslagsret og regelmæssig Sammenkomst som nødvendige Indrømmelser til Finlands virkelige Selvstændighed).

I Sammenhæng med Fennomaniens Strid, der samtidig med den opstod om, hvilken af de finste Dialekter skulde være den normale. Det unge Finland bestod i Begyndelsen af Savolarer og Kareler. Nu er Savolarernes Sprog almindelig erkjendt for at være bedst i Runopoesien og kunde saaledes synes ikke at have saa liden Kans for sig. Men den vestfinske eller Østerbottens Dialekt (der tales af den kvænste Stamme, Rainulaiset) er den mest concise. I Kampen mellem den savolariske og vestfinske Dialekt er derfor den sidste bleven den sejrende, et Udfald af Sprogstriden, som synes ganske at svare til den

kvænste Stammes eller Østerbottningernes ejendommelige Selvfærdighedspræg. Rainulaiset er den eneste Stamme, som ikke har været underkuet i Svensketiden; de have aldrig haft Herregodser eller Grevskaber i sin Midte; thi ingen Østerbottning vil gaa ind paa at være „Torpere“; det betyder for ham det Samme som at være Slave; da vilde han heller være virkelig Tjenestekarl, orja, Træl, om dette end vilde holde haardt. De andre Stammer foragte den Fattige og Underordnede og krybe for de Overordnede; dette gjøre ikke Kvænerne, som derimod altid have været anseede som stivsendede ligeoverfor sine Herrer.

I Norge burde man derfor heraf uddrage den praktiske Lære, at ligesom Tjenestefolk ialmindelighed bør navnlig ogsaa de kvænste Tjenestefolk behandles med Agtelse; man maa søge at vække og ikke krænke deres Værdfølelse. „Och sådant folk tycker jag godt om; men hvad är det for menniskor, som må behandlas med hugg och slag?“ Men, maa man ikke være altfor streng, maa man heller ikke være altfor god imod dem. De tiltrænge bestemte Forordninger om sit Arbejde for hver Dag; men have de saa udført dette paa endog kun en halv Dag, da mene de, at de forøvrigt bør være fri for videre Tiltale, og gad gjerne tage sig en Spadsretur ud af Huset. Pastor Borg anser det for meget praktisk, naar man fæster en Kvæn i sin Tjeneste, formelig at tage det Løfte af ham, at han ikke skal befatte sig med de tre Ting: Tyveri, Løgn og Skvalder; et saadant Løfte vil alene paa Grund af hans Værdfølelse have ikke liden Magt over ham. Navnlig turde det være anvendeligt i Norge, hvorhen den fletteste Del af Folket kommer, ofte en Hoben „Skøjere“, forbryderiske og løssagtige Folk, Folk, om hvem Lensmanden i Utsjøl, en af deres egne Landsmænd, ytrede, at han „ikke kunde forstaa, at vi vilde have dem i Landet.“ Dog er der af de Fastboende, f. Ex. i Badsø, mange brave og dygtige Folk,

som vel fortjene, at man ved nogen Selvfornegtelse og Opofrelse forsøger at afvinde dem saa megen Interesse for norsk Nationalitet og norske Institutioner, at de med fuld Bevidsthed og Frihed kunne slutte sig dertil og gaa ind og op deri.

To svenske Digte.

---

1. Sommarsång.

Oupphörligt, dag från dag,
 O natur, du dig förnyar!
 Jordens grönska, luftens skyar,
 Allt har ungdom och behag.

Evigt, gyllne sol, densamma,
 Låter du, omätligt spridd,
 Dina röda strålar flamma
 Deras guld kring fältens vidd.

Klara flod, än slår din bölja,
 Glittrande, den strand hon slog,
 När hon såg den första plog
 Dina blomsterbräddar följa.

Skog, af samma foglars sång '
 Evigt dina grenar ljuda,
 Evigt samma skuggor bjuda
 Åt den gömda tänkarns gång.

Utan vällust, utan smärta,
 Allt sin första daning har:
 Endast jag, som fått ett hjerta,
 Är ej mera den jag var!

Leopold.

Behag, Dade. Omätligt, unaaleligt. Fält, Mark. Vidd,
 Både. Gömda, fjulte, ensomme. Daning. Skiffelse. Endast,
 iffun.

---

2. Färjekarlen.

I sjutton år låg min boning på strand,
 Men sjelf har jag lefvat på vågen den blå:
 Att hjälpa den ena och andra i land
 Jag måste väl ut, fast böljorna gå
 Uti qvällen.

Jag sår inga tegar, jag skär ingen skörd,
 Men plöjer med åran det klippiga sund;
 När färjan ur stormen är lyckligen förd,
 Jag glad går till stugan att hvila en stund
 Uti qvällen.

Snart åter hörs rop. Väl är mörkt ut på sjön,
 Men hurtigt jag gungar på djupen igen.
 Vid spinnrocken beder min hustru en bön,
 Och lägger nytt bränsle på spiselden se'n,
 Uti qvällen.

Der borta jag är lika mycket som här,
 Men länge der heller jag dröja ej får.
 Min egen strand är dock mest mig kär,
 Och bäst jag trifs der min hydda står,
 Uti qvällen.

Så fly mina dagar. Min färd är ej lång,
 Och alltid densamma i år som i fjol;
 Men ungt är mitt mod, fast jag sett mången gång,
 Hur vågorna släcka den stupande sol
 Uti qvällen.

Och när jag till slut blir gammal och grå,
 Och årorna sjunka ur tröttnande hand,
 Så kommer väl bättre färjeman då
 Och hjälper mig öfver till andra strand,
 Uti qvällen.

Böttigér.

Fast, omendstjont. Teg, Tejb. Skörd, Skur, Inbhosning.
 Släcka, sluffe.

Om Monitorerne.

(Af Captlt. Müller).

I Aarene mellem 1820 og 1830 foregik en mærkelig Forandring i Krigsskibenes Bestykning, idet man da begyndte almindeligt at indføre det svære Bombestyks, som udfjød hule, med Krudt fyldte Kugler, beregnede paa at sprænges, naar de naaede Maalet. I Midten af dette Aarhundrede var denne Slags Styks saaledes udviklet og saa almindeligt antaget, at det paa mange Skibe udgjorde saagodtsom den eneste Bestykning. Men det viste sig ved flere Leiligheder som f. Ex. ved Sinope i 1853 og ved Sebastopol i 1854 saa ødelæggende for Træskibene, at man maatte tænke paa en tilsvarende Bestyttelse for disse. Saaledes opstode de første pantsrede Skibe, de saakaldte flydende Batterier, der vare klædte med 3 til 4 Tommer Jern, og hvoraf nogle med megen Virkning bidroge til Fæstningen Kinburns Erobring i det Sorte Hav. Men disse Fartøier vare langsomme og ubaandterlige, havde isvrigt mange Mangler, kunde heller ikke modstaa det fortrinlige nyere, af Mænd som Armstrong, Whitworth m. fl. indførte riflede Styks, og man stred derfor til Bygningen af de pantsrede Fregatter, der med de sædvanlige Skibes Hurtighed og Lethed i Manøvre forenede en end større Modstandskraft end de flydende Batterier. De første af disse Skibe var i Frankrig Fregatten „la Gloire“ og i England den meget store og smukke „Warrior.“ Disse Fartøier vare klædte med 4½" Jern, vare isvrigt meget vellykkede, og foranledigede saaledes, at flere lignende strax fattes under Bygning.

Paa dette Punkt stod Pantservæsenet i Europa, da i Nordamerika de Uroligheder udbrøde, som skulde bringe

for Lyset de mærkelige Krigsredskaber, Monitorerne, som udgjøre Emnet for denne Fremstilling.

Det er her ikke Stedet at angive Aarsagerne til den store amerikanske Borgerkrig, men det vil være nødvendigt at kaste et flygtigt Blik paa enkelte politiske Forhold ved Urolighedernes Udbrud. Sydcarolina, den Stat, hvorfra Bevægelsen udgik, erklærede allerede Nytaarsaften 1860 sin Uafhængighed, og flere Stater sluttede sig snart efter til. Unionsregjeringen i Washington holdte i Begyndelsen til en forsonlig Politik, og Lincoln, som den 4de Marts 1861 besteg Præsidentstolen, var utilbøielig til ethvert Skridt, som kunde hidføre Fredsbrudet. Forholdene vare ogsaa da meget vanskelige. Sydforbundet var fuldstændigt organiseret og vel forberedt paa Kamp, de fleste faste Punkter vare i dets Besiddelse, Gjæringen var stor overalt, en Mængde Officierer havde sluttet sig til Sydens Sag, og blandt dem, som vare tilbage, fandtes mange, paa hvem der ikke kunde stoles. Selv i Regjeringsdepartermenterne vare Folk ansatte, som enten hemmeligt eller aabenbart begunstigede Sydforbundet, derved virkede lamrende paa Regjeringens Handlinger, og bragte denne i en mislig Stilling. Dette aabenbarer sig ogsaa i den valkende Holdning, som Regjeringen i Begyndelsen indtog, og som ledede til, at Fort Sumter ikke blev undsat, og at Intet foretoges for at beskytte det store og vigtige Delogsværft i Norfolk. Virginien, hvori dette Værft ligger, søiede nemlig med at indtræde i Sydforbundet, og Lincoln, som vidste, at Gjæringen der var meget stærk, men som endnu haabede at kunne bevare denne vigtige Stat for Unionen, vovede ikke at foretage noget om Mistillid vidnende Skridt, der endmere vilde opirre Gemytterne. Dels som Følge heraf, og dels fordi man endnu i Norden ikke havde tilstrækkelig Magt at raade over, blev Norfolk overladt til sin Stjæbne. Virginien erklærede sig for Sydforbundet

den 17de April 1861, og stred strax efter til at bemæg-
 tige sig det vigtige Værst, hvis Værd med Bygninger,
 Skibe, Artilleri m. m. var anslaaet til 10 Millioner Dol-
 lars. Værstets Befalingsmænd søgte da at ødelægge hvad
 ødelægges kunde, og opbrændte eller sænkede alle dervæ-
 rende Skibe paa et nær, -som det lykkedes at bringe bort.
 Iblandt de sænkede Skibe befandt sig den store 40 Kanons-
 Fregat Merrimack, som kort efter af Virginierne blev op-
 taget, og som de derefter begyndte at omdanne til et pants-
 ret Vædderskib.

Paa denne Tid havde de Forenede Stater ingen jern-
 klædte Fartøier. Vel havde man i dette Fremstridenes
 Land længe tænkt paa Tilveiebringelsen af saadanne, og
 Firmaet Stevens havde endog saa tidligt som 1816 ind-
 givet Planer til et pantsret Batteri, hvortil i 1843 var
 bevilget 500,000 Dollars, men dette Fartøi var paa Grund
 af forskjellige Omstændigheder endnu langt fra at være
 fuldført, og vilde desuden efter sin Construction kun egne
 sig til Kyst- eller Havneforsvar. Tanken om at bygge sø-
 gaaende Pantserskibe havde man tidligere forladt, da fre-
 tagne Forsøg antoges at have godtgjort, at 6 Tommer
 Jernklædning vilde behøves, og man ikke troede at kunne
 faa sødygtige Skibe med en saadan Pantsring. Men Kri-
 gens Fordringer, Materiellets Udvikling i Europa, og især
 Efterretningen om Sydens Planer med Merrimack bragte
 atter Tanken hen paa pantsrede Skibe.

Den af Præsident Lincoln ved hans Tiltrædelse ud-
 nævnte Marineminister, den dygtige Gideon Welles, opfat-
 tede tilfulde de vigtige Krav, som Krigen vilde stille til
 Marinen, og var sin vanskelige og ansvarsfulde Stilling
 fuldstændigt voksen. Welles, der forhen havde været Ad-
 vokat og Bladudgiver, under Polks Præsidentskab ansat
 under Marinedepartementet, og i det Hele havde vist sig
 som en ivrig og virksom Deltager i Dagens politiske Be-

giveness, var begabet med en ualmindelig Dømmekraft, et aabent og klart Blik, en varm Fædrelandskjærlighed og en i hans noget fremstredne Alder, henved 60 Aar, ikke ganske sædvanlig Fasthed og Kraft. Skjønt heftigt angreben og dadlet i Congressen, for hvem Marinen en Tidlang efter Krigens Udbrud maatte være Syndebukken, stred Welles roligt og bestemt frem i den Retning, som han ansaa for den rette, og havde da ogsaa den Tilfredsstillelse efterhaanden at se Mistkjendelsen vige Pladsen for en høi Grad af Anerkjendelse. Det tør nok ogsaa paastaaes, at Welles neppe en eneste Gang under den hele Krig gjorde sig skyldig i noget Feilgreb hverken i Marinens Styrelse eller i de Meninger, han som Medlem af Cabinettet havde at afgive, og i det Hele bør der tillægges ham en ikke ringe Andel i Krigens endelige heldige Udfald.

Overbefist om Pantserflibes Nødvendighed, fremholdt Welles strax sine Tanker om denne Gjenstand, men fik kun Medhold hos et Par høiere Officierer, medens han ellers overalt mødte megen Modstand. Uden at lade sig rokke herved, forlangte han i Juli 1861 nedsat en Commission, som skulde tage Spørgsmaalet under Overveielse, opfordre til Anbud paa pantsrede Skibe, og derom indgive Forslag. Congressen gik ind herpaa, bevilgede $1\frac{1}{2}$ Milioner Dollars, og Commissionen indkom i September med sit Forslag. Dette gik ud paa Bygningen af tre jernklædte Skibe, hvoriblandt Ericssons første Monitor.

Denne findrige Opfindelse har som alle andre saadanne sin egen mærkelige Historie, og det vil i Forbindelse dermed være af Interesse at kaste et Blik paa den begavede Opfinders tidligere Liv.

John Ericsson er Søn af en mindre Eiendomsbesidder i Wermland, hvor han blev født 31te Juli 1803. Han viste allerede i sin tidligste Alder stor Tilbøielighed for Tegning og mekaniske Smaaarbejder, og gjorde sig

herved bemærket af Grev Platen, Göthakanalens Bygmester. Denne indsatte ham som Elev ved Kanalens Ingenieur-corps, og han gjorde her saadanne Fremstridt, at han allerede i 15 Aars Alderen ansattes som en af Bestyrerne ved Arbeidet med 600 Mand under sig. To Aar senere traadte han ind i Armeen, og deltog som Lieutenant i endel Opmaalingsarbejder, som betales efter det Areal, man fik færdigt. Det berettes, at han ved denne Leilighed lagde en saadan Arbeidsdygtighed og Hurtighed for Dagen, at hans Tilkommende, for ei at vække Opsigt, maatte afskrives paa to Personer. Senere bestjæftigede han sig med videnskabelige Arbejder og mekaniske Opfindelser, og forlod endelig i 1826 Krigstjenesten for at gaa til England, og der søge et Felt for sin nyopfundne saakaldte Flammemaskine, som dreves ved i Cylinderen afværlende at indslippe selve Luen eller afftænge den derfra. Denne Maskine, som havde gaaet noksaa godt med almindeligt Brænd, lod sig dog ikke drive med Stenkul, og maatte saaledes opgives. Hans senere Opfindelser, et Locomotiv med kunstig Træk, forskjellige Dampsprøiter m. m. gjorde berettiget Opsigt, men vigtigst var dog Skruen som Dribmiddel for Skibe, og Varmeluftmaskinen. Ericssons første Skruebaad lykkedes fuldkommen, og prøvedes af Admiraltets herrerne, men disse kunde ikke løsrive sig fra Fordomme og forudfattede Meninger, og forkastede Opfindelsen. Ericsson reiste derfor, dertil tilskyndet af et Par Amerikanere, som bedre forstode at skatte Opfindelsens Værd, og som havde understøttet ham med Pengemidler, i 1839 over til de Forenede Stater, og her byggedes det første Skruerigsskib, Fregatten Princeton, som i 1843 vandt en glimrende Seier over det prægtige og for sin Hurtighed bekjendte Huldampsskib Great Western. Varmeluftmaskinen var allerede opfundet i 1833 i England, og gjorde der stor Op-

sigt, men den havde forskjellige Mangler, og kom først i forbedret Skikkelse til Anvendelse i Amerika.

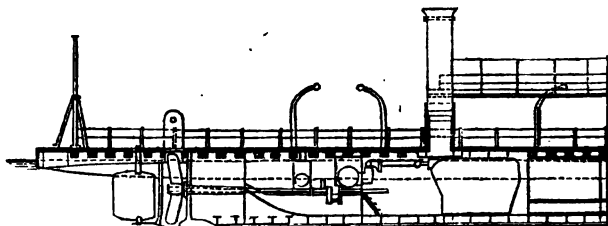
Den næste Frugt af Ericssons Geni var Monitoren. Denne Opfindelse havde beskæftiget ham i mange Aar, og i 1856 havde han forelagt sine Planer for de Francks Reiser, men denne ellers saa kloge Herster havde ligesaa lidt forstaaet at slatte Opfindelsens Værd, som hans store Dn-tel i sin Tid havde formaaet at indse Betydningen af Fultons Ideer om Dampens Anvendelse til Fremdrivning af Skibe.

Som af det Foregaaende er bemærket, var man i Norden endnu ud paa Sommeren ikke kommen videre, end til Nedsættelse af en Commission om Pantserflibe, medens derimod Syden raast drev Arbeidet paa Merrimack fremad. Dette fyldte mange fædrelandsfinede Nordstatsmænd med Betyrning, og flere af dem raadsloge om og opgjorde Planer til Bygningen af jernklædte Skibe. Blandt disse Mænd var en Skibsbygger fra Newhaven ved Navn Bushnell, som i denne Anledning begav sig til New York, og søgte Raad hos Ericsson. Denne viste ham da Modellen til sin Monitor, forklarede ham dennes Siendommeligheder, og indtog ham saaledes for sin Plan, at Bushnell opfordrede ham til at reise med til Washington, og der forelægge sin Model og sine Tegninger for Commissionen. Men Ericsson, som allerede for flere Aar siden forgjæves havde udviklet sine Ideer for Marindepartementet, var uvillig hertil, men overlod dog paa Bushnells Forlangende Modellen til dennes Afbenyttelse. Bushnell reiste strax til Washington, fremviste og forklarede Modellen for Præsident Lincoln og Marineministeren, som Begge strax omfattede Planen med Barme, men fandt at burde henvise den til den sagkyndige Commissions Bedømmelse. I denne fandt Planen strax Bifald hos et af dens Medlemmer, Admiral Smith, men de øvrige modtog den alene med

Twivel, Indvendinger eller fuldstændig Forkastelsesdom. Da reiste Bushnell tilbage til New York, overtalte Ericsson til at ledsage sig til Washington, og det lykkedes endelig denne talentfulde Mand ved sin klare overbevisende Fremstilling at bringe Commissionen saavidt over paa sin Side, at man besluttede at tilraade et til visse Betingelser knyttet Forsøg. I sit i September til Regjeringen indsendte Forslag anbefalede derfor Commissionen, medens den ubetinget udtalte sig for tvende andre Planer, Bygningen af Ericssons Fartøi i følgende Udtryk: „Dette Forslag til flydende Batteri er nyt, men synes at være grundet paa Principer, som ville gjøre Batteriet kugle- og bombefast. Vi frygte dog, at dets Sædygtighed ikke vil blive saadan, som af et søgaaende Skib maa forlanges. Men det vil i smult Vand kunne bringes fra et Sted paa Kysten til et andet. Vi foreslaa, at et Forsøg gjøres med et Batteri af denne Slags mod Caution og Mulct i Tilfælde af Mangel i nogen af de angivne Egenstaber.“ Mexico ved Foretagendet var ifølge disse Udtalelser saa stor, at den hele Plan var nær ved at strande, men heldigvis fandtes Mænd, som vare villige til at understøtte den baade med Penge og anden Hjælp. Bushnell, Griswold og Winslow, der alle vare fremragende og indflydelsesrige Mænd, forenede sig med Ericsson, og overtog Mexico med ham. Contracten blev afsluttet, og i denne blev ifølge en amerikansk Forfatter optagen den eiendommelige Betingelse for dets Modtagelse, at det skulde have været prøvet ved at udholde Ilden fra fiendtligt Skyts paa de korteste Afstande.

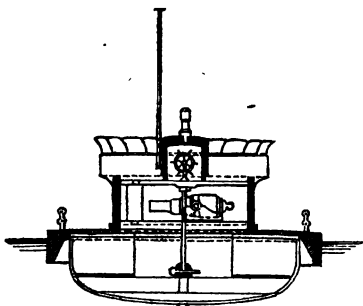
Man faar bedst et Begreb om Ericssons nye besynderlige Fartøi ved at tænke sig et almindeligt Skibskrog, ovenpaa hvilket er lagt et paa Siderne pantsret og i begge Guder tilspidset aflangt Laag, der overalt men især forud og agterud løber et godt Stykke udenfor det underliggende Skrog. Tænker man sig nu det Hele sænket saaledes ned

i Vandet, at Størstedelen af Laagets Sider ere nede i dette, og kun en ringe Del over samme, og videre paa den over Vandet liggende flade Dverdel af samme paa Midten anbragt et rundt Jerntaarn, hvori Kanonerne, saa har man et Billede af Monitoren's ydre Form.

Langsigt af

Med denne foreløbige Forklaring for De vil man uden Vanskelighed kunne opfatte Monitoren's Enkeltheder,

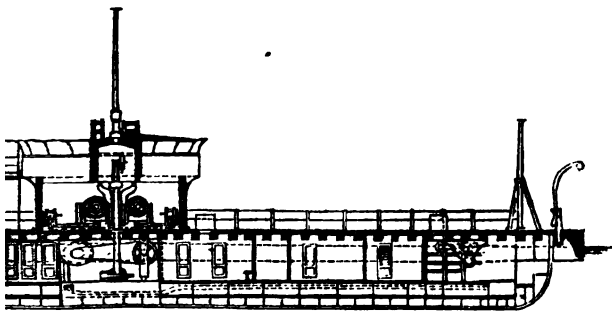

Oversigt af Monitoren Skorpionen.

som her til lettere Forstaaelse af det Følgende skulle omtales, og vi anse det for dette Diemed rigtigt her at hidsette Beskrivelse af den første norske Monitor Skorpionen,

hvoraf Tegning vedføies i Længsnit og Tværsnit, og som i intet Væsentligt skiller sig fra Ericssons første Monitor.

Monitoren Skorpionen, som trods sit unorske Navn er bygget her i Landet paa Horten, er fra Ende til anden 194 Fod lang, 44 Fod bred paa Midten mellem Yder-

ren Skorpionen.

kanterne af Pantseret, og har omtrent 11 Fods Dybgaaende. Overskibet eller det over Skroget liggende jernklædte Laag stikker paa hver Side henved 4 Fod udenfor dette, foran 5 Fod, og agter 20 Fod udenfor samme. Overskibet er 5 Fod høit, hvoraf kun $1\frac{1}{2}$ Fod er over Vandet; det er paa Siden pantsret med 5 udenpaa hinanden liggende Lag af 1 Tommes Jernplader udenpaa gode 3 Fods Bukning eller Tømmerfyldning af Egetræ. Hele Skibet er bygget af Jern med et paa Træ- og Jernbjælker hvilende Trædæk, der ovenpaa er belagt med 2 Lag $\frac{1}{2}$ Tommes Jernplader.

Betragte vi nu Længsnittet, ville vi forrest paa Dækket finde en flytbar Kran, bestemt til at lette Ankeret op paa Dækket, og derfra føre det ned i det forreste Rum under dette, det saakaldte Spilrum, hvor det under Kampen skal ligge. Agtenfor Kranen staar en Flagstang, og gaa vi videre agterover, komme vi først til to Nedgangs-

luger, og derefter til Kanontaarnet. I dette's Midte bemærke vi en svær Jernstøtte eller Axel, som paa et Par Kraner bærer Taarnet, som dreier sig om den stillestaaende Axel. Til dennes øverste Ende er befæstet et Styre- eller Commandohus, der er af 9 Fag 1 Tommes Jernplader, og hvori Morgjængeren har sin Plads tilligemed Chesen, som gjennem smaa i Husets Bæg anbragte Udfiksaabninger faar den for Skibets Styring og Kanonerne's Retning fornødne Oversigt. Jernaxelen, som hviler paa Skibets Bund, har forneden en Rile, hvormed den kan rammes noget op, saa at Taarnets Omkreds kun hviler ganske let paa Dækket, naar det skal dreies. Indeni Taarnet, der er bygget af 12 Fag Jernplader af tilsammen 11 Tommers Tykkelse, bemærke vi de tvende Kanoner, der veie 37000 p hver, ere armstrongske riflede Mundingsladere, udflyde et langagtigt og i den forreste Ende tilspidset Projectil af 350 p Vægt, og have 44 p Krudtladning. En saadan Kanon koster omtrent 10,000 Spd., og Værdien af et skarpt Skud med den kan anslaaes til omtrent 20 Spd. Den antages at kunne flyde igjennem et 6 Tommer tykt Jernpantser paa omtrent 1800 Alens Afstand.

Foran hver Kanon findes i Taarnets Bæg en i Høiden noget langagtig Portaabning, der under Kanonens Ladning lukkes ved en meget svær Jerndør eller saakaldet Portstopper, som med Lethed lader sig dreie om et Par Tapper. Da Skytsets Sideretning tages ved Dreining af selve Taarnet, er Porten ikke bredere end Kanonens Forskykke, men den tilsteder ved sin Høide at sigte lavere eller høiere. Kanonerne's Raporter, der bevæge sig paa en Slæde, dannet af det Jernramverk, som udgjør Taarnets Gulv, kunne ved en findrig Mechanisme med Lethed føres ud til Porten for Affyring, ligesom ogsaa deres Recul eller Tilbageløben efter Skuddet kan standses ved en af Ericsson opfundne Frictionsindretning.

I Kampen eller under Søgang, da alle andre Kabninger i Skibet maa være lukkede, kan Luften alene komme ned i dette gennem Taarnet, som derfor maa være saaledes indrettet, at det giver fri Adgang for samme. Saavel dets Tag som dets Gulv er derfor dannet af stærkt Jernramverk, hvorigjennem Luften føres ned til alle Skibets indvendige Rum ved særegne Maskiner, som senere skulle omtales. Taarnets Dreining kan styres fra dets Indre ved Hjælp af en Hæbistang, som fra det underliggende Maskineri fører op i samme. Indvendig ere saavel Taarnets som Styrhusets Vægge klædte med Madratsler for at afværge Bestadigelse af Besætningen ved den voldsomme Rystelse, som de fiendtlige svære Projectilers Anslag kan afstedkomme.

Agtenfor Taarnet findes en ved en høi Lugkarm eller høit opstaaende Kant rundt om beskyttet Nedgang til Skibet. Lugkarmen har til Hensigt at hindre det Vand, som under Søgang styller over Dækket, fra at løbe ned i Skibet. En saadan er derfor anbragt omkring alle Nedgangsluger, og disse kunne lukkes ved Jernluger eller Lemmer, som til dagligt Brug ere 1 Tomme tykke og forsynede med Lydningsglas, men i Kampen ombyttes med massive saadanne af 2 Tommers Tykkelse. Fra Taarnets Overkant og hen til Skorstenen gaar en Commandobro, paa hvilken de paa Dækket Bagthavende kunne opholde sig, naar det hele Skib ellers er overstyllet af Søen. Ved Siden af Broen hænge nogle af Skibets Baade. Agtenfor Broen staar Skorstenen, som er pantsret til 7 Fod over Dækket, har en upantsret Forlængelse, og er indeni forsynet med en Jernrist for at sikre mod Nedkastning af Granater eller deslige i Røgrummet ved Rjedlerne. Agtenfor Skorstenen komme atter nogle Skibsbaade paa sine Jollebomme, en Nedgang til Maskinrummet, et lidet Jernbus over Skruen, og en Flagstang. Endvidere findes i

Dækket talrige med tykke Glasruder lukkede Kabninger, hvorigjennem Lysning kommer ned i Skibet. Disse maa i Kamp eller i Søgag være lukkede ved Jernlaag, og man maa da altid benytte kunstigt Lys.

Begive vi os nu nedenunder, finde vi forrest det saakaldte Spilrum, hvori Spil er anbragt til Ankerets Løstning; dernæst komme vi til Chefens Kabyt, Officierernes Messe og tilsidst lige foran Taarnkammeret til forreste Folkerum. Under disse Rum findes Provisioner, Skarpt m. m. og paa Siderne Lukasser samt Bombe- og Krudtmagasin. Fra Folkerummet træde vi ind i det under Taarnet anbragte Taarnkammer, hvori findes foruden et Stridsrat eller Styrehjul til Hjælp ved Styringen under Kampen, tvende Maskiner til Taarnets Dreining, og tvende andre, der drive svære Vifter, indrettede ligesom de, der drive Blæsten ind i store Smedeæsker. Ved disse Vifter, der suge Luften til sig gennem Taarnets Gulv og Tag, drives denne forefter gennem et under nederste Dæk liggende og paa Tegningen stiplede Rør ind i alle Skibets Beboelsesrum, og agterefter i et overliggende Rør til Maskinrummet og Kjedlerne. De Maskiner, der dreie Taarnet, virke paa en i Taarnkammerets ene Side staaende lodret Jernaxel, som paa et Drev paa sin øvre Ende virker paa et under Taarnets Gulv liggende svært Tandhjul. Agterfor Taarnkammeret komme vi til agterste Folkerum, paa hvis Sider ere Lukasser, Kabys m. m., og under hvilket findes Vand samt forskjellige Provisioner. En Gang i Skibets Midte, paa begge Sider omgivet af Kulrum samt af Maskineriets Kjedler, fører os tilsidst ind i Maskinrummet, hvor vi foruden Hovedmaskinen, der driver Skruen, tillige finde forskjellige Pumpemaskiner, samt en Maskine, bestemt til fortætte og bortskaffe den brugte Damp fra Taarnkammerets Maskiner. Vi bemærke videre paa Langsnittet agterst Roret, og det vil sees, at dette ikke som de

sjædvanlige Nor har Stammen, hvorom det dreies, paa Forkanten, men derimod paa $\frac{1}{3}$ af Norets Bredde. Hensigten med denne sindrige Anordning, der ogsaa skyldes Ericsson, sees lettelig, da det er indlysende, at en langt mindre Kraft paa denne Maade vil være istand til at dreie det brede Nor.

Ericssons første Monitor skilte sig fra den her beskrevne alene deri, at Overstibet forud stak meget længere frem, saaat Ankeret derunder var beskyttet, at Styrehuset var anbragt paa selve Dækket, at Skorstenen kunde borttages, saaat Røgen kom op gennem Abninger i Dækket, og endelig, at Taarnets Fod ikke var forsynet med en Forstærkningsring, hvis Nødvendighed blev godtgjort under Angrebet paa Charleston 7de April 1863, og som efter denne Tid anbragtes paa Monitorerne. Pantstringen var 5" paa Siden, og Taarnet var bygget af 9 Lag 1 Tommes Plader.

Det vil af det Foregaaende sees, hvor vel den nye Fartøisform svarede til de Hensigter, dens geniale Opfinder havde havt for Die, nemlig at fremstille saa lidet Maal som muligt for Fienden, og at beskytte alle Skibets Dele, Artilleri og Besætning. Fienden havde Intet at sigte efter uden det forholdsvis lille Taarn og det lave Overstib, som paa nogen Afstand neppe var synligt, og Overstibet hængte saaledes ud over det øvrige Strog, at Mastineri, Skruer, Nor og Anker ikke kunde træffes af noget Skud, medens Pantstringen var saa stærk, at den ikke kunde gennemtrænges af noget dengang kjendt Skyts.

Men det Hele var dog saa forstjelligt fra alle hidtil antagne Begreber om Skibsformer, at der reiste sig stærk Dadel og Misbilligelse, da det rygtedes, at Regjeringen havde bestemt sig for Bygningen af et Fartøi efter Ericssons Planer. Man kaldte hans Skib spottende en „Døseflotte paa en Flaade“, paastod, at det vilde gaa tilbunds strax

ved Afsløbningen, og at det, selv om det skulde kunne flyde, dog ikke vilde blive andet end en Ligkiste for den dumdrigtige Besætning, som maatte vove at gaa ud med Fartøiet. Men Ericsson og hans Venner vare ikke Folk, der lode sig rolle af Mundsveir; de dreve af al Kraft paa Arbejdet, og havde ogsaa den Tilfredsstillelse at se sit Fartøi flyde paa Vandet efter Forløbet af 101 Arbejdsdage, en Dag mere end den i Contracten for dets Fuldendelse fastsatte Tid.

Det nye Skib havde faaet Navnet Monitor eller „Paaminder“, og det var Ericssons Mening hermed at paaminde Søstaterne om, at de ikke kunde føle sig trygge med de Pantserfibe, de dengang havde. Senere er Navnet gaaet over til at blive en Fællesbenedættelse for alle Fartøier af denne Art.

Da man i Sydstaterne fik Underretning om, at Monitor efter sin Afsløbning nærmede sig sin Fuldendelse, sattes dobbelt Arbejdsstyrke paa Merrimack, man arbejdede Dag og Nat, og som Følge heraf kunde dette Skib udført udføre sit Ødelæggelsesværk den 8de Marts 1862, idet Monitor først ankom samme Dags Aften.

Monitor var afgaaet fra New York den 6te Marts, og havde paa Veien havt saa haardt Veir, at den nær var gaaet under. Meget Vand kom ned i Skibet, Luftverklingsapparatet kom ved en mindre og nu længesiden afhjulpen Feil i Uorden, Ildene vare som Følge deraf nær ved at slukke, og Flere af Besætningen næsten kvaltes ved Mangelen paa frisk Luft nede i Skibet. Dog naaede Fartøiet den 8de Marts om Aftenen ind paa Hampton Red, hvor det den følgende Dag saa glimrende stod sin Prøve.

De Begivenheder, som den 8de og 9de Marts forefaldt her, ere saa almindeligt bekjendte*), at de ikke nær-

*) For det Nærmere om disse og senere her omtalte Begivenheder henvises til Forfatterens „Søkrigen i Amerika 1861—65.“

mere skulle omtales. Dog skal det bringes i Erindring, at foruden Nordens Fregatter laa ved Fæstningen Monroe over 100 Transportflibe - med Forraad til General Mac Clellans Hær; i Fæstningen og den befæstede Leir ved Newport News vare ligeledes store Forraad samlede, og paa disse Steder stode 15000 Mand under Commando af General Wool. Hvis ikke Monitor var kommen til, vilde alle disse Skibe og Forraad have været ødelagte, Potomac-Hæren bragt i en høist betænkelig Stilling, Sydstaterne: Herrer lige i Nærheden af Nordens Hovedstad, og Krigen havde efter al Sandsynlighed taget en for Unionen meget uheldig Vending. Den 8de havde Merrimack ødelagt Fregatterne Cumberland og Congress, og den 9de kom den igjen for at gjøre Ende paa Resten. Men imidlertid var Monitor ankommen, optog den 9de strax Kampen, og drev Merrimack beskadiget tilbage.

Merrimack var, som tidligere bemærket, en 40 Kanons Fregat, som var skaaret ned til noget over Vandgangen, og forsynet med et Skraatag af Jernbanestinner. Det vil være interessant at sammenligne dette Skib med Monitor i Henseende til Dimensioner og Bestyknig, og nedenstaaende Tabel hid sættes derfor.

	Længde.	Bredde.	Dyb- gaaende.	Skjettekræft.	Bestyknig.
	Fod. *)	Fod.	Fod.	Fod.	
Merrimack . . .	281	52	23	800	8 Stkr. 11" glat- løbende Armstr. 2 St. 100z rifl. do.
Monitor {					
{ Øverstskib	173	41	10	150	2 St. 11" glatløb.
{ Underst.	127				

*) Den norske Fregat Kong Sverre er 212 Fod lang.

Betragte vi den betydelige Forstjæl i Dimensioner og Kanonantal, maa vi endmere yde Monitorens fortrinlige Egenskaber vor Anerkjendelse, og i end høiere Grad beundre den Mand's Snille, som havde formaaet at udtænke og udføre denne mærkelige Krigsmaskine. Merrimaat blev saa bestadiget i Kampen, at den maatte trække sig tilbage, men Monitor havde vist sig saagodtsom usaarlig. Hverken Fiendens gjentagne Stød eller hans Ild havde formaaet at tilføie den synderlig Skade. Den bar 22 Mærker efter Projectiler paa sit Ydre, 9 paa Taarnet, 8 paa Sidepantsret, 3 paa Dækket og 2 paa Styrehuset. Kun de Stød, som traf paa sidste Sted, havde bevirket Skade, idet det ene Projectil knækkede en 9" tyk og 12" bred Jernbjelle i Styrehuset, og det andet, som sprang itu ved Anslaget, sendte et af sine Stykker ind gennem Udkitsaabningen, og saarede Chefen, Lieutenant Warden, slemt i Diet. Mærkeligt nok vare Udkitsaabningerne paa Bardens udtrykkelige Forlangende gjorde større end oprindeligt af Ericsson paatænkt. Warden havde nemlig under Bygningen beklaget sig over de smaa Abninger, og sagt, at det var ham umuligt at se ordentligt igjennem dem. „Kan saa være“, svarede Ericsson, „men De ser saamænd mindre endnu, naar De har mistet Dinene.“ Warden vedblev imidlertid med Sit, Ericsson gav efter, og det næbnte ulykkelige Tilfælde var Følgen. Senere ere Abningerne atter indskrænkede til den først bestemte Størrelse.

Monitorens Chef var den eneste af hele Besætningen, som blev saaret; derimod lede et Par af Mandskabet af Hjernerystelse, idet de i Taarnet vare kastede bevidstløse om ved Projectilernes Anslag mod samme. Lieutenant Warden blev strax bragt til Washington, og det berettes, at Præsident Lincoln, som da sad i et Regjeringsraad, paa Efterretningen om hans Ankomst strax greb sin Hat, og sagde: „Undskyld mig, mine Herrer, men jeg maa strax

se den Karen." Han fandt den saarede Officier med forbundne Dine og blodigt samt ophobnet Ansigt, betragtede ham i Tausshed, og greb hans Haand. „Sr. Præsident“, sagde Warden, „dette er formegen Gre.“ „Paa ingen Maade“, svarede Lincoln i dyb Bevægelse, „det er en Gre for mig at staa Ansigt til Ansigt med Dem.“

De store Tjenester, som Monitoren's Seier havde ydet Unionen, kunde heller ikke noksom vurderes. Potomac-Hærens Tilførsler vare sikrede, dens paatænte Bevægelser kunde iværksættes, Stibene vare frelst, og Nordstaterne stode atter som Herrer paa de virginiske Farvande. Jubelen var derfor ubyre, Ericsons Navn var paa Alles Læber, Efterretningen om Kampen forbausede og spredte Skræk i Syden, og Monitorerne vare fra nu af Nordstaternes Yndlingsbaaben.

Man satte strax 9 nye Fartøier af samme Slags under Bygning. Disse gjordes 200 Fod lange, altsaa ikke ubetydeligt længere end den første Monitor; de fik tillige adskillige Forbedringer, en tykkere Taarnvæg, og bestemtes til hver at føre to Stykker 15" Kanoner.

Disse 15" Kanoner, som benævnes saaledes, fordi deres Løb har et Gjennemsnit af 15", udstyde med 50 & Krudtladning en Hundkugle af 450 & Vegt. De vare de sværeste Kanoner, som hidtil havde været brugte, og opkom efter og paa Grund af Kampen paa Hampton Red. Evende under Marinedepartementet ansatte Officierer, hvoriblandt Secretairen, Captain Fox, havde nemlig paa nært Hold været Vidner til Kampen, derved bemærket den ringe Virkning af Monitoren's 11" Kanoner mod Merrimack's Jerntag, og indseet Nødvendigheden af sværere Skjts. De kom paa Veien tilbage forbi en i Fæstningen Monroe liggende 15" Kanon, der var støbt til Prøve, men som nu henlaa upaaagtet der, fordi en for nyligt stedfunden Sprængning af en svær Kanon havde indgivet Frygt for videre-

gaaende Forsøg i den Retning. Den Tanke slog dem da, at her maatte være det Skjts, man behøvede. De fremholdt sine Anskuelser for Marineministeren, som strax gav disse Medhold, og bestemte sig for 15" Kanonen, uagtet den meget dygtige Søartillerist, Captain Dahlgren, bestemt fraraadede dette. Dahlgren troede nemlig, at Kanonen ikke vilde blive stærkt nok, anbefalede derimod en 13" Kanon, men tilbød sig dog at ville construere en 15" Kanon, saafremt man absolut vilde have dette Skjts. Marineministeren holdt fremdeles paa sine Anskuelser, det nye Skjts blev tilveiebragt, og det viste sig, at Welles ogsaa her havde formaaet at træffe det Rette; thi de nye Kanoner godtgjordes ved den senere Erfaring at være fortrinlige, ydede Nordstaterne vigtige Tjenester, og befandtes stærkt nok, da kun et Par af dem sprang under den hele Krig.

Kampen paa Hampton Red havde til Følge, at Sydstaterne forlode Bærstet i Norfolk, og sprængte Merrimack i Luften. Den første Monitor deltog i et Par mindre Træfninger, men sank ved Aarets Slutning i aaben Sø, idet den skulde begive sig til Beaufort i Nordcarolina. Den traf paa Veien meget stormende Veir med svær Sø, og fik paa Grund af forstjellige Ufuldkommenheder saameget Vand ned i sig, at den ikke mere kunde holdes paa Pumperne. Søens voldsomme Anslag mod dens Overstib antages at have bibragt den en Læk, som i Forening med det Vand, som kom ned ved Taarnets Fod, igjennem dets Tag samt igjennem Styrehuset, omsider bragte den til at synke. Fire Officierer og tolv Mand gik ved denne Leilighed tilgrunde.

De efter Slaget paa Hampton Red under Bygning satte Monitorer sendtes ned til Charleston, efterhaanden som de bleve færdige. En af dem, Montank, prøvede den 27de Januar 1863 for første Gang sin nye 15" Kanon mod Fort Mc. Allister ved Savannah, og fandt dette

Skjts at være meget kraftigt. Noget senere nærmede den sig samme Fort paa 1800 Alen, fik trods Fiendens heftige Ild ingensombelst Skade, men ødelagde derimod en Kaper, som laa under Fortets Kanoner.

Men den mærkeligste Kamp, hvori Monitorerne deltog, var Angrebet paa Charleston den 7de April 1863. De talrige Verker paa dette Sted vare bestykkede med ikke mindre end 376 Kanoner, tildels af svært Kaliber. Et Antal af 7 Monitorer deltog i denne Kamp tilligemed et svagere jernklædt Fartøi af anden Bygningsmaade, Keokuk, og Pantserfregatten New Ironsides, et af de Skibe, som var bygget paa Forslag af den nedsatte Commission. De 7 Monitorer vare bestykkede med 7 Stkr. 15" Kanoner, 6 Stkr. 11" og 1 Stk. 150 ø. Da New Ironsides paa Grund af sin Størrelse og Uhaandterlighed ikke kunde bringes paa nært Hold, og da Keokuk allerede efter en halv Times Forløb stærkt beskadiget maatte trække sig bort, kunne Monitorerne alene ansees at have udholdt den hele Kamp. De laa paa en Afstand af 800 til 1500 Alen fra de omtrent 100 Kanoner, som kunde rettes mod dem, og overlestes i den Tid af omtrent 1½ Time, hvori Striden varede, med en fuldstændig Regn af Projectiler. Fienden antages i denne Tid at have affyret ikke mindre end 3500 Skud, og engang taltes 160 saadanne i et Minut. Mod denne forfærdelige Ild formaaede Monitorerne kun at fyre i det Hele 128 Skud. De havde efterhaanden i Kampen faaet saadan Skade, at paa enkelte vare Kanonerne's Affutager komne i Uorden, paa andre sade Taarnene fast, og i det Hele syntes deres Tilstand at være saadan, at Admiralen efter den nævnte Tids Forløb fandt det rigtigst at lade ophøre med Kampen. De 7 Monitorer vare da rammede af henholdsvis 50, 35, 13, 20, 51, 47 og 36 Skud. Den Skade, de herved havde faaet, var mindre, end man kunde vente. Bistnok vare de

paa Grund af de foransførte Ulemper ukampdygtige for en Tid, men det viste sig, at de ingen væsentlig Bestadigelse havde faaet, medens det dog var rimeligt, at en saa forfærdelig Ild aldeles vilde have ødelagt dem. Kampen tjente saaledes kun til at blotte forskellige mindre Mangler, og vise Veien til Forbedringer, hvoriblandt var Anbringelsen af den før omtalte Forstærkningstring ved Taarnets Fod. Dette har bevirket, at Taarnet ikke saa let kan sætte sig fast, om det paa dette Sted rammes af fiendtlige Projectiler. Hvor vel Mandstabet var beskyttet paa Monitorerne, viser sig deraf, at kun 10 Mand af deres Besætninger bleve saarede, og deraf 7 Mand ved løsbrevne Bolte i et af Taarnene. Ogsaa paa denne Ulempe blev der senere rettet, idet der nu indenpaa Boltehoveder og Møttriker anbringes Beskyttelsesplader.

Det var ikke rimeligt, at Monitorernes 128 Stuk skulde have gjort synderlig Skade paa Fiendens Fæstningsværker, og dette i Forening med Fartøiernes Tilstand bragte Admiralen til efter Samraad med Cheferne at opgive sin Plan om at fornye Angrebet den følgende Dag. Efterretningen herom samt om Kampens Begivenheder forøvrigt bragte Monitorernes Anseelse til ufortjent at dale. Efter Kampen paa Hampton Ned og efter forskellige Stjærmydsler forinden Angrebet paa Charleston, havde man været tilbøielig til at overvurdere deres Egenheder, og anseet dem for baade usaarlige og uovervindelige. Men nu gik man til den modsatte Yderlighed, og Marineskytelsen fik atter høre ilde for Uvid og Projectmageri. Dog svandt disse Ytringer af Misforfølelse snart for en bedre Erkjendelse, da man fik nærmere Oplysninger i Sagen, og Monitorernes Anseelse steg end høiere ved den snart efter stedfundne korte men glimrende Kamp mellem en af dem og det fiendtlige Bædderskib Atlanta. Dette var stærkt bygget, havde Form omtrent som Merrimack, førte 4 Stk.

6½" og 7" riflede Kanoner, og var pantsret med 4" Jern. Det blev den 17de Juni efter et Kvarters Kamp erobret af Monitoren Beehawken. Denne anvendte her for første Gang 15" Kanonen mod Skib, fyrede i det Hele 4 Skud, hvoraf to fra denne, og disse afgjorde Kampen. Det ene sønderbrød Pantservæggen, det andet ødelagde Styrehuset, og Fienden var da i en saadan Forfatning, at han strøg sit Flag. Hans Skib var betydeligt beskadiget, og han havde 16 Mand saarede, medens Monitoren ingensombelst Skade havde lidt.

Nu paabegyndte man Bygningen af flere Monitorer. Nogle af disse skulde være meget grundgaaende, og være bestemte til Brug i Flodløb og grunde Kystfarvande, men de kom ved en Feil i Beregningen til at ligge saa dybt i Vandet, at de ikke bleve brugelige. Derimod byggedes nogle, som vare 225 Fod lange, og som havde 11" Taarn-tykkelse og Sidepantsering. I disse saavel som i de følgende indskrænkede man efterhaanden mere og mere Overtskibets Fremspring forud og agterud, og begyndte ogsaa at udfylde Vinkelen imellem Overtskibet og Understroget. Dette gjorde dem mere sødygtige, og gav dem større Hastighed end de tidligere, der løb imellem 6 og 7 Mil i Bagten.

De hidtil omtalte Monitorer havde Alle hovedsageligt været bestemte til Brug i mere indelukte Farvande. De viste sig dog, med Undtagelse af den første Monitor, ved hvilken naturligvis mange Ufuldkommenheder klæbede, Alle at være gode Søskibe, idet de saavel under Blokaden af Charleston som ved enkelte kortere Sørejser laa let og roligt i stormende Veir og høi Søgang. Dette bragte paa den Tanke at bygge sværere og hurtige Monitorer, som skulde være stilkede til at befare det aabne Hav. Som Følge heraf paabegyndtes to svære Skibe, Puritan og Dictator, det første omtrent 330 Fod langt og med to Taarne, bestemte til Bestykning med sværere Kanoner, end

endnu hidtil anvendt, nemlig af 20" Kaliber eller Gjennemsnit i Løbet. Denne Kanon, som isandhed kan kaldes et Rjæmpeskjts, da den veier 117000 $\text{\&}$ og med omtrent 100 $\text{\&}$ Krudtladning udstyder en Kugle af ikke mindre end 1000 $\text{\&}$ Vægt, vides i Krigen blot at have været benyttet ombord paa Monitoren Monadnock under det andet Angreb paa Fort Fisher ved Wilmington i Januar 1865.

Dictator var omtrent 314 Fod lang, og havde kun et Taarn, der var af 15" Jern, og veiede omtrent 3000 Stk. Det havde 11" Sidepantsering, var bygget som Bædderskib med et stærkt forud fremspringende Horn af Egetræ og Jern, og havde Maskineri, beregnet paa at udvikle en Kraft af 5000 Heste.

En anden Klasse søgaaende Monitorer ere Miantonomoh og Monadnock m. fl. Disse ere byggede af Træ uden overhængende Sidepantsering, ere 257 Fod lange, have Pantsering af 11" Tykkelse og 12" Jern i Taarnvæggen. De have 4 Stkr. 15" Kanoner, drives af to Skrue, og vare beregnede paa 11 Miles Fart. Denne Hastighed skal ogsaa Monadnock have opnaaet, men Miantonomoh ikke fuldt saa meget. Imidlertid have de begge vist sig som meget vellykkede, i alle Dele svarende til Hensigten, og de have bevist Sødygtighed, idet Monadnock er gaaet til San Francisco, og Miantonomoh har gjort Rejsen over Atlanterhavet.

Ved Krigens Slutning havde man fremdeles under Bygning 4 endnu sværere Monitorer. Disse vare 342 Fod lange, og havde 14" Sidepantsering samt en Taarnvæg af 15" Jern, hvoraf et Lag af 5" tykke Plader. Saavidt vides, bleve disse Skibe ikke fuldførte.

Endnu maa omtales de i Indlandet ved Bredderne af Mississippien og nogle af dens store Bifloder byggede grundgaaende Monitorer. Disse konstrueredes og byggedes paa Contract af den dygtige Ingenieur Gads i St. Louis,

en Mand, som i sine unge Dage havde ernæret sig ved at sælge Væbler i Byens Gader, men som ved sin Dygtighed og sine Talenter havde sponget sig saaledes op, at han ved Krigens Udbrud stod i Spidsen for et stort Firma, og var i Besiddelse af meget betydelig Formue. De to først byggede, Osage og Neosho, stilte sig fra Ericssons Monitorer deri, at de vare Hjulbaade, som havde sine agterud liggende Hjul beskyttede ved en Overbygning af Jern, — at deres Taarne vare lavere, og at Jernklædningen var meget svagere. Disse Monitorer deltog i Admiral Porters interessante Expedition opad Røde Floden i 1864, og hørte saaledes til den Flaadeafdeling, som under Tilbage-toget alene frelstes ved Oberst Baileys kjæmpemæssige Dæmningsarbejde ved Bandfaldene nedenfor Alexandria. Den ene af dem, Osage, havde under Tilbage-toget en høist mærkelig Kamp, som godtgjor Monitorernes Styrke ogsaa naar de ikke kunne bevæge sig, og saaledes ere at betragte saa at sige som Landbatterier. Skibet var kommet paa Grund ved Flodbredden, og havde en Damper paa Siden til Bistand for at komme flot, da pludselig en fiendtlig Styrke paa 2000 Mand styrtede frem, og angreb Fartøjerne. Damperens Besætning reddede sig strax ombord paa Monitoren, og dennes Taarn begyndte at dreie sig, fyrende til Høire og Venstre ind iblandt den talrige og rasende Fiende. Denne stormede med et fortvivlet Mod flere Gange frem, men formaaede ikke at komme ind paa Monitoren, og maatte endelig, da ogsaa Kanonbaaden Lexington var kommen til, i fuldstændigt opreben Tilstand trække sig tilbage. Det følgende Aar sænkedes Osage ved en Torpedo eller Underbandsmine i Floden Blakely ved Mobile, men blev senere atter optagen.

Ends byggede foruden den her nævnte Slags endnu 4 af en anden Klasse grundgaaende Monitorer, der havde to Taarne og 4 Stkr. 11" Kanoner. Disse vare Skue-

baade, havde 8" Jerntykkelse i Taarnet, og stal kun 6 Fod i Bandet. To af dem, Winnebago og Chicafaw, deltog i Admiral Farraguts mærkelige Kamp mod Bædderskibet Tennessee paa Mobile Bugt den 5te August 1864, og bidroge her til dette Skibs Erobring i Forening med den stærkere Monitor Manhattan, hvis 15" Projectiler gennemtrængte Fiendens Pantsring, og beskadigede hans Styrapparat.

De sidste Kampe af Betydenhed, hvori Monitorerne deltog, vare de tvende Angreb paa Fort Fisher ved Indløbet til Wilmington. Uagtet de laa paa indtil 1000 Alens Afstand fra det stærke Fort, som var bestykket med 75 sværere Kanoner, hvoriblandt adskillige nye Armstrongs og Whitworths, havde Monitorerne dog under de flere Dages Skydning ingen Dræbte eller Saarede, og kun en af dem, Canonicus, der rammedes af 25 Projectiler, fik nogen større Skade, idet dens Dæk et enkelt Sted opreves, og dens 5" tykke Sidepantsring to Gange gennemtrængtes.

Det vil af det Foregaaende sees, til hvilken mærkelig Grad Monitorsystemet udvikledes i Amerika, og end mere træder dette frem, naar vi anføre, at ved Krigens Slutning havde de Forenede Stater færdige eller under Bygning ikke mindre end 57 Skibe af denne Slags, hvoraf 13 med to Taarne. Vi maa i hvi Maade forbauses, ikke alene over Monitorsystemets saa overordentlige Fremgang, men ogsaa over de kjæmpemæssige Hjælpemidler, som satte Unionen istand til i saa kort Tid at tilveiebringe et saadant Antal. Førend Slaget paa Hampton Red var Sagen blot at anse som et Experiment, der af de Fleste betragtedes med tvivlende Blikke; efter denne Tid, og især efterat Resultaterne af Styrkeprøven ved Charleston vare klart traadte frem, var Monitorerens Fortrinlighed en stadfæstet Kjendsgjerning, og det korte Tidsrum af 3 Aar

hadde været nok for de foretagsomme og praktiske Amerikanere at tilveiebringe den ovennævnte betydelige Monitorflaade. Endnu maa herved lægges Mærke til, at den første Monitor samt Beehawken vare sunkne, den første i aaben Sø, den anden ved ikke fuldstændigt oplyste Aarsager under Blokaden af Charleston, medens Putapsco, Tecumach, Osage og Milwaukee vare ødelagte af Underhandsminer. Kun de to sidste skjønnes at være optagne i foransførte Antal, og dette maa saaledes have opgaaet til 61. Efter Krigen have de Forenede Stater solgt adskillige af sine Monitorer, saaledes Onondaga til Frankrige, nogle til Peru og andetsteds, og de ere herved ledede af den Betragtning, at denne Slags Skibe under en lang Fred ville ruste hen og maaste blive ubrugelige, medens Erfaring har vist, at de i et Land med saa uhyre Hjælpemidler i utrolig kort Tid lade sig tilveiebringe.

Det var naturligt, at dette Vaaben, som havde vist sig saa fortrinligt i Amerika, ogsaa maatte vække Opmærksomhed i Europa, og der opfordre til Efterligning. Russerne optog strax Opfindelsen med stor Iver, og have nu en meget betydelig Monitorflaade, England og Frankrig have Laarnskibe af noget anden Construction, og de fleste andre Mariner have bygget eller anskaffet sig Monitorer. Sverige har tre færdige, nemlig John Ericsson, Thordøn, Tyrping, og har endnu en under Bygning, og vi have færdige Skorpionen og Mjølner, medens en tredje, Thrudvang, er næsten færdig, og Midler til en fjerde ere bevilgede af Stortinget. Den svenske Monitor, John Ericsson, er ligesom vor Monitor, Skorpionen, bygget efter Tegninger, forfattede paa Grundlag af Opfinderens egne. De senere have modtaget nogle mindre væsentlige Forandringer, hvoriblandt for vort Bedkommende, at Mjølner har faaet den i Fregatten St. Blas oprindeligt indsatte Mastine, der er forskjellig fra Ericssons egentlige Monitormastine, som

ansees for i visse Maader at være for sammensat. De Svenske have ombord i John Ericsson to 15" glatløbende omtrent 42000 α vægtige Kanoner, der ere dem forærede af deres geniale Landsmand i Amerika, og de synes at have bestemt sig for alene at bruge denne Slags Skuds, da de antage selv at kunne støbe det i Sverige. Hos os er derimod, som tidligere bemærket, den omtrent 37000 α vægtige saakaldte sammensatte armstrongske Rifleskanon antagen, dels fordi den formenes at have større Skudfikkerhed og Indtrængningsævne, dels fordi den ikke skal kunne springe, uden at dens Ydres forandrede Udseende iforveien har givet betimeligt Varsel.

Vi skulle til Slutning omtale nogle af Monitorernes hovedsagelige Egenheder, og først som Fordele anføre:

1. De afgive et ringe Maal for Fiendens Ild. Der er kun det lave Skrog og Taarnet at sigte efter, og det første vil paa nogen Afstand neppe kunne sees, medens de allerfleste af de Kugler, som træffe Taarnet, maa ramme dette paastraa, og saaledes uskadelige prelle af.

2. De ere kraftige som Angrebs- eller Forsvarsskibene. Da Monitorerne kun have faa af sine Dele over Vandet, kunne de føre en større Kanonvægt, end de høibordede pantsrede Bredsidefibe af samme Væreevne. Deres dreiende Taarne give Antledning til med Letthed at skyde hele Horisonten rundt, og Kanonbesætningerne ville i Bevidstheden om sin næsten fuldstændige Sikkerhed med Ro og Nøiagtighed kunne betjene sit Artilleri. At tage en Monitor ved Entring, maa næsten ansees som en Umulighed; vi henvise i saa Henseende til Affairen med Osage i Ned River, og Ericsson har desuden for et saadant Tilfælde opfundet en saakaldet „Dæksrenser“, hvormed gennem Dækket opstilles aflange Sprængbomber af særegen Indretning.

3. De have stor Modstandskraft. Naar undtages ved Angrebet paa Charleston, hvor de endnu saagodtsom uprøvede Monitorer fik adskillig Skade, som dog let udbedredes, formaaede Fiendens Ild ikke under hele Krigen at gjøre at nogen Monitor ukampdygtig. Og dog vare disse Fartøier lige siden det nævnte Angreb saagodtsom stadig i Kamp, og havde at udholde heftig Beskydning. Admiral Dahlgren beretter, at under Operationerne mod Morrisøen var Monitoren Montauk bleven rammet 214 Gange, og Beehawken 187, hovedsageligt af 10" Projectiler. „Hvilke Skibe“, tilføier han, „have nogensinde modstaaet saadant?“ Han beskriver den Kraft, hvormed disse Projectiler anslaa og den derved bevirkede Rystelse som ganske frygtelig, og dog formaaede Fiendens Kugler ingenstunde at gennemtrænge Taarnene, medens kun i enkelte Tilfælde Sidepantseringen sønderbrødes eller Dækket opbevæs.

4. De yde fortrinlig Beskyttelse for Skibets vigtige Dele og for Besætningen. Paa Grund af Bygningsmaaden kan Understrogene med Masteneri, Skrue, Ror, Anker, ikke rammes af noget Skud, som ikke ganske har gennemtrængt Sidepantseringen eller Dækket, og herpaa have under hele Krigen intet Exempel. Ligesaalidt formaaede Fiendens Ild at tilføie Besætningerne synderlig Skade; der vides under Krigen ikke mere end 3 à 4 Mennesker at være dræbte, og de Saaredes Antal var ligeledes kun ubetydeligt.

5. De ere rolige Søskibe. Dette er godtgjort under den langvarige Blokade af Charleston, under Sørejser, foretagne i haardt Veir midt paa Vinteren fra Hampton Ned og til Beaufort eller Fort Fisher samt tilankers foran dette Sted, da Monitorerne roligt kunde blive liggende i saadant Veir og Søgang, at Skibe af almindelig Bygningsmaade maatte flygte. Det er endvidere

godtgjort ved Monadnocks Reise til San Francisco samt ved Miantonomahs Fart over Atlanterhavet, hvor det tilfældige viste sig, at Kanonerne kunde bruges under saadanne Omstændigheder, at et almindeligt Bredsideskib ikke vilde kunne aabne sine Porte. Togterne med vor Monitor Skorpionen have ligeledes vist, at dette Skib er meget roligt i Søgang.

6. De ere forholdsvist prisbillige. Den første amerikanske Monitor kostede uden Artilleri 275,000 Dollars, og Skorpionen, der er større og har sværere Skyts, koster med dette 281,000 Spd. Til Sammenligning skal det anføres, at Fregatten Kong Sverre koster omtrent 600,000 og St. Olaf henved 500,000. Intet af disse Skibe vilde i en Kamp staa sig mod Skorpionen. Af engelske pantsrede Skibe koster f. Ex. Warrior 1,600,000 og Achilles 2 Millioner Spdtr.

7. De kræve forholdsvist ringe Besætning. Medens Kong Sverre har 600 Mand, St. Olaf 500, Nordstjernen og Nornen hver 225, har Skorpionen kun 80.

Disse ville i Kampen være omtrent saaledes fordelte:

I Styrehuset:

Chefen med 1 Officier og Morgjængerer . . . 3

I Kanontaarnet:

Næstcommanderende og 1 Officier til at commandere Kanonerne, 16 Mand til disses Betjening, 1 Maskinist og 1 Mand . . . 20

I Taarnkammeret:

2 Maskinister, 2 Mand til Hjælp ved Styringen, 7 Mand til Projectilheisning . . . 11

Bed Krudt- og Projectillangning samt Heisning:

1 Officier og 19 Mand . . . 20

I Maskinrummet:

Maskinister, Fyrbødere og Drengene . . . 18

Paa Banjerne:

Læge, Forvalter, Tømmermand samt disses Assistenten.	8
	80.

8. De ere meget sunde. Dette viser sig paa en mærkelig Maade af de efter Krigen offentliggjorte Beretninger. Fornødt er man ogsaa i England bleven opmærksom paa, at de af Jern byggede Pantserstibe have langt færre Sygdomstilfælde end Træstibene.

Som Mangler maa herimod anføres:

1. At de ere afhængige af sine Maskiner. Komme disse i Ustand, er Skibet hjælpeløst, og bliver f. Ex. Luftverlingsapparatet ubrugbart, ville Ildene slukke, og Mandstabet ikke kunne leve nede i Skibet. Nogen saadan Ulempe er dog ikke indtruffet undtagen paa den første mindre fuldkomne Monitors Reise fra New York til Hampton Ned. Sandsynligheden er heller ikke stor, da Ventilationen besørges af to særskilte og hver for sig tilstrækkelige Maskiner, ligesom der ogsaa have to Kjedler og to Maskiner til Skibets Fremdriving. Den ene af disse vil i Nødsfald kunne virke alene.

2. De ere udsatte for stor Fare ved Grundstød eller Undervandsmine. Dette er indlysende, da de ere byggede af blot $\frac{1}{2}$ Tomme tykke Jernplader. Et Stød mod en Klippe vil saaledes let kunne medføre deres Undergang, og Erfaring fra den amerikanske Krig viser os Undervandsminernes Farlighed, da 4 Monitorer bleve sænkede ved saadanne. Et Bædderstib, som kunde bibringe dem et Stød under Pantseringen, vilde ogsaa kunne ødelægge dem, og vor nye Monitor skal derfor til Betryggelse mod alle disse Tilfælde, bygges med dobbelt Bund, den ene i nogen Afstand fra den anden, og vil desuden paa Siden af Understibet faa vandtætte Rum.

3. De ere langsomme. Gjennemsnitsfarten kan anføres til mellem 6 og 7 Mil, og denne bliver efter nogen Tids Henliggen paa Vandet end mindre, da Jernskibe meget let blive urene i Bunden ved Søgræs, Skjæl o. desl., som fæster sig paa dem. Herimod kjender man trods utallige Forsøg endnu intet let og billigt Middel. Den ringe Fart har isvrigt, forsaavidt angaar Forsvaret, mindre Betydning; de svinge desuden med stor Letthed for Maskine og Ror, og kunne herved undgaa en Angribers Stød eller betage det noget af sin Virkning.

4. Deres Ild er langsom. Man tør ikke vente at kunne skyde hurtigere med en Monitorkanon end et Skud hvert 5te Minut. Dette giver $2\frac{1}{2}$ Minut mellem hvert Skud fra begge Kanoner, og i denne Tid vil et meget hurtigt Skib kunne løbe henved 1800 Alen, saaledes kunne komme udenfor Skudvidde, eller maaste forsøge at løbe Monitoren isænt.

5. Taarnets Fod og Styrehuset ere svage Punkter. Der har ikke været skudt paa Monitorerne med saa svært Skjots som 15" Kanoner eller de hos os brugelige Monitorkanoner, og man har saaledes i denne Henseende ingen Erfaring, men det synes ikke usandsynligt, at et af Nutidens svære Spidsprojectiler, som rammede nederst ved Taarnets Fod, kunde forklæ dette eller bevirke, at det ikke kunde dreies. Ligeledes synes Styrehuset at være meget udsat, og Erfaringen fra den amerikanske Krig viser ogsaa, at dette oftere led Skade.

Sammenholder man imidlertid foranstaaende Fordelte og Mangler, synes det, at de første ere i høi Grad overveiende, og vi maa vistnok erklænde, at Monitorerne især for den mindre alene til sit Forsvar henviste Stat er det bedste Søkrigsmateriel, vi for Tiden kjende. Hvorvidt og naar i denne Opfindelses og Teknikens Tid noget Andet og Bedre snart eller senere vil afløse dem, er det alene

Tiden forbeholdt at vise. Vi kunne dog maaste antage, at saalænge de store Magter holde Fred, og navnlig de opfindsomme, foretagsomme og ihærdige Amerikanere forblive udenfor Striden, ville Monitorerne hævde den Anseelse, de nu have. Fra Amerika kom, fremkaldte af Krigens Fordringer, disse Fartøier, det ubørt svære Skjts, de hurtigstydende Geværer og Torpedosystemet; det er vel fra denne Kant, vi ogsaa maa vente de nye Opfindelser, naar Tiden dertil engang kommer.

Mellemmænd.

(Af Ferd. Koll).

Ifjor var der i Bergen stort Opstyr mod Potetesoptjæberne. Folk vilde forbyde dem at handle med Bønderne og forbyde dem at staa paa Torvet og sælge ud igjen. De gjorde Potetesen dyr, sagde man, og man vilde ikke vide af, at de lagde sig imellem Bonden og hans Kunder: der var Ingen, som havde bedt dem om det.

Det er ikke første Gang og det bliver vel heller ikke sidste Gang, at Folk, naar Levnetsmidlerne er i højere Pris end de synes de burde være, vender sig mod Mellemmændene, de store og de smaa Kjøbmænd, og giver dem Skylden. Intet er almindeligere og Historien har fuldtop at berette om Udbrud af Folkehad mod Mellemmændene. Især har det gaaet ud over Kornhandlerne, fordi Korn er den Bæse, hvis Dyrhed er mest følelig.

Men her er en stor Bildfarelse tilstede og der begaæes en stor Uretfærdighed.

Det er saalangtfra, at disse Mellemmænd mellem Producent og Consument gjør Baren dyr, at de tværtom afværger, at den stiger sliq i Pris, som ellers vilde have været Tilfældet. Noget af Betalingen stikker de i sinomme, det forstaar sig, men det er ikke mere end skyldig Godtgjørelse for den Tjeneste, de yder os.

Mellemmændene gjør, at ethvert Steds Baresforsyning eller Markedet, som det kaldes, holder sig jævnt: naar der er stærk Tilgang, kjøber de ind og lægger tilside til senere eller stikker andetsteds hen, hvor det skorter; naar der er knap Tilførsel eller Tilførslen helt standser, kommer de frem med sine Beholdninger og byder dem ud. Markedet bliver aldrig overfyldt og heller aldrig aldeles tomt. Det har til Følge, at ogsaa Priserne holder sig nogenlunde jævne, og dermed er vi Alle vel tjent. Bonden kan være tryk paa, at han, naar han kommer til Byen med sit Korn, sit Kjød, sit Smør eller sine Potetes, vil finde Kjøbere og opnaa rimelig Pris, og Bymanden kan være tryk paa, at han altid kan faa kjøbt det, han trænger til sin Husholdning, og altid faa det til rimelig Pris. Naar der ingen Mellemmænd er, kan det vistnok hænde, at Bonden stundom slumper til at faa overstor Betaling for sine Varer, men han kan være vis paa, at ogsaa det Modsatte stundom vil hænde, saa han maa sælge for Spotpris og endda takke til, at han kan blive af med det, han har bragt tilstorb; Bymanden paa sin Side kan af og til komme over det, han skal have, for en Skik og Ingenting, men han kan være vis paa, at han ogsaa af og til vil blive nødt til at betale dobbelt og mere end det og kanske ikke engang vil være istand til at opdrive Tingen for Penge. I det Store taget er det for begge Parter langt bedre at kunne gjøre sikker Regning paa nogenlunde ens Pris, end at have et usikkert Haab om, naar Lykken er god, at gjøre betydelig Binding. Ved man forud, hvad der venter, kan man

indrette sig derefter og gjøre sin Beregning. Bonden har Noget at gaa ud fra, naar han bestemmer sin Drift, og Bymanden, naar han ordner sin Husholding. Især er jevne Priser til Fordel for Smaaafolk; det er klart; for de kan ikke altid nytte den gunstige Lejlighed, naar den er der, men maa kjøbe, naar de har Penge og Trangen melder sig, enten det da er dyrt eller billigt. Og — vel at mærke — de særdeles lave Priser vil i Regelen kun staa kort paa, medens de høje Priser vil holde længere ved.

Bonden har desuden den Fordel af Mellemmændene, at han sparer Tid: han behøver ikke at staa paa Torvet og vente i det Lange og det Brede paa, at der skal indfinde sig Kunder, og heller ikke at gaa omkring og søge Kunderne op Byen rundt med den Mulighed ovenikjøbet, at han vil komme til at gaa forgjæves. Og, naar Forholdene faar udvikle sig, vinder han endnu mere: Mellemmændene kommer til ham i hans eget Hjem, saa han slipper for en langvarig og kostbar Byrejse. Saaledes er det til Exempel for en stor Del blevet i Christiania Oppland: Opljøberne indfinder sig i Bygden eller har sine Agenter der og Bonden behøver ikke at gaa udenfor sin Stuedør for at faa gjort sine Varer i Penge. Hvad Bygden har af salgbare Varer, bliver samlet og under Et sendt ind til Byen, istedetfor at det før kom klattevis, hver Bonde med sit Stykke Smør og sin Kornsæk, og dermed spares Udskilligt. Men, hvad der er Binding og Besparelse for Bonden, det bliver til Syvende og Sidst til Besparelse og Binding for Bymanden tillige: Tid er Penge og, kræver Varens Fremførsel og Omsætning mindre Tid, vil heraf uundgaaelig følge, at Varen bliver billigere.

Det kan være, at Forholdene sammesteds ere saadanne, at der ikke er stort Behov for Mellemmænd: det vil f. Ex. gjælde i Smaabyer med lidet Oppland, der ligger nært

omkring. Men, naar der virkelig intet Behov er for Mellemcænd, skulde det være underligt, om der fremstod nogen. Er der Intet bundet ved at bruge dem, vil Folt heller ikke falde paa at bruge dem og det er jo fri Sag dette: Ingen er tvungen. Det, at der er Nogen, som klager over Mellemcændenes Indblanding, er, vel at mærke, endnu intet Bevis for, at de er overflødige og bare gjør Ugavn; for de, som helst vil klare sig uden deres Hjælp og finder, at de gaar ivejen, de lader høre fra sig, medens de, som har Nytte af dem, ikke siger fra. Misnøjen er altid højrøstet, Tilfredsheden derimod som oftest lavmælt. Det er, som vi ved, altid Bymændene, som har at klage over Mellemcændene; men vi skal huske paa, at her er to Parter i Sagen. Fordi om Bymanden synes, der ingen Nytte er ved Mellemcændene, er det ikke sagt, at Bonden synes det Samme. Derved at han foretrækker at sælge til dem fremfor at sælge umiddelbart til Husmødrene eller deres Tjenestepiger, viser han tvertimod i Gjærningen, at han finder, han staar sig paa den Ordning.

Vil man klart se, hvad Nytte Mellemcændene gjør, skal man gaa til store Byer og til Varer, som kommer langvejsfra; da vil man nok opdage, at de er ligetil uundværlige og at det vilde staa ilde til, om vi ikke havde dem iblandt os.

Lad os tænke paa Korn: hvordan skulde det gaa os, om vi ikke havde Kornhandlerne?

Som En og Hver ved, faar vi en stor Del af det Korn, vi bruger, fra Danmark og Rusland. De danske og russiske Bønder kan ikke komme til os med sit Korn. Det er umuligt. Vi, det vil sige hver Enkelt her i Landet, som trænger fremmed Korn, kan ikke rejse til Danmark eller Rusland og hente Korn. Det er ogsaa umuligt. Kom ikke Handelen os til Hjælp, vilde vi ullafulte ihjæl.

Om der end er Nogen, som har saa stort Brug, at han kunde tænke paa selv at rejse til fremmed Land og hente sit Korn, vilde han ikke staa sig paa at gjøre det. Kjøbmanden gjør det bedre, lettere og billigere, fordi det nu engang er hans Fag, som han er inde i. Han har lagt sig til en Mængde Kundskaber, Erfaringer og Forbindelser, som vi Andre enten aldeles mangler eller kun ufuldstændig er i Besiddelse af. Han har holdt Øje med Høstens Udfald og Kornpriserne rundt om i Verden og han har Midler til allevegne fra at skaffe sig paalidelig Underretning; han ved derfor, hvor han skal vende sig hen for at faa billigt Indkjøb og naar det er den belejlige Tid til at forsyne sig. Han har sine Skibe færdige til at gaa efter Kornet eller ved, hvor han skal faa Skibe fra til laveste Fragt. Han forstaar at indrette sig saa, at alle Udgifter til Arbejdshjælp, Commissionærer, Assurance osv. bliver saa smaa som mulig. Og i sin egen Interesse bruger han den Indsigt og de Midler, han har, og indretter sig virkelig saa, at Kornet koster ham det mindst mulige, fordi han naturligvis vil søge at tjene det mest mulige. Naar han saa har faaet Kornet hjem, tvinger Konkurransen ham til at sælge det saa billigt som mulig. Han ved, at der er Andre end han, som har Korn at sælge; er der ikke netop Nogen i den By, hvor han bor, saa er der andetsteds og de vil, strax de hører, at Priserne staaer høiere der end hos dem selv, sende sit Korn did. Den Ene vil underbyde den Anden og Prisen vil gaa ned, til den bliver netop, som rimelig kan være.

Og hvad er rimelig Pris saadan i Almindelighed? Rimelig Pris er den Betaling, som foruden at dække Indkjøbet, Transport- og Opbevaringsomkostningerne samt Renten af de forskudte Penge, tillige giver Kjøbmanden et passende Bederlag for hans Ulejlighed. At han kræver og

faar saadant Bederlag, har vel Ingen Noget at sige paa: hver Arbejder er sin Løn værd og ved sit Arbejde har Kjøbmanden sparet Kjøbereren for meget Bryderi og megen Betyrning. Tallet være Handelen, er Kornet tilstede netop i det Djeblik, jeg har Trang til det, uden at jeg har behøvet at tænke derpaa eller anstrænge mig derfor. Jeg har uforstyrret kunnet anvende min Tid til at arbejde i det, som er min Gjerning og som jeg lever af. At jeg, idet jeg kjøber Kornet, lader Kjøbmanden have Fortjeneste derpaa, vil ikke sige Andet, end at jeg har arbejdet for ham, mens han har arbejdet for mig.

Men undertiden og det ikke saa sjældent endda hænder det, vil man sige, at Kjøbmanden tager mere, meget mere, end det jeg her har kaldt rimelig Pris. Han har bevislig kjøbt Kornet meget billigt og alligevel sælger han det meget dyrt. Ganske sandt, det hænder. Det hænder, naar Kornpriserne i Mellemtiden, siden han gjorde sit Indkjøb, er steget. Men vi skal huske paa, at ogsaa det Modsatte kan hænde og hænder: Priserne falder, efter at han har kjøbt; det viser sig, han har gjort fejl Beregning, og han maa sælge med Tab, og, vil man tage Alt under Et, de heldige og de uheldige Kjøbmænd, de heldige og de uheldige Spekulationer, den samme Kjøbmand gjør, saa vil man finde, at det gaar op i op omtrent, og man vil faa ud en Middelfortjeneste, som er maadeholden. Selv om man vil sætte dette ud af Betragtning, kan man ikke paa staa, at det i Forhold til Kjøbereren er noget Ubilligt i, at Kjøbmanden sætter sin Pris efter Omstændighederne paa Salgstiden uden Hensyn til, hvad han selv gav: det bliver endda rimelig Pris for Kjøbereren. Thi skulde Kjøbereren selv skaffe sig Kornet uden Kjøbmandens Hjælp, maatte han i bedste Fald betale netop det Samme, alene med Fradrag af hvad der kan ansees som Bederlag for Kjøbmandens Arbejde og Uleilighed.

Efter hvad jeg nu har vist, tænker jeg, mine Læsere vil være enig med mig i, at det ikke er værdt at forbyde hverken Potetesoplysberne eller andre Mellemmænd at drive sin Bedrift frit, som de vil.

M a s k i n e r *).

(Af Ferd. Koll).

Sammenlignet med tidligere Tider kan vor Tid med Føje kaldes Maskinernes Tid. Hvert Øjeblik hører man, at der er fundet op en eller anden Maskine, som afløser eller understøtter det menneskelige Arbejde; tusinde og atter tusinde Hoder Verden rundt er sysselsat med at udtænke nye Maskiner eller bedre Indretninger ved de gamle. Paa alle Felter trænger Maskinerne ind: paa Haandværkets, paa Husflidens, paa Landbrugets, paa Skibsfartens — overalt. Intet ligger for højt og Intet for lavt. Stort eller smaat, det er det Samme. Der synes ikke at være det Slags Arbejde, som Maskinerne ikke med Tid og Stunder vil tilbyde sig at overtage eller deltage i; er vi kommet saa langt allerede nu i de faa Aar, der er gaaet hen, siden det ret begyndte, hvor langt skal vi da ikke komme, før det ender.

- Jeg og Mange med mig er glad over dette. Vi ser i det øgede Herredømme over Naturens Kræfter, som Maskinerne giver, et sikkert Tegn paa Menneskehedens Fremgang, en Fuldbgyrdelse af Herrens Ord, at Mennesket skal

*) Fremstillingen er for en stor Del hentet fra en Ilden Afhandling om det samme Emne af Statsøkonomen Bastiat.

gjøre sig Jorden underdanig. Hver ny Maskine er i vore Øjne et Skridt fremad i Civilisation og Velvære.

Men ikke Alle tænker dog saa. Der er dem, som ryster paa Hodet til dette nymodens Maskinvæsen og tror, det bær galt ivej. Meget af det, der siges om Maskinerne, er efter deres Mening kun vakkre Talemaader, som Livet og Virkeligheden modsiger. De erkjender nok, at der er Fordel ved at bruge Maskiner; det kan de ikke negte; men denne Fordel — paastaar de — kommer alene nogle Faa tilgode; for den store Mængde bliver det til Tab og Skade. Især har den Mening vundet Indgang hos Arbejderne og de har mere end engang sagt: „Forbandet være Maskinerne; de tager Arbejdet fra os og Brødet fra os; skal det gaa frem, som det har begyndt, vil der tilslut Intet blive tilbage for os, som lever af vore Hænders Gjerning.“

Ondt eller godt, Betsignelse eller Forbandelse — saa vil det gaa frem med Opfindelsen og Brugen af Maskiner. Vi vil ikke magte at standse den Udvikling. Det vil gaa frem af den simple Grund, at det er fordelagtigt at tage Maskinerne i sin Tjeneste, og, hvor Fordelen vinker, der følger Menneskerne efter, Alle som En, saasandt det ikke er Uret og Synd. Kan Nogen ved Hjælp af en Maskine paa en halv Dag udrette det, som han før brugte en hel Dag til, eller kan han — hvilket er det Samme — ved Maskinens Hjælp paa en Dag udrette dobbelt Værk og sælgelig vinde dobbelt Fortjeneste, saa gjør han det. Ingen Lov kan forbyde ham det, ingen Fordom vil afholde ham derfra.

Men kan altsaa Maskinernes Udbredelse ikke standses eller hindres, vilde det være vel, om vi Allesammen saasnart som muligt kunde komme til Overbevisning om, at den stigende Brug af Maskiner helt og holdent er til Menneskeslægten's Bedste, at det ikke er Tab for Nogen, men lutter Vinding for Alle. Før der bliver Snighed

derom, vil hver ny Maskine, som indføres, vække Misnøje og det vil hælde, som det har hændt, at Misnøjen af og til vil give sig Luft i voldsomme Angreb paa Næstens Gods og Ejendom.

Det synes ikke at skulle være vanskeligt at give det rette Syn paa denne Sag. Jeg vil her yde min Skjærb dertil.

Allerede det burde gjøre Maskinernes Modstandere tvivlsomme paa Rigtigheden af deres Opfatning, at den, der erklærer sig mod Maskiner, han maa, hvis han vil tænke sin Tanke til Ende, erklære sig mod ethvert hvilket-somhelst Redskab, som Menneskerne bruger; thi ethvert Redskab, selv det tarveligste eller almindeligste, er en Maskine, det vil sige et Mittel til under Arbejdet at benytte Naturens Kræfter og Gaver. Om Midlet er simpelt eller kunstigt, om det har været let eller vanskeligt at udtænke, om det er stort og kraftigt eller lidet og svagt, det kan ingen Forskjel gjøre; hvad det ene og alene kommer an paa, er, om det sparer menneskeligt Arbejde, og det gjør ligesaavel Haandsagen som Dampsagen, ligesaavel den enkle Synaal som den sammensatte Symaskine. Samme Dom maa nødvendigvis ramme alle arbejds sparende Midler ikke mindre de, vore Oldfædre brugte, end de, vi først lærte at kjende idag eller igaar. Den, som paastaar, at Maskiner er en skadelig Ting, som volder Arbejdsløshed og Fattigdom, han maa derfor ogsaa ønske, at Jernet aldrig havde været opfundet, saa der ikke var bleven Tale om Sligt som Kniv, Spade eller Plog, han maa beklage, at man nogensinde faldt paa at bruge Sejl til at drage Skibene frem over Havet, kort og godt han maa mene, at Mennesket vilde være bedst faren, om det stod ligeoverfor sine mange Krav og Fornødenheder uden anden Hjælp end sine to blotte Hænder. Sandt nok — da vilde der være Arbejde for Alle, Arbejde i Overflødighed, men det vilde

bejdere, han beskæftiger usigtig lige mange Hænder efter Maskinens Opfindelse som forud. Nu som før giver han to Daler ud: nu som før anvendes disse Penge til at lønne to Arbejdere; kun det er forandret, at Ole Berg faar Mere igjen for de Penge, han giver ud, en Nydelse eller en Tilfredsstillelse mere. Maskinen er saaledes til ren Binding for ham og ikke til Tab for Arbejderne.

Men det standser ikke dermed. Enden bliver, at Arbejderne ikke alene Intet taber, men at ogsaa de vinder ved Maskinen.

Ole Berg vil ikke til evige Tider kunne beholde for sig den Gevinst, som Medsættelsen i Frembringelsesomkostningerne formedelt Maskinen giver ham: Andre vil tage efter og ligeledes lægge sig til en Maskine og Konkurransen vil efterhaanden tvinge Salgsprisen paa Varen (Knapperne) ned netop ligesaameget som Besparelsen i Frembringelsesomkostninger beløber sig til og Fordelen vil da tilfalde Kjøberne. Brugerne, Publikum, deriblandt naturligvis ogsaa Arbejderne, hele Menneskeslægten vil vinde ved at faa Varen billigere; den er det nu, som sparer en Daler og den vil ligesaa lidt som Ole Berg lade den sparede Daler ligge ubrugt, men den vil som han give den ud og forlange Arbejde for den.

I dette Tilfælde, vi har for os, vil altsaa Maskinen have gjort, at Alverden faar billigere Knapper, uden at der er en Gæste, som har mindre Sysselsættelse eller lavere Dagløn for det.

Jeg har ladet det staa hen, om Ole Berg anvender den Daler, Maskinen sparer for ham, til at udvide sin Bedrift eller til noget Andet. Det gjør imidlertid Forskjel. Anvender han den til at udvide sin Bedrift, saa faar den selvsamme Arbejder, som blev overflødig, Arbejde; anvender han den derimod til noget Andet, kan det hændes, at ikke denne Arbejder, men en anden, der kanske bor mange

Mil borte, faar Arbejdet, og da vil den affledigede Arbejder staa ledig. Ligemange Hænder er sysselsatte som før, men ikke de samme Hænder. Træffer en saadan Arbejdsløshed mange Folk i en By eller en Bygd paa engang, vil der blive Forstyrrelse og Nød, som baade sees og føles. Og dette er det, man har lagt saaledes Mærke til, at man over det har glemt alt Andet. Men herved maa for det Første erindres, at Forstyrrelsen er forbigaaende, medens Bindingen er blivende. I Tidens Løb vil Forholdet rette sig af sig selv: de ledige Arbejdere vil flytte sit Arbejde over til Felter eller til Steder, hvor der er Brug for det. Dernæst maa det mærkes, at selv en forbigaaende Arbejdsløshed paa enkelt Sted ikke er nogen nødvendig og ikke engang er den almindelige Følge af, at der kommer en Maskine i Brug. Den naturligeste, nærmestliggende Anvendelse af den Besparelse, Maskinen medfører, er til Bedriftens Udvidelse, og i Regelen vil Bedriften kunne udvides. Thi, som vi hørte, virker Maskinen, at Varen kan leveres billigere, fordi Frembringelsesomkostningerne formindskes; naar Varen synker i Pris, bliver der i Almindelighed større Efterspørgsel efter den; Folk, som før ikke havde Raad til at forklaffe sig den, de vil nu kunne det og Folk, som før brugte den, men brugte den sparsomt, de vil nu bruge mere af den. Med det forøgede Forbrug vil der blive forøget Tilvirkning og det kan derfor træffe, at trods Maskinen ikke alene ligesaa mange, men endog flere Arbejdere finder Sysselsættelse netop i den Retning. Herpaa har man mangfoldige Exempler. Industriegrene, som før knapt bestjæftigede hundrede Hænder, bestjæftiger nu, efterat Maskiner er kommet til, tusinde og de voxer, alt eftersom Maskinernes forbedrede Indretning gjør det muligt at levere Varen billigere og billigere.

Men hvordan det saa gaar med den enkelte Bedrift, Saameget er og bliver vist, at de Besparelser, en Maskine

virker, aldrig finder Sted paa Arbejdets eller Arbejdslo-
nens Bekostning. Finder ikke det Arbejde, Maskinen har
gjort overskødig, Anvendelse i den Bedrift, finder det An-
vendelse i en anden: alle Bedrifter tilsammen danner en
eneste stor Arbejdsmark, hvor der byttes og skiftes paa
Arbejde, efter som det falder.

Vandrende Smaadyr*).

Vi vil begynde med Skaldyrene, de mindst vandre-
lystne blandt de Dyr, vi her skal omtale. Den fornemste
Plads indtager i denne Retning Krebsene. De er alle
henvisse til at leve af Rov, og af denne Grund maa de fore-
tage kortere eller længere Vandringer, for at opspore eller
forsøge sit Bytte. Saaledes drager de almindelige Flod-
krebs i store Skarer fra Både og Elve for at opsøge
Madsler, og den sydamerikanske Gneboerkrebs kan, uagtet
den bor i et laant Hus — en Muslingskal eller deslige
— træffes højt tilfjelds. Men den mærkeligste Vandrings-
mand blandt Skaldyrene er den almindelige Landkrabbe.
Den lever i Almindelighed, som dens Navn betegner, paa
Land, og søger engang om Aaret ned til Søen for at
lægge Æg, hvorefter den trækker sig tilbage til højlænde
Steder. „I Sydamerika“, fortæller en Naturforsker, „van-
drer Landkrabberne mod Slutningen af Juni Maaned lige-
til en halv Mil op i Landet, og indreder sig smaa Huller
i Jorden, fra hvilke de om Natten gaar ud paa Rov.
Allerede i Februar søge de de lavere Egne, og ved den

*) Efter R. Rufs.

Tid, da de lægger Æg, i Maj Maaned, er Jorden bogstavelig bedækket med dem. Det er da umuligt at have Fred for dem i selve Huset; hvert Djeblik er man udsat for at komme i Berørelse med deres Klapper, og de farer idelig over Gulvet med en klappende Lyd, som er højest ubehagelig for den, der ikke er vant til den."

I Maret 1811 viste disse Krabber sig i overordentlig Mængde. I Juni og Juli var hele Egnen ved Mansionaal, hvor „de blaa Bjerger“ sænker sig mod Østkysten, bedækket med Millioner af disse Kryp, som kom myltrende fra Søen op til Fjeldene. Jeg fik just Øje paa dem, da jeg red op ad en Bakke og saa Landevejen bedækket ligesom med rødt Støv. Jeg steg af og fandt til min Forbauselse Myriader af smaa Krabber, saa store som en Negl, der kravlede henad Vejen. Over to (norske) Mile red jeg langs Stranden, og Vejen var saa fuld af disse Kræ, at min Hest ved hvert Skridt sikkert dræbte ti af dem. Næste Dag var det ligedan. Hvorfra denne Hærskare kom, er mig ubegribeligt. Man ved nok, at de lægger Æg engang om Maret, i Maj Maaned; men skjønt jeg bor ved Søen, har jeg dog aldrig seet saameget som et Dusin Krabbeunger sammen; heller ikke plejer man ved denne Tid at se nogen særdeles Mængde af de gamle. Ungerne kom fra en brat Kyst, hvor der holder en Mængde Fugle til, og hvor der jævnlig er sterk Søgang. I Mandts Minde har man ikke seet saadan Mængde Krabber."

Men de merkelligste og mest omflakkende af alle vandrende Smaadyr er Insekterne. Deres Vandringer er dels regelmæssige, ordnede og med et bestemt Maal for Øje, dels pludselige Opbrud i uhyre Skarer, og dels tilfældige Forvildelser.

Den meste bekjendte Vandringsmaade er Biernes Sværmen, idet en vis Mængde af Befolkningen drager ud af Biestokken tilligemed den gamle Dronning, for at grund-

lægge et nyt Hjem paa et tidligere undersøgt Sted. Noget lignende er det saakaldte Myrebryllup, ved hvilket ligeledes en vild Sværm flyver op, og lader sig drive af Vinden til et Sted, hvor de anlægger et nyt Bofeste. Merkeligere end disse er de Myrevandringer, som synes at foregaa, man kunde gjerne sige efter en bestemt Aftale, som følgende, hvilken den tyske Naturforsker Karl Vogt var Vidne til:

„Jeg sad engang“, fortæller han, oppe i et „Mimosetræ ved Bredden af Kurusfloden, i Cayenne (i Sydamerika), da jeg lige under mig hørte en knitrende Lyd, som af en Skovbrand. Jeg for op, og saa en Hær af Skovmyrer. Den flyvende Fortrøp var ilet iforvejen, fra Træ til Træ, fra Skov til Skov; den var ilet lydløst forbi mig, uden at jeg havde bemærket den. Hvad jeg nu saa, var de tungtbevæbnede, med tykke Hoveder og svære Kjæver, som de i et væk smækkede med, saa det løb som naar en Sarflaaes sammen. Hærtoget var henved hundrede Skridt i Bredde; alle Soldaterne marsjerede i største Hast, uden Stans, snart hoppende, snart løbende, og bent frem som efter en Snor. Saaledes drog det afsted under mine Fødder i Timevis, Millioner paa Millioner, og først halbandet Døgn derefter kom Efterfølgerne i spredte ilfomme Hobe. Jeg skyndte mig afsted og var heldig nok til at indhente de forreste, just som de naaede et Hus, der var fuldt af Kakelakker. De sorte Indvaanere, der havde flaaet sig til No her sammen med en hel Del andet Utsj, blev grebne af Rædsel, da de første Krigsmænd viste sig i Døren. De vilde flygte; men Huset var allerede omringet, Bæggene var besatte med Myrer, de fyldte Bindueskarmene, hvert Hul og hver Sprækl. Som en fossende Elv væltede Vandringsemændene ind i Huset, og der blev en ubeskrivelig Forvirring. Fra alle Sprækker og Huller mylrede fortumlede Kakelakker, Bæggelus, Struffetrold,

Edderkopper, Skorpioner, Skolopendere og andet Utsj. Nogle holdt sig stille, andre søgte at smutte bort, atter andre værgede sig med Fortvivlelsens Rod. De tapre Angribere maatte bukke under i Tusindvis; men der kom Millioner i de Faldnes Sted. Hver Myre bed sig fast, og rev med sin taggede Kjæbe et Stykke af det hornede Kalkelapanser, for saa at bide sin Fiende i Kjødet, slænge ham i stykker og æde ham. Saaledes holdt de ved indtil der ikke var et Kræ tilbage i Huset, og fortsatte derpaa sin Vandring, for at fuldbyrde sit Henselsesværk andensteds."

Saadanne Myrevandringer kan man i disse Egne iaagtage omtrent hvert tredje eller fjerde Aar, og de er en sand Betsignelse for Beboerne.

Meget hyppigere end Myrevandringerne — ja i mange Egne saa dagligdags, at man ikke vilde lægge Merke til dem, hvis de ikke ofte var saa skadelige — er Sommerfuglens Vandringer. Om en saadan fortæller blandt andre den tyske Naturforsker Professor Willkomm. „Den 29de Juli 1853 viste der sig i Schwatger i Østpreussen pludselig en utallig Mængde Nonne-Sommerfugle, der kom drivende som tætte Skyer for Søndenvinden. Inden saa Timer havde de udbredt sig over de tilgrændsende Strøg, i saadan Mængde, at paa mange Steder Husene var fuldstændig overdrykkede af dem, og et Band var dækket med druknede Sommerfugle som med et hvidt Skum. Troværdige Vidner beretter, at alle Træer i Skoven saa ud som tilsnæede og at de mylrede som det voldsomste Snefog.“

Fra Staten Vera Cruz (i Mexiko) foregaar der regelmæssige Sommerfugl-Vandringer hvert Aar. Toget begynder i April og holder ved Dag ud og Dag ind i tre fire Uger, fra om Morgenens Kl. 9 til Kl. 12 om Natten. Disse Sommerfugle — de saakaldte grønstribede Sejlere — trækker langs Kordillernes østlige Straaning mod Nord, og har endel andre mindre Arter i Følge med sig. Hvor

langt de drager, ved man ikke; dog antager man at de ikke kommer længer end et Stykke ind i Texas, hvor en Slags Træer (Citrus), af hvis Blade Larverne nærer sig, ophører; man har heller aldrig fundet den grønstrubede Sejler længer nord. Efter fem sex Ugers Forløb kommer de tilbage samme Vej som de er fløjne ud; men deres Antal er da meget mindet, de er udasede eller ilde tilredte, og Hunnerne uden Æg. Dette turde være det eneste Exempel, man kjender, paa Insektvandringen, der foregaar regelmæssig frem og tilbage.

Man har ogsaa iagttaget blandede Insektvandringer. Saaledes saa van Bemmelén i Holland en ustyrtelig Mængde Insekter komme flyvende over Søen, i temmelig stor Afstand ifra hverandre; han skjedede hvide Raalsommerfugle, flere Slags Landhveps og Eppsluer. „De fløj saa overordentlig hurtig, at det ikke var mig muligt at fange nogen, Toget holdt ved saalænge jeg holdt mig ved Stranden, eller en Time, muligvis meget længere, og gik fra Vest-Nord-Vest til Øst-Syd-Øst.“

En af de største Landeplager blandt de vandrende Insekter er en Myg, som findes i Ungarn, den saakaldte Columbatscher-Myg, et Navn den har faaet efter Godset Columbats, hvor den viser sig hyppigst. Paa de myrlændte Bejter udvikler den sig i uhyre Mængde; den kommer frem i de sidste Dage af April Maaned, og forsvinder i Juni. Naar disse Myg græsser paa det værste, opfylder de Luften i saa tætte Masser, at man ikke kan aande uden at faa nogle af dem ind i Næse og Mund. Faar de fat i Kreaturerne, trænger de ind i Dyrenes Næse, Mund, Ører, Øjne osv. og fylder alle Nabninger saa tæt, at de i de fleste Tilfælde tager Livet af dem med det samme. Derfor maa en stor Del af Ungarns bedste Græsgange ligge unyttede paa den Tid da disse Myg sværmer, og alligevel anretter de ikke liden Skade. I koldt og vaadt

Bejr søger Sværmene Ly i de Kalkstenshuler, som findes i disse Egne; men naar Bejret opftares, kommer de pludselig veltende udover Marken som en tæt Sky, og da flygter Kvæget i rasende Fart til Staldene, Plougmanden jager med Drer og Heste til Landsbyen, og alle Boliger, Fjøs og Stalde stænges. Skynder man sig ikke med at søge Ly, kan det hende, at Heste, Svin og Sauer omlommer i hundredevis.

Ellers har man ogsaa andensteds seet Myg og Fluer i store Sværme, der undertiden har været saa tætte, at man har antaget dem for Røg og er rykket ud med Brandsprøjter. En Sommeraften kom van Bemmelen i det sydlige Holland midt op i en Sværm sorte Fluer, som i et Nu bedækkede hans Ansigt og Klæder, men forsvandt ligesaa hurtigt som de vare komne.

En Art Libeller, de saakaldte Vandnymfer, de lange, netvingede Insekter, som vi jævnlig ser færdes ved Damme og Tjern, træffes ikke sjelden paa Vandring i svær Mængde. Et af de mærkeligste af saadanne Tog blev iagttaget af en tyll Naturforsker, Dr. Hagen. „Det var en vakker varm Sommerdag“, fortæller han, „i Juni 1852, da jeg om Morgenens Kl. 9 fik Underretning om, at der kom en umaadelig Sværm Libeller ind i Byen (Königsberg i Preussen) over Königschor. Jeg kom først tilstede ved Middagstid, men endda myskede de ind i tætte Skarer. Jeg gik ud ad Porten for at iagttage Toget desto bedre i det Frie. Ved Porten var Sværmen omtrent 30 Fod over Jorden, da den her maatte holde sig saa højt, for at komme over, men herfra til henimod Detwan — en Afstand af omtrent 6000 Fod — sænkede den sig efterhaanden, og ved det sidstnævnte Sted var den saa nær Jorden, at jeg tjørte tværs igjennem den. Det var paafaldende at se med hvilken Regelmæssighed de fløj, tæt bag og over hver-

andre, uden at vige ud fra den lige Linje. Paa denne Maade dannede de et henved 60 Fod bredt og 10 Fod højt levende Baand, der viste sig saameget des tydeligere, som Luften rundt om var klar og fri for Insekter. Sværmens Fart var omtrent som et kort Hestetrag, altsaa ringe i Sammenligning med den overordentlige Hurtighed, hvormed disse Insekter ellers plejer flybe. Ved nærmere Betragtning opdagede jeg, at alle Dyr syntes at være nylig slupne ud af Puppen. Jo længer jeg kjørte frem, i modsat Retning af Sværmen, desto yngre var Dyrene, indtil jeg kom til Dewan, hvor jeg i den derværende Indsø opdagede Togets Kilde. Her maa de være komne lige op af Vandet, og strax have begivet sig videre for at søge Næring. Toget vedvarede lige til Aften, og mærkelig nok overnattede en Del, da Dyrene slog sig til Ro ved Solnedgang, i de Strøg af Byen, som ligger nærmest Porten; her bedækkede de Gaarde og Træer, og drog videre Morgen efter. Senere hørte jeg, at man havde seet dem to (norste) Mil paa den anden Side af Byen; hvad Vej de senere har taget, er mig ubekjendt. Dette Tog fulgte med Vinden, hvilket dog nok har været tilfældigt; thi af de henved fyrgetyve Libelletog, som findes beskrevne, har de fleste ikke gaaet med Vinden."

Et ejendommeligt og ufrivilligt Vandreliv er det, som Kakerlakerne fører. De holder helst til i mørke og varme Rum, og slaar sig af den Grund ofte ned i Fartøjer, som da har ført disse ælle Dyr om til alle Verdens Egne, som bekjendt ogsaa til os, hvor de især paa Bestkanten ofte viser sig i ret anseelig Mængde og er til stor Ulempe i Spiskammer og Kjøkken.

Blandt alle Insektvandring er der dog ingen, som kan sammenlignes med Græshoppernes. Man har iagttaget Græshoppetog i alle Verdensdele, med Undtagelse af Australien, (hvor de dog ganske vist forekommer) og

som bekjendt er disse Dyrs Vandringer i mange Egne en af de frygteligste Landeplager.

En Græshoppehværm har ofte en Højde af 120 Fod og derover, og en Bredde af paa det nærmeste tre norske Mil, saa det er ikke at undres over, hvad mange har berettet, at den formærker Solen, og at Træerne bugner under deres Tyngde. I Zamora i Spanien var 3000 Mennesker i tre Uger sybselsatte med at feje sammen et Antal, der beløb sig til sex syvtusind Skjepper. Ved det gode Haabs Forbjerg blev engang en Sværm blæst ud tilfældt i en Nordvest-Storm, og da den senere drev ind mod Land igjen, dannede den en Dæmning, som var tre til fire Fod høj og syv norske Mil lang. I Gallizien blev der paa en Dag gjort Ende paa titusinde Ottinger, uden at man sporede den ringeste Afstagen i deres Mængde. I Juli 1825 slog en Græshoppehværm ned paa en Bro over Floden Trarnschio, og tilstoppede fuldstændig Færdselen. Og lignende Exempler kunde man anføre i hundredevis.

Græshoppen flyver tungbindt, omtrent som en Fugleunge som endnu ikke har lært at bruge Vingene. Under Flugten rasler de med Vingene, saa det høres som naar det blæser i Maspetræer. De flyver baade med og mod Vinden, dog sjelden stik imod. I smukt og klart Vejr flyver de meget højt, indtil henimod 200 Fod, i mørkt Vejr kan de sænke sig til en syv otte Fod over Jorden. Fra den store Højde, i hvilken de flyver i godt Vejr, da-ler de efterhaanden ganske jævnt og langsomt ned mod den Egn, hvor de vejrer Føden, og naar de er komne til omtrent 6 Fods Højde over Træer og Planter, lader de sig med et falde ret ned, hvilket høres som en sterk Hagelstur eller en Mængde Smaastene. Kommer der en pludselig Regnbyge, slaar de strax ned; men i Almindelighed skjøner de iforbejen at Regnen vil komme og slaar ned før

den begynder. De flyver baade om Dagen og om Natten, især i de stjerne- og maanelyse Nætter, som i Juli og August er saa almindelige paa de russiske Stepper. I saadanne Nætter ser man dem da som en sort Sky højt oppe i Luften, og hører den sælsomme Knitren af deres Binger — dog neppe nogenfinde efter Midnat. Om Morgen flyver de først op mellem Kl. 8 og 9, saasnart Duggen er tørret af Græsset og af deres Binger.

Under Flugten danner Sværmen en aflang Figur, der kan være en 900 Fod bred og en 10,000 Fod lang. Ofte ser man dog Skarerne stilles og atter forene sig, idet forskjellige Smaaklynger ligesom afløser hverandre, flyver ud og atter slutter sig til Sværmen. Hvor dyb en saadan Sværm er, er ikke godt at sige; sikkert er det at man ikke ser et eneste Glimt af Solen, selv ved Middagstid paa de solklareste Dage; den kaster en tættere Skygge end den mørkeste Tordensky, saa at den paa en varm Dag frembringer en sterk Kjøling. Flugtens Hurtighed er meget forskjellig, efter Vind og Vejr; i roligt Vejr tilbagelægger en middels stor Sværm 1 norsk Mil i fire Timer.

Merkeligt er det at se hvorledes disse Dyr holder sammen. Thi om end mange kommer paa Afveje undervejs, saa bliver dog Hovedmassen sammen, og selv Efternølerne anstrenger sig for at indhente de Foruddragne. Da Vinden altid falder dem til Besvær, endog naar de flyver med Vinden, saa daler de helst ned paa Steder, der ligger i Ly. Men hvis ikke alle kan saa Plads, saa stilles de ikke derfor ad; men de som allerede har sat sig følger med de øvrige. Overalt hvor Græshopperne har holdt Raft, ser der ud som paa en Balplads, mange ere lem-læstede ved den blotte Trængsel, saa de ikke kan flyve videre, andre ere skambidte under den voldsomme Kamp om Foderet.

Ofte bestaar Græshoppesværmen kun af nogle faa Millioner; til andre Tider er deres Hærskarer ubestribelig talrige. Undertiden ligger de i to tre Lag ovenpaa hinanden og slaas om Føden. En maadelig stor Græshoppesværm kan man trygt anslaa til sex hundrede Millioner — et forfærdeligt Tal, naar man hører, at hvert enkelt Dyr i en saadan Sværm har „Tænder som en Hest, Graadighed som en Ulv, og Fordøjelse som intet andet Dyr paa Jorden.“

De myre-lignende Insekter i de tropiske Lande, som kjendes under Navnet Termiter, er ogsaa merkværdige Vandredyr. Deres Udflugter minder ved sin Regelmæssighed om Biernes: „Som ved et Trylleslag aabner der sig en Spræk midt paa deres Tue, og et lidet brunt Insekt med neppe tommelange, tæt over hinanden foldede Vinger, smutter frem. Efter det kommer to, tre, fire, osv. i en Række, saa mange som Sprækken, der hurtig udvider sig, kan give Rum. Som et Sølvsbaand slynger Skaren sig ned ad Bakken; de fine Net, hvoraf de tusinde og atter tusinde smaa Vinger bestaar, glitrer som Perlemor. Sværmen flyver lige mod Vinden, thi kun paa den Maade kan de spæde Vinger modstaa Lufttrykket. Uden Dvhold gaar det afsted, og Flokken forsøges stadig, idet der aabner sig flere og flere Sprækker i Tuen, fra hvilke nye Sværme mylter ud. Ved disse Udgange foregaar der et besynderligt Optrin. Her staar nemlig smaa vingeløse Kryp, der i et væk svinger det store kluntede Hoved og stiftig bruger de skarpe Kjæver til at forsvare Indgangen og paaskynde de Udvandrendes Marsch; det er Koloniens Soldater. . . Vel en Time varede det merkværdige Tog; endelig bliver Rækkerne lysere og tyndere, hist og her viser der sig nogle Efternølere, Sprækkerne begynder at lukke sig, som om de blev tilmurede af usynlige Hænder, og snart har Høgen igjen antaget sin tidligere Skikkelse. Imidlertid har Flok-

ten gjort Brug af sine Vinger; efterhaanden stiger den i usikker, vakkende Flugt høiere og høiere, og trækker sig sammen om Trætoppene. Her gaar det op og ned i lystig Dans, omtrent som naar Myggene sværmer en smul Sommeraften hos os; men det varer ikke længe, før den ene efter den anden daler ned mod Jorden, en større og en mindre, altid parvis, og den lille jager den store og bugger efter den med Kjæberne. Begge løber raadt om, ofte en serhundrede Skridt, stanser under en Sten eller lignende og river de løst hængende Vinger af, hvorved Hannen hjælper sin Mage. Strax efter Parringen løber hele Staren hulter til hulter hjem til Tuen, hvor de modtages af Soldaterne, som uden videre dræber alle Hannerne, og de travelt omkrablende Arbejdere fanger en af Hunnerne, som udlaares til Dronning for den vordende Stat.

Andre Termiter indretter sig lukkede Gange af Ler, som de lægger lige op til Toppen af høje Træer; atter andre borer sig ind i Husene, hvor de ofte udhuler Vægge, Bjælker og desl., uden at Indvaanerne har nogen Anelse derom, før det hele Hus en vakker Dag smuldrer sammen.

Dr. Hagen fortæller følgende om en Termit-Vandring i Sydafrika: „Bed Floden Kamerankoes ved det gode Haabs Forbjerg hørte vi en Dag i Skoven en lydelig Hviislen. Det var ikke, som vi havde troet, en Orm, men et Termit-Følge, som kom op af Jorden gjennem en fire fem Tommer bred Gang. De marscherede i fuld Fart, og da de var komne omtrent en Alen udenfor Indgangen, delte de sig i to Afdelinger; de var allesammen Arbejdere, tolv til femten i hvert Seled, og de gik ret frem i tætte Rækker. Hist og her i Flokken gik der en-Soldat, som syntes at have Nøje med at bære sit store tykke Hoved. I et Par Fods Afstand paa begge Sider marscherede en Mængde Soldater, som nu og da gjorde Holdt ligesom for at spejde efter en Fiende. Nogle klatrede tolv til fem-

ten Fod op paa Græsstraene; det var den hvislende Lyd vi havde hørt. Den besvarede med en lignende Lyd af hele Høren, som derpaa fordoblede sine Skridt. Senere sluttede begge Afdelinger sig sammen og drog ned i Jorden igjen gennem to tre Abninger. Toget varede uafbrudt en Time."

Om Oldenborrerne*) er det bekjendt at de viser sig i større Mængde, og mange Steder som en stor Landeplage, med visse Mellemtider, (for det meste 4 Aar); men de foretager ogsaa egentlige Vandringer. I Aaret 1688 viste saaledes Oldenborrerne sig først paa Sydvestkysten af Grevskabet Gallway i Irland, hvorhen de var bleve bragte ved sterkt Sydvestvind. De trak sig snart ind over Landet, til henimod Heddford, omtrent $1\frac{1}{2}$ norst Mil nordfor Gallway; her og i de tilgrænsende Egne saa man dem i den varmeste Tid af Dagen hænge i tusindvis paa Grenene; mod Kveldingen begyndte de at røre paa sig, og fløj op i saa umaadelige Sværme, at de formørkede Luften viden om. Noget Aar iforvejen havde man ved den samme Kyst fundet en uhyre Mængde Oldenborrer døde paa Stranden. Himeligvis havde de sat over fra Normandie eller Bretagne, havde mødt Modvind og var faldne i Banded af Træthed. Man tjørte fyrgetybe til femti Kjærrelæs bort af dem. En sildigere Sværm var kommen heldig over og havde i Løbet af faa Dage ædt hele Eggen bar, skjønt koldt og fugtigt Vejr gjorde Ende paa mange Millioner.

Men de mærkeligste af alle Vandringsemænd blandt Oldenborreslægten er Marisønerne (Coccionella, Maria fly fly). Deres Vandringer er mangfoldige Gange beskrevne; vi meddeler en af de interessanteste Beretninger,

*) Den ægte Oldenborre har vi heldigvis ikke her i Landet, men vel en der staar den meget nær, men som forekommer i ringe Mængde.

som for nogle Aar siden meddeltes i „Times“: „En Aften saa man fra Højderne i Rainsgate og Margate (i England) ligesom en langstrakt Sky, der bredte sig flere (engelske) Mile ud mod Søen, og drev i Retningen fra Calais og Døende hen mod den engelske Kyst. Den lignede en lang Røgbelte fra et Dampstib. Kl. 10 om Aftenen var til almindelig Forbauselse hele Egnen bedækket med Marihøner, og alle der ferdedes ude var saa fuldstændig overdrysfede, at deres Klæder saa ud som røde Panserstjorter. Hele Kysten var næste Morgen oversaaet af dem; alene fra Havnebyggen i Margate sopte man fem Skjepper sammen. Hvorfra de var komne, kunde Ingen give Besked om; der var mindst fem Slags Marihøner, og kyn-dige Landmænd glædede sig over dette talrige Besøg; thi disse Insekter er Bladlusenes værste Fiender.“

De fidsnævnte Dyr vandrer ogsaa viden om, kjønt ufrivillig; thi de følger rimeligvis med indførte Planter. Saaledes kjendte man i Belgien ikke den saakaldte uldne Bladlus, der er saa ødelæggende for Været træerne, før i 1829. Den kom ogsaa først til Frankrig i 1812, og i England var den ukjendt indtil 1781, da den kom over fra Nordamerika. Derfra er den vandret over Kanalen og har udbredt sig paa Frankrigs Nordkyst, ankom i 1818 til Paris, hvor den snart mylrede i alle Haven, saa vandrede den videre østover, til Belgien, og først mange Aar senere gjorde man Bekjendtskab med dem i Tyskland.

Dette var nu Bladlusvandring i det Store, der som sagt er ufrivillige; men inden snevrere Omraader har man ofte lagt Merke til, at ogsaa disse Dyr foretager planmæssige Tog, fra den ene Plante til den anden. Saaledes vandrer en Rosen-Bladlus til Karde-Tistelen, en anden til Græsstraet, til Sværdliljen eller til Korn-aret. Ja mange gjør et fuldstændigt Kredsløb gennem flere Uetled: det første Kuld kryber ud af Egget paa en

Slaaentorn, avler et 2det, som sætter Bo paa Humlen, hvor ogsaa det tredie og fjerde Kuld holder til. Men saa formindstes Antallet; de forlader Humlen og vender tilbage til sine Fædres Hjem paa Slaaentornen.

De vingede Bladlus foretager ganske samme Slags Udflugter som dem vi har bemærket ved Myrterne og lignende Insekter. Saaledes — for at vælge en af mange Beretninger — viste sig en Septemberdag Fersten-Bladlusen mellem Brügge og Gent (i Belgien) i saadan Mængde, at de formørkede Solen som en tæt Sky. Toget varede fra Klokken 7 om Morgenen til Aften; Husvæggene var aldeles bedækkede med Bladlus, og Raalmarkerne ganske sorte af dem. Man kunde følge Toget langt fremover, skjønt Ingen kunde give Bested om hvor de kom fra. Nogle Steder var der saa tæt af Bladlus, at man maatte værges Ansigtet med Brillen og Lommetsørklæder, da de ellers krøb ind i Øjne, Næseborer, Mund og Ører.

Dette var første Gang denne Art Bladlus viste sig i Belgien, og man maa indrømme at de optraadte med Glans. I 14 Dage sværmede disse Hærskarer over Landet, snart hid, snart did, og det synes som om de indrettede sine Vandringer efter som Vinden blæste. Den sidste Dag, man iagttog dem i større Mængder, var den 12te Oktober, da de pludselig gjorde et Angreb paa Hovedstaden Bryksel, hvor de herjede den store Park.

Til Slutning skal vi omtale et Slags vandrende Avere, der ikke hører til de mindst merkelige: visse Insekters Larver eller Mark. Et af de bekendteste og tillige merkbærdigste er de saakaldte Hær-Larvers, som paa den Tid, da deres Forvandling stunder til, slaar sig sammen i store Sværme og vandrer ud, efter hvad man antager for at opsoge gunstige Opholdssteder under Forpupningen. I Juli 1774 saa den tyske Naturforsker Kühn et saadant Larvetog i Eisenach (i Sachsen-Meiningen). Al-

muen troede det var en Mængde Ormeunger og ventede i den Anledning en stor Krig. Han tog en Del af Markene med sig i en Skaal, slap dem saa ud igjen i en Alee, og efter en halv Times Forløb begyndte de at ordne sig til et regelmæssigt Tog. Andre, som han stængte ind i en Sukkerkaal, drog rundt i et Følge af en Fingers Bredde, og endte med at slutte sig sammen i en Ring, som gik rundt Skaalen i et væk. Et af de Tog han iagttog bestod af henved to Millioner Dyr.

Ifølge andre Jagttagelser foregaar Vandringen til forskellige Tider paa Dagen; man har allerede seet den om Morgenen Kl. 7, og ved Middagstider, mellem Kl. 12 og 1. Retningen er høist forskjellig, og danner ofte krumme Linjer, hvor man, naar Toget er draget forbi, finder dets Vej betegnet med Slim. Et Tog var i Begyndelsen delt i tre Afdelinger, som hver var spids foran, bredere i Midten og atter smalt ved Enden. Enhver enkelt Larve vaggede i et væk med Hovedet. Forsøgte man at afbryde Toget, f. Ex. ved at slynge en Del af Dyrene ud af Rækken med en Stok, sluttede de sig strax sammen igjen. Saa der en Hindring i Vejen, delte Toget sig i to Rader, som gik rundt en paa hver Side, for senere igjen at slutte sig sammen.

Blandt andre vandrende Larver er Processionslarven en af de merkeligste. Dens Vandring foregaar meget langsomt, og Dyrene bevæge Hovederne uafsladelig hid og did, som om de kjedede sig. Tager man nogle saadanne Larver og spærre inde, begynder de strax at gaa i Procession; det ser næsten ud som disse Dyr ikke kan trives alene, men bestandig maa have en Kamerat foran eller efter sig. Ved store Tog ser man Anføreren famle med Forkroppen hid og did, som om den søgte den bedste Vej. Efter den kommer der to, tre, sex, otte ved Siden af hinanden, og da de med sine lodne Legemer holder sig tæt til hverandre,

ser de ud som et eneste Legeme, der vridet sig frem over Bejen. Et saadant Tog kan man ikke splitte ad ved at dræbe en Del deraf, thi det slutter sig øieblikkelig sammen, og tager man Anføreren bort, indfinder der sig strax en ny.

Ogsaa den almindelige Kaalsommerfugls Larve viser sig undertiden i store vandrende Mængder, og det er ikke længe siden at Aviserne berettede fra Vestfalen om et Tog af disse Larver, som var draget fra en Kaalmark over en Jernbane i saadanne Hærstær, at Banen blev ufremkommelig, da de knuste, fedtagtige Dyr gjorde Stinnerne saa glatte, at Lokomotiv-Hjulene drejede sig rundt uden at komme videre.

Bidrag til Belysning af Nordlændingens Folkarakter.

(Af C. F. Holmboe).

Der bor et Folkesærd i vort Land paa begge Sider af Polarcirkelen, — det nordligste civiliserede Folk i Norden, lidet kjendt og derfor vel ogsaa lidet agtet endog i vort eget Land; og dog staar dette Folkesærd, skjønt opdraget af den barske Natur til den seigeste Haardsørhed — om dette Udtryk kan være tilladt — i mange Dele ei blot ved Siden af vort Lands øvrige Befolkning, men tildels endog over sydligere Distrikters, der kunde synes at have Betingelser fremfor Nordlændingen til at hæve sig over ham. Det er dette Folkesærd, kjendt i det sydligere Norge mest af Bergensernes mangfoldige smaa vittige Fortællinger om „Nordfarerne“, der fra gammel Tid aarligaars

have gjort deres eneste Udenlandsreise til Bergen og der vel navnlig tidligere ligeoverfor de liblige Bergensere vist en leitet Seighed, — det er dette Folkefærd, som her skal forsøges løst tegnet saaledes som det viser sig i Hjemmet, under dets huslige og borgerlige Liv og i dets Bedrift. Da imidlertid et Menneskes Omgivelser og deraf flydende Livsforhold øver en væsentlig Indflydelse paa Dannelsen af dets hele Væsen og Tænkensæt, saa at Enhver i mere eller mindre Grad er „Søn af sin Tid og sit Sted“ skal forsøgsvis Sammenhængen mellem Folkekarakteren og Livsforholdene paavises. Det er dog en naturlig Selvfølge, at der kan være nogen Forskjel paa de enkelte Dele af et Folk, der er spredt over en 100 Mile lang Kyststrækning, og at saaledes ikke Alt passer med lige fuld Ret paa alle Dele af det, der i daglig Tale kaldes Nordland, hvorfor det nødvendige Forbehold her gjøres ligeoverfor en strengere Kritik; men det er desuagtet ingen Grund til at tro, at Forskjellen skal være paafaldende stor, da der er en uafbrudt gjensidig Paavirkning af hele Stiftets Befolkning, foranlediget ved de aarlige Sammenstrømninger af alle vorne Mandfolk til de store Fiskerier, hvor tildels de i Hjemsted mest fjernede Mennesker i Uger, ja Maaneder bo under samme Tag og optages af samme Bedrift. Til sidst kun: Lys- og Skyggesider skal med al Kjærlighed til Sandheden upartist fremstilles.

Wille vi begynde med at betragte Nordlænderen i hans Hjem, saa skal man næsten altid finde ham sysselsat med et eller andet Arbejde, der gaar ud paa at bringe Gjendele, navnlig Baade og Redskaber og Huse i Orden; ja ved opmærksom Jagttagen skal man finde, at Sandseu for Flidning*) er et udprøget Karaktertræk hos ham.

*) At „flide“ er et Ord, som indbefatter i sig: at overse, i stand-

Det kan vel være saa, at Mange ikke have Sit i ønskeligste Stand, men da er det som oftest Armod, som har gjort dem dette saare vanskeligt, eller Striden for at holde den graadige Hunger borte kan have knækket deres Mod saaledes, at de have ladet Hænderne synke og kun tænkt paa at leve for Dieblisset. Men Undtagelse er det, at Personer, som have Naad dertil, ikke anvende al Omhu paa at have Redskaber, Baade og Huse godt flidte, thi deres Bedrift og Stedforholdene opdrage dem fra Barningen af dertil. Redskaber, Baade, Klæder og Huse ere for Nordlændingen forholdsvis overordentlig kostbare og vilde under Veirforholdene her ingen Varighed have, hvis det ikke Utsammen passedes med Omhu; Driftskapitalen for at leve er saa stor, at den, engang tilveiebragt, ikke taaler oftere end høist nødvendigt at fornyes, om selv en holden Mand skal bevares fra Betlerstaven. Dette har Folket godt Skjøn paa og indretter sig derefter. Lad os saaledes betragte en Ungdom, som søger at bane sig Vej til Selvstændighed! Det Første, han tænker paa fra den Stund, han som Gut sidder i Faderens Baad, det er at faa „Noget for sig selv.“ Han begynder, da navnlig med „Børnskab“ (Fiskeredskaber), som i sig selv er af kort Varighed, hvorfor der hvert eneste Aar, om intet Uheld tilføder, kræves en vis bestemt Del nye Redskaber. Skal han nu ikke trænge mere Nyt end sædvanligt, saa gjælder det at holde det Gamle vedlige ved opmærksomt og stadigt at overse og bøde det; en upaaagtet Feil nogetsteds f. Ex. paa hans Viner kan lade ham tabe Alt, hvorfor han nødes til altid at have sine Viner med sig for at se, om nogen Bødning er nødvendig. Herved kommer han i en stadig Vane med at flide; Flidning bliver hans anden Natur; derfor har han ogsaa det Ord i Munden:

satte, pudse, ordne og i det Hele at bringe i god og pyntelig Stand.

„er Fortsømmen ikke stærk, saa mister jeg baade Angelen og — Fisten.“ Saa snart han ser sig Raad dertil, skaffer han sig Baad. Denne elsker han ligesaameget som man sydpaa elsker sin Hest, — og det er da hans Fornøielse i alle Henseender at faa denne sin Ejendom i god Stand; thi er den i god Stand, saa ved han ogsaa, at ethvert Die strax opdager det; — og da Baaden varer 4,5 ja undertiden 10 Gange saalænge i Nøst som uden Nøst, er hele hans Tanke rettet paa at faa et Saadant. Men Baad og Redstaber er for Nordlændingen Midler til at samle Kapital paa samme Tid som de selv ere Kapital, og Kapitalens Anvendelse er bestemt om ikke for Gaard, saa dog for eget Hus, om endog kun som Husmand eller Strandsidder; men Tanken paa at bevare hvad han har, lader ham som oftest bygge Redstabsbod eller Fistesjaa eller Nøst eller alle disse udbændige Huse tilsammen, før han bygger sig selv Bolig, (thi „En ved, hvad han har, men ikke, hvad han faar“, er det gjængse Ord), med mindre han skulde tænke paa at stifte Familie, i hvilket Fald vel som oftest Boligen kommer først. Har han da faaet disse Eiendomme og tjener en Skilling over sin Udgift, saa lægges den i at gjøre Husene og Baadene og øvrige Redstaber bedre og bedre eller opføre nye Smaa-boder til Nytte og Behvemmelighed. Derfor ser man saa ofte paa en nordlandsk Bondegaard den utallige Mængde Smaa-bygninger, som næsten altid forøges derved, at hver voren Søn tager sig for strax at bygge sig en liden Bod til eget Brug, ligesom sydpaa hver voren Datter har sin egen Klædefiste. Nordlændingen lægger ret egentlig sin opsparrede Kapital i Huse og Baade og Redstaber, ihvortvel det kan mærkes, at Sparebanterne i de senere Aar for en Del har trukket Fisterens Sparepenge til sig.

Der kunde vel indvendes, at Nordlændingens Huse ofte ere smaa, kun altfor smaa og trange, at Sandsen for

gode Boliger derfor ikke kan være synderlig stor. Det Første skal være indrømmet, men ikke det Sidste. Vi maa erindre, hvor saare vanskeligt Nordlændingen har for at tilveiebringe de fornødne Materialier! — Ja, naar man betænkter de Offre af Penge, Tid og Kræfter, som enhver Bygning kræver af ham, skal det endog tilstaaes, at deres Boliger ere over al Forventning gode. Paa Strækningen fra Trondhjems Stifts Nordgrændse til Döflinmarken er Namsen, Bessen, Ranen, Maalselven, Alten og Ausland de vigtigste Steder, hvorfra Tømmer og andre Materialier erholdes; men Priserne herpaa ere, efterhaanden som man kommer nordover, i den Grad høie, at det f. Ex. kan svare Regning for Mange ligetil de nordligste Strøg af Stiftet at erholde Materialierne fra Namsos for det billigere Indkjøbs Skyld. Man tænke sig derhos en Tømmerladning paa den spæde Nordlandsbaad, der i alle sine Former viser sig bestemt til et ganske andet Brug, — det er ligesaa unaturligt som at finde et grovt Bedfange paa en fin Dames Arm; — man tænke sig saa ovenikjøbet, at den største Fembøring i Regelen ikke bærer over 3 Tylfter Bygningstømmer og da er i høieste Grad ubekvem, ja farlig at færdes paa, — saa kan man kun være op i Under over det uendelige Arbeide og de overvættets Anstrængelser, som har været forenede med utrolige Beløstninger, for at opstille de utallige Husrækker hele Stiftet over fra Bindalen til Sydvaranger, fra de yderste Holmer og Skjær til de inderste Fjordbunde og derfra op igjennem deres Dale. Man vil forstaa, at havde ikke Sandsen været for gode Boliger, havde det seet uendelig meget slettere ud; man havde da bygget sig en Mangfoldighed af Gammer (Jordhytter) istedetfor paa de smaa Baade at føre de ofte over 20 Mile lange Veie det Tømmer og de øvrige Materialier, som Bygningerne have krævet; — eller engang stoffede tilveie, vilde disse forlængst staaet til Medfalds,

fordi hver Mand vilde opgivet sin aarlige Reise til Materialbygderne efter en Baadfarm Materialier. Sandsen er derfor virkelig tilstede, og fordi den er tilstede, har i de senere Aar Spekulationsaanden kommet den imøde, saa at nu aarligaars Fartøier begynde, dels for Handelsmændenes, dels for vedkommende Skoveieres og Fartøiers Regning, at føre Trælast fra Namsos nordover for at lette Almuen Udgangen til at bygge og slide sine Huse, og uagtet Materialierne ere kostbare og i Regelen maa betales kontant, ere de dog med Begjærlighed søgte, da man mere og mere lærer at indse, at „Tid er Penge“; — den umaadelige Tid, som hvert Aar har været anvendt paa Lømmer- og Bordførsel Stiftet over, kan anvendes ulige fordelagtigere, medens Udbyttet for dem, som spekulere i Materialier, i Regelen skal være overmaade godt.

Det er derfor uden Tvivl kun overensstemmende med det sande Forhold, naar her paastaaes en hos Nordlændingen udpræget Sands for gode Boliger og godt slide Huse, — en Paastand, hvis Rigtighed bliver stadfæstet af den Omstændighed, at Husene blive isinesaldende bedre og bedre, efter som man Mil for Mil nærmer sig Skovbyggerne, ligesom der paa alle Hold er gjort store Anstrængelser i Bygningsveien i de sidste 20 Aar, maasse en Følge af den opmuntrende Lettelse, som den nævnte Spekulationsaand har medført. Samtidig offerer hver Mand for hvert Aar, som gaar, mere og mere paa Baade og Redstaber, at Intetsombhelst i den Henseende skal mangle, og det er ganske mærkeligt, hvilke Fremstridt Folket har taget heri, siden for 30 Aar siden Dampstibene begyndte at lette Samfærdselen.

Denne Mændenes Sands for Huse og Baade over sin naturlige Indflydelse paa Kvindene, om hvilke man

vel med samme Net kan sige, at de eie en vis Ordens- og Renlighedsands.

Ja, er det saa? vil Mange spørge, som tilfældigvis kan have været inde i en Bondestue og med et overfladist Blik betragtet Alt, hvad der kan ligge udover. Er man skjønksom, vil man dog indrømme det. Det maa nemlig aldrig glemmes, at Husene af de ovenfor nævnte Grunde ere trange og smaa; — ofte habes kun Stue og Kjøkken, og det er allerede noget Meget, hvis der ogsaa findes et Kammer. Her er altsaa forenet i Et baade Soverum, Spiseværelse, Arbeidsværelse for Husets vorne mandlige og kvindelige Personale og Lumleplads for Familiens Børn. At der under saadanne Omstændigheder ikke kan findes noget Stadsværelse, er naturligt, og det kan ikke negtes, at disse trange, opfyldte Rum maa øve en slappende Indflydelse paa Renligheds- og Ordenssandsen selv hos den Bedste; — finder man desuagtet bestemte Spor af virkelig Ordens- og Renlighedsands, da ere disse saa-meget mere at prise.

Men en Kjendsgjerning er det, at det Hus danner en Undtagelse fra Regelen, hvor ikke hver Uge Stuens og — hvis det findes — Kammerets Gulv tilligemed Borde, Stole, Bænke og Vindueskarne stures, medens Bægge og Tag stures til hver Høitid, — og habes Sand og Ener, strøes det paa Gulvene til Søndagene. Dette er ialfald mere end det kan siges mange Steder i vort Land. Og lad saa Konen byde en Kop Kaffe eller Skaal Mælk! — i de fleste Tilfælde vil det bydes saa rensligt og appetitligt, at det er en Fornøielse at se. Fortællingen om Konen, som slikkede Flødesteen og tørrede den paa Underkjørtet, eller klippede Sukkeret med den mest primitive Sax, sine egne Tænder, eller havde Medekammen liggende paa Bunden af Kjødsuppen osv. osv. ere dels Oberleveringer fra en svunden Tid, thi Stiftet er ikke til at kjende

igjen, siden Dampskibe begyndte at sætte det i Forbindelse med Udenverdenen og give det Anledning til at se Folkestik, — dels har de, som har færdeets blandt Folket, af en ganske naturlig Tankeløshed fortalt en og samme Tildragelse, der engang kan have mødt dem paa deres Reiser, hundrede Gange for at gjøre disse lidt eventyrlige; det er jo en gammel Erfaring, at Alt, hvad der falder besynderligt, gaar fra Mund til Mund med Tilføjninger eller ligesaa ofte Forstørrelser af en og samme Hændelse, idet Ting, som kan have truffet en Gang, fremstilles med almindelige Udtryk: „saa pleier at ske!“ Vilde Enhver med samme Billighed fortælle om Rensligheden med et kjærtlig Die aabent for vort Folks Fortrin, skulde man høre mere Berømmelse end Dadeln; man vilde da kunne fortælle om fattige Husmødre, der have staaet med Graaden i Halsen, fordi Fremmede uventet have traadt ind i deres uryddige Stue, idet de have følt, at en uskjønnsom Dom vilde gaa ud over dem uagtet deres Ustydighed; — man skulde da ogsaa kunne berette om renslig Serveren af Mad og Drikke i fattig Stue, ja selv om hvid, ren Dug paa Bordet i den fastboende Fins Gamme, hvor Fremmede have skullet bydes den kjære Kaffe. I det Hele taget bliver man let uretfærdig, naar man vil fælde nogen Dom efter det, man ser, naar man under saa uheldige Forholde som her nord med Husbekvemmelighed kommer uventet over Folket; men finder man Uorden og Urenslighed, naar man er ventet, ja da først har man Grund til at dømme det. Saasnart imidlertid Mændene ere fraværende paa deres Fiskereiser, er Stuen ryddigere, og man ser da Husmoderen have det lettere at holde Huset i Orden.

Men Børnene da, ere de altid rene? Desværre vel ikke altid, især hvis der er mange Børn, thi ofte formaar ikke Husmoderen ved Siden af det uendelige Besvær og

de utallige Arbejder, der paahvile hende, tillige at være Barnepige; det ligger i Forholdenes Natur her nord, at dette ofte overlades til Børn, — ja Børn, ikke ældre end at de selv kunde behøve at passes, — og „Børn gjøre Børns Gjerning“; — de have en vis Afsty for Brugen af Band og Sæbe og Kam; denne Eidste anvendes dog flittig af Husmoderen for at holde Utsj borte, som er hver Mand's Gru. Som oftest passer imidlertid Husmoderen selv sine mindre Børns Renlighed og sørger for deres Flidning, saa at det isandhed gjør hende Ære, — og hvor dette har været forsømt, føler hun sig skamfuld og gjør Undskyldning for den Fremmede, der træffer til at se det, — allerede et Tegns paa, at det er i hendes fulde Bevidsthed, hvordan det burde være.

Endnu kjendes en Indvending, hvorfor Mange med Grund tro at turde klage over Urenlighed, — og det er Utsiet, som ofte synes saa uundgaaeligt i vor Almues Stuer. Utter her er Forskjelligt at tage i Betragtning, før Dommen fældes! Det er saa, som ved, hvad det vil sige at bo under Forhold, hvor Lopper i Millionvis opholde sig i Sandet; hvilket minder om hin endnu levende Mand, der kom og saa en rund Sten, saa forunderlig smuk og glindsende og derfor stal den i sin Lomme, men da han kom hjem, fandt hele Stenen forsvunden og i dens Sted en Utallighed af hint ælle Utsi over sine Klæder. At der følger mangfoldige saadanne Smaadyr med Sandet, som man for Renligheds Skyld strør paa Gulvet, at de trives godt i den varme Stue mellem de mange Mennesker og det Meget, som de mangeartede Arbejder fører ud over Gulvet, er let forklarligt og giver ikke ubetinget Ret til at dømme for Urenlighed, saamegetmere som man mange Steder er aldeles fri for Utsi. Og hvad det endnu værre graa Utsi angaar, — da er der i hvert Hus den opmærksomste Strid for at undgaa det; — men forstaar ogsaa

Alle Vanskeligheden heri? Enhver praktisk Husmoder i Landet vilde være den rette Dommer, naar hun først havde hørt Følgende: Fiskeriets Bedrift kræver, at alle Mænd ere klædte med Uldent fra Jnderst til Yderst, at de paa sine Reiser maa bruge langhaarede Uldfeller, at ikke hver Mand kan have sine egne for ikke at overfylde Baaden med Sengklæder, men hver lægger en Fell, saa at to og to Mænd have 2de Feller sammen; disse bo i Uger, ja Maaneder i de usleste Korboder, hvor der er saa overfyldt af Folk og Kister og Klæder, at de næsten staa paa hverbandre, og alstens Urenlighed følger nødvendig med. Disse Feller koste gjennemsnitlig 5 Spdr. Stykket; de kunne saaledes ligesaa lidt som Klæderne kasseres, naar Fisket er endt, men maa renses for at bruges maaste efter 8 a 14 Dages Forløb til et nyt Fiske, — og dette er Kvindernes Arbeide! Saa glade de ere, naar Mændene komme hjem, saa ved de, at det modbydeligste Arbeide samtidig venter dem, — ja et Arbeide, som ofte efterlader sine Mindelser længe efterat Mændene atter ere paa Farten igjen, — og den mest utrættelige Nøie anvendes for at forjage alle Spor af dette Arbeide. Der kunde maaste Noget mene, at de blive saa vante dertil, at de lidet bryde sig derom! — Gaa og spørg hvilkensombest nordlandsk Kvinde, og det skal høres og læses paa hendes Ansigt, med hvilken Modbydelighed hun tænker paa Mensningen af „Dofotklæderne“ og Fiskeværsklæderne i det Hele, — en Modbydelighed, som klæder hende godt og som ikke giver Indtrykket af den Sløvhed, som en urenselig Natur fører med sig. Men kom da ogsaa og se hendes ordentlige, nette Søndagsklæder og især Kirkeklæder, — se hendes Dragt, naar hun skal forrette et Grinde hos en eller anden Nabo, betragt hendes røde og hvide Kinder, og man maa tilstaa for sig selv, at hun virkelig har Sandfen for Renlighed trods de mange Vanskeligheder, hun har at overvinde og som

hun uden at skamme sig tør være Enhver bekendt, naar hun f. Ex. byder den Fremmede Matteleie med den aabne Forsikring, at — „er Leiet kun altfor simpelt, saa kan De være forvisset om, at det er rent!“ — dette navnlig for det værste Slags Utsøi. Hun har nemlig, hvis Egnen er dertil, nogle Sengklæder opbevarede i sin Sjaa eller Bod, som kun bruges til Fremmede, om hvis paalidelige Menlighed hun er forfiktret.

Her er et barskt Klima her nord! Vinteren er lang og mørk og stormfuld. Stormen synes ofte at blæse tvert igjennem En paa Landjorden, hvad maa det saa ikke være paa Søen, hvor al Folkets Bedrift foregaar! derfor gode Klæder kræver Baaden. Og saa dette har Noget med Folketarakterens Dannelselse at bestille, forsaavidt som „Nød lærer nogen Kvinde at spinde“; — ja Blikket for Nødvendigheden af gode Klæder har aabnet Folkets Sands for at møde denne Nødvendighed med flittigt Arbeide. Saa snart Egnen tillader det, er Nordlændingen velklædt — taktet være de flittige Kvinder! thi Klæderne her er en af de vigtigste Livsfornødenheder; derfor anvende disse ligesaamegen Omhu paa at tilvejebringe dem, som Mændene paa at erhverve Maden. Det kan ikke Andet end være i høi Grad tiltalende at iagttage Kvindernes myreagtige Flid og travle Stræb i alle Retninger, for at deres Kaldsgjerning: at sørge for Mændenes og deres egen Beklædning, kan gjøre dem Fre, og der behøves vist ikke mere end et løst Dje-kast for at opdage, at Nordlændingen er ordentlig klædt, og Klæderne vel slidte, uagtet disse falde kostbare, fordi der behøves saamange og aarligaars nye Klæder, og ikke lettelig holdes hele, da Bedriften i Baad er i høi Grad klæderslidende. 2 Sæt Klæder har — saa at sige — hvert Menneſte ofte lige til Fattiglemmerne, men 3 Sæt er det

Almindelige af Yderklæder, nemlig Arbejdsklæder, almindelige Søndagsklæder og Kirkeklæderne. Det er den allersjældneste Undtagelse at se Folk rigtig nøgne (o: med fil-lede Klæder om nøgen Krop); Folk her nord kaldes nøgne længe før det kommer saa vidt; thi Kvinderne regne hverken Mændene eller sig selv klædte, før de ere bedre klædte indvendig end udbendig, saa at de isandhed forstaa at sætte Pris paa at „bære hvid Vest under tilknæppet Frak.“

Men for at kunne tilfredsstille denne naturlige Trang til gode Klæder, skal der overordentlig Flid til. Ulden maa tilveiebringes, — og der er næsten overalt en gjerrig Samlen og Sammenstræben af Uld fra alle Kanter; denne skal karded, spindes og strikkes eller væves, og dertil anvendes omhyggelig hele Aaret igjennem al den Tid, som kan affees fra Huset, Fjøsset og den Del af Gaardsstellet, som paahviler Kvinderne, der ogsaa selv sy de fleste Klæder baade til sig selv og Mandfolkene. Her er meget at udrette, og Tjenere eller Veiehjælp er vanskelig at faa; — Forholdene ere saaledes en Smule amerikanske; Staven brydes derfor ogsaa uden Barmhertighed over dem, som ikke ville arbejde, medens Børnene ikke ere „nævestore“, førend man kræver Nytte af dem og sætter dem i Virksomhed. Alene det kostbare Skindhyre (Skindstak og Skindbuxer og Søstøvler), uden hvilket Mændene ikke kunne hjælpe sig, og hvortil derfor ogsaa gjøres store Opoffrelser, drage disse selv Omsorg for ligesom for deres Baade og øvrige Redskaber. Nordlændingen i Hjemmet kan derfor ikke fratjendes Flid og Arbejdsomhed, uagtet man ofte er vant til at se ham ved Fiskerierne paa Vandlededagene ubirksom, dels paa Grund af at han betragter disse som Hviledage efter ofte anstrængt Arbejde, dels vel ogsaa fordi han som oftest paa fremmed Sted, navnlig i

Norboderne, mangler Plads til at foretage sig Noget med Undtagelse af Bødning af sine Fiskeredskaber.

Af alt dette hidtil Sagte kan formentlig uddrages den almindelige Slutning, at Ordens- og deraf følgende Flidningsstands er noget i Nordlændingens Folkekarakter Gjendommeligt. De Penge, han anvender herpaa, anser han aldrig bortkastede, selv om han faar noksaa rigelig Overflod paa Klæder, Huse, Baade og Redskaber. Disse Ting har førtildags i Ordets egentlige Forstand dannet hans Liggendefæ, som han har glædet sig ved baade selv at se og for Andre at vise frem, medens det atter bør gjentages, at Sparebankerne nu bidrage Noget til, at man ikke længere gaar til Yderligheder i at sætte Pris paa velforsynede Huse.

Nordlændingens „Levemaade“ er afhængig af hans Bedrift og øver ogsaa sin Indflydelse paa hans Karakter. Omkostningerne ved at drive et Gaardsbrug er paa Grund af den herskende Mangel paa Tjenestefolk og de høie Arbeidslønninger saa store, at, da Brug og Kapitaler ere for smaa til at man kan bøde paa Mangelen af Folkekraft med Maskiner, Udbyttet ofte er tvivlsomt og vistnok aldrig tilstrækkeligt til at leve af. Der behøves derfor altid en eller anden Erhvervstilde ved Siden af Gaardsbruget, og da kun de færreste Steder eie Skove, saa er det Fiskerierne, alle Mand ty til, navnlig Lofot- og Finmarksfiskerierne, samt om Sommeren Sei- og om Høsten Sildefiskerierne. Disse spille derfor næsten altid en større eller mindre Rolle i hans Erhverv, selv om han er Gaardmand med ganske god og frugtbar Jord; fra disse henter han ialfald al sin kontante Fortjeneste. Men Fiskerierne gaa op og ned; de stjænke ham et Aar stort, et andet Aar mindre, atter et andet maaste saa ganske lidet Udbytte, at

Omkostningerne neppe ere dækkede. Heraf er ogsaa hans Levemaade afhængig; medens han et Aar lever godt, lever han et andet Aar slet, medmindre han er kommen saameget ovenpaa, at de fede Aar formaa at give stort nok Overskud til at skaffe ham en jævn Forsyning i de magre Aar. Hans Strid gaar derfor først og fremst ud paa foruden de fornødne Fiskeredskaber at skaffe sig det nødvendige Mel for Vinteren; — herpaa offerer han sin yderste Kraft og herfor arbejder han ofte ængstelig i sit Ansigts haardeste Sved. Men har han først sine 1 a 2 Tdr. Mel paa hvert Individ i Huset, hvilket er det, der udkræves for Aaret, saa er han let om Hjertet og sorgløs, thi da frygter han ikke længer nogen Nød i Ordets strengeste Forstand for sig og Sine. Ja, skjønt han ikke har imod, naar hans Stilling tillader det, at leve efter sine Fordringer godt med Kaffe og Sukker og Sirup og Smør og Ost og Spegetjød, saa skal man vist yderst sjælden høre ham klage, naar han kun ved, at han har Mel nok, og han lever uden Knur paa Brød og Suppe og Grød med Tilfætning af Fisk, naar den kan faaes, uden nogensombest Dverflødighedsartikel hele Vinteren igjennem, medens samtidig maasse Kinderne blegne og gulne. Det er tørt, synes han, saare tørt, men han og Hans leve dog, — og dette giver ham den seigeste Taalmodighed. Men Fisk er hans Yndlingsmad, navnlig Kveite (Helleflyndre) med dens fede Ben i Hoved og Ryg og Finner, og har han saa hertil noget Potetes og Sild og Mælk, saa lever han godt Vinteren igjennem, uagtet han ved, at der gjælder en almindelig Regel, som fastsætter et nøiagtigt bestemt, godt Kosthold for hver Leiekarl ved Fiskerierne. Meget ofte kan han nu ikke skaffe sig selv et Saadant, men da Familien anser Mandens Kost paa hans Fiskerier som det Vigtigste, saa siger et gammelt Ord, at han til disse „tager Staburet med.“

Da nu saaledes Alle spørge først og fremst efter Melet og Klæderne, saa ansees den velhjulpne, som har disse tvende Nødvendighedskartikler, og først naar Noget af dette mangler, træder den egentlige Hjælpsomhed mod Fattige for Dagen. Hvor nøieregnende man end ellers kan være, saa har Folket i Regelen ikke Hjerte til at høre, at No-gen lider Nød paa disse to Ting, og derfor tages der da ofte bort af Ens egen knappe Forsyning for at give eller „laane“ til den Fattige, i sidste Henseende ofte med liden Udsigt til at faa igjen. Fra denne Side betragtet er der blandt Nordlændingen virkelig „Nøisomhed med Lidt, Gavnildhed med Mere.“ For det Ord: „de kan ikke sulte!“ bøie Alle sig; — at Ingen maa sulte : lide Hungersnød, — det er et Maal, hver Mand vil, og derfor vil man ogsaa Midlerne dertil, om det ogsaa er forbundet med at tage de allerstørste Forpligtelser paa sig. Dette traadte saa klart frem forrige Vinter i den Beredvillighed, hvormed Kommunebestyrelserne, der ofte bestaar af de mindst trængende Folk, forstreve sig for Tufinder af Species til Indkjøb af Mel for at afhjælpe Folkets Trang. Men en streng Retfærdighedsfølelse kræver da ogsaa, at den, som vil æde, skal ogsaa arbejde, og al Dovenstab eller Mangel paa Drift er derfor i Folkets Tanke i den Grad utilgivelig, at de Mænd, der mangle Flid og Driftighed, mangan Gang vilde komme til at sulte længe, hvis det ikke var den stakkels Kone og de skyldløse Børn, der vilde komme til at lide med den Skyldige.

Og Kvinderne! ja ogsaa de ville gjerne leve godt, saalænge Huset formaar det; men naar Mændene ere borte og det daglige Brød er dem knapt tilmaalt, medens de have Familien at sørge for, da kunne de paa deres Side stille deres Hus med taalmodigste Sparsomhed og en prisværdig Husholderiskhed. De give, som sagt, gjerne „Staburet fra sig“, for at Mændene, der skulle ud at tjene

Brødet for dem Alle, ingen Nød skulle lide. Naar de da have tilbage lidt „gammel Fisk“ og Tørfisk, Sild og Poteter, endfige lidt Melk, saa kunne de spare i den Grad paa „Melpundet“, at dette næsten ikke bruges uden til Suppe (Mel, Vand og lidt Syre) samt til lidt, men dog mindst muligt, af Fladbrød. En saa vidt dreven Sparsommelighed vises dog kun, naar enten Meltrangen er stor eller ialfald Melpriserne høie — og navnlig da om Vinteren. Ellers lever Folket jævnt med hvad de have, og deres Kosthold er da langt fra at være daarligt, om end sparsommeligt. Deres Levemaade er maaste kortest og rigtigst betegnet saaledes: den er god, naar de have Noget at leve af; — have de derimod Lidet at gjøre med, finde de sig ogsaa med prisværdig No deri. Der er en lys Side i dette Karaktertræk, saalænge det ikke uddarter til Sløseri, skjønt det ikke skal negtes, at det kan have sin Skyggeside.

Herhen hører det vel ogsaa at nævne Lidt om den viden omtalte nordlandske Gjæstfrihed. Det Ny, som disse Egne have erhvervet sig i denne Henseende, skriver sig vistnok væsentligst derfra, at de mange Rejsende, der leilighedsvis have taget sine Kvarterer paa Handelsstederne og hos Embedsmænd eller andre af Bygdernes Honoratiores, — af disse ere budne velkomne i Familieme og der som kjære Gjæster ere mødte med den mest udsøgte Venlighed og Opmærksomhed. Dette har atter sin naturlige Grund i den Isolerthed, hvori Nordland indtil de sidste Tider har levet, og som har gjort hver ankommen Fremmed til en velkommen Prise, der har skaffet Afberling i Ensomheden, om ikke altid ved nye Tidender fra Udenverdenen, saa dog ved det Selskab, han har ydet. Berterne have heri nydt fuldt Bederlag for Gjæstfriheden og

vel endog med Glæde følt sig som den Vindende ved den Fremmedes Besøg. Og isandhed for den Rejsende maa Gæstfriheden have været mageløs isinefaldende, thi ialmindelighed har man, hvor Forholdene have tilladt det, benyttet ham som Anledning til at indbyde Venner og Kjendinger og beværte paa bedste Maade, eller hvor dette ikke har kunnet ske, har Intet været sparet af hvad Hus og Omgivelser har formaaet, for at vise den Fremmede, hvor behageligt man finder hans Selskab og hvor gjerne man en Stund beholder det, — og naar den Fremmede drager videre, er Regningen udeblevet.

Men heri synes allerede Tiderne at bringe nogen Forandring; — den hyppige Dampskibsforbindelse til enkelte Steder bringer langt flere Fremmede, end man holder af at faa, ja har gjort Gæstfriheden til en Byrde ikke alene for de mindre Bemidlede, men selv for de gamle Velstandshuse, om man end ikke endnu har formaaet at bryde med gamle Traditioner og derfor fremdeles modtager Personerne uden at modtage Betaling for Kost og Herberge; hermed har man dog i den sidste Tid paa enkelte af Dampskibsstationerne begyndt.

Det er vistnok ikke feilagtigt at antage dette som Kilden til den bekjendte nordlandske Gæstfrihed; thi paa de samme Steder, hvor den bemidlede Rejsende nød sit Ophold frit, har den reisende Fisker og Andre, hvis Selskab eller Besøg som Handelsfolk intet Værd har havt, heller ikke nogen Gonnør har bragt, maattet betale baade for Natteleie og Kaffe eller hvad Andet de have begjæret og nydt. Det være dog derfor langtfra, at man skal frakjende Nordlændingen Gæstfrihed, om man ogsaa af hine Grunde finder nogen Overdrivelse i Nyttet; thi naarsomhelst den Ene virkelig kommer paa Besøg til den Anden, modtages han gjerne og beværtes efter Husets bedste Formue. Derhos er det vel uhørt, at Noget har kommet og begjært Nattely

og ikke faaet det, enten han har havt Noget at betale med eller ei, — ja i sidste Fald har man ganske vist endog givet ham Kvælsmad eller Kaffe om Morgenens „atpaa“, medens sjælden eller aldrig Betaling tages af Sambydinger for Ophold og Tæring. Ligesaa vides der En ialmindelighed stor og velment Dmhu, naar han kommer etsteds hen og har slidt Ondt paa Beien, det være paa Sø eller Land; det er ligesom om man tænker sig selv kommen i Hus efter haardt Veir paa fremmed Sted, hvilket saa ofte træffer Folket her nord paa deres Reiser, — og føler, hvilken Pris man da vilde sætte paa god, forekommende Behandling.

Men udenfor dette gaar det næsten altid paa Kjøb og Salg for Alt og Alle; der sættes ingenlunde overdrevne Priser, men kræves dog Bederlag selv for Ubetydeligheder, thi det ventes ikke, at Noget skal gøres for Intet. At det paa en vis Maade er indgroet i Folkets Bevidsthed, at man skal og maa være nøieregnende selv i Smaat, synes at stadfæstes ved det kun altfor gjængse Udtryk, naar Noget bydes: „nei, dette er for kostbart“ eller „De skulde ikke sætte Dem i nogen Bekostning“. Ser man ellers lidt nøiere paa dette, saa kan vel dette Forhold have sin naturlige Grund deri, at Folket virkelig har Hjertelag til selv uden Bederlag at vise sin Velbillie, hvor dette synes rimeligt, ligeledes at det gjerne vil staa paa sin Hønsør, men Ejerne ere ofte smaa; der maa spares og fares forsigtig frem, om man skal staa sig igjennem; derfor maa Gjæstfriheden og Væresfællingen hurtig finde sin Grændse, undertiden efter vore Begreber kun altfor hurtigt, idet sjælden Noget modtages uden Spørgsmaalet: „hvad skal det koste? hvortil Enkelte føle sig kun altfor fristet til at svare: saa og saa meget! istedetfor: „Du kan nu tage det!“ Noget, der vidner i samme Retning, er den Følelse, Folket har af Forpligtelse til Gjengave for

enhver Gave eller Villighed, saa at man mangen Gang ganske let kan udfinde Grunden til, at en Gave modtages, blot ved lidt Eftertanke. Hvad her er sagt som almindeligt, udelukker naturligvis ingenkunde, at der dog kan være saare Mange, som af ren Velvillie handler i høieste Grad uinteresseret, hvorpaa ogsaa Exempler kunde fremføres.

Naar vi nu komme til et mørkt Blad i Nordlændingens Karakteristik, saa maa atter det fornødne Forbehold gjøres ligeoverfor de vistnok mange hæderlige Undtagelser, — et Forbehold, som ikke maa glemmes, hvor meget end her tales i sin Almindelighed. Dette mørke Blad gjælder hans Forhold til Børneopdragelsen. Over denne klages der enstemmig af Alle, som have aabent Die for dens Vigtighed; thi den er i det Hele og Store taget saare mislig, uagtet den ogsaa har en lys Side. Roses og prises skal nemlig den Arbeidsomhed, hvori Børnene fra den tidligste Alder oplæres, hvilket gør dem til dygtige, arbeidsomme Mennesker gennem Livet; for Arbeidsomhed tør derfor visselig vor Almue med fuld Sandhed roses; hvad Forældre kan, det lærer ogsaa Børnene — og blive derved tildels modtagelige for de Fremstridt, som den vorende Oplysning og lettere Samfærdsel med andre Mennesker fører med sig; de sættes saaledes istand til altid at bygge videre paa Forældres Erfaringer, saasnart Leiligheden beriger dem med nye Ideer, og dette bør ikke agtes ringe.

Men naar her tales om uheldig Børneopdragelse, saa menes der noget ganske Andet, nemlig Forældrenes Blindhed for Nødvendigheden af gennem forstandig, kristelig Tugt at opføde Børnene til Lydighed fra den tidligste Alder. Børnene findes derfor saa ofte u lydige, og efterhaanden som de vore til, vise de i Regelen mindre af

den skyldige Kjærlighed og Agtelse og Erhødighed for Forældrene; istedet derfor fostres der ved Forældrenes Eftergiveness en Selvraadighed hos Børnene, der ender med, at disse neppe ere blevne konfirmerede, før de lade Forældrene vide, at hvis de ikke i Et og Alt faa raade sig selv, saa reise de, og ofte iværksætte de Trudselen for til stor Skade for sig selv og Samfundet kun altfor tidligt at forsøge at staa paa egne Ben. Underligt nok synes Forældrene ikke at indse, hvilket Mis de paa denne Maade lave til sig selv; saa stor er den nedarbejdede Banes Magt, at de se de raadne Frugter af deres utidige Mildhed uden at ane, hvor de have at søge Roden. Saaledes synes det ialfald for den upartiske Dommer.

Børnenes Selvraadighed — denne gamle Skade — bliver ikke alene, men fører nødvendigvis meget Ondt med sig. Herfra skriver sig vistnok væsentlig den saa ofte paa-ankede Usædelighed, idet de Unge, vante fra Børnsben af til at raade sig selv, følge sin Lyst, (hvortil maaske ogsaa det trange Husrum med fælles Soverum for begge Kjøen kun altfor ofte frister), uden at Forældrene, der have tabt al Magt, tør sige Noget dertil, hvis Børnene endnu ere hjemme, af Frygt for at skulle miste deres Hjælp, eller kunne gjøre det, hvis disse allerede ere ude paa Vidvandt som „deres Egne.“ Paa denne Maade er efterhaanden Hovedet bidt af al Skamsfølelse, saa at Opinionen har bøiet sig for det forhaandenværende Sædvanlige, uden at formaa at reise sig til Doms over Glendigheden, trods al Paavirkning udenfra. Skal en Forandring til det Bedre heri opnaaes, saa maa Ondet angribes i sin Rod, — Børneopdragelsen maa blive en anden. Men at denne er saadan, som den er, det maa have en bestemt Grund, og ved at betragte Forholdene nøiere, vil denne maaske kunne findes.

Da den væsentlige Erhvervskilde for Nordlændingen

er Fiskeri, vil Manden i Regelen findes fraværende fra Hjemmet ikke mindre der, hvor han dagligdags driver Fiskeriet fra sit Hjemsted, end der, hvor han maa søge længere hen til de store, aarlige Fiskerier. Al Opdragelse af Børnene er derfor ved Forholdenes Magt lagt paa Moderen, og dette har endog udviklet sig derhen, at Manden har anseet Opdragelsen for sig uvedkommende, ja gjør Moderen ansvarlig for den, saa at Børnene kun tugtes af ham, forsaavidt som de ligge i Veien for hans egne Ven; — det skal derfor vist ikke høre til Undtagelserne, at en Fader gaar ud af sin Stue, hvor Børnene gjøre, hvad de ville, for at bede sin Hustru gaa ind og „holde Styr“ paa dem. Han synes sig at slide nok, naar han er ude, om han ikke skal have „Børnene at passe“, naar han er hjemme, — det er hans Tænkning; thi han kjender ligeoverfor Børnene ingen anden Forpligtelse end at føde dem og oplære dem i sin Gjerning, naar de ere blevne saa store, at de kunne yde ham en Haandsrækning. At et saadant Forhold er galt, ligger klart i Dagen. Det har til Følge, at der endog er Uenighed mellem Forældrene om Børnenes Behandling, idet Moderen skal repræsentere Risik, medens Faderen, som liden eller ingen Møie drager med Børnene, lægger Plaster paa Saaret, naar disse ere tugtede. At den stakkels Moder under saadanne Omstændigheder kan blive modløs, — at hun kan gaa træet af sin møisommelige Gjerning, naar Børnenes Tal bliver stort, ofte selv syg og skrøbelig og med en Mangfoldighed af anstrængende Arbeider paa sig, — at hendes egen Opfatning af Børnenes Behandling bliver uklar, saa at hun ser gennem Fingre med Ulydigheden, naar hun kun i Dieblicket kan faa stagget dem med gode Ord og Løfter eller ved at føie dem i Alt, som ikke forarsager umiddelbar Ulempe, — at hun begynder at nære et forfængeligt Haab om, at de nok blive bedre, naar de komme til Vid og Forstand, — det er Altsammen let for-

klarligt, om end saare beklageligt. Saa kommer hertil hendes naturlige Egenfjærighed og Forfængelighed, som lader hende betragte sine egne Børn som Lys fremfor Andres (hun sammenligner vel endog med de mere Banartede); — hun er uforstandig nok til at rose Børnene i deres Paa-hør, hvilket her er en kun altfor almindelig Ustik, naar Fremmede ere tilstede, — (hun har ikke af saa Manges bittere Erfaringer lært, at man ikke just saa sikkert i enhver Søn tør se Familiens Haab eller i Datteren Moderens Hjælp og Pryd). — Dette Alt i Forening øver sin Indflydelse paa Børnene, der ikke have stærk nok Ryg til at bære saamegen Medgang og derfor tidligen blive selvgode og selvbraadige og bore Moderen over Hovedet. Er der nu derhos saa mange Hænder om en fremvoksende Gut eller Pige, fordi Mangelen paa Tjenestefolk er stor, at hver 10 Aars Gut eller Pige uden formange Udyder gjerne modtages af baade den Ene og Anden til Opfostring for den Fordels Skyld, man venter af dem, saa kan vel paa den ene Side Moderen tænke saa uforstandigt, at Børnene af Taknemlighed imod hendes Fjærlighed, som hun selv betitler „Snildhed, Godhed“, skal blive hjemme hos Forældrene, uden at vide at Barnet elsker kun den Haand, som tugter det, og at Riset, sparet paa Børnene, er sparet for Børnenes Brug paa Forældrene, medens disse paa den anden Side saa godt kjender til, at de aldrig blive brødløse, om de i Utilfredshed forlade Forældrehjemmet. Hvilken Indflydelse en saa forkjert Opdragelse ogsaa har paa alle Tjenerforhold, er let at tænke; det bliver kun saare vanskeligt for Husbondsfolk at udøve den nødvendige Myndighed til Husorden over sine Tjenere, og disse ere for det første Ord rede til at tage Uffæd. Tjenerforholdene er derfor for dem, der ikke ere vant til dem, amerikansk utaalelige.

Der er vel neppe nogen større Skyggeside ved Nordlændingen end denne hans mislige Børneopdragelse, der gennem Harrækkernes Sædbane er saa fast indgroet i ham, at der skal „skarp Lud“ til at saa den forandret. Og dog er den saa isinesfaldende, at man kun kan undre sig over, at Folket selv ikke klart ser det. Der kan jo dog neppe findes noget Bederskyggeligere end f. Ex. naar en Moder raaber paa sit Barn, eller byder det at gjøre dette eller hint, at da Barnet bliver siddende en Stund ligesom for at vise, at det kommer eller gaar, naar det selv har Lyst, og da maaste langsomt drager sig ud af Døren, — ikke at tale om, at vel endog Svar kan gives som: „Kan ingen Anden gjøre det!“ eller endnu værre: „kan I ikke gjøre det selv.“ Og dog vil den, som har færdets en Del mellem Nordlændingerne, ofte have stødt paa saadan Færd og følt Haanden brænde efter at give den velfortjente Straf. Stil dette ligeoverfor det Ord: „forbandet er hver den, som agter Fader og Moder ringe,“ og man skal ikke længe søge efter den Forbandelse, som hviler over Samfundet der, hvor det 4de Bud saa at sige er slettet ud af Lovens Tabler; i Usædeligheden og de mange andre mislige huslige Forhold, samt i det kun altfor slappe Familiebaand ligger formentlig Forbandelsen klar. Det er kun at undre sig over, at ikke Selvraadigheden har udartet til Lovløshed; men Spørgsmaal kan nok med Grund gøres, om den Lovlydighed, som findes, har sin Rod i fri Kjærlighed til Loven eller kun i knurrende Frygt. Herren alene ved, hvorledes og naar Forandring skal indtræde i dette Forhold, — han oplade Folkets Dine, at en kraftig Folkemening kunde reise sig og finde Middel til at bryde med Forargelsen! Men lader os forlade denne Plet i Folkekarakteren for at oplysge nye Sider!

Det kunde vel her ligge temmelig nær at spørge efter, hvordan Folkeoplysningen vel kan være paa en Kyststrækning, hvor Folket bor saa spredt og har saamange Banskkeligheder at overvinde, saavel for at skaffe sig det daglige Brød som Undervisning for Børnene, — et Spørgsmaal, vi stulle søge at besvare.

Vi ville da først bemærke os følgende: Er det end forenet med tilbørlig ubørte Anstrængelser at erhverve sig sit Udkomme, saa at den hermed Ubekjendte neppe vilde forstaa Nordlændingens daglige Slid og Slæb, — saa ere Næringskilderne ikke smaa, og dette ansporer til Udholdenhed i Arbeidet, medens Arbeidet selv afføder Kraft. Nordlændingen nyder i Almindelighed i større Mon end arbejdende Folk syd paa Landet Løn for sit Arbeide, naar somhøist han vil anstrænge sig, — og overalt er der Brug for ledige Hænder mod Kost og Løn. Heroppe er derfor neppe nogetsteds at møde den yderlige Nød og Fattigdom, som er saa vel kjendt i de sydligere Landdistrikter, og som er saa meget mere hjerteskjærende, som man ikke der har tilstrækkeligt Arbeide at henvise til for at lindre Nøden. Hermed er det dog ikke sagt, at der ikke findes Fattige og Husarme ogsaa her; tværtimod synes vel Fattigbudgetterne at vidne herfor, thi Mangel paa Driftighed, Uheld, Sygdom, stor Børneskole o. s. v. kan have gjort mangen Mand fattig og nødlidende, men her nord bringes Hjælpen ham vistnok ogsaa tidligere og maaske ogsaa lidt rigeligere end mangt andet Sted. Meningen er derimod kun at ville fremhæve den mere jævne Fordeling af Arbeidet og Udbyttet af Arbeidet, som er en naturlig Følge af, at Alle, baade Fattige og Rige, have omtrent lige Adgang til Erhverv med Haab om lige Udbytte. Dette i Forening med den stadigt indøvede Udholdenhed i at overvinde Banskkeligheder i hvilkensomhøist Retning styrker vistnok Nordlændingens Evne til trods de lokale Hindringer at skaffe sig

Dplysning gjennem almindelige ydre Midler; der vil derfor nærmest kun blive Spørgsmaal om Trangen og Eysten og Anledningen til en fremadskridende Dplysning.

Skulde der ikke ligge et Svar paa dette Spørgsmaal om Eysten og Trangen til Dplysning allerede i det, som først udtaltes om Folkets Sands for at holde alle sine Eiendele i god Orden? Der aabenbarer sig dog deri en Følelse af, at der til fuldt Belbære hører mere end at have Mad til at stille Hungeren og Penge paa Kistebunden. Dette beviser en Trang til Fremstødt, som maa gaa Haand i Haand med Eyst til Dplysning. Uden en saadan Trang og Eyst til fremadskridende Dplysning vilde heller ikke den almene Folkeoplysning staa paa en Høide i disse Egne lige med de fleste øvrige Landsdeles; — Folkeoplysningen har imidlertid navnlig i de Par sidste Aartier taget et mærkeligt Skødt fremad og aabenbarer sig i Forbedringer af allehaande Redstaber, bedre Udrustninger til Fiskeri-bedriften, kraftigere Driven af Næringsveiene, større Forødringer til Livet, større Omhu for deres smaa Gaardsbrug, tildels bedre Kreaturstel o. s. v.

Men Anledningen da til Dplysning, er den ikke sparsomt tilstede? Der tør siges: Nei! Baade ydre Forhold og kraftige Anstrængelser har i Forening overvundet Hindringerne og banet Veien for Dplysningen.

Det skal villig medgives, at Stødet til Fremstødt for en væsentlig Del er skeet udenfra; den hyppigere Samfærdsel med Kjernen af Landet har vakt saabel Regjeringens som det hele Folks Opmærksomhed paa disse Egne, og det vilde være utaknemligt ikke at erkjende de mange Offre, som med Redebonhed ere gjort af den bevilgende Myndighed for at drage ogsaa denne Landsdel ind i den almindelige Civilisations Goder; — men negtes skal det paa den anden Side heller ikke, at Betingelserne for

en Del ogsaa ligger hos Folket selv og de Forhold, hvorunder de leve. Det er nemlig en naturlig Følge af deres stadige Færdsel udenfor Hjemmet og af Sammenstrømningen til Stiftets fælles Fiskerier, der giver dem den idelige Anledning til Sammentræf med nye Mennesker, at Nordlændingens hele Væsen er udsat for en næsten uafbrudt Rivning og Afslibning, som for en Del nødvendigvis maa frembringe hos ham de samme Strømninger i Ideernes og Tankernes Verden, som Andre kun bibringes gjennem Bøger og Skrifter. Dette friske Liv, som stadig Færdsel paa Søen og under Farer og blandt Fremmede fører med sig, — det Omløb i Hovedet, som herunder udvikles, findes virkelig ogsaa hos Nordlændingen, — og det er kun tilsyneladende Sandhed, naar man beskylder ham for Dorsthed og Træghed, hvad Forstanden angaar; thi han er i Virkeligheden baade sindig og forstandig, om end den seige Modstand, han stiller mod Alt, hvad der ikke huer ham, har bragt Mange til at tro, at han ikke har fattet Menningen dermed, og at det derfor var fuldt berettiget at tillægge ham en dorst, træg Forstand. Han forstaaer i Regelen godt, naar han vil forstaa, men i hans Villighed til at forstaa kan ofte den indgroede Selvraadighed gjøre stort Skaar.

Dog det er nærmest hans Anledning til Dplysning vi her behandle, og da gives der for ham disse trende Kilder til positiv Dplysning: dels Arbeidet selv med dets Erfaringer, — dels hvad der læses, dels og maaste fornemlig, hvad der sees og høres.

Det er en Selvfølge, at der, hvor Arbeidsomheden er saa stor som hos Nordlændingen, — hvor Enhver oplæres til at gjøre Nytte og bruge sin Tid fra den tidligste Alder, — der anspændes og øves Tanken og samles altid adskillige nye Erfaringer, som lægges til de gamle, jaamegetmere som Arbeidet i Regelen ikke er et enkelt,

men Maalet for Arbeidsdygtigheden er, næsten i alle Retninger at være selvhjulpen. Sad man nu Karet igjennem indeluffet i sin Stue, vilde nok ikke Fremstridtet blive stort, men Sagen er, at Nordlændingen fra de aarlige Stevner paa Fiskepladsene bærer hjem altid nye Tanker med Hensyn til mangfoldige Arbeiders Udførelse, og føler det som en Skam, hvis han skulde staa tilbage for Eigemoend; det har hændt, at Fiskere, som have følt sin Underlegenhed i Henseende til Udrustning, have givet undvigende Svar paa Spørgsmaal, hvorfra de vare, og næste Aar have vendt tilbage til Fiskepladsen, bedre udrustede.

Forsaaavidt som der tales om den Dplysning, der vindes gjennem Læsning, saa ligger det Tanken nær at vende Dinene hen paa Almueskolevæsenet, til hvis Bedømmelse der dog egentlig udfordres nysgiagtigt Kjendskab til de enkelte Distrikters Skolevæsen; men Noget kan der imidlertid i sin Almindelighed siges derom. Først maa det da erindres, at Skolevæsenet her nord paa Grund af Gaardenes Spredthed arbejder under saare vanskelige Forholde, — at Udgifterne ved at bringe det ind under den nye Skolelovs Orden have været overordentlig store og trykkelige, væsentlig maaske fordi det kan siges, at dette for 30 Aar tilbage var et heroppe aldeles ubearbejdet Feldt, samt at Skolernes Benyttelse støder paa en i Forholdenes Natur begrundet Hindring, som ikke altid tilstrækkelig vurderes, idet nemlig Børnenes Tid, som tidligere paaapeget, i saa væsentlig Grad er optaget af Arbejde og Nyttiggjøren, at Forældre, især om der er mange Smaabørn, saa vanskelig kunne affe dem til Skolen; thi Børnene er det Tjenesttyende, de som oftest have at lide paa. Men desuagtet tør det vel — i sin Helhed betragtet — kunne siges, at her er gjort Anstrængelser for at hæve Skolen i Beiret, der forholdsvis tør maale sig med de andre Stifters, og som vidner om, at Sandsen for Dplysning isand-

hed er tilstede hos Nordlændingen som Folk betragtet. Her vil vi kun minde om den Mangfoldighed af kostbare Skolelokaler, som den ellers husvilde Skole i disse stovbare og derfor med trange Baaningshuse forsynede Trakter har tvunget Befolkningen til at opføre, — om at Tabmaalet af Løn for Lærerne, for at man kunde sikke sig deres Dygtighed, har maattet sættes høiere end i de fleste andre Amter af Landet, — at Forældrene som oftest ere nødte til at udniſte sine Børn for 2 à 3 à 4 Uger ad Gangen og tinge Logis for dem, for at faa dem i Skole ofte milelang Strækning fra Hjemmet. Paa saadanne Ting har Folket gaaet ind; det har høiet sig under Lovens Forbringinger og indrømmet dens Gavn, mon da ikke dets Forstand er oplyst? Viſnok kan Loven enkelte Steder have mødt nogen Modstand, men det har maaste ligesaameget sin Grund i Mangel paa forſtandig Ledning som i noget Andet, og Intet er lettere end at ægge til Opposition. Sammenfatter man Alt, er det klart, at Skolen i kort Tid — takket være den nye Skolelov — har hævet sig med Kraft i Veiret. Om Udbyttet af denne Skolens Gjerning kan man neppe endnu dømme, da den er altfor ny, men man tør have grundet Haab om, at den i en Menneſkealder ſkal udrette ſtore Ting. Men ogsaa før man fik dette nye Skoleapparat, var Fremſkridtet i boglig Oplysning ikke ſaa ganſke lidet heroppe; man er kun altfor tilbøielig til at fraſjende hine Omgangſkoler i den tarveligſte Skikkelse det Værd, de havde; de vare nemlig kun et Kontrol-Nedſtab, og ſom ſaadant uburderligt. Forældrene toge ſig dengang ret egentlig af Børnenes Undervisning — ganſke viſt kun i Læsning og Lærebøgerne; men at læſe lærtes dog — og Omgangſkolen kom 3 à 4 Gange aarlig med ſin 8 Dages Skole, i hvilken Læreren underſøgte Fremgangen fra Gang til Gang, medens Præſten kom en Gang aarlig og kontrolerede Læreren, og

Præsten søgte, at hans Menighedsbørn ikke maatte staa tilbage ved Visitatserne. Dette Kontrolsystem nedendra og opad bevirkede ialfald, selv om man ikke vil sætte den erhvervede Religionskundskab synderlig høit, — at paa saa Undtagelser kunde hver Mand af den gamle Skole læse, Mange kunne skrive, skjønt vel Flere have lært dette, efterat de bleve voksne, og hos den yngre Slægt er der almindelig Glæde blandt Forældrene over den Undervisning i Skrivning og Regning og Andet, som nu meddeles i Skolen; thi hvad den bekjendte Læsebogsstrid angaar, som jo ogsaa mærkedes paa nogle Steder her i Stiftet, da er det vel ikke formeget at sige, at den havde andre Grunde og hører andetsfædshen end til Bedømmelsen af Folkets Sands for boglig Dplysning i Almindelighed.

Men for Nordlændingen har det fuldt saa stor Betydning, at han kan læse, som for Folket andetsfæd; thi Læsning er virkelig et Middel for ham til Dplysning, da Skriftsprogets Bøger i alt Bæsentligt indeholder hans eget Tungemaal. Det er nemlig ret mærkeligt at iagttage den ringe Afvigelse, der er mellem Dialekterne hos Nordlændingerne ligesaa det sydligste Nordland til det nordligste Finmarken, herfra naturligvis undtaget alle Indflyttede f. Ex. Maalselvens og Bardodalens østerdalske Befolkning. Sproget nærmer sig mere til Skriftsproget end de fleste andre Steder i Landet, saa at neppe de Præster af Maalstræbernes Produkter, der ere naaede hidop, vilde forstaaes af Almuen, medens alle Mand meget godt forstaaer Skriftsprogets Bøger. Dette synes at have sin Grund i den idelige, aarlige Samsærdsel mellem al Stiftsbefolkningen under Fiskebedriften, hvorved al Dialektforskjel ligesom er udjævnet og afflebet — og det rene Skriftsprog blevet tilbage for dem som Fællesprog. At den naturlige Følge heraf er, at de Bøger, som komme den nordlandske Almue ihænde, bruges af den med større

Nytte end mangt andetsteds, er formentlig klart, — og tages ikke mærkelig fejl, saa har Folket stor Lyst til at læse; Postkontorerne skulde visseelig kunne oplyse om en Mangfoldighed af Blade, der hvert Aar gaar til selve Almueen paa de forskjellige Steder, og hvoraf hvert Nummer læses af mangfoldige Individier, baade yngre og ældre. Hvem der vil indlade sig noget med Nordlændingen, skal meget snart høre ham paaskyde som Autoritet for en eller anden Oplysning, han har, de Bøger og Blade, som ere faldne ham ihøende, ligesom han ofte lader Yttringer falde, der vise, at han ei er fremmed for, hvad der foregaar i andre Lande. Den Kartkundskab, han har, er imidlertid ganske naturligt ikke stor, men da den er Undervisningsgjenstand i de nye saa langt bedre ordnede og udstyrte Skoler, vil den med Tiden gjøre hans Forestillinger klarere og give ham endnu større Interesse for de fremmede Lande; imidlertid giver allerede nu Fiskeprisernes Fluktuation ham Interesse for lidt Politik.

Tilfaldt er ogsaa det, han hører og ser, en væsentlig Kilde til Oplysning for ham, thi det er et almindeligt Træk hos ham, at han nødig indlader sig paa Forandringer, uden at han — ei blot har forstaaet, men ogsaa seet, at det er virkelige Forbedringer. I denne Henseende ere de store Fiskerier for ham til stor Nytte som et Slags Industriudstillinger. Det er vel ganske uberegnelig, hvilke Fordele han har høstet af dem gennem Tidernes Løb! Læg f. Ex. Mærke til hans Baade! — det er sandt, disse har til de sidste Tider kun været Nordlandsbaade; — andre Baade har han ikke seet ved de Fiskerier, hvori han har deltaget; men at disse have udviklet sig til en Fuldkommenhed, der vækker upartiste Sagkyndiges Beundring, — at de have en saa fuldkommen Dannelse, at selv Verdens ypperste Fartøier, de saakaldte „Klippere“, intet Andet er end den Del af Nordlandsbaaden, der ligger under Ban-

det, det tør vel uden Tvivl skrives paa den Regning, at de aarlige Baadskuer har udviklet alle Baadbyggeres Sands for enhver Fordel og Mangel ved Formen; thi en god Baad. har for dem saameget at sige, at de kunne kjende den ud mellem Lofotens og Finmarkens tusinde Baade; den kan være ligesaa berømt som den bedste „Traver“ Syd-paa. Det kan længe nok siges om Nordlandsbaaden, at denne Form har den havt gennem umindelige Tider — og dog skal man i kortere Tid end en Menneskealder se Forskjel paa dens Form, saa at en Kjender vil kalde det klumset, som man for 30 Aar siden kaldte en udsøgt smul Baad. Som sagt, man havde indtil den sidste Tid aldrig seet andre Baade end Nordlandsbaaden ved vore Fiskerier, — men saa fandt man paa at vise dem Listerbaade ved Siden af Nordlandsbaade — og i den korte Tid af 5 Aar har dette virket til i alle Retninger af Stiftet at sprede en ny Tanke om en hensigtsmæssigere Baad til flere af Fiskerierne. Dette Samme gjælder Fiskeredskaberne. Ganske vist bruger man fremdeles Dybsagn, Liner, Garn o. s. v. som for 100 Aar siden, men Folkets egen Dom gaar ud paa, at „Bruget“ (i: Redskaberne) for 30 Aar siden ikke er at kjende igjen i det Nærværende, og hvad kan heri have været virkende Årsag uden Fiskeriernes storartede Udstilling af Fiskeredskaber? Men det er ikke alene disse, Fiskeriet nærmestliggende Ting, hvorpaa disse aarlige Folkemøder og Udstillinger have øvet Indflydelse; — det er meget mere i alle Retninger; thi Husboderne danne paa Landleiedagene smaa Klubber, hvor Alt — „Ligt og Uligt“ — drøftes; der disktes op med alle Erfaringer, der drøftes alle Dagens brændende Spørgsmaale hele Stiftet over; der har Skolelov, Læsebog, Politik, Husstel, Bøttelse, Folket, Embedsmænd, Bevillinger og alt Tænkligt været diskuteret med samme Alvor og samme Udholdenhed som i et Storting, om det ogsaa maa indrømmes,

at det som oftest sker med mindre parlamentarisk Orden. Ogsaa i andre Retninger har Nytten af det, Nordlændingen ser og hører, vist sig! Dyrestuerne have ikke været mange, tværtimod kun yderst faa, men hvad de have virket i de nærmestomliggende Egne, er utroligt i den korte Tid, siden det første Dyrestue afholdtes; dette sees bedst ved Sammenligning mellem de Steder, der have nydt godt deraf, og de Steder, der ere blevne Stedbørn; de Første have gjort et overordentligt Skridt fremad i Henseende til Raceforødling — og dermed følger et forbedret Husdyrstiel, medens Fremskridtet for de Sidste er betydelig langsommere. Man har søgt at høre paa dette ved at omfende reisende Agronomer, der have faret fra Gaard til Gaard og talt med Folket, og ogsaa dette har gavnnet, om det end ikke har formaaet at give det Fremstød, som er en Følge af selv at se. At Folket har havt Sands nok til at drage Nytte deraf, det fremgaar af den ofte gjentagne Udtalelse: „Agronomen sagde“ dette og hint, med andre Ord, naar han har Tillid til Oplysning, dog allermost, naar det er Nogen af deres egen Midte, som har erhvervet sig den. Det bedste Middel f. Ex. mod Sultefodringens Dyrplageri skulde derfor visselig vise sig at være en stadig Paavirkning af saadanne Mænd, paa hvis Meninger Folket led; — disse vilde kunne fremlokke hans Selvfølelse og derigjennem udrette store Ting; thi Nordlændingen er som saa mange Andre: saalænge han kan se nogen Fordel deri, gjør han sig daarligere, end han er; men giv ham et godt, paaskjønnende Ord, henstil Noget til hans Væresfølelse, saa er han i Regelen blød af Gemt og hans Ansigt vil lysne; han glæder sig i hvert Agtelsestegn, der i tidligere Dage var kun altfor ukjendt. Dette tyder ikke hen paa nogen sløvet Sands i Henseende til Oplysning.

Fremdeles: Indtil de seneste Tider har Læger været en Sjeldenhed og er det tildels endnu; — hvor disse

ikke findes, spørges Naad her og der, og naar blot En har været villig til at give Naad, saa har man aldrig spurgt om den Grund, man havde til at have Tillid til ham; i denne Henseende har der visseelig hersket en altfor stor Enfoldighed. Men aldrig saasnart er en Læge ansat i et Distrikt, før snart sagt Alle, hvem Veiene ikke har lagt altfor store Hindringer i Veien, strax have forstaaet at bruge ham, saafremt forøvrigt hans Personlighed har indgydt dem nogen Tillid; samtidig er den Slags Overtro blevet sjældnere og sjældnere, som uden fysiske Midler haaber Hjælp i Sygdomme af kloge Koner og vise Mænd, hvilke nu maa finde paa at tillave Lægemidler, om de fremdeles skulle haabe at faa nogen Søgning. Al anden Overtro er saa at sige ganske forsvunden her nord; — mærkes den af og til hos En eller Anden af den gamle Skole, saa kan man være vis paa, at en Saa-dan er til Moro og Latter for den yngre Slægt.

Dette Alt synes dog at stadfæste, at Oplysningen ikke her staar paa et lavere Trin end i Landdistrikterne flest Landet over, om end enkelte Egne sydpaa navnlig i Nærheden af Byerne i den sidste Tid i enkelte Retninger kan have faaet mægtige Fremstød henimod en mere raffineret Kultur.

Det er et herligt Syn at staa paa et nordlandsk Kirkested en Søndag Morgen, naar Veiret er godt; — man ser da Baade stævne did fra alle Kanter, ligesom Straaler, der samle sig i et Brændpunkt. Folket samler sig i Regelen i stor Mængde til Kirken, naar Mændene ikke ere fraværende, og Kirkeveien ikke længere end at man ved at reise ud tidligt om Morgenens kan naa frem og tilbage samme Dag. Kirkesøgningen er i Almindelighed god; dette gjælder dog mindre dem, som bo saa langt fra Kirken, at

de maa lægge mindst Løverbdagen ogsaa til en Kirketur; hos disse sløves ogsaa Sandsen for Kirkegang, saa at deres Reiser til Kirken ofte indskrænker sig til kun nogle faa Gange om Aaret. At det dog ikke er Kirken alene, som trækker, det er vel let at forstaa, naar man ser de utallige Grupper paa Kirkepladsen, hvilke uafsladelig verle. Kirkestedet er den store Børs, hvor alle Slags Forretninger skulle afgjøres; hid stævnes Sognets Folk fra de mest modsatte Kanter; herfra sker Budsendinger i Ost og Vest; hid skal bringes og her modtages alle mindre Arbeider, som ere udførte af Bygdens nævenytne Folk for Andre; her erlægges Betalinger for udførte Arbeider og tinges nye; her kræves Gjæld og sluttes Overenskomster mellem Baadlag, som skulle „ro Fiske“ sammen; — kort, der er ikke den Ting, hvortil ikke Kirkereisen benyttes som god Anledning. Men det være dog medgivet, at Alt sker med Jagttagelse af en vis ydre sømmelig Orden. Man ser Mændene i idelig Samtale før og efter Gudstjenesten med Hænderne i Lommen, og Kvinderne i pyntelig Klædning, pillende paa Lommeørklædet, — men en anstændig Stilhed hersker under den trable, halvt hvislende Samtale. At alle disse Forhandlinger om alt Muligt og Umuligt ikke er i sin Orden, saafremt man ønsker virkelig Betsignelse af Kirkegangen, det er vist; men forklarligt og i høi Grad undskyldeligt er dog dette uheldige Forhold, som gjennem Tiderne næsten har udviklet sig til System. Man maa nemlig ikke glemme de lange Veie mellem Menighedens spredte Befolkning, som overalt er tilstede her nord; disse Veie gaa i Regelen tilvands — og sjældnen kan enkelt Mand alene begive sig afsted nogetsteds hen. Hvilket Tidsspilde det vilde være at lægge 2 Mand's Skyds paa alle Ubetrydeligheder, som skal forhandles eller udrettes, det falder itrar i Dinene; trangt er det om Folkehjælp paa Forhaand, liden Anledning er der til at mødes paa andre

Tider, og kostbart nok falder ethvert Arbeide, medens det er saa let, naar man mødes ved Kirken at faa afgjort en Sag ved at verle nogle Ord eller laste et Arbeide, som skal bestilles, i Baaden, eller modtage et udført Arbeide, som ofte vilde fordyres med flere Hundrede pSt., om man ens Grinde skulde reise for at hente det eller bestille det; — er det da underligt, at de give efter for Fristelsen: at rede alle saadanne Sager i Forbigaaende, naar de mødes ved Kirken! Staden er kun den, at dette Forretningsvæsen stundom kan blive en Hovedsag ved Kirkereise.

Det være dog langt fra mig at ville fratjende Nordlændingen kirkelig Sands for den ovennævnte Misligheds Skyld. Ivertimod er der mange Ting, som synes at tyde paa, at han virkelig agter Gudsordet og eier en religiøs Trang. Allerede den almindelige Udbredelse, som den religiøse Bevægelse for et halvt Snes Aar siden fik, stadfæster dette; thi det staar vel ikke til at negte, at denne for en væsentlig Del skylder Traktatvæsenet sin Oprindelse. Her fandtes nemlig, umiddelbart før Bevægelsen begyndte, en Oversømmelse af religiøse Smaaskrifter, som med Begjærlighed grebes og læstes af Folket. Havde disse været af gedigent Indhold og ikke for en stor Del affattede i reformert, kvækerst, baptistisk og methodistisk Aand, skulde denne Bevægelse vistnok ikke faaet de mange Udværter, som den fik, men den religiøse Bevægelse selv, enten den var god eller skjæv, fandt en frugtbar Jordbund i Folkets religiøse Trang, — en Trang, som Kirkestyrelsen paa sin Side har søgt at imødekomme ved Oprettelsen af mangfoldige nye Sogneskole — og ved at beordre Stiftskapellanerne til at betjene i Fiskedistrikterne under Fiskerierne, medens samtidig Lægmandsprædikenen, som med Begjærlighed har været greben over næsten det hele Stift, ogsaa paa sin Side har søgt at møde den. — Uagtet Udbredelsen af den hellige Skrift og anden gudelig

Læsning endnu kan efterlade meget at ønske, saa tør det nok siges, at dette Stift ikke i denne Henseende staar tilbage for noget af de sydligere Stifter. Der er ogsaa en anden Sag, som synes at tyde i samme Retning. Som bekendt, var det en af Rationalismens Frugter omkring Begyndelsen af dette Aarhundrede, at man søgte at faa indført den evangelisk-kristelige Psalmebog, fordi den skulde være saameget forstaaeligere og eie saameget mere sund Forstand end de tidligere brugte: Guldbergs og Ringøs Psalmebøger. Der blev gjort storartede Anstrængelser baade fra Bispernes og mange af Præsteskabets Side for at opnaa dette, — Anstrængelser, som dog paa mange Steder strandede paa Folkets afgjorte Modstand og dets Kjærlighed til det Gamle. Kunde nu den evangeliske Psalmebogs Indførelse tjene til nogen Maalestok for Menighedens Tilstand paa den Tid, — hvad der dog ikke ubetinget tør indrømmes paa Grund af den Indflydelse, man kan tænke sig, at dels virkelig kristelige Præster kan have øvet paa dens Ikte=Indførelse, eller dels kraftige rationalistiske Præster paa dens Indførelse trods en passiv Misbilligelse fra Menighedens Side, — saa er det ganske interessant at lægge Mærke til, at hele Nordlands Amt søndenfor Salten, hvor ogsaa Folkebevidstheden paa den Tid maa forudsættes at have været størst, har beholdt sine gamle Psalmebøger, medens Ombygningen og Indførelsen af den Evangeliske er skeet nordenfor. Forholdet er nemlig saaledes: af de 90 Sogn, som for omtrent 10 Aar siden fandtes i Tromsø Stift, brugtes den Evangeliske i 44 Sogn, Ringøs og Guldbergs i (henholdsvis 20 + 25 =) 45 Sogn og den kvænske i 1 Sogn. Af disse 44 Sogn, hvori den Evangeliske brugtes, ligge de 31 i Finmarkens og Tromsø Amter, (hvor kun henholdsvis 3 og 2 Sogn havde beholdt andre), 9 i Westeraalen, 3 i Salten og 1 paa Helgeland. Dette synes ganske betegnende! Man

kunde da ogsaa vente, at Reaktionen, naar den engang kom, maatte vise sig stærkest her. Dette har visselig ogsaa været Tilfældet; navnlig synes den baade først og stærkest at have grebet om sig i det nærværende Tromsø Amt, der baade i Henseende til Befolkning og Udvikling paa Bevægelsens Tid dannede Kjernen af det gamle Finmarkens Amt. Med Hensyn til Psalmebogen har Reaktionen vist sig i Indførelsen af „Tillægget“ næsten overalt, samt i Anskaffelsen af en hel Masse andre Psalmebøger, som bruges i Hjemmet, saasom Johnsens, Lammers's, Endre Johannessens o. fl. ligesom Brorsons Svanesang og andre Eldre læres og synges af dem. Ogsaa Missionsfagets Tripsel i dette Stift er isinefaldende; Bidragene have i Forhold til Folkemængden været større herfra end fra noget af de andre Stifter, — og disse ere fremkomne ikke ved nogen Enkeltmands store Bidrag, men ved Folkets jævne Interesse, der gjør det offervilligt. Biskop kan baade dette og det øvrige ikke være nogen sikker Maalestok for et Folks Religiositet, men det vil dog altid efterlade en Følelse eller et Indtryk af, at den Jordbund maa være religiøs frugtbar, hvor en aandelig Bevægelse saa almindelig har formaaet at berøre Alle, — om end Dybden kan være høist forskjellig hos de Forskjellige. Det vilde imidlertid heller ikke være underligt, om man hos dette Folk sporede et dybt religiøst Gemyt; det er dog et Folk, som daglig tugtes til at betragte Livet med Alvor; haardt er dets Slæb for det daglige Brød; Havet kan vel være „stolt, naar det stormende bruser“, seet fra Land, men ofte er der for den kjæmpende Fisker knapt nok en Haandsbred mellem Liv og Død. Der er neppe en Nordlænder, som har færdsels en Del paa Havet, uden at han ved at fortælle om flere Gange at have havt Død og Undergang for Dine, — og hvorofte har Hustruen og Børn siddet hjemme og opgivet alt Haab om at gjense Ægtefælle eller Søn eller

Fader, naar et Uveir har brudt ud, medens disse ere paa Havet! Den første Tanke er at befale sig og dem i Guds Haand, eller at takke Gud, hvis han har bevaret. Dette er ogsaa virkelig Tilfældet, ihvorvel det atter her kan være stor Forstjæl paa Gudhengivenhedens og Taknemlighedens Dybde og Inderlighed. Enhver, som har færde sig mellem Nordlænderne, kan nok have opdaget mange Ting, som han ikke synes om, men sjældent skal han have opdaget Noget, der vidner imod den Mening, at Nordlænderen eier et naturligt religiøst Gemyt; — der er tvertimod endnu Et, som Mange have lagt Mærke til, og som visse har den samme Rod, nemlig Sjældenheden af Drukkenstab. Medens Bladene rundt omkring i Landet opbarte med det stereotype Udtryk, naar Nogen kommer bort paa Søen: „her har Drukkenstabsdjevlen atter krævet et Offer“, saa kan der med Talstørrelser oplyses for dette Stift, som nu eier nysgigt Statistisk for nogle Aar om Drukningstilfældene, — at det er ren Undtagelse, at Forlis og Drukning har Beruselse til Aarsag, — og hvor andetsteds i Landet skulde man kunne paapege noget Bignende som dette, at i hele Senjen — fra Sandtorv til Tromsø — findes kun 1 — et — Udsalgssted af Brændevin! Dette maa dog Utsammen i denne Retning tilsammentaget være karakteristisk oplysende, om man end ikke vil tillægge hvert enkelt Moment ligemeget Bægt.

Nordlænderen har Noget, som han kalder at „tøse paa Kalveskindet!“ det er at ro en tung Andror, hvor Stormen blæser ham imod i Hof-Kulinger; han kan da sidde lange Stunder og arbejde med Aarerne, uden at han kommer en Alen frem, indtil Kulingen giver sig lidt, saa at han hurtigt kan faa drevet Baaden nogle Aartag frem, inden den næste Kuling atter standser ham; paa denne

Maade kan han ro 4, 5 à 6 Timer og undertiden længere paa en enkelt Fjerding; — det er ofte et Spændtag for Livet, som han med den seigste Udholdenhed tager. Der kan heller ikke bruges om ham noget mere betegnende Udtryk end, at han er seig, og seigest er han, naar han „tsier paa Kalvestindet.“ Men seig er han ogsaa ved andre Leiligheder; han reiser ud at fiske og er ofte hele Døgnet, ja et Par Døgn paa Havet ad Gangen, og Aarerne kommer ham ikke af Hænderne den hele Tid, mere end at han standser sin Andøvning for at spise lidt; — fatter nogen Uprøvet denne Seighed? Han sidder ved Aarerne, naar han er en ung Gut, og han findes ved Aarerne, naar Alderdommen, ofte en meget tidlig Alderdom, har gjort ham affældig; — han er paa Søen hver Dag, naar Veiret tillader det, hele Aaret igjennem, og smager kun en kort Hvile om Dagen, naar han er paa Land, thi om Natten, den bedste Fisketid, findes han vaagen paa Havet; kun naar han har Landleie for Uveiret eller Sjæls- og Begemsudmattelsen har naaet et vist Hødepunkt, — hviler han ud, sover han hele Døgnet rundt, ja et Par Døgn, i hvilke han kun er vaagen for at spise; — han kan være nødt til at arbejde uafbrudt og lade Maal efter Maal gaa over uden at finde Tid til at spise, men kan da spise dobbelt, naar han faar fat paa Maden; — hertil udfordres en Seighed, som ingen skulde tro at være menneskelig, hvis man ikke saa tidt og ofte saa den for sine Dine, — og som kun kan forklares af Banens Magt, thi til Seighed oplæres og opdrages Nordlændingen fra Barndommen af. Seighed er derfor af alt det mest udprægede Karaktertræk hos Nordlændingen! Dette Træk kommer igjen i al hans Gjæren og Liden og finder ingen Afbrydelse, undtagen naar han seiler i en Storm, hvor al mulig Paapasfeligbed gjælder, thi da, og alene da, er han rast, utrolig rast og handledygtig; —

men ellers seig i Godt og Ondt. Man maa beundre den Seighed, hvormed han slider Ondt; der ligger et halvt Livs Kraft i alle de utrolige Anstrængelser, som disse tunge Anror'er Maret rundt paalægger; — og han har jo ingen Dampmasline til at lette Arbeidet; men man synes ogsaa, at et enkelt Døgn kunde gjøre ham til en Olding, naar man hører, hvorledes det har hændt, at han, forlikt i Ubeir, har holdt ud 1 ja 2 Døgn og endnu længere paa det lille Baadhvælv, over hvilket Søerne have raslet, og dog — er bleven reddet tilsidst for lidt senere atter at findes i Baaden. Slig Seighed er for Tanken overmænelig. Og hvilken Seighed skal der ikke til for at arbejde Dag efter Dag ofte lange Tider af Maret — forgjæves, reise paa Søen og af Søen og Intet faa, — og dog fortsætte dermed; man maa tænke paa Ostgaards Østerdøl:

„Skulle je friste ein Gaang te?
D'æ hart aa begynde fraa Nye; —
Men riv Du Tuba for Mauren ne',
Han bli itte trøtt af aa byje.“

Nei, han bliver ikke træt, om han paa en eneste Nat taber saameget af sit „Børnslab“, at Tabet sluger lang Tids Fortjeneste; han begynder paanyt igjen; der er Seighed i ham uden Lige! Naar han blot har faaet lidt Hvile og Betænkningstid, er der steds atter paanyt friskt Mod til at begynde, hvor han slap, eller begynde forfra igjen. Dette øver til Udholdenhed i alle Retninger.

Det er mærkeligt at se den seige Udholdenhed, hvormed han drager en Børneskole frem gennem Armod, uden at ville give Slip paa Børnene. Ligesom han ofte gifter sig tidligt, i den Tanke, at skulle faa nogle Børn (man kunde fristes til at sige) „paa Foder“, saa at han selv ikke skal være for gammel, førend han kan faa Nytte og direkte Fordel af dem (en 16' Aars Søn giver ham en

Mands Død i Baaden), saaledes har han Haabet uafslædlig fæstet paa at faa dem fremsødte, og han tæller Vinter efter Vinter, som gaar, thi et Par Sønner — ved han fuldkommen vel — kunne, hvis Alt gaar heldigt, bringe ham fra Armod til forholdsvis Velstand i den korte Tid fra 14. à 15 til 19 à 20 Aars Alderen; — det er et langt, seigt Slid for Fordelens Skyld til Slutning. Med den samme seige No kan han ligge i et Fiskevær 8 à 14 Dage og endnu længere uden at komme paa Søen, eller under Reiser ligesaalang Tid veirfast og se sin Koft gaa op uden at gjøre Andet end sent og tidligt at lige ud i Veiret, hvor enhver Anden vilde være færdig til at gaa af sit gode Skind af Utaalmodighed; — taalmodig seig er og bliver han under det Alt.

Men ofte bruges ogsaa denne Seighed til trodsig Modstand; — det er, som om han vilde sige: „J gjør, hvad J vil, men der skal Skabet staa!“ Forelægges en Tjener noget, som han ikke vil gjøre, svarer han vistnok: Ja, eller ogsaa tier han, men gjør, hvad han selv vil, og har da senere de mangfoldigste Undskyldninger, — lover næste Gang at gjøre det, og gjør det dog ikke; — Udflugter mangler aldrig! Man skal derfor meget ofte høre Nordlændingen, som „kjender Ulden“, kun henvende sig anmodende, opfordrende til sin Tjener, eller kun henstillende Sagen til hans Willie. Den, som ikke er vant til saadanne Forhold, taber hurtigt Taalmodigheden, men i Regelen vil han lidet vinde ved at bytte Tjenere; — der skal derfor ogsaa en Nordlændings Taalmodighed til at finde sig i Seigheden parret med Selvraadigheden. Denne samme Seighed og Selvraadighed kommer ogsaa igjen paa andre Feldt end i Forholdet mellem Herstab og Tjenere. Gømpelvis skal kun nævnes Skolesøgningen. Naar Forældrene ikke ville lægge Godvillien til, er det næsten umuligt at faa Børnene i Skolen; — ikke med et Ord negte

de at sende Børnene afsted; de sige ja til enhver Opfordring og Paamindelse og vise en Willighed i sin Tale, som affjærer al Adgang til at straffe for Trods; men Børnene blive desuagtet hjemme, naar Forældrene ikke ville have dem afsted, og der er ikke Ende paa Undskyldninger; — i Alt har der været en Hindring, og ofte beskriver de Hindringerne saaledes, at der af en Nyg gjøres en Elefant. Man forklarer ham da maaste, hvorledes han kunde overvinde Hindringerne (en Ting, han forsvrigt forstaar bedre, end den Bedste kan sige ham det), og han svarer ja, men fremdeles udebliver Børnene, og paa Til-tale anstiller han sig, som om han aldeles Intet havde hørt eller forstaaet af det, som tidligere var sagt; saaledes kan han trætte En ud ved sin seige Selvtraadighed. Dommen af dem, der ikke kjende ham, er, at han er dorst og træg og forstaar Intet, medens det Visse er, at han ikke vil handle og derfor ikke vil forstaa, uagtet han forstaar bedre end nogen Anden, hvorledes han skal kunne faa en Sag mest broget. Dette minder om en Skolelærer, som formelig plagede Præst og Skolekommission sent og tidligt med Umuligheden af at faa Børnene til at søge Skolen og paa den seigeste Maade reducerede ethvert Naad, der gaves ham, ethvert Middel, der paapegetes, in absurdum, saa at man tilsidst Intet vidste at sige ham, og da Karet var omme, viste en Protokol — saa at sige — uden nogen Forsømmelse. Denne Lærer var Nordlænding; — han forstod at finde de tusinde Undskyldninger for Folket i ikke at sende Børnene afsted, men han forstod ogsaa at overvinde Nordlændingens Seighed med en endnu større Seighed, saa at Børnene virkelig maatte komme. Og Embedsmænd, som komme søndenfra! Hvor utaalelig har ikke denne Seighed ofte forekommet dem, og hvor altfor ofte har ikke den bidraget til Misforhold mellem disse og Almuen! Saa ofte har Embedsmanden tænkt,

at en Ting en Gang sagt maatte være tilstrækkelig — og dermed Basta! — og Folket har vendt sig fra ham som en „hastig“ Mand, hos hvem der ikke var „Gehør“ at faa, uagtet man meget godt har forstaaet Meningen ved første Ord, men kun har følt sig afflaaret fra at forsøge at sætte Egenvillien igjennem med Seighed. Vil derimod Embedsmanden taalmodig høre paa, hvad Nordlændingen har at forebringe og kun hver Gang han standser for ligesom at kræve et Svar, give et Afslag, og gjentage Afslaget med samme Rolighed og samme Ord ved hver Pause, som kommer, indtil det er sagt 7 Gange, saa gaar Nordlændingen bort og siger: „det var en snil, medgjørlig Mand, men han kunde ikke“, nemlig hjælpe mig. Men i intet Tilfælde vises denne paatrængende Seighed i større Mon, end hvor Understøttelse af Fattigvæsenet søges. Der kommer Angjældende i Regelen til Fattigkommissionens Formand og begjærer Hjælp; hans første Ord, naar han har hørt Andragendet, gjælder i Almindelighed; Gaa til Fattigkommisæreren i dit Distrikt og faa et Ord fra ham om, hvad der bør gøres, saa skal det blive gjort! Hertil svares der da altid Ja, paa hvilket der da følger en Fremstilling af Sagen fra en anden Side; dette bliver hørt og de samme Ord gjentages — og man kan være ganske vis, at Svaret bliver: Ja, Fa'r! efterfulgt af en ny Fremstilling af Grunde, hvis hele Maal er ved Grundenes Tyngde at formaa Bedkommende til at fravige den formelle Bei, uden at dette dog siges lige ud. Saaledes fortsættes, til Seigheden er overbunden af en stærkere Seighed; saa ender Forhandlingerne oftest med: „Ja, saa faar jeg gaa afsted til Fattigkommisæreren, naar der ikke er andet Raad.“

Seigheden afprøger sig i Nordlændingens Gang, i hans Tale, i Maaden, hvorpaa han træder indenfor en Mandes Dør, i alle Omstændigheder, med hvilke han fremsøger sit

Grinde, medmindre han jages lige ind i Sagen ved Spørgsmaalet: „hvad Godt?“, i hans Arbejde, i hans Bedrift, kort i Alt; thi den er en nødvendig Følge af hele hans Livs Gjerning. At forjage den vil derfor være ligesaa umuligt, som at drive Haardheden og Fastheden bort fra Fjeldbirken. Seigheden er en naturlig Egenskab hos ham, som derfor i sig selv ikke kan være at laste, om den ofte ikke er behagelig for den, som er upant til at møde den. Kun naar den parrer sig med mindre gode Egen-skaber hos ham og faar til Naal Noget, der ikke er godt, først da har man Grund til at klage over den. Det er dog ingen Nødvendighed, at Selvraadigheden altid skal træde til Seigheden; thi om end ikke den Sidste kan overviendes, saa kan dog den Første trænges tilbage. Hvis man vinder Nordlændingens Hjerte ved Kjærlighed og Hønsynsfuldhed og ved at appellere til hans Selvfølelse og vise ham Agtelse, paa samme Tid som man med rolig Bestemthed uden Frygt træder op imod hans Feil, saa kan man faa ham til at vise en Føielighed og Lyst til at gjøre Alt vel, som bringer En ganske til at glemme Seigheden, der jo ogsaa i enkelte Retninger kan være en fortrinlig Egenskab. Ja, hvorledes skulde det vel se ud her nord under disse mangehaande vanskelige og savnfulde Forhold, hvis ikke denne udholdende, aldrig trættede Seighed var tilstede? Hvormange af vore Havsflæer og Yderkanter mod det barste Hav vilde været befolkede, hvis der ikke var et Folkefærd med Nordlændingens Seighed til at slaa sig ned der? Hæder og Ære skal derfor være Nordlændingen til Del i alt det, der er godt hos ham, og det Gode hos ham veier ikke mindst i Vægtstaaen! Han fortjener Agtelse; thi uden hans mange gode Egen-skaber vilde ikke denne Landsdel med sine rige Næringskilder været det forvorte Land, som den nu er. Derfor følger Grindringen om Nordlændingen saa ofte Embedsmanden, naar han flytter

syd paa, thi paa Fraastand glemmes, hvad man under Op- holdet her nord havde at udsætte, og de mange værdifulde gode Egenskaber træder da saameget klarere frem, fordi de ofte savnes der, hvor man kommer hen.

Endnu kunde her være Forstjelligt at sige til Belys- ning af Nordlændingens Karakter, navnlig ved Betragtning af hans borgerlige Stikning som Lem af et Samfund med Selbstyrelse — og af hans Bedrift. Hans forstandige Insigtsfuldhed i alt, hvad der vedrører ham, — hans Ulførfærdethed i den Kamp, han har at føre paa Havet, skulde kunne berømmes. Man skulde kunne faa Anledning til at undre sig over saa modne og forstandige Domme hos en simpel Fisker, som f. Ex. dette: „den nye“ Lofot- løv har været god, fordi den brød overtværs med det Gamle, men nu, da den har udrettet dette, trænger den til væsentlige Forandringer.“ Men vi have en Følelse af at have seet Skjæben hos vor Broder og været blind for Bjælken hos os selv, naar vi tale om Nordlændingens Seighed. Skit- sen er blevet længere og vidtløftigere end fra først af tænkt — og vi nære stærk Tvivl om længere at turde paakalde Læserens Opmærksomhed uden at trætte, hvorfor vi denne Gang bryde tvært af og standse.

Om Dyrenes Udbredelse paa Jorden*).

Vil man danne sig en Forestilling om hvilken Rolle Dyreverdenen spiller i Naturens Husholdning, maa man ikke betragte den saadan som vi daglig har den for Oje i de civiliserede og sterkt befolkede Lande, hvor Mennesket har ligesom indstrænket og omdannet den til sit Brug, og hvor den altsaa kun spiller en underordnet Rolle; vi maa tænke os de Egne af Kloden, hvor Dyret saa at sige er Herster, Amerikas Urskove, Stepperne, Fuglebjergene, det store Verdenshav. Hvad er vore Fuglesværme, sammenlignede med dem, der omflager Finmarkens eller Grønlands Klipper og formørker Himlen, og bedøver Øret med sine Skrig! I det Indre af Afrika møder vi Skarer af Antiloper, der drager affted i uafbrudt Række, ofte i Dagevis, fra Nord til Syd, eller omvendt, eftersom Årstiden byder dem Regn og Frugtbarhed i denne eller hin Egn. I fordums Tid var Vandreduerne i Amerika saa talrige, at de fuldstændig bedækkede store Landstrøg, naar de fra Louisianas Nisagre vendte tilbage mod Norden, og Træernes Grene knækkedes under deres Vægt. Græshoppesværmeene paa de asiatiske og afrikanske Stepper kommer som mørke Skyer og ribber Landet, saa at intet Græsstraa eller grønt Blad levnes. Naar Vandremyrene i Sydamerika bryder frem fra Urskovene i tætfluttede Hærskarer, maa Mennesker og Husdyr midt om Natten flygte fra Gaard og Grund, hvis de ikke vil blive levende opædte. Paa Havet træffer vi lignende utallige Sværme, gjennem hvilke Fartøjerne kan sejle Dag ud og Dag ind uden at se Ende paa dem. I det stille Hav sejlede saaledes et Skib henved 50 norske Mile gjennem en tæt Masse

*) Efter M. Perthy.

af de saakaldte Andemuslinger, og en Naturforsker saa i det samme Farvand Havet i to Dagsrejser bedækket med en Slags Maneter; ved Randen af denne umaalelige Sværm svømmede utallige Klumper af Andemuslinger, som aad Maneterne, og efter Andemuslingerne fulgte Skarer af smaa Hvalfiske og Delfiner, som fortærede dem igjen. I det sydlige Polarhav lever der en ganske liden rød Krabbeslægt i saa overordentlig Mængde, at Vandet ofte viser sig rødt saa langt Øjet rækker. Og Morilden, der bestaar af Dyr, ikke større end et Naalehoved, og som til sine Tider synes at fylde vore Fjorde og Have i Miles Omkreds!

Søger vi at komme paa Spor efter Lovene for Dyrenes Fordeling paa Jorden, saa vil den Jagttagelse være den første, at der ikke gives den Plet af Jord, hvor der findes den mindste Mæring for levende Væsener, uden at der jo ogsaa lever Dyr der — fra ovenfor Snegrænsen til Havets dybeste Afgrunde, i de koldeste saavelsom i de varmeste Egne, ja i og paa andre levende Skabninger. Og med Hensyn til Dyrenes Udseende vil vi merke, at jo mere vi fjerner os fra Polerne, jo nærmere vi kommer Ækvator, desto mere udmerker Dyreverdenen sig ved glimrende Farver og Tegninger, sæere og mangfoldige Former, og desto talrigere bliver de forskjellige Arter, om ikke just Individierne. Derne er i Almindelighed meget fattigere paa Dyr, end ligestore Fastlande. Fremdeles har enhver Dyreart sit bestemte Omraade, hvis Nord- og Syd-Grænse fornemmelig bestemmes ved Varmen Aaret igjennem, medens Ost- og Vest-Grænsen tillige beror paa Højde-Forhold. Disse Omraader kan være af meget forskjellig Bidde; thi der gives mange Arter, som er bundne til meget smaa Strækninger, saasom til enkelte Øer, mange, som ikke er istand til at flytte over en Elv, en smal Fjord eller et lavt Fjeld, medens derimod andre har kunnet udbrede sig over hele Verdensdele, ja næsten over hele Jor-

den, saa at de er blevene kosmopolitiske Dyr eller Landensborgerere. Hertil hører f. Ex. nogle Sump- og Sømmefugle, nogle Bløddyr, Insekter og Infusionsdyr, i det hele taget Dyr, hvis Næring findes saagodtsom overalt. Den hvide Snebale findes i det stille Hav, i det indiske Hav og Atlanterhavet indenfor Vendekredsene; den mægtige, utrættelige Flyver Fregatfuglen i alle tropiske Farvande og nord og syd for disse, i Kalifornien og Australien, ved Perus, Texas's og Brasiliens Strande, paa Verne i Sydhavet, ja lige op til Tyssland. Bekkasinerne, flere Slags Ugler, Vandrefalken er udbredte over den største Del af Jorden, den almindelige Ræv forekommer paa Spidsbergen, i Himalajah og paa Japan, Kastelotten (en Slag Hval) i alle Have undtagen Ishavet, Kalen finder man i Europa, Asien og Nordamerika, i Ny-Holland og Nye-land. Der gives ogsaa hele Familjer eller Rulde, som er kosmopolitiske, saasom Hundene, der trives i de koldeste og de varmeste Egne, paa de høieste Fjelde og paa Stepper og i Ørkener, ligeledes Falkene, Humlerne og visse Snegler. Meget høje Fjelde er næsten overalt en større Hindring for Dyrenes Udbredelse, end brede Blande eller endog Ørkener. Derfor er f. Ex. den sydamerikanske Dyreverden meget mere forskjellig øst og vest for Kordillerne, end i Øst- og Vest-Afrika, fordi der i denne Verdensdel ikke findes en høj Bjergkjæde, der gaar fra Nord til Syd. Meget dybe Indstjæringer af Havet synes at være en Tegn paa, at der aldrig har været noget Sammenhæng mellem de Lande, som de adskiller; deraf kan man forklare at de store og smaa Sunda-Der har en ganske forskjellig Dyreverden; thi de er adskilte ved et dybt Sund, som for Java gaar nordover mellem Borneo og Celebes og Syd for Filippinerne. Paa de store Sunda-Der, som en gang har hængt sammen med Asien, har Dyreverdenen et indist Præg, paa de smaa Sunda-Der ligner den mere

Australiens. Den Ceylon, der er adskilt fra Forindien ved en dyb Havarm, har ligeledes en i mange Henseender aldeles ejendommelig Dyre- og Planteverden.

Dyrenes forskjellige Omraader skifter efter Tid og Omstændigheder, kan udvides og indsnæves. De har ikke altid været saaledes fordelte over Jorden som nu; thi deres Udbredelse har i uhyre lange Tidsrum været underkastet mange Paavirkninger: Land og Hav har forandret Stikelse, Jordens Overflade har hævet sig eller sænket sig; Vejrlaget har forandret sig, Planternes Udbredelse ligesaa, og endelig har Mennesket gjort sit Herredømme gjeldende. Mange Dyrearter har i Tidernes Løb vandret fra Ost mod Vest, saasom den almindelige Rotte, som de gamle Romere ikke kjendte; den er først senere kommen til os fra Asien, ja en af dens Slægtninge, Vandrer-Rotten, har først i forrige Aarhundrede fæstet Bo i vor Verdensdel. Vore almindelige Høns hører egentlig hjemme paa Java og i Indien; men dem har Menneskene taget under sin Røgt fra umindelige Tider og efterhaanden udbredt over den største Del af Jorden. Ralkunen har vi hentet fra Nordamerikas Prærier, Fasanen fra Forasien og Kina, Paa-fuglen fra Indien, Perlehønen fra Afrika, og alle disse Dyr, tilligemed Gaasen og Anden, Hesten, Hornkvæget, Faaret, Svinet og Hushunden, er ved Menneskenes Omförg blevne udbredte til de forskjelligste Lande.

Men Dyrenes Omraader kan som sagt ogsaa indsnæves paa Grund af særegne Forhold. Renen, der i den allerældste Tid tilligemed Næshornet er kommen til Europa fra Asien, har paa Julius Cæsars Tid utvivlsomt været i Tyskland og fandtes endnu i det 12te Aarhundrede i Skotland. Men efterhvert som Vejrlaget blev mildere, naatte den, tilligemed Elsdyret, flytte længer og længer nordpaa. Der kan ogsaa være ganske særegne Omstændigheder, som gjør at en Dyreart ikke kan udbrede sig i visse

Netninger. Hesten, s. Ex., hvis Hjemstavn er de asiatiske Græsvidder, og som fra Arids Old har været tæmmet af de mongolske Folkfærd og af Skytherne, kom med de spanske Erobrere til Amerika, hvor den vendte tilbage til sin oprindelige Tilstand og blev vild igjen, og formerede sig saa sterkt, at man i Guyana sætter de vilde Hestes Tal til en Million, paa Pampa'erne (de sydamerikanske Græsvidder) til tre Millioner. Men i Paraguay, som grænser til Pampa'erne, findes der ingen vilde Heste formedelst en vis Slags Insekter, som lægger Æg i Føllenes Navler, hvoraf de dør. I mange Egne af Sydafrika kan intet Hornkvæg trives formedelst den giftige Tsetseflue: paa Spidsbergen og i lignende Egne, hvor der saagodt som ingen Insekter findes, kan selvfølgelig de insektædende Landfugle ikke trives o. s. v.

I Egne, som har omtrent samme Middelværme og lignende Vejrlag, findes ofte beslægtede Dyrarter, saaledes i Mellem-Europa, det tempererede Nordasien og Nordamerika, Alperne, Pyrenæerne og Himalajah. Man finder i de fjernest fra hinanden liggende Lande, naar disse kun har lignende Vejrforhold, tilsvarende Dyr, de saakaldte vikarierende Former. Saaledes svarer Lama'erne i Amerika til Kamelerne paa den østlige Halvkugle, Zebram i det afrikanske Højland til Hesten i det asiatiske, Bestedyrene i den nye Verden til Skaldyrene i den gamle, og saa fremdeles. Den ovenfor nævnte Lov, ifølge hvilken Dyrenes Mængde tiltager efterhvert som man nærmer sig Ækvator, har mangehaande Undtagelser paa Grund af særlige Vejrs- og Stedforhold. I mange Lande kan det være Omstændigheder, som skriver sig fra den allerældste Tid, som har hindret en rigere Dyrer verden fra at fremkomme. I denne Henseende er navnlig Australien et merkeligt Land, der ligesom er blevet efter den øvrige Verden, idet det ikke har Pattedyr af de højere Arter at opvise.

Stiger vi op paa de høje Fjelde, merker vi den samme Forandring med Hensyn til Dyrenes Udbredelse, som naar vi rejser fra Syd mod Nord, f. Ex. fra Italien til Norge. Dyrenes Talrigbed og Fuldkommenhed aftager efterhvert som man stiger tilvejs, ganske som naar man drager nordover, og tilsidst finder vi, paa Is- og Snebræerne og i det høje Norden, kun ganske faa Skabninger, der frister en kummerlig Tilværelse. Ifølge den samme Lov finder vi, at de Dyrearter, som i sydlige Fjeldegne lever i betydelige Højder, flytter bestandig længer ned, jo længer vi kommer mod Nord, saa at de Dyr, som i Schweiz lever paa Alperne, i Finmarken bor lige ved Havet. Aarfuglen, Tiu-ren, Rypen, som i Tyssland holder til paa flere tusind Fods Højde over Havet, findes som bekjendt hos os langt længer nede, og allerede saa langt syd som i Rjæmpebjergene i Bøhmen findes disse Arter 1500 til 2000 Fod lavere end i Schweizer=Alperne. Drager vi derimod længer mod Syd, eller mod Ækvator, saa flytter de Dyrearter, som hos os forefindes i Dalene, altid længer opover, eller — om vi kommer til Bjergegnene i de tropiske Lande — de erstattes af tilsvarende Arter, de ovenfor nævnte „vikarierende Former.“ Paa Snefjeldene i Schweiz kan endnu to og tredive Dyrearter friste Livet, nemlig atten Slags Insekter, tretten Slags Raangler eller Ederkopper, og en liden Snegl, hvilke holder til der Aaret igjennem, og altsaa hvert Aar maa tilbringe ti Maaneder i Vinterdvale under Sneen. I det nordligste Europa lever Sne-spurven endnu 2000 Fod over Snegrænsen; det er den eneste Skabning, som kan leve der. Af Fiskene lever Drætererne i Europa paa de største Højder. Hvor ganske anderledes i Syden! Der trives Elefanten (i Indien og paa Sunda=Øerne) 5000 Fod over Havet, Næshornene paa Java endnu meget højere; Tigern overstrider hvert Aar Fjeldskarene i Himalajah, som har en Højde af 15000

til 17000 Fod. Ved 9000 Fods Højde træffer man paa Kordillerne (i Sydamerika) Bæfeler, Flaggermus og to Katte-Arter, Papagøjer i 3000 Fods Højde, den amerikanske Struds i 4000 Fods Højde; de fleste Kolibri'er, hvad man ikke skulde tro om disse spæde Smaafugle, lige til i 10,000 Fods Højde, og saa den kjempemæssige Kondor, der troner 15000 Fod over Havet. Og dog har den en Overmand, nemlig — Sommerfuglen, hvoraf man træffer nogle Arter paa Chimborasso i en Højde af 18000 Fod over Havet.

I de seneste Tider har man taget sig for at undersøge Hulerne i Europa og Nordamerika, og opdaget et overraskende stort Antal af meget ejendommelige og forskelligeartede Dyr, af bleg Farve, tildels halv gjennemsigtigt Begeme, og skrantne Øjne, eller ogsaa aldeles blinde. Ved Indgangen til saadanne Huler lever ellers adskillige længst bekjendte lyskrædte Dyr, længer inde Dyr med smaa skrantne Øjne, og allerlængst inde, i Bælmørke, blinde, øjelsløse Dyr, som dog tildels, med en Søvnjængers Sigtelighed, bevæger sig meget hurtigt og er meget vanskelige at fange. Det er dels Insekter, flere Slags Krabber og Ederkopper, dels Flaggermus og Fugle, navnlig Fedtflugten (Guacharo'en i Sydamerika) eller Fiske, som enten er forsynede med Øjne, som en Cyprinodon i de underjordiske Søer i Østerrig, eller Prenadilla'en, som lever i Dammene i det Indre af Vulkanerne i Quito (Sydamerika) og ved Udbruddene ofte i hundredetusindvis slynges ud med det togende Vand; eller de ere ganske blinde, som Fisten Amblyopsis i Mammuthshulen i Kentucky.

Den tyske Naturforsker Bronn har udregnet, at Antallet paa de i Aaret 1858 beskrevne og fordømte ogsaa afbildede Dyrearter udgjør 113,000, af hvilke over 83,000 lever paa Land, næsten 26,000 i Havet, og henimod 4000 i Ferskvand. Haddyrernes forskellige Omraader er mindre

skarpt begrænsede end Landdyrenes, fordi Aftjøling og Op-
 varmning foregaar mere efterhaanden i Vandet, Obergangen
 mellem Kulde og Varme er altsaa mindre følelig end i
 Luften — og saa er det flydende Element naturligvis let-
 tere at færdes i, naar ikke andre Hindringer kommer ivejen.
 De store og meget forvirkede Havstrømninger, som man
 først i senere Tider er kommen nogenledes paa det rene
 med, frembringer en uafslædig Blanding af koldere og
 varmere Vandmasser, hvorved Havdyrenes Udbredelse kom-
 mer til at foregaa i bestemte Retninger, der ikke altid,
 saaledes som paa Landjorden, beror paa Afstanden fra
 Ækvator. Vandets Dybde, Bundens og Kystens Bestaf-
 senhed har ogsaa en væsentlig Indflydelse paa Sødyrenes
 Liv. Ferskvandsdyrene er, som man let kan skjønne, langt
 mere bundne end Havboerne; her er den geografiske Bredde
 eller Afstand fra Ækvator samt Årstidernes Indflydelse
 af langt større Virkning end i Havet, hvor Strømningerne
 bringer Varme eller Kulde til Steder, som ellers vilde
 antage Luftens Varmegrad. Polarstrømmene, som fører
 koldt Vand med sig, bevirker saaledes, at visse Sødyr ikke
 kan leve ved Kyster, som ellers hører til de varme Egne,
 som f. Ex. Kysten af Peru, hvor der paa Grund af
 Strømningen fra Sydpolen ikke findes Rev-byggende Ko-
 raller. Og ombendt kan en varm Havstrøm fra Ækvator
 bevirke, at Havet endog i meget høje Breddegrader, hvor
 det kolde og barske Land kun kan ernære meget faa Dyr,
 formelig vrimler af Dyr. Dette er som bekjendt i høj
 Grad Tilfældet med vore Kyster, men det er endnu mere
 paafaldende i saa varme Egne som Vestkysten af Grønland,
 der dog kun bliver svagt berørt af vor store Belgjører,
 Golfstrømmen; thi ogsaa her lever en Mængde Fisk, Blød-
 dyr og Krebsarter, som tjener utallige Fugle til Næring.
 I det isstængte Belsund, paa Vestkysten af Spidsbergen,
 under 77 Grader nordlig Bredde, fremkalder Golfstrømmen

ligeledes en forbausende Rigdom paa Dyr. Bløddyr og Konkylrier dækker Bunden, utallige Krebsarter opfylder Vandet og ernærer en umaadelig Mængde Fisk, Fugle og Sæl. Og dog stiger Luftens Varme om Sommeren, naar Solen er oppe hele Døgnet, kun faa Grader over Frysepunktet; Middelttemperaturen for hele Aaret i den midtre Del af Spidsbergen, under 78 Grader, er over $8\frac{1}{2}$ Grads Kulde: i den koldeste Maaned, Januar, over 18 Graders Kulde, og i den varmeste, Juli, kun henved 3 Graders Varme.

Fra Polerne til hen mod Ækvator tiltager Landdyrene i det hele taget i Størrelse; men det modsatte gjelder om Sødyrene; thi her findes de største i Havet omkring Polerne. Ovenfra og nedad er Forholdet ogsaa modsat mellem Hav og Land; jo dybere man kommer ned, desto uanseligere bliver Dyrene. Den største Mængde lever nærved Vandstørpen, fornemmelig ved jævnt straanende Strande, paa Rev, Korallbanker, ovenover de undersiste Fjeldbidder, som f. Ex. paa Nysoundlands-Bankerne, eller omkring de undersiste Fjeldtinder, og endelig i de saakaldte Sargasso-Marker; i det store aabne Hav gives forholdsvis kun faa levende Væsener. Af den nysnævnte Sargasso eller Havtang kjender man en Mængde Arter, tildels af ubyre Størrelse og den forunderligste Stillelse, og mellem Havstrømmene, altsaa i de forholdsvis rolige Egne af Havet, danner der sig umaadelige Sammendrygninger af Sargasso af mange Miles Udstrækning, ja saa store som hele Lande. Den længst bekjendte er Sargasso-Marken Corvo og Flores indenfor den atlantiske Hvirvel, som Columbus stødte paa og antog for at være det vestlige Fastland. Andre findes indenfor den saakaldte Fleuriens Hvirvel i den nordlige Del af det stille Hav og paa Grænsen af det atlantiske, indiske og sydlige Ishav. I disse Sargassomarker lever der utallige Dyr mellem

Tangen, og af disse lever igjen en Mængde Fisk, Søfugle, Niser, Sælhunde o. s. v., som omstrømmer Tangmarken eller holder Jagt i dens Dybninger.

Enhver af Havets Dyrearter har sin bestemte Dybde, taaler kun et bestemt Bændryk og en bestemt Lysstyrke. Blot i Vegetiden kan de nysødte Fiske for nogen Tid leve under andre Forhold; men de vil gaa tilgrunde, hvis de ikke itide kommer paa de Dybder, der er dem anviste til Ophold. De Rev-byggende Koraldyr forekommer i det høieste et Par hundrede Fod under Bændskorpen, den røde „egte“ Koral 750 Fod. Hvalerne og Niserne, og i det hele taget alle Hav-Vattedyr, lever kun et Par Minuter ad Gangen under Bændskorpen; Bændormene lever kun i grunde Farvande, saa at Sømanden holder Loddet færdigt, naar han bliver dem var. Dybest gaar nogle Korstrolde og haardskallede Sæpindsvin, nogle Slags Krabber, Orme og Bløddyr, samt de mikroskopiske Dyr Rhizopoderne og Polycystinerne. Da man skulde nedlægge det første Telegraftoug mellem England og Amerika, og i den Hensigt oploddede og undersøgte Havbunden paa denne Strækning, fandt man et Slags Korstrolde paa over 7000 Fods Dybde, og de nys nævnte mikroskopiske Dyr paa 12,000 Fods Dybde. I Middelhavet lever der Bløddyr, og de saakaldte Mos- og Blomsterdyr paa 8,400 Fods Dybde.

Man har længe vidst, at Dybden havde en betydelig Indflydelse paa Sødyrenes Farve. Denne retter sig nemlig saa temmelig efter Lysets egen Evne til at forplante de Brydninger, hvorved Farven fremkommer, mere eller mindre dybt gennem Vandet. Den blaa Farve trænger mindst ned, den røde naar dybest. Orsted inddelte Havdyrenes Rige efter Farverne i sex Lag, det første i Bændskorpen i det aabne Hav, hvor der fornemmelig lever blaa og violette Dyr, det andet ved Rysterne nær Overfladen, hvor de fleste Dyr er muldfarvede eller

brogede; det tredie Lag, som indeholder de grønne Dyr, findes kun i Bugterne og faa Fod under Havspejlet; det fjerde, fra ti til femti Fods Dybde, huser gule og brune Dyr; det femte Lag, der gaar til femhundrede Fods Dybde, røde Dyr, og endelig det sjette og dybeste, hvor de farveløse Dyr findes — en Inddeling, som dog ikke holder Stil helt igjennem. De Rejsende ved ikke Ord for at skildre den undersøiste Dyreverdens Skjønhed der hvor Vandet er roligt og gjennemfigtigt nok til at man kan gjennemskue større Dybder, som i mange Egne af Haver ved Antillerne og det stille Hav. I det sidstnævnte Hav bliver Synet især pragtfuldt ved de mange forunderlige Koraldannelser, snart i Skikkelse af sterke knudrede Gren, som Madreporerne, snart som store Bægere eller Løb, eller som det fineste Kniplingsarbejde, alt smykket med de frodigste Farver. Korstroid og mangehaande andre Kryb krabler op og ned ad Koralmurene, der beboes af mangehaande Muslinger; en Hærskare af brogede Fiske jager om i denne Dyrestov, bider hist og her en Gren af og æder Beboerne.

Mennesket, den sidst tilkomne, men mægtigste af Jordens Beboere, har havt en endnu mere ødelæggende Indflydelse paa Dyreverdenen end paa Planteverdenen, saaa mange sterkt befolkede Landes oprindelige Præg hvad Dyrelivet angaar har forandret sig overmaade meget; en Mængde Dyr er sterkt forringede i Antal, eller endog ganske udryddede. Kina og Egypten er maaske de Lande, hvor dette viser sig tydeligst; men ogsaa i MellemEuropa findes der flere Arter, som før var talrige, men nu er sin Undergang nær.

Man har, efter de Dyrearter, som er fremherskende i de forskjellige Egne af Jorden, inddelt Dyreverdenen i forskjellige Riger. Saaledes kalder man Landdyrenes nordligste eller arktiske Egne, omkring Nordpolen, Vels-

dyrenes Rige. Det ernærer utallige Svømmefugle, men kun faa Landfugle, fordi her kun findes faa spiselige Frugter og Insekter. Ligeledes gives der i det arktiske Rige kun meget faa Krypdyr og Amfibier, og af Fiske kun nogle Arter Karper og Orreter. Dette Rige gaar umerkelig over i det andet, Ulvens, den brune Bjørns og Falkenes Rige, som omfatter Mellemuropa til Alperne og Balkan, det sydlige Siberien og Amurlandet, og beboes af langt flere Dyrearter; Polar-Arterne findes her kun tilfjelds. Man træffer her vistnok mangehaande Svømmefugle, men ikke i saadan Mængde som i det arktiske Rige, derimod ulige flere Landfugle, Krypdyr, Ferskvandsfiske og mange tusinde Arter af Insekter og andre Dyr af de lavere Klasser. Det tredje Rige kan man kalde Hestens, Kamelens og Steppefuglens; det omfatter de europæisk-asiatiske Steppelande og Fjeldvidder, det er Hestens Fædreland, Dschiggetai's og Kulanens, fra hvilken vort tamme Hjel nedstammer, ligesaa Kamelens og Dromedarens Hjemstavn; dette Rige udmerker sig ogsaa ved en overordentlig Mængde Gnabere. I det kaspiske Hav og i Ural-Søen finder man ogsaa Sæl og Havmuslinger, et Bevis paa at disse store Bunde engang har hængt sammen med Havet.

I Løvernes og Gribbenes Rige, d. e. Landene omkring Middelhavet, Forasien og Persien, optræder allerede en Abe-Art, den almindelige Abe, som er hyppig i Nordafrika, hvorfra den har forvildet sig over til Klipperne ved Gibraltar. Ved Siden af Løven, dette Riges Konge, optræder ogsaa Leoparden og enkelte andre Katte-Arter. Istedetfor Næven fremtræder her et beslægtet Dyr, Sjalkalen; Ulven, der dog endnu forekommer i enkelte Gyne, viger Plads for den stribede Hæne. Gribbene, som længer nord kun viser sig i ringe Antal, fremtræder her i flere Arter og talrige; andre merkelige Fugle er Kejsersø-

nen, Flamingo'en, Pelikanen, og ved Rigets sydlige Rand Strudsen.

Som et fejnte sammenhængende Rige maa man betragte det tropiske og sydlige Afrika, hvor en Mængde Pattedyr, Fugle og Insekter er fælles for de østlige og vestlige Egne, saavel som for Egnene nord og syd for Ækvator; Elefanten, Giraffen og Strudsen forekommer saaledes fra Saharas sydlige Rand lige ned til det gode Haabs Fjbjerg, og ligeledes er Dyreformerne ensartede tværs over denne Verdensdel, fra Ostafrika til Guinea. Man kan kalde dette Rige Drøvtyggersnes, de tykhudede Dyr og Strudsens Rige; ingensteds i Verden findes der saadan Mængde Pattedyr som her, det er Jægernes forjattede Land. Her lever en Mængde Arter af Abekatte, Gorilla'er, Chimpanze'er og Bavianer; Løver og Panther; men fremfor alt en uhyre Mængde Antiloper, fremdeles Elefanten, flere Slags Næshorn, to Slags Flodheste, de hæslige store Bortesvin og fire Slags sribede Heste, af hvilke Zebra'en og Dvaggæ'en er de mest bekjendte. I Nilen færdes Krokodillen; en anden Krokodil-Art findes i Senegal, og i Senegambien lever en besynderlig Fisk, Protopterus, som ved Begyndelsen af den tørre Aarstid graver sig ned i Mudderet, der efter som Tørken tiltager bliver ganske haardt. Man har bragt Klumper af saadan hærdet Dynd til Paris, og da de blev opblødede, kom Fisken tillive igjen, ligesom i sit Fædreland ved Regntidens Indtrædelse. Insekterne i Middelhavsvandene afløses af andre Arter: den prægtige Goliaths-Oldenborre, de gale Egypteres hellige Oldenborre, og en Mængde Slags Myrer, som bygger uhyre Boliger, der ligner smaa Byer. Jagtmyren, som vandrer om i Millioner, flere Skorpioner og andre giftige Dyr af Ederkop-Slægten.

Den Madagaskar danner et Rige for sig selv. Stjønt den ligger indenfor Bendekredsene, og ikke langt fra den

afrikanske Dikkyst, har ingen Abe-Arter fundet Bejen did; men i det Sted har Den en stor Mængde Lemurider eller Halv-Aber, blandt andre Indri'en, der bruges til Jagt ligesom en Hund. Her findes desuden mange Fugle og Insekter, som er ganske særegne for denne Ø, blandt andet næsten hundrede Fuglearter. Paa den ikke langt derfra liggende Ø Mauritius levede endnu i det syttende Aarhundrede den forunderlige Dodo eller Dronte, en stor, til Flyvning uskiftet Fugl, hvoraf man nu kun kjender nogle Benlevninger samt en Afbildning i det britiske Museum i London. Men paa Madagaskar har der i gamle Dage rimeligvis foruden denne levet flere lignende Arter, som nu er uddøde, da man har fundet kjæmpestore Neder og Æg, som ikke ligner nogen nulevende Fugl.

Ostindien med de vestlige Sunda-Øer, Tigerens, de smalnæsedede Abers og Næshornfuglenes Rige, besidder den rigeste og mest storartede Dyreverden, kun med Undtagelse af Fugle og Insekter, hvorpaa det tropiske Amerika har større Rigdom; næsten alle Dyreverdenens Familjer er repræsenterede i Indien, og det ofte ved store og anseelige Arter. I Fjeldegnene ligner Dyreverdenen meget den europæiske; fornemmelig findes der i Himalajah mange europæiske Pattedyr, Fugle og Insekter. Af Abekatte og Halvaber findes der over tredive Arter, ikke alene Træaber, som de fleste amerikanske, men ogsaa gaaende Aber, som Orangutangen, Gibbon'en, den hvide Abe og den flyvende Maki. Kun i den gamle Verden, særlig i Indien og de afrikanske Ækvator-Lande, findes de højere saakaldte menneskelignende Aber. Disse Dyr spiller en stor Rolle i den indiske Gudelære, og mange Slægter, ja hele Folkeferd afleder sin Herkomst fra Abekatte, som f. Ex. den forhen regjerende Æt i Purbundro, der sagde sig at nedstamme fra den hvide Abe. Dette er et helligt Dyr, som lever i Arabien ved Templerne, og Hinduerne har sat den paa en

Vresplads mellem sine mangfoldige Guder, fordi den efter deres Tro har bragt Mangofrugten fra Ceylon til Hindostan. Af Flaggermus findes der rimeligvis flere Arter i Indien end noget andet Sted i Verden, blandt andre den store saakaldte „flyvende Hund“, som jages og spises. Leven træffes kun ved dette Riges Bestgrænse; men Tigeren, den frygteligste af alle Kattearter, findes ligesaa Sundaerne, søndenfor Ækvator, og lige op til den 53de nordlige Breddegrad, hvor den jager Mænddyret; den svømmer over Fjorde og de største Floder, og gjør mange Gange næsten ubeboelige. I Ceylon er Tigeren nu udryddet, ligesom Ulven paa de britiske Øer. Indien har fremdeles den ædlere Art Elefanter, fem Slags Hornkvæg, hvoriblandt Bøffeloren, som her har sit oprindelige Hjem, hvorfra den er kommen til Afrika og Syd-Europa, og en Mængde Hjortearter, men kun fire Slags Antiloper. Hesten trives ikke i Indien; den bliver smaaboven og udarter. Her lever de udmerkede Sangfugle Bulbul og Gulgul, som saa ofte prises af de indiske Digtere, den kunstfærdige Bøverfugl, og den sterke Næshornfugl med et svært Horn paa Nebbet, den mandshøje Marabu-Stork, der opdrættes for de kostbare Fjers Skyld, en Mængde Papegøjer, blandt andre de hvide Kakaduer, Argusfasanen, Paafuglen, og paa Øerne Salanganen, hvis Rede spises (de saakaldte indiske Svalereder). Krypdyr, fornemmelig Orme, vrimer der af, mange kjæmpestore, andre, som Brillelangen, farlige ved sin sterke Gift. I Elvene lever mange Skildpadder og Krokodiller, og blandt Fiskene en høist mærkelig, Trællatrerer, som gaar op paa Land og flyver i en temmelig betydelig Højde op over Buske og smaa Træer ved Hjælp af sine Bryst- og Bugfinner, Halen og de taggeformede Frynser paa Gjellelaagene. — Her findes ogsaa mange prægtige Sommerfugle, hvoraf flere bruges til Pynt.

Vi forbigaar det ottende Rige, Kina og Japan, der er lidet kjendt og rimeligvis meget fattigt paa Dyrerter, da en overordentlig talrig Befolkning har boet her i ordnede Samfund gjennem Kartusinder. — Australien og Sunda=Derne er især merkelige ved sin Rigdom paa Pungdyr, blandt hvilke Rængurub'erne er de bekendteste; af de 206 Arter Pungdyr, man kjender, er ikke mindre end 160 hjemmehørende her. — Det fattigste Rige er Sydsø=Derne, hvor der af indfødte Pattedyr kun findes nogle Flaggermus, paa Nyseiland en ejendommelig Rotte og en Slags Fiskotter. Men her har tidligere levet meget store Fugle med ufuldkomne Vinger (som hin ovennævnte Dodo), vistnok et Dusin Arter. Endnu i Mands Minde er en af disse Arter, Noas, udryddet, og man finder nu kun en Mængde Ben og Eggskal igjen. Af Firben findes her, paa Sandwichs=Derne, en Art, som gaar i Vandet og æder Tang — det eneste' Exempel paa saadan Levemaade hos disse Dyr.

Den store vestlige Verdensdels Dyrer verden har man inddelt i tre Riger, det nordamerikanske, det tropisk=amerikanske og det sydamerikanske. Nordamerikas Dyrer verden ligner Nordeuropas og Nordasiens mere og mere jo længer man kommer mod Nord, indtil Polaregnen, hvor begge Dyrer verdener gaar over i hinanden. Foruden vor brune Bjørn findes her den langt farligere saakaldte Grizzly= Bjørn, blandt de otte Hundearter findes den almindelige Ulv og den saakaldte Præri=Ulv, der svarer til Sjakalen i den østlige Verdensdel. Desuden findes i Prærierne en umaadelig Mængde af et eget Slags Murmeldyr, de saakaldte Prærihunde, der har faaet sit Navn af den gnedrende Lyd de udstøder. De bor sammen i formelige „Hundebyer“, hvoraf mange kan have en Udstrækning af flere norske Mil. Gulerne er gravede med temmelig regelmæssige Mellemrum, en 20—30 Fod fra hinanden, og

ved Indgangen sidder der jævnlig en af Indvaanerne og gneldrer. En stadig Løgerende i deres Huler er Klapper-slangen, som synes at forliges godt med de egentlige Gjere, og en liden Ugle, som bygger Rede i de forladte Boliger, hvor den gjør Nytte ved at varsle, naar der nærmer sig en Fremmed. Blandt Fuglene kan vi merke os Kalkunen, som her har sit oprindelige Hjem, hvorfra Spanjerne i det firtende Aarhundrede har bragt den til Europa, og af Fiske den oven omtalte merkverdige blinde Fisk i Hulerne i Kentucky.

Det tropist-amerikanske Rige, der omfatter Meritos Dalsløer, Mellem-Amerika og de varme Egne af Syd-amerika, er, ved Siden af Indien, Hjemstavn for Jords pragtfuldeste Dyr; dog staar ogsaa disse Egne med Hensyn til Pattedyr meget tilbage for Indien. Skov-Karakteren er fremherskende; en stor Mængde Dyr er Trædyr, dannede til at klatre eller holde sig fast i Træerne. Aberne er Træ-Aber, de her hjemmehørende Høns er Træfugle, et fladfootet Roddyr, Kinkaju'en, lever paa Træer, mange Løbe-Oldenborrer hører hjemme der, og har sine Fødder forsynede med Redskaber, ved hvis Hjælp de kan løbe paa de glatte Stammer og Blade. Af Abekatte og Flaggermus findes her en stor Mængde; nogle Arter af de sidste, Bampyrerne, suger Blodet af sovende Mennesker og Dyr og bliver ofte en frygtelig Landeplage. Af de femten Katte-Arter er Jaguaren eller Unzen den stærkeste og farligste, dog staar den tilbage for Tigeren og Løven. Af Drøvtyggerne møder man her kun nogle ubetydelige Hjort-Arter, af Typhuderne den almindelige Tapir og to Nabelsvin, i Orinoco og ved Madeira findes Niser. Fugleriget, fornemmelig i Brasilien, er det prægtigste paa Jorden; de bekjendte Kolibri'er findes her i Overflod sammen med mange andre glimrende Fugle; her er ogsaa store Orne og Gribbe, Nandu'en eller den amerikanske Struds, og et eget

Slags Høns, som Indianerne havde tæmmet længe før Europæerne betraadte Landet. I Floderne færdes fem Slags Krotodiller og Kaimaner; i Skovene en Mængde tildels nydelige Firben og mange klatrende Orme, som de smaa Fugle maa værne sig mod ved at bygge sine Næder paa de yderste Smaakviste. Blandt Ferskvandsfiskene findes den merkverdige elektriske Aal, der kan blive lige til 6 Fod lang, og som giver Stød som af en Elektrisermaskine, hvorved den ikke alene forsværer sig mod sine Fiender, men ogsaa bedøver det Bytte den har udseet sig. Insektverdenen er den skjønneste og mangfoldigste paa Jorden, ligesaa rig paa store og smukke Skabninger, som paa glimrende Sommerfugle og pragtfulde, lydt „lyngende“ Græshopper. Det er umuligt, siger en engelsk Naturforsker, at gjøre sig en Forestilling om Insektverdenens overvældende Pragt i Egnene om Amazonfloden; i Skovene vrimslede det paa solklare Dage af saamange Sommerfugle af alle Farver, Størrelser og Former, at Luften, hvor man vendte sig, glitrede og blinkede; den store højtflyvende Sommerfugl, Aetenor, med glimrende blaa Vinger, er synlig i Solstin i en Afstand af 1300 Fod. Men der gives ogsaa blandt Insekterne de farligste eller væmmeligste blandt alle Kræ paa Jorden: Fluer, som lægger sine Æg i Næsen eller Ørene paa sovende Mennesker, og hvis Mark derfra kryber ind i Hjernen og volder pinlige Smerter og Døden; sorte saakaldte Ildmyrer, hvis Stik kjendes som gloende Kul, og som har jaget hele Landsbyers Indvaanere paa Flugten; den frygtelige Sauba-Myre, som ribber hvert Blad af Træerne, æder hver Krumme i Husene og i mange Egne gjør det umuligt at dyrke Korn og Frugter; den ubyre lodne Krabbe-Edertop, der endogsaa udsuger Blodet af smaa Fugle, og hvis Haar er som Brændeneslen at røre ved; Skorpioner af Størrelse som Krebs, Gekko'er, et Slags Firben, som farer om i Husene fra Væg til

Stof og plumper op i Mæden lige for Ens Næse, ikke at tale om Myg, Sandfluer og Tusindben.

Det trettende Dyrerige, det sydlige Amerika og de øvre Egne af Nordillerne, er Lama'ernes og Kondorgribbenes Rige. Lama'erne og de med dem beslægtede Vikuna'er træder her istedenfor Kamelerne paa den østlige Halvkugle. Her er Dyrarterne ikke paa langt nær saa talrige eller prægtige; allerede i Chili lever der meget faa Pattedyr, og af Krypdyr er der endog færre Arter og Individer end f. Ex. i Mellemuropa. Paa Græsvidderne (Pampa'erne) lever utallige Gnavere, som roder sig ned i Jorden; en Art af disse graver saa store og dybe underjordiske Huler under Grønsværet paa disse Sletter, hvor der græsser Millioner halvvilde Heste og Hornkvæg, at ofte baade Hest og Nyttet synker ned. Blandt Fuglene er Kondorgribben dette Riges Konge; her svæver den i et ene Øjeblik som en neppe synlig Prik oppe mellem Skyerne og styrter i næste Nu som en Pil ned paa sit Bytte fra en Højde, som man endog har sagt skal kunne beløbe sig til en halv norsk Mil. Her findes ogsaa Drefuglen (i Perus Fjeldegne), saa kaldet efter dens Stemme, der lyder som en Dres Brøl, og „Organisten“, der synger før Uvejret og har forsinket mangen Vandringsmand, som har lyttet til dens skønne Sang. De tropiske Fugle taber sig, og Fæverne bliver stedse mere dæmpede jo nærmere man kommer sydover til Patagonien, hvor Kondoren og andre Gribbe ikke længer bor tilfjelds, men paa Sletterne. Skofuglene tager ogsaa af efterhvert som man nærmer sig Amerikas Sydspids; i deres Sted finder vi en Mængde Sumpfugle og uhyre Sværme af Søfugle, den graa Albatros og den besynderlige kluntede Pingvin, en levende Fedtlump, der sidder langs Stranden i tætte Rækker som opmarcherede Soldater. I Ildlandet lever, foruden Hval og Sæl, kun fem Slags Pattedyr, meget faa Fugle og ingen Kryp-

yr eller Amfibier. Og saa har vi den sydligste og fattigste Egn af dette Rige, Falklandsøerne, hvor endog Heeren ikke længer kan trives, men jevnligen maa erstattes ved idførte Dyr.

Det er ikke forbundet med nogen særdeles Bansteliged at fremstille Dyrenes nærværende Udbredelse paa Jorden; thi saagodtsom vor hele Klode er jo nu undersøgt af Rejsende og Naturforskere. Anderledes stiller Sagen sig, naar vi spørger, hvorledes det er gaaet til, at de utallige Dyrearter netop er fordelte paa denne Maade, saa at visse Slægter er forenede paa det samme Omraade, andre vidt afskilte fra hinanden, nogle Arter er indskrænkede til snævre Bopæle, andre udbredte over uhyre Strøg. Hvorfor findes Pungdyrene kun i Nyholland, paa de østlige Sundaer, i Amerika, og ikke ogsaa i Afrika? I mange Tilfælde kan vi forklare, hvorfor Omraaderne har udbidit eller indsnævret sig, hvorfor f. Ex. visse Dyrearter, som tidligere var udbredte over en stor Del af Mellem-, ja endog Syd-Europa, har trukket sig tilbage til Norden; men i langt flere Tilfælde kan vi ikke forklare os Forandringerne af nærmere liggende Aarsager, men nødes til at tage større Tidrum af Jordens Historie med i Beregningen, Tidrum, der omfatter store Omvæltninger i Forholdet mellem Vand og Hav. — Og nu tør det, efter de Jagttagelser, man i senere Tider har gjort angaaende Forandringerne i Jordens Overflade, ansees for en afgjort Sag, at der har været en Tid, da der var Søforbindelse mellem Egne, som senere, idet Landet efterhaanden har hævet sig, er blevene landfaste indbyrdes. Saaledes har der efter al Rimelighed engang været en Havarm, som har bedækket en Del af det nuværende Tyrol, Kärnthén, Ungarn, Tyrkiet og en Del af det sydlige Asien og strakt sig ud til det indiske Ocean. Ad denne Vej kan altsaa Dyr og Planter være komne fra det indiske Hav, ja endog fra

Om Luxus.

(Af 4.).

Der har ofte været klaget stærkt over den tiltagende Luxus, og vil man se efter i gamle Bøger, især Prædikener, saa skal man se, at denne Klage jævnlig har lydt, idet man stadig har fundet, at den Tid, man levede i, har gjort sørgelige Fremstrid i Overdaadighed mod tidligere Tider. Især hører man gjerne gamle Folk berømme de fordums Dage, da man var mere tarvelig, da der herskede større Nøisomhed i Mad og Drikke, større Simplicitet i Klædebrug, mindre Bekostelighed ved festlige Sammenkomster. Skulde man fæste ubetinget Lid til disse jævnlige ubagevendende Klager, da maatte man tro, at det i en Række af Tuseendene, ja maaske af Aarhundreder, var blevet værre og værre i dette Stykke, og man havde da Grund til at være høist bekymret for, hvad Enden skulde blive, hvorledes det skulde gaa vore Børn og Børnebørn. I Virkeligheden vil det vistnok ogsaa vise sig saa, at i de Store taget er Luxus'en tiltaget gennem Aarhundrederne. Naar vi f. Ex. i Sagaerne læse om Kong Sigurd den Ringe paa Ringerige, dengang der gjordes Forberedelse til Olaf den Helliges Modtagelse, hvorledes „to Karle bare Hals paa Gulvet, to satte frem firkantede Borde og hængte Krus“ o. s. v.; fremdeles om Beværtningen, at „Kong Sigurd ved sit Bord hver anden Dag beværtede med Hvid og Melk og hver anden Dag med Kjød og Vi“, og gjør dette ikke Indtrykket af synderlig Luxus. Læse vi ogsaa igen om, hvorledes det paa Olaf Kyrrer Tid „indførtes megen usædvanlig Pragt med udenlandske Sæder og Klæders Snit, saasom stadfæstede Hoser rynkede om Benene, Guldringe om Læggene, Trække-Kjoler med Vidset paa

Siderne o. s. v.", da se vi her en større Luxus end tidligere. Ved Haakon den Gamles Hof udfoldede sig atter en Pragt og Overdaadighed, for hvilken tidligere Dages Luxus maatte træde i Skyggen.' Gjennem alle Tider har vistnok dette fortsat sig. I Holbergs Skrifter finde vi saaledes gamle Folk hyppig beklage sig over Ungdommens tiltagende Udselthed og Stads, over Alt, hvad der behøves til Gæstebud m. m. Flere kongelige Forordninger maatte ogsaa alt i Et udgaa for at standse denne ofte høist urimelige og meningsløse Luxus, Forordninger, der trods den eneældige Konges Magtsprog alligevel lidet frugtede.

For at se alt dette i dets rette Lys, komme til at dømme om Grunden til en saadan Foreteelse og tillige bedømme, hvorvidt Klagen er berettiget eller ikke, maa vi navnlig for de nordiske Landes Bedkommende lægge Mærke til Følgende: Vi Nordboere — og vi kunne tage Engländerne og Tydskere med — have oprindelig været barbariske Folk med temmelig plumpe Sæder. Efter som Christendommen gjorde sin Magt gjældende hos os, indførte den ogsaa i vore Lande en allerede meget udviklet og færdig Kultur, som var voxet op sammen med Christendommen eller var bleven beskyttet af den i de sydlige Lande, hvor den kristelige Religion raadede. Hvad enten man nu vil sige, at denne Sammenblanding af Christendom og Kultur var ønskelig eller ikke, saa blev dog Resultatet dette, at samtidig med Christendommen fik ogsaa en vis Luxus Indpas i Norden, hvorved altsaa den gamle Haardfærdighed og Tarvelighed forsvandt, paa samme Tid som Christendommens Aand formildede Sindet og forædlede Sæderne.

Den Form, hvori Christendommen blev os meddelt her i Norden, var som bekjendt den katolske. Det er tillige en bekjendt Sag, at den katolske Religion er meget pragtelskende. Overalt, hvor den har Midler dertil, søger

den at virke ved en Glæds, et festligt og blændende Ud-
styr, som især tiltaler den uvidende Masse. Den bygger
storartede Kirker, smykker dem med herlige Billeder, lader
sine Præster fremtræde iførte glimrende Dragter, henrykker
vore Øren ved deilig Musik o. s. v. Paa denne Maade
fremtraadte ogsaa Katholicismen i Norden, da Kongerne
søgte at udbrede den. Hvilken Modsætning mellem de
gamle, hedenske Blotinger, disse raa Afgudsbilleder, som
de ofrede til, og de pragtfulde christelige Messer, mellem
et Baldershov og Christkirken i Nidaros! Denne Pragt
i Gudstjenesten overførtes meget naturlig paa Kongerne
og deres Hofvæsen. Thi Kongerne vare jo den nye Reli-
gions egentlige Missionærer og Beskyttere. Fra Kongerne
og Hoffet udbredte den sig da efterhaanden videre til dem
af Undersaatterne, som havde Midler til at efterligne dem,
og som paa Grund af sin høiere Stilling eller maaste af
Forsængelighed følte sig opfordrede til at tage efter.

Imidlertid vil man dog ved at læse de gamle Beret-
ninger faa det Indtryk af disse Tiders tiltagende Luxus,
at den havde en temmelig forskjellig Art fra de senere Ti-
ders. For det Første ser det ud til, at den ikke har
havt den Udbredelse, som vore Dages Luxus allerede
har faaet og mere og mere faar. Fra Kongerne af udgik
den vistnok til Folket, men har dog neppe trængt synderlig
længere ned end til det saakaldte Aristokrati, til de rige
Geistlige og Adelsmænd paa sine store Gaarde. Og saa
dette passer vel til den katholske Kirkes Væsen, som ikke
tillader Andet end den tarveligste Oplysning og med den
den tarveligste Kultur at udbrede sig blandt den store Al-
mue. Saaledes læse vi om, hvorledes der ved Hofferne
kunde raade stor Pragt, megen Høviskhed og Ridderlighed
i Sæder, medens oppe i Bygderne Almuen længe fortsatte
sit vilde Liv med Slagsmaal paa Livet i Bryllupper og
Grabøl; hvorledes der endnu til langt henne i Tiden de

ubekvemteste huslige Indretninger med Høgstuer o. L. vedligeholde sig, medens hos de Fornemme i Byerne og Storbygderne fuldkommen udenlandst Stel fandt Sted. Dette rækker jo som en Eftervirkning langt ind i Lutherdommen. Slette, næsten ufremkommelige Veie, Monopoler og Privilegier, som hæmmede al Udvikling af Næringsveiene, idelige Krige o. L. forenede sig for at holde Kulturen og dermed enhver Form af Luxus borte fra Hovedmassen af Folket. Hertil kom ogsaa i mange Lande en nedarvet Ringagt for de lavere Stænder, d. v. s. for alle dem, der ikke vare Adelige eller høierestaaende Geistlige. Saaledes blev da Følgen den, at hin Luxus blev et Privilegium for et temmelig ringe Antal Personer, en Luxus, som de andre Stænder stode forbausede og saa paa, som en for dem uopnaaelig og følgerig dem uvedkommende Herlighed. Modsatningen mellem de rige Magthaveres tiltagende Odselhed og Pragt og den store Masses Ufseldom minder meget om, hvorledes det gamle Testamente paa flere Steder antyder, at Forholdet efterhaanden blev hos Jøderne. Ligheden er ikke saa vanskeligt at begribe. Samuel havde advaret Jøderne mod at vælge sig Kongedømmet, da det vilde medføre for stor Pragt og Luxus. Hvad han forudsagde indtraf ogsaa. Allerede Salomo udviklede en overordentlig Pragt og knyttede denne nærmest til Gudstjenesten, der under Kongernes Beskyttelse fik en ganske anden Glæde, end den tidligere havde havt. Salomos Tempels Herlighed forplantede sig til hans Person og Hof, derfra til Landets Store, medens den simple Mand udsugedes. Hvorofte optræde ikke Profeterne mod denne tiltagende Luxus, mod at de Rige saaledes foragtede og forarmede den ringe Hob! (Es. 1, 15 ff.; 2, 11 ff.; 3, 14 ff.; Amos 5, 11 ff.; Micha 2, 1 ff.; 6, 11 ff. o. s. v.).

Foruden den ringe Udbredelse, som de Tidens Luxus og Forfinelse erholdt, og den deraf opstaaende skarpe Kløft

mellem overdreven Kultur og sløv Raahed, er ogsaa noget Andet at mærke, at hin Tids Luxus mere fik Præget af, at man vilde prale med den, end at man just fandt sig vel ved dens Brug. Bistnok kan det til en vis Grad ogsaa gjælde om en Del af vor Tids Luxus, at der lægges ikke liden Vægt paa en vis forsængelig Fremvisning af hvad man eier og kan skaffe til Veie; men det synes dog, som om man i hin Tid endnu har lagt mere Vægt paa denne Side af Sagen end nu ster. Beskrivelsen af de gamle Tiders Hofdragter gjør saaledes dette Indtryk. Der bruges saaledes ofte en saadan Overflødighed af Stof til en Kjole, at man aabenbart maatte kunne have indsparet mangfoldige Alen, hvorved Kjolen da havde været bleven langt billigere og bekvemmere at bære. Der blev ogsaa ved festlige Leiligheder anrettet en saadan Overflødighed af Mad og Vin, at det er ubegribeligt, hvorledes man kunde have behøvet Saameget, dersom det ikke har været Hensigten dermed tillige at stille til Skue, hvormegent man raadede over. Man brugte jo ogsaa virkelige „Skueretter“ den Tid, d. v. s. Noget, som blev sat frem og saa ud som Mad uden at være det. Endnu for ikke længe siden var der jo Skik sammesteds blandt vore Bønder, at de hængte udenfor sin Dør visse Kobberkjæder til Tegn paa, hvormange Penge de eiede. Denne Tante laa ogsaa til Grund for hine Tiders Skik, at de Mægtige den Tid, ikke blot Konger og Adelsmænd, men ogsaa Bisper og andre høie Geistlige, omgave sig med en Overflødighed af bekvæmmede og prægtigt smykkede Tjenere, hvoraf Tiendeparten maatte have været mere end nok, og som naturligvis maa have været dem meget kostbare og byrdefulde. Vi kunne lettelig forstaa, hvorfor den Tids Luxus ofte maatte faa et saadant Præg af Praleri eller forsængelig Tilskuestillen. De Fornemme vilde derved tillige glimre i den simple Høbs Dine. Paa den anden

Side vilde det vel være uretfærdigt at fremstille en saadan Færd som helt igjennem pralerist eller forfængelig. Dette kan have været Tilfældet hos Mange. Men man skal erindre, at al denne Pragt udgik fra Religionen, og at Kongerne som Herrens Salvede mente om sig, at de paa denne Maade skulde blænde Mængden, for at den, naar den saa al denne Stads og Herlighed, skulde faa en Fornemmelse af noget Overjordist eller Guddommeligt i Kongens Person. En Afglands af denne Herlighed maatte da ogsaa paatrykkes Adelen og Bisperne, der jo som Kongens eller Kirkens Embedsmand maatte have Del i denne høiere Glæde.

Med Reformationen blev Spiren lagt til en væsentlig Forandring, som dog først lidt efter lidt indtraadte. Den lutherste og reformerte Christendom er ikke, ligesom den katolske, saa tilbøielig til at omgive Gudstjenesten med nogen isinefaldende Pragt. Man lader sig nøie med simple Kirkebygninger, tarveligere Stikke i det Hele taget. Heller ikke falder det sig naturligt for Præsterne i de evangeliske Kirker at stille sig saa skarpt fra Lægsfolket og derfor at blænde dem ved nogen særdeles Stads i sine Dragter og Optog. Reformationen har derimod lagt Grunden til den senere efterhaanden fremdukkende Tanke, at vi Alle i Grunden ere lige og derfor Alle lige berettigede til at nyde Religionens saabelsom Kulturens Goder. Den skarpe Standsforskjel, som nu den franske Revolution især gav et saa voldsomt Stød, var i Grunden allerede ved Reformationen kuldkastet. Samtidigt med Reformationen foregik ogsaa saamange andre Forandringer; der gjordes Opdagelser og Opfindelser, en hel ny Vandsretning begyndte, ved hvilket Altsammen det blev muligt, at den tidligere Luxus, som før havde tilhørt enkelte Klasser, navnlig Adelen og Geistligheden, nu kunde faa en større og større Udbredelse. Hvilken Indflydelse har saaledes ikke

Bogtrykkerkunsten havt, idet den jo har vakt den almindelige Mands Bevidsthed og Selvfølelse og derfor Trang til Noget, han ikke tidligere besad. Ikke altid var denne Selvfølelse saa ren, ikke altid Trangen saa berettiget. Men den blev ialfald vakt, og naar det engang var skeet, kunde der ikke sættes nogen Bøms for den. Hvad allerede Bogtrykkerkunsten maatte bevirke ved at vække Sandisen for større Goder, blev næret og fremmet af andre Midler, saasom Skibsfartens og Handelens storartede Opsving, Anlæg af Fabrikker og Bæverier, Opdagelsen af nye Lande med store Rigdomme o. s. v.

Saaledes se vi da lidt efter lidt, at Luxus'en fik større og større Udbredelse, og i mange Lande hævede tidligere foragtede Samfundsklasser sig op til en Høide, som vakte Adelens, ja Kongens og Fyrsternes Forbauselse og skundom endog deres Misundelse. Saaledes naaede allerede i den senere Middelalder i Flandern og Burgund Bæverierne en saadan Fuldkommenhed og skaffede de driftige Borgere saa store Rigdomme, at ved en festlig Leilighed de rige flandernske Bævermadammer overstraalede Frankrigs Dronning i pragtfuld Klædedragt. Dette udviklede sig mere og mere, navnlig i England og andre Lande, hvor Reformationens Grundsætninger fik Lov til at virke, medens i de katolske Lande endnu længe den gamle Standsforskjel gjorde sig gjældende. Kongerne og Adelen søgte længe, men forgjæves, at standse den tiltagende Overdaadighed og Pragt hos den bemidlede Borgerklasse. Vi have saaledes flere Forordninger for Danmark og Norge, hvor det nøiagtigt bestemmes, hvor mange Retter Mad i det Høieste en borgerlig Familie kan have Lov til at anrette ved en festlig Leilighed, hvilken Dragt den har Lov til at iføre sine Tjenere, hvilken Stads den i det Høieste maa anvende paa sit Kjøretøi, hvormange Heste for en Stadsvogn o. s. v.; — Altsammen vistnok for en Del, for at

Adelen kunde faa et Fortrin. Men Strømmen kunde ikke standses. Da Adelen's Magt i de forskjellige Lande efterhaanden ved Enevoldsmagtens Indførelse knækkedes, maatte det blive endnu vansteligere at hindre en Udjævning af det tidligere ulige Forhold. Enevoldsmagten bevirkede ogsaa, at Embedsmænd, som ikke vare af Adel, kunde faa en Anseelse og som Kongens Mænd fristes til at omgive sig med en vis Luxus, som tidligere kun Adelen havde formaaet at lægge for Dagen.

Saaledes maatte Adelen (Geistlighedens Magt var allerede ved Reformationen knækket) finde sig i, at rige Borgere, især Kjøbmand og større Driftsherrer, ligesaa Embedsmænd af ikke adelig Herkomst stilledes ved Siden af den i pragtfuldt Husstiel og luxuriøs Levestil i det Hele. Ofte udbredte denne Luxus sig som en Smitte til de ringere og mindre bemidlede Borgere, især i Byerne, hvorom Holbergs Komedier vidne. Men det synes endnu at have været én Stund, før Bonden, navnlig den fattigere i affidesliggende Egne omkring i Landene, har afveget synderligt fra sine tidligere Sædvaner. Endnu er det jo Tilfældet mangesteds, at Bønderne, især Husmænd og Leilænderinge til større Godser, føre et temmelig kummerligt Liv med høist tarveligt Bohave. Men ligesom den tiltagende Skibsfart ved og efter Reformationstiden havde givet Borgernes, d. v. s. Byernes Befolkning, et kraftigt Fremstød til Velstand og Udvikling, saaledes har i den sidste Tid især de forbedrede Veie inde i Landene og da fremfor Andet Jernbanerne hjulpet Bøndestanden frem til en Kultur, som ikke tidligere har været seet. Jordbruget har jo faaet et stort Opsving ved disse Jernbaner, og ingen anden Bedrift kan vel siges at virke mere dannende. Med den større Kultur har det da ikke kunnet undgaaes, at ogsaa en større Luxus tilsidst ogsaa har udbredt sig blandt Bønderne.

Det sees saaledes, at med den tiltagende Oplysning

har Luxus'en faaet en større Udbredelse. Fra Adelen og Fyrsterne har den især efter Reformationen udbredt sig først til Borgerne og Byindvaanerne, senere ogsaa til Bønderne. I Forbindelse med denne Omstændighed, at Luxus'en er bleven mere udbredt til alle Stænder, staar ogsaa den anden, at den efterhaanden i vore Dage er bleven mere praktisk. Jeg har omtalt, hvorledes Middelalderens Luxus ofte havde det Særkjende, at den mere var beregnet paa at gjøre Opsigt end paa at være til Behag og Nytte. Dette var rimeligt, da de Høierestillede jo dengang fandt det nødvendigt at omgive sig med en saadan Luxus for at indgyde Grefrygt. Men nu, eftersom Standsforskjellen ophører, maa denne Bestemmelse for Luxus'en ophøre. Vor Tids Luxus gaar derfor hovedsagelig ud paa at udfinde, hvad der kan behage vor Sands, hvad der kan gjøre os Livet bekvemt, hvad der kan opmuntre os ved sine friske Farver, sin Afverling, sin Nigdom og Glæde. Dette stemmer jo ogsaa overens med hele vor Tids praktiske Retning. Den overordentligt udviklede Kunstflid, det større Kjendskab til Naturens Kræfter, har i høi Grad bidraget baade til at gjøre Luxusværet billigere og derved skaffe dem større Udbredelse, og tillige til at gjøre dem bekvemme og hensigtsmæssige, saa at de ikke saameget blænde ved en unyttig Pragt, som de behage os og forskjønne vor Omgivelse. Paa den anden Side maa man ikke være blind for, at dette ogsaa har sine Skyggesider. Den tidligere ørkesløse Luxus var ofte baade tom og byrdefuld for den, som bar den tilskue. Men ofte var den smuk, fordi den var betydningsfuld. Naar man saa Fyrster, Adelsmænd og høie Prælater optræde med al denne Pomp og iagttagende alle disse Skikke, da ærede man i alt dette Kirken eller Øvrigheden. Man saa i dette paa en dunkel Maade noget Guddommeligt affpeile sig. Anderledes i vor Tid. Man forstaar vistnok nu at indrette

Fig langt betvemmere og behageligere. Vore Huse og Møbler, vore dagligdags Dragter, vore Kopper og Kar, Bogne og Skibe o. s. v. ere langt hensigtsmæssigere indrettede, letvindtere at haandtere. Men med den tiltagende praktiske Sands er der ogsaa kommen ind en Materialisme, som taber al høiere Betydning af Syne, saa at vor Luxus tilsidst kan blive ganske aandløs, kun sigtende til at fremme Blødgøthed og Bellebenet. Jeg vil her henvise til en tidligere Afhandling i Folkevennen af mig: Dannelselse før og nu.

Efter denne Oversigt over, hvorledes Luxus'en har udviklet sig hos os, vil jeg kortelig meddele mine Tanker om Luxus i Almindelighed.

Der har været disputeret meget om Luxus og man vil vist aldrig komme til Endskab med saadan Disput, dersom man ikke bliver enig om, hvad der skal forståes ved Luxus, og hvilke Personer man i det ene eller andet Tilfælde har for Øie. De ivrige Modstandere af al Luxus tale om, at den befordrer Forfængelighed, Belløst og Usædelighed, hvilket vistnok ogsaa gjælder enkelte, om ikke ubetinget alle Former af Luxus. Man siger fremdeles, at den er for kostbar, navnlig at „den trækker for mange Penge ud af Landet.“ Mod dette har man igjen indvendt, at man netop ved Luxus ernærer mange Folk, som ellers vilde berøves sin Næringsvei og omkomme af Nød. Hvorledes vilde de: gaa Handskemagerne, dersom man af Tarvelighed vilde gaa barhændt? Hvorledes vilde Sukkerbagerne kunne leve, dersom man aldrig kjøbte deres Kager? Hvorledes vilde det gaa Musikanterne, dersom der aldrig holdtes Bal? Anvendt i sin Almindelighed er dog dette Forsvar noget svigefuldt og upaalideligt. Vi skulle se næriere efter.

Det er klart nok, at saaledes, som Forholdene nu have udviklet sig, leve en Mængde Mennesker af, at der

Australien, til Europa, og omvendt. Var Columbus sejlet mange tusinde Aar tidligere fra Europa og bestandig mod Vest, vilde han være kommen fra det atlantiske til det stille Hav, og derfra til Kina og Indien; thi der har engang været et Sund mellem disse to Farvande, idet Ejdet ved Panama endnu ikke havde hævet sig over Vandet og forbundet Nord- og Sydamerika. Da imidlertid det atlantiske og det stille Hav kun har meget faa Dyr fælles, (ligesom ogsaa det røde Hav og Middelhavet), saa maa Vandforbindelsen mellem dem være ophørt for meget lang Tid siden. I den saakaldte Stenkulsperiode har der gaaet et bredt Havbælte fra Ost til Vest gennem Mellemasien, hvor der nu er et Bælte af Græsvidder og Sandørtemer; Ost- og Vestafrika har været skilte ved et Hav, Europa har været en Gruppe af Øer, af hvilke den største var det nuværende Norge og Sverig; Nordamerika har ved Havet været delt i en østlig og vestlig Halvdel; den nordlige Del af Sydamerika stod for første Delen under Vand. Endnu i et senere Tidsrum, den saakaldte Kridtperiode, gif der et Sund tværs over Asien; men det var da blevet smalere; Europa var endnu en Klynge af Øer; men de var større, og vor Halvø er ved denne Tid bleven forbunden med Nordasien; Ørtenen Sahara var endnu et grundt Hav. Den Skikkelse, som Landene nu har, synes først at være fremkommen efter den saakaldte Jstid. Om det nu end kan vare længe, inden det lykkes Videnskaben med fuldkommen Sikkerhed at udforske Fordelingen af Land og Hav i de forskjellige Jordperioder, saa er dog saameget vist, at Jorden ikke altid har haft det Udseende, som den nu har, at der, hvor der nu er Fastlande, engang kun ragede Øer frem over Vandet, eller endog var fuldstændigt Hav, ja at de samme Egne er sunkne ned i Havet og atter igjen har hævet sig op derover. Saaledes kan man sikkert paavise, at de britiske Øer har hævet og sænket sig to tre

Gange, saa at de snart har hængt sammen med det europæiske Fastland og har kunnet modtage Dyr og Planter fra Syd, snart igjen ved Søen har været adskilte fra det nubbærende Frankrig og Nederlandene. Der har ogsaa været en Tid, da Storbritannien stod i Forbindelse med den skandinaviske Halvø, enten ved sammenhængende Landstrimler eller ved en Række Øer, ad hvilke nordiske Dyr og Planter kan være komne til Skotland og England, og ombendt. Har der engang været en Sammenhæng mellem Europa og Amerika, et Fastland eller en Klynge Øer i det atlantiske Ocean — de Gamle havde et Sagn om et saadant Land, Atlantis — saa kunde amerikanske Dyr og Planter være komne til Europa, og man har virkelig villet paavise dette fra den saakaldte Tertiær-Tid. Saadanne Omstændigheder kan forklare, hvordan mangengang beslægtede Arter kan være spærngte fra hinanden, idet store Landstrækninger er sunkne i Havet, som da har skilt dem ad. Tillige har der til enhver Tid foregaaet Forandringer i Vejrlaget, som har bevirket Uddøen eller Vandringer. Ligesom Mennekeslægten's forskellige Stammer ad mange Beje har flyttet fra sine oprindelige Hjemstævne og har blandet sig indbyrdes, saaledes er det rimeligvis ogsaa gaaet med Dyrearterne, saaat kun en Del deraf er forbleven i sine oprindelige Bopæle.

Om Luxus.

(Af H.).

Der har ofte været klaget stærkt over den tiltagende Luxus, og vil man se efter i gamle Bøger, især Prædiker, saa skal man se, at denne Klage jævnlig har lydt, idet man stadig har fundet, at den Tid, man levede i, har gjort sørgelige Fremskridt i Overdaadighed mod tidligere Tider. Især hører man gjerne gamle Folk berømme de fordums Dage, da man var mere tarvelig, da der herskede større Nøisomhed i Mad og Drikke, større Simpeltid i Klædedragt, mindre Bekostelighed ved festlige Sammentømter. Skulde man fæste ubetinget Lid til disse jævnlig tilbagevendende Klager, da maatte man tro, at det i en Række af Mennekkealdere, ja maaste af Aarhundreder, var blevet værre og værre i dette Stykke, og man havde da Grund til at være høist bekymret for, hvad Enden skulde blive, hvorledes det skulde gaa vore Børn og Børnebørn. I Virkeligheden vil det vistnok ogsaa vise sig saa, at i det Store taget er Luxus'en tiltaget gjennem Aarhundrederne. Naar vi f. Ex. i Sagaerne læse om Kong Sigurd Sæt paa Ringerige, dengang der gjordes Forberedelse til Olaf den Helliges Modtagelse, hvorledes „to Karle bare Halm paa Gulbet, to satte frem firantede Borde og hankede Krus“ o. s. v.; fremdeles om Beværtingen, at „Kong Sigurd ved sit Bord hver anden Dag beværte med Fisk og Melk og hver anden Dag med Kjødmat og Al“, da gjør dette ikke Indtrykket af synderlig Luxus. Læse vi saa igjen om, hvorledes der paa Olaf Kyrrer Tid indførtes megen usædvanlig Pragt med udenlandste Sæder og Klæders Snit, saasom stadselige Hoser rynkede om Benene, Guldringe om Læggene, Trække-Kjoler med Lidser paa

Siderne o. s. v.", da se vi her en større Lurus end tidligere. Ved Haakon den Gamles Hof udfoldede sig atter en Pragt og Overdaadighed, for hvilken tidligere Dages Lurus maatte træde i Skyggen.' Gjennem alle Tider har vistnok dette fortsat sig. I Holbergs Skrifter finde vi saaledes gamle Folk hyppig beklage sig over Ungdommens tiltagende Odselhed og Stads, over Alt, hvad der behøves til Gjæstebud m. m. Flere kongelige Forordninger maatte ogsaa alt i Et udgaa for at standse denne ofte høist urimelige og meningsløse Lurus, Forordninger, der trods den enevældige Konges Magtsprog alligevel lidet frugtede.

For at se alt dette i dets rette Lys, komme til at dømme om Grunden til en saadan Foreteelse og tillige bedømme, hvorvidt Klagen er berettiget eller ikke, maa vi navnlig for de nordiske Landes Vedkommende lægge Mærke til Følgende: Vi Nordboere — og vi kunne tage Englændere og Tydskere med — have oprindelig været barbariske Folk med temmelig plumpe Sæder. Eftersom Christendommen gjorde sin Magt gjældende hos os, indførte den ogsaa i vore Lande en allerede meget udviklet og færdig Kultur, som var været op sammen med Christendommen eller var bleven beskyttet af den i de sydlige Lande, hvor den kristelige Religion raadede. Hvad enten man nu vil sige, at denne Sammenblanding af Christendom og Kultur var ønskelig eller ikke, saa blev dog Resultatet dette, at samtidig med Christendommen fik ogsaa en vis Lurus Indpas i Norden, hvorved altsaa den gamle Haardførhed og Tarvelighed forsvandt, paa samme Tid som Christendommens Aand formildede Sindet og forædlede Sæderne.

Den Form, hvori Christendommen blev os meddelt her i Norden, var som bekendt den katolske. Det er tillige en bekendt Sag, at den katolske Religion er meget pragtelstende. Overalt, hvor den har Midler dertil, søger

den at virke ved en Glands, et festligt og blændende Udstyr, som især tiltaler den uvidende Masse. Den bygger storartede Kirker, smykker dem med herlige Billeder, lader sine Præster fremtræde iførte glimrende Dragter, henrykker vore Øren ved deilig Musik o. s. v. Paa denne Maade fremtraadte ogsaa Katholicismen i Norden, da Kongerne søgte at udbrede den. Hvilken Modsætning mellem de gamle, hedenske Blotinger, disse raa Afgudsbilleder, som de ofrede til, og de pragtfulde christelige Messer, mellem et Baldershov og Christkirken i Nidaros! Denne Pragt i Gudstjenesten overførtes meget naturlig paa Kongerne og deres Hofvæsen. Thi Kongerne vare jo den nye Religions egentlige Missionærer og Bestyrttere. Fra Kongerne og Hoffet udbredte den sig da efterhaanden videre til dem af Undersaatterne, som havde Midler til at efterligne dem, og som paa Grund af sin høiere Stilling eller maaste af Forcængelighed følte sig opfordrede til at tage efter.

Imidlertid vil man dog ved at læse de gamle Beretninger faa det Indtryk af disse Tiders tiltagende Luxus, at den havde en temmelig forskjellig Art fra de senere Tiders. For det Første ser det ud til, at den ikke har haft den Udbredelse, som vore Dages Luxus allerede har faaet og mere og mere faar. Fra Kongerne af udgik den vistnok til Folket, men har dog neppe trængt synderlig længere ned end til det saakaldte Aristokrati, til de rige Geistlige og Adelsmænd paa sine store Gaarde. Ogsaa dette passer vel til den katholske Kirkes Væsen, som ikke tillader Andet end den tarveligste Oplysning og med den den tarveligste Kultur at udbrede sig blandt den store Almue. Saaledes læse vi om, hvorledes der ved Hofferne kunde raade stor Pragt, megen Høviskhed og Ridderlighed i Sæder, medens oppe i Bygderne Almuen længe fortsatte sit vilde Liv med Slagsmaal paa Livet i Bryllupper og Gravøl; hvorledes der endnu til langt hene i Tiden de

ubekvemteste huslige Indretninger med Røgstuer o. L. vedligeholde sig, medens hos de Fornemme i Byerne og Storbjgderne fuldkommen udenlandst Stel fandt Sted. Dette rækker jo som en Eftervirkning langt ind i Lutherdommen. Slette, næsten ufremkommelige Veie, Monopoler og Privilegier, som hæmmede al Udvikling af Næringsveiene, idelige Krige o. L. forenede sig for at holde Kulturen og dermed enhver Form af Luxus borte fra Hovedmassen af Folket. Hertil kom ogsaa i mange Lande en nedarvet Ringagt for de lavere Stænder, d. v. s. for alle dem, der ikke vare Adelige eller høierestaaende Geistlige. Saaledes blev da Følgen den, at hin Luxus blev et Privilegium for et temmelig ringe Antal Personer, en Luxus, som de andre Stænder stode forbausede og saa paa, som en for dem uopnaaelig og sølgelig dem uvedkommende Herlighed. Modsatningen mellem de rige Magthaveres tiltagende Osfælsked og Pragt og den store Masses Uafældighed minder meget om, hvorledes det gamle Testamente paa flere Steder antyder, at Forholdet efterhaanden blev hos Jøderne. Ligheden er ikke saa vanskelig at begribe. Samuel havde advaret Jøderne mod at vælge sig Kongedømmet, da det vilde medføre for stor Pragt og Luxus. Hvad han forudsagde indtraf ogsaa. Allerede Salomo udviklede en overordentlig Pragt og knyttede denne nærmest til Gudstjenesten, der under Kongernes Bestyttelse fik en ganske anden Glæde, end den tidligere havde havt. Salomos Tempels Herlighed forplantede sig til hans Person og Hof, derfra til Landets Store, medens den simple Mand udsugedes. Hvor ofte optræde ikke Profeterne mod denne tiltagende Luxus, mod at de Rige saaledes foragtede og forarmede den ringe Hob! (Es. 1, 15 ff.; 2, 11 ff.; 3, 14 ff.; Amos 5, 11 ff.; Micha 2, 1 ff.; 6, 11 ff. o. s. v.).

Foruden den ringe Udbredelse, som de Tidens Luxus og Forfinelse erholdt, og den deraf opstaaende skarpe Kløft

mellem overdreven Kultur og Sløv Raahed, er ogsaa noget Andet at mærke, at hin Tids Luxus mere fik Præget af, at man vilde prale med den, end at man just fandt sig vel ved dens Brug. Bistnok kan det til en vis Grad ogsaa gjælde om en Del af vor Tids Luxus, at der lægges ikke liden Vægt paa en vis forsængelig Fremvisning af hvad man eier og kan skaffe til Veie; men det synes dog, som om man i hin Tid endnu har lagt mere Vægt paa denne Side af Sagen end nu sker. Beskrivelsen af de gamle Tidens Hofdragter gjør saaledes dette Indtryk. Der bruges saaledes ofte en saadan Overflødighed af Stof til en Kjole, at man aabenbart maatte kunne have indsparet mangfoldige Alen, hvorved Kjolen da havde været bleven langt billigere og bekvemmere at bære. Der blev ogsaa ved festlige Leiligheder anrettet en saadan Overflødighed af Mad og Vin, at det er ubegribeligt, hvorledes man kunde have behøvet Saameget, dersom det ikke har været Hensigten dermed tillige at stille til Skue, hvormegent man raadede over. Man brugte jo ogsaa virkelige „Skueretter“ den Tid, d. v. s. Noget, som blev sat frem og saa ud som Mad uden at være det. Endnu for ikke længe siden var der jo Skik sammesteds blandt vore Bønder, at de hængte udenfor sin Dør visse Kobbertjedler til Tegn paa, hvormange Penge de eiede. Denne Tanke laa ogsaa til Grund for hine Tidens Skik, at de Mægtige den Tid, ikke blot Konger og Adelsmænd, men ogsaa Bisper og andre høie Geistlige, omgave sig med en Overflødighed af bevæbnede og prægtigt smykkede Tjenere, hvoraf Tiendeparten maatte have været mere end nok, og som naturligvis maa have været dem meget kostbare og byrdefulde. Vi kunne lettelig forstaa, hvorfor den Tids Luxus ofte maatte faa et saadant Præg af Praleri eller forsængelig Tilskuestillen. De Fornemme vilde derved tillige glimre i den simple Høbs Dine. Paa den anden

Side vilde det vel være uretfærdigt at fremstille en saadan Færd som helt igjennem pralerist eller forsængelig. Dette kan have været Tilfældet hos Mange. Men man skal erindre, at al denne Pragt udgik fra Religionen, og at Kongerne som Herrens Salvede mente om sig, at de paa denne Maade skulde blænde Mængden, for at den, naar den saa al denne Stads og Herlighed, skulde faa en Fornemmelse af noget Overjordist eller Guddommeligt i Kongens Person. En Afgjæng af denne Herlighed maatte da ogsaa paatrykkes Adelen og Bisperne, der jo som Kongens eller Kirkens Embedsmand maatte have Del i denne høiere Glæde.

Med Reformationen blev Spiren lagt til en væsentlig Forandring, som dog først lidt efter lidt indtraadte. Den lutherste og reformerte Christendom er ikke, ligesom den katolske, saa tilbøielig til at omgive Gudstjenesten med nogen isinesfaldende Pragt. Man lader sig nøie med simple Kirkebygninger, tarveligere Stikke i det Hele taget. Heller ikke falder det sig naturligt for Præsterne i de evangeliske Kirker at stille sig saa skarpt fra Røgfolket og derfor at blænde dem ved nogen særdeles Stads i sine Dragter og Optog. Reformationen har derimod lagt Grunden til den senere efterhaanden fremdukkende Tanke, at vi Alle i Grunden ere lige og derfor Alle lige berettigede til at nyde Religionens saavel som Kulturens Goder. Den skarpe Standsforskjel, som nu den franske Revolution især gav et saa voldsomt Stød, var i Grunden allerede ved Reformationen kuldkastet. Samtidigt med Reformationen foregik ogsaa saamange andre Forandringer; der gjordes Opdagelser og Opfindelser, en hel ny Vandsretning begyndte, ved hvilket Altsammen det blev muligt, at den tidligere Luxus, som før havde tilhørt enkelte Klasser, navnlig Adelen og Geistligheden, nu kunde faa en større og større Udbredelse. Hvilken Indflydelse har saaledes ikke

Bogtrykkerkunsten hurt, idet den jo har vaakt den almindelige Mands Bevidsthed og Selvfølelse og derfor Trang til Noget, han ikke tidligere besad. Ikke altid var denne Selvfølelse saa ren, ikke altid Trangen saa berettiget. Men den blev ialfald vaakt, og naar det engang var steet, kunde der ikke sættes nogen Bom for den. Hvad allerede Bogtrykkerkunsten maatte bevirke ved at vække Sandisen for større Goder, blev nærret og fremmet af andre Midler, saasom Skibsfartens og Handelens storartede Opbygning, Anlæg af Fabrikker og Bæverier, Opdagelsen af nye Lande med store Rigdomme o. s. v.

Saaledes se vi da lidt efter lidt, at Luxus'en fik større og større Udbredelse, og i mange Lande hævede tidligere foragtede Samfundsklasser sig op til en Høide, som vakte Adelens, ja Kongens og Fyrsternes Forbauselse og skundom endog deres Misundelse. Saaledes naaede allerede i den senere Middelalder i Flandern og Burgund Bæverierne en saadan Fuldkommenhed og skaffede de driftige Borgere saa store Rigdomme, at ved en festlig Leilighed de rige flandernske Bævermadammer overstraalede Frankrigs Dronning i pragtfuld Klædedragt. Dette udviklede sig mere og mere, navnlig i England og andre Lande, hvor Reformationens Grundsætninger fik Lov til at virke, medens i de katolske Lande endnu længe den gamle Standsforskjel gjorde sig gjældende. Kongerne og Adelen søgte længe, men forgjæves, at standse den tiltagende Overdaadighed og Pragt hos den bemidlede Borgerklasse. Vi have saaledes flere Forordninger for Danmark og Norge, hvor det nøiagtigt bestemmes, hvor mange Netter Mad i det Høieste en borgerlig Familie kan have Lov til at anrette ved en festlig Leilighed, hvilken Dragt den har Lov til at iføre sine Tjenere, hvilken Stads den i det Høieste maa anvende paa sit Kjøretøi, hvormange Heste for en Stadsvogn o. s. v.; — Altsammen vistnok for en Del, for at

Adelen kunde faa et Fortrin. Men Strømmen kunde ikke standses. Da Adelens Magt i de forskjellige Lande efterhaanden ved Enevoldsmagtens Indførelse knækkedes, maatte det blive endnu vanskeligere at hindre en Udjævning af det tidligere ulige Forhold. Enevoldsmagten bevirkede ogsaa, at Embedsmænd, som ikke vare af Adels, kunde faa en Anseelse og som Kongens Mænd fristes til at omgive sig med en vis Luxus, som tidligere kun Adelen havde formaaet at lægge for Dagen.

Saaledes maatte Adelen (Geistlighedens Magt var allerede ved Reformationen knækket) finde sig i, at rige Borgere, især Kjøbmand og større Driftsherrer, ligesaa Embedsmænd af ikke adelig Herkomst stilledes ved Siden af den i pragtfuldt Husstiel og luxuriøs Leveform i det Hele. Ofte udbredte denne Luxus sig som en Smitte til de ringere og mindre bemidlede Borgere, især i Byerne, hvorom Holbergs Komedier vidne. Men det synes endnu at have været en Stund, før Bonden, navnlig den fattigere i affidesliggende Egne omkring i Landene, har afveget syn-derligt fra sine tidligere Sædvaner. Endnu er det jo Tilfældet mangesteds, at Bønderne, især Husmænd og Leilænderne til større Godser, føre et temmelig kummerligt Liv med høist tarveligt Bohave. Men ligesom den tiltagende Skibsfart ved og efter Reformationstiden havde givet Borgerne, d. v. s. Byernes Befolkning, et kraftigt Fremstød til Velstand og Udvikling, saaledes har i den sidste Tid især de forbedrede Veie inde i Landene og da fremfor Andet Jernbanerne hjulpet Bondestanden frem til en Kultur, som ikke tidligere har været seet. Jordbruget har jo faaet et stort Opving ved disse Jernbaner, og ingen anden Bedrift kan vel siges at virke mere dannende. Med den større Kultur har det da ikke kunnet undgaaes, at ogsaa en større Luxus tilsidst ogsaa har udbredt sig blandt Bønderne.

Det sees saaledes, at med den tiltagende Oplysning

har Luxus'en faaet en større Udbredelse. Fra Adelen og Fyrsterne har den især efter Reformationen udbredt sig først til Borgerne og Byindvaanerne, senere ogsaa til Bønderne. I Forbindelse med denne Omstændighed, at Luxus'en er bleven mere udbredt til alle Stænder, staar ogsaa den anden, at den efterhaanden i vore Dage er bleven mere praktisk. Jeg har omtalt, hvorledes Middelalderens Luxus ofte havde det Særljende, at den mere var beregnet paa at gjøre Opsigt end paa at være til Behag og Nytte. Dette var rimeligt, da de Høiere stillede jo den gang fandt det nødvendigt at omgive sig med en saadan Luxus for at indgyde Uresfrygt. Men nu, eftersom Standsforskjellen ophører, maa denne Bestemmelse for Luxus'en ophøre. Vor Tids Luxus gaar derfor hovedsagelig ud paa at udfinde, hvad der kan behage vor Sands, hvad der kan gjøre os Livet bekvemt, hvad der kan opmuntre os ved sine friske Farver, sin Afverling, sin Rigdom og Glans. Dette stemmer jo ogsaa overens med hele vor Tids praktiske Retning. Den overordentligt udviklede Kunstflid, det større Kjendskab til Naturens Kræfter, har i høi Grad bidraget baade til at gjøre Luxusvaret billigere og derved skaffe dem større Udbredelse, og tillige til at gjøre dem bekvemme og hensigtsmæssige, saa at de ikke saameget blænde ved en unyttig Pragt, som de behage os og forskjønne vor Omgivelse. Paa den anden Side maa man ikke være blind for, at dette ogsaa har sine Skyggesider. Den tidligere ørkesløse Luxus var ofte baade tom og byrdefuld for den, som bar den tilstue. Men ofte var den smuk, fordi den var betydningsfuld. Naar man saa Fyrster, Adelsmænd og høie Prælater optræde med al denne Pomp og iagttagende alle disse Skikke, da cærede man i alt dette Kirken eller Øvrigheden. Man saa i dette paa en dunkel Maade noget Guddommeligt affpeile sig. Anderledes i vor Tid. Man forstaar vistnok nu at indrette

fig langt bekvemmere og behageligere. Vore Huse og Møbler, vore dagligdags Dragter, vore Kopper og Kar, Vogne og Skibe o. s. v. ere langt hensigtsmæssigere indrettede, letvindtere at haandtere. Men med den tiltagende praktiske Sands er der ogsaa kommen ind en Materialisme, som taber al høiere Betydning af Syne, saa at vor Luxus tilsidst kan blive ganske aandløs, kun sigtende til at fremme Blødagtighed og Bellebnet. Jeg vil her henvisse til en tidligere Afhandling i Folkevennen af mig: Dannelsen før og nu.

Efter denne Oversigt over, hvorledes Luxus'en har udviklet sig hos os, vil jeg kortelig meddele mine Tanker om Luxus i Almindelighed.

Der har været disputeret meget om Luxus og man vil vist aldrig komme til Endskab med saadan Disput, dersom man ikke bliver enig om, hvad der skal forstaaes ved Luxus, og hvilke Personer man i det ene eller andet Tilfælde har for Sie. De ibrige Modstandere af al Luxus tale om, at den befordrer Forfængelighed, Bøllyst og Usædelighed, hvilket vistnok ogsaa gjælder enkelte, om ikke ubetinget alle Former af Luxus. Man siger fremdeles, at den er for kostbar, navnlig at „den trækker for mange Penge ud af Landet.“ Mod dette har man igjen indvendt, at man netop ved Luxus ernærer mange Folk, som ellers vilde berøves sin Næringsvei og omkomme af Nød. Hvorledes vilde de gaa Handstemagerne, dersom man af Tarvelighed vilde gaa barhændt? Hvorledes vilde Sukkerbagerne kunne leve, dersom man aldrig kjøbte deres Kager? Hvorledes vilde det gaa Musikanterne, dersom der aldrig holdtes Bal? Anvendt i sin Almindelighed er dog dette Forsvar noget svigefuldt og upaalideligt. Vi skulle se næiere efter.

Det er klart nok, at saaledes, som Forholdene nu have udviklet sig, leve en Mængde Mennesker af, at der

herfter en vis Luxus, og man kunde da lettelig tro, at netop de luxuriøse, ikke de tarvelige Mennesker vare de sande Menneskevenner; thi disse hjælpe kun dem, som frembringe Fornødenhedsager, medens hine hjælpe baade disse og tillige alskens andre Industridrivende. Men lader os se, hvorledes det egentlig har sig med denne Hjælp, naar vi betragte det hele Samfund for en længere Tid, ikke enkelte Mennesker for et kort Tidsrum. Lader os betragte en Industriegren, der maa ansees for at lysle med Frembringelsen af Luxusager. Jeg vil nævne Fotografien. I gamle Dage var det Skik, at adelige og fornemme Personer lode sig male af omreisende „Skildrere“, som de kaldtes. Nu har man opfundet en langt nemmere og tillige billigere Maade at lade sig afbilde paa, hvorved den Skik er bleven udbredt næsten til Alle. Der findes jo knapt en Familie, naar jeg undtager de allerfattigste, hvor der ikke findes et Fotografialbum. Jeg vil antage, at der nu ernære sig omtrent halvhundrede Gange saamange Mennesker mere ved Fotografi, som tidligere ved Portrætmaling. En By altsaa, som tidligere havde en Portrætmaler, har nu maaste femti Fotografister. Med deres Familier, som de maa underholde ved sin Kunst, vil det maaste beløbe sig til 2 à 300 Personer, som altsaa maa leve af en Luxusindustri. Nu er det klart, at de Personer, som frembringe de egentlige Nødvendighedsager, altsaa Korn, Salt, Melk, Klæder o. s. v., maa arbejde saameget, at de ikke blot kunne skaffe sig selv det Forødnede, men ogsaa hine Fotografistfamilier. Selvfølgelig er det nødvendigt, at der af Fornødenhedsarbeide maa ydes saameget mere end tidligere, da man kun havde de faa Portrætmalere, medens man nu har de mange Fotografister. Dette gjælder naturligtvis al tiltagende Luxus. Jo mere Luxusartiklerne forfleres og jo flere Hænder der optages med denne Industri, altsaa drages bort fra Frembringelsen af

Nødvendighedsager, des mere maa de, der frembringe Nødvendighedsager, enten anstrenge sig for at udvinde disse Sager af Naturen, da de jo ikke blot skulle hjælpe sig selv, men ogsaa flere og flere Andre, eller de maa være saa heldige ved forbedrede Maskiner at kunne erholde større Udbytte end tidligere uden forsøget Arbeide. Nu kan man ikke vente, at Nogen endog ved Anvendelsen af Maskiner producerer Mere end der just behøves for at svare til den Fordel, han kan opnaa ved Arbeidet. Følgelig bliver Hovedspørgsmaalet her: Hvorbidt giver denne eller hin, der driver Luxusindustri, et saadant Bederlag igjen til den, der frembringer Nødvendighedsager, at han kan anse sig opmuntret til fortsat eller forsøget Arbeide? Med andre Ord: De, der ved sine Frembringelser af Nødvendighedsager have underholdt Luxusarbejderne, maa finde sig saaledes betalte af disse, den Luxus, som de producere, maa være af den opmuntrende eller styrkende Bestaffenhed, at den kan siges at virke fordelagtigt tilbage paa hines Arbeide. Sker ikke dette, da er Luxus'en absolut skadelig og hentyder paa et sygeligt Liv i Samfundet. Der frembringes da mindre, end der fortæres, og etsteds vil da Mangelen vise sig.

Jeg tvivler ikke paa, at en Kunst, som Fotografien, kan og i Regelen ogsaa vil virke opmuntrende paa Arbeidet. Det er jo hyggeligt og oplivende at have et saadant Album, som man af og til kan blade i eller vise frem for sine Venner. Det Samme kan siges om en Mængde lignende saakaldte Luxusager. Men skadelig bliver Luxus'en da, naar den ikke betaler sig ved paa en gavnlig og frugtbringende Maade at oplive Sindet. Nævnlig kan Moden her virke meget fordærveligt, idet den nemlig ofte kræver, at det, der kan være opmuntrende og styrkende for Personer af en vis Livsstilling eller paa et vist Dannelsesstrin, efterabes af Andre, der ikke have den Stilling og heller

ikke Dannelse nok til at forstaa saadan Lurus. Er det f. Ex. Mode at gjøre Udenlandsreiser, saa kan det være til Gavn for dem, der har Dannelse nok, men bliver ikke blot en Latterlighed, men tillige ligefrem Skade og Pengespilde for dem, der blot for Modens Skyld reise affted og vende hjem igjen ikke klogere end de droge bort. En velstreven Bog, endog en Digtsamling eller en Roman, kan være en god Lurus, som betaler sig derved, at den virker oplivende og forædlende paa deres Sind, som læse den, saa at de igjen styrkes til videre Arbeide. Derimod er en slet Bog, som ingen Affætning faar eller fortjener at faa, at betragte som bortkastet Arbeide. Endog om den vinder rivende Affætning og skaffer Forfatter, Bogtrykker og Bogbinder store Indtægter, er den dog at betragte som et bortkastet Arbeide, der ikke betaler sig, naar Hensyn tages til det store Samfund. Thi de, der kjøbe den, blive ialfald narrede.

Hvorledes kan det da gaa til, at der kan drives frem en Lurus, som saaledes er unyttig og, naar Hensyn tages til det større Samfund, ikke betaler sig? Sagen er den, at der leveres saameget Forstkud paa Arbeide. Dette er det jo, man kalder Kredit. Ikke kan man da altid forud beregne, hvorvidt en Lurus vil betale sig eller ikke. Mange Menneſker kunne saaledes i Tillid til, at det nok vil gaa, indlade sig paa en Lurusgren, som senere vil vise sig ufordelagtig, eller som Moden kan kuldkaste, eller som maaste nok vil kunne bestaa sig, men som alligevel paa andre Kanter afftedkommer Mangler. I et Land, som Frankrige, hvor Lurusproduktionen er større end andetsteds og som ogsaa forsyner hele Verden med deslige Artikler, hændes det ikke sjelden, at man nødes til ved Kunst at opretholde en Tilstand, som ikke kan være den sunde og naturlige, da det ellers nok vilde ordne sig selv. Saaledes har det hændt, at man har maattet foranstalte en Mængde offent-

lige Baller afholdte, for at skaffe den Mængde ellers brødløse Sygiger, Blomster- og Handstefabrikanter Underhold. Saadant er at ligne ved den Behandling, man nødes til at lade en fordrunken Person undergaa, hvis man vil holde Liv i ham. Man maa nemlig lade ham faa visse Portioner Brændevin om Dagen, dersom han ikke skal omkomme, endstjøndt det jo er usundt, at han drikker det. Naar man fremdeles i Paris nødes til — mangengang vistnok uden tilsvarende Fordel — at rive ned færdige og solide Bygninger, ja hele Gader, og atter bygge op for at skaffe Folk Arbeide, da er dette en Luxus, der til Syvende og Sidst dog ikke kan betale sig, selv om end nok for en Frist Arbeiderne kunne holde Livet oppe. Vi have hjemme hos os en Luxus af noget betænkkelig Natur, nemlig den tvungne Fattigvæsen. Den Omstændighed, at en Mængde saaledes skal leve af Andres Arbeide, maa betragtes som bortkastet Luxus. Den betaler sig ikke uden muligens i den opmuntrende Bevidsthed at have hjulpet Medmennesker, der have været i Nød. Men Spørgsmaalet er da igjen, hvorvidt det kan være en ublandet Opmuntring, naar man ser, at mangengang Dovenslaven netop fremmes ved denne Understøttelsesmaade.

Vi se saaledes, at det Forsvar for Luxus, at den skaffer mange Folk Underhold, ikke holder saa ubetinget Stik. Spørgsmaalet er, hvorvidt i det Store taget Luxusen betaler sig, d. v. s. hvorvidt den virkelig opmuntrer, opliver, styrker eller forædler. Betragte vi saaledes den gammeldags Pomp og Glæde, hvormed før i Tiden Øvrigheds personer og Prælater omgave sig, da er Spørgsmaalet om, hvorvidt denne Luxus var berettiget, ikke besvaret dermed, at mange Folk paa den Maade fik Underhold; thi disse kunde maaske med større Nytte have taget sig noget Andet fore. Men det kommer an paa, hvorvidt en saadan Stads virkelig har gjort, hvad den

skulde, nemlig hvorvidt den har styrket Anseelsen for Religion og Dyrighed hos Mængden. Forsaauidt den har dette, har den vel ikke været uden sandt Værd. Fremdeles: En Luxus, som kun beforder Magelighed og Belæbnet, kan umuligt svare Regning, hvormange der end for en Tid kunne finde sit Underhold ved Frembringelsen af Artikler i den Retning. Thi istedetfor at belive Arbeidslysten vil en saadan Luxus kun slappe den. En hjælt og begejstret Fædrelandssang, der opflammer Soldaternes Mod i Farens Stund, kan være mange hundredetusinde Daler værd, medens det Tab, en slibrig Roman eller et letsærdigt Skuespil kan anrette, neppe lader sig udmaale.

Jeg har talt om Fordel og Skade, forsaavidt de kunne værdsættes i Penge. Bistnok er dette noget Underordnet, men er dog en Maalestof for Bedømmelsen af sand eller falsk Luxus. Hvad der er materielt Tab for et Samfund, er ogsaa aandeligt Tab, naar vi betragte Sagen i det Store. Men hvad der er aandelig Fordel, er ogsaa tilsidst materiel Fortjeneste.

Jo mere kultiveret et Folk er, og jo større Luxus det har, des mere maa gjennemsnitligt hvert Menneffe arbejde for at kunne leve. Dette er let at forstaa. Thi søet, at alle Folk i Landet kun beskæftigede sig med at frembringe Fornødenhedsager, saa behøvede jo disse kun at anstrenge sig, for at underholde sig selv. Hvis derimod kun Halvparten frembragte Fornødenhedsager, da maatte disse arbejde det Dobbelte, nemlig for at underholde ikke blot sig selv, men tillige dem, der fabrikerede Luxusager. Og disse sidste maatte til Gjengjæld i Regelen arbejde ligemeget for at holde de Andre skadesløse for det forøgede Arbeide. Saaledes har Luxus den Fordel at forøge et Folks Arbeidsomhed. Men vi maa da tilføie det Tidligere, at Luxus'en da maa være af den Besskaffened,

at den virkelig erstatter Arbeideren for hans øgede Arbejde, at den virkelig opmuntrer, forædler, opliver.

Hvis vi nu vilde spørge, hvad det er for Luxusarter, som maa siges i Sandhed at virke opmuntrende og foræd-
lende, da vil det være umuligt at give nogen Opfskrift der-
paa. Men i Almindelighed maa det siges, at der vil ud-
fordres en af følgende Betingelser for, at Luxus kan være
gavnlig paa denne Maade. Den maa ikke være beregnet
paa den Forfængeliges Glimrelyst, men virkelig yde en
eller anden Fordel, have en vis praktisk Nytte. Eller
Gjenstanden maa have en vis aandelig Betydning,
selv om den ikke er ligesrem nyttig. Jeg skal forsøge ved
et Par Exempler at forklare dette nærmere. Om en Dame
til en festlig Leilighed kjøber sig en kostbar Kjole, der dog
kun kan bruges en eller to Gange, og Kjolen ikke ser smuk-
kere eller klædeligere ud end en anden Kjole af billigere
Sort, da er sliq Luxus meningsløs. Det er da kun af
Forfængelighed eller taabelig Modesyge, hun vælger sig en
Dragt, hvis større Kostbarhed ingensomhelst større reel For-
del yder. Det, at hun kan fortælle, at hendes Kjole ko-
ster en saa stor Sum og derved vække Andres Forbauselse,
er kun en ussel Opmuntring og Glæde.

Kunde man da ikke anvende den samme Betragtning
paa saadanne Gjenstande som Guldkjeder, Dredobber, Bryst-
naale? Hvorfor behøve disse Sager at være af Guld?
Kunne de ikke ligesaa gjerne være af Messing, som jo kan
være ligesaa stærkt og ved Oppudsning komme til at se
ligesaa godt ud. Ere ikke alle disse Penge bortkastede?
Hertil vil jeg dog svare, at de, som have Raad til saadan
Stads, ingenlunde gjør sig skyldige i en falsk Luxus ved
at anvende Guld. Thi dette Metal minder dog paa en
fjern Maade om det Ægte og Evige, altsaa om noget
Andigt, som Messing eller andre uægte Metaller ikke
kunne gjøre. Hvorfor bruges Vin ved festlige Leiligheder?

Kan man ikke drikke Staalene i Ol, som er langt billigere og ligesaa sundt? Fordi Binen har en ganske eienommeligt aandsoopfriskende Smag og Farve. Det kan da ikke kaldes en urimelig Luxus, at man anvender denne Drik ved særegne Heiligheder. Da hin bodefærdige Kvinde i Joh. 12, 1 ff. „tog et Pund meget kostelig Nardusfalve og salvede Jesu Fødder med“, forargedes Disciplene over en saadan „Spilde.“ De ansaa det altsaa for Luxus; og Judas ytrede endog, at det havde været bedre, om disse Penge vare anvendte til at hjælpe de Fattige med. Men Jesus bebreidede dem denne deres Tale. Salvelsen var dog et smukt Symbol. „Hun haver gjemt den til min Begravelses Dag“, siger Jesus. Den kjærlighedsfulde Kvinde vidste ingen anden bedre Maade at bevise Jesus sin Kjærlighed paa end ved denne lille Overraskelse, hvorved hun — maaste uden selv klart at vide det — kom til at betegne hans nærforestaaende Død.

Saaledes kunne vi paa mange tusinde Maader omgive os med et Slags Luxus, der dels er smuk og betydningsfuld, dels bidrager til at gjøre os Arbeidet lettere og Livets Besvær overkommeligere. Saadan Luxus maa da ikke være beregnet paa at slappe vore Kræfter og fritage os for Byrder, men meget mere paa at gjøre os stikede til at paatage os større Byrder og saaledes udrette noget Mere i Verden.

Er Luxus blot til Byrde og Besvær, dels ved sin urimelige Dyrhed, dels ved at den ophidser Forsængeligheden eller vækker Misundelsen, dels ved at den medfører et stibt og tvungent Væsen, da udtretter den ikke det, den skal gjøre, nemlig at skaffe den trætte Arbejder en Smule Forfriskelse, Hvile og Opmuntring efter endt Dagværk. Fornemme og rige Dagdrivere, som ikke bestille Andet og ikke have Andet at tænke paa, end Fjas og Forsængelighed, kunne finde paa at omgive sig med en saadan menings-

løs Luxus, men virksomme Folk, der komme trætte hjem om Aftenen fra sine Marker eller sine Værksteder eller sine Kontorer, de ønske fremfor Alt at faa en hyggelig Hvilestund, som just ikke behøver at bestaa deri, at de sluger Maden i sig og slænge sig hen paa en Bænk for at snorke- sove. Sligt Trællev er da gudstselov ikke saa almindeligt hos os, at vi skulde være nødte til at lægge os plat ned og sove med det Samme vi komme hjem. Vi ønske derimod en Underholdning, som kan være en Mellemting af Hvile og Arbeide, hvor Legeme eller Sind kan hengive sig til en behagelig og rolig Virksomhed, der staar ligesom paa Overgangen mellem Dagens Besvær og Nattens Slummer. Medens vi under det tunge Dagværk mest anstrenge vore Tanker eller vore Arme, hvilket leder paa, saa kommer om Aftenen Fantasien, Indbildningskraften mest til sin Ret. Der er intet anstrengende Tankearbeide i dette, men det kommer mere an paa, at vi opfriske gamle Historier, fortælle hvad vi har seet og oplevet og saaledes korte Tiden ved hyggelig Samtale. Men i Forbindelse med dette træder da ogsaa en saadan passelig Luxus, som kan sætte Fantasien paa Glid. I et Kontor, hvor man sidder og skriver i Protokoller, sammenlægger Tal, grunder paa det eller det vanskelige Spørgsmaal, hører f. Ex. ikke Skilderier paa Væggene ret hjemme; thi man har andre Sysler fore. Men i den koselige Dagligstue, hvor man tyr hen om Aftenen, naar Maden frembæres og den hele Familie samles og alle Arbeidstanker ere lagte bort med den støvede Kontorfrak eller Arbeids-træien, der virke netop saadanne Skilderier oplivende paa Indbildningskraften og give Anledning til mangan Samtale. Det Samme gjælder anden Luxus, saasom Pianofortespil, Sang, Kvindernes Sysfel med smaa nette Arbeider, Børnenes muntre Leg paa Gulvet. Bidrager ikke ogsaa de

mangeflags Forzjiringer, Udpvntninger og Udstjæringer til saaledes at sætte Fantasien i en livlig Bevægelse? Hvortil mon de brogede Tapeter paa Væggene med sine Blomster-slyngninger? Hvortil de dragelignende Udstjæringer paa Skabe og Kister i vore Bondestuer? Hvortil disse Bemalinger og Forstjønninger af Kopper og Kar ligetil ofte de simpleste Husgeraad? Det er Luxus og kunde vistnok til Nød været spart. Men havde det været borte, saa blev der udbredt en vis Tørhed og Hjerteløshed over alle disse Ting. Som de nu se ud, tale de opmuntrende til os, minde os om alt Naturens brogede Liv og gøre os selv derved for en Stund livlige, sprede de tunge Sorger og lade os fornemme en Ro og Ligevægt i Sindet, som vi under Arbeidets Tryk ikke formaaede at finde.

Størst Pris maa vistnok sættes paa en saadan Luxus, som fyldestgør begge hine Betingelser, idet den baade yder en vis praktisk Nytte og tillige leder Tanken eller Fantasien hen paa en høiere Verden. Her staa vistnok de skjønnne Kunster øverst. De have sin prakttste Nytte deri, at de sysselsætte vore Tanker paa en ædel Maade i Fristunder. Smukke Billeder af Naturgjenstande eller mærkværdige Personligheder eller fremmede Egne udvide vore Kundskaber og vække vor Sammenligningssevne og vor Dømmekraft. Men de høve ogsaa vor Tanke til det Høiere, til Skjønhedens Rige. Vækker Musik, helst naar vi selv deltage deri, anstrænger vore Evner paa en gavnlig Maade ved at vi vænne os til Takt, Nøiagtighed og Paapasselighed, men vækker fremfor Alt vor Fantasi og vore Følelser paa en skøn Maade, saa at vor Sjæl fyldes med noget Høiere, og de ædlere Drifter vaagne hos os. Vi kunne ogsaa tilføie Noget, som Mange maaske aldrig have tænkt sig, men som ikke desmindre er uimodsigeligt, at de skjønnne Kunster ret anvendte ere sande Finantsopera-

tioner. En Bygd, hvor smul Sang dyrkes, kan indspare betydelige Summer i anden Luxus, der netop er dyrere, fordi den er af mindre Værd. Al denne Stads, Pragt og Herlighed, som vi ellers kunde have Lyst paa og som Mange ofte med store Bekostninger anskaffe sig, er nedlagt i de skjøne Kunster, og ved vor Fantasi kunne vi da fremmane den og nyde, hvad ellers den ydre Virkelighed maatte forstaae os. Vi kunne spare os mange glimrende Sale med Fløiels Betræet og Lysekroner, mange kostbare Ketter og Vine, Heste og Ekvipager, smukke Parter og anden Herlighed, naar vi kunne høre og forstaa lidt Musik; thi i Musikkens Dyb ligger alt dette begravet og kan trylles frem paany, hvergang Tonerne lyde. Vi kunne slippe for mange kostbare Udenlandsreiser, naar vi have vellykkede Landskabsbilleder eller gode Reiseskildringer. Den ydre Virkelighed med alle sine Tilløkkelser og Nydelser er gaaet ind i de skjøne Kunster, men har ladet tilbage sin Raahed. Derfor yde disse skjøne Kunster os paa engang den bedste og den billigste Luxus, en Luxus, der baade opfrisker og forædler uden at volde Misfornøielse, fordi den har været os for kostbar.

I vor Tid, da man har faaet Diet op for Nødvendigheden af, at der spares i et Land, og at denne Sparsomhed ikke blot er ønskelig for den Enkeltes Bedkommende, men ogsaa for Statsstyrelsen, er det tillige vigtigt, at man kommer paa det Rene med, hvad sand Sparsomhed er. Der gives dem, der ivre mod al Luxus og mene, at den er helt igjennem fordærvelig, at den kun er til Forarmelse for et Folk, at den slapper Sæderne og medfører saameget andet Ondt. Denne Anke kan være besøiet mod den falske, ufornuftige Luxus, som der desværre gives nok af iblandt os. Men den gjælder ikke den sande og gode Luxus. Denne er ikke blot uskadelig, men ligefrem gavnlig, da den beliver og styrker Arbeidet, hæmmer mange

Udbrud af Raahed og Bildskab ved at minde om det Mandelige og Høiere, hvorfor Mennesket dog er skabt, og saaledes kan siges at bidrage Noget til Guds Riges Udbredelse blandt os.

Nyzelænderne og deres Forhold til Europæerne i Nyzeland.

(Af J. N. Mohu).

Redaktionen af Folkevennen har stillet et Rum til min Raadighed, for at jeg deri kan give en kortfattet Fremstilling af de indfødte Nyzelænderes eller, benævnte med deres eget Navn, Maoriens Levesæt og Karakter, Dmngang og Sammenstød med Europæerne. Dette Folkeslag har jo overalt i Verden vakt Opmærksomhed ved den ihærdige Modstand, som de have stillet op mod Europæerne, siden disse i Masse begyndte at trænge sig ind i deres Land. Men man har alligevel vistnok baade meget ufuldstændige og meget vrangte Forestillinger om det Folk, som det gjælder, og som man jævnlig betragter som en Høben „Bilde“, der i Blodtørstighed og Levemaade ikke staa synderlig meget høiere end Dyr. Forfatteren af disse Linier har besøgt Nyzeland og har seet lidt til dets oprindelige Befolkning; ialfald har han haft Anledning til at skaffe sig nogenlunde gode og sikre Kundskaber om den, og da han er overbevist om, at den i den almindelige Opfatning er meget forurettet og underburderet, griber han gjerne Leiligheden til at stille Folket i dets rette Lys.

Han hører ikke til dem, der sværme for Bilde som Naturmennesker eller fordi Civilisationen med dens mange Skjæbheder og Udartelser ikke har naaet til dem; disses Tal er vel heller ikke stort nutildags. Men det er ham om at gjøre ogsaa at yde Mennesker paa et lavere Dannelesestrin Aetfærdighed, og da Læserne heraf forhaabentlig ere besjælede af den samme Følelse, tror han at kunne paa-regne deres Deltagelse i sit Foretagende.

Forinden Folket fremføres paa Skuepladsen, ville vi kaste et Blik paa denne selv. Det er naturligvis det Land, hvor det lever, som jeg dermed mener. Nyzeland bestaar af 2 store og 1 mindre Ø langt ude i det stille Ocean, to til trehundrede Sømile fjernt fra det australiske Fastland, som man ogsaa kalder Nyholland, skjønt dette nu er gammeldags. Den mindste af de tre Øer har saa lidet at betyde, at man som oftest kun taler om Nordøen og Sydøen. Disse ere begge meget klippefulde. De indeholde mange store, langstrakte Dale, som vandes af skønne Elve, der dog for det meste kun ere farbare for Baade. Landet er meget frugtbart. Der er Skov i Mængde, saa tæt og stor, som næsten nogetsteds; Træerne kunne være ligesaa svære, tildels endog sværere i Amerika, men Skovtykket er neppe saa stort, thi i Nyzeland voxer der en Masse Slyngplanter af alle Størrelser, der gjøre Skoven næsten ugjennemtrængelig. Forbindelsesledene mellem de forskellige befolkede Øgne gaa jevnlig over Skovene; det er saaledes et uspisommeligt Stykke Arbejde at naa fra det ene til det andet Sted, men paa den anden Side yder Skovens Tæthed og ujevne Bund udmærket Beskyttelse mod Angreb udenfra eller fra deres Side, som fra de mere aabne Trakter ud mod Kysten ville trænge ind i det Indre af Landet. Klimater er temmelig varmt, omtrent som i det midterste og sydlige Europa, især ere Vintrene milde. Skoven er derfor evig grøn.

Vi komme i det Følgende udelukkende at holde os til Nordøen. Sagen er, at dette er Maoriernes egentlige Hjem. Der findes vistnok nogle paa Sydøen, men deres Antal er meget lidet. Medens der er omtr. 40,000 paa den første Ø, er der kun omtr. 1500 paa den sidste, og de, som der leve, staa langt tilbage for sine Brødre i Norden i legemlig Styrke, aandelig Begavelse og Velstand. Maorien vil have et varmt Klima og synes ikke at ville tribes længere syd, hvor det er koldere, da Barmen her paa den sydlige Halvkugle selvfølgelig aftager, jo mere man nærmer sig Sydpolen. Nordøen ligger mellem omtr. 34 og 42 Grader syd for Jordens Midtlinie eller Ækvator. Dens Størrelse staaer det egentlige Englands temmelig nær.

I gamle Dage, før Europæerne kom derhen, var Dyrelivet yderst lidet. Der fandtes ingen eller næsten ingen firføddede Dyr, men paa den anden Side var man ogsaa ganske fri for Skadedyr af ethvert Slags. De australiske Slangar og den for Faarene saa frygtelige Hund „Dingo“, som ogsaa hører hjemme i Australien, fandtes ikke her. Til Erstatning for større firføddede Dyr havde man den kjæmpemæssige, men vingeløse Moafugl vantende om i Landet; den var ofte sine 9 Fod høi, nu findes den ikke mere uden som Skelet i et Museum. Fugleverdenen forøvrigt var ikke rig, men heller ikke aldeles fattig. Værtiget var paa sin Vis meget udviklet, nemlig i store Træer, Buske og Bregner eller, som vi kalde dem, Ormegræs. Af dette sidste Slags var der en, som voksede næsten overalt, hvor Landet var nogenlunde lavt, og hvis Rødder afgav et meget vigtigt Næringsmiddel for Indvaanerne af Landet. Det var et kummerligt Liv, disse maatte friste. Det var kun yderst faa Værter, de dyrkede, det Hele indskrænkede sig til en eller to Sorter søde Poteter, og de omtalte Bregnerødder kom derfor til at spille en desto

større Rolle i deres Husholdning. Bistnok maatte Jagten efter Fugle og Fiskefangsten langs Kysterne give noget af sig, men stort kunde det ikke forslaa, og der fandtes ikke et eneste Husdyr, som kunde yde noget stadigt Næringsmiddel. Naar Moafuglen som Følge af de Indfødtes haardnakkede Jagt paa den er bukket under, er ikke godt at vide, men rimeligvis er det steet en rum Tid førend Europæerne satte sin Fod paa Nyzealand. Som bekjendt var den berømte Capt. Cook den Første, der besøgte Landet; han ynkedes over de Indfødtes Mangel paa Føde og efterlod et Par Svin der. Der er neppe nogensinde bevist et Land og et Folk en større timelig Velgjerning end denne. Svinene formerede sig stærkt og ere nu endog tildels blevne vilde; Maorierne sætte en overordentlig Pris derpaa. Da Europæerne kom for at nedsætte sig paa Øerne, var dette Husdyr allerede temmelig hyppigt at finde der.

Nyzealændernes Folkesæd er meget forskjelligt fra dem, som bebo det store australiske Fastland, det syd for samme liggende Tasmanien eller van Diemensland og de mindre vestlige Øer i det stille Ocean. Disse, som almindeligvis gaa under Fællesnavnet Papuer, høre til Jordklodens laveste Mennekeraser. De ere næsten sorte, have meget uskjønne Ansigtformer og have saagodtsom ikke vist sig modtagelige for Dannelse. Langt over dem staar den Mennekestamme, som bebor de øvrige Øer i det store Ocean, Nyzealand indbefattet. De have en mere eller mindre stærk brun Hudfarve, meget regelmæssigere Ansigtformer og Træk og en langt større aandelig Begavelse. Medens den først omtalte Rase styr Havet, ynder den sidste at tumle sig derpaa. Malayerne, som bebo de store Øer i det sydsøstlige Asien, henhøre ogsaa til denne Gren af Mennekeslægten, og deres Sømandsfærdighed er noksom bekjendt. Rasen gaar ogsaa under Fællesnavnet den malayisk-polynesiske; Polynesien er nemlig Indbegrebet af

Derne i det stille eller store Hav. Stammen har igjen to Underafdelinger, hvoraf de egentlige Polynesier udgjøre den ene. Disse ansees som de ypperste af sin Slægt; de have baade legemlig og aandelig størst Vighed med den kaukasiske Rase, hvortil Europæerne høre, og forstaa i en fortrinlig Grad at omgaaes civiliserede Mennesker. Blandt de egentlige Polynesier er man tilfids om at give de Indfødte paa Nyzealand eller Maorierne den første Rang, ikke just fordi de ere de talrigste og befolke den største Ogruppe i det stille Ocean, men nærmest fordi de i enhver Retning ere de dygtigste. Hertil ere vistnok Aarsagerne forstjellige. Medens den stærke Varme synes at udøve en sløvende og slappende Indflydelse paa saamange af Maoriernes Brødre paa de andre Der, er Heden kun maadelig paa Nyzealand. Landet er stort og af forstjelligartet Bestaaffenhed og giver saaledes større Rum for mere uensartede og derfor mere udviklede Bedrifter. Men fremfor alt maa man søge Grunden deri, at Nyzealænderne, der bebo et Land, som kun ved Arbeide kan give noget af sig, derved fra første Færd af ere blevne tvungne til at bruge sine Hænder og sin Forstand, medens Naturen paa saamange andre Sydhavssøer ved at levere Menneskene Føden ganske frivillig har bragt disse til at foragte Arbeide og forsælde til Orkes- og Tankeløshed.

Allerede dengang da Europæerne gjorde sit første Bekjendtskab med Maorierne, stode disse paa et Trin af Dannelselse, som sammenlignet med andre vilde Stammers maa kaldes høit. Medens f. Ex. Indianerne i Nordamerika altid have ført et omflakkende Jægerliv, vare Maorierne fastboende og agerdyrkende og havde flokket sig sammen i Landsbyer. Deres Huse bestode af Træ og Siv og vare ofte pyntede med Udskjæringer. De havde opnaaet en betydelig Færdighed i at tilberede den saakaldte nyzealandske Hør til Klædningsstykker og Redskaber. Mærke-

ligt er det nøiagtige Kjendskab, de havde erhvervet baade til Landets Dyre- og Planteverden og til dets Udseende og Dannelsse i det Hele.

Saavidt vare de imidlertid ikke komne, at de anerkjendte Enkeltmands Eiendomsret. Folket var inddelt i Stammer, vilkaarligt regjerede af Høvdinger, og disse Stammer eiede Jorden i sin Helhed; de enkelte Medlemmer deraf havde kun Ret til at bruge den i Fælledsskab med de andre, der tilhørte Stammen. Muligens havde de en svag Forestilling om Tilværelsen af eet høiere Væsen, der havde skabt Alt, men ialfald var Tanken om en eneste Gud ligesom druknet i Troen paa en Mængde Guddomme med forskjellig Magt, der herskede uafhængigt af hverandre hver paa sit Omraade, hvad enten det nu var Luften, Havet, Jorden eller Afgrunden. De opreiste forøvrigt ingen Templer eller Billeder, hvilket sidste unegtelig vidner om en aandigere Opfatning af Religionen. Desværre var Krig og Feide mellem Stammerne en ligesaa stadig Sysselsættelse som Agerdyrkning og Skytteri; hvad der ledede til Krigene var her som andetsteds den menneskelige Begjærighed, der blandt Maorierne ligesom blandt flere af Europas Folkeslag i nyere Tider altid gik ud paa Erhvervelsen af mere Land. Selvfølgelig maatte Feiderne føre til to Ting: en voxende Udarmelse og Odelæggelse af Næringskilderne, og paa den anden Side en lidenskabelig Grusomhed og Blødtørst. Vel var det saa, at de Indfødte derved ogsaa opøvede sig i mandig Idræt, i at handle med Raskhed og Mod og i at taale og lide med Standhaftighed, men dette var lidet at regne mod de vederstyggelige Følger af Krigene. Baade gennem den derved optændte Lidenstabs og Tilintetgjørelsen af det naturlige Næringsstof ledede nemlig disse til Menneskeæderiet eller Kannibalsmen, denne store Slampet paa Maoriernes historiske Minder. Det er nemlig de her nævnte Omstæn-

digheder og den Overtro, at man ved at fortære sine faldne Fienders Legemer skulde blive mere vis paa fremtidig Seier, som man tilskriver den frygtelige Skits Opstaaen. Den synes forøvrigt først at have taget sin Begyndelse i en senere Tid og at have naaet sin største Magt over de utyffelige Wilde, netop da Europæerne begyndte at lære dem at kjende. De overgik da alle andre Sydhavsboere i denne Umennestelighed.

Der er allerede før paaapeget enkelte Træk af Maoriernes Karakter; navnlig deres Arbeidsomhed, sammenlignet med andre Sydhavsboeres. Medens Størstedelen af disse overlod al Haandgjerning til Kvinderne, ansaaes dette i Nyzeland som utilbørligt. Deres Mod, Dristighed og Udholdenhed i Krig og under Strabadser er bekendt. At vise Dødsfrygt betragtedes som den største Skam, man kunde lade falde paa sig. Da Europæerne kom dem nær, kunde de ikke undlade at føle sig tiltalte af deres Nabenhed i Dmgang, deres store Gjæsteventlighed, ja endog Høisindethed. Dette varede saalænge og forsaavidt de vare Venner; men da Bladet vendte sig eller naar Maorierne syntes, Europæerne kom dem for nær, da forandrede de sin Opførsel betydeligt. Den redelige Ven blev en lumst Fiende; han viste sig i Besiddelse af en Slubed og Fiffighed i at lede paa Wildspor og i Fordærvelse, som man ikke havde tænkt sig. De vare gode mod sine Venner, men grumme mod sine Fiender, som det i Sagaen heder om en af de gamle norske Konger. Deres Gjæsteventlighed siges heller ikke nu at være saa stor, som i gamle Dage; det er da heller ikke at undres paa, at man ikke gjerne huser sine virkelige eller indbildte Uvenner. Maorien udmærker sig ved sit glade Sind, som man ikke let drømmer om, naar man betragter hans mørke, barske Ansigt. Sit Humør mister han sidst af alt; han bruger sin høse Stemme, som ingen Europæer vil finde smuk, til at

synge saa godt han kan, og han har et stort Forraad af Sange og Viser.

Saaledes, som oven beskrevet, var det, at de Første, som fra den gamle Verden eller fra Australien søgte hid, i det Hele forefandt Landets oprindelige Beboere. Disse Første var ingen andre end de glørværdige Missionærer, der vare udsendte dels af det store engelske Missionselskab, dels af Wesleyanerne eller Methodisterne. Dette var den anden store Velgjerning, som Herren benaadede dette Folk med. Det var en Naade i det Timelige, at han tidligere sendte dem en Mand, der skaffede dem et Husdyr, tjenligt til Føde, men det var en Naade, som rækker ind i Eviigheden, at han senere sendte dem en Mand som den udmærkede Samuel Marsden og efter ham Flere, der allerede i stort Mon havde udbredt det hellige Ord blandt dem og gjort det kjær for dem, forinden de kom i verdslig Berørelse med Europæerne. Dette viser sig saameget klarere derved, at de, der efter Missionærerne nedsatte sig i Landet, hørte til den kultiverede Slægts Udflugt; det var for en stor Del, ja hovedsagelig bortstrømte Matroser og Fanger fra den engelske Straffekoloni i Australien, der førte et Liv paa Nyzjlands Kyster, som hørte til det vildeste, Historien kjender. De Indfødte havde saaledes allerede lært at nære Affky for Brændevinet, „det stinkende Vand“ — som det hedder i deres Sprog —, forinden der blev gjort Forsøg paa til deres Odelæggelse som tidligere til Indianernes i Nordamerika at skaffe det Indpas mellem dem, og hvilken Lykke var ikke det alene? Endnu den Dag i Dag har Folket i det Hele holdt sig fri for den fordærvelige Drik; det er kun enkelte Ulykkelige, der gaa og rangle i Byerne, som ere blevne Offere derfor, og det er en Kjendsgjerning, at Brændevinsdjævelen har en langt større Magt over Kulturens Børn i Landet end over de saakaldte Wilde.

Det var en særegen Kraft, som Gud lagde i Missionærernes Gjerning, saa det ikke var langt fra, at det hele Folk til et Antal af over 50,000 var indlemmet i det christelige Religions-samfund, da Strømmen af Mennesker fra England rigtig begyndte at vende sig mod Nyzeland, hvilket skedte omkring 1840. Det var omkring 1814, at Samuel Marsden, Nyzelands ældste Missionær, drevet af Anden gjorde sin første Rundreise i Landet, men Omvendelsesværket gik naturligvis i Begyndelsen langsomt. Ved det førstnævnte Tidspunkt var det næsten kun nogle gamle Høvdinge, saasom den grusomme Mauparaha, en Svøbe for det hele Land og Folk, der forhærdede ved Blodsudgydelse haardnattet vægrede sig for at laane en mildere Religions Forkyndelse sit Ore. Allerede i 1843 regnede man Menneskeæderiet for ganske ophørt, noget som vistnok for en stor Del havde sin Grund i, at Europæerne medbragte og forsynede de Indfødte med spiselige Dyr og anden naturlig Føde af Bertriget, som Korn og Poteter, men som Christendommens Indførelse paavifelig havde sin store, maaste den største Andel i.

Det var derfor ikke besynderligt, at den Stræf, hvor med Europæerne i Begyndelsen havde betragtet de vilde Kannibaler, eftersom disse forbandtede sig til fredelige Mennesker, tabte sig og tilsidst veg Pladsen for et meget udbredt Samkvem. Maorierne, allerede før et agerdyrkende Folk, slog sig med adskillig Kraft og Flid paa Dyrlingen af de almindelige europæiske Kulturbærter, som Hvede, Mais, Poteter og lignende. Den eiendommelige nyzelandste Hør, der tilberedes af Bladene af en vis Plante, blev en vigtig Byttegjenstand mellem dem og Europæerne. De Indfødte begyndte at drive en temmelig udstrakt Kystfart, de byggede sig Skibe af europæisk Bygningsmaade og solgte sine Agerdyrkningsfrembringelser mod europæiske Industriartikler. Paa sin Side begyndte Euro-

pæerne at knytte sig nærmere til Landet end de i den første Tid havde gjort, da de væsentlig kun havde drevet paa Sælhund- og Hvalfangst, og til sin Skjændsel paa Udførsel af dræbte Krigeres Hovedskaller, som det engang var en Mode for Videnskabsmænd og nyfigne Folk at anstaffe sig. De kjøbte nu Jord af de Indfødte, dels enkeltvis, dels gennem Selskaber; hvor Bosættelsen var størst, opstod smaa Byer, som Auckland, Nelson og Wellington, og der herskede i Regelen en skjøn Endrægtighed mellem begge Parter, der kun engang blev afbrudt, da Kolonisterne i Nærheden af Nelson vilde tiltvinge sig Land. Maorierne paastjønede tilfulde Betydningen af de aandelige og timelige Belgjerninger, som Europæerne havde medført, de begyndte at sætte Pris paa at erhverve Penge og Gods ad fredelig Wei, og ønskede af Hjertet, at Forholdet maatte vedblive som det var begyndt. De anede ikke dengang, at Europæerne ville trænge sig frem og have Magten overalt, hvor de komme, at de i sin Fremgang ikke saa let kunne standses, naar de engang have faaet Indpas, og at det var umuligt, ialfald for de underlegne Indfødte, at sige: „hertil og ikke længere.“ Maorierne vare lykkelige, saalænge de kunde drage Hovedfordelen af Handelen med Europæerne — Pakahaerne, som de kalde dem — og saalænge som disse holdt sig inden snævre Grændser i nogle smaa Anlæg langs Kysterne; da de begyndte at erhverve sig mere og mere Land og Nyzjlands Jord deltes mellem begge Parter, saa det saa ud, som om den gled bort under dens gamle Giere, da blev det et helt andet Forhold.

Det var i Følelsen af Samtjemmets Betsignelser, at Nordøens mægtigste Høvdinge i Aaret 1840 sammentraadte med den engelske Regjerings Befuldmægtigede for at underhandle om Nyzjlands Forbindelse med England. Underhandlingerne førte til den bekjendte „Traktat af Waitangi“, saa kaldet efter Stedet, hvor den blev sluttet.

Herved forpligtede de tilstedeværende Høvdinger sig paa egne og samtlige Høvdingers Begne til at overdrage Souveræniteten eller det politiske Overherredømme til Dronningen af England, medens denne forbandt sig til at anerkjende de indfødte Stammers Eiendomsret til Jorden, saa at ikke et Stykke Land skulde kunne gaa over fra nogen af disse til nogen Europæer, uden at denne havde erhvervet det ved Kjøb.

Man kunde ikke vente af de Indfødte, at de skulde være Politikere, og det var derfor naturligt, at de udelukkende glædede sig over den Forsikring, de havde modtaget om ikke at blive tvungne til mod sin Villie at afgive sit Land, et Tilsagn, som virkelig ogsaa havde en stor Betydning, især naar man ser hen til, hvor samvittighedsfuldt det til Englændernes Vre er blevet overholdt i Stort som i Smaat, og hvorledes det er gaaet andre svagere Stammer, der efterhaanden ere blevne fordrevne fra sine Hjemsteder og skudte ud i Orkenen. Indrømmelsen var saameget større, som meget af det Land, Englænderne saaledes erklærede ikke at ville røre uden Maoriernes gode Villie, ikke var dyrket, ofte ikke engang kunde siges at være i Nogens-Brug eller til Nogens Gavn. - Og dog kan det med nogen Ret siges, at det øde Land ikke bør være Gjenstand for Nogens Eie, saaat det udenvidere bør kunne tages i Besiddelse af den, der vil rydde og bearbejde det. Men hver Sag har sin Skyggeside, saaledes ogsaa denne. Lysiden, som er nævnt, viste sig snart og skinnede stærkt; men Skyggesiden var der, skjønt den i Begyndelsen fordetmeste blev ubemærket. Der var dog enkelte skarpsindige Høvdinger, som anede Faren, men hvis Røst ikke blev hørt. Faren var den, at de Indfødte overgav Landets Uafhængighed til den engelske Stat. At give Slip paa denne Herlighed er ikke mindre en Daarlighed i uciviliserede end i de mest fremskredne Lande, den er unægtelig

den første Udførelsen blandt alle et Folks Skatte. Taber af den søstes jo ikke stort i Begyndelsen, tværtimod bidrog Landets Undergivelse under England i høi Grad til at bringe Fred tilveie mellem de forskjellige Stammer og til at frembringe en ordnet Tilstand. Men det blev desto mere søleligt senere hen, at Friheden var solgt mod Tryghed og Ro, en større Rettighed solgt for Anerkjendelsen af en mindre. Vel var det saa, at de Indfødte kunde vægre sig for at sælge sit Land og saaledes holde de Fremmede ude, men dette kunde kun den Enkelte gjøre inden sit Omraade. Naar der nu alligevel fandtes dem, der solgte, og Antallet af dem blev stort og Landet saaledes illedestominde gik over til Kolonisterne ad frivillig Wei, hvad Middel havde man saa derimod? Ene og alene at modsætte sig saadant med Magt. Men nu var man bleven engelske Undersaatter, og Anvendelsen af saadan Magt blev straffet, ja straffet som Oprør mod Statens Overhoved. Nei Friheden var tabt, og de, der i saadant Tilfælde som det nævnte optraadte for at bevare de Indfødtes hævede Stilling ligeoverfor Europæerne, vare ved det Skete forvandlede fra nationale Fortjæmpere til forfulgte Oprørere.

Det Tidstrum, som paafulgte Waitangi = Traktaten, var det mest lysende i Nyzlands Historie, som i andre Dele, saa ogsaa naar man betragter dets Frugter for de Indfødte. Christendommens Indflydelse paa dem befæstedes; der opstod en Mængde Præster og Skolelærere af deres egen Midte, saa at man kunde inddrage den ene Missionspost efter den anden, og der reiste sig Kirker videnom blandt dem. I de indre Forhold udviklede der sig efterhaanden mere Orden ud af den tidligere Forvirring, de Indfødte fik sine egne Vvrigheder blandt sig og lærte til en vis Grad at nære Agtelse for Lov og Ret, som de saa stadigt saa udøvet af Kolonisterne paa dannede Mennekers Vis. De udvidede sine Hvede-, Potet- og Maismarker,

tillagde sig en umaadelig Mængde Svin, byggede sig Fartøier og tjente baade derved, ved Salg af oversflødig Land og paa andre Maader Penge. Mange forbedrede sin Klædedragt, afflaffede de gamle Hør- og Sivmætter, hvormed de havde bedækket sig, og anlagde europæisk Dragt. Enkelte opførte endog sine Huse paa europæisk Vis, men dette var rigtignok en Sjældenhed. Paa sin Side lærte Kolonisterne at omgaaes de Indfødte bedre, de fattede Agtelse for deres mange gode, tildels udmærkede Egenstaber og nærmede sig dem mere i det daglige Liv. Indvandringen af nye Kolonister var stor, og der udviklede sig en betydelig Velstand iblandt dem, grundet paa Agerdyrkning og Fædrift.

Saaledes gik det unegteligt synligt fremad, men samtidigt dermed udviklede der sig paa Bunden af Samfundet en anden Strømning, som tilsidst skulde komme op paa Overfladen og styrte saameget af det Bundne omkuld. Det er Landspørgsmaalet, jeg mener, som tog en saa farlig Vending. Da de mere klarsovede af Maoriernes fik Dinene op for, hvormeget Land der umærkeligt og i Stilhed var gaaet ud af deres Besiddelse og over til de Fremmede, vaagnede deres nationale Følelse, og det med Styrke. De fandt, at de havde sovet sit Herredømme bort og bleve baade forstrækkede og forbittede over, hvad der imidlertid var skeet.

Der uddannede sig da et Parti, bestaaende af flere af de fornemste Høvdinge, hvis Formaal gik ud paa at bevare saameget af Maoriernes nationale Selvstændighed ligeoverfor Europæerne, som endnu kunde bevares. Det laarede sig en egen Konge, som i det Indre af Landet skulde have at raade over de Indfødtes Forhold til hinanden indbyrdes og at paase, at den nedarvede Jord blev i deres Hænder. Denne Konge førte Navn af Potatau, og han valgtes i 1858. Han hylledes paa et Sted, som

heder *Hangiambha*. Det nationale Flag førtes i Spidsen og havde til Mærke et Kors og tre Stjerner med Landets Navn i Midten. En af Stedets Beboere oplæste en Belkomsthilsen; 150 unge Mænd gav Kongen en Mustetsalve, de dannede to Linier, hvorigjennem han skred frem, og læste en anden Gebærsalve til hans Ære. En af de indfødte Lærere stod op og læste et Kapitel af det nye Testamente, Forsamlingen sang nogle Psalmevers, og der holdtes Bøn. Saaledes indviedes den første Maorikonge, og dermed havde i Grunden ogsaa den nationale Kamp modtaget sin Indvielse.

Det Parti, som saaledes opstod i det Indre af Landet, kom ikke til at tage nogen direkte Del i hvad der senere skede, thi denne Landsdel var ved selve sin affondrede Beliggenhed forholdsvis godt beskyttet mod Englændernes Indtrængen. Men den Sæd, som Partiet saaede, førtes ud over hele Nyzealand og modnedes der, hvor begge Folkestammer vare rykkede hinanden nærmere ind paa Livet. Paa Nordøens Vestkyst ligger Staden *New-Plymouth*, omgivet af et Distrikt, som for sin overvættede Frugtbarhed kaldes *Nyzealands Have*, og her var det, at Striden i 1860 brød løs. Nogle faa Maorier modsatte sig med Anvendelse af Magt Andres Landsalg til Europæerne. Koloniens Regjering vægrede sig for, som rimeligt kunde være under de givne Omstændigheder, at henskyde Sagen under Domstolenes Afgjørelse, og tilkaldte Tropper.

Kampen, der lidt efter lidt antog et større Omfang, saa den tilsidst omfattede omtrent en Halvdel eller mere af Nordøen, førtes med den største Forbittrelse ligesaa Begyndelsen af 1860 til Slutningen af 1866 eller i 6—7 Aar. Til den nationale Forbittrelse kom fra Maoriernes Side ogsaa en religiøs Bevægelse, som forværrede Forholdet. Endel forvirrede Mennesker blandt dem havde sat sig i Hovedet, at den nye Gud, som de havde lært at

fjende, ikke kunde være den sande, siden det under hans Herredømme var gaaet saa tilbage med Maoristammen; de vendte sig derfor fra ham og tilbød en Gud, som de selv gjorde, Maoriguden. Man ser, hvorledes disse forvildede Menneſker af Fædrelandskjærlighed forledeſes til Krafald fra Christendommen. Snærmerne kaldtes Hauhans-Sekten og fik ikke saa Tilhængere. Nu var det langt fra Alle, der stode i Baaben mod Europæerne, som lod sig forlocke fra Troen paa den sande Gud, men ikke desto mindre kaldte Kolonisterne ofte alle sine Fiender med Navnet Hauhans, der blev ligesom et Skjældsord. Kampen førtes af-veklende i Taranaki paa Vestkysten, i Waikatodalen paa Dens Midte og paa Østkysten, hvor nogle Indfødtte i religiøs Ophidselse overfaldt Missionæren Volkner og lod ham hænge. Kolonisterne førte Krigen med engelske Tropper, som de imidlertid selv betalte. Disse hørte til den regulære (eller regelmæssige) Hærstyrke og kommanderedes af anseede Generaler. De vare derhos sine Modstandere overlegne ikke alene i Krigskunst, men ogsaa i Antal. Det var derfor ganske naturligt, at de Indfødtte tilsidst maatte bukke under. De kjæmpede med Fortvivlelse og hvor de selv kunde vælge Kamppladsen med stor Dygtighed, det maatte selv deres Modstandere indrømme, men Overmagten var for stor. I denne Syvaarskrig tabte de ikke blot en Mængde Menneſker, Kvæg og andet Løssøre, men de mistede ogsaa en stor Del Land, som Seierherreterne erklærede for forbrudt og som de derfor inddrog eller som det heder konfiskerede. Ja i Virkeligheden havde de tabt endnu høiere Goder. Den forbittede Kamp havde i det Hele taget ført dem tilbage i Civilisation. Den havde kaldt meget af deres gamle Blodtørst tilbage; selv om det ikke er sandt, haad man vilde paasta, at de atter vare begyndte at fortære sine fangne og faldne Modstandere, — der mangler ialfald Beviser herfor — saa er det dog vist, at de oftere

misshandlede Fanger, Døende og Døde paa den grusomste Maade. Krigen havde fremdeles bidraget til at nedbryde, hvad Missionærerne igjennem Narrætter under den store Hedningevens Førelse havde opbygget, saa at Flere endog vare blevne mere fiendske mod Christus og Christendommen, end om de aldrig havde kjendt dem. Endelig havde Striden eller den Maade, hvorpaa den fra Englændernes Side ofte var bleven ført, indgivet de Indfødte Foragt for den Civilisation, som hine unægtelig førte med sig; det var mere end engang, at Europæerne usødig satte Ild paa de Indfødtes Landsbyer og opbrændte alt Levende, som fandtes i dem, og det forargede de Sidste, som ere saa strænge i Overholdelsen af Sabbaten, i høieste Grad, at Englænderne, som havde været deres Læremestere i dette Stykke, under Krigen ikke engang paa Herrens Dag vilde afstaa fra at øve Vold og gjøre Ondt.

Forsøvrigt er det at mærke, at Europæerne ikke havde været alene om at bekjempe de Indfødte; de vare blevne hjulpsne af et ikke lidet Antal af de Indfødte selv, der i Forbindelsen med Europæerne fandt saa store Fordele dels for sig selv dels for sit Land og Folk, at de meget mere ønskede denne Forbindelse Fremgang, end at den skulde formindstes eller sønderrives. Disse kalde Englænderne *friendly natives* : venstabelige Indfødte. Imidlertid havde de allerede under denne Krig erfaret og skulde senere endnu mere saa Dinene op for, at de saakaldte „Venstabelige“ ofte vare lunkne Venner, stundom endog skjulte Fiender, og at snart Trykket af deres Landsmænds Magt, snart opflammende Nationalitetsfølelse, snart Egennyttens hurtig kunde forvandle dem til Modstandere.

Den nærmeste og mest isinesaldende Følge af den nys omtalte Krig var, som før berørt, Inddragelsen af en større Del Land, tilhørende de Overbundne. Der kunde visseelig fra Retfærdighedens Standpunkt ikke siges noget imod, at

Seierherrerne gik frem paa denne Raade. Det var i Grunden en naturlig Raade at straffe aabenbare Oprørere paa. Vel var der Adskillige, som saaledes tabte sin Eiendom, uden at de havde taget nogen Del i Opstanden og som derfor led uforstyldt, men under et almindeligt Oprør kan man ikke se hen til, hvorvidt de Enkelte have været med eller ei, Ansvarret maa falde paa Alle. Derimod kom det temmelig snart til at vise sig, at om det var retfærdigt at handle saa, saa var det ikke klogt. Sagen var, at det ikke var nok at fratage de fiendtlige Indfødte hine Landstrækninger, men at de for at beholdes af Europæerne ogsaa maatte forsvares med væbnet Haand, naar det skulde blive nødvendigt. Efter Krigens Tilendebriugelse drog de engelske Tropper bort, og hele Landets Forsvar mod de Indfødte blev anbetruet en liden Skare af Mænd, der hørte hjemme i Kolonien og hvoraf de Fleste ikke havde gjort nogen ordentlig Krigstjeneste. Blandt disse tog man endel og satte dem til at passe paa de konfiskerede Landstrækninger; man gav dem til Løn for deres farlige Tjeneste Landet selv til Eiendom og opførte desuden nogle Skanser og lignende smaa Befæstninger. Men disse military settlers (i: militære Nybyggere) vare aabenbart for saa og spredte, og deres Poster saa langt fremstødte mod det Indre af Landet, at de i Tilfælde af Angreb fra de Indfødtes Side ikke let kunde saa Understøttelse af Kolonisterne fra Kysten, hvor disse fornemmelig bo og bygge. Vare disse saa Mænd paa sine Uria poster saaledes, naar det rigtig gjaldt, ude af Stand til at yde Fienden nogen virkelig Modstand, saa vare de dog, der hvor de vare satte, altid et tirrende Syn at se til for Landets forrige Giere, og de maatte ved sin aabenbare Svaghed stedse ligesom indbyde disse Sidste til Forsøg paa at tage det Tabte tilbage. Man begik saaledes den Feil at udfordre uden at have Magt til at modtage Udfordringen paa en

værdig Maade. Man vil sige: „Var da ikke de Indfødte overbundne og havde man da saameget at frygte?“ Jo, overbundne vare de, men ikke underkuede, de vare overvældede af Magten, men de havde Kraft til at reise sig igjen, og da Magten, med andre Ord, de engelske Tropper, var borte og Kolonien overladt til sine egne svage Stridskræfter, reiste de sig ganske rigtigt. Det første Angreb blev rettet mod de konfiskerede Distrikter, hvis Besættelse stadig havde været de Indfødte en Torn i Diet. Dermed begynder det sidste Afsnit i Nyzealands Historie, som jeg nu kortelig skal omhandle.

Forinden jeg beskriver Krigens almindelige Gang, maa jeg med faa Ord minde om Sagernes Stilling, da den udbrød. Den indfødte Befolkning delte sig i tre Grupper. Den første, der udgjorde det krigførende Parti, var den mindst talrige, ja rent en forsvindende Del mod det hele Maorifolk, men den var til Gjengjæld besjælet af et glødende Had mod Europæerne. Den anden Gruppe var det gamle Kongeparti eller det, som sluttede sig om Maorikongen, nu Potatau den Anden, der boede i det Indre af Landet høit oppe i Waikatodalen. Denne Afdeling holdt sig vistnok udenfor Kampen, men den var beredt til at træde i Strid og viste Europæerne en Holdning, der betød saameget som: „Lad os kun i Fred eller det bærer galt afsted!“ Kongen vilde ikke ligefrem anerkjende det krigførende Parti som berettiget, men der er nok liden Tvivl om, at han hemmelig opmuntrede det. Forøvrigt var hele hans Færd indhyllet i megen Dunkelhed, og man hørte mest kun om Drømme, han skulde have havt, der ikke spaaede Europæerne godt. Denne Gruppe var ellers meget stærk i Antal. Sidst kommer de „venstabelige Indfødte“, især bestaaende af dem, der boede i Nærheden af Europæerne langs Kysterne. Deres Holdning er før omtalt. Ofte kjæmpede de mod sine Landsmænd, men der

taltes ligesaa ofte om, at de underhaanden forsynede dem med Krigsfornødenheder. Europæerne vare til sit Forsvar nødte til ogsaa at væbne disse „Venstabelige“, men det var paatageligt, at Baabnene svandt hen imellem deres Hænder, og man kunde ikke skjønne andet, end at de gik over til de krigførende Indfødte. Antallet af disse venstabelige Maorier regnedes for meget stort, men det var, som sagt, en meget tvivlsom Støtte, Europæerne havde i dem.

Europæerne vare paa sin Side slet forberedte til at optage en ny Kamp. Det gik op i mange Millioner, hvad den sidste Krig havde kostet dem, thi de havde maattet betale for hver eneste engelsk Soldat, som var anvendt i Krigen; England laante kun Menneskene, Pengene gik ud af Koloniens Midler. Det unge Land med kun 200,000 Indbaanere, (de Indfødte naturligtvis fraregnede) var kommen i en frygtelig Gjæld, der sammenlignet med Folkemængden var større end de fleste europæiske Staters, og som satte Koloniens Udvikling saameget mere tilbage, som Næringsveiene i længere Tid havde været stærkt trykkede. Det var derfor forstandigt nok, at man, strax den sidste Krig var endt, lod de engelske Tropper gaa sin Vej. Men Koloniens Regjering burde paa samme Tid have sørget for Oprettelsen og Uddannelsen af en ny Hærstyrke, bestaaende af Koloniens egne Borgere, som rimeligvis ikke vilde have kostet saameget som de engelske regulære Soldater. Hertil vilde den have haft god Tid i det Mellemrum, som forløb mellem Slutningen af den forrige og Begyndelsen af den næste Krig. Den forsømte imidlertid dette. Den talte i høie Toner om, at den havde antaget en Politik, der gik ud paa, at Kolonien burde hjælpe sig selv, men den lod det staa hen med Ordningen af dens eget Forsvarsvæsen. Da Krigen kom igjen, stod den derfor med nogle faa halv regulære, saakaldte Militz-Tropper

(armed constabulary, bevæbnede Konstabler) imod den forbittrede Fiende. Den hvervede i Hast nogle usædvanlige Frivillige, som siden befandt sig at være meget brydsomme Soldater, og maatte endog tage tilfælde med de venstrelige Indfødtes Tjeneste, hvilke den meget mod sin Villie maatte give Baaben i Hænderne.

Paa Nordøens Sydbestkyst forberededes Fiendtlighederne i Midten af 1868 derved, at nogle af de Indfødtte, som havde mistet Land, overfaldt og dræbte enkelte af de militære Nybyggere, som Regjeringen havde stillet Eiendomme der. Dette syntes Regjeringen, at den ikke kunde lade gaa ustraffet hen, og satte en Del af sin lille Krigsmagt i Bevægelse for at faa fat paa Forbryderne, men disse understøttedes igjen af sine Landsmænd, og snart var atter Krigen i fuld Flamme. Det var paa denne Del af Øen den 20aarige Høvding Titokovaru, som ledede Opstanden. Han havde under den forrige Krig staaet i et godt Forhold til Europæerne og var vel kjendt af dem. Man hørte da intet Ufordelagtigt om ham. Sit Bekjendtskab til sine daværende Venner og især til deres Svagheder benyttede han nu godt til sin Fordel og blev dem en meget farlig Fiende, som de ikke vidste, hvad Ondt de skulde fortælle om. Han skildredes overalt som et frygteligt Uhyre, en Djævel i Menneskestikkelse, en Menneskeæder og lignende, ja der udsattes endog af Regjeringen en Pris af 5000 £ (22000 Spd.) paa hans Hoved. Han synes at besidde en stor Tillid hos Sine, saa ung han end er. Hvad der mangler disse Halvvilde, om man saa vil kalde dem, i Mandstugt, det erstattes ved Titokovaru's personlige Anseelse og den Hengivenhed, hans Kammerater nære for ham.

Paa Nordøens Østkyst, den anden Kampplads under den nærværende Krig, havde Krigen en besynderlig og uventet Oprindelse. Under den forrige Krig havde Re-

gjeringen ladet 150 eller 180 Fanger — Antallet angives forskjelligt — bringe over til en af de saakaldte Chatamsøer, der ligge langt ude i Havet i Øst for Nyzealand, men som dog regnes med til denne Koloni. Der vare de satte under Opsyn af nogle faa Soldater, men en smuk Dag i Juli Maaned 1868 overmandede de Bagten, bemægtigede sig en Skonner, som laa ved Den, seilede til Nyzealand igjen, gik iland paa Østkysten, hvor de snart fandt Forbundne, som forsynede dem med Levnetsmidler, satte sig fast der lige i Nærheden af de engelske Stæder og Landsbyer paa Kysten og viste sig at være besjælede af et voldsomt Had mod Englænderne, deres formentlige Undertrykkere. Her var det en Mand, kaldet Te Kuti, som førte Kommandoen, et Menneske, om hvem man efter alle Beretninger maa tro, at han er grusom og ond saavel mod de Fremmede som mod sine Egne. Men han er en raff og virksom Mand, som snart er her, snart der, og som i et Nu styrter sig over sine Fiender paa det Punkt, hvor de ere mest værgeløse. Kampen der ligner mere Jagten paa Røverflokke, saaledes som man kjender den fra det sydlige Italien i en ganske ny Tid, end en regelmæssig Krig.

Man vil forundres, naar man hører, hvor smaa Stridskræfter der paa begge Sider kjæmpe med hinanden, og man vil neppe værdige det Hele Navn af Krig. Te Kuti's Stridsmagt kan maaske anslaaes til 300 og Titokobaru's til 400, det maa ansees for Høiden. Europæernes er vel adskillig større, især naar man regner de venstabelige Indsødte med, som understøtte dem, men selv med dem overstiger den neppe 1500. Kampen har ogsaa lige til den sidste Tid været indskrænket til ubetydelige Stræninger, sammenlignet med hele Nordens Overflade.

Man maa i det Hele taget sige, at Striden er bleven ført meget ufordelagtigt for Europæerne. Bigetil Forfatteren af disse Linier forlod Nyzealand, hvilket var i Slut-

ningen af Januar Maaned dette Aar, og endnu en Tid længere lykkedes det Titokovaru med sin Haandsfuld Mænd efterhaanden at tage hele det konfiskerede Land paa Sydvestkysten tilbage, ja han gif endnu videre og truede blandt andet en af Kolonisternes større Stæder der, Wanganui kaldet, med flere tusinde Indvaanere. Europæerne bleve trods enkelte glimrende Bedrifter drevne tilbage til henimod Hovedstaden Wellington, og Befolkningens Rædsel var umaadelig. Paa samme Tid svævede man paa Østkysten, navnlig omkring Byen Napier, i den dødeligste Angst for Te Kuti, hvis Vilddhed var noksom kjendt og følt, især i de mere fremstødte Nybyggeranlæg, hvor Folkene boede spredte og deres Antal var lidet. Enkelte Settlementer, som disse Anlæg kaldes, bleve ganske oprevne. Distnok har Titokovaru i den senere Tid ifølge Bladefterretningerne fra Nyzealand trukket sig tilbage, efterat han har forstyrret Settlementerne og Befæstningerne i det erobrede Distrikt, men han har gjort det frivilligt, sandsynligvis ene og alene fordi Vinteren, der selv her altid har lidt at sige, har gjort det mindre byggeligt for ham at staa i Feldten. Man ved, han er strax bagenfor, og fremdeles beredt til at slaes. Noget værre er det gaaet Te Kuti med hans hjemløse Følge; han er snarere jaget til det Indre af Landet, men der gaar han nu omkring, ophidser den krigslystne Ungdom og er maaste med Vaaren, der her begynder i September Maaned, atter optraadt i Feldten.

Det Værste er imidlertid, at en Del af de europæiske Tropper tilsidst har gjort Mytteri; det var dem, som bleve sendte for at opsnappe og tilintetgjøre Te Kuti og hans Følge. Daarligt forsynede, lidende under Winterveiret, der, om ikke koldt, saa dog er meget regnfuldt og ublidt, allerede før misfornøiede, førtes de gennem ubei-
somme og fjeldrige Strækninger, bevorede med tæt Skov, til det Indre af Landet, vidende om, at selve Anførerne

misbilligede Foretagendet. Dette blev dem formeget, og de vægrede sig for at gaa videre. Regjeringen syntes paa sin Side, at det Skete var formeget for den. Endstjønt Fienden paa begge Hold havde veget tilbage, opgav Regjeringen nu Tanken paa at føre Krigen til Ende med det Slags Tropper, den havde til sin Raadighed; den fik maasse Dinene op for, at den havde forsømt at fikre sig en ordentlig Krigsmagt, førend den indlod sig paa Krig. De ledende Mænd i Styrelsen gik af fra sine Poster, nye Ministre antoges af Koloniens Gubernør, og disse besluttede paany at ansøge om Hjælp af engelske Tropper, paa samme Tid som de bestemte sig til, forsaavidt det stod til dem, foreløbig at standse Krigen's Gang ved at opgive Besættelsen af de omtvistede Strækninger.

Saaledes staa Sagerne nu. Begge Parter have hver paa sin Maade trukket sig tilbage fra Krigsstuepladsen, men medens de Indfødte hovedsagelig have gjort det med sin gode Villie, er det kun skeet nødtvungent fra Europæernes Side. Maorierne have med Rette fremdeles den samme Tillid til sig selv, medens Europæerne ere modløse og have maattet opgive Tanken om at hjælpe sig selv ud af Kniben. Endelig er Nederlaget saameget større for de Sidste, som man maa sige, at de i Besiddelse af alle Civilisationens Hjælpe midler burde have vundet en let og hurtig Seier over en liden Hob af halbvilde Stammer.

Hvorledes er det egentlig gaaet til, at Udfaldet er bleven saa uheldigt for Kolonisterne? Det kan man vel spørge om, naar man sammenligner Maorifolket, der kun tæller en 30,000—40,000 Mennesker, med de 80,000 Europæere, altsaa over det dobbelte, som bo paa Nordøen alene, og som ere blevne understøttede med Penge fra den hele Koloni, der tæller over 200,000 Indvaanere. Marsagerne dertil ere forskjellige. For det Første indlade de Indfødte sig sjældn paa Kamp i aaben Mark, hvor

Krigskunstens Regler kunne komme til fuld Anvendelse, thi der kunne de være temmelig sikke paa at blive slagne. Derimod finde de sin Regning ved at lokke sine Modstandere ind i de tykke Skove, hvor de kjende hvert Punkt nøie og vide at benytte sig af enhver Fordel, som Stedforholdene frembyde. Nu er Landet saaledes beskaffent, at strax man forlader den aabne Kyststrækning, begynder den tætte og høilændte, stundom næsten uigjennemtrængelige Skov. Fra denne kunne de Indfødte hurtig og pludselig overfalde ethvert befæstet Punkt paa Lavlandet nedenfor, medens det stedse har været vanskeligt for Europæerne at komme sin Fiende inde i Tykket paa Livet, uden at denne har mærket det; thi Marschen gaar langsomt der for den, som ikke er desmere kjendt, og Ingen kan komme Maorien nær i ilfomme, skjulte Bevægelser. Det var, da Europæerne paa den anførte Maade saa idelig foruroligere nede paa Slettelandet, at de saa sig nødte til gradvis at opgive det. — Videre havde Maorierne sine Speidere overalt i den fiendtlige Hær, ikke mindst blandt de „venstabelige Indfødte“, der sværmede omkring Europæernes Leire, paa samme Tid, som Aviserne ved utidige og utilbørlige Meddelelser staffede dem mange nyttige Oplysninger. Maorierne selv kunde derimod fuldstændig stole paa sine Egne, de kjendte enhver af sine Stridsmænd tilbunds. Endelig kommer den Grund, som tilsidst skulde vise sine fordærvelige Virkninger saa aabenbart, nemlig Mangelen paa Mandstugt blandt de europæiske Tropper. Det var ikke alene mod Slutningen, at denne Mangel var tilstede, om den end da fremtraadte stærkere end før. Der gik gjennem Hærens Menige en stadig og høitstet Misfor- nøielse med de Overordnede, som i betydelig Grad lammede Krigsmagtens Foretagender og opmuntrede Fienden. Det Liv, som Soldaterne, navnlig de Frivillige, førte, var heller ikke altid saadant, at det befordrede den Narvaagen-

hed og Paapasselighed, som ligeoverfor saadanne Fiender som Maorierne er saa nødvendig. Drukkenstab var nemlig saare udbredt blandt Tropperne, medens der aldrig hørtes om noget lignende hos de Indfødte. Det var en Selvfølge, at Officererne og især de Oberstkommanderende maatte bære Skylden for det bedrøvelige Udfald, men der synes for den upartiske Betragter at være liden Grund til at lægge Ansvar et over paa dem. Forresten være det sagt, at Kolonisternes Tropper ligesaavel som de Indfødtes Skarer, naar det kom til Træfning, kunde slaaes udmærket; men dette kunde lidet hjælpe, naar Krigsførelsen i det Hele var saa ufordelagtig for de Første.

Paa hvilket Standpunkt i Civilisation staa de Indfødte paa Nyzealand nu? Til Belysning af dette Spørgsmaal er der meddelt Udskilligt i det Foregaaende. Det er sagt, at de med Undtagelse af de forholdsvis faa, som ere faldne fra i den senere Tid, alle ere Christne af Navn. Der er talt om deres ikke ubetydelige Agerdyrkning og Skibsfart. Der er nu — som ogsaa nævnt — mange, som klæde sig paa europæisk Vis, og Enkelte, som bo og bygge paa samme Maade. Deres Føde er bleven meget forbedret, Korn og Potetes samt af dyriske Næringsmidler Svin udgjør den hovedsagelige Bestanddel deraf. Vi skulle her tillægge, at der er mange, som baade kunne læse og skrive sit eget Sprog, medens det kun er faa, som forstaa og endnu færre, som kunne tale Engelsk, der er det almindelige Sprog i Kolonien. Velstand er ikke sjælden blandt dem, og der gives Enkelte, som maa kaldes Rigmænd. Der lever saaledes en Høvding, som i Jordafgifter af Land, der bruges af Kolonister, har en Indtægt af 20,000—30,000 Spd. aarlig. Den private Eiendomsret er nu, saavidt vides, tilfulde anerkjendt af dem; de have faaet sine egne Ørig-

heder, der afgjøre en stor Del af deres indre Retstvistigheder og Anliggender, og sine egne Præster, der forkynde Ordet blandt dem i deres simple Kirker og Boliger; Egtelshabet bliver i Medfør af Christendommen betragtet som heiligt, men desværre er nok Livet ikke ganske stemmende med Anstuelſen; thi de løse Kjønſforbindelſer, ſom i for-dums Dage udgjorde Regelen, ere, paaſtaaes det, endnu ikke ſjældne, og en Maori forſtyder ſnart ſin Huſtru, naar hun ikke opfylder alle hans Forventninger, iſær med Henſyn til Afkom. Det er endelig bleven ſagt, at Exempler paa Menneſkeæderi endog i den ſenere Tid ere forekomne, men herfor mangler der, ſaavidt jeg har kunnet ſkønne, ligefremt Beviſ, ihvorvel det er ſikkert nok, at de Indfødte ſom Seierherrer oftere have miſhandlet ſine Offere grufomt. Offentligt Liv er ikke ſynderlig kjendt inden deres egen Midte, da den politiſke Magt udelukkende maa ſiges at være i Europæernes Beſiddelſe. Forſaavidt de have ſtilt ſig fra diſſe, have de dog oftere haft ſine egne politiſke Møder, eller, ſom de heder, renangas, hvor der i Regelen har herſket en ſtørre Ro, Sindighed og Orden, end man ſkulde have ventet. Europæerne have paa ſin Side gjort en Begyndelſe til at inddrage dem i ſit offentlige Liv, idet de have aabnet tre Pladſe i Koloniens lovgivende Forſamling for dem. Dette er imidlertid for lidet til at kunne have nogen Betydning. Selv de mere Oplyſte af Maorierne ere heller ikke endnu ſaavidt fremſkredne, at de kunne ſkønne Rigtigheden af, at Landet, ſom det gjør, ſkal ſtyres af værlende Forſamlinger, endnu mindre af Miniſterier eller Statsraader, ſom ſtaa eller falde, efterſom de regjere efter den lovgivende Forſamlings Onſke eller ei. De ville kun beherſkes af een enkelt Perſon, ſom uforandret bliver paa ſin Pladſ, og ſynes ikke om, at de ſnart blive regjerede paa en, ſnart paa en anden Maade. De foretrække med andre Ord en Styrelſe, ſom bliver ſig ſelv lig, fremfor en

fri Forsatning. Hertil have de forøvrigt ogsaa fra sin Side al Grund, da der ikke kan være Tale om, at de skulde kunne faa nogen synderlig stor Andel i den frie Styrelse, som Europæerne have indført mellem sig, og de saaledes lide under Frihedens værste Ulemper uden at nyde dens store Goder.

Efter denne Skildring af det Udviklingstrin, hvorpaa Maorierne for Tiden staa, vil man vel betænke sig paa at benævne dem „Wilde“, i hvorvel det maa indrømmes, at de have adskilligt tilbage baade at lære og at glemme, forinden man kan stille dem ved Siden af nogen af Europas civiliserede Folkelag.

Det Spørgsmaal fremstiller sig i Forbindelse hermed: Kunne Maorierne virkelig nogensinde naa frem til en fuldstændig og gennemgribende Civilisation? Eller er der ikke Hindringer, som ville gjøre dette umuligt? Spørgsmaalet er ofte opløst og vistnok i Regelen besvaret mod Maorierne, men jevnlige paa meget løse Grunde. Saaledes tager selv den anseede tyske Videnskabsmand Hochstetter ikke i Betænkning at paastaa, at de Indfødte, om ikke ved andet, saa dog ialfald derved have vist sin Uimodtagelighed for høiere Dannelse, at de ikke have kunnet lære Engelsk og især ikke den rette Udtale af det engelske Sprog. Dette skulde man næsten tro maa være sagt alene for at behage Engelse, saa latterlig er Ytringen. Fuldt saa taabeligt er det ikke, naar den samme Mand som et Bevis paa den samme aandelige Udygtighed anfører, at Maorierne af Christendommen ikke have lært andet end en stærk Bibelkundskab og en urimelig streng Overholdelse af Helligdagene; thi man kunde heraf, naar man ikke tog det saa nøie med hvad man tænkte, slutte, at hele Christendommens dybe Indhold for Sjælen og dens Virkning paa Hjertet stedse vilde blive dem fremmed, i hvilket Tilfælde det vistnok maatte siges at staa daarligt til med Civilisationen.

Men for det første er det langt fra, at al Maoriernes Gudsbjerkelse endog for Tiden indskrænker sig til den udvortes Skik at gaa slittig i Kirke om Søndagen eller til den Ting at kunne nogle Bibelfsteder udenad; at de allerede have formaaet at overvinde eller formindste saamange gamle Laster, Forvildelser og hedenske Forestillinger, som de have gjort, leverer et talende Bevis for, at ogsaa Christendommens Aand har grebet dem dybt, thi de vilde i Sandhed ikke i kun 50 Aar have forvandlet sig fra de Vildeste af Bilde til de mest civiliserede af alle Iste-Europæere, medmindre mange af dem havde undergaaet den største af alle Forvandlinger, som ligger i Hjertets Omvendelse til Kristus. Og for det andet, om det var saa, at der i Maoriernes religiøse Liv endnu herskede saamegen Udvorteshed, saa er det derfor ingenlunde sagt, at dette skulde vedblive at være saa. Thi baade er det i sig selv naturligt, at en nyindført Religion i Begyndelsen fornemmelig virker paa Mængdens ydre Liv og Skik, uden at den strax formaar at trænge frem til Hjertet og Aanden, og al Historie lærer, at det virkelig pleier at gaa saaledes for sig. Hvorledes var det vel bevendt med vore egne Forfædres Christendom i det første Aarhundrede, efteraf de vare blevene „Christnede“, og hvorledes var det bevendt med vore nyere Forfædres protestantiske Tro og Liv, strax efterat Katholicismen var bleven afflaffet i Norge? Enhver, som kjenner lidt til vor Historie, ved, at Hedenskab og Katholicisme endnu en lang Tid bagefter var det herskende i Hjertet eller ialfald delte Magten derover med Christendom og sandt protestantisk Væsen. Skulde det derfor være saa, at Maorierne endnu ere daarlige Christne, saa tør man nok haabe, at saavel deres Bibellundskab som deres slittige Kirkebesøg og Læsning om Søndagene i Herrens Haand ville blive Midler baade til en bedre Christendom og dermed til en høiere Civilisation. Saa har man distet op

med enkelte Historier om, hvorledes det i et Tilfælde gik galt med et Møllebrug og i et andet med et Skibsrederi, som nogle Indfødte efter Europæernes Exempel begyndte at drive, og derefter sagt: „Her ser man, hvorledes de kun forstaa at forkvalle de Ting, som de tro at lære af Europæerne!“ Men saadanne enkelte Tilfælde bevise, selv om det dermed forholder sig saa, selvfølgelig intet imod den store Kjendsgjerning, at de Indfødte virkelig have lært saa uendelig meget af Europæerne, baade i Agerdyrkning og i Skibsfart som i andre Ting, at hele deres Stel derved har faaet et ganske nyt Udseende.

Saavidt Meddelelsen heraf bekjendt, er der ikke af Nogen bleven paapeget en eneste Omstændighed, som skulde lægge nogen afgjørende Hindring i Veien for, at Maori-erne engang skulle, som Folkesærd betragtet, kunne opnaa den samme Dannelse som Europæerne. Men vel er der en Ting, som kan komme til at umuliggjøre dette og som ialfald vil forsinke Fremskridtet, og det er Krigen mellem de Indfødte og Europæerne, om den skulde komme til at vedbare. Thi det er sikkert, at de aarelange Krigsforholde have sat Maori-erne meget tilbage i Fremgang, og man kan deraf slutte sig til Følgerne, hvis Fiendtlighederne ikke nu skulde ophøre. Dette er der imidlertid nu mere Grund til at haabe end nogensinde før. De nyeste Meddelelser fra Nyzeland gaa nemlig ud paa, at den engelske Regjering er bestemt paa at lade Kolonisterne hjælpe sig selv mod de Indfødte, og dette vil efter de sørgelige Erfaringer, som ere gjorte med Kolonisternes egne Tropper, sige det samme, som at de for en længere Tid ialfald maa standse med Fiendtlighederne og slutte Fred de med Indfødte, der staa under Vaaben. Det tør maaste endog haabes, at Kolonisternes Nederlag vil danne Begyndelsen til et nyt og bedre Tidsrum i Nyzeland's Historie med Hensyn til det gjensidige Forhold mellem de Indfødte og Europæerne. At de

Første da med sine ubestridelig gode Egener ville benytte sig af de fredeligere, for deres Udvikling mere gunstige Forholde til at gjøre et nyt og større Tiltag i Civilisation, er vel noget, som ikke hører til Usandsynlighederne.

I nogen Forbindelse med Spørgsmaalet om Maoriernes Anlæg for en høiere Dannelselse staar det Spørgsmaal, om der vil kunne opstaa en Sammensmeltning af de to Folkstammer, der nu bebo Nyzeland. Den Erfaring, man hidtil har haft, er ikke gunstig for Udviklingen af et saadant Forhold. Det er vistnok ikke saa sjældent, at Mænd, tilhørende den europæiske Befolkning, have giftet sig med Maorikvinder, eller udenfor Ægteskab have avlet Børn med dem. Men ligesom det for en ikke ringe Del er Mænd, der af Misfornøielse have forladt det europæiske Samfund, som have indladt sig i saadanne Ægteskaber, saaledes har det som oftest vist sig, at Afkommet (de saakaldte half-caste) med sine Følelser og sine Tilbøieligheder har fulgt Moderens Stamme, ja flere af disse Børn ere endog ligefrem optraadte som Europæernes bitterste Fjender. Denne blandede Stamme staar baade i naturlig og aandelig Begavelse høiere, end maaske baade de Indfødte og Europæerne gjør, men med de nationale Stemninger, som have vist sig hos den, kan man ikke regne paa, at den skal kunne komme til at danne et Bindeled mellem de to Nationer, der muligens engang kunde føre til nogen Sammensmeltning. Mærkes maa det ogsaa, at der ialfald kun er faare faa Exempler paa, at europæiske Kvinder have indtraadt i Ægteskab med Mænd af Maorifolket. Skulde en saaledes bestaaffne Tilnærmelse som den omhandlede ikke komme til at finde Sted, maa det derfor blive igjennem Maoriernes egen indre Udvikling, at et høiere Standpunkt i Dannelselse kan blive naaet af dem.

Det er hyppig bleven fremsat som en Paastand, at Maoristammen efterhaanden dør ud. Denne Forsikring er

bleven grebet med megen Begjærlighed af alle dem, der anse det som en giben Sag, ja som en guddommelig Styrelse, at alle saakaldte svagere Folkestammer ikke kunne vedligeholde sin Tilværelse ligeoverfor Europæerne. Der er ogsaa af den nyzelandiske Regjering bleven anstillet offentlige Undersøgelser om dette Forhold, og det kan ikke nægtes, at der i de Oplysninger, der ere fremstaffede, findes noget Spor til en Aftagelse af Folkemængden blandt de Indfødte. Men dels ere Undersøgelseerne kun indskrænkede til enkelte Distrikter, dels ere de nævnte Spor temmelig usikre. Mærkeligt er det ogsaa, at Folkeformindstelsen er funden at være begyndt, allerede forinden Europæerne satte sin Fod i Landet. Hvad Aarsagen dertil end kan have været, det fællelige Samkvem med Europæerne kan derfor ialfald ikke have været den første og egentlige Grund. Heller skulde man tro, at det forbedrede Levesæt, som har været en Følge af Samkvemet med Europæerne, skulde have en fordelagtig Indflydelse paa Stammens Livskraft. At de vilde Folkeslag i Australien, især i Tasmanien, ere aftagne stærkt i Antal, siden Europæerne begyndte at ned sætte sig der, er en bekjendt Sag; men der er her Tale om Stammer, som baade i Antal og Begavelse ere ganske anderledes svage end Maorierne.

James Hepburn, Jarl af Bothwell.

Jarlen af Bothwells og den skotske Dronning Maria Stuarts Historie er, lige indtil Slaget ved Corberry-Høien (15de Juni 1567) fjernede dem fra hinanden og tildels afgjorde Begges Skjæbne, saa nøje sammenknyttet, at en Skildring af den Enes Liv vanskeligt kan adskilles fra den Andens. Da imidlertid Maria Stuarts Historie har været et altfor rigt Emne for Digtere og Romanforfattere til ikke endog ad den Vej at være almindelig bekjendt, vil hendes sørgelige Skjæbne kun her berøres, forsaavidt det ikke kan undgaaes, og det Efterfølgende fornemlig dreje sig om den utydelige Jarls Historie, det den danske Professor Fr. Schierns historiske Undersøgelse af hans Anholdelse i Norge og Fængselsliv i Danmark lægges til Grund.

James Hepburn, Jarl af Bothwell, var født i Aaret 1536 eller 37. Faderen, Patrick Hepburn, var ogsaa Jarl af Bothwell, og hans Moder, Agnes Sinclair, tilhørte en af Skotlands berømteste Stætter. Forældrenes Ægtestab blev imidlertid opløst, og nu opdroges Sønnen hos sin Grandonkel, Biskoppen af Murray, men fik, siges der, kun en slet Opdragelse. Allerede i sit nittende eller tyvende Aar blev han ved Faderens Død ikke alene Herre til Bothwell-Castle, men efterfulgte ham ogsaa i de arvelige Embeder som Lord Storamiral af Skotland, Sheriff i Shirerne Berwick, Haddington og Edinburg, samt som Foged i Lauderdale med Hales-Castle og Chricton-Castle som sine Smaafæstninger, og var saaledes en af de mægtigste Adelsmænd i det sydlige Skotland. I Aaret 1557 træffes han som Medlem af det skotske Parlament, der samme Aar udnævnte de Kommissærer for Skotland, som næste Foraar overvar den unge, i Frankrig opdragne,

Marie Stuarts høitidelige Formæling med den franske Thronarving. Han var dengang, trods sin unge Alder, bleven udnævnt til Befalingsmand (Lieutenant general) over de sydlige skotske Grændseegne og til Høvedsmand paa det herliggende Hermitage-Castle.

Ligesaa sin første Færd af og hele sit Liv igjennem viste han sig som en Fiende af den engelske Regjering og det engelske Parti i Skotland, og, skjønt opdragen i den protestantiske Tro, stillede han sig i enhver Krig og enhver Strid paa Regentindens — Jakob den Femtes Enke, Maria af Guises — Side, hvem han viste store og vigtige Tjenester. Ved dennes Død 1560 drog han til Paris, hvor han nylig havde opholdt sig som Sendemand, og forblev der, indtil Maria Stuart, ved sin Gemals, Frants den Andens pludselige Død, som attenaarig Enke vendte tilbage til Fædrelandet.

Bothwell fik nu sin Belønning. Han blev udnævnt til Medlem af Statsraadet og nød megen Gunst; men endskjønt Dronningen, for at forebygge Forstyrrelser af den offentlige Ro, havde formaaet hans bitreste Advindsmænd, James Stuart (Marias Halbroder) og John Cockburn, Baird af Ormiston, til at forpligte sig til ikke at fejde mod Bothwell, saa var dette til ringe Nytte, og de blodige Stridigheder, som i saa høj Grad karakteriserede det skotske Aristokrati, vedblev ligesuldt at svække det ulykkelige Land, idet heftige Optøjer og Fejder jævnlig fandt Sted endog paa selve Edinburgs Gader.

Hvor lidet end Bothwells Karakter i sig selv synes at kunne vække nogen dybere Interesse, saa var der dog et Øjeblik, hvori selv Skotlands berømte Reformator, John Knox, sees at have vist ham en særegen Deltagelse. En personlig Sammenkomst fandt Sted mellem disse to Mænd, hvorved Knox bragte det dertil, at den stolte Jarl lovede at forlige sig med sine Fiender. Forsøget derpaa mislykkedes imid-

Iertid aldeles, idet en af disse, Jarlen af Arran, som kort efter pludselig angrebes af en Sinds sygdom, nu i sin forvirrede Tilstand beskyldte Bothwell for at skulle have ifinde at overrumple Dronningen og bortføre hende til Borgen Dumbarton samt rydde hendes Halbroder og andre af hendes altfor indflydelsesrige Raadgivere af Rejen. Stjont Knox, til hvem Jarlen af Arran allerførst havde henvendt sig, advarede Murray om at han var bleven affindig, greb denne dog den altfor velkomne Leilighed til at fængsle Bothwell. Jarlen undkom imidlertid og forenede sig nu med andre af Murrays Fiender, men ansaa sig kort efter ikke sikker i Skotland og indskibede sig for at sejle til Frankrig. Storm og Uvejr drev ham imidlertid til Hollyden, hvor han blev stanset og fængslet af Elisabeth, til hvem Murray havde henvendt sig, og som ikke tog i Betænkning, at lade den skotske Pair, som i Fredstid var tyet ind til engelske Kyst, som Fange bringes til London. Her forblev han under Bevogtning over et Aar, indtil det omsider lykkedes Maria Stuart, til hvem Bothwells Moder og øvrige Familie henvendte sig, ved selv at gaa i Forbøn hos „sin gode Søster af England“, at opnaa, at denne hendes højtelskede Tjener maatte fortsætte Rejsen til Frankrig. Ved det franske Hof sørgede hun ogsaa for at forskaffe ham en Plads i Spidsen for den skotske Garde, som siden Ludvig den Ellevtes Dage havde været en nedarbejdet Bestanddel af de franske Kongers Krigsmagt.

Dog Bothwell var en altfor rastløs Mand til længe at kunne finde sig i det ubirksomme Liv i Frankrig. Efter et Par Aars Forløb vendte han atter tilbage til sit Hjemland, hvor han først besøgte sin Moder og senere uroligt flakkede om, overalt forfulgt af Murray, som fremdeles var hans dødelige Fiende. Denne lod ham nu stævne til at forsvare sig mod den affindige Jarl af Arrans Anklage og sin Flugt fra Fængslet. I Begyndelsen svarede han

intet paa Stebningen, men sendte dog tilsidst en af sine Slægtninge til Hoffet med Forsikringer om sin Ustyldighed og en Protest imod, at hans Fraværelse skulde udlægges anderledes end som en naturlig Skyhed for at optræde mod saa mægtige Modstandere(!). Samtidig hermed undveg han nu atter til Udlandet.

Jarlen var imidlertid ikke langt fra Skotlands Kyster, da Dronningen yttrede sin Misnøje med de heftige Forsølgelser imod ham, og tilsidst lagde sig imellem Rettens videre Fremstriden. — Faa Dage efter var Bruddet mellem Maria Stuart og Halvbroderen fuldstændigt. Hun saa nu, sagde hun, at han vilde sætte Kronen paa sit eget Hoved; — det var ikke for hendes Skyld han forfulgte Jarlen, der tidligere havde vist sig som hendes tro Under-saat, men for at tilfredsstille sit eget Had og sikre sig imod en mægtig Fiende.

Under Murrays Oprør 1565 blev Bothwell atter, trods alle hans Fienders Modforestillinger, tilbagekaldt af Maria, der imidlertid var bleven formælet med sin Fætter, Henrik Darnley, og venlig modtagen af Dronningen. „Hans Flugt fra Borgen i Edinburg uden Tilladelse“ — andet var der naturligvis ikke Tale om — tilgav hun ham og gjengav ham paany alle hans tidligere Stillinger og Embeder, ja endog hans Plads i Statsraadet, hvor hans Indflydelse snart blev isjnefaldende. I Forening med Jarlen af Lenox blev han Hovedansfører for Hæren, som Maria og Darnley personlig ledsagede, og fik senere det Hverv, at vaage over, at ikke Oprørerne, som vare tyede til England, vakte nye Uroligheder i de skotske Grændseegne.

Stormfuldt som Bothwells politiske Liv havde været, var ogsaa hans private. Der kan siges, at i dette afspejler sig Skotlands Wildhed, med et stærkt Afpræg af det seltende Aarhundredes Sæder i Frankrig, skjønt det jo ikke maa oversees, at vi kun have Skildringen af hans Ung-

domskiv fra hans bitreste Fiender. Hvad hans private Forbindelser angaar, saa kjender man af Navn tvende Kvinder, til hvilke han en kort Tid har været knyttet under sin ustadige Omflakten. Den ene er Jane Beaton, Lady Buccleuch, med hvem han skulde have været forbunden ved Trolovelse, en Pagt, der imidlertid i Skotland ikke grundede noget gyldigt Egteskab. Den anden er Anna, Datter af den norske Adelsmand Kristoffer Trudsen, Herre til Sem og flere Gaarde i Bergens-Stift. At hendes Bekjendtskab med Bothwell maatte være tidligere end dennes Tilbagekaldelse til Kampen imod Murrays Oprør, sees deraf, at hun allerede 1565 blev omtalt af sine Landsmænd som „Skottefruen.“ Hvad enten Bothwell har gjort Bekjendtskab med hende paa et tidligere Besøg i Norge — hvorom dog aldeles intet vides — eller han, som vel er sandsynligere, skulde have truffet hende under et Ophold paa Høtlandsøerne, hvor hendes Fader maaste kunde have haft Ejendomme, maa lades uafgjort. Nok er det, at hun senere bittert klagede over hans Troløshed, hvortil hun da ogsaa havde god Grund.

Det var nemlig ikke længe efter hans sidste Tilbagekaldelse til Fædrelandet, at Jarlen, uden Tanke paa sine tidligere Forbindelser, besluttede sig til en ny Forening. Han ægtede nu i sit tredivte Aar „en god, ærbar og dydig Kvinde“, den tyveaarige Lady Jane Gordon, med hvem han var fjernt beslægtet. Vielsen fandt Sted i det kongelige Kapel i Holyrood, og Bryllupsfejsten, der fejredes med stor Pragt, med Turneringer og Hidderspil, varede i fem Dage.

Kun femten Dage efter dette Giftermaal indtraf den skjæbnsvangre Katastrofe, som bevirkede saa stor Forandring i Dronningens Forhold til sin Gemal, idet denne lod hendes Yndling, den italienske Sanger Rizzio, dræbe i hendes Nærværelse, og Dronningen selv sætte fast. Det lykkedes hende imidlertid at undkomme og samle sine Venner

omkring sig, og ved disses Hjælp, blandt hvilke Bothwell spillede en fremragende Rolle, kom hun snart atter i Besiddelse af Magten.

Murray og en Del andre urolige skotske Adelsmænd pønsede nu paa nye Planer til at faa Magten ihænde og ansaa det ogsaa til denne Ende raadeligt at forbinde sig med den mægtige Jarl af Bothwell, hvis Indflydelse hos Dronningen var større end nogensinde.

Den Volkemad, hans Fiender brugte til Opnaaelsen af sit Diemed, var for Bothwell Udsigten til muligen at erholde den Krone, som Darnley forgjæves havde stræbt efter, og dette Haab virkede paa Jarlen som Herenes Hilsen havde virket paa Macbeth. Baade i Samtiden og Eftertiden har man i denne Uergjerrighed seet den Lidenskab, som drev ham fremad paa hans mørke Veje, skjønt vel ogsaa den næsten dæmoniske Magt, som den ulykkelige Dronnings Skjønhed udøvede, spillede en stor Rolle.

Det ny Forbund henvendte sig nu til Maria for at formaa hende til at tilgive Rizzios Mordere, medens de paa samme Tid opmuntrede hende til at stille sig ved sin Ægtefælle. Hun syntes heller ikke uvillig til at tilgive de oprørste Dorder; men hvad Skilsmissten angik, vilde hun kun paa to Vilkaar indlade sig herpaa, nemlig at den lovsformeligt maatte komme istand og ikke blive til Glæde for hendes Søn.

De Forbundne bleve imidlertid snart enige om, at det vilde være bekvemmere at slaffe Darnley afvejen ved Mord, og som bekjendt blev ogsaa den 10de Februar 1567 det Hus, hvori han dengang laa syg, sprængt i Luften ved Krudt.

Bed Forhørene i denne Anledning kom der tydelig for Dagen, at Bothwell havde været en af Deltagerne, og Dronningens Navn skaanedes heller ikke, saa meget mere som det kun var tre Maanedre senere, at hun ægtede Jarlen.

Vel paastod Maria Stuart bestandig, at hun var bleven tvungen til dette uslykkelige Ægteskab; og ligesaa Bryllupsdagen indtil deres Skjæbner efter tre Maaneders Samliv for stedse skiltes, var Forholdet saa slet som muligt.

Deres Formæling fandt Sted den 15de Mai, efterat Bothwell, der imidlertid var bleven skilt fra sin retmæssige Gemalinde, Jane Gordon — kort før var bleven udnævnt til Hertug af Orkn- og Hetlandsøerne. Dronningen, som paa Bryllupsdagen fremtraadte i Sørgedragt, blev tidlig om Morgenen viet til den ny Hertug, medens hun saa af den skotske Adel bivaanede Højtideligheden.

Bothwells Fiender tog naturligvis nu snart Anledning til en ny Opstand, under Paaskud af, at man ansaa det farligt for den unge Thronarving at komme i den Mandts Hænder, som af alle ansaaes for hans Faders Morder, og hvem man, med eller uden Grund, tillagde fiendtlige Hensigter mod Barnets Liv. Tilsidst har man ogsaa anført Omsorgen for Maria Stuart selv som Grund til at rejse sig imod Bothwell, da det jo maatte anses som en Pligt at befri Dronningen fra en Mand, der om et Karstid naturligvis vilde overgive Moderen til samme Skjæbne, som han havde beredt Faderen og tiltænkt Sønnen. At imidlertid denne Grund, ialfald hvad de egentlige Ledere angaar, skulde være alvorlig ment, falder det lidt vanskeligt at antage. De saa jo neppe Dronningen ude af Bothwells Hænder, førend de sendte hende i Fængsel og affatte hende fra Thronen.

De første Uger efter Brylluppet tilbragte Maria og Bothwell i Holyrood; men snart tænktes der paa et Tog til Grændseegnene, hvis stedse utæmmede Befolkning altid foruroligede de fredeligere Indbyggere. Der blev imidlertid udspredt det Rygte, at Toget ikke skulde gjælde disse Fiender, men Borgen Stirling, for at bemægtige sig den spæde Thronarving, som opholdt sig der.

Da dette Nygte kom for Dronningens Øren, fralagde hun sig offentlig Betskyldningen; men alligevel var der kun Faa, som sluttede sig til dem paa dette Tog, og Dronningen og Bothwell saa sig nødt til at finde sig i nogle Dages Ophold paa Borthwic Borg, i Nærheden af Edinburg, — et Slot, som endnu i det følgende Aarhundrede var stærkt nok til at gjøre Crombells sejrige Skarer en alvorlig Modstand. Medens man her sad tilbords den 10de Juni, fik man pludselig Nys om, at de oprørste Lorder nærmede sig Slottet for at tage de høje Gjæster tilfange. Dette lykkedes dog ikke, thi de fandt begge Anledning til at undkomme, og ilede nu til Dunbar, som de naaede den følgende Morgen Kl. 3.

Medens Lorderne nu udsatte en Belønning af fem Pund maanedlig til enhver, som vilde forene sig med dem, lod Dronningen et Dyrab udgaa, der paakaldte alle loyale og vaabensføre Mænds Hjelp. Stemningen var ogsaa saa stærk paa hendes Side, at der paastaaes, at Alt vilde have opløst sig, dersom Bothwell var forbleven nogle Dage rolig paa Dunbar med Dronningen. Men den rasløse Jarl havde ikke No til dette, og Emigrere forestillede Dronningen, at Alle vilde bortkaste Vaabnene, saasnart hun viste sig.

Den 14de Juni brød de op fra Dunbar, og den følgende Morgen, som var en Søndag, naaede de, efter at have faaet Efterretning om Fiendens Nærmelse, Corberry-Høien, som ligger omtrent to Mile fra Edinburg, og hvor der endnu fandtes nogle gamle Standsse og Grave efter Engelskmændene.

Om den Katastrose, som her fandt Sted, er ikke saa Efterretninger, der dog ikke alle lade sig forene. Saameget er imidlertid klart, at det ikke kom til nogen egentlig Kamp, og at den endelige Afgjørelse først skete udpaa Aftenen, efter at der hele Dagen var gaaet Sendebud mellem begge Hærene.

Tilfældt var det, at Dronningen greb til den fortvivlede Beslutning at begive sig til Vordernes Hær og overgive sig til dem. Hun tog nu Afsted fra Bothwell, der forgjæves havde søgt at fraraade hende dette Skridt, og ikke uden Bevægelse saa man ham stilles fra hende og med en liden Rytterflare galopere tilbage til Dunbar. Dette var sidste Gang de saaes i Livet.

Maria Stuarts videre Skjæbne er altfor bekjendt til at vi her skulle dvæle længere ved den, og vi maa nu følge den ulykkelige Jarl, som allerede i Dunbar skulde faa Efterretning om sine Forudsigelsers altfor hurtige Opfyldelse. Den 25de Juni forlod han dette Slot og indstibede sig paa et Par af ham udrustede Fartøier, for at seile nordpaa. Frygt for sin Sikkerhed kan neppe have bevæget ham til at forlade dette stærktbefæstede Slot, som hans trofaste Mænd forsvarede lige til det følgende Aar; men formodentlig har han enten tænkt at forene sig med Dronningens Tilhængere i det nordlige Skotland, eller endog søge at bringe hende Hjælp fra Udlandet.

Han fandt ogsaa en god Modtagelse hos Enkelte af sine fordums Forbundsfejer; fornemlig skal han i længere Tid have opholdt sig hos sin Grandonkel, hvor han som Barn var bleven opdragen. Dog længe kunde denne urolige Mand ikke forholde sig uvirksom, og han besluttede sig nu til at forlade Landet, hvor han ialfald for det første intet alvorligt kunde udrette.

Som rimeligt kunde være, besluttede han nu at besøge Orkn- og Hetlandsøerne, over hvilke han for faa Maanedere siden var bleven udnævnt til Hertug.

Bothwell forlod nu for femte Gang sit Fædrelands Kyster, som han da ogsaa saa for sidste Gang. Han sejlede derpaa med sine smaa Fartøier og saa Mænd mod „Hertugdømmet“, som ikke endda havde seet sit ny Overhoved, og landede paa Maintland. Her mødte Skuffelser ham

strax: At han ingen Sympathi kunde vække hos Befolkningen, der endnu ikke havde opgivet sin norske Nationalitet, og hvis Interesser og Sindelag var vidt forskjellige fra Skotternes, maatte han jo forudse; men hvad der især stufede ham var, at Fogden der, som tillige var Bothwells „Keeper“, ligesom flere andre af hans Befalingsmænd, hastede med at forlade ham, da Magten vendte sig. Han vægrede sig ved paa nogen Maade at indlade sig med Hertugen, ja viste ham endog saadan Modstand, at denne, efter to Dages Forløb, forlod Den. Som et underligt, forbifarende Meteor saa Orknæerne sin Hertug forsvinde mod Norden.

Paa Hetlandsøerne, hvor Fogden tilhørte samme Slægt som Bothwells Moder, viste Forholdene sig gunstigere. Ethvert Præstegjeld paa Hetland bekvemmede sig til at yde Hertugen en Dre og tvende Faar til Underholdning for Mandstabet; — rigtignok en frivillig Gave, men som senere ifølge de skotske Herrers Undertrykkelses- og Udpressningsystem saalænge blev gjort gjeldende, at den gammel-norske Befolkning paa Orkn- og Hetlandsøerne endnu bestandig udreder denne Ydelse som en blandt de nyere Skatter.

Bothwell traf ogsaa paa Hetland nogle større og efter Tidens Forhold udrustede Skibe, med hvis Ejere han sluttede en Kontrakt, og saaledes var Udsigten ham nu gunstigere til enten at forblive paa Den, eller herfra fjerne sig hvorhen han vilde.

Til de Sigtelser, hvorfor Bothwell i Skotland allerede havde været Gjenstand, kom fra denne Periode atter en ny, nemlig at han nu skulde have ført et formeligt Sørsøerliv. Beskyldningen skriver sig imidlertid fra hans værste Ubinds-mænd og er af flere bleven modsagt. Det er ogsaa højt sandsynligt, at en Misforstaaelse ligger til Grund for denne Beskyldning. Som bekjendt var Nordsøen ikke mindre end Østersøen, under den samtidige nordiske Syvaarskrig, opfyldt

af Kapere, og de, der lide ved disse, har til alle Tider været tilbøjelige til at stemple Kapere som Sørøvere. Man har jo seet Exempler nok herpaa, og intet er saaledes sandsynligere end at Bothwell havde en dansk-norsk eller maaste snarere svensk Fuldmagt til at deltage i Kapervæsenet. Næmeligvis har ogsaa de Skibe, han paa Hetland sluttede Kontrakt med, været Kapere.

Det var vel i Virkeligheden ikke heller Tanken paa noget truende Sørøveri, som snart bragte hans Fiender op til Hetland. Murray, som nu efter Søsterens Udsættelse atter havde Magten i hænde, glemte ikke sin Dødsfiende, men udrustede øjeblikkelig nogle Skibe for at forfølge ham.

Efter at have berørt Ordnøerne, for her at indhente nærmere Efterretninger om Bothwell, ankom de til Hetland, hvor Jarlens fire Skibe laa for Anker, medens Besætningen tilligemed Bothwell selv var iland som Gjest hos Fogden.

Da det tilbageblevne Mandskab fik Dje paa de fiendtlige Skibe, kappede de øjeblikkelig Ankerne og satte alle Sejl til for at undkomme gennem Sundets modsatte Løb. Den hidtige Fiende forfulgte dem øjeblikkelig, men blev lokket ud paa nogle Skjær, hvor det ene af Skibene strandede. Medens Alle nu vare optagne af at frelse Mandskabet, undkom Jarlens Folk til den nordligste af Øerne, Unst, hvorhen det lykkedes Bothwell, som var bleven underrettet om det Forefaldne, at forene sig med dem. Jarlen besluttede sig nu til at forlade Øen og tilbagesendte et af Skibene til Hetland, for herfra at faa det efterladte Mandskab med sig; men førend han kunde udføre sit Forsæt, indhentedes han af sine Forfølgere, og en flere Timers Kamp paafulgte. Men ogsaa denne Gang undkom han, idet han nærmest skulde sin Frelse en heftig Sydvestvind, der blæste op til en Storm og adstilte de Kjæmpende saaledes, at Bothwells Skibe bleve ført langt ud i Nordsøen

og Murrays Udsendinge maatte vende tilbage med uforrettet Sag.

Bothwell tænkte nu, siger han, paa at besøge Frederik den Anden af Danmark og derefter at begibe sig til Karl den Niende af Frankrig. Der ligger intet underligt i denne Tanke, naar man erindrer, at det danske og skotske Kongehus havde været forenet med inderlige Baand lige siden Kong Kristian den Første, som Danmarks, Sverrigs og Norges Konge, i Aaret 1469 havde bortgiftet sin Datter Margarete til Jakob den Tredie af Skotland. De skotske Herrer, der havde fulgt Kristian den Første, Kong Hans og Kristian den Anden paa deres Tog imod Sverrig, havde kun været Forløbere for den stigende Udvandring, der i et Par Aarhundrede skulde vedblive at føre Skotter til fremmede Riger og give de skotske Slægter en Uresplads mellem mange fremmede Nationers Adel. Og saa i Aaret 1567, da Bothwell for stedse forlod Skotland, var en stor Del af hans Landsmænd under den nordiske Syvaarskrig i Frederik den Andens Hær. Baae paa Forekommenhed hos Kongen og Sammentræf med Landsmænd kunde saaledes hver skotsk Stormand, som gjæstede Danmark, være sikker. Dette gjaldt imidlertid ikke Bothwell, ikke alene fordi denne Fyrste, saavelsom hans Modstander, Erik den Fjortende af Sverrig, havde bejlet til Maria Stuart, men fornemlig fordi Murray allerede havde henbendt sig til ham.

Jarlen kom da heller ikke efter sin Bestemmelse til Danmark, da han af Stormen blev jaget ind paa Norges sydvestlige Kyst. Her befandt han sig, uden Kjendskab til Farvandet og paa Grund af den ilfærdige Afsted fra Hetland, uden tilstrækkelig Proviand. Udenfor Karmøen havde han faaet Land i Sigte, og her var han saa heldig at støde paa et hanseatist Fartøi, hvis Skipper paatog sig at lodse hans to Skibe ind i Karmsund. Neppe havde han imidlertid faaet et af deres Ankere kastet i Land, førend en ny

Sejler, førende dansk Flag, viste sig. Det var det under denne Krig bekendte dansk-norske Skib „Bjørnen.“ Skibshovedsmanden paa dette, Kristian Alborg, lod Skibet lægge sig paa Siden af Jarlens Fartøjer, eller som de i Norge kaldte dem, de skotske „Pinker“, der øjeblikkelig salutede det fremmede Krigsskib.

Den danske Hovedsmand forlangte nu at se Bothwells Skibspapirer, hvorpaa denne svarede, at „de vare skotske Adelsmænd, som ønskede at begive sig til Danmark for at tjene hans Majestæt.“ Derpaa bød han en af sine Ledsagere, eller som han benævnte dem, en af sine Adelsmænd, at begive sig til Kaptejn Alborg for at forklare ham, at den, der skulde udstede saadanne Papirer i Skotland, nu befandt sig i strængt Fængsel. Kristian Alborg, der, som han selv udtrykte sig, „havde fundet disse skotske Pinker uden al Bested, Søbrev, Lejde og Bestillinger, som det søfarne, oprigtige Folk sædvanligen pleje og pligtigen ere at have“, besluttede sig til at bringe dem til Bergen.

Dette var imidlertid ikke saa let, da Mandstabet fra Bothwells to Skibe var talrigere end Besætningen paa „Bjørnen“; og Jarlen havde, efter hans egne Ord, dersom han havde anet Kaptejnens Udfærd, — „kunnet vise ham og hans Kompagni hvad der tyktes ham bedst.“ — Dog Sømanden vidste at hjælpe sig: Medens han om Natten opbød de norske Bønder omkring Karmsundet, — idet han lod dem vide, at de maatte hjælpe Kongens Sømagt til der at tage nogle Kapere („Fribyttere“) tilfange, — fik han otti af Bothwells Folk over paa sit Skib, under Paaskud af at forsyne dem med Proviant, og erklærede nu, efter saaledes at have adskilt det skotske Mandstabs, at han vilde føre deres Skibe med sig.

Forgjæves gav Bothwell, der hidtil havde holdt sig tilbage, sig nu tilkjende, og forgjæves gjorde han Indvendinger mod denne ham uforklarlige Fremgangsmaade. Han

vidste aldrig, sagde han, at have fornærmet Hans Majestæt Kongen af Danmark, eller forurettet den ringeste af hans Undersaatter, eller handlet imod Sølovene, eller blot taget for en Stilling's Værdi uden at betale. Han forklarede tilige, at han havde sine Klædninger i det Skib han fra Unst havde sendt tilbage til Hetland, thi Kaptejn Halborg havde Banskkelighed ved i den Mand, som nu viste sig for ham „isørt gamle, revne og paltuge Baadsmandsklæder“, at skulle see „den ypperste Regenter i alt Skotland.“ Enden blev imidlertid, at Jarlen maatte følge med, da Kaptejn Halborg med det ham betroede Orlogsskib og de to stotste „Pinker“ sejlede ud af Karmsund.

Den 2den September ankrede de tre Skibe udenfor Bergen, og Kristian Halborg afgav til Hovedsmanden paa Bergenhus, Eric Rosenkrands til Balsø en Beretning om de mærkelige Fremmede, han førte med sig. Lensmanden befalede da, at et Forhør skulde optages af en Kommission, bestaaende af de derværende fornemste og mest ansete Mænd. Denne Kommission, der tilsammen talte fire og tyve Medlemmer, begav sig ombord paa „Bjørnen“, og for den forklarede Jarlen af Bothwell, at han var „Dronningens Egtemand i Skotland“, at han kom derfra og at han agtede sig til Kongen af Danmark og derpaa til Frankrig. Paa Spørgsmaal om han havde noget Lejdebrev eller Skærebrev hos sig, svarede han kun foragtelligen og spurgte, hvo han da skulde tage Bested eller Brev fra, efterdi han selv var den ypperste Regent i Landet. Derpaa begjærede han at maatte tage ind i Byen i et Herberge og der opholde sig paa egen Bekostning, en Begjæring, som af Eric Rosenkrands villigen blev ham tilstaaet.

I Bergen, hvor der dengang gjerne opholdt sig mange stotste Rjovmænd, kunde det ikke fejle, at Jarlen blev kjendt for den han var, og her opholdt han sig i September Maaned. Det lader, som om han under dette Ophold

havde Frihed til at spadserere om i Staden og at han endog nød megen Opmærksomhed. I en samtidig Dagbog læser man saaledes blandt andet: „Den 25de September kom Greven til Slottet, og Erik Rosenkrands beviste hannem stor Ære“, og ligeledes den 28de „gjorde Erik Rosenkrands Greven og hans Adelsmænd en stadfæstet Bantet.“

Denne ydre Opmærksomhed kunde imidlertid ikke opveje den Række af Ydmyggheder, den skotske Jarl fra denne Tid af maatte undergaa: Først maatte han af de tydske Kjøbmænd se sig mistænkt for Raaden, hvorpaa han var kommen i Besiddelse af det største af sine Skibe, som de vidste tidligere havde tilhørt en Bremer. Hertil kunde han dog svare, at han „havde bekommet det med Sammes Billie“, ligesom han uanmodet var beredt til at lade begge Skibene forblive liggende i Bergen, om der kunde komme Noget, der med Hensyn til dem havde at klage. Dernæst maatte han ogsaa se en af sine Vedsagere bragt i Fængsel; thi ogsaa det Mandskab, han bragte med sig, var blevet taget i Forhør, og den Del deraf, som ikke hørte blandt hans Nærmeje, kjendte ikke hans sande Navn; formodentlig har han holdt dette skjult, da han kom iland paa Høllandskerne. Flere af disse erklærede nu enstemmig, at de med Hensyn til Jarlen ikke vidste rettere, end at han fremdeles var i Skotland, og nævnte derimod som deres Kaptejn en vis David Bath. Da nu Rygtet i Bergen forhen havde stemplet en Mand af dette Navn, som den der kort i Forvejen havde kapret „et Skib, som Vandet gjorde Tilføring“, og frataget det to og tyve Tønder Öl og fire Tønder Brød, blev denne Bothwells Kaptejn strax sat under Tilfælde af de tydske Kjøbmænd. Han kunde heller ikke benægte Sagen, og blev derfor hensat paa Raadstuen i Bergen i Hægtelse og Forvaring.

Efter Kjøbmændenes Klage fulgte en ligesaa uformodet, nemlig fra Fru Anna, Kristoffer Trudsens Datter, der

fordum havde været Jarlens Trolovede, og som nu under saa forandrede Forhold i Bergen skulde træffe sammen med sin utro Elsker: Ogsaa hun lod nu Jarlen stebne for Metten, og lod oplæse det Brev, hvori han havde tilfagt at ville ægte hende. „Der var nu intet bevendt med hannem“, mente Fru Anna, „efterdi han havde tre levende Hustruer, først hende, siden en anden i Skotland, fra hvilken han havde kjøbt sig, og endelig Dronning Maria.“ Ogsaa dette Søgmaal fik imidlertid Bothwell nedslaaet ved at løbe hende en aarlig Livrente fra Skotland, samt overlade hende det mindste af sine Slibe.

Det mest ydmygende for Jarlen var imidlertid, at han, trods den ydre Anstand, der blev iagttaget ligeoverfor ham, dog ikke længer var fri. Naar han talte om at ville drage tilbage til Hetlandsøerne eller Frankrig o. s. v., mødte han kun døve Øren, og det var forgjæves at han skrev til Erik Rosenkrands med Anmodning om at erholde et Pas, for, som han med just ikke stort Kjendskab til de geografiske Forhold udtrykte sig „paa en Jagt eller Baad langs Sønsiden“ saa snart som muligt at komme ned til Danmark og saa Udgang til Kongen. Skotlands Storamiral har forklaret, at han i Nordøsøen ofte havde lidt af Søsøge, og derfor nu helst vilde roes langs med Kysten; men Mistanken i Bergen troede i dette hans Ønske at se, at det „var hans eneste Udtraa med en Jagt eller Baad at komme til Barbjerg, eller hvor han snarest kunde komme ind i Sverige.“ Hans Begjæring blev derfor høflig afflaaet, idet man foregav, at det kunde befrygtes, at han, naar han kom til den svenske Grændse, maaske maatte begive sig tvers gennem Fiendens Land, og at det forlangte Pas da snarere vilde blive ham til Hinder end til Gavn. Derimod raadede Lensmanden ham „idelig og altid“ til at begive sig til Danmark paa et kongeligt Orlogsskib.

Derfom Grit Rosenkrands havde næret nogen Tvivl om, hvorvidt han burde frøie Jarlen i hans Ønfte, blev denne vistnok ryddet af Veien ved Opdagelsen af de Papirer, som Jarlen førte med fig. Under det omtalte Forhør paa „Bjørnen“ var Bothwell bleven adspurgt om der i hans Skibe var „noget Guld, Sølv, Klenodier, Klæder eller Breve, da han saa blot behøvede at tilkjendegive dette for strax at bekomme det efter sin Willie.“ Hertil havde han svaret, at han aldeles intet ejede, som han enten agtede eller begjærede; men mod Slutningen af sit Ophold i Bergen, da han formodentlig har forudfeet, at han vilde blive stilt fra sine Skibe, sendte han imidlertid tvende af sine Tjenere til Slottet, for at tilkjendegive, at deres Herre havde nedlagt i Ballasten i den ene af Pinjerne en Bædste med nogle Breve, som han nu ønskede at erholde tilbage, „uanset at han Sligt tilforn benægtet havde.“ Nogle af den i Anledning af Bothwell nedsatte Kommission begav sig nu strax ombord paa det nævnte Fartøi, fremtog den forlangte Bædste og bar den op paa Slottet. Den følgende Dag blev Bædsten aabnet i Bidners Overvær. Der fandtes mange Breve i den, og blandt disse et stort latinsk Pergaments-Brev, ved hvilket Dronningen „havde tilfordelt den Greve af Bothwell, en Hertug at være til Orkno og Hetland, hannem og hans Efterkommere, som af Mandkjon vare og fødte af hannem, til evindelig Besiddelse og Eiendom.“ Videre fandtes adskillige Breve, som Rigeets Raad med Ridderflabet i Skotland havde ladet udgaa, i hvilke de haardeligen anklagede Bothwell som „en tyrannisk Morder, Røver og Forræder, der med egen Haand havde omkommet sin Herre og Konge“; og i samme Breve lyste de ham fredløs at være, og lovede alle dem, som vilde „antage og paagribe forstrebne Herre af Bothwell, og denne forstikke til Edinburg, for sig hans Umage, et

tusinde Kroner." — Foruden en Skrivelse, hvoraf man saa, at de skotske Herrer havde udrustet et Orlogsfartoi, som skulde søge ham, fandtes ogsaa et Brev skrevet med Dronningens egen Haand, i hvilket hun beklager sig og alle sine, saa det var klart at mærke, at „han ilde var fraskilt fra sit fædrene Rige." — Alle disse Aktstykker blev, til ligemed den over Bothwells Anholdelse opsatte Forklaring, nedsendte til Danmark.

Medens Jarlen senere i Danmark har beklaget sig over Kaptejn Kristian Alsborg, idet denne skulde have givet sit Ord paa, at Skatterne frit maatte vende tilbage fra „Björnen" og sejle naar de vilde, omtalte han altid med Belvillie Lensmanden paa Bergenshus, hvem han benævnte som „ce bon sieur (Den gode Herre) Eric Rosenkrantz." At den Medfart, den skotske Jarl forøvrigt nød i Bergen, kunde stille sig for denne som grundig Marsag til Misnøje, er jo ikke urimeligt, og der skulde ogsaa dagligen have faldt „adskillige spottiske Ord, som han lod sig medhøre, at han engang skulde betale Sligt udi Fremtiden." De forsigtige Borgere og Kjøbmænd troede derfor, at der turde være nogen Opfordring til at lade Bothwell „gjøre en Marsfeide (edeligt Løfte), at aldrig skulle nogen Tid arge ind paa Riget eller nogen Kongelig Majestæts Under-saat eller og nogen af dennem, som gjorde Hans Kongelige Majestæts Land nogen Tilføring."

Imidlertid blev enhver saadan Sikkerhed overflødig ved den Skjæbne, som ventede den ulykkelige Jarl. Det blev nu betydet Bothwell, at han maatte holde sig beredt til at sejle ned til Danmark paa et af Kongens Orlogsskibe, samt at han kunde udvælge fire eller fem Tjenere til at følge sig paa denne Rejse, medens det stod Næsten af hans Folk frit for, at vende tilbage til Skotland, eller begive sig hvorhen de vilde. Disse drog ogsaa paa et lidet Skib, som Eric Rosenkrands havde overladt dem, til-

bage til Skotland, hvor de, efter et Rygte som gik i Norge, ved Hjemkomsten skulde være bleven aflivede.

Da Kristian Alsborg derpaa den 30te September gik under Sejl, førte han Maria Stuarts Egtefælle med sig til Kjøbenhavn. Ved Ankomsten der blev han dog ikke strax fremstillet for Frederik den Anden, som var fraværende paa en Rejse i Provindserne, men blev modtagen af Rigets Hofmester, Peder Dre til Gisselfeld. Denne var allerede gennem Murray bleven underrettet om Tildragelserne i Skotland, og sandt det derfor raadeligt at beholde den ubentede, under saa ejendommelige Forhold ankomne Gæst i Baretægt paa Kjøbenhavns Slot.

Jarlen ilede nu med at skrive tvende franske Breve, det ene til Kong Karl den Niende af Frankrig, hvori han meddeler denne, at han havde forladt Skotland for at forebringe den danske Konge den Forurettelse, hvorfor denne Konges nære Slægting, Dronning Maria af Skotland, var bleven et Offer, og for derefter at begive sig til Frankrig; men at Stormen havde kastet ham over paa Norges Kyst, forinden han naaede Danmark. Han beder videre i dette Brev, at den franske Konge vilde tage Hensyn til den gode Willie, hvormed han altid havde stræbt og fremdeles vilde stræbe at være ham til Tjeneste, og anmoder ham om at forundes et naadigt Svar, da hans Haab, næst efter Gud, nu alene beroede paa hans Majestæt. — I det andet Brev søgte Bothwell ogsaa for Frederik den Anden at give en tilsvarende Forklaring af de Omstændigheder, hvorunder han havde naaet Kjøbenhavn. Af Peder Dre, som han gjorde bekjendt med Brevets Indhold, fik han Tilladelse til at lade det overbringe ved en af sine egne fra Skotland medbragte Tjenere, som man endnu havde ladet forblive hos Jarlen.

Frederik den Anden opholdt sig i Nørrejylland, da han fik Budskabet om Bothwells Anholdelse i Norge og

Ankomst til Kjøbenhavn. Den ejendommelige Naade, hvorpaa Bothwell omtales i Svaret paa Hofmesterens, ved Kaptejn Alsborg til hans Majestæt oversendte Skrivelse, fortjener at lægges Mærke til. Det lød som følger: „Vor snyderlige Gunst. Vi have med vor Skibstømmermand Chresten Alsborg bekommet Eders Skrivelse, den overlæst og hvad I derudi formeldet forstandet, og som I giver mig tilkjende om den skotske Konge, da have Vi tilførn skrevet Eder til om hannem, forseer os til, samme vort Brev er Eder tilhænde kommet, og synes Os bedst være, at han bliver der paa Slottet til vor Tilkomst, eller til I videre vor Skrivelse derom fangendes vorder.“

Tre Dage efter, og førend dette Svar endnu kunde være naaet til sin Bestemmelse, modtog Kongen atter en Skrivelse fra Peder Dre i Forening med Johan Friis til Hæffelager, hvori de paa det indstændigste raader Kongen til at føre Jarlen fra Kjøbenhavns Slot, hvilket de ikke anfaa for noget sikkert Opholdssted for en saa „listig og anslagiff“ Mand; og derimod sætte ham under sikker Forvaring paa et af Hans Kongelige Majestæts Slotte i Jylland. Videre medsendte Hofmesteren en just ikke smagfuld Fordanstning af Jarlens franske Brev, da han ikke, som han sagde, vidste om der var Noget hos Hans Kongelige Majestæt, som „forstod Frantsøff“, hvorfor han havde ladet hans Brev „transferere, saa at Hans Majestæt der af hans Mening kunde forfare.“

Frederik den Anden fandt sig, efter at være bleven gjort bekjendt med Bothwells Andragende, imidlertid ikke foranlediget til at følge Peder Dres og Johan Friis's Naad om at sende Jarlen til en af Slottene i Jylland, men lod ham forblive paa Kjøbenhavns Slot, indtil han selv, mod Slutningen af Aaret, vendte tilbage til Sjælland.

Vængere kunde det da ikke opsættes at tage en Bestemmelse, thi Bothwells Anholdelse i Norge var allerede i

Slutningen af September, som der siges ved hjemvendende skotske Rjæbmænd, bleven bekjendt i Skotland, og paa samme Dag, som Christian Halborg seilede fra Bergen for at føre Jarlen til Danmark, havde Murray, i Jakob den Sjettes Navn, fra Stirling tilskrevet Frederik den Anden en Begjæring om Jarlens Udleverelse. Først den 15de December kunde imidlertid den skotske Herold, William Stuart, der var bleven opholdt af stormende Veir, overgive denne Begjæring i den danske Konges Hænder.

Om at udlevere Jarlen vilde Kongen imidlertid Intet høre. Naar paa den ene Side den skotske Regjering anklagede Bothwell som Darnleys Morder, saa kunde Frederik indvende, at han allerede var bleven frifunden for denne Sigtelse i Skotland, at han selv var Skotlands rette Regent, Dronningen hans Egtfælle, og hans Modstandere kun Oprørere. Et var jo fremfor Alt sikkert, nemlig at Maria Stuart nu holdtes fængslet og afklaaren fra alle Forbindelser paa det ensomme Lochleven, og det var ikke fra hende nogen Klage lød over Bothwell.

Frederik lod det nu bero med at tilbyde det skotske Sendebud, at han i Danmark selv kunde tiltale Jarlen for de ham tillagte Forbrydelser, naar Rigsraadet snart traadte sammen, Noget som Sir William Stuart dog ikke strax turde indlade sig paa. Derimod modtog han en Forsikring om, at man indtil videre vilde vaage over at Bothwell ikke forlod Riget, hvorfor ogsaa Kongen nu for større Sikkerhed Skyld bestemte sig til at føre ham til Malmøhus. Med dette Svar maatte de Skotske vende tilbage.

Forinden William Stuart afgik med denne Forsikring, fandt man det imidlertid rettest at meddele Jarlen baade Svaret og den Begjæring, som havde fremkaldt det, hvorover denne betoges af den heftigste Vrede. Han besværede sig i stærke Udtryk over den Uret han maatte lide, idet det skulde „være hans Nederpart og Anklagere frit for, hannem

med ubillig Anklage at besvære, og løgnagtige Tidinger om ham at udsprede, og han alligevel skulde holdes udi Hægte og Forvaring, efterdi det var hans Forsæt at begibe sig til hans Kongelige Majestæt, og hos Hannem som Dronningens næste Slægt og Blodsforvandre, at søge Trøst og Hjælp." Hvad Retten angaar, saa frygtede han for Intet, men ønskede kun at maatte sende en af sine Tjenere til Skotland og Frankrig for at hente de nødvendige Vidnesbyrd til at bevise sin Uskyldighed. Ligeledes udbad han sig en Afskrift af det Brev, som Kongen af Skotland havde tilskrevet Frederik den Anden.

Disse Jarlens Ønsker bleve søieligt opfyldte; men samtidig hermed blev der ogsaa truffet Foranstaltninger til hans Overflyttelse til Malmøhus. Befalingsmanden der fik imidlertid Befaling til at tage alle mulige Hensyn til den ulykkelige Greves Bekvemmeligheder, naar han kun strængt paasaa, at han ikke undveg.

Det var paa en af Maret's første Dage, 1567, at Jarlen af Bothwell var redet ud fra Edinburg for at modtage Maria Stuart, da hun fra Glasgow vendte tilbage med den syge Darnley, og paa en Dag i Januar Maaned 1568 blev han, efter et Aar, som han kunde se tilbage paa som det stormfuldeste i sit stormfulde Liv, fra Kjøbenhavns Slot bragt over Øresundet til Malmøhus, som nu i flere Aar skulde afgive Bolig for Frederik den Andens mærkelige Statsfange.

Bothwell havde allerede, forinden han forlod Kjøbenhavn, forfattet et udførligt Forsvarsskrift, der for Kongen og det danske Statsraad skulde begrunde hans Klage over den Tvang, hvorved han nu hindredes fra at virke til den skotske Dronnings Befrielse. I dette Skrift, der ikke var affattet uden en vis Dygtighed, fremhævede han vel, at han var kommet med Fuldmagt, ikke blot fra Dronningens Bener, men ogsaa fra Maria Stuart selv, der trods sit strænge

Fangenstab paa Lovleven skulde have fundet Leilighed til i Et og Alt at betræfte hvad disse havde vedtaget; men han opgav dog kun endnu som Formaalet for sit Orde til Frederik, at han i Almindelighed skulde bede denne om Hjælp i Raad og Daad. Da han nu saa sig som Fange paa Malmøhus, gik han imidlertid et Skridt videre, og forklarede, at han var kommen for at bede Kongen om Hjælp til Lands og Vand, samt tilsvøiede, at det var ham paalagt at tilbyde ham, som Gjengjæld, Orkn- og Hetlands-øerne, naar kun Kongen og hans Rigsraader vilde angive, hvorledes de vilde have Sikkerhedsbreve udfærdigede med Hensyn til disse Ders Overlevering; Jarlen indestod da for, at de skulde blive saaledes udfærdigede af Dronningen, af ham selv og af det skotske Statsraad. Dette Forslag, til- ligemed det førnævnte Skrift, overgav han til den franske Gesandt, Charles Dancay, som dengang opholdt sig i Kjøbenhavn, og som lige siden Bothwells Ankomst havde vist sig meget forekommende mod den uheldige Jarl. — Nogle Dage senere fandt ogsaa Ministeren Leilighed til at overrække Peder Dre og Johan Friis Papirerne.

Hvad enten nu dette Tilbud om Orkn- og Hetlands-øerne virkelig har været den skotske Dronnings og det skotske Statsraads „Hensigt og endelige Billie“, eller Bothwell greb denne Tanke som et sidste Redningsmiddel, saa kunde han gjøre temmelig sikker Regning paa, at et slikt Tilbud vilde træffe aabne Øren: Frederik den Anden havde, lige indtil den nordiske Syvaarskrig fængslede hans Opmærksomhed i andre Retninger, forgjæves fortsat Faderens Underhandlinger med Skotland, for at faa Derne tilbage. Hvad kunde saaledes være rimeligere, end at Kongen og hans Raad lyttede til dette fristende Forslag, der nu gjordes dem af en Mand, der selv var Hertug over Derne og den skotske Dronnings Egteskælle, — et Forslag, som frem- sættes i Maria Stuarts eget Navn, og som de bestandig

fortsatte Partilampe i Skotland vel kunde gjøre til mere end en blot Drøm: Det var jo ikke stort mere end en Menneſtealder ſiden den forladte norſke Befolkning paa diſſe Der havde beſeiret de indtrængende Skotlændere. Et er ialfald rimeligt at antage, nemlig at dette Tilbud i væſentlig Grad bidrog til den Mildhed og Omsorg, hvormed Jarlen af Bothwell nu gjennem flere Aar blev behandlet i Danmark.

Den ſkotiſke Regjering lod det imidlertid ikke mangle paa gjentagne Forsøg paa at ſaa Jarlen udleveret. Et Parlament, der allerede, medens William Stuart opholdt ſig i Danmark, var traadt ſammen, havde dømt ham fra Ære, Liv og Gods, og da denne Udfending vendte tilbage, optog Murray Sagen med fornyet Iver. Han henvendte ſig baade til Dronning Eliſabeth og til Karl den Niende af Frankrig om at ſtøtte den ſkotiſke Regjerings Andragende hos Kongen af Danmark. Eliſabeth efterkom naturligtviſ villig Opfordringen og henvendte ſig ſieblikkelig til Freverik; men i Frankrig var Murray ikke ſaa heldig. Trods hans Agenters meſt levende Foreſtillinger lykkedes det ikke at paavirke Karl den Niende og Katharina af Medici, og det var ſaare langtfra, at det blev Dancay paaſlagt at underſtøtte den ſkotiſke Regjerings Forlangende. Ivertimod paaſlagde den franſke Konge (til hvem Bothwell jo, ſom før omtalt, ved ſin Heftelſe ſtrax havde henvendt ſig), ſin Miniſter i Danmark at modarbeide Jarlens Udleverelſe.

Da al Hjælp fra denne Kant ſlog ham feil, pønſede Murray paa nye Midler til ſin Plans Fremme, og troede at have fundet den rette Veie ved at betro Sagens Gjennemførelſe til en Landsmand, John Clark, ſom under Kriegen havde ydet Frederik god Tjenefte. Denne Adelsmand var i Aaret 1567 blevet ſendt til Skotland, for at hverve flere Veietropper til den danſke Konge, og havde der deltaget i Opſtanden imod Bothwell. Da han derpaa i Efter-

aaret vendte tilbage til Danmark med sine Krigsfolk, havde den nye skotske Regjering medgivet ham en Skrivelse til Frederik, hvori den fortiede hans Deltagelse i Kampen mod Bothwell, men derimod undskyldte hans lange Udeblivelse med de Hindringer, som Jarlen tidligere skulde have lagt iveien for hans Hvervinger. Kaptejn Clark blev det ogsaa paalagt, paa en passende Måde at fremstille Aarsagen til Lordernes Opstand og Dronningens Fængsling. Ligeledes skulde han foreslaa den danske Konge et Forbund mellem Nigjerne mod den Fare, som dengang syntes at true Evangeliets Sag fra Papisterne. Den ibrige Presbyterianer lod det imidlertid ikke bero med dette, men fremstillede det tillige som en utvivlsom Kjendsgjerning, at der ved Albas Ankomst til Nederlandene skulde være indgaaet en Sammenjværgelse mod de Evangelistes fælles Sag af Paven og de fornemste italienske Fyrster samt af Kongen af Spanien og Hertugerne af Savoyen og Bayern. Ja hvad mere var: Clark skulde ogsaa under et Besøg i Nederlandene, hvor han havde været under sin Fraværelse, have Anledning til at overbevise sig om, at Danmark først og fremst vilde blive rammet af de Sammensvorne. Der forestod, mente han, de Evangeliste en almindelig Ruin, dersom Enhver kun vilde sørge for sig selv, medens der derimod, dersom Kongen vilde sætte sig i Spidsen for Protestanterne, vilde kunne dannes et kirkeligt Forbund, til hvilket Verden siden Frelserens Dage ikke havde seet Mage.

Den danske Konge havde vel fra først af temmelig koldt afvist disse Forslag, men havde dog med Velvillie modtaget den skotske Regjerings Undskyldninger for Clarks Udeblivelse, og tillige saa varmt anerkjendt dennes prøvede Tapperhed og Paalidelighed, at hans Landsmænd ikke troede at kunne finde nogen dygtigere Talsmand for Forsølgelsen imod Bothwell, end denne.

Murray drev nu atter Sagen med sin sædvalige Energi;

først anmodede han Kong Frederik om at lade Clark gjøre en ny Reise til Skotland, for der at træffe mundtlig Af- tale med ham om en „høist vigtig Sag“; men førend denne Begjæring kunde blive opfyldt, sendte han en Fuldmagt for Clark til at lade Bothwell henrette i Danmark. Vel vilde det, tilføiede han, langt have været at foretrække, at lade Jarlen lide sin velfortjente Straf i Skotland selv; men han indsaa tillige, at opfyldt som Nordsøen var af frem- mede Kapere, vilde man vanskelig med Sikkerhed kunne faa ham oversendt, uden med en saadan væbnet Søstyrke, som han paa den Tid ikke let kunde raade over. Følgelig maatte han indskrænke sig til at fordre ham overgivet i Clarks Hænder, som skulde lade Bothwells Hoved afhugge og oversende til Skotland, for idetmindste at lade dette ud- stille paa det Sted, hvor Darnleys Mord var begaaet. For at faa denne Begjæring indrømmet, insødekom han med stor Belvillie den danske Konges Ønste om nye Hvervinger og tillod, uagtet Landets indre Urolighed, at der samledes to tusinde nye Leietropper.

Men Frederik den Anden havde imidlertid faaet for- søget Opfordring til ikke at rette sig efter Murrays An- modning. Han havde nemlig i Mellemtiden søgt at ind- hente andre Fyrsters Raad i denne vanskelige Sag, og skjönt disse paa en høflig, halv ironisk Maade havde sludt Sa- gen fra sig, idet de erklærede, at de følte sig overbevist om, at den danske Konge og det danske Statsraad med deres „høitbegavede Forstand“ selv bedst kunde vide at raade i dette, saa havde de dog paa samme Tid ladet Frederik forstaa, at de ansaa det for sikrest at se Sagen an, og som en Undskyldning, ligeover for den skotske Regjerings Paatrængenhed, kunde jo anføres de dengang paabegyndte Fredsunderhandlinger; Kongen vilde saaledes maaste i Frem- tiden finde Leilighed til at virke Noget for sin Slægtnings, den ulykkelige Dronning Marias Sag. Saaledes kunde

Frederik da, uden at frygte for sin Anseelse blandt fyrstelige Venner og Frønder, vægre sig for at lade Bothwells Hoved falde for en Fremmeds Haand; medens han dog saavidt efterkom den skotske Regjerings Opfordring, som han udleverede de af Jarlens Tjenere, som havde fulgt denne til Danmark, og som nu anklagedes for adskillige Forbrydelser.

Det maatte have været smerteligt for den ulykkelige Jarl at stilles fra sine sidste Vedsagere og Landsmænd, og se dem overgivne til den Glendighed, som han jo selv daglig saa under Dine; men forsaavidt som han skyldte sin fiendtligsinde Landsmand, Kapitain Clark, denne ny Tilvært i Ulykken, skulde han dog snart føle sig hevet ved at se denne falde i Kongens Unaade. Clark struede nemlig ved Syvaarskrigens Slutning sine Fordringer saaledes op, at Kongen vægrede sig ved at betale, og nu skulde han have ladet den Trudsel falde, at han, „selv om han ikke skulde faa sin Betaling i Danmark, dog paa andre Steder og ad andre Veie skulde se at opnaa sin Ret.“ Samtidig hermed fremkom tillige andre Anklager imod ham, tildels foranledigede af den fangne Jarl, og Kapitainen blev sat fast. Han dømtes ogsaa til at forblive som Fange paa Slottet, indtil han kunde sætte „nøiagtig Borgen“ for sig, hvilket, efter Frederiks Mening, sandsynligvis ikke vilde falde ham let. Kongen, som desuden ved Krigens Slutning var bleven paafaldende uvillig imod de største Krigere, gjorde ogsaa senere saa mange Vanskeligheder hvergang Regjeringen i Skotland eller Dronning Elisabeth ønskede at gaa i Kaution for Clark, at denne Bothwells Vindsmænd selv kom til at dø som Fange i Danmark.

Jarlen af Bothwell sad vistnok fremdeles fangen paa Malmøhus, men han nød dog megen Frihed, og der paa- staaes, at han underholdt en stadig Forbindelse med Maria Stuart, som nu, efter Undvigelsen fra Lochleven og det

ulykkelige Slag ved Langside 1568, var tyet til sit Søstendebarn i England, hvor hun holdtes i et langvarigt Fangenskab ligeindtil sin tragiske Død 1587. — Der siges ogsaa, at Frederik ikke blot skal have hjulpet Jarlen med Penge, men endog sørget for, at han kunde vise sig i Fløiels- og Silkekæder efter sin Stand, og Skjønt Murray gjentagende høiligen beklagede sig over den Maade, hvorpaa Kongen skuffede hans Fordringer med Hensyn til Bothwell, saa var dette til ingen Nytte. Det var først efter dennes Død*), at det lykkedes den stotske Regjering, i hvis Spids Darnleys Fader, Jarlen af Lenox, nu stod, at indvirke Noget paa den ulykkelige Fanges Skjebne.

Denne Skotlands nu Regent henbendte sig nemlig til Frederik med ny Anklager mod Bothwell, idet han ikke alene tillagde ham Darnleys Mord, og nævnte ham som en „affkyelig Forræder“, der havde vidst at forblinde den arme Maria Stuart og styrte hende i Fordærvelse, „da hin hædertronedede og mægtige Fyrstinde, udstyret med Guds største Naadegaver, og for sine udmærkede Dyder og sjeldne Sjæls- og Legemsfortrin at regne blandt de ypperste Fyrster i Aarhundreder, aldrig vilde være falden, dersom hine Egenstaber ikke vare blevne fordærvede og ødelagte af hint Uhyre ved hans Fortryllelser, Elskovsdrikke, Forberelser, Trolddom og øvrige Kunster“; — men ogsaa Murrays Mord tillagdes ham, som Overhoved for det Parti, der havde begaaet denne Bolds gjerning.

Det synes ogsaa virkelig, som om Frederik nu skulde have været mere villig til at lytte til disse Forestillinger, da den franske Minister Dancay paa Karl den Niendes Befaling lagde sig derimellem. Dancay, som den hele Tid synes at have næret Velvillie mod Jarlen, havde nemlig

*) Murray blev — 23de Januar 1570 — skudt af en af den landflygtige Dronnings Tilhængere, idet han ved højlys Dag red gennem Linlithgow, Maria Stuarts Fødested.

paa det indstændigste anmodet sin Herre om, paa alle mulige Maader at hindre Jarlen af Bothwells Udleverelse og Tilbagefødsel til Skotland; thi man antager, sagde han, at ingen Ting i Verden vilde kunne blive til større Forargelse for den stakkels Fyrstinde, og til større Forvirring for hendes og hans franske Majestæts egne Interesser. Følgen heraf var, at Ministeren, som nu modtog Karls udtrykkelige Befalinger angaaende denne Sag, saaledes vidste at gjøre disse gjældende, at Uvejret over Bothwells Hoved ogsaa denegang trak bort.

Det var først i Aaret 1573, altsaa efter omtrent 5 Aars Fangenskab, at der indtraadte et gennemgribende Omslag i den Behandling, som hidtil var bleven Bothwell tildelt i Danmark. Bevæggrunden til denne Forandring kjendes ikke; maaske blev den fremkaldt ved Bothwells egen Fejl, thi det er vel neppe tænkeligt, at denne urolige Karakter med synderlig Taalmodighed skulde have fundet sig i sit langvarige Fangenskab. Maaske var det ogsaa en Følge af den grusomme Bartholomæusnat 1572, det saakaldte franske Blodbryllup, der i alle protestantiske Lande tilintetgjorde den Konges Anseelse, som fra Binduerne i sit eget Palads havde været Djensidne til sine altfor tillidsfulde Undersaatters Mord. Ja maaske var ogsaa Udfaldet af Partistriden i Skotland havt sin Andel i denne Sag: Her havde nemlig, efter at Jarlen af Lenox var bleven fanget og myrdet, og efter at den tredie Regent, Jarlen af Mar, samme Aar var død, ikke uden Mistanke om at være forgibet, Jarlen af Morton overtaget Regjeringen i den umyndige Jakob den Sjettes Navn. Denne Maria Stuarts ivrige Vindsmænd var det nu, hvem det med Dronnings Elisabeths Bistand lykkedes at knække det sidste lille Parti, som vedblev at føre Baaben i den ulykkelige Dronnings Navn, og da Frederik formodentlig saaledes ansaa hendes Sag som tabt, er det vel ikke usandsynligt,

at dette tillige har indvirket paa Bothwells Stjebne. Not er det, at der indtraadte et Omflag, eller som Dancay i en Beretning til sin Konge, dateret 28de Juni 1573, siger: „Kongen af Danmark, som hidtil havde behandlet Jarlen af Bothwell meget godt, lod ham for faa Dage siden sætte i et meget slet og snevert Fængsel.“

Den ulykkelige Jarl af Bothwells Liv udsluttes nu ensomt og ubemærket bag dette snevre Fængsels Mure, som skal have været Dragsholm gamle Slot, det nuværende Adlersborg. Her paaviser nemlig endnu Sagnet i et Fangehul, som kaldes „Bothwells Kjelder“, tvende Jernbøiler i Muren, hvori Jarlens Lænker skulle have været fastgjorte. Hvorvidt dette er overensstemmende med Sandheden er ikke godt at vide, thi altfor ofte har den historiske Kritik paavist, hvorledes saadanne Traditioner først ere opkomne i en meget sildigere Tid; men hvad dette Nygte angaar, saa kan dog tilføies, at der ogsaa i Udlandet gif en Fortælling om at Kongen af Danmark havde kastet Bothwell i et affyeligt Fængsel, hvortil kun Bagterne, der bragte ham hans Mad gennem en liden Laage i Binduet, havde Adgang.

Efterat være bleven indesluttet paa Dragsholm, skulde Bothwell ogsaa snart være bleven saa aldeles fremmed for Verden, at han endog en Tid, førend han opgav Livet, blev anseet for død. Muligen har dog den danske Regjering bidraget til dette Nygtes Udbredelse, for at slippe for videre Overhæng angaaende Jarlen. Vist er det, at der kun vides lidet med Bestemthed angaaende de sidste Aar af hans sorgelige Liv. Der paaftaaes jo rigtignok, at han inden sin Død skulde have tabt Forstandens Brug; men en katolsk Forfatter, Robert Turner, har paa det bestemteste gjendrevet denne Paaastand, og har endog i et Forsvarsskrift for Maria Stuart vidst at fortælle, hvorledes Frederik den Anden, som ved mere end en Leilighed skulde

have søgt at faa Sandheden at vide angaaende Dronningens Deltagelse i Darnleys Mord, nu da Jarlen laa for Døden, atter skulde have henvendt sig til ham derom. Kongen skulde nemlig da have besvoret ham, frit at vidne om hendes Skyld eller Uskyld, og Turner omtaler nu med romantiske Farver, hvorledes Bothwell derpaa med høi Røst skulde have frikjendt hende for enhver Andel heri, og alene tillagt sig selv, Murray og Morton hele Skylden. Men at Fortællingen om denne Frikjendelse er overensstemmende med Sandheden, er der vel megen Grund til at betvivle.

Dog, hvad der end er foregaaet i Bothwells langvarige Fængsel, inden han 14de April 1578 endte sit Liv, saa har han dog gennem en mangeaarig Glendighed havt Bøllighed til at udsone sin Brøde; thi, ligesaa hensynsløst som han bigede efter at naa Grens og Hvidens Tinde, ligesaa brat blev han nedstyrtet fra den. — Efter hans Død bragte man hans Kiste til Landsbyen Faareveile, og dennes ensomme Kirke, der ligger affides fra selve Landsbyen, omslagret af Naager og Strandfugle, blev nu det sidste Hvilested for ham, som ægtede Skotlands Dronning, og tragtede efter hendes Krone.

Hugormen.

Er Norge end bleven forskaaet for de tropiske Egnes store og farlige Krybdyr, hvoraf enkelte Arter ere blevne til Svøber for hele Lande, har det dog i Hugormen, (*Vipera berus*) en ægte Repræsentant for de virkelige Giftslanger, men denne er baade den eneste, og staar tillige i Størrelse betydeligt tilbage for de fleste øvrige Medlemmer af denne saa lidet tiltrækkende Dyregruppe. I hele Nord-europa er Hugormen den eneste giftige Slangeart, og først i Middelhavslandene finder man 2 andre giftige Arter af samme Familie; i Størrelse overgaar den sjelden den almindelige og uskadelige Snog eller Buormen, og blot enkelte store Individuer naa en Længde af lidt over 2 Fod. Men allerede denne Størrelse er tilstrækkelig til at gjøre Hugormen med sit Baaben, Gifttænderne, til et farligt Dyr, hvis Bid under ugunstige Forhold kunne have de sorgeligste Følger, især naar det er en Kæde, der rammes af dens skarpe Tand.

Det er en bekjendt Sag, at de fleste Mennesker nære en ubegrændset Frygt for Alt, hvad der har Udseende af Slange, og Enhver, der faar Die paa et saadant Dyr, lader det nødigt slippe uskadt bort, naar det staar i Enes Magt at forhindre dette. Og denne Udryddelseskrig føres, fornemmelig af Almuen, mod alle, lige fra den ægte Giftslange Hugormen og ned til den fuldkommen uskadelige Staalorm, som dog, naar Alt kommer. til Alt, staar i Organisation og Leveemaade langt nærmere de smaa, uskyldige Firben, end Slangerne.

Men fornemmelig er det de 2 Arter indenlandste Snoge, der, begge ere ganske uskadelige, som hyppigst maa lade sit Liv som et Offer for dennes Frygt; den ene af

disse, Buormen eller den almindelige Snog (Coluber Natrix) er baade hyppig, og gjør stor Nytte ved at udryddde mange for Landmanden skadelige Smaadyr, medens den anden, Sletsnogen (Coluber laevis) findes kun i ringe Antal i Landet. Da denne unyttige Udryddelse af et uskadeligt og tillige nyttigt Dyr ene har sin Grund i et ufuldstændigt Kjendskab til disse Dyrs Udseende, vil det muligens ikke være uden Nytte først med nogle faa Ord at paapege Forskjellen mellem dem indbyrdes, da det ingenlunde er vanskeligt ved et ikke altfor flygtigt Diekast at skjelne mellem dem, og saaledes ramme den virkelige Forbryder, og skaane den, der intet Ondt har gjort.

Det turde være faa Slanger, der i den Grad afvige i sin Farvetegning, som Hugormen, og man skal i Virkeligheden have ondt for at finde 2 Individer, hvor denne er fuldkommen lige; Grundfarven er hos Hannen lysere, hos Hunnen mørkere graabrun, og kan undertiden hos den sidste blive næsten sort. Men hvor forskjellig end Grundfarven er, bærer dog hvert Individ paa Ryggen et taktet mørkfarvet Baand, der løber i Zitzak fra Nakken lige ned til Halen, og som blot hos de mørkest farvede Hunner lader sig vanskeligere paavise. Betragter man næriere dette Zitzakbaand, der er og bliver det letteste Kjendtegn, naar man ser Dyret paa Marken, opløser det sig i en Snor af smaa Firkanter, der løbe først hen mod den ene Side, og derpaa bøie skarpt af mod den anden, og saaledes videre nedad. Farven hos dette Baand er stedse mørkere end Bundfarven, og varierer fra ganske sort til brungraa.

Paa Hovedet har Hugormen forskjellige sorte Pletter og Streger, der hos enkelte Individer kunne danne regelmæssige Figurer, saasom et Kors, Triangel eller lignende.

Snogene derimod mangle ganske det ovenfor omtalte Zitzakbaand, og den almindelige Husorm eller Buormen er desuden faa letkjendelig paa de 2 store hvide eller gul-

Sandmandens Plager i de forskjellige Aar optræde i større Antal. Naar Græsset da bliver flaaet, finder man ofte Hugormen liggende sammenrullet paa de varmeste Steder, og ofte har den Bugen ganske udspilet efter dens nylig afholdte Maaltid.

Midt inde i de tykke Skove ser man sjelden Hugormen, heller ikke oppe paa det ganske nøgne Højsjæld. Men ofte træffer man den bosat i de solvarme Birkelær, der ligge ovenfor Granregionen paa Fjeldene; her tager den saaledes tilfaste med Egne, hvor den idethøjeste kan fryde sig over sin Tilværelse i de 3 Maaneder af Aaret, medens den maa tilbringe de 3 Fjerdedele af sit hele Liv i Vintersøvn. Stærkt opdyrkede Steder synes den egentlig mindre om; men smaa kratbevorede Skovplanter, der tidligere have været omgivne af vilde Trakter, forlader den nødigt, selv om Egnen forresten maatte blive opdyrket.

Dens egentlige Bolig er i en tilfældig Hulning i Jorden, enten under en Trærød, eller mellem Stene, i hvis Nærhed der helst maa findes en liden fri Plads, hvor den uforstyrret kan udsætte sin Krop for de varme Solstraaler. Naar ikke netop Parringstiden er forhaanden, og driver den ud for at søge sig en Nage, kan man være temmelig vis paa at finde den hele Dagen over i Nærheden af dette Smuthul, og hid vender den ogsaa tilbage, saa hurtigt som den Træghed kan tilstede det, naar nogen Fare nærmer sig. Enkelte tro at have bemærket, at den mod Uvejr bliver urolig og streifer videre omkring; Regelen er dog, at den aldrig om Dagen fjerner sig langt fra sin Hule.

Endstjønt Hugormen elsker den varme Sol over Alt, og saa ofte det staar i dens Magt søger at forstaffe sit trægtflydende Blod denne Nydelse, er den dog et natligt Dyr, som først naar Solen er gaaet ned, begynder sit egentlige Liv. Dagen tilbringer den i halv slumrende Tilstand, hvorom man let kan overbevise sig, naar man tilfæl-

digvis overraster den paa denne Tid. Rører man den ikke, bliver den altid rolig liggende, og først naar den er bleven vækket af sin Drømmetilstand, begynder den langsomt at bevæge sig for at undfly. At den er et Natdyr, vil enhver nøjagtig Undersøger allerede kunne se paa dens Øjne, som have lodrette Pupiller, der i en ualmindelig høj Grad kunne sammentrække og atter udvide sig, ganske som hos vore tamme Katte. Disse ølle ligeledes Varme, men ere dog fuldkomne Natdyr.

Naar Skumringen er indtraadt, begynder Hugormen at røre paa sig og tænke paa at forskaffe sig sin anden store Livsfornödenhed, Føde. Den, der har haft den sjældne Leilighed at iagttage Hugormen under dens Færden om Natten, vil have ondt for at tro, at dette er det samme træge Dyr, som man om Dagen træffer sammenrullet mellem nogle Stene, eller langsomt bevægende sig afsted mellem Græsset. Nu er den munter og livlig, kryber om i alle Retninger, og giver nøje Agt paa Alt, hvad der møder den; den kan vistnok ikke klatre, men kryber dog opad ikke altfor lodrette Træstammer og Skraaning. Den er ingen egentlig Ynder af at svømme, saaledes som den almindelige Snog, der gjerne opholder sig i Vandet, og endog sætter ober stillestående Elve og Bæde; men den ved godt at hjælpe sig mellem de sumpige Tuer, og begiver sig gjerne ned til de fugtigere Steder for at søge Føde.

Hvad Hugormens aandelige Egner angaa, da maa man erkjende, at disse staa paa et yderst lavt Trin. Bredagtighed og Trods ere dens mest udprægede Egenheder; dens store og runde Die ligger dybt under det fremspringende Dienbryn, og giver Dyret et ondskabsfuldt Udtryk, der end mere forhøjes ved den ildrøde Regnbuehinde eller Iris og den smale lodrette Pupil. Alt, hvad der er den uvant, kan bringe den i Raseri, men den gjør ingen Forskjel, tager ofte feil, og bliver aldrig klog af Erfaring.

Digesaa rasende, som mod et levende Væsen, hugger den sine Tænder i den Stok, man holder hen til den; den støder sin Snude tilblods uden at indse, at dens Brede er unyttig, og bider, naar den engang er ophidset, blindt ud i Luften, naar den intet mere kan naa. Dens ringe udviklede Evner bevirke endvidere, at den ingen Forskiel gjør paa, hvad der er farligt og uskadeligt; derfor sætter den sig blindt hen til Modværge mod den største Overmagt, oppebier trodsig den, der nærmer sig, og lader sig somofteft rolig slaa ihjel, uden at det falder den ind at søge sin Redning ved Flugten. Intet Dyr er saaledes lettere at fange og dræbe, end Hugormen.

Man tager feil, om man anser denne Dumdriftighed for Mod; dertil ere dens Mandsevner for Sløve og dens Blod for trægt. Den er ikke engang listig; inden den bider, hvæser og hvisler den heftigt, og varsler derved ofte sine Modstandere om Faren. Et saadant Dyr kan aldrig leve i Venstab med nogen anden Medstabsning, og Hugormen afflyses ogsaa paa det hjerteligste af Mennesker og Dyr.

I de Egne, hvor Hugormene findes i større end almindeligt Antal, og de af den Grund ønskes udryddede, har man anstillet Jagt efter dem om Natten, og fundet denne mere lønnende, end paa nogen anden Tid af Døgnet. Naar Solen staar højt paa Himmelen, kan man vel finde dem tilfældigt, som de ligge sammenrullede og bade sig i de varme Straaler, og de ere lette nok at dræbe i denne deres halvslumrende Tilstand. Men paa saadanne Steder bør man om Natten optænde en Ild, og her afvente deres Komme; den uvante Lysning vækker deres Opmærksomhed, og da de just nu ere muntre og i Virksomhed, nærme de sig snart for nøjere at undersøge dette forunderlige Phænomen; forholder man sig saa stille, vil man kunne se, hvorledes de krybe tæt hen til Ilden, stirre fokundrede ind i det flammende Baal, og beslutte sig øjensynlig kun med

Banskelighed til at forlade det. Er Stedet ikke altfor sparsomt beboet af dem, opnaar man, efter den Erfaring, man derom har havt i Tydskland, paa denne Naade snarere sin Hensigt, end om Dagen.

Hugormens Bæsen er, som allerede ovenfor berørt, af en yderst irritabel Bestaaffenhed. Naar man titter den, vedbliver den i længere Tid at hvæse og bide efter alt, hvad der er den nærmest, Mos, Vinder, ja selv efter sin egen Skygge i Solen. Naar den vil til at bide, ruller den hele Legemet sammen som en Tullerten og trækker Halsen ind i dennes Midte, for med al sin Kraft at kunne udslynge sit Hoved med det dræbende Bid. Trækker den saaledes Halsen ind, er dette altid et Tegns paa, at den vil bide; men den sigter slet. Selv naar den har en saavidt stor Gjenstand for sig som en Mus, forfejler den ofte sit Maal, og maa flere Gange gjentage sine Hug inden den opnaar sin Hensigt.

Den hvislende Lyd, som Hugormen i Regelen altid lader høre, inden den anfalder sit Bytte, sker somofteft med lukket Mund; den bestaar af 2 forskjellige Toner, og fremkommer, idet den ud- og indaander hurtigere, end sædvanligt. Denne Hvislen røber ogsaa ofte dens Nærværelse, naar den ligger skjult i Græsset eller mellem Stenene, ganske som Klapperslangen i Nordamerika ved sin Ringen med Halen varsler Mennesker og Dyr, der komme i dens Nærhed.

Dens Muskelkraft er ikke synderlig stor. Som den saaledes ligger sammenrullet, kan den neppe udslynge sit Hoved i en Omkreds af over et Kvarter; af denne Grund kan man ogsaa uden Skade bære en Hugorm levende i Haanden, naar man fatter den i Halespidsen, og holder den saavidt ud fra sig, at dens Hoved ikke kan naa indtil Ens Side; op til Haanden kan den aldrig naa, da den, baaret i denne Stilling, neppe formaar at hæve sit Hoved over et Par

Tommer i Højden. Forsk. af disse Linier har paa denne Maade ofte baaret ubestadige Hugorme levende hjem i Haanden; man sætter blot hurtigt Foden over dens Hoved, fatter Dyret i Halen, og hæver det med et rasst Greb op i Luften.

Naar Hugormen er ophidsset, puster det sit Segeme stærkt ud, saaat selv asmagrede Individer se fede og velnærede ud. Dette er ligeledes Tilfældet, naar den begiver sig ud i Vandet, uden Tvivl fordi den derved flyder lettere.

Hugormen er altid paa sin Post, og stedse beredt til Forsvar eller til Angreb. Derfor finder man den i Hvile altid liggende med opløftet Hoved. Uagtet de om Dagen ikke synes at have noget særdeles skarpt Syn, kunne de dog godt gjøre Forskjel paa den Gjenstand, som nærmer sig; alene Naseri gjør dem fuldstændig blinde i denne Henseende. Den foretrækker saaledes stedse varmblodige Dyr fremfor andre, ligesom man let kan bemærke, naar man har spærret en Hugorm inde i et Glas, at den oftere bider efter den blottede Haand, hvormed man bærer dens Glas, end efter en Stol eller andet lignende.

I Fangenskab kan Hugormen vise sig ganske forligelig, eller rettere ganske sløv ligeoverfor de Dyr, hvormed den er spærret inde, og man har ofte seet, hvorledes Firben, Frøer, eller endog Smaafugle have siddet rolig ovenpaa den for i Fællesskab at nyde den varme Sol. En af de ibrigste Forskere af dette Dyrs Naturhistorie, Lenz, blev saaledes engang Vidne til følgende lille Optrin. I den Beholder, hvori han opbevarede sine Dyr, blev der engang en liden solbeskinnet Plet, der strax blev taget i Besiddelse af et Par Hugorme. Et lidet Firben kom til, og forsøgte forgjæves at faa Plads ved deres Side, men da dette ikke blev det indrømmet, gav det sig ganske varsomt til at bide den ene Hugorm i Siden for dog at faa

den til at flytte sig, men da heller ikke dette vilde lykkes, maatte det nøje sig med at lægge sig ned ved Siden af dem og udenfor Solen, men blev ikke videre straffet for sin Frækhed.

Har Hugormen af en eller anden Grund forfeilet sit Bytte, falder det den aldrig ind at forfølge dette, selv ikke saa langt som en Fod. Heller ikke gaar den selv paa Jagt, men venter, indtil det Dieblif er kommet, da Byttet er den saa nær, at den kan naa det blot ved sit Sving med Hovedet; hugger den saa feil, opgives Jagten øjeblikkelig.

Dens Næring bestaar hovedsagelig, dog ikke udelukkende, af varmbloedige Dyr, som den først dræber med sine Gifftænder. Mus foretrækker den fremfor enhver anden Næring; især er det Markmusene og de smaa Skovmus, tilhørende Slægten *Hypodæus*, der blive dens Bytte, fordi disse ere labbenede og undersætsige Dyr, der ere forholdsvis langsomme i sine Bevægelser, og saaledes lettere at overkomme. Heller ikke forsmaar den Spidsmus, der ellers, som man ved, ikke gjerne fortæres af andre Dyr paa Grund af deres ejendommelige Lugt. Musene op søger den saavel i Skovene, som paa Engene, og fortærer med lige stor Appetit de nøgne Unger, som den henter ud af Nederne, som de Gamle. Endvidere fortærer den Firben, Insekter og Staalorme.

Paa en vis Maade er saaledes Hugormen et nyttigt Dyr som en af Landmandens Venner i hans Kamp mod disse talrige Smaafiender; men ogsaa Smaafuglene, der ruge paa Marken, blive dens Bytte, ligesom det er sandsynligt, at den ogsaa fortærer deres Æg. At de smaa Fugle selv indse, paa hvilken Fod de staa med Hugormen, ser man deraf, at de med den største Angst slagre omkring det Sted, hvor den ligger, og de lægge tydeligt nok for Dagen, at de i den se en af sine Fiender.

Det er bekjendt nok, hvad man fortæller om de store

tropiske Giftslangers forunderlige Indvirkning paa de Fugle, som de efterstræbe, og hvorledes disse alene ved Slangens Blit blive fortryllede, og endelig falde lige i dens Gab. At dette blot er en Udsmykkelse af disse Dyr's Liv, er det overflødigt at bemærke; men selv om vor lille Hugorm har denne Tro tidligere været udbredt*), hvorom man kan overbevise sig ved at læse følgende, der er et Uddrag af Dr. Pontoppidans bekjendte, og yderst fornøielige „Norges Naturlige Historie“, udgivet i Kjøbenhavn 1754:

„Et andet singulare physicum, som jeg af mange øyensynlige og troeværdige Vidner har hørt stadfæste, maa her berettes om Slangens Magt, endog over Fugle, som synes ikke at være den underkastede, nemlig den ligger og strekker hovedet et Qvarter i Veyret med udspilet Mund, indtil en Lærke, Svale, eller anden nedrig flyvende Fugl, i sin Flugt rammer det Vandheld, at komme perpendiculariter over den, og da maa holde stille i Luften, Skjønt paa en Opløstelse af nogle Favne. Fuglen merker strax, at den er arresteret, begynder ynkelig at skrig, daler i det samme, og falder omsider med heftig fart ind i Ormens Mund, som vel veed at adskille Fierene og udspytte dem. At dette sker, er vist, men hvorledes man skal gjøre tilstrækkelig Regnskab for den Straale-viis opskydende vis attractiva, med hvilken Ormen ligesom suer fuglen til sig, overlader jeg til Andres nøyere Randsagelse. Saa meget seer man, at Naturens Skræ, som bestemmer eet Dyr til det andets Føde, har givet Slangen et Privilegium, hvilket ellers ikke syntes at rime sig med hans Skabning.“

Ligesom andre Slinger kan Hugormen udholde Hunger i længere Tid, og i Fangenskab er det yderst vanskelig at faa den til at tage Næring til sig. Men derfor er den ogsaa istand til at tage sin Mon rigeligt igjen, naar Lykken er den gunstig, og 2—3 hele Mus har man ofte fundet

*) Endnu den Dag idag finder man denne Tro hist og her, og ikke alene hos Almuen, men selv hos de mere oplyste blandt os.

liggende, den ene efter den anden, i dens Mave, ventende paa at blive fordøjede. Og denne sidste Process gaar for sig med en ubegribelig Hurtighed. Af Mus bliver Alt opløst med Undtagelse af Haarene; Sener, Ben og Muskler forsvinde sporløst, og man kan ofte i Hugorme, som man aabner, finde den ene Ende af et Dyr, f. Ex. et Firben, helt og uskadt, medens Hovedet, der i Regelen gaar foran, er næsten sporløst fordøjet.

„Det er mærkeligt at iagttage,” siger Lenz „hvor begjærlig Hugormen er efter at dræbe Mus. Selv i Fangenskab, hvor de ikke lettelig ville angribe noget andet Dyr, og hvor de hellere lide Hungersdøden, end bekvemme sig til at tage nogen Næring til sig, begynde deres Dje at funkle af Mordlyst, naar de faa Dje paa en Mus, men de tørre den dog aldrig, naar de have faaet den dræbt. Dette Skuespil har jeg ofte iagttaget. I en Kasse, hvori 10—20 Hugorme tilligemed en Del Snoge, Staalorme, Firben og andre Dyr levede i den største Endrægtighed, lod jeg pludselig en Mus slippe ind. Uden Frygt løber denne omkring overalt, og er ikke bange for at springe lige over Hugormenes Hoved; men nu trække disse sine dorste Hoveder sammen, Tungen gaar ud og ind med Lynets Hurtighed, og snart farer Hug paa Hug, der alle ere rettede mod Musen, ud i Luften. En Tidlang undviger den Huggene, springer frem og tilbage, indtil den endelig rammes; den gjør nogle Træninger, falder om paa Siden, og inden et Minut er forløbet, er den død. Endnu ere ikke Hugormene tilfredsstillede, men bide og hvile endnu en Tid i Luften, og først efterhaanden vender No tilbage til deres ophidsede Sind.“

Efter som den kolde Aarstid begynder at nærme sig, bliver Hugormen mere og mere træg, og ud i September Maaned lægger den sig endelig ganske i Dvale. Til Vinter-tyarter udvælger den gjerne en Kløft mellem Stene, et

hult Træ eller lignende, og næsten altid finder man flere liggende sammen paa det samme Sted. Under denne Dvaler ligger den som i en Søvn; vel er den ikke ganske som livløs, ligesom flere andre Dyr under Vintersøvnen, og kan altid bevæge Hovedet, og snart endog krybe langsomt afsted. Saa snart det igjen begynder at blive varmt i Vejret, begiver den sig atter ud, og slinker med Begjærlighed enhver Solstraale, som den endnu kjølige April og Mai kan frembringe.

I Løbet af Sommeren skifter Hugormen 5 Gange Hud, og man kan ofte finde dens tomme Ham liggende ganske hel under en Bust.

Angaaende dens Forplantning have de nyere Naturforskere bragt fuldstændige Oplysninger før Dagen, istedetfor de mange og tildels fabelagtige Fortællinger, hvormed man i ældre Tider lod sig nøje. Saa snart Hugormen har forladt sit Vinterkvarter, og det er bleven fuldstændig varmt i Luften, begynder dens Parringstid; men intet Individ er forplantningsdygtigt før i det 3die, muligens endog først i det 4de Aar, og før Hunnen er 1½ Fod lang, finder man aldrig fuldt udviklede Æg hos den. Fuldkommen udvokset er Hugormen neppe før i det 6te eller 7de Aar.

Æggenes Antal varierer efter Hunnernes Alder, saaledes at de yngre lægge blot 5 til 6, de ældre lige til 20 Stk. Først i August blive disse fuldkommen udviklede, men med ligesaa stor Ret kan Hugormen siges at føde levende Unger, thi lige under Fødselen strækker den allerede fuldt udviklede Unge sig ud i Ægget i sin hele Længde, sprænger den tynde Skal, og kryber frem som en allerede ganske respektabel Orm paa 5 Tommer*). Mellem hvert Ægs eller Unges Fremkomst forløber flere Minutter, ofte endnu længere Tid. Endnu hænger Æggeblommen fast ved

*) Heraf kommer Dyrets latinske Navn *Vipera = vivipara*, d. e. levende fødende.

deres Liv, men ved egen Hjælp befrie de sig snart fra denne, og tage strax fat paa sit onde Levnetsløb.

I Virkeligheden aabenbarer nemlig Hugormen lige fra Fødselen af disse sine onde Tilbøjeligheder, der følge den gjennem hele Livet. Benz, der har underholdt og udklækket et stort Antal af disse Dyr, forsikrer, at endnu førend de nyfødte Hugorme vare fuldkommen tørre, lode de, naar han berørte dem, en arrig Hvislen høre, og begyndte øjeblikkelig at bide omkring sig. Men han indrømmer tillige, at de ikke alle ere lige ondskabfulde, men der findes stedse enkelte iblandt dem, der ere forholdsvis godmodige. Og altid han har fundet, at disse smaa Tingester, just som de vare krøbne ud af Egget for at begynde sin første Vandring ud i Verden, aldrig forsømte nu og da at aabne sit Gab, rejse sine smaa Gifftænder, udvide sit Baghoved, kolt sagt paa bedste Maade ruste sig til sin Gjerning.

Man finder hos Hugormen intetsombest Spør af nogen indbyrdes Kjærlighed mellem Unger og Forældre. Saa snart den unge Hugorm har seet Lyset, vandrer den rolig sin Vej, uden at det falder dens Moder ind at se efter den, ligesom den selv heller ingen somme Følelser lægger for Dagen ved at skilles fra hende eller sine Sødstende. I Bevidstheden om de Baaben, som den er i Besiddelse af, begynder den strax Livet paa egen Haand; og at dette Baaben allerede i saa ung en Alder er i fuld Virksomhed, har man flere Gange havt Leilighed til at overbevise sig om paa fangne Individider.

Vi have allerede nævnt, at Hugormen paa Grund af sin Næring, i en vis Grad maa fortjene Navnet af et nyttigt Dyr, men man vil dog have vanskeligt nok for at finde Nogen, der taler den derfor, men Enhver søger efter bedste Evne at udrydde den, hvor og naar han kan. Og saasandt det er Menneket tilladt at forfølge og ødelægge et Dyr, der ikke er det til Nytte eller Glæde, da er denne For-

følgelse neppe nogensinde mere paa sit Sted, end her. Man kunde fristes til at oplaste det Spørgsmaal, hvorfor mon Stabningens Herre har udrustet Hugormen og de øvrige Giftslanger med dette frygtelige Vaaben, da den Glæde og Ulykke, som de anrette for Menneskene, er saa overvejende stor i Forhold til den Smule Nytte, som man med sin bedste Vilje er istand til at tillægge dem. Svaret herpaa ligger nær ved Haanden; af den selvsamme Grund, som den blinde Muldvarp har faaet sine Gravefødder, den ubevingede Eddertop sit Spindeapparat, og den tungbindte Bjørn sine vældige Kløer, have visse Slanger ligesom enkelte Insekter faaet den Gave at kunne bedøve eller dræbe sit Bytte ved at gyde en giftig Bædste i dets Blod, for siden desto lettere at kunne bemægtige sig det. Men denne Gave har disse Dyr faaet paa andre Egenkabers Bekostning; undersøger man saaledes de giftige Slangers Legemsbygning og Sædvaner, finder man snart, at disse, der i Antal staa langt under de giftløse Arter, ere de sidste tillige langt underlegne i Bevægelighed; deres tunge og dorste Legeme tillader dem ikke, ligesom hine, at naa sit Bytte ved en hurtig Forsøgelse, men blot ved at ligge paa Lur og vente, indtil de ved en enkelt Bevægelse af Hovedet og Halsen kunne hibringe sine Dffere det dræbende Hug, for siden i al Mag at kunne bemægtige sig det.

Hos vor almindelige Hugorm ere Giftkjertlerne saa smaa og Saaret efter Tandens saa ubetydeligt, at dens Bid kun bliver farligt, naar det rammer de blødere Dele eller en Aare, og Giften saaledes hurtigt og umiddelbart bringes i Forbindelse med Blodmassen. De Menneskelib, der heroppe hos os paa denne Maade ere gaaede tilspilte, ere vistnok ikke mange, men saameget desto større er det Antal Tilfælde, hvori den Bidte har sluppet med Strækken eller et mindre Ildbebindende. I Mellemuropa, hvor Hugormen findes langt talrigere, end her, er dette Forhold anderledes;

at et Menneske her maa lade sit Liv for et Hovdyr, hændes yderst sjelden, men over 50 Tilfælde ere i de senere Aar blevene bekendte alene i Tydskland, hvori Hugormens Bid har virket dødeligt paa Menneskene.

Man kjender vanskeligt noget Tilfælde hos os, hvori voksne Mennesker have maattet lade sit Liv for dens Bistand, men med smaa Børn indtræffer dette ikke sjelden, hvorom man fra Tid til anden kan læse i Aviserne. Smaa-børn, der gaa barbenede og plukke Bær, ere stedse mest udsatte for dens Bid, naar de uforvarende komme til at træde paa den; ældre Folk slippe i Regelen lettere, men kunne dog under ugunstige Omstændigheder beholde en Mindelse derom i hele deres Liv. Saaledes hændte det engang i Tydskland, at en Pige paa 9 Aar blev bidt i Foden af en Hugorm; Benet svulmede og hun tabte fuldstændig Fønen til at gaa. En Saarlæge fik hende efterhaanden helbredet, men endnu i hendes 40de Aar var Benet stedse sygt og fuldt af gule og blaa Pletter. Da forsvandt pludselig Sygdommen fra Benene og satte sig i Øjnene, saaat hun i 2 Aar var næsten blind. Senere fik hun atter sit Syn tilbage, men Sygdommen slog ud over hele Kroppen, og i 1864, da hun var 60 Aar gammel, var hun næsten død. Et lignende Tilfælde omtaler Nilsson fra Sverrig, hvor et Fruentimmer blev bidt i Foden med den Følge, at hun først i et halvt Aar var sengeliggende, derpaa gik længe paa Krykker, og forblev Krøbling i hele sit Liv.

Et af de mærkeligste Tilfælde af Hugormforgiftning oplevede Naturforskeren Benz, (som vi allerede flere Gange ovenfor have nævnt), og skjønt dette tør være flere af vore Læsere bekendt fra den danske Oversættelse af Eschudi's "Thierleben der Alpenwelt", hid sættes det dog her, da det giver en klar Forestilling om, hvorledes en saadan Forgiftning under ugunstige Omstændigheder kan udvikle sig og ende.

„En daarlig Person, ved Navn Hørselmann, gjorde sig til af, at han kjendte et Middel, der sikrede ham fuldstændig mod Birkningerne af disse Dyr's Bid. Han kom til Lenz, som just havde flere levende Hugorme til sine Forsøg, og bad ham om at maatte faa dem at se. For at vise, hvor lidet han var bange for dem, vilde han raslt gribe en Hugorm i Haanden, men lod dog være, da Lenz advarede ham. Men før Lenz anede det, greb han ned i Kassen og tog en Hugorm, der laa rosligt paa Bunden, midt om Livet, løftede den i Bejret, og udtalte nogle uforstaaelige Trylleord. Uagtet Hugormen saa paa ham med sine rasende Øjne og spillede med Tungen, stak han dog hurtigt dens Hoved ind i sin Mund, og lod, som om han tyggede paa den. Strax efter trak han den atter ud og kastede den ned i Kisten, spyttede 3 Gange noget Blod ud, og sagde, idet hans Ansigt blev blodrødt, og hans Øjne rullede som en Banvittigs: „Min Videnskab duer ikke, min Bog har bedraget mig.“ Lenz vidste i Begyndelsen ikke, om det var Spøg eller alvor, og bad ham vise ham sin Tunge. Men han vægrede sig, klagede over Smerte, betegnede nøjere det Sted, hvor han var bidt helt bag paa Tungen, og bad, om at maatte komme hjem, da han her havde Midler, der nok skulde hjælpe ham. Olie vilde han ikke tage, og gik endnu med temmelig faste Skridt hen for at tage sin Hat, men vaskede snart og faldt om, rejste sig atter og faldt om paand. Hans Stemme var endnu tydelig, men svag; men Ansigtet blev mere og mere rødt, og Øjnene mattere; han klagede over Tunghed i Hovedet og bad om at maatte komme til Hvile. Man bar ham hen i en Lænestol, hvor han blev roslig siddende; i Begyndelsen klagede han over Hunger, da han hele Dagen intet synderligt havde nydt; derpaa forlangte han Vand, men drak ikke, sænkede Hovedet, begyndte at ralle, og døde.

Det hele havde varet i 50 Minutter, og 10 Minutter

efter var han allerede kold. Den følgende Morgen viste sig allerede Tegn til Forraadnelse, og en Obduktion af Liget blev foretaget. Vandene, Djene, Næsetrogene, den venstre Hånd og det venstre Haar vare blaa, Tungen opsvulmet, og i Midten, hvor Saaret var, næsten sort; Hjernens Karer vare fulde af sort Blod og Lungerne usædvanlig blaa. Overgangen fra Liv til Død skede her som ved andre Bidforgiftninger som en rolig Hensoven; ingen Kandebehvær eller Dødsangst, kun en hurtig Synken af Kræfterne og Forstyrrelse af al vilkaarlig Bevægelse."

Det ovenfor anførte maa være tilstrækkeligt til at begrunde, at man aldrig bør have Medlidenhed med Hugormen, men ødelægge den, hvor og naar man kan komme til. Og mange Venner har den heller ikke blandt Mennesker og Dyr. Musebaagen, en stor høgeartet Rovfugl, efterstræber ibrigt alle Slags Slangar, og fortærer med den største Glæde Hugormen med Hud og Haar; denne nyttige Fugl maa man overhovedet skaane overalt, da dens Næring næsten alene bestaar af Dyr, der ere os skadelige.*) Et kraftigt Slag af en Stol over Hugormens Ryg er i Almindelighed nok til at gjøre den uftadelig, skjønt den er seiglivet nok; men man maa vel vogte sig for at behandle et saadant saaret Dyr letfindigt, thi selv det afbuggede Hoved kan endnu bide og saare, et Tegn paa, at Hjernen, hvor liden og ringe udviklet den end er, først silde taber sine Funktioner. I Schweig blev saaledes et 1½ aarigt Pige-barn bidt i Fingeren af et afbugget Hugormhoved, og døde efter 18 Timers Forløb. At Giften selv efter Dyrets Død er endnu virksom, og istand til at forstyrre Blodet hos et højere Pattedyr, forsikres af nogle, men benægtes, sandsynligvis med større Grund, af andre.

*) Musebaagens Kjendemerker og Naturhistorie skulle vi muligens ved en senere Leilighed nærmere omhandle.

Har man været saa uheldig at blive bidt af en Hugorm, er det første, som man maa gjøre, at suge Giften ud af Saaret. Er Munden hel og uden Saar, har dette ingen-sombelst skadelige Følger, og mange Ulemper ere undgaede derved, at den Saarede har havt Håndsnærværrelse til strax at benytte dette lette Hjælpemiddel. Saasnart man kan, maa man hente en Læge, og inden han kommer søge at formindste Hævelsen ved slittige Badstninger med Vand eller Olie; den bidte Arm eller Fod overbindes med et stærkt Bånd for at forhindre Giften videre Fremtrængen; voldsommere Midler er at udbrende Saaret med glødende Jern, eller bortskjære det Angrebne med en skarp Kniv. Paa den blotte Hud har derimod Giften ingen Indvirkning, og man kan gjerne nedsvælgge eller indsmøre sig med Drmegift uden Skade, naar blot Huden er hel.

Naturligvis kan man overalt anføre Exempler paa, at Hugormens Bid har været uden Virkning paa den Bidte. Men Hovedsagen er dog i ethvert Tilfælde at iagttage alle Forsigtighedsregler, da det altid er bedre, som et gammelt Ordsprog siger „at være fore var, end efter snar.“

Det hændes ikke saa sjældent, at et Faar, en Hund eller et andet Dyr bliver bidt af Hugormen; man har forsøgt at helbrede dem ved at vadske det bidte Sted omhyggeligt, og ved at paalægge frisk Jord, ja endog nedgrave det, søge at faa Hævelsen til at forsvinde. Det er derfor særdeles mærkeligt, hvis det forholder sig saa, at enkelte Valtedyr ere ganske ufølsomme ligeoverfor dens Gift. Saadanne Dyr ere Evinet, Ilderen og det almindelige Pindsvin eller Igellotten, der hos os findes sparsomt udbredt i Landets sydlige Dele. Disse Dyr skulle ustraffet kunne lade Hugormen bide sig i Siden eller i Snuden, ja fange den endog, knuse den mellem Tænderne, og fortære den med god Appetit, uden at spore skadelige Følger; dog turde Giften, vel anbragt, ogsaa hos dem have sin fulde

Virkning. Derimod er den ene Hugorm uimodtagelig for sin egen eller nogen andens Gift; af Tobaksstift dør de derimod hurtigt, af Blaastrye øjeblikkelig.

Fordum anvendte man Hugormen i en ikke ubetydelig Grad i Medicinen. Antonius, der var Keiser Augustus's Læge, og som blandt andet er bekendt som Opfinder af Bandturen, anvendte Hugorme i flere Sygdomme, og under Nero blev af Lægen Andromachos fra Kreta opfundet Theriakten, som var en Samling af de mest forskjelligartede Ting, hvoraf Ormene udgjorde en væsentlig Bestanddel. Dette Lægemiddel kom i stort Ny, og anvendtes i stor Udstrækning, og endnu den Dag idag bliver det tilberedt paa flere Steder i Sydeuropa, især i Italien, hvor der findes store Fabrikker, som dertil anvender Tusinder af Hugorme (især af en nærstaaende Art, *Vipera Aspis*). I Schweiz indfanges de ligeledes i Mængde, og tilberedes til Suppe, der anvendes mod Tæring.

Det er bekendt nok, at vor Almue forbinder mangfoldige overtroiske Meninger ved Hugormen. Saaledes maa den dræbes inden Sol gaar ned, og før den Tid maa den Saarede ikke komme i Hus. Dens sorte spillende Tunge ansees for dens Braad, hvormed den stikker; naar saaledes en Orm har stukket, bider den sig i sin Hale, og ruller affted som et Tøndebaand; da gjælder det for den Saarede at naa Bandet før Ormen, thi alene i dette Tilfælde bliver han frelst. Hist og her taler Almuen om de saakaldte Ormestebner, hvortil Ormene i store Starer samles og holde Dom over en Kammerat; til Grund for denne Tro ligger uden Tvivl det virkelige Faktum, at man ofte finder Hugormene i større Antal overvintrende sammen i en tæt Klynge. Men alle disse Meninger begynde dog mere og mere at svinde i vor oplyste Tidsalder.

*

Fortællinger af Verdenshistorien.

I. Thermopylerne og Salamis*).

I Begyndelsen af det femte Aarhundrede før Kristi Fødsel havde en græsk Folkestamme, Jonerne i Lille-Asien, gjort Opstand, for at aftryste den mægtige Perserkonges Aag, og var bleve understøttede af sine Stammefæller Athenerne. Forbitret herover, besluttede Perserkongen, Darius Hystaspis, efterat den joniske Opstand var kuet, at tugte disse, og udsendte en mægtig Hær og Flaade for med et Slag at knuse det dristige lille Foll, der havde bobet at trodse hans Magt. Men Flaaden ødelagdes i en Storm, og den uhyre Krigshær blev fuldstændig slagen af Athenerne paa Sletterne ved Marathon, i Nord for Athen, Aar 490.

Dette var Indledningen til de Begivenheder, hvorom vi her skal fortælle mere omstændelig.

Perserkongen havde, efter den Glam som var overgaaet ham, ingen Ro, før han fik Hevn over Hellenerne, og gjorde i den Hensigt store Rustninger over sit hele Rige. Men midt under disse Forberedelser døde han, Aar 486, og hans Søn Xerxes besteg Tronen. I Førstningen vaklende og raadbild med Hensyn til de Erobringsplaner, han havde modtaget i Arv efter sin Fader, blev han dog snart stemt for Krigen, dels ved Spaadomme og betydningsfulde Drømme, dels ved Tilskyndelser af sin Svoger og Hærfører Mardonius, der skildrede ham det fjerne og ukjendte Land Europa som „det skønneste Land i Verden, et Land som frembragte alle Slags herlige Frugter, og som var en altfor herlig Besiddelse for nogen anden Dødelig end den persiske Konge.“ Xerxes sammentaltdte da sine

*) Væsentlig efter Grote.

fornemste Raadgivere, og forkyndte dem, at han havde besluttet at angribe Grækenland, dels for at tage Hebn over den Tørt, som var tilføjet hans Fader, dels for at forsøge sit Riges Magt, ikke alene med dette lille uanseelige Rige, men med hele Europas Betvingelse, saa at det persiske Rige ingen anden Grænse skulde have, end Gudernes Æther og Solbanens yderste Ender. Over hele Riget udstedtes der nu Befalinger til Stattholderne og de underordnede Embedsmænd, at samle Tropper og Krigsforraad, og i hele fire Aar fortsattes de Rustninger, som Faderen havde drevet de tre sidste Aar af sin Regjeringstid.

Om Høsten i Aaret 481 før Kr. ankom de udstrebnne Hærstyrker fra alle Egne af det uhyre Rige til Lydiens Hovedstad Sardes (i Lille-Asien), hvorhen Keres selv begav sig og op slog Winter-Kvarter. Foruden denne Landstyrke var der samlet en Flaade af 1207 Krigsskibe*), foruden en Mængde Transportskibe, ved Hellespont, (Strædet ved Dardanellerne) og de tilgrænsende Kyster. Det var hans Hensigt at rykke over dette Sund, og derfra marschere gennem Thracien, Makedonien og Thessalien sydover til Hellas. I dette Øjemed foretog han hvad der i de Dage maatte kaldes et Kjempeveer, som kun kunde udføres af en Hærskær, der raadede over Tusinder

*) Vi maa naturligvis ikke her tænke paa den fferneste Lighed med vore Krigsskibe; men det var dog allerede dengang anseelige Fartøjer, som kunde rumme en Besætning paa 200 Mand. De havde en høj Stavn for og agter, noget lig vore Forsædres, men vistnok phtelligere udstyret. De havde ogsaa, som disse, kun et Sejl (Maasejl) og kunde roes; i Slag manøvrerede de kun med Ror og Aarer, af hvilke der paa de større Skibe var tre Rader, den ene over den anden. Et ejendommeligt Vaaben, som var et af de vigtigste under Kampen, var det saakaldte Neb (Romernes rostrum), en spids Jernstang ved Forstavnen, lidt ovenfor Vandgangen, med hvilken man søgte at bore det fiendtlige Skib i Sænk, eller hage sig fast i det for at entre.

af Trælle: han lagde en Bro af Fartsøjer tværs over det henved en halv Fjerdingvej brede Sund. Verket, der udførtes af sønitiske og ægyptiske Arbejdere, var allerede fuldført, og det blev meldt Kongen, at han nu kunde rykke frem, da der opstod en Storm, som ødelagde Broen. Da Kongen erfor dette, kjendte hans Brede ingen Grænser. Formændene for Arbejdet blev halskuggede, og ikke nok hermed: selve Hellsporten skulde undgjelde, og Kærræs befalede at lade Sundet tildele 300 Svøbeslag, og at det til yderligere Straf skulde nedsænkes et Sæt Bænker deri. „Du bitre Band,“ raabte Bødlerne, idet de udførte Kongens Bud, „dette er den Straf, som vor Herre hjemføger dig med, fordi du har krænket ham, uagtet han aldrig har krænket dig. Men vid, at Kong Kærræs vil gaa over dig, hvad enten du vil eller ej; men du fortjener ikke at nogen Mand ofrer til dig, fordi du er et svigefuldt Væld af udrikkeligt Band.“

Arbejdet blev nu atter paabegyndt. To Rader af Skibe blev lagte tværs over Sundet, med Agterstebnene mod det sorte Hav og Bøugene mod det ægæiske Hav; de blev fastgjorte ved Hjælp af Ankere for og agter, og med lange Louge. Den øverste Rad, nærmest det sorte Hav, bestod af 360 Fartsøjer; den nederste, nærmest det ægæiske Hav, af 314. Over hver af disse Skibsraækker blev der, fra Strand til Strand, spændt sex svære Louge, som blev strammede med Bindspil i Land, og som dels skulde tjene til at holde Fartsøjerne sammen, dels til Fæste for det Gulv, som skulde lægges over dem. Disse Louge var snoede af Hamp og Papyrus-Plantens Trevler. Over dem lagdes det nysnævnte Gulv af Bord, som ogsaa ovenil fæstedes ved Lougvert, og over dette Gulv lagdes atter et Lag af Jord og Træ, med en Stigard paa begge Sider, for at Hestene og andre Lastdyr ikke skulde blive styvede at se Bandet.

Det andet store Verk, Xerxes foretog, var en Gjennemskjæring af den Halvø, ved hvis yderste Pynt, Bjerget Athos i Makedonien, Darius's Flaade paa det sidste Tog mod Hellas havde lidt Skibbrud. Dette Nes var berygtet for de Storme, som jevnlig rasede der, og Perserkongen vilde nu sikre sig mod et lignende Uheld som det der havde rammet Faderen, ved at føre sine Skibe tværs igjennem Halvøen ad en Kanal omkring $\frac{1}{2}$ norsk Mil lang, og saa bred, at to Skibe kunde gaa jevnfides derigjennem.

Saa snart alle Forberedelser til Felttoget var gjorte, brød Hæren op fra Sardes i Baaren 480 f. Kr., efter at Kongen først havde sendt Herolder til alle Byer i Hellas, undtagen Sparta og Athen, for at kræve Jord og Band til Tegn paa Underkastelse. Da den uhyre Hær rykkede ud af Sardes, saa den paa begge Sider af Bejen et Syn, som ret maatte være skicket til at indprente den Skræk for Hersterens Magt og Strengbed. Det var det i to Dele lemlæstede Lig af den ældste Søn af en frygisk Rigmand, Pythios, som havde bevertet Kongen paa Bejen til Sardes. Da Xerxes, forbausset over den Pragt og Overflod, hvormed han underholdt sin Gjest, havde vist sig særdeles gavmild og naadig, lovede Pythios, hvis fem Sønner alle tjente i Kongens Hær, at bønfulde Xerxes om at den ældste maatte faa blive tilbage hos sin gamle Fader. „Usling!“ svarede Kongen, „drister du dig til at tale til mig om dine Sønner, nu da jeg selv er paa Bejen til Grækenland, med mine Sønner, Brødre, Slægtninge og Venner? Du som er min Træl, og hvis Pligt det er at følge mig med din Hustru og din hele Slægt? Dog skal den Gjestfrihed, jeg har modtaget af dig, tjene til Betsyttelse for dig selv og dine fire Sønner; kun det skal være din Straf, at den Søn, du særlig har ønsket at beholde tilbage, skal miste Livet.“ Derpaa befalede Kongen, at Pythios's Søn skulde dræbes og hans Legeme deles i to

Dele, af hvilke en Halvdel skulde ophænges paa hver Side af den Vej, ad hvilken Hæren skulde gaa.

Fra Sardes rykkede Hæren nordover til Abydos ved Hellesponten, hvor Obergangen til Europa skulde foregaa. Paa en Høj i Nærheden var der rejst en Marmortrone, fra hvilken Perserkongen kunde betragte de mylrende Stæder, der bedækkede Land og Strand, og de mangfoldige Stibe, der anstillede Kaproninger i Strædet. Ved Solopgang den følgende Dag begyndte Obergangen. Paa Broerne strøedes Røgelse og Myrtheagrener, medens Kærrer selv ofrede til Habet og opsendte Bønner til Solguden, at det maatte lykkes ham at erobre Europa til dets yderste Grænser, og efter Ofringen kastede han Røgelseskærret tiligemed et Guldbæger og et persisk Sverd i Habet. De første, som rykkede over, var en Del af Kongens Hus-tropper, 10,000 Persere, der bar det stolte Navn „de Udsødelige“, fordi deres Tal altid strengt overholdtes. Med Kranse om Hovederne, som til en Fæst, drog de over til Europa, og efter dem Kongen med den øvrige Hær; men saa umaadelig var den, at der hengik syv Døgn, inden den hele Hær var kommen over Broen, og det uagtet Tropperne, drevne frem med Svøbesslag, marscherede Dag og Nat, uden et Øjebliks Stansning.

Om denne Hærs Størrelse er det vel neppe muligt om end kun tilnærmelsesvis at danne sig nogen paalidelig Forestilling; kun saameget er sikkert, at aldrig havde den gamle Verden, og vel neppe de senere Tider, seet saa forskelligartede Folkeskær samledes fra saa fjerne Egne til eet Maal og under een Styrrer. Det lignede mere en Folkevandring — men en Folkevandring der lededes af een Mands Vilje — end et Krigstog. Ser og fyrgethye Folkestammer nævner denne Krigs Historiestriber, Herodot, som Deltagere i Toget: fra Indien, fra den persiske Havbugt, fra det røde Hav, fra Levanten, fra Egnene om det

ægæistle og det sorte Hav, fra Egypten, Ethiopien og den libyiske Ørken. Kun fire af disse Folkeferd havde Baaben, der kunde maale sig med Grækerne, og de var alle fra det vestlige Asien; Resten var mere eller mindre nødtørftig og raat rustede, med Kastebaaben, lette Skjolde af Bidjefletninger eller Læder, Turbaner eller Læderhuer istedenfor Hjelme, Bjaer istedenfor Sverd, ja nogle havde endog kun Staurer, der var brændte for Enderne, istedenfor Spyd. En persisk Nomadestamme, Sargaterne, 8000 Ryttere, havde intet andet Baaben end Dolke, og et langt Reb med en Hendesnare, som de under Kampen slyngede efter Fienden. Ethioperne fra de øvre Nil-Egne havde sine Begemer indgnedne med rød og hvid Farve, gif svøbte i Løve- og Panther-Skind, og var væbnede med Kastespyd, samt med Rør-Pile, hvis Od var en skarp Sten.

Det var ved Doriskus i Thrakien, nogle Dagsmarscher fra det Sted, hvor Obergangen til Europa var foregaaet, at Perserkongen først foretog sig at tælle sin Hær. Dette stede paa den Maade, at der blev opstillet 10,000 Mand saa tæt sammen som muligt; det Rum, de indtog, blev afftullet, og omkring det blev der bygget et Stængsel, eller ligesom et Kve, ind i hvilket saa den hele Hær efterhaanden havde at gaa. Et hundrede og sytti Gange, fortæller Herodot, blev dette Stængsel fyldt og tømt igjen, inden hver Mand af Fodfolket havde været inde i det, hvilket giver en Sum af 1,700,000 Fodfolk, hvortil kommer 80,000 Hestfolk, samt de Krigere, der kørpede paa Stridsvogne og Kameler, hvorved det samlede Antal bliver en Million otte hundrede tusind Mand. Men dette er langtifra alt; thi hertil maa lægges Flaadens Mandskab, de Tropper som Keres samlede i de Egne, han drog igjennem paa sin følgende Marsch, fremdeles en Hærskare af Slaver, Lejesvende o. desl., og skal man fæste Lid til de Gamles Beretninger om disses Tal, bliver Antallet ikke

længer at regne i Hundredetufinder, men i Millioner. Men saa uhyre Tal overgaar al Rimelighed, og man nsdes til at opgive ethvert Forsøg paa at udfinde Hærens sande Størrelse.

Efterat denne Mønstring var tilendebragt, ryttede Keres bestover ad tre forskjellige Veje gennem Thracien. Fraregnet enkelte græske Plantestæder paa Kysten, var han endnu i sit eget Rige, og overalt paa hans Vej var der mange Maaneder iforvejen samlet uhyre Forraad af Levnetsmidler til hans Tropper. Mangstedes efterlod de, lig en Græshoppesværn, en Orken bag sig. Fra Thracien gik Toget sydover gennem Makedonien, indtil han ved Olympos, mellem Makedonien og Thessalien, endelig stod ved det egentlige Hellas's nordligste Grændse.

Vi skal nu fortælle, hvilke Stridt Hellenerne havde taget for at modstaa den frygtelige Krigsmagt, som nu nærmede sig deres Land.

De to fornemste Stater i det helleniske Forbund var Athen og Sparta. De mægtigste Mænd i den førstnævnte Stad var Aristides og Themistokles. Aristides havde ved sin strengt retfærdige Forvaltning af Statens Anliggender allerede tidlig erhvervet sig Folkets Agtelse og Kjærlighed, men ogsaa skaffet sig Modstandere, der sluttede sig til hans Medbejler, den kloge, beregnende Folkeleder Themistokles, og Kappelstriden mellem disse to Mænd blev snart saa foruroligende, at Aristides selv skal have ytret: „dersom Athenerne skjønte sit eget Bedste, vilde de kaste os i Barathron.“ (En Afgrund i Nærheden af Byen, i hvilken Forbrydere nedstyrtedes). Under saadanne Omstændigheder anvendte Athenerne et ejendommeligt Middel for at sikre sig mod, at Samfundets rolige Udvikling skulde forstyrres af personlige Tvistigheder; den saakaldte Ostrakisme*), hvorved den, hvis Nærværelse ansaaes skadelig

*) Af Ostrakon, et Pottekaar (paa hvilket Navnet ribseses.)

for Staten, kunde landsforvise paa kortere eller længere Tid. Efter at Tvistighederne mellem disse to Ledere havde vedvaret tre til fire Aar, krævede begge en saadan Afgjørelse, og Udfaldet blev, at Aristides forvistes.

Denne Afgjørelse, i sig selv vistnok alt andet end retfærdig, var dog under de daværende Omstændigheder en stor Lykke for Grækenland; thi Magten tilfaldt derved en Mand, der var som skabt til at bruge den paa den virksomste Maade under de Farer, som nu truede. Themistokles forenede i sig alle en Statsmands Egenstaber: et Blik, der ikke hildedes af det enkelte og smaa, men omfattede det store Hele, et skarpt Syn for sine Landsmænds baade gode og slette Sider, beregnende Kløgt, og ligesaastor Raskhed i at udføre hvad han langsomt havde overbejet, som Raadsnarhed i at benytte de Fordele, Djæblicket og Lykkekræffet tilbød.

I de ti Aar, som var henrundne mellem det første Persertog og det som nu truede Hellas, havde Athen været indviklet i en Søkrig med Nabo-Den Egina, hvorunder det havde lykkets denne lille Stat at tilføje Athen ikke ubetydelige Tab til Søs. Denne Omstændighed blev atter til Grækenlands Lykke, idet den først vakte Athenernes Opmærksomhed for Vigtigheden af at kunne hæbde sin Stilling som Sømagt — ligeoverfor Nabo-staterne, tænkte Folket; men Themistokles tænkte længer frem, og saa i en stor og vel indøbet Flaade det eneste mulige Redningsmiddel ligeoverfor den store Fare, som nu truede, ikke Athen alene, men hele Grækenland. Han fik bygget to hundrede nye Skibe, lod Borgere indøves til Søtjenesten, og lod anlægge en ny befæstet Havn ved Piræus. For at tilveibringe Midler til denne store Rustning havde han formaaet Athenerne til at give Afkald paa den Indtægt, der tilfaldt hver enkelt af Statens Borgere af de rige Sølvminer ved Laurion.

Saaledes stod Sagerne i Athen ved den Tid, da

Perseerkongens Rustninger var fuldfærdige, og hans Hær rede til at bryde op mod Hellesponten. Xerxes havde, som før sagt, udsendt Herolder til alle græske Stater, og krævet Jord og Vand til Tegn paa Underkastelse — kun ikke til Athen og Sparta. Disse to Stater var saaledes udpegede som de egentlige Hovedgjenstande for hans Brede, og Følelsen af den fælles Fare bragte dem til at glemme indbyrdes Tvist og Nag, saa at Athenerne ved en Forsamling af Affendinge fra flere græske Stater, som ved denne Tid holdtes paa det korinthiske Ejd, gav det mindeværdige Exempel paa ædel Selvfornegtelse, at overlade hele Krigen Ledelse til Sparta, uagtet de med god Grund kunde krævet Overansvørselen til Søs, da de to Trediedele af Flaaden, med de bedste Skibe og Sømænd, tilhørte dem. Paa samme Tid som denne Forsamling holdtes, affendtes Bud for at raadspørge Oraklet i Delfi, der gav det betydningsfulde Svar: „Naar alt andet i Krokops's Land er i Fiendens Bold, skal Træmuren alene forblive urørt, til Børn for eder og eders Børn.“ Og at der ved „Træmuren“ mentes Flaaden, var ikke vanskeligt at fatte.

Imidlertid havde Perseerhæren uden Modstand draget ind i Grækenland gennem det snevre Dalføre Tempe, ad hvilket Vejen gaar fra Makedonien til Thessalien, og det varede ikke længe inden de nærmede sig dette Landstabs sydlige Grænse. Herfra til Mellemgrækenland (det nuværende Sivadia) var der kun — eller troedes der dengang kun at være een Vej, ad hvilken en Hær kunde rykke frem: den overordentlig snevre fra Vest til Øst gaaende Kyst-Strimmel Thermopylerne, mellem Søen, der her stikker ind i en Vig i vestlig Retning, og det stejle Fjeld Ota. Mod Vest gaar Fjeldet saa nær Kysten, at der kun levnes en ganske smal Gjennemgang, den saakaldte Vest-Port, og en halv Fjerdingssvej længer mod Øst bøjer Fjeldet atter ind mod Kysten, hvorved en lignende Snevring fremkommer.

Mellem disse to „Porte“ er Rummet videre, men myrløndt, paa Grund af de Salt- og Svovelfilder, som her vælter frem i Overflod, og hvoraf Stedet har faaet sit Navn *) („De varme Porte“). Her var det Grækerne først besluttede at byde den fremrykkende Fiende Spidsen Et Jordsmon, der var gunstigere til Forsvar mod en uhyre Overmagt, kunde ikke findes. Men for at sikre sig mod at Fiendens Flaade skulde landsætte Tropper og falde Forsvarerne i Nyggen, var det nødvendigt at forsvare Udgangen fra Søen. Og saa i denne Henseende var Stedsforholdene gunstige; thi Thermopylerne ligger ved Bunden af en smal Bugt, der strækker sig mellem Fastlandet i Nord og Den Eubœia (Megroponte); Forsvaret frembød altsaa til Søs de samme Fordele, og den græske Flaade, anført af Spartaneren Gurybiades, afsejlede til Dens nordligste Punt Artemision, for at holde Øje med Perserne og spærre dem Udgangen til Bugten.

Paa samme Tid, i Juni eller Juli 480 f. Kr., rykkede en græsk Hær under Anførsel af Spartaneren Leonidas nordpaa, for at besætte Thermopylerne. Den lille Hærs Kjernestyrke bestod af 300 Spartanere, og med dem var henimod 4000 Krigere af forskjellige græske Stammer, foruden et Par Tusind Heloter (spartanske Trælle). Med denne Haandsfuld Folk skulde Persernes Hærskarer holdes tilbage. At Grækerne ikke med engang sendte sin hele Krigsstyrke i Marken for at forsvare det lettest forsvarelige Punkt i deres Land, maa vel vække Forundring. Men de havde en Pligt at opfylde, som i deres Øjne var helligere end selve Fædrelandets Forsvar; thi det var ved denne Tid at deres vigtigste religiøse Festsigheder skulde fejres, og at afbryde disse vilde være en Helligbrøde, som sikkert vilde paadrage dem Gudernes Fortørnelse og Straf.

*) Egnen har i vore Dage paa Grund af opfyldt Land et meget forskjelligt Udseende.

Perserhæren stod nu, som ovenfor berettet, ved Thermopylerne, hvor Xerxes havde ladet slaa Bejr, rimeligvis for at vente til Flaaden var sejlet ind ad Bugten, for at samvirke med Landhæren. Der var ogsaa al Udsigt til at denne Bejr nu stod den aaben, da den græske Flaade, efter et falskt Aggte om, at hele den persiske Orlogsstyrke var under Opsejling, havde forladt sin Post ved Artemision og trukket sig tilbage mod Syd, gennem det snevre Sund, som adskiller Euboia fra Fastlandet. Den lille græske Hær, som ventede Fienden ved Thermopylerne, var saaledes blotstillet for et ødelæggende Angreb i Ryggen, naar Fienden uden Hinder kunde landsætte Tropper søndenfor. I denne Nød kom Elementerne Grækerne til Hjælp; thi Morgenen efter at den persiske Flaade havde naaet Indsejlingen til den Bugt, der gaar ind mod Thermopylerne, udbrød der en voldsom Storm, som stod lige ind mod den klippesfulde Kyst, hvor en stor Mængde af de persiske Fartøjer — man regner mindst fire hundrede — dreb i Land og knustes. I tre Dage rasede Stormen, og da den tiloversblevne Del af Flaaden paa den fjerde Dag sejlede til Artemision, fandt de Grækerne, som ved sine Spejdere havde faaet Underretning om Ødelæggelsen og atter fattet Mod, færdige til at gjøre dem Indsejlingen stridig.

Imidlertid nølede Perserkongen fire Dage foran Thermopylerne, uden at gjøre noget Angreb. Maaſke ventede han paa Flaaden, maaſke har han stanset, raadbild og forbløffet ved denne uventede Modstand, som han dog nok vilde kunne forstaa ikke var saa let at faa Bugt med; thi som den landslygtige spartanske Konge Demaratus, der ledsagede ham, sagde: Disse Mænd kunde han være forvisset om stod her for at sejre eller dø. Endelig, paa den femte Dag, rykkede de persiske Tropper ind mod „Vestporten“. De kjæmpede med stor Tapperhed — det var Krigere af den Nation, som ti Aar iforvejen havde

tjæmpet ved Marathon, og som havde dette Nederlag at hevne; — men de kunde lidet udrette med sine Buer og Pile; Passet var saa trangt, at der maatte strides Mand mod Mand, og i en saadan Kamp var al Fordelen paa Grækerne Side; thi Angribernes korte Spyd og lette Bidjessjolde var et skrøbeligt Baaben mod hines lange Spyd og brede Skjolde, som de brugte med udlærte Fægteres Behændighed. Uden Ophør trængte Persernes Hærstærer frem, men kun for atter at drives tilbage med stort Mandefald. I to Dage fornyedes Angrebene; Grækerne var talrige nok til at kunne afløse hinanden, da Rummet var saa trangt, at kun saa Mand kunde stride ad Gangen, og endog „de Udødelige“, de titusind udvalgte Hustropper, bleve drevne tilbage med Tab og Slam, som de øvrige. Xerxes var fra et højt Tronsæde Vidne til disse idelige og ydmygende Tilbagetog; „tre Gange,“ fortæller Herodot, „sprang han fra sin Trone, i Angst for sin Hær.“

Efter to Dages Kamp var altsaa Fienden endnu ikke naaet en Fodbred frem; Passet syntes uindtageligt. Men da fik Perserne af en af Egnens Indbaanere Underretning om, at der gik en Vej over Fjeldet, ad hvilken de kunde komme Grækerne i Ryggen. Leonidas havde ved sin Ankomst til Thermopylerne opdaget denne Vej, og sat en Udpost af 1000 Mand til at bevogte den. Ved Daggry den tredje Dag hørte disse Lyd af Mennekter, som nærmede sig gjennem Skoven; det var en Afdeling af Perserne, under Ansørsel af Hydarnes. Da de kom frem af Tjnkningen, stansede de ved Synet af Fienden, men da Hydarnes af sine Vejvisere hørte, at de ikke vare Spartanere, angreb han strax, overmandede Grækerne med en Regn af Pile; de flygtede højere op ad Fjeldet, og Bejen var nu aaben. Ved Middagstid stod Hydarnes i Ryggen af Spartanerne.

Men endnu før det var kommet saa vidt, havde Leonidas af sine Spejdere faaet Nys om hvad der forestod Thermopylerne kunde ikke længere forsvares; men der var endnu Tid til at trække sig tilbage, og give en unyttig Kamp og spare sig til en bedre Lejlighed. Saaledes tænkte nok ogsaa de fleste, men Leonidas tænkte anderledes. Hans Fædrelands Love bød ham at staa eller falde paa den Post, som var ham betroet, og han kjendte intet andet Valg. Han befalede Krigsfolkene fra de øvrige Stater at forlade Stillingen; kun en Afdeling, fra Thespia i Bøotien, blev tilbage for at dele Skjæbe med ham og hans 300 Mand.

Efter Aftale med Hydarnes ventede Xerxes med Angreb til henimod Middagstid, da han kunde antage, at Hydarnes var kommen frem. Men da nu Leonidas saa, at der intet andet stod tilbage, end at sælge sit Liv saa dyrt som muligt, saa indskrænkede han sig ikke længer til Forsvar, men rykkede frem i det aabne Rum udenfor Passet, hvor den lille Heltestof angreb med saadant Raseri, at en stor Mængde Fiender faldt for Grækernees Spyd, drevs ud i Sumperne og Søen, eller traadtes ihjel under sine egne Landsmænds Fødder. De persiske Hovedsmænd havde al sin Myndighed nødvendig, Trudsler og Svøbeslag, for at tvinge sine Mænd til at stride. Grækerne brugte sine Spyd saalænge til de knækkedes, og de maatte gribe til Sværdene; da var Leonidas falden, og om hans Lig rasede nu Kampen heftigere end nogensinde. Fire Gange søgte Perserne at komme i Besiddelse deraf; fire Gange blev de drevne tilbage, og den dødsstrætte Skare trak sig, førende sin Anførers Lig med sig, tilbage indenfor „Porten,” hvor de satte sig ned paa en Høj for at vente Døden. Nu styrtede Fienden ind fra begge Sider, omringede dem, overøste dem med en Regn af Kastebaaben og ihjelslog dem til sidste Mand.

Paa den Høj, hvor de sidste Spartanere var faldne, blev der siden rejst en Mindestøtte, en Marmor-Løve, til Minde om Leonidas, og ikke langt derfra en Støtte med den simple Indskrift: „Vandringmand, fortæl Spartanerne, at vi hvile her, lydige mod deres Love.“

I de samme Dage, da denne helttemodige Kamp stod ved Thermopylerne, kom det til Sammenstød mellem Flaaderne. Perserne, hvis Flaade laa ved den nordlige Bred af Bugten, ved Afetai, ligeoverfor Artemision, forsøgte her en lignende Bevægelse, som den Landhæren udførte, idet de i Stilhed affendte 200 Skibe, som skulde sejle rundt Den Euboia, for syd fra gennem det trange Sund, som adskiller Den fra Fastlandet, at falde Grækerne i Ryggen, medens Hovedstyrken drev dem tilbage ned gennem Sundet. Saaledes haabede Perserne med et Slag at tilintetgjøre Fiendens Søstyrke. Men en Oberløber fra Perserflaaden svømmede over til Grækerne og underrettede dem om Fiendens Planer, og da han tillige mildrede dem, hvilken Odekæggelse Stormen havde voldt Perserne, besluttede de den følgende Nat at gaa til Søs for at opsnappe de 200 Fartøier, efter først at have prøvet Styrke med Hovedflaaden. Genimod Aften roede de ud og lagde sig slagfærdige, idet alle Fartøjer dannede en Kredse, med Agterstebnene indad. I denne Stilling syntes de at ville vente Fiendens Angreb. Perserne omringede dem snart paa alle Kanter; men paa et givet Tegn svingede de græske Skibe ud af Kredsen og roede med stor Hæftighed ind mod Fienden, som overrasket ved dette pludselige Angreb kom i Forvirring og mistede ikke mindre end tredive Fartøjer. Men Perserne kom snart i Orden igjen, og det vilde have seet ilde ud for den græske Flaade, hvis ikke Nattens Frembrud meget snart havde stanset Kampen.

Dette første Sammenstød — ligesom en Forøvelse til den store Kamp, som forestod — bidrog i høj Grad til at

styrke Grækerne Selvtillid. Og Natten bragte dem et nyt og ubentet Held, idet der atter udbrød en voldsom Tordenstorm, som stod lige ind mod den Kyst, hvor den persiske Flaade laa for Anker, medens Grækerne, der laa under Land ved den modsatte Strandbred, kun i ringe Grad forulempedes deraf. I denne Storm forliste hele den Flaadeafdeling, som skulde omsejlet Suboia for at falde Grækerne i Ryggen. Den følgende Dag benyttede disse sig af den Forvirring, Uvejret havde voldt i den persiske Flaade, til at ro lige ind til dens Ankerplads, hvor de ødelagde endel af derrs Fartøier. Men Dagen efter var Perserne atter i kampdygtig Stand, og den hele Flaade stod ved Middagstid ind mod Artemision, hvor den lagde sig i en Halvkreds omkring Grækerne, som holdt sig under Land for ikke at blive omringede. Kampen begyndte nu mellem begge Flaaders samlede Styrke og rasede med stor Voldsomhed hele Dagen igjennem, med stort Tab paa begge Sider. Tilslidst indsaa de græske Førere, at Stillingen ikke i Længden kunde forsvares, og at de maatte trække sig tilbage til et belejligere Punkt, skjønt de derved vilde lade Flaaden faa fri Udgang til Thermopylerne. Men denne sidste Betænkelse svandt snart, da et græsk Skib, som havde haft Post ved Thermopylerne for at vedligeholde Forbindelsen mellem Hæren og Flaaden, bragte Underretning om at Xerxes havde taget denne Stilling, og at Leonidas's Hær var ødelagt eller havde trukket sig tilbage. Ved denne Efterretning forlod Flaaden uden Ophold Artemision, sejlede ned ad Sundet ved Suboia og rundt Attikas Kyst, og stansede ikke før den naaede Den Salamis.

Nu laa hele Mellemgrækenland aabent for Fienden. Saa stor Tillid havde Grækerne næret til Forsvarsstillingen ved Thermopylerne og Artemision, at der ingen Forberedelser var skeede til at stanse Persernes Fremrykning,

ingen Aftale om fælles Samvirken, medens den fiendtlige Hær og Flaade ubindret rykkede frem mod Attika og Peloponnes. At forsvare denne Halvø var nu det eneste, Spartanerne tænkte paa, da Budskabet om Nederlaget ved Thermopylerne havde naaet dem. Alt vaabensført Mandskab ilede til Ejdet ved Korinth, det eneste Punkt, hvor de kunde have Udsigt til at holde Stand mod Persernes Overmagt; de byggede i Hast, arbejdende Dag og Nat, Forstansninger tværs over denne Landstrimmel, idet de opgav alt Haab, ikke alene om at kunne forsvare deres Forbundsfællers Athenernes Land (Attika), men endog om at kunne værges sit eget Land mod Persernes Overmagt.

Endnu mere fortvivlet syntes Athenernes Tilstand at være, da de saa, at deres Forbundsfælle kun tænkte paa sit eget Forsvar og lod Attika og dets Hovedstad forsvarsløse. Flaaden havde, som ovenfor er fortalt, kastet Anker ved Salamis, lige ved den vestligste Del af Attikas Sydlyst, og da Themistokles og hans Sømand steg i Land ved Athens Udhavn, Faleron, for derfra at holde sit særgelige Indtog i Byen, holdt Stræf og Forvirring sit Indtog med dem. Kun sex Dage vilde i det højeste hængaa, inden Kerres stod for Byens Porte, og i denne Frist var der ingen anden Udvej end Flugt. Myndighederne og Folketorsamlingerne udstedte nu strax et Opdraab til enhver Athener, uden Ophold at flække sin Slægt, Oldinger, Kvinder og Børn, ud af Landet. Under Graad og Jammer forlod de sine Fædres Land og dets hellige Stad, som de nu ikke kunde vente at gjense uden som Persernes Trælle; ja selv Landets beskyttende Gudinde Athene troede de ved et Tertejn hende forkyndt, at ogsaa hun havde forladt sin Helligdom i Akropolis, Byens befæstede Borg. Kun nogle Faa bleve tilbage i Borgen, hvis Indgang de befæstede med Væle.

Men det vaabensføre Mandskab og deres Høvdinger opgav ikke Modet i denne Nød. Alle politiske Tvistigheder forglemtes i denne yderste Fare, og Themistokles fik i Folkeforsamlingen den Beslutning vedtagen, at alle, der af politiske Grunde var for en Tid banlyste, skulde tilbagekaldes, og blandt disse udpegede han selv sin store Modstander Aristides, der nu var landsforvist paa det tredje Aar.

Den forenede græske Flaade, som nu var samlet ved Salamis, bestod af 366 Skibe, hvoraf ikke mindre end 200 attheniensiske. Den var neppe samlet der og bragt i slagfærdig Stand efter den sidste Kamp, før Persernes Hærstærker oversvømmede det forladte Land, hvor de brændte Byerne og plyndrede Templerne, medens deres Flaade stod ind mod Athens Rhed, Faleron. To eller tre Dage efter Slaget ved Thermopylerne havde Xerxes begivet sig paa Marschen, og saa folketomt var Landet, at han paa hele Rejsten gjennem Attika kun gjorde fem hundrede Fanger. Undervejs fik han den — isvrigt falste — Efterretning, at Peloponnesierne endnu i denne farefulde Stund fortsatte med sine religiøse Fester. „Hvilken Len faar den, som vinder i Kamplegene?“ spurgte han. Da der blev svaret, at Sejerslønnen kun bestod i en Krands af det vilde Olijetræ, udbrød en af Persernes Stormænd: „I Guder! hvad er dette for Mænd, som vi skal stride mod! Mænd som kjæmper, ikke for Penge, men for Gæren!“ Saa fortæller Herodot, men hvad enten Fortællingen er sand eller ej, er den i alle Fald betegnende for begge Nationers Anskuelse.

Fire Maanedere efter sin Afmarch fra Asien stod Xerxes for Athens Porte. Det var ham en let Sag at overvælde den Haandsfuld Folk, som — maasse i Tillid til Stedets Hellighed — havde søgt Tilflugt paa Borgen Akropolis; dens Forsvarere blev nedhuggede, Templerne plyndrede og alle dens Boliger og Bygninger, heilige og

verdslige, overgivne til Flammerne. Fra de rygende Ruiner sendte han Ibud til Sardes, at Artika var i Persernes Bold. Men visse atheniensiske Landflygtige, som var i hans Følge, og som erholdt Tilladelse til at ofre mellem Ruinerne, opdagede at et helligt Oljetræ, deres Skytsgubinde Athenes eget Træ, skjønt brændt til Grunden, allerede havde stude et friskt Skud — et Barsel om at Athen dog endnu ikke var fortabt.

Omtrent ved denne Tid var den persiske Flaade ankommen til Faleron, ikke langt fra Salamis. Xerxes begav sig nu med sine fornemste Hærsførere til Stranden for at mønstre Flaaden, og efter at have holdt Krigsraad udstedte han Befaling til denne, at angribe Grækerne i det trange Sund ved Salamis, og til Landstyrken, at rykke mod Peloponnes.

Imidlertid herskede der Raadvildhed og Uenighed mellem Befalingsmændene paa den græske Flaade. Det havde ikke fra først af været Tanken at byde Perserne Slag her, men kun at dække og fremme Stadens Rømning, og nu, da Landhæren nærmede sig den peloponnesiske Halvø, paa-stod de fleste af Lederne, at Flaaden skulde styre did for at bistaa Landstyrken, der skulde forsvare det korinthiske Ejd. Midt under Forhandlingerne herom kom der Efterretning om at Athen og dets Borg var tagen og brændt, og saa stor var den Skræk, som denne Efterretning — der dog ikke kunde komme uventet — udbredte, at Krigsraadet opløste sig med det samme, og Flerheden af de Befalende besluttede at gaa under Sejl til Ejdet den næste Morgen.

Saaledes var det da paa Nippet til at den græske Flaade skulde splittes ad og da blive et let Bytte for Persernes Overmagt. Themistokles indsaa denne store Fare, og han indsaa tillige, at det snevre Sund mellem Salamis og Fastlandet, ligesom hist Thermopylerne, var det fordelagtigste Sted til at modstaa en overvældig Fiende. Han

begav sig strax til den spartanske Overansfører Curybiades's Skib, og fik ham overtalt til at sammekalde et nyt Krigsraad. Her forklarede Themistokles for Befalingsmændene, hvilke Fordele denne Balplads havde, at Peloponnes forsnarede bedre ved Salamis end ved Ejdet, hvorhen Perserne ganske vist vilde følge dem og kjæmpe med dem i aabent Farvand. Men hans Tale gjorde kun lidet Indtryk paa Peloponnesierne, og en af deres Høvdinger gif endog saa vidt, at han forment ham Ret til at tale og stemme, da han ikke kunde stemme paa nogen fri Stads Begne, saasom Athen var i Fiendens Bold. Da nu Themistokles saa at Grunde intet udrettede, vendte han sig til Curybiades og sagde: „Det ved jeg forbist, at hvis du ikke bliver her og kjæmper med os, da er det ude med Hellas. Thi for os Athenere, hvis hele Krigsmagt er Flaaden, er der da intet andet Valg end at bringe Hustruer og Børn ombord paa Skibene og drage med dem til Viris i Italien, som er vort fra gammel Tid, og som det er spaaet engang skal vorde vort Hjem. Og naar I da har mistet saadanne Forbundsfejer som os, saa skal vel den Dag komme, da I mindes disse mine Ord.“

Bed disse djerpe Ord forbløffedes ikke alene Curybiades, som længe havde heldet til Themistokles's Mening, men ogsaa de øvrige peloponnesiske Førere; thi det var aabenbart, at de uden Athenernes Flaade intet kunde udrette. Der blev da givet Befaling at forblive ved Salamis, og ved Daggry saaes hele Flaaden ifærd med Forberedelser til Kampen. Samme Dag, henimod Skumringen, stod den persiske Flaade ind mod Sundet. Men det varede ikke længe, inden de peloponnesiske Ledere kom tilbage til sin første Plan, og Stemningen blandt deres Mandskaber blev saa oppidset, at det blev nødvendigt at sammekalde et nyt Krigsraad. Under dette merkede Themistokles, at der ingen Udsigt længer var til at hans Mening vilde sejre, og han

besluttede da i denne yderste Nød at anvende et Middel, som skulde gjøre det umuligt for Flaaden at stilles ad. Han listede sig ud af Forsamlingen, og sendte et paalideligt Bud over Sundet, med et hemmeligt Budskab til de persiske Hærførere. Hans Sendebud havde det Hverv, først at fremstille Themistokles som en i sit Hjerte mod Perserne venlig findet Mand, og dernæst at underrette dem om, at Grækerne nu var isærd med at flygte fra Salamis, og saa uenige, at det var rimeligere at de vilde stride indbyrdes end mod den fælles Fiende. Derfor maatte Perserne nu skynde sig og gribe Leiligheden, og hindre dem fra at komme bort, for at de med eet Slag kunde ødelægge dem.

Med denne Efterretning befalede Xerxes, at Sundet ved Salamis skulde stænges fra begge Sider, og at de Befalende med sine Hoveder skulde staa inde for at ingen Hellener undslap. I Løbet af Natten sejlede altsaa en Afdeling af den fiendtlige Flaade langs Attikas Kyst og stængte det nordlige Udløb af Sundet, medens en anden Afdeling lagde sig tværs over det søndre Løb og tillige landsatte en Afdeling udvalgte Tropper paa en liden Ø i Løbet.

Medens dette foregik, holdt Grækernes Krigsraad fremdeles paa med sine heftige Forhandlinger, som det laa i Themistokles's Plan at drage ud saalænge til Virkningen af hans djerve List viste sig, og Tilbagetog var umuligt. Endnu ved Daggry var der ingen Afgjørelse steet, — da ankom den landflygtige Aristides fra Egina. Han kaldte Themistokles hemmelig ud af Forsamlingen, og fortalte ham om Persernes Bevægelser i Nattens Løb. Glad over, at hans List var lykkets saa vel, betroede Themistokles ham hvem det var, som havde faaet dette istand, og lod ham selv fremtræde i Krigsraadet med det Budskab, at nu var Sundet lukket, og nu var der intet andet at gjøre, end at berede sig paa Kamp.

Persekongen havde ladet sin Landhær opstille langs den atheniensiske Kyst, ligeoverfor Salamis, og paa en Bakke ved Stranden lod han nu rejse en Trone — den var endnu mange Aar derefter at se paa Athens Borg — fra hvilken han iagttog Stridens Gang. Han mente, at det var hans Fraværelse, som var Skyld i at hans Mænd ikke havde gjort sin Skyldighed ved Artemision; nu stulde hans Nærvær indgyde dem Mod, og desuden stod de kongelige Skrivere ved hans Side for at optegne Navnene baade paa de skjælle Stridsmænd og paa dem, som forsvømte sin Pligt.

Grækerne havde allerede ved Slagets Begyndelse den Fordel, at de gik i Kampen med friske Kræfter, opmandede ved Themistokles's og de øvrige Høvdingers Tiltale, medens Perserne havde manøvreret hele Natten, for at bringe sin Flaade i den af Kongen foreskrevne Stilling. De græske Skibe roede nu ud fra Kysten under høje Kampraab, som Perserne besvarede. Men alt som de nærmede sig Persernes Flaade, sagtnede Mareslagene, ja nogle traf sig endog tilbage lige ind til Kysten. Da — fortæller Sagnet — saaes en overjordisk Kvindestikkelse, maaske Athens egen Skytsgudinde, svæve over dem, og tilraabe dem med en Røst, som gjaldede over hele Flaaden: „Hvor langt vil I vige?“ To atheniensiske Skibshøvdinger var de første, som fattede Mod og roede frem igjen. En af dem rendte Nebbet paa sit Fartøj ind i et fønikisk Skib; der kom Fartøjer til Hjælp fra begge Sider, og Kampen blev nu almindelig.

Perserne, der vidste, at de stred under sin Herres Dine, kjæmpede med stor Tapperhed; men det snevre Rum hindrede dem fra at bruge sin Overmagt, medens Grækerne, med sin store Overlegenhed i Krigskunst og Færdighed i at manøvrere, benyttede enhver Fordel, som Farbandet og Fiendens Ukyndighed tilbød, og hvad der maaske var det vigtigste:

der fandtes mellem disse fra alle Kanter sammensankede Krigere intet Sammenhold, ingen Følelse af at de stred for nogen fælles Sag. Følgen deraf var, at hver enkelt Flok i denne brogede Hærskare kun stred paa egen Haand, og hvis den blev stedt i Fare tog den ikke Betænkning at opofre sine Baabensfæller for at frelse sig selv. Saaledes bidrog selve Skibenes Mængde til at fremskynde Nederlaget; Fartøjerne klyngedes sammen, Rærbledene knækkedes og Styresmændene kunde ikke udføre den Mandsbre, som i den Tids Krigsførsel var den vigtigste: at rende „Nebbet“ ind i det fiendtlige Skib. Det varede saaledes ikke længe, inden den persiske Flaade var dreven paa Flugten i stor Forvirring, og den højre Fløj af den græske Flaade afskar Fienden Tilbagetoget til Faleron. En stor Mængde af Persernes Skibe blev entrede, og Mandstaberne ihjelslagne eller tvungne til at springe i Søen, hvor de fleste druknede, da de ikke kunde svømme, medens de græske Sømand, der blev nødte til at forlade sine Skibe, for det meste bjergede sig ved at svømme i Land paa Salamis.

Men uagtet Grækernes Sejer var fuldstændig, var der dog endnu en saa stor Del af den persiske Flaade i uskadt Stand, at den kunde holde Krigen gaaende tilsløs med god Udfigt til endnu at faa Bugt med Grækerne. Disse gjorde sig ogsaa, saasnart de nogenledes havde ordnet sig efter Kampen, strax rede til et nyt Elag. Men for et saadant blev de forstaaede ved selve Perserkongens Modløshed. Thi det Nederlag, han havde lidt, forvandlede nu med et hans fordums hovmodige Selvtillid til Stræf og Ungstelse for sin egen personlige Sikkerhed. Han troede ikke han længer kunde stole paa sine Søkrigeres Trostab, og hans største eller eneste Betyrning var nu, at komme saa hurtig som muligt ud af Landet og over Hellespont, før den græske Flaade kom ham i Forkjøbet og ødelagde Broen. Hertil kom, at en stor Del af hans Sømand, og det rimeligvis

hans bedste, Fønikerne, af Frygt for de Trusler, han havde udstødt imod dem efter Slaget, om Natten listede sig bort fra Flaaden og sejlede hjem. Xerxes udstedte nu Befaling til at hele Flaaden skyndsomt skulde forlade Faleron, efter at have landsat de bedste Tropper, og uopholdelig sejle til Hellespont for at bevogte Broen.

Kun faa Dage forblev Xerxes i Attika efter Slaget ved Salamis, og en ny List, som Themistokles hittede paa, har maaske bidraget til end yderligere at fremskynde hans Flugt. Han sendte nemlig atter hin tro Tjener hemmelig til Xerxes med det Budskab, at han kun med Nøje kunde tilbageholde Grækerne fra at ile til Hellespont og brænde Broen (en Plan som Athenerne i Virkeligheden havde fattet, men været nødt til at opgive), og at han derfor, som Perserkongens gode Ven, gav ham det Raad, saa snart som muligt at sørge for sin Sikkerhed. Perserkongen skyndte sig nu nordpaa til Thessalien, hvor han efterlod Mardonius med 300,000 Mand i Winterkvarter, medens han selv med 60,000 Mand marscherede ad Hellespont den samme Vej, ad hvilken han var rykket ind i Grækenland faa Maaneder iforvejen. Hungersnød og Sygdomme fulgte nu den samme Hær, som nylig var dragen ind i Europa i trygt Sejersmod; de Forraad, som havde været samlede, var udtømte, hvad der fandtes af Korn forsløg kun lidet, og Blade og Bark maatte tjene dem til Føde. Fem og fyrgetyve Dage efter at de havde forladt Attika, stod de endelig ved Hellesponten, hvorhen Flaaden forlængst var ankommen. Men da var Broen ødelagt af en Storm, og Hæren maatte flyttes over paa Stibene. Med en opreven Hær og knækket Hovmod gjensaa Perserkongen Sardes, kun otte Maaneder efter at han havde rykket ud fra Lydiens Hovedstad i stolt Forvisning om at skulle vende tilbage som den vestlige Verdens Erobrer og Herre!

Den græske Digter Aischylos, der selv havde del-

taget i Kampen mod Perserne, ved Marathon og Salamis, sejrede siden, i det gjenopbyggede Athen, Sejren ved Salamis i Tragedien „Perserne.“ Saa klager her de hjemmehørende Persere ved Budskabet om Nederlaget ved Salamis:

Ve! o Ve! Forglæves strømmed
Pilenes mylrende Hob fra vort Land,
fra vort Afias Bred til Landet hist,
til hint højherlige Hellas.

Fyldt med slægede Lig af slagne Mænd
er Salamis' Strand og den vidtstrakte Kyst!

Ve! o ve! Se Venners Skare,
baarne paa Døningens Ryg,
hølgestærkede, dødsstivnede,
i de vidtghyende Svøb!

Spildt blev Pilenes Brimmel, til intet vor Hær,
ved de nebbede Skibes knusende Storm!

Jamrer og klager!
Skriger ve over Flenderne højt!
Brat styrked os Guder i dybest Nød,
o ve! da vor Hær blev forødt!

O Salamis! Forhadte Navn!
Smertefrig vækker dit Minde, Athen!

Ja forhadt er du, Athen!
Med Grn skal vi mindes,
hvormangen en persisk Viv du grunt
røvede Sønner og Mænd!

*

*

*

Om de følgende Kampe, gennem hvilke Hællenerne førte Denne Krig til en sejerrig Udgang, skal vi her ikke tale nærmere; vi faar indskrænke os til denne Fremstilling af enkelte Hovedtræk. Og naar vi har troet at burde lade en saadan Skildring danne Begyndelsen til den Række For-

tællinger af Verdenshistorien, som Tid til anden vil blive meddelte i „Folkevennen“, saa er det fordi disse Begivenheder maa siges at være Begyndelsen til selve Europas Historie. Thi det var gennem disse vidunderlige Sejervindinger over en uhyre Overmagt, det græske Folk vandt det Livsmod og den begejstrede Kraftfølelse, hvoraf der i de følgende Tider udfoldede sig det herlige Mandsliv, som skulde blive en evig uryggelig Hjørnesten for Europas Kultur. Saaledes blev det Grækenland, som gennem disse Kampe aandelig erobrede hint „Sjønne Land i Verden“, Europa, og det blev, ikke Asiens Baabenmagt, men den Kultur, som de grundlagde, der (for at tale i hin Østerlændings blomstrende Sprog) skulde blive den Magt, „som ingen anden Grænse skulde have, end Gudernes Æther og Solbanens yderste Ender.“ Derfor kan Fortællingen om Grækenlands Sejer over Asien aldrig blive gammel eller fremmed for os, saalænge Europa er sig selv; thi de Mænd er i Sandhed Kjød af vort Kjød og Blod af vort Blod, hvis Kampe gjaldt, ikke Erobring, men Hændelsen af de evig gyldige Magter i Livet: Frihed mod Trældom, Kultur mod Barbari.

II. Nero og Marcus Aurelius.

1.

Det Afsnit i Roms Historie, i hvilket vi her føres ind, falder over ottehundrede Aar efter Byens første Tilblivelse. I denne Tid var Rom fra en liden Stat, hvis Grændser kunde sees fra Kapitolium*), bleven til Herre over alle de skønne og frugtbare Lande ved Middelhavet. Og det var ikke Nabofolkernes Svaghed alene, der havde givet Romerne Sejeren. Det var den dybe Ærbødighed mod Guderne og mod Fædrenes Indretninger, Agtelsen for

*) Roms Borg.

Familjelivets Hellighed og den lovlige Orden, det var deres Tarvelighed i Hjemmet, den strenge Mandstugt i Lejren, den uovervindelige Tapperhed i Kampen og endelig deres Klogskab i at styre undervungne Fiender, det var alt dette i Forening, der havde gjort Romerne til Verdens Herrer. Cincinnatus erret et Billede paa det gammelromerske Liv. Han staar ved Ploven med sine Drer, da Budsendinge fra Folket hilser ham som udvalgt Diktator. Han ombytter sin simple Klædning med Feltherrens Dragt, slaar Fienden og redder Rom. Efterat have beklædt den højeste Værdighed, en Romer kunde naa, vender han derpaa efter fjorten Dages Franxer tilbage til sit lille Landsted paa den romerske Kampagne, og det eneste, han bringer med sig, er Vren og sine Landsmænds Tak. Og hvilke Kvinder havde ikke det gamle Rom? De høitdannede Athenere lukkede sine Husfruer inde paa østerlandst Vis, selv Plato saa i Kvinden et Væsen af lavere Natur. Men saa var ogsaa det græske Familjeliv allerede tidlig derefter; i Rom indtog hun derimod en æret og agtet Stilling, her var det, at hun for første Gang i den hedenste Verden fik den Plads, der tilkom hende i Samfundet. Lucretia, der sidder ved sin Bæb blandt sine Terner, da hendes Mand overraster hende forat se, hvad hun tager sig for, og Cornelia blandt sine Børn, disse „hendes Edelstene og Perler“, som hun kalder dem, fremstiller for os den romerske Kvinde fra Republikens bedre Dage.

Men idet Staten voksede i Omfang, aftog Samfundets sædelige Kraft. Ostens Vellebnet og Yppighed trængte ind, uhyre Rigdomme samlede i Byen, og den gamle Tarvelighed svandt hen. Kun i Leiren og paa Grændserne var Staten endnu stærk, svagest var den i Rom selv. Den gamle Statsforfatning, der var bleven til i en Tid, da Staten endnu kun omfattede Rom med Omegn, passede ikke længer for Riget med over hundrede Millioner Men-

en Marmorstad; thi han havde gjengivet Niget Fred og Ro, og dertil længtes man saa inderligt efter de nær hundredeaarige Borgerkrige. I hans Spor gif Liberius, der var endnu samvittighedsfuldere som Regent, men da han var mørk og indefluttet, vandt han ikke Folkets Kjærlighed som sin Formand, og Skuffelse og Sorg gjorde ham tilsidst til en blodtørstig Tyran. Efter ham greb en ung Galning, Caligula, Tøjlerne, men som Faeton*), da han fik Solvognen at styre, forbrændte Jorden, saa gjorde ogsaa denne kun Skade og dumme Streger og maatte tilsidst bøde med Livet derfor. Efter ham kom Claudius: Han sysslede kun med lærde Sager, søjede tre nye Bogstaver til Alfabetet, men var hverken Herre i sit Hus eller i sit Rige. Disse var Neros Forgjængere.

Lucius Domitius Nero var Søn af en romersk Stormand, Domitius, med Tilnavn Abenobarbus (Kobberstjæg) og Agrippina, Søster af den afdøde Keiser Caligula. Denne, en ligesaa stolt og stjern som herskesyg og vellystig Kvinde, havde siden giftet sig med Klaudius, og det var lykkes hende ved Overtalelser at faa den svage Keiser til at tilfidesætte hans egen Søn Britannicus og antage Nero i Søns Sted og gjøre ham til Efterfølger. Da Klaudius var bleven dræbt 54 efter Kristus, blev derfor hin under Navn af Claudius Nero udraabt til Keiser.

I Begyndelsen tegnede han godt; han lod sig lede af Hovedsmanden for Livvagten Burrus, der vistnok ikke var nogen kraftig Natur, men forøvrigt af ubestridelig Hæderlighed, og af sin Lærer i Betsalenhed Lucius Annæus Seneca. Den sidste var en fin Hofmand, behagelig i Omgang, nydelseslyst

*) Det er Liberius's Ord om ham. Om Faeton fortæller den græske Gudelære, at han bad sin Fader Solguden om Tilladelse til at kjøre Solvognen, og han fik ogsaa Lov, men det gif galt, thi han kom Jorden for nær og forbrændte den saaledes, at Zeus, forat gjøre Ende paa dette, bræbte ham med sit Lyn.

og glad i Guds og Ære. Han forstod ypperlig at forene Eftergiveness mod sin Yndling med den Værdighed, han troede at skyldte sig selv som Bismand og Lærer. Var hans Indflydelse paa Nero som Følge heraf end ikke den bedste i Almindelighed, saa forebyggede han dog i Begyndelsen ethvert alvorligt Brud paa Sømmelighed og Anstand fra sin keiserlige Glevs Side. I sin Tiltrædelsestale i Senatet lovede Nero, at man hos ham ikke skulde komme nogen Vej med Smiger og Bestikkelser, og at han skulde forstaa at skjeldne mellem sin Familie og Staten. Da Senatet vilde rejse ham en Statue af Sølv, vægrede han sig for den tiltænkte Ære, ligesom han afviste et Forslag om, at Aaret herefter skulde begynde med December, fordi han var født i denne Maaned. Og som et Exempel paa hans Mildhed fortælles der, at han engang, da han skulde underskrive en Dødsdom; udbrød: „Gid jeg ikke kunde skrive.“

Den første, der vakte det onde, som boede hos ham, ret alvorligt tillive, blev hans egen Moder. Hun var i høj Grad ærgjerrig, og vilde benytte sig af hans Ungdom til selv at styre. Naar Raadsherrerne var samlede paa Slottet, sad hun selv i et Sideværelse med aabne Døre, kun stilt fra dem ved et Forhæng, og kunde saaledes uden at sees høre hvert Ord, der blev talt. Ja, det gik saavidt, at da Armeniernes Sendebud engang skulde hilse paa Nero, hun udenvidere rejste sig for at tage Plads ved Siden af Keiserens Højsæde, men da traadte Seneca til og hindrede dette.

Moderens Magt over ham blev først brudt ved en Kjærlighedsforbindelse, i hvilken Nero indlod sig med en frigiven Kvinde Akte. Han var vistnok gift med Octavia, Datter af den afdøde Claudius, en ligesaa skøn som ærbar Kvinde, men hun var bleven ham paatvungen, og den frigivnes forbudte Yndigheder loffede mere. Det kan

ikke negtes, at der i hans Forhold til denne Kvinde, skjønt det hvilede paa Sandselighed, var et Glimt af noget bedre. Nero holdt virkelig af hende, forsaavidt noget saadant var ham muligt, og hun paa sin Side bevarede hans Minde udover hans Død, da alle andre forbandede ham. Den forbittede Moder, der sølte sin Indflydelse aftage, pønsede paa Hævn. Først søgte hun ved Smiger at vinde ham, hun kaldte ham sin kjære Søn og frembyllede den dybeste Sorg over hans Kulde, men da dette ikke lykkedes, truede hun ham med Britannicus. Denne, som var den afdøde Kejsers Søn af første Ægtekab, havde været Thronen nærmest, men var gennem Agrippinas Rænker bleven tilfidesat for Nero. Kort efter var der en stor Fest hos Kejseren. Der blev blandt andet lagt Konge, og da Nero, hvem denne Bærdighed tilfaldt, skulde uddele Befalinger til sine Undergivne, bød han Britannicus at gaa frem og paa staaende Fod fremsige et Digt. Man havde druffet stærkt, og Nero, der troede, at den fjortenaarige Britannicusderved vilde blive bragt ud af Fatning, haabede nu ret at kunne ydmyge ham. Men mod al Forventning gaar denne roligt frem og klager i et Digt over sin uretfærdige Tilfidesættelse. Nu var hans Dødsdom fældet, men Nero var for fejsk til at gaa aabentlyst tilverks. Ej længe efter var der igjen Fest paa Slottet. Britannicus, der endnu betragtedes som et Barn, sad under Maaltidet ved et Bord for sig selv, men som Prinds havde han sin egen Tjener, der for at forebygge Forgiftelse skulde smage paa den Mad og Drikke, der bragtes ham. Nero havde imidlertid besluttet sig og opgjort sin Plan. Der tilberedtes Gift under selve Maaltidet, medens Kejseren i al Venlighed tiltalte sin Slægtning. Da ræktes der Britannicus et Bæger med en uskadelig, men altfor varm Drik. Han smagte paa den, men viser den tilbage og beder om, at den maa blive afhølet, og strax holder en Tjener, udenat nogen mærkede

Uraad, Giften blandet med koldt Vand ned i den hede Drik. Britannicus tager Bægeret, tømmer det og mister strax Sands og Samling. Der bliver en almindelig Forfærdelse; mange rejser sig og iler bort, men de, som anede Sammenhængen, blev tilbage, og deres Blikke falder paa Nero. Men denne hviler bagoverbøjet paa sin Løjbænk, og lader som han intet mærker, og siger kun ganske roligt, at Britannicus allerede som Spædbarn havde lidt af faldende Syge, og at han nok efterhaanden vilde komme til sig selv igjen. Agrippina var tilstede; men hun vovede intet at sige, ja selv Søsteren, Octavia, Keiserinden, skjulte sin Sorg; „thi hvorvel uerfaren i Aar vidste hun allerede godt at lægge Dølgemaal paa Smerte, Kjærlighed og enhver Følelse.“ Og nu fortsættes over Britannicus's Lig den støjende Munterhed. Samme Nat blev hans Lig brændt, og hans Aske bisat i hans Fædres Gravsted. Det kunde ske strax, thi der var allerede i Fornejen truffet Forberedelse til hans Begravelse. Men Regnskyl og en forfærdelig Storm i den selvsamme Nat blev af Folket udlagt som Vidnesbyrd om Gudernes Brede over, hvad der var skeet.

Britannicus's Drab er Neros første store Ugjerning, og Forhærdelsen, den bringer over ham, giver ham snart Kraft til nye Synder. Med Regjeringsfager syblede han kun lidet, og Seneca og Burrus holdt ham med Flid borte fra disse, da de troede, at det var bedre for Samsundet, at hans vilde Lyster tumlede sig indenfor den snævrere Kreds, han som Privatmand bevægede sig i, end at de fik frit Spille- rum i Styrelsen af det store Riges Anliggender. Han tilbragte Dagen i støjende Udegilder og Drikkelag, og om Natten sværmede han forklædt i Slavedragt med sine Svirebrødre om i Staden og blandede sig med Befolkningens Bærme. Ofte brød de ind i Kjøbmændenes Udsalg og plyndrede efter Behag, og standsedes de af nogen, havde Nero sørget for, at der var Soldater i Nærheden,

der kunde staa ham bi. Engang blev han dog gennem-
 pryglet af Senatoren Julius Montanus, som han i
 Mørket af bare Raadhed havde taget fat paa. Denne
 blev, sjønt uskyldig, thi han kjendte ikke Keiseren, senere
 anklaget for Majestætsforbrydelse og henrettet. Men midt
 under denne Svir og Dril naaede der foruroligende Ryg-
 ter til ham om Planer, Agrippina omgikkes med. Der
 fortaltes, at hun tænkte paa at hæbe en Rebellius
 Plautus, der ogsaa som Nero nedstammede paa mødrene
 Side fra August, paa Thronen, og saa gifte sig med ham.
 Hendes Fiender fik Skuespilleren Paris til at bringe disse
 Rygter frem for Nero. Han kom til ham langt ude paa
 Natten, medens han endnu sad halvt beruset ved Drikke-
 bordet. Da Paris mod Sædbane satte et alvorsligt Ansyn
 op, spurgte Nero forfærdet, hvad der stod paa, og nu
 fortalte han da hin med mange Overdrivelser, hvad der
 var paalagt ham at sige. Det gjorde sin Virkning. Kei-
 seren, der var ligesaa fejsk som grusom, sammenkaldte strax
 sit Statsraad og fortæller, hvad han havde hørt. Endnu
 før Morgenens var Agrippinas Død besluttet; kun havde
 Burnus betinget sig, at der først maatte fremlægges sikre
 Beviser, førend man foretog sig noget.

Det var ved denne Tid, at Nero lærte Poppæa
 Sabina at kjende. „Denne besad alt, hvad der smykkede
 en Kvinde, med Undtagelse af et dydigt Hjerte. Efter sin
 Moder, der havde overgaaet alle sine samtidige i Skjøn-
 hed, havde hun arvet et dejligt Ydre, og en stor Formue
 erstattede, hvad hun manglede i Byrd. Hun var under-
 holdende og havde god Forstand, var Uerbarhed tilstue,
 men var i Virkeligheden tøjlesløs, kun sjældent viste hun
 sig ude og da altid med halvt tilfløret Ansyn, enten for
 ikke at give dem fuld Tilfredsstillelse, der saa hende, eller
 fordi det flædte hende saa godt. Hun lod sig hverken lede
 af sin eller andres Lyster, men lod altid sin Lyst gaa i

den Retning, hvor Fordel vinkede." Ved den Tid levede hun sammen med Marcus Otho, som hun kaldte sin Mand. Denne, der var en af Neros Svirebrødre, omtalte Sabina i de mest begejstrede Udtryk ved Gjestebudene hos Kejseren, hvad enten det nu var, fordi hans Kjærlighed havde gjort ham uforsigtig, eller han haabede gennem hende at knytte Nero saameget fastere til sig. Kejseren blev nysgjerrig, og sender Sabina en Indbydelse. Hun sætter alle Sejl til for at vinde ham, og Nero blev endnu mere fængslet, men med et slaar hun som en ægte Kofette om, bliver stolt og tilbageholden, og vil intet have med ham at gjøre. Da Nero trængte ind paa hende, minder hun ham om, at hun er gift, og at hun allermindst vilde indlade sig med ham, der ved sin Omgang med Slavinden Akte havde rodet sig ned i Lavhed og Smuds. Det var blot forat fjerne sin Mand og sin frygtede Medbejlerinde, at hun sagde dette. Det lykkedes. Hendes Mand sendtes som Statholder til Spanien, og Nero opgav sin første Kjærlighed, og snart kunde Sabina holde sit Indtog paa Slottet som Herskerinde.

At hun benyttede al sin Indflydelse hos Nero til at faa Agrippina bragt af Dage, er let at forstaa. Hun vilde ikke dele Herredømmet over ham med nogen, og Agrippinas Død blev endelig ugentdelig bestemt, men hemmeligt skulde det ske; Gift kunde man ikke bruge dennegang, thi Folk vilde ikke to Gange tro, hvad der var sagt om Britannicus. Da var det, at den Frigivne Anicetus, der befalede Flaaden ved Misenum, kom med et godt Raad. Han foreslog, at der skulde bygges et Skib saaledes, at det vilde gaa istykker, naar det kom ud paa Vandet, og derpaa synke tilbunds. Da kunde man saa udmærket give Tilfældet Skylden. Intet gav saaledes Rum for Tilfældigheder som Havet, og naar hun omkom ved Skibbrud, hvem vilde da tilskrive det en Forbrydelse, som Bind og

Bølger var Skyld i? Desuden kunde han jo, naar hun engang var død, rejse Templer og Altre for hende, forat vise sin sønlige Kjærlighed. Nero gif ind paa Forslaget. Det gjaldt nu at gjøre Moderen tryg. Han indbød hende til en Fest i Bajæ *), og hun modtoges af ham med Haandtryk og Favntag og førtes til et Landsted, der laa paa den anden Side af Bugten ligeoverfor omtalte By. Der blev holdt et stort Gjæstebud for hende, og hun gjordes tryg ved Smiger og Forstillelse. Om Natten skulde hun tilbage til Bajæ. Vejen, der førte langs Stranden, var noget længere end Afstanden tværs over Vandet, og da hun ikke anede Uraad, valgte hun at tage ombord paa et glimrende udrustet Skib, der laa nede ved Stranden. Det var netop det Fartøj, som var bygget paa omtalte Maade. Natten var stjerneklar, og Søen laa saa stille og fredelig, da hun tog fra Land. Der var to af hendes Fortrolige med, en Creperejus Gallus, der tog Plads i Nærheden af Roret, og Accerronia, der sad ved Agrippinas Side. Pludselig styrtede Dækket, der var belagt med Bly, over Creperejus, og han faldt død om. De to Kvinder, der ligeledes befandt sig i Kabytten, beskyttedes derimod ved de stærke Vægge i den Løibænk, paa hvilken de hvilede. Men Skibet gif ikke istykker, da alt var i Forvirring, og mange, som ikke vare-indbiede i Planen, lagde Hindringer ivejen. Da forsøgte Korskarlen at lægge det paa Siden og saaledes bringe det til at synke, men heller ikke det lykkedes ganste, idet det kun lidt efter lidt bragtes over paa den anden Side. Men Accerronia, der raabte, at hun var Agrippina, og at man maatte komme Fyrstens Moder tilhjælp, blev ihjelslaet med Baadshager, Harer, og hvad Tilfældet frembød af Skibsvaaben. Agrippina, der taug, og som man derfor lagde mindre Mærke til, fik kun et Saar over Skuldrene og naaede svømmende hen til

*) En By i Nærheden af Neapel.

en Baad, paa hvilken hun førtes iland. Hun gennem-
 skuede alt, men Klogskab bød hende ikke at lade sig
 mærke med noget, og hun affendte sin Frigivne Ager-
 rinus, for at melde, at hun ved Gudernes Naade og
 sin egen Lykke var undsluppen fra den nære Død. For-
 resten bad hun Nero om at udsætte sit Besøg forat for-
 høre sig om hendes Tilstand, thi hun trængte først og
 fremst til No. Keiseren var ude af sig selv af Forbittrelse
 og Værgelse; han sammenkaldte sine Raadgivere og spurgte
 om, hvad der var at gjøre. Han saa hende i Tankerne
 væbne sine Slaver, rejse til Rom, opflamme Soldaterne
 og fremlægge for Folk og Senat Skibbruddet, Saaret og
 Mordet paa de to Ledfagere. Seneca var raadvild, men
 Burnus sagde, at Anicetus fik fuldende, hvad han havde
 lovet, og denne fordrer uden at nøle den øverste Ledelse af
 Middingsdaaden. Forat lægge et Slør over, hvad der
 skulde ske, gaar han Agerinus, der skulde frembære Bud-
 skabet fra Agrippina, imøde, og medens denne taler, kaster
 han et Sværd mellem hans Fødder, og lader ham strax
 derpaa, som om han var greben paa ferst Gjerning, lægge
 i Lænker, forat kunne foregive, at Moderen havde havt
 Keiserens Mord til Hensigt, og af Slam over Forbrydel-
 sens Opdagelse givet sig selv Døden. Dagen efter frem-
 mødte Anicetus med en Afdeling Soldater udenfor Agrip-
 pinas Hus. Han brød Porten op, drev de tilstedeværende
 Slaver tilside og naaede frem til Sovokammerets Dør.
 Der skinnede et svagt Lys derfra, og Agrippina laa der
 alene med en Tjenestepige. Hendes Angst var stegen, thi
 ingen, ikke engang Agerinus var kommen fra hendes Søn.
 Der hørtes Larm, og hun mærkede, hvad der forestod.
 Ogsaa Pigen fjernede sig, og idet hun raabte efter hende:
 „Ogsaa du forlader mig,” saar hun i Døren Øje paa
 Anicetus med tvende Ledfagere. Hun udbryder, at dersom han
 var kommen fra Nero forat se til hende, saa maatte han melde,

at hun nu havde det bedre; hvis det derimod var for at fuldbyrde en Middingsdaad, saa var han ikke sendt af hendes Søn, thi Mordermord kunde han ikke have befalet. Nu omringede Morderne Sengen, og en af dem slaar hende med en Stol i Hovedet. Da en anden traal Sværdet, for at give hende Dødsstødet, raabte hun, idet hun blottede sit Bryst: „Stød det i mit Moderliv,“ og strax efter sank hun død om med mange Saar.

Da Nero havde hørt Udfaldet, grebes han mere af Frygt end af Anger. Sønnen veg fra hans Djne, ofte foer han forfærdet op af sin Seng, som om han var fra Forstanden, og han ventede Dagslyset som om det skulde bringe ham Døden. Men hans Undersåatters fejge Smigreri bortjog hans Skræk. Man lykønskede ham i Anledning af det skede, og der blev opsendt Takkebønner og bragt Offer i Kampaniens Templer. Men ganske beroliget blev han dog ikke. Der gik underlige Rygter blandt Befolkningen. Man hørte Trompetklang paa Høiene rundt omkring, og Klagetoner lød over Moderens Grav. Og fordi, som Tacitus siger, Egnenes Udseende ikke forandrede sig saaledes som Menneskenes Ansyn, og fordi det trykkende Skue af hint Sted og hin Strand altid stod for hans Djne, saa drog han fra Bajæ til Neapel, men skrev først til Senatet, at Agrippinas Frigibne Agerinus var greben i Mordforsøg paa ham, og at hun af Sorg og Glam over, at det var mislykket, havde givet sig selv Døden.

Frygt for Nero og Uvillie mod Agrippina, som selv hendes sørgelige Død ikke kunde formindste, bragte Senatet til det utrolige. Der besluttedes en Takkefest i alle Temples, at der i Senatet skulde opstilles et gyldent Billede af Minerva og dertil en Statue af Kejseren, og at Agrippinas Fødselsdag skulde regnes blandt de ulykkelige Dage. Den eneste, som protesterede mod dette fejge Kryberi, var Pæthus Trasea. Som et Minde fra en bedre Tid, da

man, fulgte sin Overbevisning, ikke Fyrstens Luner, modsatte han sig disse Beslutninger, men da han alene intet magtede, forlod han Senaten, og blev derved en Gjenstand for Neros Had.

De stores fejge Krypberi kunde ikke forhindre, at der hos Massen af Befolkningen ulmede en Forbitrelse mod Broder- og Moder-morderen, som kun Erbødigheden for Majestæten hindrede fra at bryde ud i lys Lue. Men til Neros Ulykke gjorde han sig ikke alene forhadt, men ogsaa latterlig. Han var halvt Tyran, halvt Nar. Fra Barnsben af havde det været hans største Fornøjelse at age med Firspand og spille paa Cithar. For at tilfredsstille hans Lyst blev der indhegnet et Num, hvor han kunde styre sine Heste, uden at nogen fik se paa ham. Men da han snart naaede stor Færdighed i den ædle Kunst, kunde han ikke undvære Tilskuere, og Folket kunde nu fryde sig ved Synet af Kejseren, der saa godt som den dygtigste Berider tumlede sine Heste. Nero forsøgte sig ogsaa som Digter; han havde let for at gjøre Vers, men han var fattig og forfængelig nok til at ville pryde sig med andres Fjedre. Han samlede alle Byens Versemagere om sig, kun de virkelige Digtere og dem, som havde vundet et Navn, tillod han ikke at fremmøde, og nu gik det lystigt til; man medbragte Digte og gjorde Vers paa staaende Fod, og man betalte Neros Vin og Mad med at lade ham saa Fornøjelsen af at gaa som Forfatter af alt det vittige og flauue, der blev sagt. Nero var en lidenskabelig Tilbeder af Theatret, og han havde længe ønsket at kunne vise sig fra Scenen, og snart kunde Romerne se sin Keiser deklamere og synge som en Skuespiller. Dette maatte saameget mere vække Anstød, som Romerne just ikke havde høje Tanker om Theatret. Det ansaaes at være under en Romers Værdighed at optræde som Skuespiller, og nu saa man sin egen Keiser paa det Sted, hvor man selv vilde

flamme sig ved at være. Engang skulde der være en storartet Bæddelamp mellem Sangere og Citharspillere, og til denne havde ogsaa Kejseren meldt sig. Senatet, som vilde hindre, at Thronen blev bestjæmmet, tildelte ham allerede paa Forhaand Sejersprisen. Men dette vakte hans allerhøjeste Uvilje, og han bestyrkedes i sit Forsæt. Han viser sig paa Scenen med Citharen i sin Haand og i en Stuespillers Dragt, og i Time paa Time underholder han den talrige Mængde med Spil og med Sang. Tilfids bøjer han sit ene Knæ, og idet han med Haanden viser sin Uerbødighed for Publikum, venter han med forstilt Frygt paa dets Dom. Og snart gjentyder det hele Theater af Bifaldsraab. Men ikke alle jublene. Atvorige Mænd fra Italien og Provindserne, som tilfældigvis var tilstede, forfærdedes over det uvante Syn, men Soldater, som var fordelte over hele Theatret forat forhindre taktløs Strigen eller træg Stilhed, lod dem snart føle, hvilken Forseelse de havde gjort sig skyldige i. Mange blev trængte ihjel i den forfærdelige Stimmel, andre mistede sin Helbred for Resten af sin Levetid. Soldaternes ikke altfor venlige Paamindelser og Trængselen var Grunden. Der fortælles, at Bespasi an, den senere Kejser, sov ind under Neros Sang, og at hans Liv kun med Næje ved fleres Forbøn blev reddet.

Imidlertid var Poppæa Sabina bleven Kejsersinde, og hun fik større Magt over Nero end nogen anden. Eftergivenesshed for hans Luner, aandelig Overlegenhed, som hun dog ikke lod ham føle, og hendes legemlige Skjønhed bandt ham til hende. Faa var som hun indbiede i Toiletets Hemmeligheder. Skjønt hun ikke længere var ung, blændede hun dog ved sin Skjønhed. Alle tænkelige Midler blev brugte forat bevare den. Paa sine Kejser førte hun med sig hele Hjorder af Aseninder, for til enhver Tid at kunne bade sig i deres Melk. Ufelsesmelken anvendtes som sikkert Lægemiddel mod Tæring og Magerhed; den

var gavnlig for Lungerne, og den bevarede Hudens Blødhed og Finhed. Om Natten laa hun med en Deig af Brød og Vefelsmelt smurt over Ansigtet, og om Morgenens blev den aftagen som en Skorpe. Dette Skjønhedsklister, som efter hende kaldtes „Poppæana“, borttog Rynker og gjorde Huden finere og mere hvid. Hun præsiderede i Neros Pallads ikke blot som Keiserinde, men ogsaa som Modens almægtige Dronning. Det lykkedes hende, som sagt, at bevare Neros Kjærlighed, og da hun fødte ham en Datter, blev hans Glæde overordentlig. Barnet blev kaldet Augusta. Der opsendtes Takkebønner i Templerne, et Tempel blev besluttet bygget for Frugtbarhedens Gudinde, Byllegudindernes gyldne Billeder opstilledes paa den kapitolinste Jupiters Throne. Men alt dette kunde dog ikke hindre, at Barnet døde ikke fuldt fem Maanedes gammelt.

Medens Poppæas Indflydelse steg, gik det tilbage med Seneca. Da Burrus var død, faldt hans sidste Støtte. Hans Fiender hvistede Nero i Ørene, at han nu var for gammel til at gaa i en gnaven Lærers Ledebaand, og uheldigvis havde Seneca selv ved sin Havesyge og Forsængelighed vakt Neros Ubilje. Man erindrede Keiseren om Filosofens pragtfulde Landsteder og udstrakte haver, om hans Fiskeparke og talrige Tjenerskab, der mere passede sig for en Fyrste end en Privatmand. Nero lader ham vide, at han ikke havde mere Brug for ham, og Seneca forlader Hoffet og Keiserens Raad.

Nu lod Nero al Skamfølelse fare, og hans Lyster tumler sig vildere end nogensinde. Hans frastilte Hustru, Octavia, var ham ved sin blotte Nærværelse i Rom ubehagelig; hun blev forvist, og da Nero ønskede hendes Død, fremstod den Frigibne Anicetus og aflagde Ed paa, at han havde bedrevet Hør med hende. Skjønt ingen tvivlede om hendes Ustydighed, blev hun dog dræbt, og

Anicetus for Syns Skyld landsforvist. Han sendtes til Sardinien, hvor han tilbragte Resten af sine Dage i Svælgeri og Yppighed, thi Nero underholdt ham af sin Privatkasse.

Ikke længe efter, det var i det 10de Aar af hans Regjering, indtraf der en Begivenhed, som fyldte alle med Gru. Det var Roms Brand. Ilden udbrød mellem den palatinske og den cøliske Høi. Det gamle Rom var uregelmæssigt bygget, Husene høje og Gaderne krumme og smale som Smug. Den store Cirkus brændte først, og brændbare Varer i de tilstødende Kjøbmandsbutikker gav Ilden Næring. Snart bar Vinden den op mod de højere Steder, og Luerne væltede sig som uhyre Bølger over Dalene og Højene. Sex Dage brændte Byen, og først Kapitolium og Tiberen paa den ene, og Mæcenæs' Have paa den anden Side satte en Grændse for Ilden. Halvparten af Byens Indvaanere havde ikke Tag over sine Hoveder, Hundredetusinder lejrede sig i Telte paa Marsmarken. Forvirringen forøgedes, idet en Mængde Straffanger slap løs, og disse plyndrede og røvede og dræbte. ret efter Hjertets Lyst. Nero var i Antium, da Ilden brød ud. Skjønt der kom Budskab om den store Ulykke, der hjemsøgte Hovedstaden, satte han sig først paa den tredie Dag i Bevægelse, og da først efterat det var blevet sagt ham, at Ilden nærmede sig det keiserlige Pallads. Han kom til Rom, da Branden var paa det højeste. Den hele By, der var omtrent af det nærværende Paris's Omfang og Folkemængde, var som et eneste Ildhav, og mellem de sammenstyrtede Huse, mellem Røgen og Luerne saaes Tusinder af husvilde, der søgte efter tabte kjære, eller som Forvirringen og Skrækken havde naglet til Stedet. Uhyggelige Rygter sneg sig om blandt Mængden; man sagde, at Nero selv var Anstifter af Branden, og der var dem, som fortalte, at de havde

seet ham staa paa et Taarn i Mæcenus' Have og fra dette trygge Sted, iført en Skuespillers Dragt, at have sunget til Citharens Toner om Trojas Undergang. Nygtet troedes af alle, og de Foranstaltninger, der blev truffet af Keiseren for at lindre den uhyre Nød, blev ikke paa-
 stjænnede. Forgjæves aabnede han sine Parke og Land-
 steder for de husvilde, forgjæves opførte han for egne
 Penge midlertidige Boliger. Straffen over hans Forsyn-
 delse ytrede sig i den forfærdelige Mistanke, at han blot
 forat fornøje sig havde sat Ild paa Byen og de fædrene
 Templer. Forgjæves raadsurgtes de sibyllinske Bøger, for-
 gjæves opsendtes Bønner til Vulkan, Ceres og Proserpina,
 forgjæves besprængte Roms Matroner Junos Billedstøtte
 paa Kapitolium med Vand. Det hjalp ikke, Mistanken
 og Skrækken var der alligevel. Da var det, at Keiseren
 og Folket forenede sig om et fælles Slagtoffer, det blev
 de Kristne.

Man ved lidet om den ældste kristne Menighed i Rom, men det er dog adskilligt, som synes at tyde paa, at den har været meget gammel. Den kirkelige Overlevering fortæller, at Apostelen Petrus allerede tidlig kom til Byen og blev Menighedens Biskop. Man har Grund til at tro, at det første af de Breve, som bærer hans Navn, er skrevet fra Verdensstaden og ligesom den Forsølgelse, om hvilken vi nu skal tale, og derfor har ogsaa dette Brev heltigjennem et saa ejendommeligt Præg. Intetsteds er Modsatningen mellem den lille Hjord, de saa udvalgte, der vandrede som fremmede og Udlændinge paa Jorden, og Hedningernes Mangfoldighed, der lever „i Uterlighed, Fraadseri, Drukenstab og utilbørlig Afgudsdyrkelse“ stillet skarper frem end i dette Brev. Og det er saa ganske naturligt; intetsteds kunde de Kristne føle sig mere fremmede end i den store Verdensstad med dens Glimmer og Pragt, dens Ugudelighed og endeløse sædelige Fordær-

velse. Det er ogsaa som om en Forudfølelse af hvad der skal komme, paatrænger sig Apostelen; thi han siger: Elstelige, forsærdes ikke over den Ildprøve, der skal komme over eder til Prøvelse, som om der hændte eder noget underligt." Sagnet ved endnu at fortælle, hvor Petrus boede i Rom. Han prædikede først i Jødekvarteret paa Vestsiden af Tiberen, senere boede han hos en Senator Pudens, hvis Slægt lod sig døbe. Kristendommen vandt nemlig ogsaa Tilhængere blandt de højere Klasser. Det fremgaar baade af Skriften, den kirkelige Overlevering og Mindesmærkerne i Rom. Petrus opholdt sig ikke stadigt i Byen. Han som alle Apostle skulde jo drage Verden rundt for at prædike. Det var under hans Fravær, at Paulus kom til Rom. Som Fange førtes han iland ved Puteoli, og Brødrene gif ham imøde til Apii Forum og Tres Tabernæ. Efter Apostelhistorien blev han over to Aar i Rom, og skjønt han var i Lænter, vidnede han i sit Herberge med stor Frejdighed om den korsfæstede og gjenopstandne Frelser. Han prædikede først og fremst for Jøderne, men senere ogsaa for Hedningerne. Det er rimeligt, at han har staaet i Forbindelse med flere af Rom's store. I Brevet til de Filippenser, som er skrevet fra Rom, frembærer han Hilsen til Brødrene i Filippi fra dem af Keiserens Hus. Hans Indflydelse synes altsaa at have strakt sig lige til Hoffet. Om hans Forbindelse med Seneca skal senere tales. De Opdagelser, man i det sidste har gjort i de gamle kristne Gravsteder, de saakaldte Katakomber, synes ogsaa at bekræfte, at Kristendommen har vundet Tilhængere selv inden Rom's høje Adel. Tacitus fortæller om en Pomponia Græcina, der var gift med den britanniske Statholder Plautius, at hun blev anklaget for fremmed Overtro og siden, skjønt fritjendt af sin Mand, levede affondret og i dyb Sorg i over en Mennefsalder derefter. De lærde er enige i, at

Denne „fremmede Overtro“ er Kristendommen, og at denne Græcina sandsynligvis er den samme, som den Lucina (det skulde altsaa være hendes kristelige Navn), der har bygget Roms første Katakombe. Rimeligvis er allerede dengang ogsaa hin Gren af den flaviske Kejsersfamilie, hvis Navne endnu læses i Domitillas Katakombe, vunden for Kristendommen. Uagtet de Kristnes Tal allerede ved denne Tid ikke har været lidet i Rom, raadede der dog det fuldkomneste Ubeljendtskab med Kristendommens Bæsen og Karakter baade hos Folket og de dannede. Tacitus, der levede over en Menneskealder senere, taler om de Kristnes ubøjelige Haardnakthed og fordærvelige Overtro. Deres nære Forbindelse med Jøderne overførte desuden paa dem det Had, som Romerne altid havde næret til hint Folk, og det var derfor ikke vanskeligt for Nero at henlede Forbittrelsen paa dem. De blev beskyldte for at have sat Ild paa Byen og forfulgte paa det frygteligste. Enkelte indspedes i Dyrerhuder og sønderreves af Hunde, andre korsfæstedes, og mange led Flammedøden paa Baalet. Nero aabnede sine Haver for disse Stuespil, og om Aftenen oplystes de vidtstrakte Parter af de Kristnes Baal, og under Skinet fra dem optraadte Kejseren, omgiven af den larmende Mængde, som Bogstyrer. Mange vendte sig dog med Uvilje bort fra dette Syn, thi hvorvel de betragtede de Kristne som skyldige, saa søgte de dog Medlidenhed med dem, fordi de ikke blev offrede for det fælles bedste, men forat tilfredsstille en enkelt's Mordlyst. Det er rimeligt, at baade Petrus og Paulus led Martyrdøden under denne Forfølgelse. Den sidste blev som romersk Borger henrettet med Sværd; om den første fortælles der, at han ved Flugt søgte at undrage sig den Fare, som truede ham. Han var allerede, beretter Sagnet, kommen til Byens Port ved den appiske Vej, da Frelseren selv med sit Kors paa Ryggen standsede ham. Herre, hvor gaar du hen? var Peters Ord. Men Svaret lød: Til

Rom, for atter at lade mig korskæfte i dit Sted. Han forstod Herrens Ord, vendte tilbage og blev korskæftet. Sagnet fortæller, at han led Døden i det mamertinske Fængsel indunder Kapitolium, men hans Ben blev flyttede fra Sted til Sted, indtil de endelig fandt Hvile i en Grav, omtrent der, hvor den neroniske Cirkus før havde staaet, og hvor Nero under Skinnen fra de Kristnes Baal havde forlystet Folket som Bognstyrer. Her staa nu „til Hre for Apostelsprsten“ Kristenhedens største og prægtigste Tempel, St. Peterskirken.

Byen var altsaa nedbrændt. Af dens 14 Kvarterer stod kun de fire uskadede tilbage, Resten laa mere eller mindre i Ruiner. Den skulde altsaa gjenopbygges. Her udfoldede Nero en overordentlig Virksomhed, og han blev det nye Roms store Bygmester. Han lagde baade Smag og Dygtighed for Dagen under dette Arbejde. Byen blev gjenopført efter en bestemt Plan. Ujævnheder i Jordsmøntet fjernedes saavidt muligt. Gaderne blev bredere og snorrette. Husenes største Højde maatte ikke overskride firti Fod, og foran alle Bygninger løb der Søjlegange paa begge Sider af Gaden. Da de forrige Gaardejere vare forarmede ved Branden, skjød Nero til af sin Privatkasse, og efter fire Mars Forløb stod Byen der igjen, prægtigere end nogensinde. Men Kejseren glemte heller ikke sig selv. Hans Slot paa den palatinske Høj var nedbrændt, og der blev nu gjort store Anstalter til Opførelsen af et nyt; han lod indbegne Dalen mellem den palatinske, cölistke og esquilinske Høj, og her rejste sig efterhaanden det største Bygværk, Oldtiden endnu havde seet. Det fik Navnet „det gyldne Hus“, thi det glimrede af Guld og Sølv. Det udgjorde en Række af Bygninger, en Stad for sig selv med Haver, Fiskedamme og Bandspring. Italien og Grækenland blev plyndret for Kunstværker for at pryde det herlige Pallads. Trende Søjlegange af Marmor strakte

fig i en Længde af et Par tusinde Alen fra Vest mod Ost gennem det stolte Anlæg, og foran ved Indgangen, vendt imod Roms mest befærdede Gade „via sacra“ blev Neros kolossale Broncestatue rejst, 120 Fod høj. Og da Bygningen var færdig, udbrød han: Endelig kan jeg dog bo som et Menneske.

Men „det gyldne Hus“ kostede uhyre Summer, og forat bringe disse tilveje beskattedes Folket, og udplyndredes Templerne. Endelig brød den ulmende Misnøje ud i en Sammensværgelse, man vilde sætte en Snejus Piso paa Thronen istedetfor Nero. Roms bedste Mænd var indbiede i den; men den blev opdaget, og nu begyndte et forfærdeligt Blodbad. Skyldige og uskyldige henrettedes om hverandre. Blandt dem, der led Døden, var ogsaa Seneca. Fjernet fra Hoffet havde han ganske hengivet sig til filosofiske og boglige Syssler. Man har sagt, at han i denne Tid er kommen i Forbindelse med Paulus. Mærkelige Steder i hans Skrifter, der synes at tyde paa kristelig Indvirkning, Pauli nære Forhold til hans Broder, Statholderen i Achaia, Annæus Gallion, der efter Apostelhistorien beskyttede Paulus under hans Ophold i Korinth, en funden Indskrift paa et Gravmæle fra c. 300 efter Kristus, sat af en Annæus Paulus, muligens en kristen Efterkommer af Seneca, der har antaget Pauli Navn til Minde om denne Forbindelse mellem hine to Mænd, og endelig den omtalte Kjendsgjerning, at Kristendommen under Neros Regjering allerede havde fundet Vej til Roms store, ja til Keiserens Hus, alt dette synes at gjøre hin Anskuelse sandsynlig. Men saameget er dog vist, blev Seneca end paavirket af Kristendommen, Kristen blev han dog ikke; thi mellem de to Ting ligger der en lang Wei. Om hans Død fortæller Tacitus følgende: Der blev sendt Soldater ud til ham, som skulde forkynde ham Neros Vilje. Han skulde dø, men kunde selv vælge sin Dødsmaade. Omgiven af sine

nen jublede Vøbelen i tætte Skarer, og man hørte Raabene: Leve Sejerherren i de olympiske Lege, vor Kejser er en ny Herkules, en anden Apollo. Men blandt Mængden saa man ogsaa Senatorer og Riddere, som bundne til ham ved Belønninger og Frygt blandede sine Bifaldsraab med Folkets. Toget standsede ikke før paa Palatinerberget. Der steg Nero af, gik ind i Apollos Tempel og bragte ham Offre til Tak for Sejrene i Grækenland.

Men snart blandede mørke Tidender sig i Jubelen. Der rygtedes om Opstande i Provindserne. Hovedstadens Befolkning havde været trællesindet nok til i fjorten Aar at taale den største af alle Tyranner, og den vilde nok have taalt ham endnu længer, hvis ikke Gajus Julius Binder havde kaldet Galliens Stammer til Vaaben, og Statholderen i det østlige Spanien Servius Sulpicius Galba havde op sagt ham Huldskab og Troskab. Den sidste rykkede mod Rom, som var i fuldt Oprør. Der var ingen Uenighed, alle krævede Neros Død. Forgjebes henvendte han sig til Prætorianerne (Livvagten). Der var dem lovet en stor Gave i Penge af Galba, og kun med Nød og neppe slipper han ud af deres Lejr. Han kommer til sit Pallads. Det var sidste Gang, det skulde straales for hans Dine. Ogsaa her vender alle ham Ryggen. Kun en blir ham tro, det er den Frigivne Faon. Denne tilbyder ham at bytte Klæder med sig og skjule sig paa hans Landsted, der laa udenfor Byen. Nero modtager Tilbudet, stiger tilhest og rider ud af Staden. Men da han ene og ukjendt kommer forbi Prætorianernes Lejr, høres der Jubelraab fra Soldaternes Telte. Det var et Leve for den nye Kejser, for Galba. Et Uhejre bryder løs, og under Storm og Regnstyl forlader han Byen. Han naaer frem til Landstedet, men kun for at erfare, at Senatet har erklæret ham for Fædrelandsfiende, og at enhver kan dræbe ham. Strax efter høres Trampen af Heste, og Nero, som

forstaaer hvad det har at betyde, retter Spidsen af tvende Dolke mod sin Hals for at aflive sig, men fejs lader han dem falde og siger: Min sidste Time er endnu ikke kommen. Da høres Soldaterne, der var sendte forat gribe ham, udenfor Huset, og nu sætter han igjen en Dolk for sin Strube, og ved Hjælp af en græst Slave giver han sig Dødsstødet, fremsigende et Vers af Homer. Saaledes døde den sidste af den store Augusts Efterkommere, Aar 68 efter Kristus.

Men det samme Folk, der havde tiljuble ham Bifald paa Cirkus og i Theatret, forbandede nu hans Minde. Hans Statuer blev nedstyrtede, og man sprang om i Gaderne og raabte: Nu er Tyrannen død. Kun en enkelt bevarede hans Minde i Kjærlighed, og det var hans Ungdomselskede, Akte, som selv Sabina ej havde formaaet at trænge tilside. Hun opsogte hans Lig og lod det brænde, og Asken bisatte i hans Fædres Gravsted, og ved Natte-tider blev der strøet Blomster paa Graven til Bidne om, at den største af Tyranner dog havde vundet og bevaret idetmindste en enkelt Hengivenhed.

Men hans Bortgang var saa pludselig, og hans Minde saa forfærdeligt, at man ligesom havde vanskeligt for at blive fortrolig med Tanken om hans Død. Folket sagde, at han var flygtet til Partherne, og blandt de Kristne gik det Rygte, at han ikke kunde dø, men at han blot for en Tid var vegen bort til hinsides Eufrat, hvor han holdt sig skjult. Men naar Dommens Dag nærmede sig, og de sidste Rædsler skulde gaa over Menigheden, da vilde Nero vende tilbage som Antikristen for at forfølge de troende, indtil Kristus selv fra Himmelen skulde tilintetgjøre ham.

3.

Neros Død blev Begyndelsen til heftige Kampe. I de to paafølgende Aar rasede en Borgerkrig blodigere end

den mellem Cæsar og Pompejus over hele Riget. Først kom Galba, dygtig som Feltherre, men uduelig som Keiser, dernæst den afdøde Sabinas forrige Mand Marcus Otho, om hvem det er nok at fortælle, at han igjen rejste Neros Statuer, og efter ham Oldtidens største Fraadser Vitellius, Tullerkenssprsten, som man kaldte ham. Alle disse dræbtes i Kamp. Der flød Blod rundt om i Provindserne, men især i Rom. Der stod Slag i Byens Gader, først mellem Othos og Vitellius' Tropper, saa mellem dennes og Vespasians, der blev hans Overvinder; men Pøbelen stod og saa paa og tiljubede de sejrende Bisald, som om det var paa et Theater. Under Kampen mellem de sidste blev Capitolium stormet, Brande kastede ind i Templerne, og Byens ærbørdigste Helligdom, Rigets allerhelligste, den capitolienske Jupiters Tempel gik op i Luert. Og med Krigen fulgte Pest og Dyrtd. Hvad der var spaaet af Frelsen for firti Aar tilbage, holdt paa at gaa i Opfyldelse. Han havde sagt til sine Disciple: „I skal høre om Krig og Angst om Krig, Folk skal rejse sig mod Folk og Kongedømme mod Kongedømme, og der skal være Hunger og Pest og Jordstjælv baade her og der.“ Og Aaret efter at Jupiter Capitolinus' Tempel som Billede paa det syntende Hedenskab var brændt, gik ogsaa en anden Helligdom tilgrunde. Det var Templet i Jerusalem. Thi Jødedommen skulde følge Hedenskabet i Graven, for at begge kunde vige Plads for noget højere, for Kristendommen; men endnu skulde det vare en Tid, før denne kunde tage Verden i Besiddelse; thi Hedenskabets Levnetsløb var endnu ikke tilende.

Efter Vitellius' Død kom Vespasian paa Thronen og blev Grunder af et nyt Dynasti, det flaviske, og hvorvel den sidste af dette, Domitian, var en Tyrann, gjengav det dog Riget Fred og gode Dage og bragte Augusts Tid tilbage i Grindring. Efter Flavierne kommer Trajans og Antoninernes Tidstrum.

Dg hele denne Tid, i over trende Menneſkealdrer, fra 70—180 efter Kristus, var der ſom ofteſt Fred over næſten hele Verden. Alle Lande ved Middelhavet var forenede under et Herredømme og ſammenknyttede ved Fællesſkab i Sprog og Kultur. Frankrig og Syrien, Egypten og Egnene ved Donau adlød et og det ſamme Scepter. Modſtanden mod Roms Herredømme var forlængſt brudt, og de erobrede Lande blev' fra at være undertrykte Provindſer efterhaanden ligefillede med Hovedſtaden. Under denne Fredſtid tiltog Folkemængden overordentligt. Middelhavslandene har hverken før eller efter den Tid havt ſaamange Jndbyggere. Der var en Mængde ſtore Byer. Førſt kom Rom med ſine to Millioner, ſaa Alexandria og Antiochia med omtrent en Million Menneſter hver, ſaa Korinth og Karthago med en ikke meget ringere Befolkning. Den livligſte Samfærſel forbandt alle diſe Lande. Prægtige Beje og ſtorartede Broarbejder viſte, at Romerne ikke var almindelige Erobrere. I Rom ſaavel ſom i de ſtørſte Provindſbyer rejſte der ſig pragtfulde Bygninger, ſom Vidnesbyrd om Befolkningens Rigdom og Smag. Alt dette kjøbtes rigtignok med Tabet af national Selvſtændighed og borgerlig Frihed; men man havde efterhaanden forſonet ſig med Romernes Herredømme og Enevældet, idet Hovedſtaden foretrak det ſidſte for Republikens tøileløſe og uſikre Frihed, og Provindſerne det førſte for en national Selvherſers Wilkaarlighed. Den rige ſkabende Kraft, ſom vi beundrer hos enkelte af Oldtidens Folk, iſær i Kunſt og Litteratur, var viſtnok forlængſt ſvunden; thi de fornemſte Kulturfolk, Romerne og Grækerne, havde levet ſin bedſte Tid, og der var en ſørgelig aandelig Tomhed netop der, hvor det bedſte af, hvad Oldtiden havde frembragt, var blevet til. Men idet Provindſboerne i det udſtrakke Rige gjordes delagtige i den græſt-romerſke Kultur, aabnedes der ligesom nye aandelige Lag, og der tilflød Riget nye Kapitaler af

sødelig Kraft og aandelig Dygtighed. Rigets Kejsere, dets Statsmænd og Feltherrer, dets Stribenter og Kunstnere stammede næsten allesammen fra Provindserne, og under hin gjensidige Paavirkning Landene imellem udviklede, der sig en almindelig Verdenskultur, i hvilken den græsk-romerske Dannelselse vistnok var fremherskende, men til hvilken ogsaa Provindsboerne ydede sine Bidrag. En væsentlig Grund til den lykkelige Tilstand, i hvilken Riget og Folkene be- fandt sig, er ogsaa at søge i den vise Styrelse. Man maa lede længe, før man finder en saadan Samling af udmærkede Fyrster, som den fra Vespasian til ham, med hvem Tidsrummet afflutes, og til hvis Historie vi iler, Marcus Aurelius. Deres Myndighed var uindskrænket, men de brugte den med Maadehold; de betragtede ikke sin Magt som noget, der tilkom dem ifølge Fødsel og Stilling, men som noget, der var dem overdraget, og for hvis Brug de var pligtige til at aflægge Regnskab. I Senatet, den ældste og ærbørdigste Institution fra Republikens Tid, saa de Statsmagtens oprindelige Indehaver, selv var de dens ansvarlige Udøvere, de var ikke Gnevoldsherrer, men Statens første Borgere. Man har og ikke ganske uden Grund sammen- lignet det romerske Keiserdømme i den Tid med vore Da- ges konstitutionelle Monarki. En af dem, Titus, Ves- pasians Søn og Efterfølger, blev kaldet Menneskeslægtens Kjærlighed og Glæde, og hans største Sorg var, naar en Dag gik hen, uden at han havde gjort noget godt; en an- den, Trajan, blev af Folk og Senat kaldet „den bedste“, og hans Storhed har endog begejstret Kristne i den Grad, at en Mand som Biskop Gregor I af Rom, der just ikke var nogen Ven af det gamle Hedenskab, kunde prise hans Retfærdighed og ønske ham Plads i Himlen. Engang, for- tælles der, gik Gregor over det ulpiste Torv og kom forbi Trajans store Rytterstatue. Den forestiller Kejseren i fuld Rustning, dragende i Felten, men en gammel fattig Kvinde

standser ham. Sagnet fortæller, at hun havde mistet sin Søn, som uskyldig var dømt til Døden, og nu vilde hun have Opreisning hos Kejseren selv. Denne lover at undersøge Sagen, naar han kommer tilbage, men Kvinden svarer: hvis Du ikke kommer tilbage, hvem skal da give mig min Ret? Min Eftermand, var Svaret. Tror Du da, sagde Kvinden, at en fremmed vilde betymre sig om din Pligt, naar ikke du selv bryder dig om den? Trajan blev flaaet, han steg af Hesten, og Roms høje Kesser vendte om og undersøgte den fattige Kvindes Sag. Ved Synet af denne Statue og ved Mindet om den Tildragelse, den fremstillede, blev Gregor saa greben, at han sank paa Knæ og bad for den retfærdige Kejsers Sjæl, at Herren vilde føre ham fra Pinens Sted til Himmelen, og, tilføjes der, den næste Nat havde Gregor et Syn: han saa den forløste Kejser føres af Englene til de saliges Hjem.

Den sidste i Titus' og Trajans Tidrum er Marcus Aurelius. Ham skal vi søge at give et fyldigere Billede af. Som Nero var den mest vanartede af alle Kejsere, var Mark Aurel allerede i Oldtidens Dine den rene og ædleste, og igjennem disse to Modsetninger vil Hedenstabet, i hvad det ebuede baade af det gode og onde, træde saameget klarere frem for os.

4.

Marcus Aurelius*) blev fød i Rom Mar 121 og tilhørte en Slægt, der var af spansk Herkomst. Da Kejser Hadrian havde indsat Titus Antoninus til Efterfølger, skede det paa de Vilkaar, at denne igjen skulde antage Marcus Aurelius, hvis egentlige Navn var Marcus Annius Verus, til Søn og Thronarving. Han blev opdragen med strengt Hensyn til sin tilkommende Stilling. Den højtannede Hadrian omgav ham med de dygtigste Lærere, der tidlig førte ham

*) Hans fulde Navn er Marcus Aurelius Antoninus Filosofus.

ind i Tidens Visdom. Den unge Fyrste blev en begejstret Tilhænger af den stoiske Filosofi, hvis Lære om Dydens Udøvelse, som Menneskelivets Maal, blev for de bedre i Tiden en Erstatning for Troen paa de gamle Guder, som man forlængst havde opgivet. Han tog sig dette Studium saa alvorligt, at en af hans Lærere maatte minde ham om, at han engang skulde bære det keiserlige Purpur, ikke den stoiske Wismands graa Kappe. Omgiven af Yppighed og Pragt levede han allerede som Yngling i høj Grad afholdende og tarveligt. Ofte sov han paa den bare Jord, og den Dragt, han hyppigst var at se i, var den graa Filosofkappe, der stak underligt af mod Hoffets Glimmer og Stads. Hans Ungdomsliv var rent, og han kan i sine Selvbetrægtninger takke Guderne for, at han havde bevaret sin Kyskhed. Det var deres Naade, siger han, der hindrede det Sammentræf af Omstændigheder, der indeholder Fristelsen til Synd. Som Yngling og Mand havde han den Lykke at lere sammen med sin Adoptivfader Titus Antoninus, „Fredsfyrsten blandt Roms Kejsere“, og denne blev hans Forbillede som Herster. Han siger om ham i sine „Selvbetrægtninger“: „Hos min Fader fandt jeg Føjelighed, men tillige en urokkelig Fasthed i, hvad han nøje havde overvejet. Han foragtede den Ære, som kun havde Ærens Skin, var arbejdsom og vedholdende og ubøjelig i at belønne enhver efter Fortjeneste. Unaturlig Bellyst holdt han sig ren for, sine Venner søgte han at beholde, blev hverken kjed af dem eller elskede dem med en affindig Kjærlighed. Bifaldsraab og Smiger brød han sig ikke om. Sine Pligter som Kejsers iagttog han med Omhu, og han hørte taalmodigt paa de Bebrejdelser, man gjorde ham. Han var beleven og munter, men blev aldrig trættende. Han kjælede ikke for sit Begeme, og levede ej som den, der elskede Livet, var ligemeget imod overdreven Sirlighed som Skjodesløshed. Han var maadeholden i at opføre Skuespil, bygge Slotte

og sparsom i Brugen af Bad*). Dætre Maaltider brød han sig ikke om, ej heller bekymrede han sig om sine Klæders Bæb og Farve og sine Slavers Skjønhed. Man kunde sige om ham, hvad man sagde om Sokrates. Han kunde baade undvære og nyde det, som de fleste vilde være for svage til at undvære og for umaadeholdne til at nyde. I det Marcus Aurelius saaledes skildrer sin Fader, tegner han tillige det Mønsterbillede af en Fyrste, henimod hvilket han selv stræber.

Han blev Kejser 161, i sit firtiende Aar, ved Titus Antoninus' Død, og havde at dele Magten med Lucius Verus, der ligesom Marcus Aurelius var udseet til Kejser allerede af Hadrian. Verus var en Vellystling, og med en anden end Marcus Aurelius ved sin Side vilde han være bleven en anden Nero. Men denne forstod at vinde ham ved sin personlige Elskværdighed og at holde ham itømme ved den Overlegenhed, som Dygtighed og streng sædelig Wandel giver. Marcus Aurelius var gift med Faustina, Datter af hans Adoptivfader. Hun var herskesyg og vellystig, og hele Rom vidste, at hun var ham utro. Men han behandlede hende alligevel med Agtelse, ja endog med Kjærlighed, thi hun var jo hans Hustru og Titus Antoninus' Datter. Al den Sorg og de mange Ubehageligheder, som disse hans tvende nærmeste beredede ham, fandt han sig taalmodigen i. „Føj dig i de Omstændigheder“, siger han i sine Selvbetrægtninger, „i hvilke du har faaet Del, og elsk de Mennesker, hvis Omgang er falden i din Lod, men oprigtigen.“ Hans første Leveregele var den: Strengbed mod sig selv, Mildhed mod andre; ligesaa alvorligt, som han gik iredte med sig selv, ligesaa eftergivende var han mod sine

*) De romerske Bæde var udstyrede med en Luxus, som vi har vanskeligt for at forestille os. De var et Samlingssted for alle øksesløse og ledige Mennesker, og de alvorlige tog Forargelse af al den Forfinelse og Dyrighed, i hvilken man der svælgede.

Medmennesker. Hans hjærlige Hjerte bringer ham undertiden til at udtale Tanker, som lyder rent kristelige. Et Sted siger han: „Det hører Mennesket til at elske ogsaa dem, som forser sig. Men det vil ske, naar du betænker, at de baade er dine Brødre, og at de synder af Uvidenhed og mod sin Vilje, og at I om kort Tid begge skal dø.“ Et andet Sted skriver han: „Naar du fortørnes over nogens Forseelse, saa gaa strax ind i dig selv og overvej, om ikke ogsaa du begaar lignende Fejl, om ikke ogsaa du anser for Gempel Penge, sandselig Lyst og Berømmelse for et Gode; thi bliver du opmærksom herpaa, da vil du snart glemme din Brede og gjøre, hvad du formaar, for at din Næste kan blive bedre.

Man skulde tro, at en Mand som Marcus Aurelius, der mod sit Ønske var bleven Kejser, og hvis hele Livsretning var saa indadvendt, hverken brød sig om eller havde Forstand paa at styre Staten. Men det var langt derfra. Helt igjennem et Pligtmenneske, omfattede han sin store Opgave med en lige til Engsteligthed gaaende Samvittighedsfuldhed. Han forenede Kejseren og Bismanden i en Person. Intet var ham saameget imod som det ørkesløse Dagdriverliv. Han siger selv: „Naar du om Morgenens er tung af Søvn og nødig vil staa op, da sig til dig selv: jeg vaagner til Arbejde, som er Menneskets Pligt, thi du er ikke født til at more dig, men til at handle og virke. Se til Blomsterne, til de smaa Fugle, til Myrerne, Edderkopperne og Bierne, som forretter sit Arbejde og pryder sin Verden, saavidt det staaar til dem.“ Men ogsaa hin filosofiske Afsondring fra Verden er ham imod. „Man søger,” læser vi et Sted hos ham, „Dandssteder, Hærbredder og Bjerge forat finde Ensomhed. Du søgte dig ogsaa engang saadanne, men det er i høj Grad daarligt, thi du kan jo, hvad Time du vil, søge Ensomhed hos dig selv.“ Som Kejser var al Vilkaarlighed og Herseklyge langt borte fra ham. Det er noget stort at høre ham sige: „Bogt dig, at du ikke altfor-

meget antager en Selbherfkers Væsen, thi Loven er lige for alle, og Borgernes Frihed skal være dig det højeste, men endnu større er det, at Samtid og Eftertid enstemmig giver ham det Vidnesbyrd, at hans Regjering i alt svarede til disse Ord." Skjønt vindstrænket Eneherfer, saa han med Beundring tilbage paa de sidste Fortjæmpere for den gamle republikanske Frihed. Han satte Cato og Brutus højere end Alexander og Cæsar.

Strax i Begyndelsen af hans Regjering udbrød der Krig med Partherne. Dette Folk boede ved Rigets Østgrændse hinsides Floden Eufrat. Deres Tapperhed, deres særegne Maade at kjæmpe paa og deres Lands Utilgjængelighed havde gjort dem til Romernes mest frygtede Fiender. Ved denne Tid havde indre Kampe vistnok svækket dem, men farlige Modstandere var de dog endnu. Marcus Aurelius lod sin Medkæjser Verus rykke imod dem. Han haabede at kunne vække ham til Daad og Bedrift ved at sætte ham over Hæren. Desuden var det Liv, denne førte i Hovedstaden, af den Art, at det var en ren Nødvendighed for ham at komme bort, thi hele Byen talte om hans natlige Udsvævelser og hans grændseløse Odselhed. Marcus Aurelius vilde have opfyldt et almindeligt Ønske, hvis han udenvidere havde affat ham; men dertil, var han ikke at bevæge, han søgte tværtom, det bedste han kunde, at skjule hans Glam. Krigen gik heldigt for Romerne, Verus var rigtignok den hele Tid fraværende fra Hæren, han laa nemlig syg i Antiochia; men hans Undergeneral, Roms dygtigste Feltherre paa den Tid, Avidius Cassius, udfyldte hans Plads paa en langt bedre Maade, end han selv havde magtet. Armenien, Mesopotamien og Landene til Eufrats og Tigris' Munding blev tagne, og selv Parthernes to Hovedstæder Seleucia og Ktesifon erobredes, og i 166 kunde Legionerne vende tilbage fra de fiendtlige Lande, efterat Fred var sluttet. Nu fulgte ogsaa

Verus med. Han holdt et pragtfuldt Indtog i Rom, gav sig en Mængde Vresnavne og gjorde i sin Højmodighed ogsaa Marcus Aurelius delagtig i lidt af den Hæder, som Folkets Trællesind lod ham blive tildel. Nu begyndte han igjen paa sit gamle Liv. Strax efter sin Tilbagekomst holdt han et saakaldet Gudemaaltid. Der var elleve Gjæster tilstede, og selv var han den tolvte Guddom. Efter Bordet uddeltes til Gjæsterne kostbare Krandsø og sjeldne Dyr, Fæde og Bægere af Guld og Sølv og besatte med Edelstene, enkelte fik ogsaa Slaver og sølvbeslagne Kjøretøjer. Gjæstebudet kostede halvandet hundret tusinde Daler. Man lagde saa meget mere Mærke til denne Odselighed, fordi den stak saa forunderligt af mod Marcus Aurelius's republikanske Tærbelighed, thi denne negtede sig alt overflødigt, noget som af Skumlere, der ikke forstod ham, blev udlagt for Gjerrighed.

Bed denne Tid rammedes Riget af en Ulykke, der var saameget mere rædselsfuld, som det ikke var en enkelt By eller Provinds, der led, men det hele udstrakte Rige. Det var en Pest, Soldaterne bragte med sig fra Mesopotamiens sumpige Egne. Af alle Farsotter, som Historien kjender, er der saa, som har været mere ødelæggende. Da de romerske Legioner, fortæller Sagnet, havde taget Seleucia, anrettede de et unødvendigt Blodbad paa den værgeløse Befolkning. Over Hundredetusinde blev nedhuggede. Derpaa stormede Sejerherterne ind i Apollos Tempel forat plyndre. En raa Kriger greb en gylden Øste, der laa paa Alteret, og aabnede den. En pestsvanger Lust opfyldte Templet, og den frække Soldat blev det første Offer. Det var Pestens Dæmon, der var sendt af den samme forstørrede Guddom, der engang havde siddet ved Havets Strand og udsludt sine dødbringende Pile mod Achaiernes Lejr. Med Pesten fulgte Hungersnød og Uaar. I Rom døde, da Sotten var paa det værste, Tusinder om Dagen, og det ikke alene blandt de lavere Klasser, men ogsaa af Adelen.

Til hver Time paa Dagen saa man Bogne og Kjærrer, paa hvilke de døde, rige og fattige om hinanden, var skjædesløst sammenpakkede for at bringes til Graven. Blandt det ængstede Folk gif der Rygter om en forestaaende forfærdelig Verdensdom, og der blev spaaet, at den hele Jord skulde gaa tilgrunde ved Ild. Fra Rom udbredte Sygdommen sig til alle Dele af Riget, og tilslut herjede Sotten fra Persiens Grændser til Gallien og Rhin.

Forgjæves søgte Marcus Aurelius at formilde de brede Guder ved store Offeringer. Han kaldte Præster fra alle Kanter til Rom og forrettede selv som Rigets Ypperstepræst, idet han paa det nøjeste fulgte de gamle Stikke og Bedtægter. Mange prisede Kejsersens Fromhed, andre spottede over hans Iver, og man beklagede spøgende de mange hvide Drer, der maatte lade sit Liv for Pestens Skyld.

Under al denne Nød kom der mørke Budskaber fra Rigets Nordgrændse; Markomanner, Quader og Jazyger var trængte over Donau og plyndrede i Pannonien (det vestlige Ungarn), ja Røverflokke havde overstredet Alperne og var komne ind i Italien. Det første Forbud paa Folkevandringerne, det første Barsel om de Storme, under hvilke Romerriget skulde gaa under, møder os her; thi de omtalte Stammer var kun Fortropperne for en storartet Folkebevægelse fra Nord, der som et truende Uvejr mere og mere nærmede sig Romerstatens Grændser. Faren var saa alvorlig, at Marcus Aurelius selv maatte forlade Rom og tage Anførselen over Hæren. Kampen varede i otte Aar, fra 167—175. Legionerne havde lidt saameget af Pesten, at man maatte tage sin Tilflugt til Slaver og Gladiatorer forat fylde dem. Verus fulgte med Hæren efter sin Medregents Anmodning, der ikke vovede at lade ham blive tilbage i Hovedstaden med dens tusinde Fristelser. Disse Aar var de tungeste i Marcus Aurelius' Liv. Pesten fulgte Hæren fra Italien og gjorde større Odelæg-

gelse, end Fiendens Sværd. Blandt dem, der bortreves, var ogsaa Berus (i Aaret 169), og saaledes blev Marcus Aurelius Enekeiser, og Styrelsen af det udstrakte Rige væltet over paa hans Skuldre alene. Men ogsaa Fiendernes Krigsførelse, deres vilde Tapperhed og det ubante Klima vanskeliggjorde og forlængede Kampen. Krigen førtes især paa de ungarste Sletter, hvor Vinteren er meget streng, og Heden om Sommeren kan være utaalelig. Engang kjæmpede Romer og Tazyger paa Isen paa Donau, og Tusinder af Soldater, der var fødte under en mildere Himmelsegn, frøs ihjel eller blev vansføre for hele sit Liv. Men den stærke Tørre om Sommeren udsatte Hæren for endnu større Farer. Engang, det var Sommeren 174, var Marcus Aurelius trængt dybt ind i Fiendens Land, der laa udplyndret og ødelagt foran ham. Hæren begyndte at lide Mangel paa det nødvendigste, men fremfor alt fattedes Vand. Tilstanden var saa betænkkelig, at den hele Hær stod i Fær forat vansmægte. Der blev foretaget høitidelige Offeringer, og Bønner opsendtes til Jupiter Pluvius (Regnens Gud). Da trækker det med et sammen til Tordenvejret, og med blottede Hoveder opfanger den knælende Hær med Kejseren i sin Midte de nedfaldende Regndraaber i Hjelmene. Men Tordenvejret og Regnen, der reddede Hæren, skræmte Fienden paa Flugt, og Romerne vandt en let Sejer. Denne Tildragelse blev senere udlagt paa en anden Maade. Blandt de Kristne udbredte der sig siden det Rygte, at en af Kristne bestaaende Legion, den saakaldte Legio fulminatrix, var falden paa Knæ under Uvejret og ved sine Bønner havde reddet den hedenste Keiser. Denne skulde ydmygt have givet Kristus Gæren og fra den Tid været hemmelig Kristen. Saaledes stredes Kirken og Hedenstabet om den store Keiser; men de paalideligste Skribenter og Mindesmærker, der rejstes paa Grund af hin Tildragelse, og som findes endnu den Dag idag, vidner, at han var og blev Hedning,

og at det var Jupiter Pluvius, og ikke Kristus han talte for Redningen og Sejeren.

Under Kampen med Markomannerne kom der ogsaa foruroligende Efterretninger fra Osten. Avidius Cassius, Parthernes Besejrer, havde gjort Oprør og ladet sig udraabe til Kejser. Uergjerrighed og Omsorg for Statens Vel bestemte ham. Han troede, og der var mange med ham, der mente det samme, at Marcus Aurelius ikke var Manden til at styre Riget i den farefulde Tid. „Marcus er en fortræffelig Mand, siger Cassius, men forat høre sin Mildhed prise, lader han saadanne Menneker beholde Livet, om hvilke han selv ved, at de ikke fortjener at leve. Han filosoferer og anstiller Undersøgelser over Maadehold, over Sjælens Natur, over Ret og Uret, men for Staten har han ingen Følelse. Nu behøves Handling, ikke Tale.“

Det var ved denne Tid, midt under de haardeste Prøvelser, en Fyrste kunde være udsat for, at Marcus Aurelius nedskrev det meste af „sine Selvbetragtninger“ og gennem dem rejste sig et Mindesmærke af en ædlere og varigere Art, end alle de Bæde, Theatre og Templer, de andre Kejsere efterlod sig. Det er saa betegnende for Marcus Aurelius, at dette Værk, der sikrer ham Plads blandt Samtidens første Forfattere, ikke blev til paa Studerværelset, men i Lejren, i hans Telt, under Troppeøvelser og Marscher, i de Fritimer, som Styrerens og Feltherrens anstrengte Arbejde levede ham. Disse Betragtninger, som han nedtegnede brudstykkevis for sig selv, var ikke bestemte til Offentliggjørelse, men den aldeles private Karakter, som de derfor har, forhøjer deres Værd, idet den tillader Billedet af ham at træde saameget fyldigere og mere utilfløret frem. Vil man derfor lære den store Mand at kjende, maa man gaa til dette Skrift. Læser man det, vil man finde, at der er et Spørgsmaal, der vender oftere tilbage, end kanske noget andet, og det er Spørgsmaalet om Dø-

den. Den filosofiske Skole, han tilhørte, negtede en personlig Tilbørelse efter Døden og lærte en Menneſteſjælens Opſtaaen i det guddommelige Alliv, der gjennemſtrømmer den hele Natur. Synet af de Tusinder, ſom ſegnede omkring ham, og dertil hans egen fremrykkede Alder førte ſaa naturligt Dødstanken frem for ham. Han anførte Trøſtegrund paa Trøſtegrund. Forgjæves ſøger han ſin Hvile i, at Døden er alles Lod, at „Hippokrates*), der helbrede ſaa mange ſyge, blev ſelv ſyg og døde, at Alexander, Pompejus og Cæſar, eſterat de havde erobret ſaa mange Stæder og i ſine Slag overbundet ſaamange tusinde Ryttere og Fodfolk, ogſaa gif ud af Livet.“ Forgjæves trøſter han ſig med, at „Døden er noget ganſte naturligt, ſom Roſen, der blomſtrer om Foraaret, og Træerne, der ſætter Frugt om Sommeren.“ Forgjæves ſøger han i Døden at ſe „en Hvile fra Kampen mod den ſandſelige Natur, fra Kjødets Dragelſe og fra Tankernes Lummel.“ Diſſe Trøſtegrunde er ikke nok for ham. Der er bag diſſe Spørgſmaal en Uro, en Frygt, en Længſel efter Syn over Bidder, ſom hans hedenske Viſdom ikke kunde give ham. Men det er ſaalangt fra, at diſſe Spørgſmaal og Tvivl ſvækker hans Kraft og Arbeidet paa hans eget indre Menneſte, at tværtom Dødstanken maner ham til Kamp og til Døad. „Snart ſkal du dø, og endnu er du hverken oprigtig eller fri for Uro eller perſonlig mod alle eller ſætter din Viſdom i at handle retfærdigt“, ſiger han et Sted, og et andet Sted heder det: „Tænk ved enhver Handling, du gjør, at det er den ſidſte i dit Liv.“

Kampen med Markomanner og Qvader fik ſin midlertidige Afſlutning i 175, da diſſe Stammer blev nødte til at bede om Fred. De maatte ſtille Gidſler, og et bredt Bælte af herjet Land blev lagt mellem deres Bopæl og

*) En berømt græſk Læge.

Det romerske Rige. Marcus Aurelius vendte derpaa tilbage til Rom, men maatte strax efter igjen bryde op forat møde Avidius Cassius, til hvem hele Østen, hvor Marcus Aurelius synes at have været lidet kjendt, havde sluttet sig. Det er et stort Spørgsmaal, om han havde magtet denne Modstander, og det var derfor et Held for ham, at denne blev dræbt i en Sammensværgelse. Hans Hær opløstes, og Marcus Aurelius's Mildhed, der ligesaameget havde sin Grund i hans gode Hjerte som i Politik, vandt snart de frafaldne Provindsers for ham. Istedetfor at hevne sig paa Cassius' Slægt, knyttede han den til sig ved Velgjerninger, og led-saget af alles Beundring og Kjærlighed vendte han tilbage til Rom.

Han havde aldrig befundet sig vel i denne By, og det var saa ganstke naturligt. Særkjendet ved Livet der var Usædelighed og Yppighed, og det er derfor ikke underligt, at han, som kunde vidne om sig selv, at han havde beva-ret sin Ungdom ubesmiltet „og ikke før den rette Tid havde ladet sin Manddom yttre sig“, ikke kunde trives i al denne Smuds og Urenhed. Dertil kom, at al den Stads og Pragt, der omgav ham som Keiser, saalangtfra at behage ham, tværtom var ham en sand Plage. Han vilde, som han ogsaa selv skriver, „leve som en Privatmand uden derfor at opgive sin Værdighed og blive ligegyldigere for de offentlige Hverv.“ Feste og Skuespil maatte han give for ikke at misforstaaes, dog søgte han at fjerne alt usædeligt og raat, derfor befalede han, at man ved Gladiator-kampene skulde bruge sløve Baaben. Kostbare Bade og Theatre byggede han ikke, derimod mindede en Stiftelse for fattige Pigebørn længe om hans gode Hjerte.

Det kunde her være paa rette Sted at tale om hans Forhold til Kristendommen. En Mand, hvis Hjerte var saa fromt, hvis Sæder var saa rene, og hvis Sambittig-hed var saa øm, maatte staa Kristendommen nær. Og

dog forfulgte han de Kristne, og det endog heftigere end nogen af de tidligere Kejsere. Hans Forgjængere havde forbudt Angiveri, men ogsaa det blev nu tilladt, ja endog opmuntret. I Smyrna led i Aaret 167 den hellige Polycarpus, Evangelisten Johannes' Discipel, Martyr døden efterat have aflagt et frejdigt Vidnesbyrd om den Herre Kristus, „hvis Tjener han havde været i 86 Aar“, og ti Aar efter rasede der en endnu blodige Forfølgelse i Lugdunum (Lyon) og Vienna (Vienne) i Frankrige. Om den sidste saavel som om den første haves udførligere Beretninger i næsten samtidige Skrivelser fra de forfulgte Menigheder. Især gik det blodigt til i Lyon. Menighedens gamle Biskop Pothinus blev greben. Paa Overdommerens Spørgsmaal, om hvem dog de Kristnes Gud var, svarede han med Frejdighed: „Naar du bliver værdig dertil, skal du faa det at vide.“ Trods sine nitti Aar underkastede han sig de strækkeligste Pinster og døde som en trofast Bekjender af Frelserens Navn. Det kristelige Heltemod straaledes herligt under denne Forfølgelse; men hos ingen i højere Grad end hos en stakkels Slavinde, Blandina. Herren vilde vise, staar det i Menighedens Brev, at det, som tykkedes Menneskerne ringe, uanseeligt og foragtet, det skulde blive den største Gæve tildel af Gud. De Kristne frygtede for, at hun paa Grund af sin legemlige Svaghed og Spædhed skulde bukke under for Pinsterne, men nei, forgjæves søgte Bødlerne fra Morgen til Aften at aftvinge hende en Fornegtelse, det var umuligt, og Halvdød blev hun kastet i Fængslet. Nogle Dage efter blev hun igjen ført frem. Det var paa en hedensk Festsdag under Nubelens Hujen og Strig, at hun blev bundet til en Væl midt paa Atrænaen*). Vilde Dyr blev hidse-

*) Den aabne og med Sand bestrøede Plads i Theatrets Midte, hvor vilde Dyr, dødsdømte Forbrydere og Gladiatører kæmpede med hverandre til Fornøjelse for Tilskuerne.

paa hende, men Dyrene rørte sig ikke, det var som usynlige Magter havde slaaet Kreds om hende, og tilsidst blev hun løstnet fra Hælen forat gjæmmes til en ny Kamp. Imidlertid led mange Kristne Døden, endog Børn blev dræbte, men Blandina levede endnu; hun kunde trøste dem, der gik i Døden, og for Hedningerne betjende: Jeg er Kristinde, og hos os gøres der ikke noget ondt. „Endelig skulde hun som en adelig Moder, der havde opflammet sine Sønner til Tapperhed i Kampen og dernæst sendt dem som Sejrherrer foran til Kongen, ogsaa selv gennemkjempe den samme Kamp og ile forat indhente dem. Jublende hilfede hun Døden retsom hun var buden til Beryllus, og ikke som hun skulde kæstes for vilde Dyr*.)“ Hun blev ført ud paa Arenaen, en vild Tyr nærmode sig, den tog hende paa sine Horn, slyngede hende ibejret, og strax efter var hun død. Men ogsaa Hedningerne maatte prise hendes Heltmod, og de tilstod, at der hos dem aldrig havde været nogen Kvinde, der havde udholdt saameget. I sex Dage laa Martyrernes Legemer henslængte ubegravede under aaben Himmel, endelig blev de brændte og Asken strøet i Rhonostoden; thi Hedningerne troede herved at kunne tilintetgjøre de Kristnes Haab om deres Legemers Opstandelse. Men det største og skønneste i denne Forfølgelses Tid var den store Ydmyghed, der forenede sig med hint kristelige Heltmod. Da de fangne Kristne hilfedes af sine Venner, der besøgte dem i Fængslet, som Martyrer (Blodvidner), frabad de sig i Ydmyghed dette Navn og sagde: Dette Navn tilkommer kun Kristus, det sande og trofaste Vidne, den færfesødte af de døde, det himmelske Livs Fyrste og Dybb, og dertil alle dem, som har forladt dette Liv, og som efter Kristi Vilje skulde borttages under selve deres Betjendelse, idet han ved deres Død ligesom satte

*.) Efter Menighedens Sendebrev.

sit Segl paa deres Bidnessbyrd. Vi er kun usle og ringe „Betjendere.“

Man har havt vanskeligt for at forene disse Forsølgelser med, hvad man forresten ved om Marcus Aurelius. Allerede en Mennekealder efter hans Død kunde Kirkefaderen Tertullian for fuldt Alvor oplaste det Spørgsmaal, om Marcus Aurelius virkelig havde forfulgt de Kristne, og han ved endog at fortælle, at den fromme Kejser har været hemmelig Kristen. Men Kjendsgjerningerne taler altfor tydeligt. Har end Marcus Aurelius ikke som Nero selv vaakt Forsølgelsesaanden tillive hos det hedenske Folk, saa har han dog tilladt, at de Kristne forfulgtes, det er sikkert nok. Sagen er den: Marcus Aurelius var for det første Kejser. Som saadan maatte han af politiske Grunde være de Kristnes Fiende; thi der var en saa uforsonlig Modsetning mellem den paa Hedenskabet hvilende og af dets Handgjennemtrængte romerke Stat og Kristendommen, at de umuligt kunde bestaa fredeligt ved Siden af hinanden. Men dertil kom ogsaa noget andet. Marcus Aurelius var for det andet stoisk Filosof. Den Visdomskilde, han øste udaf, var en anden end Kristendommens. Som man af hans „Selvbetragtninger“ kan se, tog han Forargelse af de Kristnes hensynsløse Martyrfrejdighed og af den Jubel, med hvilken de gif Døden imøde. Han ser deri „meningsløs Trods og Mangel paa Overlæg og Værdighed.“ Som Stoiker satte han den ophøjede Sindsro, i hvilken man hverken lader sig henrive af Sorg eller Glæde, som det øverste, og desuden havde hans stoiske Lærere hvistlet ham i Øret, at Sjælen ikke var udødelig, og hvorvel den Tanke ikke rigtig fæstede Rod hos ham, saa maatte den dog bidrage til at fjerne ham endnu mere fra dem, der troede, at der just ved Døden skulde begynde en ny og fyldigere Tilværelse, i hvilken der skulde gives Rod for alle de Savn og Trængsler, som det jordiske Liv var saa rigt paa. Seet fra

Marcus Aurelius's Standpunkt maatte den kristelige Martyr-
glæde tage sig ud som idel Daarskab. Thi hvad havde man
at glæde sig til? I bedste Tilfælde til et tomt Skyggeliv.

Og dog gaar der igjennem hans Hjerte under hin he-
denste Livsvisdoms kolde Speil en Strøm, der vælder ud
af en anden Kilde, og som, naar den havde faaet Lov til
at bryde frem, vilde have ført ham Kristendommen nærmere.
Hvem vil ikke i hin barnlige Fromhed, der bringer ham i
„Selvbetragtningerne“ til at takke Guderne for al de-
res Naade imod ham, komme til at tænke paa den kri-
stelige Tro paa et guddommeligt Forsyn? „Guderne har
jeg at takke for, siger han, at jeg har faaet gode Bedste-
forældre, gode Forældre og Benner, og at jeg ikke har
havt Lejlighed til at forsynde mig imod dem. Tilbøjelig-
heden var der vel, men Gudernes Naade hindrede, at An-
ledningen fremsød sig.“ Og hvor ydmyg er han ikke i sin
stille bramfrie Pligtopfyldelse! „Mennesket, der gjør
det gode, skal ligne Vinranken“, siger han. „Naar
den har baaret sine Druer og givet sin Frugt,
fordrer den ikke Gjengjæld, tværtom: det næste
Aar kommer, den blomstrer paany og sætter
atter Frugt.“ Isandhed! han stod Kristendommen nær-
mere, end han anede, men hans hedenste Visdom førte ham
bort fra den. Tertullian fremsætter et Sted den Mening,
at Filosofien førte bort fra Kristus, ikke til Kristus, og at
den vistnok syndige, men af hin ufordærbede Menneskenatur
stod Kristendommen nærmere. Marcus Aurelius viser, at
der er Sandhed i den Tanke,

Ikke ret længe efter den sidste Kristensforfølgelse ud-
brød der igjen Krig paa Grændsen. Markomannerne havde
atter brudt Freden og var trængte ind i Pannonien. Marcus
Aurelius var træt og syg, men optog dog i egen Person
Kampen. Som Konsulerne i Republikens Dage drog han
i høitideligt Optog til Bellonas (Krigsgudindens) Tempel

paa Marsmarken, og her slængede han det blodbesprengte Sværd mod Nigets Fiender. Hans Søn og Thronarving, Commodus, fulgte ham derpaa i Kampen. Denne, der var vidt forskjellig fra Faderen, havde allerede voldt ham megen Sorg. Han havde omgivet sig med Mænd og Kvinder af Roms værste Udflud, og den hele Keiserstad, for hvilken Fyrsternes Galskaber altid havde været en velkommen Kilde til Sladder, talte kun om hans Banart og Ulydighed som Søn. Han var saa forskjellig fra sin Fader, at man halvt for Svog, halvt for Alvor sagde, at han var Søn af Faustina og en Gladiator. Engang havde den fortørnede Fader straffet ham alvorligt og jaget alle hans Venner paa Dør; men Sønnen byllede Sygdom, og den belyrnede Fader, hvis Mildhed her som oftere blev Svaghed, maatte selv sende Bud efter de gamle Svirebrødre. Han tog ham nu med sig, forat have ham under sin særlige Varetøgt; men Sorg over Sønnen, indre sjælelige Kampe henimod et sædeligt Ideal, han ikke kunde naa, og Anstængelser under det lange og haarde Felttog fremstjyndede hans Død, og han udaandede under mørke Fremtidssyner i Sinium den 17de Marts 180 i sit 60de Aar. Paa sit yderste bed han Commodus indstændigt om at føre Krigen tilende, baade forat denne gjennem Kamp og Idret skulde reddes fra sædelig Undergang, og fordi han tilfulde forstod den Fare, der truede Romerriket fra hine nordlige Folk.

Oldtiden har seet større Bismænd og større Fyrster end Marcus Aurelius. Han var hverken nogen Aristoteles eller Alexander, og selv blandt Roms Keisere tæller han mange Overmænd. Han aabner intet nyt Tidrum, hvis Karakter han bestemmer, som en Julius Cæsar eller Konstantin den store. Marcus Aurelius var ingen skabende Mand, intet Geni, og dog er han i en Henseende større, end de fleste af dem, som Oldtidens Historie fører frem, som og. Som Mæne-

ste, som sædelig Personlighed kommer saa ham nær. I Livets Menhed, i Viljens Alvor og i samvittighedsfuld Jagttagelse af sine Pligter hviner han langt op over sin hedenste Samtid. Han staar der som et Exempel paa, hvor højt den alvorlige Hedning kunde naa uden at ledes af Guds Mand, og han er sandelig kommen langt frem, saa de fleste af os, der bærer Navnet Kristne, maa blues og bøje os for ham. Men i al hans Storhed var der dog noget, som fattedes ham; der gaar et Savn, en utilfredsfillet Dængsel igjennem hans indre Liv. Han var ingen lykkelig Mand, thi han søgte efter Fred, men fandt den ikke. Hedenskabet glade Ungdomstid var forlængst forbi, da Hjertet fandt Hvile i Troen paa de Guder, som Menneſteaanden selv havde frembragt. Olympens Guder kunde ikke yde ham nogen Trøst, og Filosofien, der traadte i deres Sted, kunde heller ikke løse Livets Gaader for ham. Den lærte ham, at verdslig Storhed intet havde at sige, at alle jordiske Guder var et tomt Skin, at „Livet herneben var som en Rejse i fremmede Landa.“ Men hvad bød den ham til Erstatning for alt dette? Kun Tvivl, Tvivl om et personligt Liv efter dette, Tvivl om en personlig Guds Tilværelse. Den lagde Jorden øde for ham, men gav ham ingen Himmel, og den hindrede ham i at søge derhen, hvor han vilde have faaet Svar paa de mange Spørgsmaal og hvor hans Sjæl vilde have fundet Hvile. Og derfor kom han ej længer end til Erkjendelsen af, „at Livet var en Strid, en Udenlandsrejse, og at selv Rygtet, man efterlader sig, glemmes snart.“ Hint lysere Land, der aabner sig bag Graven, og hvor alt, hvad der dør, skal fødes herligere paany, blev skjult for ham, og havde han end anet at der var et saadant Land, Bejen, som førte derhen, den kjendte han ikke, thi den bar netop gjennem Troen paa ham, hvis Disciple han forfulgte.

Marcus Aurelius var den sidste store Hedning, den sidste

2

Vore beste

spiselige Sovarter.

Hermed et farvetrykt Blad.

Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.
1ste Tillægshefte til "Folkevennen", 18de Aarg. 1869.

Handwritten signature: Hans Rindskov

Kristiania.

B. E. Mallings Bogtrykkeri.

1869.

F o r o r d.

I lang Tid, og i de senere Aar mere end før, har vore Rigmænd indført fra Udlandet Champignoner og andre spiselige Soparter som Lækkerier ved sine Gæstebud og betalt disse i dyre Domme, uagtet de vore rigelig hos os, kan indsamles med Lethed og, behandlede paa samme Maade som de udenlandske, blive lige saa velsmagende. For mange fattige Folk, især i Nærheden af Byerne, kunde Indsamlingen og Salget af disse Væxter blive en ikke uvigtig Næringskilde. Den Del af Befolkningen, som ikke kan afhænde de indsamlede Sopper i frisk Tilstand, bør dog lære at kjende og bevare de spiselige Sorter, for at anvende dem i sin egen Husholdning som et sundt og nærende Fødemiddel. Vor Almue, der veed, at nogle blandt dem ere giftige, vover ikke at anvende nogen af dem som Næringsmiddel, idet den ikke veed at skjelne mellem de spiselige og skadelige Sorter. I Sverige har den berømte Plantekjender Professor Elias Fries i over 30 Aar søgt at udbrede Kjendskaben til disse Planter og Anvendelsen af de der vorende spiselige Arter. Lidt efter lidt har hans vedholdende Iver begyndt at bære Frugt, saa at man nu i Sverige ikke alene erkjender det fortjensfulde i hans Bestræbelser, men ogsaa indsamler og benytter de af ham anbefalede Sorter. Der, hvor Kundskaben om disse Væxter har udbredt sig til Almuen, har man beklaget, at man ikke før kjendte et saa sundt og nærende Fødemiddel. Virkningen af den nævnte Hædersmands Arbejde i denne Retning har ogsaa begyndt at vise sig hos os. I 1864 sendte en af vore svenske Brødre, Konsul J. W. Smit, i Stockholm Selskabet for Norges Vel 200 Exemplarer af en paa hans Bekostning udgiven, meget stor farvetrykt Blade (et Uddrag af Professor Fries's store og kostbare Værk) med tilhørende Text betitlet „Skandinaviens förnämsta ätliga och giftiga svampar“ til gratis Uddeling mellem Landbrugsskolerne, Seminarierne og

de høiere Almuestoler. Denne Gave har unægtelig i Forbindelse med flere Opsatser i vore Dagblade og Ugeskrifter bidraget til at vække vore Landsmænds Opmærksomhed paa denne Sag. Det patriotiske Selskab i Sverige, som ansaa de hidtil udkomne Veiledninger for kostbare til, at Almuesmanden kunde skaffe sig dem, bevilgede i 1864 1500 Riksdaler til Udgivelsen af en mindre farvetrykt Blade med en af Professor Andersson forfattet Text. 10,000 Exemplarer af denne Veiledning ere gratis udbelte til Sveriges Folkestoler, og Forlæggeren har forpligtet sig til at holde den tilsalgs for 25 Öre (7½ s. norsk). Sopperne paa denne Blade ere afbildede i $\frac{1}{2}$ af deres naturlige Størrelse. Vor for flere almeennyttige Foretagender nidkjære Landsmand Kammerherre Chr. Holst sørgede strax efter Værkets Udgivelse for, at det ogsaa her i Riget blev bekjendt, i det han med vor Konges Bifald og paa hans Beføining lod gratis udbete 500 Exemplarer ikke alene af den ovenomtalte Veiledning, men ogsaa med Tilføielse af flere Bemærkninger af en i Soppernes Anvendelse erfaren Landsmand, og desuden ledsaget af en særskilt farvetrykt Blade, fremstillende nogle af vore bedste spiselige Lavarter med en tilhørende forfattet Text. Dette Foretagende har endhydermere forøget den for Soppernes Anvendelse allerede vækte Interesse, hvortil desuden botanisk Gartner Moe's værdige Sopudstilling i Kristiania i afvigte Høst har givet et ikke ringe Fremstød. Bestyrelsen tror derfor at imødekomme et almindeligt Ønske ved Udgivelsen af det lille Skrift, som herved hydes Folkevernens Læsere.

Da det vilde have kostet altfor meget her at lade udføre en ny farvetrykt Blade, har man med Kammerherre Holst's velvillige Bistand været saa heldig at erholde for en paa-sende Pris det fornødne Antal Exemplarer af vedkommende svenske Forlægger's Beholdning. Bladen bærer derfor den svenske Overtskrift. Texten er bearbejdet af Professor Rasch, hovedsagelig efter den svenske, men er ved de af Assessor Mariboe og botanisk Gartner Moe velvillig meddelte Erfaringer og Bemærkninger bleven ikke lidet udførligere. — De i Texten indførte Træsnit ere de samme, som i afvigte Aar ledsagede en Opsats i „Norsk Folkeblad“.

Saaede i Norge og Sverig gives der flere Distrikter, hvor Agerbruget ofte giver et daarligt Udbytte, og hvor Befolkningen i Misvæxtaar maa gribe til Træernes Bark for at stille sin Hunger. Denne Føde er imidlertid baade lidet nærende og usund, og en stor Dødelighed er altid en Følge af en saadan Levemaade.

Frembringer da Jorden i disse Egne aldeles Intet, som i saadanne haarde Aar kan anvendes til at stille Hungeren med, undtagen Træernes Bark?

Jø! den frembringer, og det rigeligere end mange andre frugtbarere Egne i Verden, et Slags Væxter, der kaldes Sop, som vel alle kjende af Navn, men faa af Gavn, som af de fleste ansees uduelige eller skadelige, men hvoraf mange kan, dersom de anvendes paa rette Maade, redde mangfoldige Menneſker fra Hunger og Elendighed.

Potetens Indførelse som Fødemiddel blev ogsaa i Begyndelsen modtaget med Mistro, og det varede meget længe, inden den blev almindelig Folkespise, og hvad er nu denne Væxt bleven for en Velsignelse for vort Land?

Saaledes vil det vel ogsaa tilsidst gaa med Sopperne.

Forgjæves har man vidst, at adskillige af disse Væxter har i lange, lange Tider været anseede som store Lækkerheder, og at de den Dag i Dag sælges til høie Priser; at der gives Folkeslag, som hente sin fornemste Næring

af Soppærterne; forgjæves har man baade ved Videnskaben og Erfaringen bevist, at Sopperne i Ernæringsvegne overgaa vore andre Næringsplanter og kunne erstatte Kjødspiser. Endnu er Fordommen mod deres Brug ikke forsvunden, og endnu lade vi en stor Nationalrigdom unyttet raadne hen paa vore Marker og i vore Skove.

Hvilken Godhed og Visdom aabenbarer ikke Slabereren for os derved, at han har ladet just vort fattige Land frembringe disse Pærter i saa stor Overflodighed, og at han lader dem fremspire rigeligst just i de regnsfulde Aar, da Kornet vanskeligt modnes og indbjerges.

Skulle vi ei agte paa denne Visdom og være taknemmelige for denne Godhed? Jo! vi bør hver i sin Stand lære os til at kjende og benytte Sopperne; vi bør ved Exempel opmuntre til Brugen af et saa sundt Næringsmiddel.

Vi har vistnok i vort Land flere hundrede Slags Sop, hvoraf mange ere gode og nærende, adskillige udelige til Føde og nogle enkelte ere skadelige og giftige. Naar Spørgsmaalet er om at indsamle Sop til Næring, er det derfor af største Vigtighed alene at bry sig om nogle saa Sorter og blot saadanne, ene og alene saadanne, som man med fuld Visshed ved at være nyttige. Alle de Slags Sop, som her ere afbildede, og som vi her kortelig skulle beskrive, ere gode og spiselige.

Regler for Soppernes Indsamling og Opbevaring til Vinterbrug.

1. Indsamlingen bør ske i høst og tørt Veir, efterat Duggen er gaaet af Marken; Sopperne maa ikke ryles op, men hjøres af med Kniv, saa at Jord og Urenlighed ikke følger med. De ældre, som har faaet Hatten fuldt udviklet, bør ikke tages. Ligeledes bør man vrage dem, som

har modbydelig Lugt; men de, der have Løglugt eller lugte som nymalet Mel, ere som oftest særdeles gode. Ved Indsamlingen af Sop bør man aldrig unblade at bruge Lugtesandsfen som den sikreste Veileder til at skjelne mellem de gode og de mistænkelige Soparter.

Dersom Hatten er næsten fuldt udviklet, men Kjødet ved Dverbrydningen viser sig fast, hvidt og ikke markædt, bør man ikke vrage den, men affrabe Skiverne, Piggene eller Kørlaget paa Hattens Underside samt afrive Overhuden.

Mange Slags Sop kan vel spises raa; men det sikreste er dog at tillave dem, dersom man vil nyde dem frag.

I dette Tilfælde kan man efter Rensningen skjære dem i tynde Skiver og stege dem paa en Rist over sagte Ild (Bløder), ikke længer end en fjerdedels Time. De kunne ogsaa knædes til Deig med Tilsætning af lidt Salt og bages som Brød; kogte i Vand med Salt, enten alene eller sammen med Poteter, Raal eller Urter, erstatte de Kjød og giver alle Supper en god og kraftig Smag. En Suppe kogt paa Kantareller (No. 13) og Risler (No. 9 og 10) og med Tilsætning af lidt Salt kan ikke skjelnes fra Suppe, kogt paa Dge- eller Kalvekjød.

2. Man kan paa forskellige Maader opbevare Sopperne til fremtidigt Brug.

a. Ved Tørring enten i Luften eller ved kunstig Barme. Kantarellen (No. 13), Nelliksoppen (No. 14), Sauesopperne (No. 19 og 20) og den bleggule Pigkop (No. 23) lader sig bedst tørke i Luften. Man skjærer dem igjennem langsæfter i 2 eller 4 Dele og breder dem ud paa Brætter (Fjæler) paa et luftigt Sted, og vender dem af og til. Endnu hurtigere foregaar Tørringen, naar man træder dem paa Traade og hænger dem op paa et luftigt Sted, dog ikke i Solen.

De store Skive- og Rørsopper bør man dog helst tørke ved kunstig Varme, hvilket sker bedst i Bagerovnen. De i Skiver opstaarne Sopper, hvilke ikke i Forveien maa lægges i Vand eller paa nogen Maade vædes, lægges paa Fjæler, som stilles ind i Bagerovnen et Par Timer, efterat Brødet er udtaget, og man lader dem staa deri indtil næste Morgen. Ved Lørringen bør man gaa forsøgsvis frem for at træffe den rigtige Varmegrad og maa derfor, efterat de have staaet et Par Timer i Ovnen, fra og til efterse dem, saa at de ikke blive brune. Skiverne ere da ganske hvide og sprøde, saa at de med Letthed lade sig knuse til et grovt Mel. Knusningen maa foregaa strax efter, at de ere udtagne af Ovnen; thi Skiverne have den Egenskab, at de snart tage Fugtighed til sig af Luften og tabe Sprødheden. Melet opbevares enten i Stentøikrukker eller Trædunker eller Potter paa et varmt, tørt Sted og kan holde sig ubedærvet hele Aaret. Dette Mel er fortræffeligt baade som Tilfætning til anden Mad og som selvstændigt Fødemiddel. Man koger det da til en Suppe eller Bølling, og selv om man ikke har andet end lidt Salt at tilfætte, giver det en velsmagende og nærende Spise.

Bil man røge Sopperne, da fikserer man dem i Skiver, som trædes paa Traad og ophænges i Røg, helst af Brist. Røget Sop kan i nogle Tilfælde træde istedetfor røget Rjød.

b. Ved Nedlægning i Saltlage, Skive-, Pig- eller Rørlaget strabes af de større Exemplarer, paa de mindre er dette ufønsødent; de vaffes derpaa af i koldt Vand. Man kaster dem derefter i en Gryde med kogende Vand, hvortil er sat lidt Salt. Efterat Gryden atter er kommet i Røg, optages de snarest muligt, hvorefter man lader dem staa og blive kolde, og de ere nu hvad man kalder forvællede. Derefter nedlægges de i en pøse

stærk Saltlage, som tilberedes ved at koge Vand med Salt og nogle faa hele Peberkorn, og lader denne koge, staa og blive kold. Den hældes da paa Kruller eller, dersom man ikke har andet, i et renvasket Sildevarter eller andet vandtæt Kjørel, som efterhaanden fyldes med de paa ovennævnte Maade opkogte Sopper. Man maa passe paa, at Lagen altid staar over dem, hvilket bedst sker ved at lægge et løst Laag med en passende tung Sten ovenpaa de nedlagte Sopper.

Mange Sopper egne sig ikke saa godt til at nedlægges i Lage. Dette er Tilfældet med Rørsopperne, der i Lagen blive løse og slimede, medens de derimod ere de bedste til Mel.

Forinden de bruges, maa de vandes godt ud i friskt Vand, saa at al Lagen kommer ud. De kunne derefter steges eller stuves i lidt Fedt, dersom man har det, ellers med lidt Vand, helst sammen med opkaarne Poteter eller lidt Mel. Ved Saltningen taber vel Soppen meget af den behagelige Smag, som den beholder ved Tørring; men den er alligevel et tjenligt og nærende Fødemiddel.

Naar man vil koge Suppe paa Sopper, sættes de paa Jlden i koldt Vand og koges et Par Timer, for at Kraften rigtig kan komme ud af dem. Naar de saaledes ere udkogte, due de ikke til at spises, da al Kraften er gaaet ud i Suppen, medens Sopperne ere blevne seige og usmagelige. Skal Sopperne selv spises enten stegte eller kogte, maa de ikke steges eller koges længere end omtrent en fjerdedels Time. Naar de som Mel koges til Bælling eller Suppe, bør de derimod koges længe.

Al Slags Mad, som laves af Sop, bør spises samme Dag, da den ikke taaler at gjemmes. Den bør desuden spises varm; thi man har gjort den Erfaring, at Sopper, som nydte i kold Tilstand har foraarsaget Jldbefindende, derimod bekommer en vel, naar de spises varme.

Naar man slaar togende Edif over de forvællede Sopper, og siden, efterat de ere blevne kolde, nedlægger dem i Kruffer, holde de sig udmærket, og de Sopper, som vi her i Landet indføre fra Udlandet og betale i dyre Domme, ere behandlede paa denne Maade. Imidlertid bliver denne Maade for kostbar for Almuen, naar Spørgsmaalet er om at opbevare store Partier til eget Brug. Sopper af de gode Sorter (Champignoner og unge Røssopper, især af *Boletus edulis* og *impolitus*, *Risken* og *Rantarellen*) kunne, behandlede paa denne Maade, fillert blive en til gode Priser let affættelig Vare.

Sopperne ere i vort Land almindelige og af mange forskjellige Slags. I sin fulde Udvikling bestaa de sædvanlig af et Skaf eller en Fod, som enten helt igjennem er fast eller ogsaa mer eller mindre indhul. Undertiden (No. 1, 2, 5, 6) ser man paa Foden en Ring, som snart er løs, saa at den kan skydes op og ned (No. 1 og 2), snart fastvoget, f. Ex. hos Champignonerne (udtales Sjampinjonger eller Sjampioner) No. 5, 6. Paa Enden af Foden sidder Hatten, der snart ser ud som en Regnstjærm (Paraply) No. 1, 2, snart som en Halvkugle No. 5, 6, 18, snart som en rund Skive No. 14, 16, snart i Midten hul som en Tragt No. 9, 22 o. s. v. Undertiden er Hatten ovenpaa aldeles glat, undertiden besat med Skjel No. 1, 6, tør eller klæbrig. Paa Hattens Underside ser man hos mangfoldige Soparter, at der fra Fodens øverste Ende til Hattens Rand gaar tynde Skiver stillede paa Kant (No. 1 til 12. No. 5 til Venstre viser Champignonens Hat gennemskaaeren); hos andre ser man paa Undersiden snorformige sammenløbende eller forgrenede Aarer (*Rantarellen* No. 13); eller ogsaa er Hattens Underside bedækket af et glat Lag, der er gjennemboret af en

Mængde Huller, som ere Abningerne for de sammenpakkede Rør, hvoraf Laget bestaar (No. 16 til 20). Hos atter andre er Undersiden tæt besat med bløde Pigger (No. 22, 23). Disse Skiver, Rør eller Pigger er Soppernes Frøleie, og heri dannes de overmaade smaa, for det blotte Øie næsten usynlige, Sopfrø eller Spirekorn, som i en enkelt Sop kan findes i millionvis. De falde let ud, naar man lægger en Sop nogen Tid paa et hvidt Papir paa et varmt Sted. Man kan da paa det hvide Papir let skjelne Spirekornenes Farve, som hos de forskellige Sorter er saa ulige, at disse derefter ofte kan kjendes. Hos andre Former forlænger Soppens Fod sig i fingerformige Grene (No. 25) eller i en bugtet og foldet, kjødet Masse (No. 24, 26, 27), hvori Frøleiet er udbredt; men Røgsoppen ser ud som en rund Kugle, der indenfor den fastere Overhud indslutter en i Begyndelsen fast og kjødagtig Masse, men som senere hen forvandles til et yderst fint Frostøv.

Disse ere Soppernes Hovedformer, saaledes som vi se dem over Jordens Overflade; men i Jorden eller det Sted, hvorfra de fremspire, f. Ex. i raadne Stubber og Træstammer, findes det saakaldte Sopleie, der bestaar af en mere eller mindre tæt Forgøring af ofte uldagtige Traade ligesom fine Rødder. Dette Sopleie er egentlig Soppens baade Rod og Stamme, og da det som oftest er fleraarigt, breder det sig jævnlig flere Aalen omkring under Jordstørpen, saa at Soppen ofte synes at vøge op i Kredse, Rækker eller Flokker. Det er af dette traadformige Sopleie, at Frugten eller den synlige Del, som vi kalde Sop, ofte ganske pludseligt, naar Veiret er gunstigt, styder op, efterat den i kortere eller længere Tid har ligget i Sopleiet som Knop. Dersom man tager Jord eller murkent Træ, som er gjenembævet med saadant Sopleie, og udbreder den paa Steder, som enten af Naturen eller ved

Kunst er stiftet for Soppægt, saa kan man paa denne Maade formere dem og drive en ordentlig Soppavl. Paa denne Maade drives Champignonavl i Udlandet.

Da tørt Veir ikke er gunstigt for Soppægter, saa ser man dem kun sjelden om Forsommeren. Selv ved Midsommertid ser man endnu kun faa Sorter, medmindre Veiret har været regnfuldt. Blandt disse faa Sorter er den skjægede Bebersop No. 12 og den lyse Pigsof No. 23. Ved Slaattetiden tiltager Antallet betydeligt; man finder nu No. 1, 2, Bogstivesopperne No. 7, 8, Rørsopperne No. 16, 17, Fingersoppen No. 25 og den mørkfarvede skjælede Pigsof No. 22 samt Røgsoppen No. 28. I Skuraannen og Eftersommeren ere de i sin høieste Flor. Da flourer Røgsopperne og Champignonerne No. 5, 6. Museronerne No. 3, Bogstivesopperne No. 7, 8. Ved Løvfallstiden aftager Jordsoppernes Antal betydelig, hvorimod Træsopperne optræde talrigere. Vinterens Komme dræber alle Sopper; men først paa Baaren og under Saatiden fremtræde allerede adskillige Museroner, Morkler No. 26 og Stenmorkler No. 27; under Løvsprætten fremkommer den strubbede Rørsop No. 18 samt nogle Røgsopper, og henimod Midtsommertiden og lidt senere Kantarellen No. 13.

Vi ville her meddele en kort Beskrivelse af de paa medfølgende farvetrykte Blad afbildede Soparter, som med Rette ansees for vore bedste Madsopper:

No. 1. Den stolte Skjælstivesop forekommer fra Midten af Juli til ind i September hist og her undertiden i større Mængde i Haver, Krat og Skovkanter samt almindeligst i Skovholt, bestaaende af en Blanding af Løv- og Naaletræer, og der især i uddøde Myretuer. Som Voksesteder ved Christiania angives af botanisk Gartner Roe

Bryn, Løren, Eleberg, Skoenaasen, Disen. — Den bliver næsten $\frac{1}{2}$ Alen høi; dens nedentil fortykkede Fod er indvendig hul, forsynet med en løs Ring; (No. 1 til Venstre viser Soppen i dens yngre Tilstand). Hatten er klokke- eller paraplyformet, bedækket med Skjæl, og bliver tilsidst mere flad med en Ophøining i Midten. De hindeagtige Frøstiver ere adskilte fra Foden ved et temmelig stort Mellemrum. Skiverne selv bestaa af to Hinder uden Mellemlag. Frøstøvet er hvidt. Hattens kjødede Del er i Ungsoppen meget velsmagende og har en svag, men behagelig Lugt, men er ikke meget tyk. Før Tilberedelsen bør Foden og Skiverne borttages.

No. 2. Den milde Skjælstivesop er kun 3 til 4 Tommer høi; Hattens Overhud hvid og silkefin, ofte sprukken. Findes mindre almindelig end No. 1 ved Høstens Begyndelse paa aabne Skovenge. I yngre Tilstand ligner den No. 1, men er uden Lugt. Voksesteder Eleberg, Tveten, Grefsenaaen, Ris.

No. 3. Hovsoppen eller den lækre Musseron er 3—4 Tommer høi og stundom saa stor som en Lhefop. Den har en kjødfuld Fod uden Ring, som gaar umiddelbar over i den kjødfulde Hat. Frøstøvet er hvidt. Den lugter som nymalet Mel og kan i Smag sammenlignes med Champignonerne. Findes allerede i Slutningen af Mai og Juni Maaned paa Engmark samt vokser i Ring, bugtede Linier eller sammen i Smaahobe. Ifølge Moes Opgivende er den meget almindelig paa noget aabne Skovenge fra det nederste Skovbælte til høit op i Uasene paa fugtigere Jordbund. Den er hyppigere paa Dst-

end paa Bestfiden af Christiania. Naar den af-
 skjæres i en yngre Alder, vedbliver den at stude
 nye Sophatte ligesom No. 6.

No. 4. Træsoppen eller Stoksoppen voxer almindelig
 høbevis sammen paa gamle raadne Træstammer
 og findes fra Baaren til senhøstes. Den ser
 ud som en Mængde blaagraa eller tilsidst gul-
 agtige Hatte over hverandre paa en kraat op-
 stigende Fod og har langt ned paa Foden lø-
 bende, netformig forenede Skiver. Den er mild
 af Smag, men bliver snart seig, saa at den før
 Tiltavningen bør sønderbattes. Bokstadaafen,
 Langvandet i Gressenaafen, Køllevandet.

No. 5 og 6. Champignonen forekommer under to For-
 mer, som megel ligne hverandre.

Den lyse Sort No. 5 har en næsten hul
 nedtil tykkere Fod med dobbelt Ring, kridhvid
 Hat med silkeblød Overhud, der ofte viser sig
 som skjælformig. Rjødets er hvidt og forandrer
 sig ikke ved Overbrydningen. Skiverne ere først
 hvide, men blive siden rødbrune med mørke-
 brunt Frostøv. Naar den først styder frem, ser
 den ud som et i Jorden nedtrykket Hg. Den
 voxer paa en federe og tyngere Jordbund end
 No. 7; hyppigst ved Kanterne af fede Aare med
 leragtig Bund.

Den mørke Sort No. 6 er lækrest og
 skjelnes fra den lyse derved, at den har en tæt
 Fod og enkelt Ring, smaaskjællet Hat og i yngre
 Tilstand rjødfarvede, senere hen brunfarvede Ski-
 ver, samt derved, at Rjødets er saftigere og bli-
 ver rødagtigt efter Overbrydningen. Voxer al-
 mindeligt henimod Slutningen af Sommeren
 paa fed, men ikke meget fugtig Jordbund, f. G.

velgjødlede Agre og Agerkanter, paa Græsvolde, ved Beikanter, paa gamle Jord-, Gjødsel- og Løbdynger, ogsaa ofte ved Foden af Myretuer.

De ere de mest brugte og mest yndede Mad-sopper. Naar de indsamles i noget ældre Tilstand, bør Skiverne helst borttages.

No. 7. **Den rødlette Borslivesop.** Borslivesopperne kjendes paa, at deres Froskiver ere mere saftige og voxagtige, samt at de ei lade sig klove i to Hinder. No. 7 findes meget almindelig i Barstov, er større, hvid med rødt Skjær og ofte rødslækket. Hatten er kjødet samt noget klæbrig med nogen Kant og hvidt Kjød; Foden tæt, rød-
sribet og høiere-opad rødprykket. Smagen mild.

No. 8. **Eng-Borslivesoppen** er meget almindelig paa græsbevogede eller moseløbne Enge eller tørre Bakker fra Slutningen af Sommeren til Enehøsten. Foden er tæt, nedentil smalere og brandgul med gule Borter; Hatten brandgul, graa, eller hvidagtig, pæreformig, fugtig, i Midten kjødet, i Kanten meget tynd, med langt adskilte Skiver, som løbe ned over Foden. Smag og Lugt ere svage, men behagelige.

Foruden de her nævnte og afbildede 2 Sorter Borsopper forekommer hos os et Par større og ligesaa velsmagende Arter af samme Slægt,

nemlig den skarlagensrøde og den karmosinrøde Bogfop. Hos den førstnævnte (*Hygrophorus panicus*) er Foden gul med rødt Anstrøg, nederst hvid; Skiverne gule, Hatten skarlagensrød; hos den anden er Foden øverst rød, nederst gul og Hatten af en mørkere rød Farve. Begge ere lette at kjende paa deres aldeles voxagtige Udseende og pragtfulde Farve.

No. 9 hører til Melkesfivesoppernes Slægt, som kjendes derpaa, at, naar man bryder Hatten og Frøskiverne over, sveder der ud en melkagtig Saft. Da mange Arter af denne Slægt ansees for meget giftige, maa det paa det bestemteste tilraades, at man aldeles ikke befatter sig med andre Sorter end de, som her beskrives. Hos No. 9, som kan kaldes den milde Melkesop, er Saften hvid og smager som Mandelmelk; Foden er fast, Hatten noget nedtrykt i Midten, tør, glindsende, glat og guldgul eller rødbrun med gulhvide Frøskiver. Vokser mest i Løvskov eller blandet med Naaletræer i August og September, samt er fortræffelig baade raa og tillavet. — Den giftige Melkesop, som kjendes paa sin Puffel i Midten af den glatte, glindsende, rødbrune Hat, der som yngre har en finloddet, indrullet Kant, samt paa sin skarpe, hvide Saft, er maaske den almindeligste af vore Hattesopper.

No. 10. Risken eller den gulmelkede Sop skjælnes fra de andre Melkesopper ved sin brandgule Saft, som i Luften bliver grøn. Soppen er teglsten-gul, som ældre grønagtig eller graa; Hatten temmelig kjødsuld, i Midten nedtrykt samt tegnet med mørkere Bølger og Ringe. Soppens i raa Tilstand ubehagelige og bitre Smag for-

svinder ved Tillavningen, naar den med lidt Smør ristes over en sagte Ild i en tilluftet Pande. Rogt med Vand giver den en fortræffelig Suppe og ansees for en af de lækreste Sopper. Voxer almindelig især i Udfanten af Naalestove, som staa paa bakket og tør Jordbund, samt paa buskbegroede Skovenge (Ekeberg, Tveten,

Gressenaasen), som oftest i Selskab med No. 12. Som ældre er den altid fuld af Marl (Insektlarver), og den bør derfor indsamles ganste ung.

Risken ansees med Rette næst de store Rørsopper for en af vore viagteste, saavel paa Grund af dens Belsmag som paa Grund af dens overordentlige Mængde — idetmindste i flere EGne —, og endelig fordi den er den aarvisseste blandt dem alle, hvilket er særdeles afveglende med de fleste andre Sopper. Dpmærksomheden bør derfor i Særdeleshed henledes paa denne Sop, som desuden ved sin gule Saft er saa let at kjende. En Mand, som meget har beskjæftiget sig med Indsamlingen, Opbevaringen og Tillavningen af vore Sopper, yttrer sig om Risken saaledes: „Jeg har i forskjellige Hytter i

Bærum viist Følk, hvorledes de bare behøve at gaa udenfor sin Dør og finde denne Søb strag i Nærheden paa mosbegroede Steder i Sloven; og har jeg taget Sopperne med ind i Hytten, strøet lidt Salt paa Skiverne (disse behøve nemlig ikke at borttages uden paa de større Exemplarer, som desuden sjældent kunne bruges • formedelst Mark) og ligeledes ind i den hule Fod, hvorefter jeg har lagt Soppen med hatten ned og Foden op paa Gløder. Efterat den har sydet en Stund paa Gløderne uden at blive forbrændt, have vi spist den sammen, og Følkene have maattet tilstaa, at dette var en prægtig, velsmagende Spise, ved hvilken man let kan stille Hungeren. Med Hensyn til dens Bevaring til Vinterbrug vil jeg foruden dens Nedlægning i ^{a. 13.} Luge, hvortil den er fortrinlig stillet, anbefale en Maade, som jeg efter flere Lørringsforsøg har fundet at være den bedste. Lufttørringen har for mig ikke villet lykkes, og ved Døntørringen skrumper den altfor meget ind. Jeg faldt derfor paa at forvandle den til Gryn ved at lægge Sopperne paa et Hækkebræt og hække dem i små Stykker. Man maa ikke hække saalænge, at det hele bliver en sammenhængende, grødet Mæsse, men kun saalænge, til Mæsken er blevet grovgrynet. Derefter breder man den grynede Mæsse tyndt ud paa et rent Underlag paa et tørt, luftigt Rum. Efter 24 Timers Forløb ere Grynene sædvanlig tilstrækkeligt tørre, saa at man med en Fjær eller Bing kan faa dem sammen og forvare dem i en Krulle eller en Træbut."

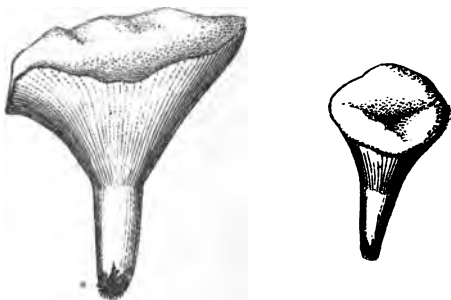
No. 11 Den skarpe Melkesøb eller Pebersoppen forekommer almindelig i flugtige Løvtræer, og som

ofteft flokkevis. Foden er meget kort, tæt og olivenfarvet, Hatten kvartbred, meget kjodfuld, fugtig, klæbrig, mørkolivenfarvet eller grønbrun, som ung med indrullet Rand og gullodden, som ældre flad med tynde, tætsiddende, hvidagtige eller lysgulrøde Skiver. Melkesaften kridhvid og meget stærk. Den har været anset for giftig; men i Rusland og Finland holdes den for at være en af de bedste og vigtigste Madsopper. Overhuden bør flaaes af og Soppen derefter forvælles i kogende Vand, hvorpaa den saltes. Den maa ei spises raa.

No. 12. Den skjæggede Pebersop ligner baade Pebersoppen og den ægte Risle. Foden glat, bleg og tilsidst hul, Hatten fordybet i Midten med indrullet Rand og tæt besat med fine, hvidagtige Skjæghaar, kjodfarvet eller bleggul, ofteft med mørke Ringe, Kjødets løst, Skiverne tynde og hvide, Melkesaften hvid og stærk. Findes mest i Lovstov og paa græsbevandede Steder fra Juni indtil Oktober. Den er i Smagen vel ikke saa behagelig som Risken, men anvendes almindelig i Finland, hvor den sælges paa Torvet under Navn af „Folkesop“ til Indsaltning, og turde fortjene at indsamles her, hvor den findes i Mængde. Den bør behandles som No. 11 og aldrig spises raa.

Da den hos Mange frembringer Mavesmerter, bør saavel denne som den foregaaende altid opbevares i Saltlake, og forinden de nedlægges, bør de forvælles længere end de andre Sopper. Naar de om Vinteren optages af Væden, maa de udvandes godt og atter forvælles, inden de til-lages.

No. 13. Kantarellen stjernes fra Stivesopperne ved sine
tykke, oftest grenede, paa Foden nedløbende Fros-
siver, der næsten se ud som Aarerne paa Under-
siden af et Blad. Soppen, som i Begyndelsen
er liden og kjødfuld med hvælvet Hat, bliver
som ældre tyndere, fordybet i Midten og ligner
da meget en flad Tragt med bølgeformig høiet
Kant. Den voxer sædvanlig i større Høe, som

næsten ere forenede ved Foden, almindelig i
Barstøve fra Juni til November, og er i høieste
Grad anvendelig, da den sjelden angribes af
Mark, ei behøver at renses og er meget velsma-
gende, men bør før Tillavningen forvælles.

En anden Art af samme Slægt, den brand-
gule, ansees for giftig. Den kjendes paa sin
brandgule, noget finlodne Hat, sin som oftest
krøgede, lodne og hvidagtige Fod og paa de tæt
sammenstaaende, mørkegule Frossiver.

Isølge Moe er den i varme og fugtige Efter-
 aar almindelig i Skovene om Kristiania.

No. 14. Møllersoppen udmærker sig ved sin Seighed og
Saftløshed, hvilket bevirker, at den vel tørker,
men ikke raadner. Foden er 2—3 Tommer høi

og smal som en Pennepose, seig, tæt og fint lodden; Hatten brustartet, flad, stiveformet, bleg kjødfarvet, senere hvidagtig; Frøstiverne brede, hvidagtige, næsten tørre. Den vozer i Ringe paa tørre Baller, Enge og Fæbeiter, har behagelig Lugt, er paa Grund af sin Kelliksmag særdeles anvendelig som Krydderi paa andre Sopretter, og er, efterat Foden er borttaget, let at tørke og bevare. Den er ikke meget almindelig om Kristiania. — En anden mindre Art af samme Slægt er Løgsoppen, som ikke er mere end 1 Tomme høi, vozer i Skove paa nedfaldne Kviste, og har en glindsende, nedentil sortebrun, opad lysere Fod og hvid Hat med krusede Frøstiver. Denne Sop lugter stærkt af Løg og har længe været brugt som Krydderi paa Supper o. a.

Rørsoppe.

No. 15. Den mørkegule Rørsop eller Smørsoppen. Rørsopperne, som ved sin Mængde næsten udgjør vort Lands største Soprigdom, kjendes alle derpaa, at under Hatten sidder et Frøleie, som bestaar af tæt sammenpakkede Rør, hvilke let kan stilles fra hverandre og fra Hattens kjødede Del. Ved Tillavningen bør dette Rørslag og Hattens Overhud nøiagtig borttages. Spiselige ere alle Rørsopper, som har graabrunt, gulbrunt eller rustbrunt Frøstøv; giftige eller mistænkelige ere derimod de, som har Frøror med rød Munding, samt en skarp, modbydelig Lugt og Smag. Vi have kun to saadanne giftige Arter, hvoraf den ene har Hattens Underside rød, den anden rødbrun, men derimod mange spiselige, som det her vilde blive for vidtløftigt at opregne og beskrive. Rørsopperne voze næsten overalt og fremkomme meget tidlig, fornemmelig efter en mild Regn, og

kan, dersom de høstes i en tidlig Alder, vedhol-
dende fremsthyde nye Hatte i lang Tid.

Smørsoppen har Ring paa Foden, som i
den øverste Del er gulagtig, bestrøet med mørke-
brune Korn. Hatten er kastaniebrun eller brun-
gul samt i fugtigt Veir meget slimet, Kjødet
gulhvidt, Rørene med gul Munding og Frøstøvet
brungult. Frøpibernes (Rørenes) Mundinger ere
i Begyndelsen bedækkede med et hvidt Skind,
som, naar Soppen udvider sin Hat, brister i
Hattens Rand og enten bliver hængende ved den
eller omkring Fodens øverste Del, men forsvinder
ofte aldeles. Denne Sop findes almindelig tid-
lig om Høsten i Barstov og ved Veikanter, ofte
vogende tæt sammen i store Flokker, og anvendes
meget som Føde, særdeles i Supper. Den bør
imidlertid tages meget ung, da den gjerne an-
gribes af Mark (Insektlarver). Hattens Overhud
og Frøpiberne bør borttages.

No. 16. Den grynede Rørsop ligner den forrige, men
mangler Ringen paa Foden. Hattens Hud er
rustfarvet, tyndere og mindre klæbrig; Kjødet
bleggult; Frøpiberne gule med fine Mundinger,
som i Kanten ere smaagrynede. Den voget mest
i Barstov paa Sandmoer om Sommeren og
Høsten og er velsmagende.

Den almindelige Rørsop skjæles let ved fine
Frøpiber, som indeni ere sammensatte af mindre
Frøpiber, og Mundingerne ere ikke grynede i
Kanten.

No. 17. Stensoppen eller Herresoppen har faaet dette
Ravn, fordi den fortrinvis anvendes til Føde,
da den er en af de læfreste og nyttigste Sopper.
Den har en tyk, bleg Fod, som opad til er teg-

net med netformige Aarer. Hatten er hvælvet og tyk som en Dyne, glat og ikke klæbrig, først hvidagtig, siden blegt graagul eller graabrun, men undertiden allerede fra Begyndelsen af mørkebrun; Fropiberne hvidsprængte, nærmest Foden noget indtrykte, uden rød Munding; Frøstøvet gult, Kjødet hvidt. Findes almindelig i August Maaned i Lov- og Barskov, har et godt og fast

Kjød, kan spises raa og udgjør, tørket, forvandle til Mel, eller nedlagt i Edid, mangedes en vigtig Handelsvare, hvorfor den og dyrkes paa kunstig Maade. Baade Hatten og Foden ere brugbare.

En ligesaa god, ja bedre, Rørsop (Boletus impolitus), som ligner den foregaaende og vøxer i Mængde hos os, bør ogsaa indsamles. Den adskiller sig fra No. 17 ved sin Fod, der mangler de netformige Aarer, men har ofte en rød Farvestiftning strax nedenfor Frofiberne. Hatten er gulbrun og ujævn.

No. 18. Den strubbede Rørsop har en 2—6 Tommer høi, opad affmalnende Fod, som er strubbet ved Borter eller Skjal; Hatten er hvælvet, noget klæbrig, teglstenrød eller gulagtig, stundom graahvid. Frølaget, som er meget indbøiet omkring Spidsen af Foden, har først hvide, men siden af det rustfarvede Støv tilsmudsede Frøpiber. Den er i Skov- og Bergegne vor almindeligste, om ei mest velsmagende, Sop og bør indsamles ung, da de ældre gjerne ere angrebne af Marf.

En med denne nærbeslægtet Sop, som ofte kaldes Ediksop, har en rødbrun finlodden Hat og en skjælet Hinde om Kanten i sin yngre Tilstand. Det er en smul Sop, og ansees for at være udmærket god. Den koges med Edil og forvares med en Til sætning af Krydderier.

No. 19. Sæue- eller Faaresoppen kjendes let paa sit Frøleie, som ligner Rørsoppernes, men er meget tyndt og ei adskilt fra Hattens Kjød, saa at det kun med Vanskelighed kan adskilles derfra. Paa Undersiden finder man de smaa Huller til de korte Frøpiber. Den voxer i Barstove, som staa paa Kjeldgrund, fra Slutningen af Juli til ind i Oktober, ofte i saa stor Mængde at Skovbunden er ganske hvid af den, f. Ex. ind over Gressenaasen, Nordmarken, Nølle- og Lutvandet, hvorfor den vistnok vil blive en af vore vigtigste Soparter, ligesom den ogsaa udholder Kulden bedre end alle vore spiselige Sorter. Den korte, hvide Fod staar næsten midt under den gulhvide sprøde Hat, hvis bølgeformige Overflade ofte faar Sprækker; Kjødet er hvidt, næsten uden Lugt. Frøhullerne meget talrige, smaa og runde. Ofte ser man flere Sopper fastvoxede med hverandre

ved Foden ligesom til en eneste stor Hat. Soppen kan spises raa, da den har en Smag, der ligner Røddeljerner. Den holder sig længer end andre Sopper og kan med Lethed tørkes og saltet, hvorfor den fortjener særdeles at indsamles.

No. 20. Hører til samme Slægt, voxer ofte i store sammenhængende Masser, hvoraf fremstøder mange over hverandre liggende Hatter af mer eller mindre rødbrun eller lysegul Farve. Frøleiet med de hvidagtige smaa Frøhuller breder sig ikke alene ud over Hattens Underside, men lige ned til Grunden af Foden. Rødret er hvidt og af en behagelig Lugt. Den forekommer i Slutningen af Sommeren temmelig almindelig i Barstovene, angribes sjelden af Mærk, og kan ligesom foregaaende blive et vigtigt Fødemiddel. Den formes og benyttes som foregaaende.

No. 21. Dretungesoppen er meget sjelden og er i Omegnen af Kristiania kun en enkelt Gang funden ved Ullevold paa raadden Virk. Den skal oftest findes paa Glestubber. Den kan blive overmaade stor, saa at man har fundet den paa over et Bismerpunds Vægt. Den spises saavel raa som stuvet og stegt.

Pigsopp
No. 22. Den skjællede Pigsop. Pigsopperne kjendes paa sine sylformige, ikke hule, nedadrettede, myge Pigger, som beklæde Undersiden af Hatten. Ingen Art af denne Slægt er giftig. Hos den skjællede Pigsop er Foden nedentil hvid, filt-lodden; Hatten ofte et Kvarter bred, graabrun; Overhuden sprækker i Ruter eller grove Skjel, og er ofte indsenket i Midten. Piggene ere graaagtige, naa ned paa Foden og kan let stra-

bes bort. Rjødet er graahvidt og bliver let sort-
agtigt. Den er almindelig i vore Barstove,
vøxer gruppevis fra Midten af August, indtil en
Frost af 1—3 Grader standser dens Væxt. Den
er god saavel til Supper som stegt og stuvet,
efterat de brune Skjæl og Piggene ere bort-
tagne og Rjødet er bleven skaaret i tynde Skiver,
som forvælles og udpresses lempelig. Man kan
ogsaa af den tilberede Gryn, saaledes som ved
Risken er omtalt.

- No. 23. Den blege Pigsop har en hvid eller bleggul,
sjelden regelmæssig Fod, en slet og glat Hat
med bugtet Rand; Overfladen gulhvid eller tegl-
stenfarvet, paa Undersiden besat med bleggule
Pigger. Rjødet er ogsaa gulagtigt, mørk og
stjort, men saftigt. Den findes almindelig og
længe i Skovmark; spises baade raa og tillavet,
samt kan let forvares tørket. Den kan ligesom
Faarefoppen oppebevares længe frisk og taaler
godt at transporteres en længere Bei.
- No. 24. Blomkaalsop (Moe har ikke fundet den her i
Landet) turde maaste ogsaa findes hos os, da
den fra og til træffes i det mellemste Sverigs
store Barstove. Den er gulhvid, stor som et
Kaalhoved, har en enkelt, kort, men tydelig Fod,
og synes ligesom sammensat af sammenviklede
og krusede Skiver. Den er en Høstfop, er mør
og anvendes enten raa som Salat eller kogt med
Rjød.
- No. 25. Den høgule Fingersop eller Bukkestjæg-
foppen danner store Tuer af trinde, næsten lige-
høie Grene med gaffelgreneede Spidser, som have
en svovlgul Farve og hvidt Frestøv udenpaa sig.
Ifølge Moes Døggivende forekommer den under-

tiden i faa store Samlag, at man paa nogle faa Kvadratalen kan fylde en stor Kurv (f. Ex. ind over Eleberg og Bofstadaafen). Den synes bedst at trives i bergfulde Skove paa en noget fugtig Jordbund. Den kommer frem i August og September, samt udgjør, ligesom alle Fingerløpper med hvidt Frostov, en sund Spise, men bør

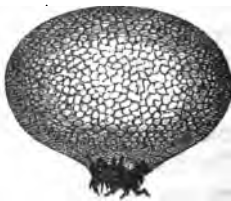
før Lillavningen forvælles. Den lækreste er Druefingerløppen, som har en kort, gulhvid Stamme med korte, i Spidsen rødaagtige Grene, alle glatte og meget sprøde. Den spises helst raa.

Nr. 26. Den lækre Morkel er i Sverige en vel bekjendt og høit stattet Sop, som udgjør en almindelig Handelsvare. Den er 2—4 Tommer høj, har en kort, jævn, hvid Fod og en ægformig, med Underkanten til Foden fastvoget, gulbrun eller skiddehvid Hat, paa hvis Overflade sees flere, i ulige Vinkler sammenløbende, smale Rygge. Rjødet er mært og saftigt, og Soppen forekommer om Baaren paa noget fugtige Steder i Skov og Buemark. I Skøienstøben og ned over Ele-

berg har Moe undertiden fundet den i ikke saa ringe Mængde. Den bør plukkes tør, gennemskjæres efter Længden for at borttage Jord, Snegler eller Marl. Den bør tørkes enten i Luften eller i en maadelig varm Dvn.

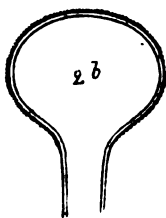
No. 27. **Stenmorklen** skjelner sig fra den foregaaende derved, at Hatten er ligesom oppustet nedentil og har paa Overfladen knudede Rygge, som uden Orden støde sammen. Den er ogsaa større og seigere; Hattens nederste Del indbøiet og sammenvoget med Foden, brun eller sortebrun, med ofte fittlodne Fordybninger. Den findes mest paa bare Steder ved Veie og Stier i Barskov, naar Grunden begynder at blive tør. Den forekommer endnu sparsommere end den foregaaende Art i Omegnen af Christiania og anvendes samt forvares aldeles som den lætre Morkel. — **Biskophatsoppen** (Helvella) er beslægtet med Morklerne. Hatten er her delt i to eller flere Spidser, og paa Overfladen findes ingen Rygge. Der findes blandt dem en Sort, som kan blive 1 Fod høi og af 1 Punds Vægt. Den er ogsaa spiselig.

No. 28. **Røksopperne** have enten ingen eller ogsaa en kort Stilk og et flotrundt Hoved. Hos de

unge er Kjødet hvidt og hos alle Sorter spiseligt. Hos den almindelige Røgsop (Dovisten)

er Huden ved Smaafurer delt i Ruter. Det hvide Kjød bliver først bleggult og siden graat. Tilfids sprækker Soppen med en stor, fliget Aabning overst, og de utallige, støvfine Frøkorn flyver ud som en Røg. Den findes almindelig om Høsten paa Græsmark og ofte i stor Mængde. Røgsopperne ere gode, saalænge Kjødet er hvidt, men bør ikke tages, naar det begynder at gulne. Den vortede Røgsop er ogsaa meget almindelig og kjendes paa, at Overhuden er tæt besat

med Smaagrryn, som ved Berørelse let afvistes. Den aabner sig ved et lidet Hul, hvorigjennem det gulgrønne Frøstøv flyger ud. — Rjæmpersøfsoppen (Lycoperdon giganteum) findes temmelig sjelden hos os. Den kan blive henimod 1 Fod i Gjennemsnit, er hvid som semstet Skind og næsten glat. Moe har fundet den i større Ansamlinger paa Gieberg, Løren, Bristleby og Løien. Den er en god og drøi Madsoy, som tørket paa den Side 8 angivne Maade vil kunne give en Mængde nærende og velsmagende Mel.

No. 29. Trøfflen voger ikke hos os. Den sorte Trøffel,

som voger under Jorden især i det sydlige Frankrige, er den kostbareste af alle Sopper. For at finde den bruger man Hunde, som ved sin fine Lugt opdager, hvor den ligger skjult. Da Svinene opsøge den med Begjærlighed, bruges ogsaa disse Dyr af Troffelsamlerne. Den voger især omkring Rødderne af gamle Egetræer.

Der gives i vort Land mange flere Sopper, som kan anvendes til Mad, og mange, som man bør vogte sig for at benytte. Men lærer man sig til nøiagtig at kjende og ret at anvende alene nogle af de almindeligste, større og madbrugeste af dem, som her ere afbildede og bestrevne, saa er det nok. Man behøver da aldrig at frygte for at faa ondt af denne Mad; og ligesom vi vide, at Folket i andre Lande fortærer næsten alle Slags Sopp uden nogen- sinde at have Men deraf, saa kan vi uden Frygt anbefale de her angivne som baade nærende og sunde. De madbrugeste og derfor for Almuen vigtigste Sopper ere unægtelig de her bestrevne Rørsopper, Risken og Faaresoppen, som ofte findes i store Mængder.

Den bedste Maade at opbevare Sopperne paa, saaledes at de beholde sit naturlige Udseende, er følgende. Man tager en mættet Saltopløsning, som ved at files gennem et tæt Klæde er bleven vandklar, hælder denne paa det Cylinderglas, hvori man vil sætte Soppen. For at faa Soppen til at synke i Saltopløsningen, binder man om dens Fod en Sten, som er tung nok til at trække Svampens Hat under Bædstens Overflade. Glas-

sets Aabning tillukkes derpaa med en Kort, Blære eller Glasflise. Denne Maade som kan sees anvendt i det af Kammerherre Holst paabegyndte Museum for praktisk Naturhistorie paa Ladegaardsøens Hovedgaard, kan anbefales for Skolesamlinger.

De paa vedheftede Blad afbildede Sopper ere:

- No. 1. Den stolte Skjælfivesop (*Agaricus procerus*).
 — 2. Den milde do. (*Agaricus excoriatus*).
 + 3. Hovsoppen eller Musseronen (*Agaricus gambosus*).
 — 4. Stof- eller Træstivesoppen (*Agaricus ostreatus*).
 + 5. Den lyse Champignon (*Agaricus arvensis*).
 + 6. Den mørke do. (*Agaricus campestris*).
 — 7. Den rødlette Bogfop (*Hygrophorus erubescens*).
 — 8. Eng-Bogfoppen (*Hygrophorus pratensis*).
 + 9. Den milde Mellesop (*Lactarius volemus*).
 + 10. Den gulmellemede Sop (*Lactarius deliciosus*). *Riske*
 — 11. Den skarpe Bebersop (*Lactarius turpis*).
 — 12. Den skjægede do. (*Lactarius torminosus*).
 — 13. Haresoppen eller Kantarellen (*Cantharellus cibarius*).
 — 14. Rellissoppen (*Marasmius Oreades*).
 — 15. Den mørkegule Rørsop, Smørsop (*Boletus luteus*).
 — 16. Den grynede do. (*Boletus granulatus*).
 — 17. Sten- eller Herresoppen (*Boletus edulis*).
 — 18. Den strubbede Rørsop (*Boletus scaber*).
 — 19. Saue- eller Faaresoppen (*Polyporus ovinus*).
 — 20. Den samtassede Sauesop (*Polyporus confluens*).
 — 21. Dretungesoppen (*Fistulina hepatica*).
 — 22. Den skjællede Bigsop (*Hydnum imbricatum*).
 — 23. Den blege do. (*Hydnum repandum*).
 — 24. Blomkaalsoppen (*Sparassis crispa*).
 — 25. Den høigule Fingersop (*Clavaria flava*).
 — 26. Den lætre Morfel (*Morchella esculenta*).
 — 27. Stenmorflen (*Gyromitra esculenta*).
 — 28. Røfsoppen (*Lycoperdon Bovista*).
 — 29. Den afrikanske Trøffel (*Terfezia Leonis*).

2.

Christiania.

B. E. Mallings' Bogtrykkeri.

—
1869.

- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.
- 29.

...
e Troffel (Terfezia Leonis).
...

0

3

S v e r i g e .

~~~~~

Uddrag og Oversættelser af forskjellige Forfattere

ved

Frederik
J. Bøckmann, *editor.*

~~~~~

Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.
Andet Tillægshefte til „Folkevennen“, 18de Aarg. 1869.

Christiania.

B. E. Mallings Bogtrykkeri.

—
1869.

Indhold.

	Side
Sverige	1
Naturen	9
Folket	13
Almuen	19
Statsforfatningen	22
Folkevise	38
Lapperne	47
Lappens Sång	46
Norrland	56
Norrland	58
Helsingeland og Vesterbotten	59
Gesle	61
Et Bryllup i Jemtland	63
Ett Bondbröllop	68
Dalarnene	71
Dalvisa	82
Falun	83
Bermland	87
De svenske Finner	92
Stockholm	100

	Side
Ulriksdal	113
Bermøboerne	116
Behnelan	117
Ralsen	125
En Baarfest	127
Göteborg	134
Trollhättan	139
Smaaland	142
Bærend	144
Skaane	145
Fastelavn i Skytte Hæred	149
Gottland	153
Öland	168

Sverige.

Du gamla, du friska, du fjällhöga nord,
du tysta, du glädjerika, sköna!
Jag helsar dig, vänaste land uppå jord,
din sol, din himmel, dina ängdar gröna.

Du throner på minnen från fornstora dar,
då äradt ditt namn flög öfver jorden.
Jag vet, att du är och du blir hvad du var,
ja, jag vill lefva, jag vill dö i nordnen.

Sverige udgjör hovedsagelig den östlige og den syd-
östlige Del af den skandinaviske Halvø og ligger mellem
55 og 70 Grader nordlig Bredde, mellem 28 og 42 Grader
östlig Længde fra Ferrø. Fra Syd til Nord har det en
Længde af ikke mindre end 14 Grader, det vil sige 140
svenske eller 210 geografiske Mil, altsaa lige saa langt som
fra Hamburg til Neapel. Hele Omraadet anslaaes til
8,026 geogr. Kvadratmil, hvilket er en Fjerdedel mindre
end Frankrige, tre Ottendedele mere end Storbritannien,
men omtrent 12 Gange mindre end det russiske Rige.

Den sydligste Del af Sverige ligger nordligere end
hele Tydskland, men paa samme Højde som Danmark og
det nordligste England. Traakterne omkring Bernen og
Berttern ligge paa samme Højde som det nordligste Slot-
land. Alt, som er nordensfor, ligger højere end det øvrige
Europa, med Undtagelse af Norge og Rusland. Næsten

bele Landet hører til den saakaldte tempererede Zone; thi først flere Mil nord for Haparanda kommer Polarkrebsen; men altfammen hører til denne Zones nordligste Tredjedel.

Middelvarmen har i de sidste Aar været: i Lund og Göteborg omkring 7 Grader, i Stockholm ikke fuldt 6, ligesaa i Göta- og Svealands indre Bygder, i Gefle og Falun omkring 4, i Hernösand 3, i Östersund 2, i Haparanda 0 Grader, alt efter den hundredegradede Varmemaal.

Beliggenheden er forresten halvvejs Fastlandets, halvvejs en Ø. Næsten tre Fjerdedele af den vestlige Grændse, omtrent 160 geogr. Mil, støde til det norske Fjeldland, der sydpaa har en betydelig Bredde og overalt er højt nok til at stænge ude de fra Atlanterhavet kommende Vinde. Kun paa omtrent en Fjerdedel af sin Længde har Landet mod Vest, ved Kattegat og Dresund, en Kyst omkring 60 Mil lang, hvis Vejrlig mildnes af disse Blande. Den sydlige og østlige Kyst, der er henved 200 Mil lang, bestyles af Östersøen, indtil omsider Finland møder med en landfast Grændse paa 50 Mil. Bredden fra Vest til Øst er nordenfor Dalelven omtrent 40 Mil, nordenfor Mælarens Udløb over 50, tager derpaa af og er ved Göteborg 40, ved Carlskrona henimod 30 og i Skaane neppe 15 Mil.

Dalelvens Dalsföre, ved omtrent 61 Graders Bredde, danner i flere Henseender et Slags Grændse eller Overgang mellem ulige Forhold, og det ikke mindst, hvad Landets ydre Dannelse angaar. Alt det, som ligger nordenfor denne Linje, har, trods alle Omveglinger i det Enkelte, et temmelig ensartet Udseende: længst mod Vest den norske Fjeldrygs vældige Masser, der ere uregelmæssigt kastede om hinanden; og som nedover mod Landet grene sig ud i lidet sammenhængende Aaser, hvilke af og til skyde op til betydelige Toppe, der oftere ere afrundede end spidse,

og derimellem dels store Myrstrækninger, dels Vasdrag, der ofte udvide sig til Indsøer paa 5 indtil 20 Miles Længde. Derpaa kommer en lavere Affsats paa i det Høieste 1000 Fods Gjennemsnitshøjde, hvor de store Elve, fædvanlig efter at have dannet Fosse, svinde ind til Strømme, omgivne af Højder, Skovstrækninger og Moer, der atter indeholde mindre Søer og danne Begyndelsen til kortere Elve. Tilsidst, efter nye Fosse i Elvene, følger den nederste Terrasse, Kystlandet. Næsten alle disse Vasdrag have en sydvøstlig Retning. Gjendommeligt er den, man kunde sige „Rjedeldal“, der forekommer i det mellemste Jemtland: et lidet bakket Strøg, med en Mængde Smaa-vande, der samles i Storssjön, omtrent 1000 Fod over Havet, omgivet af større Højder og med Åbning mod Vst. I vist Mon danne Siljans Omgivelser i Dalarne et Sidesykke hertil.

Søndenfor Dalelven ere Vandsystemerne langt mangfoldigere, som Folge af at Højdestrækningerne her ikke forgrene sig saa regelmæssigt. Den Ås, som vestenfor den nævnte Elv skyder ned fra den norske Fjeldryg mellem Vermland og Dalarne, synker lavere og lavere, men man kan dog følge dens Forgreninger: først en Ås, som følger Dalelvens sydlige Bred, og som efterhaanden gaar over i lave Skovstrækninger i nordre Westmanland og i Uppland; dernæst Nerikes vestlige Fjeldstrækninger samt Liveden, Kolmaarden osv., tilsidst Holaveden og hele det Smaalandske Højland, der udbreder sig vidt i det søndre Sverige med et Slags Midtpunkt sønden- og vestenfor Betterns sydlige Ende. Som en anden Udgrening af den norske Fjeldryg kan man betragte de Strækninger, der stille Vermland og Dalsland fra Norge, og som opfyldte Bohuslæn.

Nærmest søndenfor Dalelven udbreder sig det vidtløftige Bandomraade for den lange, paa Der rige Indsø Mælaren, med dens talrige Tilløb næsten fra alle Kanter,

Arboga-Aaen, Hedstrømmen, Kolbæks-Aaen, Svart-Aaen, Sag-Aaen, Örsunds-Aaen og Fyris-Aaen, alle fra Vest eller Nord, samt søndenfra — fra Hjelmaren — Eskilstuna-Aaen; Udlobet er i Ost ved Stockholm. Uden nogen Forbindelse hermed ere Roslagens Basdrag, der gaa til Aalands-Havet, og Södermanlands mindre vidtløftige Samling Indsøer med Udlob ved Ryköping. Paa den anden Side af Nerikes Højder og i en helt anden Retning gaar mod Syd den anseelige Klaraelv fra de norste Fjælde samt en Mængde Aaer fra de indre Højder og fra lange smale Indsøer. Alle disse gaa ud i Sveriges største Indsø, Venern, 141 Fod over Havet, der atter gennem Göta- elven har Udlob i Kattegat. Elven deler sig ved Kongelf i tvende Arme, paa de tvende Sider af Den Hisingen.

Søndenfor Liveden og Kolmaarden kommer den lange Indsø, Vettern, 297 Fod over Havet, et Slags med Vand fyldt Revne oppe paa selve Nærbyggen, med ringe Tillob fra flere Hold og et forholdsvis anseeligt Udlob paa den østre Bred ved Notala. Dette Udlob danner med sine smaa Indsøer og sine mange Tillob et i temmelig bestemte Trappetrin synkende Basdrag lige nedover til Braaviken og Östersøen, i Syd begrændset af Östgötasletten. Mellem Venern og Vettern udbreder sig den store Vestgötaslette, med dens mange fritstaaende Højder eller Aaser, Billingen, Mösse- og Ualleberg, Kinnekulle, Halle- og Sunneberg med flere.

Endelig kommer det Smaalandste Højland, fra Høllaveden til Skaanes nordlige Trakter, med mange Forgreninger, utallige Smaasøer og Aaer, som løbe til alle Kanter. Det nordvestlige Skaane har tvende fritstaaende Bjerggrupper, Hallandsaas og søndre Aas samt længst ud en Fjeldbødder, Kullen.

Forresten ere Skaanes og søndre Hallands Kyster for det meste lavlændte og hjemsogte af Flyvesand. Næsten

hele den øvrige svenske Kyst, især Bohuslæn, Blekinge og den østlige Kyst fra Kalmar Sund og nordpaa, bestaar af Fjeld og har en mere eller mindre vidtloftig Skjærgaard; blandt Skjærene forekomme ogsaa større Der, saasom Droust og Tjörn i Bohuslæn, Bermds og flere andre udenfor Stockholm. Endel Kystbygder i Bohuslæn, Kalmars Læn og Östergötland have nogle dybt indtrængende Bugter, saasom Braaviken osv.; en Del bærer Spor af at have været Skjærgaard, og hele Mælaren med dens Der er i Grunden ikke andet end en Ferstvands-Skjærgaard. Af helt anden Art ere de tvende store Der, der høre til Riget, Öland og Gotland. Den første er næsten 20 geogr. Mil lang, men smal og i næsten hele sin Længde gjennemstrøgen af en Aas, der falder brattere ned mod Vest end mod Øst; den sidste er bredere, vegler med høj- og lavlændte Trakter og har i det Indre en Mængde Myrer.

Med al sin Rigdom paa Fjeldrygge og Aaser er Sverige dog ikke noget egentligt Fjeldland, ikke opfyldt af større Fjeldmasser, end mindre rigt paa høje Tinder, og hvad man kalder Middelhøjden, er neppe nogetsteds synderlig stor. Hele Skaane, den største Del af Kalmars Læn, Halland, Bohuslæn, hele Östgöta- og Vestgötalænderne med Venern og Bettern, Venerns Omgivelser indover mod Dalsland og Vermland, største Delen af Mælarens og Hjelmarens samt Nyköpingsaaens Bandomraade, endelig hele den Norrlandske Kyst 10—15 Mil ind i Landet, alt dette, der tilsammen er vel en Tredjedel af Riget, ligger mindre end 300 Fod over Havet. En anden Tredjedel, der omfatter den indre Smaalandske Højlette samt Dele af alle de rundt om liggende Trakter, Betterns Bredder, Tiveden, øvre Nerike og Westmanland, en stor Del af Dalarna samt Halvdelen af Norrland, ligger mellem 300 og 800 eller i det Højeste 1000 Fod. Til en Højde af 1000 Fod eller mere hæve sig kun enkelte Højder i Nerike og

Bermland, i søndre Västergötland omkring Ulricehamn (Galtaasen 1,232 Fod) og i Smaaland (Almesaakra og Laberg); henimod denne Højde nærme sig flere af Västergötlands fritstaaende Fjelde samt Omberg (869 Fod) ved Betterns østlige Strand. Intet enkelt Fjeld søndenfor Dalelven naar en Højde af 2000 Fod. Mellem 800 eller 1000 og 2000 Fods Højde ligge endelig nordre Bermland, vestre og nordre Dalarne og den inderste Tredjedel af Norrland. En ringe Del, kanske en Tolvtedel af hele Rigets Omraade, stiger endnu højere og naar tilfaldt op over den Grændse, hvor under denne Breddegrad Vægtligheden ophører, det vil sige 4—5000 Fod. De højeste Toppe naa op til 6,000 Fod.

Naar man tænker sig, at Havet rundt Sverige steg 300 Fod, eller at Landet sank lige meget, vilde der over Vandfladen blive staaende et stort Land nordpaa, to Tredjedele af Norrland nærmest Norge, samt en Del af Svealand, og et mindre Land sydpaa, det Smaalandske Højland, der med Nød og neppe vilde hænges sammen med hint ved Bredden af Indsøen Viken vestenfor Bettern.

Trods denne ringe gennemsnitlige Højde over Havet er det i Sverige smaat med sejlbare Strømme. Dels ere Basdragene saa mange og saa fjernt fra hverandre, at der ikke opstaar et eneste rigtig stort; dels gaa de sjelden, ialtfald ikke noget længere Stykke, gennem løs Jord, i hvilken de kunne grave sig dybt ned. En Undtagelse gjør tildels Götaelven, der af Naturen er sejlbar mere end halvvejs til Benern og ved Kunstens Hjælp er bleven det helt frem, samt Mangermannaelven, der kan befares 14 Mil op fra Havet. Alle de store Elve i Norrland kunne med Tiden ved Kunstens Hjælp blive sejlbare langt ind imod Fjeldene. Paa den anden Side har Sverige i sine store Indsøer, og i mange af de mindre, gode naturlige Færdselslinjer, der gennem Kanaler ere blevne udvidede og kunne udvides

endnu mere. Næsten hele Landet er smaabakket eller smaa-
bjergigt, uregelmæssigt i sin ydre Dannelse og lægger der-
for, naar hertil endnu kommer de mange smaa Indsøer
og Myrer, overalt Hindringer, men sjelden store Hindringer
i Vejen for den indre Samfærdsel.

De raadende Fjeldarter ere Granit og Gneis, kun i
visse Trakter Kalk, saasom paa Gotland og Öland, i Skaane,
Vester- og Östergötland, Nerike, Jemtland, eller paa en-
kelte Steder andre yngre Dannelser, saasom i Götaland
regelmæssigt lagrede, fritstaaende Bjergtoppe. Næsten
overalt gjennemstryges Landet, i Særdeleshed de lavere Byg-
der, paa visse Afstande af Sandaaser, mest i Retningen
fra Nord til Syd; somoftest ere disse temmelig smale,
men udbrede sig undertiden til større Sandmoer. I dybere
Trakter, omkring Søer og Vassdrag, ofte i videre Udstræk-
ning, dækkes Fjeldgrunden af Ler, der paa enkelte Steder
er blandet med Mergel, eller af kalkblandet Grus, der
f. Ex. i søndre Skaane danner Landets dybeste Madjord.
Ellers er overhovedet Mulden i Landet vel tynd, Fjeldet
rager altfor meget frem i Dagen.

Naar man sammenfatter alt dette, den høje Bredde-
grad, den uregelmæssige Dannelse af Overfladen, en Højde
over Havet, der vistnok i og for sig ikke er saa særdeles
stor, men dog i en Del af Landet stor nok til under denne
Breddegrad at lægge Vaand paa Bærligheden, samt til-
sidst og fremfor alt Jordsmonnets Beskaffenhed, — bliver
det klart, at Sverige ikke kan regnes til de lykkeligst ud-
styrede Dele af Europa. Og dog har det store Fortrin
fremfor sine Naboer mod Vest og mod Øst: fremfor Norge,
der med sin langt højere og mere stenige Overflade for-
detmeste kun i de smale Dalsurer har Plads til Jordbrug,
og fremfor Rusland, hvis nordlige, ovenfor den 60de
Breddegrad liggende Trakter for en stor Del bestaa af
Moer og ovenfor den 65de Breddegrad af Marker, der en

stor Del af Aaret dækkes af Is og Sne. Selv den mellemste og sydligste Del af Rusland har ikke de Fortrin fremfor Sverige, der skulde følge med deres mere sydlige Beliggenhed.

Naar man paa Sveriges samlede Omraade — 8,026 geogr. Kvadratmil — fordeler dets hele Befolkning, 4,100,000 Mennesker, kommer der 500 paa hver Kvadratmil. Forholdet er imidlertid meget forskjelligt i de forskjellige Dele af Riget. De nordligste $\frac{1}{3}$ af det, der ligger nordenfor Dalelven eller ovenfor den 61de Breddegrad, have kun en halv Million Mennesker, det vil sige 100 paa hver Kvadratmil, medens de sydligere liggende $\frac{2}{3}$ have $3\frac{1}{2}$ Million eller omtrent 1000, altsaa det Lidobbelte paa Kvadratmilen. I Malmöhus regner man 3,500, i Bohuslæn og Blekinge 2—3,000, i de øvrige af Götalands Læn 1000, i Læne omkring Mælaren henved 1000, i Vermland over 800, i Dalarne og Norrland fra 400 og ned til 40, i Lappmarkerne fra 22 og ned til 6 Mennesker paa hver Kvadratmil.

Af Sveriges hele Befolkning hører omtrent $\frac{1}{2}$ Million til Byerne, saaledes ikke fuldt en Ottendedel af det Hele, og deraf hører igjen $\frac{1}{4}$ eller 133,000 til Hovedstaden, 45,000 eller med Forstæderne 55,000 til Göteborg; omtrent 45,000 høre til Malmö og Norrköping tilsammen; Resten var i 1865 fordelt paa 85 Byer. I det Hele taget have kun 43 Byer mere end 2000 Indbyggere hver. Imidlertid har Bybefolkningen i Sverige i de sidste 25 Aar været i stadig Tilvæxt og i stærkere Tilvæxt end Landbefolkningen; denne udgjorde i 1805 og endnu i 1849 noget over 9 pCt. af Landets hele Folkemængde, i 1855 over 10 og i 1865 over 12 pCt.

Byerne ligger for det meste ved Havet og ved de store Indsøer, nemlig:
ved Rattegat og Dresund 17 Byer med omkr. 105,400 Indb.,

ved Østersøens søndre Del 19 Byer med omkr.	91,000	Indb.
Hovedstaden . . . . . 1 — —	133,000	—
ved Østersøens nordre Del 10 — —	42,000	—
- Venern, Vettern, Mæ-		
laren og Hjelmaren 23 — —	76,000	—
længere ind i Landet 19 — —	44,000	—

Man regner i Storbritannien en By paa hver 5 geogr. Kvadratmil, i Tydskland en paa 6 til 8, i Frankrige en paa 9, i Sverige en paa 90, i Norge en paa 96. I Malmöhus Læn findes en paa 12 Kvadratmil, i Norrbottens Læn en paa 660 og i hele det vidtstrakte Lapp-land ikke en eneste By. I Storbritannien udgjør Bybefolkningen 50 pCt. af den hele Folkemængde, i Tydskland og Frankrige 25 pCt., i Norge 15, i Sverige 12; i Gøteborgs Læn omkring 20, i Kronobergs Læn 2 pCt.

Grunden til, at Byerne baade ere saa faa og saa smaa, ligger i, at Fabrikdriften er saa lidet udviklet. Jordbruget har ikke blot fra gammel Tid af været den hovedsagelige Næringsvej, men har ogsaa været alle de andre langt overlegen. Boligerne ere og blive mere spredte end i andre Lande med mere mangesidig og udviklet Kultur.

Man har beregnet, at der inden Sveriges nuværende Grændser skal have været i 1751 paa Land og i By 1,785,727 Mennesker, i 1855 derimod 3,639,332, altsaa over det dobbelte, og i 1865 igjen 4,114,141, hvilket paa 115 Aar giver en Tilvæxt af 130 pCt. eller mere end 1 pCt. aarlig. Ved Udgangen af 1866 blev Folkemængden opgivet til 4,160,668. I Tidsrummet 1775—1815 var den aarlige Tilvæxt ikke en halv pCt., fra 1815 af oversteg den 1, størst var den i 1821—25, nemlig nær halvsanden. Stockholm havde i 1763 allerede 73,000 Indv. og dens Folkemængde har altsaa ikke fordoblet sig i de sidste hundrede Aar.

(B. Cham.)

Naturen.

Et Land, der strækker sig gennem saa mange Breddegrader som Sverige, maa nødvendigvis frembyde store Uligheder. Skaane danner, hvad Udseende og Bejrlig angaar, en Overgang til det ligeoverfor liggende nordlige Lydsland, men har endnu mildere Vintre end dette. Den ægte Kastanie og Norbærtræet kan endnu plantes og voxer i Skaane. Husdyrene ere store og trivelige. Rugsåden behøver kun halvfemte Maaned til at modnes, det vil sige ikke længere Tid end i Lydsland og Norditalien, medens den derimod i Lappmarkerne trænger halvanden Sommer og endda staar i Fare for at fryse bort, før man faar den i Hus. En hastigere Omkiftning i naturlig Bestaaffenhed og Bæreevne findes ikke i Sverige end mellem Skaane og Smaaland. Det kommer af det sidstnævnte Strøgs større Højde over Havet, der gjør den Smaalandske Bjergragt næsten til et Norrland midt i Götarige. Her først er det, at en virkelig nordist Natur møder den Rejsende, der kommer søndenfra. Følger han fra Skaane af den vestlige Havkyst, da kommer han ind i Halland, der nu for en stor Del bestaar af nøgne Moer, hvor Havvinden ødelægger Træerne, men som i det 11te Aarhundrede, efter hvad Rhytlingasagaen beretter, var kjendt for sine Ege- og Bøgeslove. Derpaa kommer Bohuslæn med sine mangen Gang frugtbare, med valkert Grønt dækkede smaa Dalstrøg mellem Klipperne og Skjærene, der blive brattere og tættere, jo nærmere man kommer Norge. Følger man den østlige Kyst, da viser der sig i Blekinge det smukkeste Bevis paa Østersøens milde Skjærgaardsnatur, en Kyst, der paa sine Steder neppe har sin Mage i Skjønhed i Norden. Ovenfor Kalmar voxer ikke Bøgesloven længer; smaa Lunde og enkelte Træer gaa højere op. Bøtterns klare, men urolige Bølger adstille Bøster- og Østergötland, to af Sve-

riges mest frugtbare Landstaber. Med Hensyn til selve Landets Dannelse hører Vester-götland til Venerns, Östergötland til Betterns Dalbund.

Omkring Søerne Hjelmaren og Mälaren ligger Mellem-sveriges største Sletteland med prægtige Kornbygder. Dertil findes her en heldig Blanding af Agerbrug og Bjergdrift, en Forening, der har strakt sin velgjørende Indflydelse til Vermland og Dalarna; i de øvre Dele af disse to bjergrige Trakter har den dog ikke kunnet raade med Naturen, der her tager paa at blive mere vild. Alligevel bærer Kalkbunden omkring Søen Siljan Føde til et overraskende stort Tal Menneſter.

Ovenfor Dalelven voxer der ikke mere Egeskov. Fra nu af bestaa de store Skove udelukkende af det høje Nordens egne Træer, blandt hvilke Furuen ogsaa naar en Styrke og en Højde, som man ikke træffer søndenfor Skandinavien. Saa kommer Norrland og med det en mere vild Natur, medens Fædrift, Jagt, Fiskeri og andre Næringskilder mere og mere træde ved Siden af eller i Stedet for Agerbruget. Af Vigtighed for Bygderne i Norrland er Vinavlen. Spinding er paa mange Steder det, hvormed Mænd og Kvinder sysselsætte sig i de lange Vinteraftener, og det Norrlandske Lærred tager det i Styrke og Finhed op med det bedste udenlandske. Enge og Dale, langt skilte fra hverandre og ikke gunstigt beliggende for Dyrkning, give Busskæpen frodigt Bejte. Lægen springer op gennem de store, stride Norrlandske Elve, og de vidtstrakte Skove ere fulde af Bildt, der lønner Jægerens Umag. Ved den søndre Grændse af Helsingeland modnes Rugen ikke mere saa tidligt, at man kan saa af samme Aars Høst. Mod Vest kommer nu Herjeaadalen, en mellem Fjeldene indflemt, trang Dal, kanske næst Lappland det haardeste af Sveriges nordlige Trakter. Man skulde ikke vente ovenfor dets nordlige Grændse, i Jemtland omkring Stor-

sjøn, at træffe en af de smukkeste og venligste Trakter i Riget. I denne herlige Natur hjemses de modnende Agre alligevel ofte af Nattefrost, og derfor bliver den Løn, som denne i sig selv frugtbare Jord yder Agerbrugeren, ikke saa stor, som den synes at byde ham. En mere udelukkende Sytlen med Kvægavlen vilde vistnok, naar den indre Samsærsel blev lettere, bringe større Fordel. Ovenfor Nangermannaelven trives ikke Frugttræerne mere. Det sandige, stovrige Besterbotten kan i det mindre give et Bevis paa den ejendommelige Almenregel, at alle Havkyster, der vende mod Vst, ere mere vejrhaarde. Det lige over for liggende Besterbotten er mildere, frugtbarere, og i Uleaaborg, der ligger over en Grad længere mod Nord end Umeaa, er det ikke synderligt koldere end her. Besterbottens Moer og Skovhøjder danne i Vest og i Nord Grændsen mod Lappmarkerne. Ovenfor denne sænker Landet sig først, og de store Norrlandske Elve udvide sig nu til Søer, derpaa hæver det sig igjen, indtil man naar Fjeldryggen.

Vil man forstaa et Folk, da er det vel værd at betragte den Natur, i hvilken det lever. Dette er saameget nødvendigere, jo mere denne Natur har noget Særegt, noget, som Menneſtehaand ikke kan udſlette, og den derved øver en saa meget mægtigere Indflydelse, som Menneſket enten faar kjæmpe med eller maa underkaſte ſig. I de tempererede Luſtſtrøg indeluttes Naturen den ſtorſte Mangfoldighed og imødekommer, derved at den lettere lader ſig behandle og bruge, Menneſtens Kunſtſærdighed og Flid. I Landene ved Polen og under Ekvator tager den ſelv Magten og herſker med et ſtrengt, ofte forfærdeligt Bælde, under hvilket Menneſket maa bøje ſig, paa ſamme Tid ſom alt her har en mægtigere Enſformighed. Den hede Sandørken er ikke mere beboelig end den evige Sne, og ſelv om den brændende Sol driver Naturlivet op til et Overmaal, ſaa er dette i de varmefte Lande ikke ſjelden ligefaa

meget til Hinder for den menneskelige Dannelses Fremgang som Naturens forfærdelige Fattigdom og Bildhed i de koldeste Lande. Den skandinaviske Halvø er allerede tildeels et Polarland, om end det mildeste og bedst udstyrede paa Jorden under en saa nordlig Breddegrad. Om Naturen heri har været os gunstig, minder den os dog om, at vi ere Naboeer til de Strøg, hvor den ene hersker, og hvor den foragter al menneskelig Kunst og alt fremmed Herrevælde.

(G. G. Geijer.)

Folket.

Ligesom Naturen i dette langstrakte Land „från Sandets rika strand längst upp till fjällhög Nord“ er overordentlig omvekslende, men ikke destomindre overalt om ikke egentlig skøn, dog vakker og venlig — thi af ligefrem stygge Egne skal man ikke finde mange i Sverige, med Undtagelse af Västergötlands berugtede „Svältor“ og en og anden Flæk paa andre Kanter, der kunne have noget tilfælles med dem, — saaledes findes der ogsaa blandt Indbyggerne, tiltrods for den fælles Nedstammen og det fælles Sprog, store Forskjelligheder, der vistnok kunde fortjene en nærmere Redegjørelse, men om hvilke vi her maa indskrænke os til korte Antydninger.

Den Reisende, der kommer søndenfra og drager nordpaa til Stockholm, vil snart blive var Forandringer og Uligheder, der mangan Gang kunde friste ham til at tvivle om, hvorvidt han var i det samme Land, naar der ikke paa den anden Side var saameget, der ved sin Lighed mindede ham om, at dette dog var Tilfældet. Saaledes synes Skaane i mange Henseender at stille sig fra det

øvrige Sverige. Det er ogsaa Dvergangølandet mellem Syden og Norden, i sin søndre Del et rigt og frugtbart Sletteland, hvis tilfredse Beboere ikke føle nogen Vængsel efter andre ægyptiske Kjødgryder end dem, ved hvilke de selv sidde. For Nordsvensken er det sydlige Skaane med sine endeløse Agre, sine Gjærder af Pilehæk, sine mange Kirker, sine storartede Bondegaarde og sine endnu mere storartede Slotte og Herresæder et Land, han neppe rigtig vil kjendes ved som svensk. Men Bindeledet med Syden strækker sig ikke langt, og allerede i Grændseherederne mellem Skaane og Smaaland træder man ind paa det ægte nordiske Omraade. Den svenske Skigard træder i Stedet for Pilehækken, den af rødmalede Bjælker byggede og med Torvtag dækkede Bondestue følger efter den stadfelige Bindingsværksgaard, og det langsomme, fløbende skaanske Bygdemaal afløses af det ilskærdige smaalandste, om hvis Toner man kan sige, at de „trille som Wrtter“ lig Fredmans ved Koncerten paa „Tre Bøtter.“ Endstjønt ethvert af de Smaalandste Læn har sin Gjendommelighed, danne de dog et fælles Hele i Modsætning til Vester-götland, hvis raptungeede „Knallar“*) rigtignok ikke nu som fordem i hundredevis vandre Land og Rige om med sine „tuger“ og „tønnetapper“ med meget mere, men hvis Befolkning alligevel hovedsagelig har et Anstrøg af Industri- og Kjøbmandsaaend, der neppe i nogen anden Provinds findes udviklet i en saadan Grad som i enkelte Dele af denne, om man end ikke kan tage det gamle Ord efter Bogstaven, der paa staar, at „om man satte Smaalændingen paa en Sten i Havet, saa kunde han føde sig der og.“ Nerikes Befolkning, der er delt i Jordbrugere og Bergmænd, ligesom Westmanlands og Vermlands, er et vindskibeligt, strævsomt, stolt Folkefærd; Södermanlands, — i

*) Et Udnavn paa den omreffende Västgöte.

hvilken Bingsaakerboerne, disse hovedsagelig for Handel og Rejser sværmende Efterkommere af en gammel Vikingææt, indtage den fornemste Plads, — søjelig, mindre stolt og sejs end sin søndre Nabo i Østergötland, mindre træg end sin nordlige i Uppland, der er temmelig fordærvet i Nærheden af Hovedstaden, men bliver bedre, jo længere bort fra denne og jo længere ud i Skjærgaarden man kommer. Dalkarlen og Norrlændingen, til hvis affidesliggende Bygder Nutidens Dannelse med sine Fortrin og sine flette Sider kun langsomt trænger frem, bevarer endnu den Dag idag meget Gammeldags i Skikke og Levetsæt, men ved Siden deraf den gamle Støhed i Karakteren, der i de sydlige Egne allerede har tabt sig meget. Længst oppe i Norden driver Lappen endnu sin Renhjord paa Bejste; han er dømt til Undergang, det er neppe at nogle hendøende Sagn minde ham om den Tid, da hans Fædre vare i ubestridt Besiddelse af hele dette vidtstrakte Land.

Men hos alle de forskellige Trakters Indbyggere findes der dog, til Trods for de smaa Uligheder, fælles Træk, der vise, at de ere af et Blod, at Sverige er deres fælles Moder. Mellemlassen, der i vore Dage mere og mere bestemmer Folkenes Skjæbne, stiller sig ikke fra samme Klasse i andre Lande; men Folkets Kjerne, Bondestanden, fra hvilken alle de øvrige Klasser ere udgaaede, — „Biskop skal bondefødt være“ hed det endogsaa, — har i det egentlige Sverige aldrig baaret Livegenstabet eller Trældommens tunge Lænker, men altid beholdt sin Selvstændighed og derfor faaet et andet Sindelag end i de Lande i Europa, hvor dette var Tilfældet. Det er især i denne Stand, at de vakre Karaktertræk have holdt sig, der i alle Tider have udmærket det svenske Folk: Gudsfrugt, Lovlydighed, Sædelighed, Lærelighed, Arbejdsomhed og Gjæstfrihed, men ogsaa de Fejl, for hvilke Svensken i alle Tider og det ikke med Urette har været bestyldt: Misundelse

indbyrdes og ligeoverfor de højere stillede, Ringeagt for det Gode hos En selv og Beundring af alt, Udenlandst. Imidlertid turde ogsaa disse Fejl efterhaanden forsvinde, eftersom en oplyst Styrelse gjør alt for at udbrede Dannelse og Kundskaber, hvorhos Almuen selv mere og mere lærer at begribe og sætte Pris paa de Fortrin, som Landet ejer, og at drage Nytte af de rige Hjælpekilder, der hidtil have været upaaagtede eller daarligt benyttede. Trods Modstanden fra en reaktionært findet Statskirke, der ikke kan finde sig i den nye Tids Bestræbelser, er Kjendskaben til den almindelige Dannelses Hovedtræk allerede bleven udbredt til den store Masse af Befolkningen, af hvilken ikke blot næsten hver eneste kan læse og skrive, men ogsaa har tilegnet sig en Kundskabsmængde, som man i andre Lande saare sjelden finder i Bondestuen. Allerede Bondestanden ved de nu ophævede Standsrigsdage gjorde det Indtryk paa Udlændinger, der hørte paa dens Forhandlinger, at det var, som om de vare tilstede ved et raadslaaende Senats Overlægninger, og om end den ofte fremholdte Frygt for et „Bondeherredømme“ er en Indbildning, turde det dog være sikkert, at i de ny Kamre den svenske Bonde vil hævde sin Ret til at deltage i Styrelsen af Fædrelandets Anliggender lige saa fuldt som den Gang, da hans Stand efter Grundloven besad en Fjerdedel af den lovgivende Magt.

Naar man undtager Landets saa større Byer — det har egentlig ikke mere end to, Stockholm med omkring 130,000 og Göteborg med omkring 50,000 Indbyggere, endskjønt Malmö og Norrköping, Carlskrona og Gøfle med 15—20,000, samt Upsala, Lund og Jönköping med omkring 10,000 Indbyggere efter svenske Forhold maa gjælde for Storbyer, — ere de fleste andre egentlig jordbrugende Byer, hvis Byrørelse hovedsagelig indskrænker sig til Handel med det omliggende Landdistrikt, og hvor i Almindelighed baade Bygningsstik og Levesæt saa meget som

mulig stemmer overens med hvad der bruges paa Landet. I det nordlige og mellemste Sverige ere disse Byer hovedsagelig bebyggede med Træhuse, der dog ingenlunde savne hverken et vakkeret Ydre eller en hyggelig Indretning i det Indre. Mod Vinterkulden beskytter man sig med dobbelte Vinduer, Gulvtepper og den svenske Kaffelovn, hvis Fortrin fremfor Udlandets Kamener fortjente at blive mere bekendte, end Tilfældet er. Paa Sommertiden faar den friske Luft frit gaa gjennem de rummelige Bærelser, der desuden gjerne ere temmelig talrige. Thi Svensken holder i Almindelighed af at bo rummeligt, og selv en mindre Familie nøjer sig, naar den er nogenledes velstaaende, ikke gjerne med mindre end tre eller fire Bærelser. Dette er ogsaa en af Grundene til, at de svenske Smaabyer, i hvilke desuden Husrækkerne hist og her afbrydes af store Haver, dække en Plads, der vilde være tilstrækkelig for en mangedobbelt større Befolkning end den, de i Virkeligheden huse. Ogsaa paa Landet holder man af god Plads, og ikke alene de store Slotte og Herresæder, der imidlertid sjelden forekomme nordensfor Dalelven, men ogsaa andre Landejendomme, Chessgaarde, Præstegaarde osv. ere baade rummelige og bekvemme. Ogsaa den egentlige Bønde bygger sin Gaard efter de samme Grundfætninger; i de Norrlandske Provindser, i Bjergdistrikterne og paa andre Steder ligne de formuende Bønders Huse Herregaarde. Ogsaa i de mindre rige Trakter vil Bonden gjerne have mere end et Bærelse, og man finder ham aldrig boende under Tag sammen med sine Husdyr, undtagen i Norrland, hvor det vakte og velslidde „Fækkel“ (Hjuset) om Vinteren tillige er Spindestue for Madmoderen [og hendes Tjenestepiger. I disse Trakter ligesom ogsaa i Dalarne flytter man ved Sommertid ud fra Landsbyen, hvis Befolkning for Størsteparten giver sig afsted med Bustapen til „Fæboderne“, der svare til de norske Sætre.

Mad og Drikke behøver den svenske Arbejder i stor Mængde; i de rigere Trakter er lige til sex Maal Mad om Dagen med forskjellige Navne det almindelige, og i den travleste Tid, i Slaataannen og Skuraannen, kan det nok bende sig, at der endda kommer et Par til. I de fattigere Dele af Landet bliver Forholdet anderledes, og i de for Misvægt udsatte nordlige Trakter maa Barf og andre Blandingssemner ikke sjelden gjøre Tjeneste i Stedet for Korn i Brødet. Det svenske „Knællebrød“, som endogsaa Udlændingen liker, naar han er bleven vant til det, har i det Norrlandske „Lunbrød“ — nogle umaadelig store Luffer af Omfang som en dygtig Bordstive — en Afart, der ikke er at foragte. Smørrebrødbordet med sin „Appetitsup“ udgjør en saa væsentlig Bestanddel af et svensk Middagsmaaltid i Mellemklassens Husholdning, at man neppe kan tænke sig en ordentlig Middagsmad uden det.

De gamle svenske Folkedragter ere for Størstedelen aflagte, endstjønt Dalkarlen endnu holder fast ved sin ejendommelige, ældgamle Dragt med den runde Hat og de umaadelig store Sko, medens Vermlændingen endnu ikke overalt har aflagt sin „Kiltröja“, og Bingsaakerbondens hvide Frak med de blaa Opflag og Bingsaakerpigens brogede Forklæde og Hovedklæde endnu ikke sjelden vise sig, og det endogsaa paa Hovedstadens Gader. Bakrest og tækkeligst af alle de bevarede Folkedragter er uden Tvivl Blekingepigens med det med Sølvbænker sammenholdte, tæt sluttende Flojelsliv og den folderige lyse Kjole. I Slaane derimod forekomme endnu Dragter, der i Smagløshed og Hæslighed søge sin Mage.

(G. Thomée.)

Almuen.

Den svenske Bonde er djerv og uforsærdet. Hans Mod trænger ikke til noget Bevis, thi det er blevet en historisk Kjendsgjerning, som ingen bestrider. Naar Faren stod for Døren, har den svenske Almue aldrig betænkt sig paa at møde den paa Dørstokken. I de farligste Djeblikke, Sverige har havt, er det bleven reddet af sin Almue. Carl den Ellevte, der bedre end nogen svensk Konge før eller efter ham forstod sit Folk og sit Land, forenede derfor ogsaa Bonden og Krigeren i en Person. Et paalideligere og taprere Forsvar kunde Landet ikke erholde.

Tro mod sin krigeriske Oprindelse er den svenske Bonde tilbøjelig til Skryt og Staaft. Hans Gjæstebud ere beregnede paa Brauten. I hans Gjæstfrihed ligger megen naturlig Velvilje — thi sædvanlig banker der et godt Hjerte bag den svenske Bondeløste, — men ogsaa mangen Gang Lyst til at udmærke sig, til at overgaa Gaardmændene og nærme sig til Herremanden. Her fremtræder den gamle svenske Forsængelighed, ogsaa en Arvesynd, og egger til Skæppestrid. Den svenske Bonde vil gjerne vise Verden en større Velstand, end han i Virkeligheden er i Besiddelse af. Deraf dette blinde Begjær efter paa Kredit at forpakte sig en Ejendom. Deraf denne Lyst, som man mærker næsten overalt i Bondestuen, til ogsaa at glimre paa sin Bis, hænge Gardiner op og sætte Blomster frem i de Vinduer, som vende ud mod Vejen, medens Vinduerne ud til Gaardsrummet staa nøgne og tomme, at holde det ydre, det synlige af Husholdningen rent og blankt, medens det Indre, det, der ikke kommer saa meget frem, efterhaanden graver sig ned i Støv og Smuds. Kanste kunde man i Sammenhæng hermed og som en Forgrening fra den samme Kilde ogsaa mærke sig den svenske Almues Forkjærlighed for straalende Farver, som man ser tusinde

Prøver paa i den brogede Malning paa dens Husbunad og de strigende Farver i dens Klæder, især da Fruentimmernes.

Den svenske Almue gjør gjerne en Emule Opstyr. Den søger at gjøre et Slags Virkning med det, som larmer. Enten man søger den i Glæde eller i Sorg, vil man altid finde den tilbøjelig til det Højslydte. Overalt, hvor svensk Almue er samlet, gaar det ogsaa temmelig højrøstet til. Man synger, man skriger, man har det travelt — alt sammen Træk af Krigerkarakteren. Den svenske Bonde har udrettet adskillige store Ting, men man skulde have ondt for paa ham at anvende Geijers Ord: „Alt Stort, som sker, sker i Stilhed.“ Faar Bonden ikke larme og paa den Maade give sine Følelser Luft, holder han sig neppe oppe paa det samme Punkt af Mod og Selvtillid, som naar det Modsatte er Tilfældet.

Vi have i adskillige Bedømmelser af den svenske Almue seet den Mildret som sparsom. Desværre kunne vi efter vor Erfaring i saa Henseende ikke istemme et saadant Omdømme. Bonden kan vel mangen Gang, med Hensyn til sine daglige Baner, sin Levevis i Hjemmet med Rette kaldes sparsom; men Forsængeligheden, en vis soldatmæssig Ligeledhed for den næste Dag og dens Behov forlokter ham alt i et til Ting, der gjør, at han næsten faar Udseende af at være ødsel. Følg ham paa en Byrejse, og du skal finde, at han altid vil være baade den første og sidste til at byde dem, der kjøre sammen med ham, af den destillerede Rektar; han vilde næsten anse det for en Skam, naar nogen havde budt ham, da ikke at byde igjen og paa den Maade gjøre det, der skulde være en Styrkedrik, til Fyllder. Følg ham paa Begravelser, der vare et Par Dage, til Brylluper, der vare en Uge, og det vil kanske blive dig klart, at Almuen, der i sit Liv i Hjemmet saa nogenledes retter sig efter Madposen, ved højtidelige Anledninger udarmer sig selv for at kunne

fejre dem paa en værdig Maade, paa den samme Maade, hvorpaa det efter de gamle Frasagn er gaaet til hos Forsædrene. Og den medfødtte Forsængelighed tillader ikke nogen at være den første til at bryde med dette. „Ikke vil jeg være flejnere end nogen anden“, er en Grund, der i Sverige er traadt i Bejen for manges ønskelig Indstrænkning.

Den svenske Almues krigeriske Karakter gjør ogsaa, at den kun er lidet drifstig af sig, hvad altsens Industri angaar. Den hænger fast ved gamle Baner og holder i Almindelighed ikke af det, som er nyt; derfor har den ogsaa kun lidet forbedret sit Jordbrug og de Redskaber, som hertil bruges. Paa mange Steder drives Jorden nu paa samme Maade som for Aarhundreder siden. Den ældgamle svenske Misundelse lægger Hindringer i Bejen for Samlags- og Afassociationsaanden. Hver vil tjene for sig, men ikke give andre Anledning dertil. Den svenske Bonde er ligesom bange for at have noget sammen med nogen anden — med Undtagelse af Laan. Derfor har man neppe heller hørt Tale om noget større Samlagsarbejde, udført af Bønder.

Den svenske Almue er overtroist. Tildels ligger Aarsagen hertil i den mundtlige Overlevering, der hver Høst ved Bejzen skjænker den ene oppølsende Slægt efter den anden en Skat af Spøgelsesbistorier og vidunderlige Eventyr, dernæst til en vis Grad i selve Bestaffenheden af Landet, der med sine Skove og Fjelde, sine Gruber og Kulmiler netop synes udlaaret til Overtroens og Synernes forjættede Land. Men Grundtonen i denne Overtro er dog ikke den rædde og forfærdede, der er bange for en natlig Vandring gennem de mørke Furuskove eller over den nøgne Hede; Almuens Overtro ser tværtom i en Del af det, der troes at vise sig, venlige Bøesener, der i det Højeste drive lidt Spas med Menneffene, men forresten

omgive dem med Børn og Bestyttelse. Desuden staar denne Overtro ikke sjelden Side om Side med en ren og ustrømtet Gudsfrøgt, i hvilken den svenske Almue turde kunne maale sig med hvilkensomhelst anden Nation. En Sammenligning mellem vore Kirker paa Landet og Udlandets med Hensyn til deres Antal, der besøge dem, taler tilstrækkelig til vor Fordel i saa Henseende. Paa selve Landet i Sverige, der, hvor Nærheden af store Byer og deres Fordærvelse endnu ikke har kunnet øve nogen skadelig Indflydelse, ere de daglige Bønner ikke blot noget, som tankeløst ramses op. Og fordi Almuen er gudsføgtig, er den til en vis Grad ufordragsom mod dem, der tænke anderledes. Ingen er mere medgjørlig i religiøs Henseende end netop Bantroen.

(R. Kullberg.)

Statsforfatningen.

Sveriges for Tiden gjældende Statsret indeholdes i de fire Grundlove: Regjerings-Formen af 6te Juni 1808, Rigsdags-Ordnningen af 22de Juni 1866, Successions-Ordnningen af 26de Septbr. 1810 og Trykkefriheds-Forordningen af 16de Juli 1812. I disse Grundlove er der gjort visse Forandringer ved den saakaldte Rigsakt af 6te Aug. 1815, der indeholder Vilkaarene for den mellem Sverige og Norge stede Forening under en og samme Konge, hvilken Akt imidlertid ikke har Grundlovs Karakter.

Statsforfatningen er indskrænket monarkisk, Thronen arvelig og Thronfølgen agnatisk. Kongen skal være ene om at styre Riget, men han maa i alle Sager, før han kan afgjøre noget, høre de ansvarlige Raadgivere, Statsraaderne, hvilke han frit kan vælge blandt indfødte svenske Mænd, der bekjende sig til den evangeliske Lære, og

frit afledige, naar han saa behager, og som derfor maa antages at besidde hans Tillid, saalænge han beholder dem paa deres Plads. Statsraaderne, af hvilke to kaldes Statsministre, ere ti i Tallet, hvoraf syv staa i Spidsen for hvert sit Departement. De skulle alle være tilstede, naar Kongen fatter Beslutning i nogen Sag af særdeles Betydning og Omfang; i andre Sager skulle mindst tre Statsraader foruden den, der foredrager Sagen, være tilstede; men i ministerielle Anliggender, der vedrøre Forholdet til udenlandske Magter, fatter Kongen Beslutning, efterat Statsministeren har foredraget Sagen samt i Overvær af et svensk og, naar den tillige angaar Norge, et norsk Statsraadsmedlem. Kommandoanliggender afgjør Kongen kun i vedkommende Departementschefs Overvær. Ved Rettergangsanliggender skulle to af den højeste Domstols Medlemmer tage Plads i Statsraadet. Hver Departementschef skal, efter at have indhentet Oplysninger og Udtalelser fra vedkommende Myndigheder, forberede og for Kongen foredrage de Anliggender, der høre til hans Departement; men alle Statsraader, der ere tilstede, skulle til Protokollen afgive sin Mening om enhver Sag; dog tilhører Afgjørelsen ene Kongen. Skulde Kongens Beslutning aabenbarlig stride mod Grundlov eller privatretlig Lov, da skulle Statsraaderne lade føre til Protokolls kraftige Forestillinger mod den. Strider Beslutningen mod Regjeringsformen, og Forestillinger ikke nytte, da er det den foredragende Statsraads Pligt at nægte sin Underkrift (Kontrasignation) under den kongelige Beslutning, — og ingen kongelig Skrivelse maa adlydes, medmindre den er behørigt kontrasigneret. Den, som saaledes har nægtet at underskrive, nedlægger med det samme sit Embede — med Bibehold af sin Løn — og faar ikke atter udøve det, før Rigsdagen har prøvet og bifaldt hans Handlemaade. Statsraaderne ere ansvarlige for de Raad, som de have

givet eller undladt at give, samt saafremt de ved sin Underskrift have givet en mod Regjerings-Formen stridende Beslutning Virkekraft. Statsraaderne kunne aldrig alene fatte en Beslutning, alting maa foredrages for Kongen. Ministerstyrelse i Ordets nyeste Betydning stemmer saaledes i Sverige ikke med Grundlovene.

Kongens Myndighed i Forholdet til Udlandet viser sig ikke blot deri, at han bestemmer den Raade, hvorpaa de diplomatiske Anliggender skulle forberedes og afgjøres, men ogsaa i hans Magt til at drive Underhandlinger, indgaa Forbund, begynde Krig og slutte Fred. Forbund kan Kongen indgaa paa den Raade, som foreskrevet er for almindelige ministerielle Anliggender; men vil han begynde Krig, da skal han for et overordentligt Statsraad, bestaaende af alle de svenske og alle de i Stockholm værende norske Statsraadsmedlemmer, fremlægge fuldstændige Redegjørelser for Sveriges og Norges Stilling med Hensyn til Vengevæsen, Forsvarsanstalter osv. samt indhente den i Kristiania residerende norske Regjerings Betænkning om Krigen. Statsraaderne skulle derfor hver og en lade sin Mening føre til Protokols. Afgjørelsen tilhører Kongen; men derved er at mærke, at ingen Skatter kunne paalægges, intet Laan optages uden Rigsdagens Samtykke. Der findes rigtignok et stort Kreditiv, der er bestemt til Krigsbehov; men det maa ikke udbetales, før Rigsdagens Indkaldelse er offentliggjort, hvortil kommer, at ifølge Norges Grundlov kan dette Lands Tropper og Koflottille ikke uden Storthingets Samtykke anvendes til Angrebskrig.

Kongens Myndighed i Forhold til Landet selv er følgende: Han styrer gennem Embedsmænd, hvis Myndighed udgaar fra ham; han opretter og ændrer Embeder — men saafremt dertil kræves Pengeudlæg, da beror det paa Rigsdagen at bevilge disse, — giver Instruktioner, fører Opsyn med den Raade, hvorpaa Embedsmændene

udføre sit Hverv, ansætter samt for de højeste Graders Vedkommende affætter Embedsmænd.

Hvad Kongens lovgivende Myndighed angaar, da gjælder som almindelig Regel, at Konge og Rigsdag i Fællesskab give Love under Jagttagelse af Former, som senere skal beskrives. Derimod kan Kongen være ene om at give saakaldte økonomiske Love, et Udtryk, hvis Omfang er temmelig ubestemt, men som indbefatter Lovgivningen om den almene Husholdning og Forvaltning, forsaavidt den ikke kommer indenfor den almindelige Rets eller Bestatningens Grændser.

Kongens dømmende Myndighed. Fra gammel Tid af er Kongen den højeste Dommer; men hans Ret i saa Henseende er nu overdraget til den højeste Domstol. Forbrydere kan Kongen benaade efterat have hørt den højeste Domstols Indstilling i Anledning af Ansøgningen om Raade; Kongens Beslutning herom fattes i Statsraadet. Fra Dpfyldelse af almindelig Lovs Fordringer kan Kongen kun fritage i de Tilfælde, Loven selv bestemmer. Stadeserstatninger tilkjendes af den højeste Domstol.

Kongemagtens Udøvelse af andre. Drager Kongen i Krig, eller rejser han til fjerne Dele af Sverige eller til Norge, da udnævner han en tilforordnet Regjering af tre Statsraadsmedlemmer under en Ordfører, som kan være enten en Prinds eller et Statsraadsmedlem, for at afgjøre de Sager, Kongen overlader dem. Visse Sager plejer Kongen i saadanne Tilfælde altid at forbeholde sig, hvorfor nogle Statsraader maa følge ham. Rejser Kongen udenfor sine Riger, da kan han ikke udøve den kongelige Myndighed; i saa Fald, ligesom i Tilfælde af Sygdom, føres Regjeringen af den nærmest arveberettigede Prinds, saafremt en saadan findes og han har opnaaet den lovbestemte Alder, men ellers af en Interimsregjering, bestaaende af alle de 10 svenske og 10 norske Statsraader.

Er Kongen efter 12 Maaneders Forløb ikke vendt tilbage til sine Riger eller bleven frist igjen, da sammenkaldes Rigsdagen, der tager den Bestemmelse om Styrelsen, som den finder fornøden.

Repræsentationen har undergaaet en betydelig Om-dannelse og er nu ifølge Rigsdags-Ordnningen af 22de Juni 1866 sammensat udelukkende gennem Valg, der foretages uden Hensyn til forud bestaaende Standsforskjel. Denne Repræsentation kaldes Rigsdag og er delt i tvende Kamre, der i alle Spørgsmaal have lige Virkekreds og Myndighed.

Medlemmerne af første Kammer vælges for 9 Aar af Landstthingene og i de Byer, der ikke deltage i noget Landstthing, af Stadsfuldmægtige, en for hver 30,000 Indbyggere i det Læn eller den By, for hvilken Valget sker. Valgbare ere, uden Hensyn til Bosted, de, der have naaet en Alder af 35 Aar og enten eje og i tre Aar have ejet fast Ejendom tageret for en Sum af 80,000 Rdlr. eller betale og i tre Aar have betalt Skat af 4000 Rdlr. & Indtægt. Rigsdagsmand i første Kammer faar ingen Betaling; han kan fravige sig sit Hverv, dog ikke medens Rigsdagen er samlet; nyt Valg foretages og gjælder for 9 Aar. Første Kammer kan altsaa vedligeholdes gennem enkelte Valg, uden at behøve helt og holdent at vælges paanyt, undtagen i det Tilfælde, at Kongen opløser Rigsdagen og paabyder nye Valg. Første Kammer tæller, efter den nuværende Folkemængde, 127 Medlemmer.

Medlemmerne af andet Kammer vælges for tre Aar, paa Landet en for hver Domsaga (Jurisdiktions-Distrikt), forsaavidt dens Folkemængde ikke overstiger 40,000, i hvilket Tilfælde den deles i tvende Valgkredse, og i Byerne en for 10,000 Indbyggere, saa at Byer med en mindre Folkemængde forenes til Valgkredse paa mindst 6,000, højest 12,000 Indbyggere. I de Byer, der hver for sig sender en eller flere Rigsdagsmænd, ske Valgene

umiddelbart, i de øvrige Byer gennem Elektorer (Valgmænd), forsaavidt ikke de Stemmeberettigede selv gennem en udtrykkelig Afstemning erklære at ville benytte den umiddelbare Valgmaade. Stemmeberettiget og valgbar til andet Kammer er man kun inden den Kommune, hvor man er bosat. For at være stemmeberettiget kræves at eje fast Ejendom tageret til 1000 Rdr. eller for i det mindste 5 Aar at have forpagtet Jordejendom tageret til 6000 Rdr., eller at være skatlagt for 800 Rdr.s Indkomst. For at være valgbar kræves desuden at have fyldt 25 Aar samt mindst 1 Aar at have været stemmeberettiget inden det Omraade, for hvilket Valg sker. Hver Rigsdagsmand i andet Kammer nyder en Afslønning af 1,200 Rdr. aarlig; han har ikke Ret til uden lovligt Forfald at frasiage sig sit Hverv; afgaar han, da vælges en anden for den tilbagestaaende Del af de 3 Aar; hvert tredje Aar sker saaledes nyt Valg til hele andet Kammer. Antallet af Rigsdagsmænd i andet Kammer er fortiden 191, nemlig 54 for Byerne og 137 for Landet.

Lagtima (ordentlig) Rigsdag sammentræder hvert Aar den 15de Januar og kan ikke uden efter eget Forlangende opløses, før den har været samlet i 4 Maanedes, forsaavidt ikke Kongen opløser den for at paabyde ny Valg til det ene Kammer eller til begge. Urtima (overordentlig) Rigsdag kan af Kongen sammentaltes og opløses, naar han finder det fornødent; den behandler kun de Sager, der have foranlediget dens Sammentaldelse. Talemænd (Præsidenter) i begge Kamre udnævnes af Kongen. I Kongens Nærværelse kan ikke nogen Overlægning finde Sted eller nogen Beslutning fattes. Statsraadsmedlemmerne kunne være Rigsdagsmænd, men kunne ikke — hvad der ogsaa gjælder om den højeste Domstols Medlemmer — deltage i Utskott (Komite) eller i Valg til saadant. Statsraadsmedlem,

der ikke er Rigsdagsmand, kan deltage i begge Kamres Overlægninger, men ikke i Afstemningerne.

Retten til at bringe en Sag for Rigsdagen tilhører dels Kongen, der til begge Kamre indsender sine Forslag, dels hver Rigsdagsmand gennem Motioner (Forslag), hvilke, forsaavidt de falde under et ständigt Utskotts Behandling, maa fremsættes inden 10 Dage fra den Tid, Rigsdagen er bleven aabnet, med Undtagelse af Spørgsmaal, der angaa Grundlovsforandringer eller ere blevene foranledigede ved Hændelser, der ere indtrufne under Rigsdagens Samvær.

Sagerne forberedes af Utskott, der afgive Indstilling om dem til Kamrene.

Saadanne Utskott ere for det første de ständiga (bestandige), som ved Begyndelsen af hver ordentlig Rigsdag nedsættes, nemlig a) Konstitutions-Utskottet, der optager Spørgsmaal og afgiver Forslag om Forandring i Grundloven samt gennemgaar Statsraadets Protokoller og derom afgiver sin Betænkning. b) Stats-Utskottet, der gransker Statshusholdningen, foreslaar Statsudgifterne og beregner Statsindkomsterne. c) Bevillings-Utskottet, der foreslaar Grundfætningerne for Bevilgningerne og beregner deres Beløb. d) Banko-Utskottet, der undersøger Rigsbankens Tilstand og giver Forskrifter for dens Forvaltning. e) Lag-Utskottet, der afgiver Betænkning om, hvad der angaar Civil-, Kriminal- og Kirkelov. Dernæst komme de særskilda Utskott, der, saafremt begge Kamre finde det fornødent, nedsættes for at behandle visse Spørgsmaal, der ellers vilde tilhøre ständigt Utskott. I disse tvende Slags Utskott vælger begge Kamre hver sin Halvdel af Medlemmerne. Endelig er der for det tredje tillfälliga Utskott, der, saafremt det ansees for nødvendigt, nedsættes af et af Kamrene for at forberede Spørgsmaal, der ikke tilhøre ständigt Utskott. Alle disse Utskott vælge selv inden

sin egen Midte en Ordfører. Af anden Art end de nu nævnte er det hemmelige Utskott, som paa Kongens Forlangende vælges af begge Kamre, og som til Kongen afgiver Indstilling om de Sager, han maatte forelægge det.

Om alle Kongens Forslag og alle saadanne Forslag af Rigsdagsmænd, der angaa Sager, som høre under ständigt Utskotts Omraade, maa Indstilling fra Utskott afgives, før Kamrene kunne foretage dem til Afgjorelse. Forslag i andre almindelige Emner kunne ikke bifaldes uden foregaaende Behandling i Utskott. Spørgsmaal, der angaa noget af de tvende Kamre, kunne umiddelbart afgjores.

Indstilling fra ständigt eller særskildt Utskott foredrages saavidt muligt samtidig i begge Kamre og kan antages, vises tilbage eller lades upaaagtet gennem den Beslutning, som Kamret fatter. Hvad begge Kamre samstemmigt beslutte, er Rigsdagens Beslutning. Fatte Kamrene afvigende Beslutninger, da skal det Utskott, som har havt Sagen under Behandling, søge at forlige disse. Hvis Utskottets nye Indstilling ikke foranlediger samstemmig Beslutning i begge Kamre, bortfalder Spørgsmaalet for denne Rigsdag, forsaavidt det ikke angaar Statsudgifter eller Bevilgning eller Rigsbankens eller Rigsgældskontorets Styrelse, Forvaltning, Indkomster eller Udgifter, i hvilke Tilfælde begge Kamre hver for sig skulle afstemme om de Beslutninger, som hvert af dem før har fattet, og den Mening, som faar de fleste Stemmer, naar man regner sammen begge Kamre, bliver Rigsdagens Beslutning. Tilfälligt Utskotts Indstilling foredrages først i det Kammer, som har nedsat Utskottet. Forkaster dette Kammer ikke Forslaget, da skal det meddele sin Beslutning til det andet Kammer, hvilket, med eller uden at nedsætte et eget Utskott til Sagens Behandling, kan antage Beslutningen, forkaste den eller sende den tilbage med Forandringer, i hvilket sidste Tilfælde Sagen foretages til ny

Behandling. Blive Kamrene heller ikke da enige om nogen Beslutning, ansees Spørgsmaalet for at være faldt.

Det tilkommer Rigsdagen:

a) i fornødent Fald at vælge Konge, Thronfølger eller Formynder,

b) i Forening med Kongen at give Love.

Forslag til Grundlovsforandring kan fremkomme enten fra Kongen, hvis Proposition derom skal være ledsaget af Statsraadets Erklæring, eller fra Rigsdagen, hvor Spørgsmaalet kan bringes paa Bane saavel af Konstitutions-Utstøttet som af Rigsdagsmand i det Kammer, han tilhører. Saadant Forslag kan, efterat Konstitutions-Utstøttet har afgivet sin Indstilling, ved samme Rigsdag, ved hvilken det er fremsat, forkastes, men ikke afgjørende antages anderledes end som Forslag, der skal hvile til næste ordentlige Rigsdag, efterat ny Valg ere foretagne. Bliver det da uforandret vedtaget af begge Kamre, da gjælder det som Rigsdagens Beslutning og skal, saafremt Forslaget ikke er udgaaet fra Kongen, forelægges ham, paa det at han, efter at have hørt Statsraadet, derom kan afgive sin Beslutning. En for Fremtiden gjældende Fortolkning af Grundlov kræver samme Behandling som Grundlovsforandring.

Forslag om at give, forandre eller ophæve almindelig Civil- og Kriminallov kan ligeledes udgaa enten fra Kongen eller fra Rigsdagen. Finder Kongen for godt at gjøre noget Skridt i saa Henseende, da skal han først indhente Statsraadets og den højeste Domstols Erklæringer derom og lade disse medfølge Propositionen til Rigsdagen, hvilken, efter at have modtaget Lag-Utstøttets Indstilling, fattet sin Beslutning. Inden Rigsdagen kan saadant Forslag fremsættes af Rigsdagsmand i det Kammer, til hvilket han hører, og maa, efterat Lag-Utstøttet har afgivet sin Indstilling, af Rigsdagen afgjøres. Rigsdagens Beslutning

herom afleveres som Forslag til Kongen, der, efterat have indhentet Statsraadets og den højeste Domstols Erklæringer, fatter sin Beslutning. Paa samme Vis kan ogsaa Rigsdagen i Forening med Kongen give, forandre eller ophæve kirkelig Lov, dog saaledes at hertil kræves Samtykke af et almindeligt Kirkemøde.

Med Hensyn til den kommunale Lovgivning gjælder det samme som om den almindelige Lovgivning, dog med den Undtagelse, at det her ikke er nødvendigt at indhente den højeste Domstols Erklæring, og at saadanne Spørgsmaal ikke behøve at behandles af Lag-Utflottet.

Ved Fortolkning af Civil-, Kriminal-, Kirke- og Kommunallove gaar det til paa samme Maade, som naar de gives. Naar i Tidsrummet mellem Rigsdagens Møder Forespørgsel om saadan Fortolkning fremkommer fra en Domstol eller Embedsmyndighed, da afgives den af Kongen i den højeste Domstol; men disse Fortolkninger kunne af næste sammentrædende Rigsdag eller Kirkemøde afvises og kunne da ikke mere paaberaabes ved Lovens Iværksættelse.

c) At regulere Statshusholdningen samt Mynt- og Pengevæsenet. „Det svenske Folks ældgamle Ret at paalægge sig selv Skat udøves udelukkende af Rigsdagen“ siger Regjerings-Formen. Heraf følger Retten til at bestemme Statsudgifterne, og det ikke blot i det Store taget, men i alle Enkeltheder. Ved Rigsdagens Sammentræden fremlægger Kongen sin „Proposition om Statsværkets Tilstand og Behov“, hvilken strax henvises til Stats-Utflottet, som dertil tager saavidt Hensyn, som det for godt finder, idet det opgjør det Forslag til Udgiftsbudget, der undergives Kamrenes Prøvelse. Saafremt Kamrene i disse Sager fatte afvigende Beslutninger, beror Afgjørelsen paa fælles Bøting. Hvad Statsindkomsterne angaar, skal Stats-Utflottet beregne de ordentlige Statsindkomster og udtale sig om de Forslag til Forandringer heri, der maatte

fremkomme; men disse Indkomster kunne ifølge hævdet Brug og Lovfortolkning ikke af Rigsdagen ændres uden Kongens Samtykke. De overordentlige Statsindkomster eller Bevilgningerne, deres Beregning, den Maade, hvorpaa de skulle forhøjes eller formindstes osv., falde ind under Bevillings-Utskottets Omraade; saafremt ikke begge Kamre ere enige om Grundsætningerne for en Bevilgning eller om, hvorledes den skal fordeles, afgjøres Sagen ved fælles Afstemning. Ingen almindelige Afgifter kunne forhøjes uden Rigsdagens Samtykke, med Undtagelse af Tolden paa Kornvarer, hvilken Kongen kan forandre, naar der viser sig Fare for Kornmangel. Alle Statsindkomster anvendes til det Brug, hvortil Rigsdagen har anvist dem. De Besparelser, der kunne opstaa derved, at enkelte Udgifter ikke blive saa store som beregnet, kan Kongen frit anvende i Djemed, der ligge indenfor den Hovedpostens Omraade, paa hvilken Besparelsen har fundet Sted, forsaavidt ikke Rigsdagen ved sin Bevilgning udtrykkelig har foreskrevet, at mulige Besparelser skulle lægges tilside. Statslaan kunne blot optages og bestyres efter Beslutning af Rigsdagen og af dennes eget Kontor, Rigsgjælds-kontoret. Kronens Ejendomme forvaltes i Overensstemmelse med de Grundsætninger, hvilke Rigsdagen fastsætter. Uden dens Samtykke kan ingen Forandring i Pengenes Gehalt foretages; Banken staar under Bestyrelse af egne Fuldmægtige.

d) Selv eller gjennem sine Repræsentanter at føre Opsyn med Regjering og Embedsmænd. Rigsdagen vælger aarlig en Justitie-Ombudsmand, der skal føre Tilsyn med, at Dommere og Embedsmænd opfylde Lovene, og fer rette Domstol anklage dem, der i sin Embedsførelse begaa Ulovligheder eller undlade at opfylde sine Embedspligter; han kan, naar han finder det fornødent, være tilstede ved den højeste Domstols og andre Domstoles samt de centrale Kontorers Overlægninger og Beslutninger, og har Udgan:

til alle Domstoles og Embedskontorers Protokoller og Papirer. Han skal aarlig i Trykken offentliggjøre og desuden til hver Rigsdag afgive en Beretning om sin Embedsvirksomhed.

Ved hver Rigsdag forlanger Konstitutions-Utflottet sig udleveret de Protokoller, der ere blevne førte i Statsraadet, med Undtagelse af dem, der angaa ministerielle Anliggender og Kommandosager, hvilke blot da kunne forlanges, naar vedkommende Sager ere almindelig bekjendte og udtryffeligt nævnte af Utflottet. Efter den Undersøgelse, som Udflottet foretager af disse Protokoller, er det berettiget til at gjøre de første Skridt til at gjøre Ansvar gjældende mod Kongens Raadgivere. I Kamrene kan en Rigsdagsmand ikke gjøre noget saadant Skridt paa anden Maade end ved at forlange de Bestyldninger, som han tror at have Grund til at fremsætte, oversendte til Konstitutions-Utflottet. Ogsaa andre Utflott — egentlig Stats-Utflottet — kunne fremkomme med Anklage mod Statsraaderne, men ogsaa da maa Konstitutions-Utflottet ytre sig, før Rigsdagen kan fatte nogen Beslutning. Finder Konstitutions-Utflottet grundet Anledning til Dadel over et eller flere af Statsraadets Medlemmer, da har det tvende Veie at gaa frem paa. Finder Utflottet, at Statsraadet i sin Helhed eller noget enkelt af dets Medlemmer i sine Raad ikke har iagttaget Rigets sande Gavn, eller at en Departementschef ikke med Upartiskhed, Flid og Duelighed har bestyret sit Embede, da kan Utflottet meddele dette til Rigsdagen, der, om Anken findes at være grundet, kan for Kongen udtale sit Vnske om, at han fra sit Statsraad maa fjerne den eller dem, mod hvem Anklagen er bleven rettet, til hvilket Vnske Kongen tager saavidt Hensyn, som han finder for godt. Finder Konstitutions-Utflottet derimod, at et Statsraademedlem aabenbarlig har handlet mod Regjerings-Formen eller tilraadet

nogen Overtrædelse af denne eller fremmet nogen saadan Overtrædelse ved forsætlig at lægge Skjul paa en Oplysning, da skal Utskottet paalægge Justitie-Ombudsmanden at sætte Bedkommende under Tiltale for Rigsret, en Domstol, der i saadanne Tilfælde sammentræder, og som bestaar af Rigets højeste Embedsmænd: Præsidenten i Svea Hof-rått som Ordfører, 4 Medlemmer af den højeste Domstol, Præsidenterne i alle Rigets Kollegier osv. Denne Domstol dommer efter den almindelige Lovgivning og den særskilte, af Konge og Rigsdag beslattede Ansvarlighedslov for Statsraadets Medlemmer. Den faldne Dom kan ingen forandre, med Undtagelse af at Kongen kan benaade, dog ikke derhen at den Domte atter stilles i Statens Tjeneste. Det Formaal, at ene aabenbare Forseelser mod Loven, ikke politiske Anstuelser, skulle paadrage Bedkommende Straf, synes at være betrygget ved Domstolens Sammensætning, paa hvilken Rigsdagen ikke over nogen Indflydelse. Hellerikke Kongens højeste Domstol er fritaget fra Opsyn. Det er Justitie-Ombudsmandens Pligt og Justitie-Kantslerens Ret, saafremt noget af dens Medlemmer mod Lovens tydelige Bud har villet domme nogen fra Liv, Frihed, Ære eller Ejendom, da at anklage ham for Rigsretten, i hvilken i saa Fald fire Statsraader tage Sæde istedetfor de fire Medlemmer af den højeste Domstol. Desuden vælger Rigsdagen hvert tredje Aar en „Opinions-Nämnd“, der med $\frac{2}{3}$ af sine Stemmer kan erklære, at i Højden tre af den højeste Domstols Medlemmer ikke nyde Rigsdagens Tiltro. Disse skulle da faa Afsted af Kongen, dog med Bibehold af sin halve Løn som Pension. Endnu er aldrig noget Medlem af den højeste Domstol blevet anklaget for Rigsret og heller ikke afflediget af Opinions-Nämnden.

Opsynet med Statens Pengemidler fører Rigsdager gennem Revisioner. Alle offentlige Regnskaber skulle først

undergaa en Granskning i den kgl. Kammer-Ret, men ere, uafhængige af denne Granskning, underkastede en ny af de gjennem Rigsdagen aarlig valgte 12 Revisorer, der hvert Aar træde sammen. Til dem oversendes da Regnskaberne over alle Pengemidler, der skyldes Statsborgernes Indbetalinger eller Traktater med fremmede Magter, Statskontorets og andre pengeforvaltende Kontorers Indberetninger til Kongen samt alle de kgl. Breve, Protokoller og Papirer, paa hvilke disse Regnskaber og Indberetninger ere grundede, ligesom Revisorerne gennem Justitie-Statsministeren kunne kræve Oplysninger af Embedsmænd og Embedskontorer. Revisorerne skulle ikke blot granske Regnskaberne formelle Rigtighed, hvilket allerede er gjort i Kammer-Retten, men fremfor alt føre Opsyn med, at Udgifterne stemme med Budgettets Beslutninger, at de kgl. Beslutninger, paa hvilke Udbetalingerne grunde sig, ere tilbørlig kontrafignerede, at Indkomsterne i rette Tid og med de rette Summer ere flydt ind osv. Finde de, at en af Rigsdagen fastsat Bevilgningspost er overskredet eller anvendt til andet Formaal, eller der er noget andet ved Forvaltningen at erindre, da skulle de anmærke det i den Revisionsindberetning, som det er deres Pligt at afgive, og som offentliggøres i Trykken. Ved Rigsdagene har Stats-Utskottet Udgang til alle Statens Regnskaber; finder det, at en Bevilgning er overskredet, da rejses der Anklage mod det Statsraadsmedlem, der har kontrafigneret Kongens Beslutning, hvorefter denne Sag behandles paa den Maade, som før er sagt om Statsraaders Ansvarlighed.

Foruden disse Anliggender, i hvilke Rigsdagen, alene Uer i Forening med Kongen, har besluttende Ret, kan en i hvilketomhelst Anliggende, særlig i de saakaldte økonomiske Lovgivningsanliggender, for Kongen fremføre sit smindelige Ønske, til hvilket Kongen, efter at have raad-surgt sit Statsraad, har at tage det Hensyn, som han

finder nyttigt for Riget. I denne Form har saaledes Rigsdagen fri Anledning til for Thronen at frembære sine Ønsker og sine Klagemaal. Derimod er det i Sverige ikke Skik gennem Adresser at besvare de kongelige Throntaler.

Rigsdagen, dens Utstøtt og hver enkelt Rigsdagsmand er utrænkkelig. Søger nogen enkelt Mand eller noget Korps, det være sig af egen Drift eller paa Befaling at øve Bold mod den eller gjøre Indgreb i dens Frihed, da er dette Forræderi. Ingen Rigsdagsmand kan sættes under Tiltale eller berøves sin Frihed for hvad han som Rigsdagsmand har gjort eller sagt, medmindre Kamret selv med $\frac{2}{3}$ af Stemmerne giver sit Samtykke dertil.

Kirkemødet er i Egenkab af en til visse Tider tilbagevendende Repræsentation for Kirken en ny Indretning, indført ved kgl. Forordn. af 16de Novbr. 1863. Det sammentaltes hvert femte Aar eller oftere og behandler kirkelige Anliggender, som Kongen forelægger det, eller hvorom der af et blandt Mødets egne Medlemmer rejses Forslag. Forsaavidt det gjælder at give, forandre eller ophæve en kirkelig Lov samt at forandre Præstestabets Privilegier, har Kirkemødet Beto ligeoverfor Kongen og Rigsdag, forresten kun Ret til at indgaa til Kongen med underdanige Ønsker og Udtalelser. Kirkemødet er sammensat af Biskopperne og Pastor primarius i Stockholm, tvende Professorer eller ordentlige Adjunkter fra hvert af Rigers theologiske Fakulteter samt en ved Valg udlaaret Præstemand fra hvert Stift og en fra Stockholm, samt desuden 30 Lægmandsrepræsentanter, valgte fra de forskjellige Stifter.

De Rettigheder, der gennem Grundloven ere tilfirkede hver Borger i Staten, ere følgende:

Sikkerhed for Person og Ejendom. Kongen bør ikke skade nogen eller lade nogen skade paa Liv, Ære, personlig Frihed og Belfærd, med mindre han er lovligen dømt, og ikke sælge eller lade sælge nogens Gods, løst eller fast.

uden Randsagning og Dom, saaledes som svenske Love bestemme, at det skal ske; heller ikke bryde eller lade bryde nogens Hushfred, og ikke forvise nogen fra et Sted til et andet.

Retsfikkerhed. Kongen skal lade enhver dømmes af den Domstol, til hvilken han med Rette hører.

Samvittighedsfrihed. Kongen bør ikke tvinge nogen Samvittighed, men beskytte en og hver i den fri Udøvelse af hans Religion, forsaavidt han ikke derved krænker Samfundets Ro eller vækker almindelig Forargelse. Grundlovens Anerkjendelse af Samvittighedsfriheden er aldeles utvetydig; imidlertid varede det længe, før den civile og kriminelle Lovgivning forandrede sig saa, at den kom til at stemme overens hermed. Dette er først i noget Mon steet ved Loven af 23de Oktbr. 1860, der har borttaget de Hindringer, som den almindelige Lovgivning tidligere lagde i Vejen for Overgang fra Statskirken til et andet Religions-samfund. Kongen, Statsraaderne, civile Embedsmænd og Dommere skulle bekjende sig til den evangeliske Lære — hvorfra dog Undtagelse kan bevilges for Lærere og andre, der ere ansatte ved Haandværks- og Kunst-Anstalter, samt for Læger; til Rigsdagsmænd kunne blot saadanne svenske Medborgere vælges, der bekjende sig til den kristelig-protestantiske Lære.

Trykkefrihed. Hver svensk Mand har Ret til, uden at den offentlige Myndighed paa Forhaand kan lægge ham nogen Hindring i Vejen, at udgive Skrifter; ene for lovlig Domstol kan han anklages for deres Indhold, og han kan ikke straffes, medmindre dette Indhold aabenbarlig er lovstridigt. I Sverige er saaledes al Vilkaarlighed med Hensyn til Pressen, Privilegier, Censur, Forbud mod Anonymitet, Politiondersøgelse, Advarslar og lignende af Grundloven forbuden. Enhver har Ret til at udgive periodiske Skrifter, Dagblade, Lidskrifter, efter at han

hos Justitie-Statsministeren har krævet et „Tillståndsbevis“, hvilket ikke kan nægtes ham. Den, der saaledes har erholdt Tillståndsbevis, bærer derefter Ansvar som Forfatter for alt det, som indføres i det periodiske Skrift. Trykkesfrihedsforsæelse kan begaaes mod Religion og Sædelighed, mod Samfundsbordenen og mod Privatpersoner. For Indholdet af et Skrift er ene Forfatteren ansvarlig; men saafremt Bogtrykkeren ikke vil opgive Forfatterens Navn, da bærer han Ansvaret, som om han var Forfatter. I alle Trykkesfrihedsfager skal en Jury, af hvis Medlemmer Anklageren, den Anklagede og Domstolen vælger hver sin Tredjedel, afgjøre, om det anklagede Skrift er forbrudersk eller ikke; til at besvare dette Spørgsmaal betragteende fordres der $\frac{2}{3}$ af Stemmerne i Juryn.

(C. G. Malmström.)

Folkevise.

Vi se den kristne Folkedigtning fra Begyndelsen af mindre fæste sig ved det i historisk end det i sædelig Henseende Mærkværdige og i hint kun søge dette. Sælsomme Beviser paa Dyd og Forbrydelse, de Prøvelser, hvormed Lykke og Ulykke hjemsøger Mennesket, Sjælens egne Modsigelser, men især de Følelser, der under en sandelig Form have et evigt Formaal, Kjærligheden som heltemodig Handling, som Lidelse og i alle dens Former og Omstiftelser ere de Emner, hvorom den helst beretter. Gjennem en Udtalelse af den almene Opfatning, der bifalder, advarer, beklager eller forsoner, ere disse Minder blevne helligede til Uforgjængeligheden. Man savner heller ikke den ukunstlede Skjæmt, der siden blev en saa fremtrædende Gjendommelighed ved den uddannede romantiske Digtning. Derfor ligger ogsaa det Digteriske ved No-

mancerne i det, der er Følelsens egentlige Omraade, i Musikken, der er uadstillelig fra dem og kun giver den Tone, der ligger i selve Digtet, Form. Derfor minde de om denne Følelsens vidunderlige Evne til med en eneste Lyd at trænge til Sjælen og der vække Forestillinger om en hel menneskelig Tilstand, og det mere levende, end nogen Beskrivelse formaar at gjøre det. Sikre paa denne sin Evne afgjøre de ogsaa alt, som kan kaldes Beskrivelse, uden nogen Umag og paa den nærmeste og letteste Vis, en Ligegyldighed, der gaar saa langt, at de her gjerne bruge visse staaende Former, uden at bryde sig om at uddanne disse eller skifte med dem. De gaa altid lige paa det Hovedsagelige, det Betegnende i Tildragelsen, behandle alting i store Masser, tillade sig uden Betænkning de dristigste Overgange og forene alligevel Klarhed med Raskhed i Fortællingen, og det i en Grad, som mangen Gang ikke vilde kunne overtræffes. Med disse Egenheder stemmer den forunderlige Almindelighed i deres Væsen overens, gjennem hvilken de ere uden Forfatter, uden nogen saadan Gjendommelighed, der har sin Rod i Stand og ulige Dannelsesstrin, uden bestemt Hjemstavn, eftersom de overalt føje sig efter de særskilte Stedsforhold og Navne, i Almindelighed uden nogen anden Egenhed end den folkelige, der træder frem i Formens og Behandlingsmaadens Forskjelligheder — altsammen Kjendemærker, hvorved de vise, at de tilhøre en ensfoldig Tid, der endnu ikke er splittet af den fremadskridende Dannelse, men som har store Anlæg, der endnu var en fælles Ejendom eller — eftersom Fælleskabet for Mennesker tilsidst hviler paa deres Enighed i det Højeste — en Tid, da det Hellige endnu ikke var underkastet nogene Tvivl, og da Europa ejede en Lære, en Tro, ligeartede Sæder og i en Kirke et fælles Baand. I Historien er denne Tid mærket ved et Kirkens og Troens Foretagende:

Rorstogene, hvilke tillige betegne det Højeste i den saakaldte Middelalder og forberede en ny Tingenæs Tilstand.

Først i Begyndelsen af det 17de Aarh. synes Folledigtningen at være sunken ned til fuldkommen Betydningsløshed, noget, som dog endnu mere gjælder om det nordlige Europa end om de lykkelige Lande, hvor Solen ikke ophører at digte. De Grundfætninger, som nu udelukkende kom til at raade i Digtelkunsten, nemlig Esterligningen af de Gamle og Kritiken, vare naturligvis aldeles fremmede for de Ulærde og befæstede en saa stor Afstand mellem Folke- og Kunstdigtningen, at hver af disse gif sin egen Vej uden at bryde sig om den anden. Fra den Tid af har Digtningen ophørt at være et Udtryk for det Almene og Fælles. Den er helt og holdent blevet en lærd Kunst, oparbejdet med stor Iver og megen Begavelse; men uden Rod i det store, almene Liv har den heller ikke med sine Virkninger kunnet gribe ind i dette, og det er utroligt, hvor ukjendt den i det Hele taget har været for Folket, der imidlertid har nøjet sig med sine gamle digteriske Minder og egne Digtningforsøg, saa raat og ubemærkede disse end have været. Mærkværdigt er det ogsaa, at det under alle disse Folkedigtningens Omstiftelser har været de ældre og allerældste, der have holdt sig bedst i Folkets Erindring — saa er idetmindste Tilfældet i Sverige — ligesom Barndomsærintringerne af alle ere de uudstøtteligste. I Stilhed ere disse romantiske Toner blevne elskede og bevarede som det eneste Minde om Tider, da der fandtes en Digtning for den højeste som for den laveste, og da Folk ikke betydede en vis Klasse eller en Sammenstøbning af Klasser, men det, som holdtes til sammen af et Sjælenes fælles Baand.

At de gamle Viser i Særdeleshed spille i Riddertiden, falder i Djet ved det flygtigste Bekjendskab med dem. Men at vi endnu virkelig høre disse, ja endnu fjernere

Lider i dem, denne Paastand turde overraske mangen. I midlertid forholder det sig saa. De Sæder, som de Skildre, røbe umiskjendelig sit Udspring fra længst forsvundne Lider. Og denne Bemærkning fører os til det almene og usvigelige Kjendemærke paa Visernes Alder, det indre nemlig eller den sædelige Verden, som de fremstille. Thi selv om man paaberaabte sig de Begivenheders Ælde, paa hvilke en Del af dem sjensynlig grunder sig, og af Sprogets og Tonens større eller mindre Lighed vilde slutte sig til de øvriges Alder, saa kunde alligevel den Indvending fremsættes, at Viserne i Virkeligheden aldrig have været samtidige med Begivenhederne, men først ere opstaaede og have udbredt sig senere. Herimod strider rigtignok, at de i saa Fald i Ordets egentlige Forstand maatte have været en Enkelts Bærk og vel enkelte af dem have bevaret sin Forfatters Navn, hvilket, saa vidt jeg ved, ikke er Tilfældet med en eneste, ligesom deres forunderlige Almindelighed da ikke lod sig forklare, medens de, saalangt fra at flyde fra nogen enkelt Kilde, snarere synes helt og holdent at være Udtryk for den folkelige Grundring og Følelse. Thi hvad jeg her fremsætter som en Paastand, skulle senere Granstninger bekræfte: der findes neppe en eneste gammel Vise af nogen Betydning, som ikke er fælles for alle Dele af Sverige, ja i de fleste Tilfælde for hele Norden. Men, som sagt, det er især den levende Skildring af Sæder og Skikke, der gjør, at man nødvendigvis maa holde for, at de ere opstaaede samtidig med de Sæder, de udmale.

Kongen sidder ved bredden Bord og betjenes af Ridere og Svende, der skænke Vin og Mjød. Istedetfor Stole findes Bænke belagte med Hynder eller i Visernes Sprog Bolstre, hvorfra skrives sig Udtrykket at „sidd paa Bolstre blaa“. Brindsesser og fornemme Jomfruer bære Kroner af Guld eller Sølv; Guldringe, kostbare Belter,

Eko med Guld- og Solvspænder nævnes ogsaa som deres Pynt. De bo i højen Loft, stulte fra Mændene, og deres Terner dele Bærelse og Seng med dem. Fra højen Lofts Bro se de den fremmede Ridder komme, paa Borggaarden agle sin Kappe eller, som det ogsaa hedder, sit Skind, eller de spejde efter de af Havet opdukkende Skibe og gjenkjende paa det Flag, som deres egne Hænder have virket, at en Elsker nærmer sig. Med Pelsværk af Zobel og Maar er de Fornemmes Dragt firet, og Skarlagen, der er det almindelige Navn paa en finere og dyrere Art Klæde, — thi der nævnes i Viserne snart rød, snart grøn eller blaa Skarlagen, — er deres Brydelse, der skiller dem fra den simple Mand, der gaar klædt i Badmel. Baade Kvinder og Mænd slaa Harpe, lege Guldtafl og Terning; Viten og Eventyret er et hjært Lidsfordriv, og af og til forlyste Mændene sig i ledige Timer med ridderlige Dvælses paa Borggaarden. Trolovinger afgjøres først af Slægtningerne, og alt gaar i regelmæssig Orden; men ofte bryder Kjærligheden Ordenen, og Ridderen tager sin Elskede paa Sadelknappen og fører hende bort. Kærmer nævnes som Kvindernes Kjoretøj. Boldsomme Frierier, Næveret, Blodhevn, som dog undertiden kunde sones ved Bøder til Arvingen, forekomme ofte.

Saadanne Træk — de ere alle tagne ud af de gamle Viser og kunne let forøges — kunne ikke digtes ind i dem af en Tid, der har andre Sæder; de have nødvendigvis sit Udspring i selve det samtidige Liv. Alle pege de hen paa den nordiske Middelalder, af hvis Lænsesæt, Sæder og Skikke disse gamle Digtninger give os et særdeles levende Billede. Heri ligger ogsaa deres historiske Værdi. Et Par andre indre Gjendommeligheder ved dem kunne føre os til en nærmere Bestemmelse af deres Ælde. Det maa vække Opmærksomheden, at de næsten udelukkende sysselsætte sig med højbaarne og adelige Personer; tales der

end ikke altid udtryffeligt om Konger og Riddere, saa nævnes dog Herrer, Fruer, Stolt-Jomfruer, — Titler, der efter ældre Skik blot kunde tillægges Ridderstabet. Nu ville vi vistnok ikke paastaa, at Biserne saa nøje have iagttaget nogen Rangorden; men dette beviser dog, at de have taget sine Emner fra det højere og mere fornemme Liv. Det er dettes Sæder, som de fortrinsviis fremstille, og Skildringens Livagtighed vækker nødvendigviis den Formodning, at det er herfra, de have sit Udspring. Paa den anden Side have de hørt hjemme hos Almuen og gjøre det endnu i en Grad, som om de udelukkende vare fremstaaede inden dennes Kreds. Alt dette fører os tilbage til Tider, da de forskjellige Stænder endnu ikke vare traadte i noget Slags fiendtlig Modsatning til hinanden, da endnu Adelskabet for Størstedelen bestod i den naturlige Glands, som store Forfædre og en af dem erhvervet, sikret og anseet Tilværelse giver, tidligere end alle Privilegier, da Adelen altsaa tilhørte Folket og af dette betragtedes som dets egen Blomst og Pryd. En saadan Tid har der været hos os, og kun den kan overse den, der lægger ind i Historien alle en sildigere Tids aristokratistiske og demokratistiske Partibegreber. Vi tage neppe Fejl, naar vi sige, at det først var i Magnus Erikssøns Tid, i det fjortende Aarhundrede, at Adelen indtog en for Folket trykkende Stilling og derved fremkaldte en Modstræben, der senere under og efter Unions-tiden havde saa store Følger. Fremdeles er det saalangt fra, at vi i Folkeviserne finde noget Standshad, at vi endogsaa ikke finde noget Nationalhad mellem de tre nordiske Folkeslag. Dette forklarer, hvorledes de kunne være saa fælles for hele Norden, et Fællesskab, der ogsaa strækker sig til de ældre hedenste Biser. De Danske behandle Emner af den svenske Historie, og Bisen om Kong Valdemar i Danmark og Dronning Dagmar — eller som Almuen siger Kong Vallemo og Dronning Damma —

har jeg hørt synge i Bermland og ved ogsaa, at den findes i Østergötland. Dette skyder Bisernes Fremkomst tilbage til Tider, da de trende Folk, skjønt med hver sin Styrrelse, dog i Sæder, Sprog og Mindet om fælles Oprindelse betragtede sig selv som en Slægt. Romancen som Folke-digtning er ogsaa kun mulig i en ensfoldig Tid, i hvis Sæder der ingen Splittelse er; thi blot da er den Upartistighed mulig, som tillader et Folk i Begivenhederne at se, ikke det, som berører den Enkelte, men det Almene og Digteriske, og paa den Maade behandle Virkeligheden som et Digt. Desværre var det netop det, der burde nærmere forene de Scandinaviske Folk, der under ulykkelige Omstændigheder vakte et ulykkeligt Partihad mellem dem, nemlig Unionen, og under Unionstiden se vi ogsaa den folkelige Digtning antage en anden, fra den romantiske vidt forskjellig Natur.

Sammenligner man den gamle Folkebidtningens Karakter hos de tyske, engelske, skotske og Scandinaviske Folk, saa aander der i den tyske mest Livslyst og Glæde. I den engelske gaar Munterheden mere over til Humor; forresten udmærker den sig ved stor Hjertelighed, dog med en afgjort Tilbøjelighed til det Højtidelige, hvilket i den skotske gaar endnu mere over til det mørke og tungsindige. I den nordiske træder baade Følelsen og Inderbildningskraften tilbage i Dybet, uden dog derfor at virke mindre stærkt, hvilket gjør, at den i Sammenligning med de andre kan synes streng og haard, et Udtryk, der minder mig om den berømte italienske Digter Alfieris Ytring om den storlagne Skræk, der under Scandinaviens Himmel greb ham i den uendelige Taushed, der raadede i den nordiske Natur. I denne gamle nordiske Naturdigtning er Forholdet til Naturen mærkeligt. Det synes, som om Mennesket her ikke faar hvile i dens Skjød i barnlig Tillid og Rydelse, som ved en Moders Barm. Derfor stiller det

fig op imod den som Magt imod Magt, ja rettere sagt som Aand mod Aand; thi hele Naturen, der i stum Haardhed træder Menneſket imøde, beſjæler det og giver den Mening, ligesom for at faa en Vigemand at kjæmpe med. Og de store Skove og Elve, Havet, det høje Fjeld og det malmrige Dyb har det befolket med hver sine Magter, efterſom de i Norden mere end noget andetſteds lade føle, at de virkelig ere Magter. Heraf den Trolddomskraft, der gaar igjennem den nordiſke Digtning, hvor den endnu lever i Dvins gamle Runer — kun et billedligt Udtryk for Menneſkets aandelige Herredømme over og Kamp med Naturens Magter. Heraf ogsaa den Egenhed, at den nordiſke Viſe aldrig dvæler ved nogen Naturbeſkrivelse, uden for at beſkrive det Herredømme, Menneſket med et Slags digteriſt Almagt kan øve over den. Saaledes ſchildrer den ofte paa den vakreſte Maade den vidunderlige Evne, Harpetonerne have til at faa alting til at blomſtre, grønnes og ligeoverfor levende Væſener viſe endnu forunderligere Virkninger, en mærkelig Gjendommelighed baade i historiſt og i digteriſt Henſeende; thi den hænger ſammen med den indre Længſel efter en blidere Himmel, efter Sol, der fra gammel Tid af drev Nordboen mod Syden, og den viſer ſig tillige hos de ſildigere, mere uddannede nordiſke Digtere, der, trængte tilbage af en ſtreng og mægtig Natur, i ſtorre Grad end andre synes at have faaet den Evne, af ſit Indre at kunne fremtrylle en uendelig Vaar — forat ſørge over, at den kun findes i Indbildningen.

(E. G. Geſſer.)

Lappens Sång.

Spring min snälla ren
Öfver berg och fält!
Vid min flickas tält
Får du krafsa se'n.
Ymnig mossa der
Under drifvan är.

Dagen är så kort,
Vägen är så lång!
Spring du vid min sång!
Låt oss skynda bort,
Här är ingen ro,
Här blott ulfvar bo.

Se, der flög en örn;
Säll den vingar har!
Se hur molnet far!
Satt jag i dess hörn,
Såg jag re'n kanske
Dig derborta le.

Du, som hjertat här
Fångade i hast,
Så en vildren fast
Vid en tam man snär!
O, du drar mig mer
Än en fors dit ner.

Se'n jag fick dig se,
Tusen tankar jag
Har båd' natt och dag;
Tusen äro de,
Och blott en ändå:
Att dig ega få.

Du må gömma dig
Bakom dældens sten,
Eller med din ren
Fly till skogs för mig:
Undan, undan skall
Både sten och tall.

Spring min snälla ren
 Öfver berg och fält!
 Vid min flickas tält
 Får du krafsa se'n.
 Ymnig mossa der
 Under drifvan är.

(F. M. Franzén.)

Lapperne.

Lapperne ere mere lavtvøgne end det sydlige Europas Folkeslag; deres Ansigtssfarve er mørk, Haaret sort og kort, Munden bred, Kinderne magre med en lang og spids Hage. De ere Børn af en streng Natur, der vel ikke nægter den flittige og omtænksomme Arbejder al Løn, men dog ingenlunde forkjæler nogen. De ere ikke vefte, bortskjæmte Kjøleborn, raadløse eller frygtagtige, naar det gjælder. Rige paa Opfindsomhed, saavel som paa Arbejdskraft og paa Evne til at undvære, møde de sjelden nogen Nød og Modgang, som de ikke magte. Saasnart Unglingen er bleven Mand, driver denne Følelse af Evne og Vyst til Virksomhed ham til tidlig at skaffe sig en uafhængig Stilling. Naar han finder Hjemmet for trangt, eller dets Kaar fordre, at nogen maa flytte ud, vælger han sig en Hustru, der er fød og opfostret under de samme Forhold som han, og vandrer i Folge med hende en vakker Baarmorgen til en Plet i den vilde Skov, som han i Forvejen har udsøgt sig til Bolig. Alt Bohave føres ned; det bestaar fordetmeste i en Rifle, et Fiskegarn, en Bryde, et Par Dger, Knive og Ljaaer, et Par Gjeder Her, om han har god Raad, en Ko. Allerede den næste Dag har han sin Hytte for Sommeren færdig; den er ejsst i Nabostabets af et Vand eller en Elv, og medens

han arbejdede paa den, havde de endnu nok Mad af den Forsyning, de bragte med sig. Imidlertid har det ikke undgaaet hans Opmærksomhed, hvor Fisken leger, og skjont han endnu ikke har nogen Baad, har han dog ikke været raadløs med at sætte sit Garn. Saa hviler han første Gang under sit eget Tag, og naar hans Hustru næste Morgen spørger ham, hvad de skulle have til Middag, svarer han: „Herren vil nok sørge for Ofret.“ Han tager sin Bøsse og gjør i Følge med sin Hund et Besøg i Skoven, skyder noget Wildt og bærer Fangsten hjem til sin Hustru med de Ord: „Her har du Middagsmaden.“

Lappernes Tal er ringe. Hele Folket, forsaavidt det hører til den svenske Stat, naar sandsynligvis ikke op til 4,000 Personer. Man stiller dem i Flytlapper og fastboende Lapper. De første danne Folkets Kjerne og fremstille det i dets rette og oprindelige Skikkelse, de sidste udgjøre den daarligere Del. Disse sidstnævnte ere enten Fislapper, der opholde sig ved de større Indsøer og Vasdrag og drive Fiskeri, som det, hvortil de i Nødsfald gribe, eller ogsaa stryge de omkring som Jætere, Tiggere og Fattiglemmer. De have færre Kener end de øvrige Lapper, tidt aldeles ingen. Sogne-Lapper kaldes de, der ere ansatte i Sognene i Norrland, tildels ogsaa i Helsingeland, som Natmænd, Gevaldigere og lignende. Disse Sognelapper ere dog for en stor Del slittige og hændige Folk. Jæterne blive med Tiden Tiggere og Fattiglemmer. Men samme Skjæbne have ogsaa Flytlapperne, naar de paa Grund af Uheld eller eget Sløseri og Drukkenskab have tabt sin Rejhjord. Da staar der intet andet tilbage for dem end at blive Fiskere og slaa sig paa Tiggeri. Kan en Fiskelar lægge sig til nogle Gjeder, da begynder Overgangen til det svenske Levesæt, og da hender det, at han eller hans Børn med Tiden blive Nybyggere. Disse Lapper bo i Trægammer, fordetmeste ved gode Fiskepladse.

Flytlapperne ere to Slags: Fjeldlapper og Skovlapper.

Ogsaa mellem disse Levetsæt findes der en væsentlig Forstjæl.

Fjeldlapperne have sædvanlig det største Antal Kener.

Da de ikke, naar den kolde Aarstid indtræffer, kunne opholde sig paa Fjeldene af Mangel paa Brænde, drage de om Høsten, ved den Tid Træffuglene have forladt Stedet, ned til Skovranden, hvor de have sine Høstplads paa Sidegrenene af den norske Fjeldryg. Der har Lappen sit lille Stabur — „Niälla“ — en liden af Bord sammenslaaet Bod, der, for at man skal være tryk for Jærven, hviler paa en i Jorden nedrammet Stolpe. Her gemmer han det Kjød og de øvrige Madvarer, han ved sin Gjenkomst til Baaren behøver. Ved Siden af har han en Hjeld — „Vuopte“ — en Bygning paa fire Stolper med Tag, men uden Bægge; her hænger han Fisk og Kjød op for at tørkes, og her har han Sommeren over sine Vinterredskaber og sine Kjøregrejer staaende. Naar Vandene have lagt sig og ere farbare, drager han nedover til Skovtrakterne, efterat han har forrettet sin Slagtning, og kommer ofte, idet han tager den samme Vej som Elven, helt ned til den Botniste Bugt. Henimod Baaren, omkring den Tid, da Træffuglene komme igjen, skynder han sig tilbage til sin Høstplads. Om et eller andet Tilfælde hindrer ham fra at passe Tiden saa nøje, hender det, at Renhjorden uden at spørge ham bryder op og giver sig paa Tilbagereisen. Paa Høstpladsen bliver han nu den Tid, hans Renkjør kalve. Derpaa drager han i Slutningen af Juni op paa Høsfjeldet, hvor Kenerne i den varmeste Aarstid finde en friskere Luft end i Lavlandet, og hvor de finde saftige Fjeldurter nok til Bejste. I denne Tid melker han Renkjørene og yster. I Midten af August begynder han lidt efter lidt at drage sig nedover og indtræffer i Begyndelsen af September igjen paa sin Høstplads. Dermed er hans Tur for det Aar sluttet. Han befatter sig ikke

med Fiske, ialfsald ikke stort, og hans Jagt gjælder især de Hovdyr, der true hans Renbjord.

Skovlappen opholder sig hele Sommeren igjennem i Skovtrakterne i det Omraade, hvor han betaler sin Skat, og gjer ikke store Omflytninger. Paa paaßelige Steder, aldrig mere end en halv Mil fra hinanden, har han staaende Træ-Gammer, med tilhørende Hjeld, og en indgjærdet Plads — „Kerda“ — hvor han driver Rensdyrene ind, naar de skulle melkes. Paa et eller andet Sted, der hvor han mest opholder sig, har han ogsaa et Stabur. Naar han om Vaaren, henved Maj, kommer til Sommerbejstet, lader han Rensdyrene gaa fri indtil Slutningen af Juni og spæßelsætter sig imedens med Jagt og Fiskeri som Biværing. Derpaa samler han sine Rensdyr sammen og jæter dem fra det ene „Biste“ (Opholdssted) til det andet, alt eftersom der er godt Bejste. Rensdyrene melkes, og der laves Ost. En Kenko giver ikke mere end en „Jumfru“ Melk daglig eller lidt mere, naar der er godt Bejste; men Melken er meget fed, omtrent som Fløde, og naar man yster, bliver der næsten ikke Balle igjen. I Midten af August, naar Luften er blevet noget friskere og Myggene have været paa det værste, slipper han Renbjorden igjen fri til henimod Oktober og bruger den ledige Tid til Jagt og Fiskeri. Derefter samler han Buskappen igjen og beholder den saa hele Vinteren under sin Røgt, flytter nedover mod Bygden og om Vaaren tilbage igjen paa samme Vis som Fjeldlappen.

Fjeldlappen fører sædvanlig et Hundeliv, saaledes som han paa den aabne Mark er udsat for alt Slags Styggejæ og dertil Dag og Nat maa paaße paa sine Rensdyr. Der er ikke noget Træ, som kan beskytte ham mod Regn og Slud, og naar han kommer til Gammen, som han kanske har faaet opført af de Materialier, han bragte med sig, er han endda daarligt nok hjulpen. Han har intet

Sted, hvor han kan hænges sine Klæder op til Torkning; saadant findes kun paa Høstpladsen. Han kan endog undertiden ikke faa gjort Ild paa; thi paa Fjeldet, hvor han om Sommeren opholder sig, findes der ikke andet at brænde end Fjeld-Riset, og selv af det er der ikke meget. Med alle sine Klæder, saa vaad han er, maa han lægge sig. Det er formodentlig dette, der har bankt al Renlighed og Omhu for Klædedragten fra ham. Han tjæmmer ikke sit Haar, vasker sig ikke, har ikke stort at bytte, saa at Utøjet frit faar holde til baade i Hoved og i Klæder. Selv om han er rig, maa han ofte sulte; thi paa de store Fjelde kommer han ofte længere bort end paaregnet. At sli sig, naar han skal til Kirken eller noget lignende Sted, bryder han sig ikke om; det er ham det samme, hvorledes han ser ud. Og skjønt det kan hende, at han møder frem ved Kirken i kostbar Højtidsdragt, med Sølvbelte og Sølvkrave, er det Hele dog uden nogen Smag, og der ligger Renhaar og Fjer ud over Klæderne. Saadan er Fjeldblappen, især i de nordligste Lapmarker. Kjød udgjør hans første og sidste Føde, ofte det eneste, han har og ejer.

Skovlappen derimod lever et bedre Liv. Hans Føde bestaar af Fisk, Kjød, Melk, Frugt, Bær osv. Blod Regn og Stygvej er han ligesaa vel beskyttet som Bonden i sin Stue. Bliver han vaad, bytter han og hænger Klæderne under Hjelden eller ogsaa paa Stænger inde i selve Gammen. Hvorsomhelst han vandrer i sine velkjendte Skove, har han ikke lang Bei til et Hjemsted, til hvilket han kan begive sig, om han trænger til Ly. Der er en særegen Tilløkkelse, som ikke godt kan beskrives, ved denne Flytning af Opholdssted. Lidt hører man ogsaa den Komende, naar han nærmer sig til et Sted, give sine Følelser Luft i en af de simple lappiske Melodier, der passe saa godt til Skovens Gjenlyd; især hender det, naar den, som

kommer, er alene. Skovlappen er meget renslig. Han vasker sig ofte og kjæmmer Haaret; Kvinderne flette sit i tvende Fletter. Alle Kjørelær holdes ogsaa rene; Fjeldlappen derimod slikker sædvanlig sin Krop og kaster den saa hen i en Krog, indtil han næste Gang trænger til den. Det er især, naar Skovlappen rejser til Kirke, at han pynter og slir sig. Han stadsfer sig ikke saaledes til med Solpynt som Fjeldlappen, men hans Klæder sidde godt og ere rene og pene.

Saa liden Forfjæl der er mellem Nybyggerne, saa skarp er derimod den, der findes mellem Svenske og Lap. I en Del Lappmarker omgaaes rigtignok Svensker og Lapper paa nogenledes lige Fod, og den ene overser ikke den anden. Men bliver der Tale om Giftermaal, da forandrer Forholdet sig. Det er for en Lap, saalænge han vedbliver at være Lap, umuligt at faa en svensk Pige til Hustru. Selv om han gjør sig til Svensk, det vil sige, antager svensk Sprog, Klædedragt og Levevis og bliver Nybygger, holder det alligevel haardt nok. Selv en forhenværende Lap maa frygte for at faa en Kurv, om han frier til en Nybyggers Datter. Forandringen i Levesæt fremkalder imidlertid snart et andet Forhold; allerede det andet Slægtled er helt og holdent svensk, og i tredje Led er den lappiske Byrd glemt; hverken Tegemsbygning eller Ansigtstræk har da mere noget lappisk ved sig.

Lapperne bo i Kot eller Telte, som de kalde Gammet. Disse ere af forskjellig Slags, alle fugleformige, sjelden over tre Alen i lodret Højde. Det ene Slags, der er af Træ og dækket med Ræver, beboes af de Lapper, der tilbringe en længere Tid paa samme Sted. Et andet Slags er lettere bygget. De bestaa af Birke- eller Furu-stænger, der ere satte sammen i Form af en Pyramide. Over disse hænges der tyk Badmel. Saa ofte Rensdyrene skulle stige Bejste, tager man Gammen ifra hinanden og fører den me-

fig. Et saadant Telt rummer omtrent 16 Personer. Paa nogle Steder bruger man ikke Badmel, men i dets Sted stopper man da Abningerne mellem Stængerne igjen med Mos og Torv. Øverst i Toppen er et Hul til Røgen fra Ildstedet, der er midt i Gammen og omgivet af nogle løse Stene, som Lappen tidt maa føre med sig. Fra Abningen hænger der et Par Jernlænker med Krog i Enden til at hænge Gryderne paa. Indeni og udenom Gammen dækkes Marken med Granbar eller Birkeris, og derover bredes Rensdyrhuder til at sidde og ligge paa. Stole eller andre Sæder bruges ikke.

For Madlavningen sørger Husbonden, der ogsaa slagter, hugger Slagtet istykker, laver Pølser osv. Selv mælker han ogsaa Rensdyrene, dog tager han her imod Hjælp af Fruentimmerne. Naar Kjødet er kogt, løstes Kjedlen af og sættes forsigtigt hen i den inderste Krog af Gammen, der er Husbondens Plads og Højsæde. Har han en Gæst hos sig, som han vil hædre, da faar denne Plads mellem ham og hans Hustru. Ved saadanne Lejligheder overdrager han ofte Omsorgen for Kjøkkenet til et andet af Familiens mandlige Medlemmer og sysselsætter sig selv udelukkende med Bærtskabet, holder Samtalen gaaende og spørger efter Nytt. Til Højsædet faar ingen Hund nærme sig. Det kogte Kjød lægges op i en Skaal, og idet det deles om, bliver hvert enkelt Stykke synet. Foruden andet, der skal tages i Betænkning, ansees det nemlig ikke for at være ligegyldigt, hvilken Del af Dyret Medlemmerne af det ene og det andet Kjøn fortære. Derpaa faar hver sin Del fra Bærtens Haand; alle, selv Konen, takker for det. Det afflummede Fedt og Benene, der blive igjen efter Maaltidet, tilfalde Hundene.

Med Hensyn til naturlig Begavelse og Dømmekraft ere Lapperne ikke daarligere udrustede end Folk i Almindelighed. Deres Tale forraader sundt Omdømme, ja ofte

Skarpfindighed, og de antage sjelden en Mening, uden at faa gode Grunde for den. De belægge sine Ord vel og have ofte ret fløgtige Indfald. Der har ogsaa været Mænd af lappisk Byrd, som have studeret og ere blevne dygtige Præster og Embedsmænd. Den ringe Grad af Dannelselse, som dette Folk i Almindelighed besidder, er en naturlig Folge af deres Levesæt, der stænger dem ude fra alt Samfundsliv. De fødes og vandre om i Bildmarken og tilbringe hele sit Liv i en uophørlig Kamp med Naturkræfterne og de vilde Dyr, der ikke kan andet end øve Indflydelse paa deres legemlige og aandelige Dannelselse. De ere mistænksomme og slu, mangen Gang ogsaa vilde og trodsige, undertiden grusomme. I alt, hvad der hører til deres Levesæt, ere de kloge og hædte, og til Naturgjenstandene have de paa sin Vis godt Kjendskab, ligesom deres Sprog er rigt paa Ord, der ret træffende betegne det, som omgiver dem eller hører med til deres Bedrift.

Deres geografiske Kundskaber strække sig ikke udenfor de Trakter, hvor de selv færdes. Dog kjende de, foruden Norge, med hvis nordlige Del de staa i nærmere Berørelse, ogsaa Rusland. I deres „Bjørnevise“ nævnes ogsaa Holland og Frankrige.

De lappiske Kirkeforhold ere ordnede paa samme Maade som i det øvrige Sverige, saavidt Forholdene tillade det. Paa de fleste Steder holdes der Overhøringer baade med Svensker og med Lapper. Gudstjeneste forrettes hver Søndag, men Prædiken kun hveranden; de øvrige Søndage læser Præsten en Prædiken op af en Postille. Ved Altergangen benyttes enten Lappisk eller Svensk, eftersom der er flest af det ene eller det andet Folk. Paa Prædikestolen begynder man sædvanlig med Svensk, og naar Fadervor skal læses, udtaler Præsten Begyndelsesorden til Bønnen ogsaa paa Lappisk, for at alle skulle kunne forstå

aned. Derefter forelæses Dagens Text, sædvanlig paa Lappisk, efterat det paa Svensk er nævnt, hvilken Text det er, forat de svenske Tilhørere selv kunne følge med i sine Psalmebøger. Prædikenen fortsættes paa Svensk, og efterat den er forbi, begynder den lappiske Prædiken. Herefter læses Bønnerne i et af Sprogene eller i begge. Baade Lapper og Svensker synge sine Psalmer tilsammen, og dette volder ingen Forstyrrelse, da Ordene ikke kan høres.

Kirken er et velgjørende Foreningspunkt for de spredte og fjernt fra hinanden boende Nybyggere. Her kunne de alle træffes og tjene hinanden med at bytte, hvad den ene kanstke har tilovers, mod hvad han trænger til. Hver Helligdag eller „Stämning“ bliver saaledes et Slags Marked, og man kan vanskeligt forestille sig, hvor vigtige saadanne Helligdagsmøder ere. De, som bo paa Landet, have alt i et noget, som de maa sende Bud til Byen efter; i Lappmarken lader dette sig ikke gjøre. Kirkepladsene maa her gjøre Tjeneste som Byer og kaldes ogsaa sædvanlig saa. En fattig Nybygger har hverken Penge eller Kredit til paa en Gang at forsyne sig for hele Aaret med det, han tiltrænger. I dets Sted kommer han til Kirken, snart med nogle Mark Smør, snart med en Rensdyrhud, Fisk eller Rensdyrsteg og tilbytter sig dermed det, som han har mest Brug for, saasom Mel, Salt, Spiger eller andet lignende.

Det er ukjendt, hvad Tid Nybyggere først have nedsat sig i Lappland; men man ved med Visshed, at mange Finner forlode sit Hjemland og flyttede til Lappmarken, dengang Russerne i Carl XII.s Tid herjede Finland. Disse kom alligevel ikke til de Trakter, som nu beboes af Finner, men til Lycksele, der nu er befolket af Svensker, og hvor de altsaa ere blevene fuldkommen forsvenskede. De svenske Nybyggere nedstamme fra Dalarne, Ångermanland og Westerbotten. Naar Nybyggere nedsætte sig her, indrømmes der dem et bestemt Antal Aar, i hvilke de ere fri

for at betale Skat til Staten. Dette gjælder, alt efter som Rødningsarbejdet er mere eller mindre tungt, for 15, 20 eller 30 Aar, ja endnu længere, naar Omstændighederne fræve det. Naar dette Tidsrum er udløbet, værdsættes Ejendommen og lægges i Skat, men nyder alligevel fremdeles godt af nogle for Lappmarkens Folk særegne Indrømmelser, og Rybyggeren kan paa gode Vilkaar forvandle det Land, han har opdyrket, til sin Ejendom.

(Svenska Familjeboken.)

Norrland.

Den nordlige og største Del af Sverige kalder man med et fælles Navn Norrland. Derunder indbefattes som oftest Lappland; men da denne Del af Norrland beboes af et Folkesæd, som baade med Hensyn til Sprog, Skikke, Legemsdannelse og Byrd er helt og holdent forskjelligt fra de Svensker, som bebo det egentlige Norrland, turde det være rettest at betragte Lappland som et Distrikt for sig.

Fra Fjeldryggen Kjølen, der løber fra Nordost til Sydvest, skiller Norge og Sverige og udgjør Kjernen af Højlandet, sænker Landet sig paa den svenske Side efterhaanden, uden bratte Afstater eller Terrasser, saavel i Dit mod den Botniske Bugt, som i Syd henimod Mellem Sverige. Det Strog, som ligger nærmest Fjeldryggen, har mindst Skraaning og danner den øvre Lappmark; derpaa helder Landet mere henimod Lappmarkens Grændse, der dog ikke træder synderlig skarpt frem; siden sænker det sig sagtere, indtil det i Nærheden af Søen bliver et fuldkomment Lavland, med mindre end 300 Fods Højde over Havet. Ved Lappmarkens Grændse kunde man kanske anslaa Højden til 1000 Fod, stundom mere, stundom mindre. Sydpaa,

benimod Dalarna og Bergsland, er det paa lignende Maade; dog sænker Landet der sig aldrig saa lavt, før i Nærheden af Venern.

Landet er bjergfuldt, jo nærmere Grændsen mod Lappmarken desto mere. En Mængde af de fra Fjeldene kommende Elve gennemstrømmer det. Dalstrøgene i det egentlige Norrland ere bredere end i Lappmarken, Elvebredderne frugtbarere, og begge udvide sig ofte, saa de faa Præget af Sletter. Fladlandet bestaar vistnok ofte af Jern og Myrer, dog ikke i den Grad som i Lappmarken.

Norrland, eller idetmindste en stor Del deraf, er ikke saa ilde udrustet af Naturen, som man sædvanlig forestiller sig. Den lave Kyststrækning langs den Botniske Bugt har fordetmeste et godt Jordsmon, og Havets Nærhed gjør Luften mildere. Den er mindre opfyldt af Fjeld og Myr end nogen anden Del af Norrland; den er ogsaa, i Forhold til sin nordlige Beliggenhed, ret vel befolket; og hos dem, som bo der, findes langt mere Arbejdsomhed og Velstand end i de fleste andre af Rigets Provinser. Sommeren er i Norrland ligesaa varm som i det øvrige Sverige, men meget kortere. Man kan aldrig saa før i Midten af Mai, og Høsten kommer ogsaa tidligere end i de sydligere Dele af Sverige, men den korte Sommers stærke Varme driver ikke desto mindre frem til Rodenhed. Alligevel lider Landet altfor ofte af Frostnætter, der indtræffe i Begyndelsen af August, og som kunne ødelægge Kornet aldeles, især i Nærheden af de store Myrstrækninger.

Nærmere Lappmarksgrændsen er Landet mere vildt; det, man der stuer, er høje Fjelde med bratte Styrtninger, tvkke, kjæmpehøje Gran- og FuruSkove, mellem hvilke brede Fjoser bruse frem. Nærmere Havet, i Medelpad, Vangermanland osv., har det ligesaa megen Naturkjonhed at fremvise som de øvrige af Landets Provinser.

(G. S. Mellin.)

Norrländ.

Jag mins ett land, der tysta stjerneqvällen
 Den mörka himlen klär i norrskens pragt;
 Der under molnig¹⁾ hjälm de gråa fjällen
 Med isadt pansar stå kring daln i vakt;
 Der mången flod sig tumlar vild från hällen,
 Och dånet rullar vidt till fjerran trakt;
 Der strömkarlsharpan²⁾ klingar öfver vågen,
 Då månan kysser våta harpobågen.

Jag mins en natt, så ljuslett varm, som dagen;
 För blommans slummer har den och en sol.
 Då leende i unga syskondragen
 Stå morgonen och qväll'n vid samma pol.
 Då vakan³⁾ stämmer vemodsfulla slagen,
 Och nejden doftar som en ängsviol,
 Der ljusa elfvor⁴⁾ sväfva om i ringen
 Och öfver tufvan glänser silfvervingen.

Jag mins de gamla skogarna och landen,
 Der dånande man under klippor far.
 Jag mins den sjö, der dunkelgröna stranden
 Sin höga mur kring blåa djupet drar.
 Der stod en gran och nickade på stranden
 Och hjessan⁵⁾ lutad öfver böljan bar.
 Der låg vår faders hydda invid fjärden,⁶⁾
 Och fri och lugn var denna vrå af verlden.

Jag mins de många holmarne och dalen,
 På blommor och på sångare så rik.
 O, står han kvar ännu den gamla alen,⁷⁾
 Är hyddan än den fordna hyddan lik?
 Der mången gång jag stod och såg i salen,
 Hur solen sönk i guld bakom en vik.
 Kom broder, kom och räck mig handen,
 Vi vilja åter till de sköna landen.

(A. A. Grafström.)

- 1) Skyt. 2) Noffens Harpe. 3) Maaltrosten. 4) Alfet.
 5) Jesen. 6) Stranden. 7) Dibertra.

Helsingeland og Vesterbotten.

Først naar man er traadt ind i Helsingeland, kan man sige, at man befinder sig i den egentlige norrlandske Natur; thi Grundtonen i denne er, fra Gestrifelands Grændse og lige til Haparanda, altid den samme, endstjønt der af og til kan være betydelige Afvigelser. Folkekarakteren og Naturen gaa her som overalt Side om Side og danne i Forening en Afstygning, i hvilken Helsingeland er den mørkeste og Vesterbotten den lyseste Stribe. Et mere alvorligt, næsten tungsindigt udseende Landskab findes ikke i Sverige. Det danner en Strækning af Dale, paa alle Sider omkrandsede af mørke Bakker, der trinvis hæve sig op over hverandre, indtil de tilfaldt i de mest romantiske Former blaane bort i den fjerne Synskreds. Dette voldrer en Ensformighed, der vilde være trættende, saafremt ikke den altid stiftende Farvetone og Toppernes Former forlystede Øjet. Her er ingen Lovstov at se, og dette forklarer det tungsindige Udseende, Bakkerne og Bjergene have. Men ogsaa Barstoven er, som Følge af den uforsvarlige Husholdning med denne Norrlands Rigdom, tynd og lav, hvorfor Bakkerne og Bjergene ikke tage sig saa godt ud, naar man kommer nær indpaa dem. Deres Topper ere nøgne eller sparsomt dækkede med Smaastov, og forgjæves søger Øjet nogen af disse statelige Furuer og Graner, hvis rette Hjem Norden dog burde være. Et paa samme Tid vakrere og mere romantisk Syn, end det, man har, naar man fra Helsingelands Højder stiger ned i de store af Elve, Kofser og Indsøer gjenemstaarne Dale, er vel vanskeligt at finde. Her udbreder sig nemlig store, vel bebyggede Landsbyer, hvor Huse paa to Stokværk ikke ere sjeldne, og hvor man undertiden finder lyse, rummelige Bygninger med lige til tre Vinduesrækker over hverandre. Og disse Vinduer dannes ikke af smaa, med Bly sammensøjede

Glasbiter, gennem hvilke et svagt og farvet Lys falder ind i de trange Børelser, saaledes som Tilfældet er i det sydlige Sverige. Her holde Binduerne sine tre store Ruder i Højden, og naar man træder ind i de hyggelige Rum, gjenfjender man ved første Djekest en af Norrlændingens Hoveddyder, Renslighed og Orden, der — i Forbigaaende bemærket — ligesom de øvrige fremtrædende Ejendommeligheder ved Naturen og Folket gaar igjennem Norrland i stadig Stigen, indtil den i Vesterbotten naar sit Højdepunkt.

Hvad dette sidste Landskabs Beboere angaar, da vil, for at begynde med det Ydre, sikkert enhver Sydlænding forbauses over, næsten lige under Polarkredsen at træffe den vakreste Vegemåddannelse, Norden maaste ejer. Idetmindste har jeg aldrig seet Almuesfolk, blandt hvilke der findes saa mange virkelig smukke og regelmæssige Skikkelser som hos Vesterbottens. Det overraskede mig at se saa mange næsten fuldkommen aflange Ansigter med græsse eller romerfste Træl. Det er især det Kjøn, der fortrinnsvis kaldes det smukke, som i Vesterbotten gjør Ret for dette Navn. De regelmæssige Træl forhøjes fordetmeste af en Hud, der i Skjønhed, Finhed og Friskhed overgaar alt, hvad man ellers er vant til at se hos Almuen, og som skulde bringe Stockholmsdamerne til Fortvivlelse. Om den mandlige Del af Befolkningen i Almindelighed ikke kan maale sig med den kvindelige i Skjønhed eller rettere sagt i Mængden af vakre Skikkelser, tæller dog ogsaa den, i Forhold til Rabotrakterne, et temmelig stort Antal saadanne, og Vesterbottens Regiments søndre Bataillon, der omfatter den største Del af det egentlige Vesterbotten, er den vakreste Skare Soldater, man kan se. At Regimentet ogsaa ligeoverfor Fienden udmærker sig, er noget, hvorom Krigshistorien bærer Vidnesbyrd.

Allerede ved Uleaa begynder imidlertid den vakre Vegemåddannelse at tabe sig, og man ser nu Spor til Blanding med den alt andet end smukke finste Race.

Men udmærker Besterbottingen sig i legemlig Henseende, saa er det samme ikke mindre Tilfældet i sædelig. Alle Norrlændingens gode Egenstaber synes at være samlede hos ham. Ihærdig og usædvanlig hændt til alt Slags Arbejde, renslig og ordentlig i højere Grad end nogen anden svensk Almue, forener han med disse gode Egenstaber en Sædelighed og en Guds frygt, en Venlighed og Aabenhed i sit Væsen, en Belvilje, Uegennyttighed og Tjenstvillighed uden Pral eller overdreven Underdanighed, der maa vinde ham enhver Fremmeds udelte Agtelse og Hengivenhed.

(N. Arfvelsson.)

Gefle.

Bed Gafvelaaens Udlob i en Bif af det Botniska Hav ligger Norrlands ældste By, Gefle. Nogen bestemt Tid, da den blev anlagt, kjendes ikke, men allerede i Begyndelsen af det 15de Aarh. var den fra et Fiskerleje voget til en ordentlig By. Der er lidet eller intet historisk Mærkværdigt ved den. Dette er i Almindelighed heller ikke Tilfældet med nogen af Byerne nordenfor Upsala. De større Begivenheders Skueplads har somoftest her havt sin yderste Grændse. Kun Engelbrekts Rejsning og Gustaf Vasas Liv giver en af Sveriges nordlige Trakter, Dalarna, nogen historisk Mærkværdighed; ellers var det i de sydlige Provinser, at Strider om Herredømmet udfjæmpedes, politiske Forbrydelser bleve begaaede, eller at der dreves Underhandlinger og lagdes Rænker, gjennem hvilke særskilte Steder have faaet Navnkundighed. Det er underligt nok, men det var en sand Lykke for de nordlige Trakter, at Rigets Mægtige ikke gjerne bosatte sig her. Skjønt Jords-

monnet i Almindelighed er frugtbar og den vakre Natur ligesom indbyder til at slaa sig ned her, trivedes de Fornemme alligevel ikke saa godt i Kuldens Rabostab, kanske ogsaa af den Grund, at Folkets mandige Frisind mindre end andetsteds passede til den ydmyge og underdanige Optræden, som de Mægtige fordrede af sine Undergivne. Af alle disse Grunde kom de historiske Tildragelser sjelden højere op mod Nord, og Gestrikeland, med sin By Gesle, nævnes blot i Forbigaaende i gamle Dokumenter.

Gesle har saaledes nydt den hos os virkelig sjeldne Lykke aldrig umiddelbart at berøres af Begivenhedernes Stormvind, men kun paa Afstand høre dens Brag, og i Fred saa voxe og trives. Dette sidste har den da ogsaa gjort i højere Grad end de fleste svenske Byer. Medens den i 1762 kun havde 3,800 Indbyggere, talte den i 1838 over 7,000 og i 1866 12,560.

Den almindelige Velstand, man kunde gjerne sige Rigdom, har i Gesle havt gode Følger: Hygge, Tilfredshed og Velgjørenhed; Udyderne have ikke indfundet sig, da deres Kilde, Hoffærdighed og dens Følgesvende Efterabsløst, Lykkejægeri og en Levevis over Gvne, ere udeblevne. Det Overflud, der blev tilbage, efter at de nødvendige Behov vare tilfredsstillede, have Indbyggerne anvendt til almennyttige Indretninger, og saa Byer med en ikke større Folkemængde eje saamange saadanne Indretninger som Gesle.

(A. Lindeberg.)

Et Bryllup i Jemtland.

Det var et farligt Opstyr derhjemme. Mor var paa Farten som et Perpetuum mobile og for med Uanden i Halsen fra Stue til Stue; thi skjönt alt var paa Herkabsvis, skulde dog Bryllupet blive efter Landens Skik og Brug. Den store Sal blev derfor klædt med Lagener, der yderligere prydedes med Krands af Lyttebærlyng og Blomster i Tusindetal, disse fine, duftende Blomster, som voge oppe blandt Fjeldene, ligesom for at vise, hvorledes det Svage i sin simple Skjønhed trodser alt og lever selv der, hvor det Stærke brydes og tilintetgjøres. Over det lange Vord spændtes der i Taget en Himmel, der hang ned i dybe, rige Folder, og som ligeledes prydedes med Blomster, hvorhos en umaadelig Krands og en Krone hang midt over Brudens Plads.

Bryllupet skulde staa paa en Søndag, og derfor vare Spillemændene allerede Lørdagsaften paa Post ved Huset og hilsede med sin Musik Bryllupsgjæsterne, som nu allesammen indtraf, for Dagen efter at tage til Kirken. Det forstaaer sig, at de strax fik en Skjænk; men den egentlige Aarsag til det tidlige Besøg var, at „Förningerne“ den Aften skulde afleveres. Det var en umaadelig Mæsse Madvarer, alt det Vækreste og Næreste, man kunde samle; isærlig udmærkede det saakaldte Bryllupsmør sig ved sin Sulkertopform og alle de Figurer, som vare trykte i det.

Søndagsmorgen satte Følget sig i Bevægelse; først Spillemændene paa sine Heste, et Par unge Gutter, der sad, som om de vare skruede fast til Sadelen, og spillede Fiol til Trods for alle de Kunst og Krumspring, som deres muntre Dyr tillod sig. Selve Ole Bull vilde ikke have taget sig godt ud i en saadan Stilling. Men saa var det ikke med Spillemændene, der havde en vis Dvælselse i at ride og spille Fiol paa en Gang.

Kirken var klædt med Løv fra Gulvet til Taget, og Blomsterflønger hang rundt omkring Kirkestolene og dannede Buer over Midtgangen. Der findes næsten ikke noget, der i Birkeligheden er saa landlig vakker som en Kirke, der paa denne Vis staar smykket som en Brud og er lys og glad og hellig som Brudens Indre. Hele Følget stiger af Hestene, paa hvilke de ere komne ridende, Bruden og de andre Fruentimmer i Rygsadler, prydede med røde, gule og blaa Fryndser og Baandstumper. Saa togede Brudeparret og hele Følget ind i Kirken, og i Spidsen de evige Spillemænd, der gned paa alle fire Strengene, Brudeparret til Ære.

Præsten traadte frem for Alteret. „Brudpellen“, et stort Silketørklæde, blev af Brudepigerne holdt udspændt over Paret's Hoved, og saa viedes de sammen for Gud og Menneſter. Det var forfærdelig hedt i Kirken, der var aldeles fuldpakket af Folk; Junisolen brændte ind gennem de smaa Vinduesrunder og skinnede varm paa alle de utallige Gravkrandse, der prydede Søjlerne, — forgyængelige Erindringer om en forgyængelig Lykke. Man blev derfor virkelig glad, da Spillemændene atter gave Tegnet til Opbrud, og Brudefølget togede ud af Kirken, for i Sogneſtuen at uddele „Möl-lotterna.“ Dette tilhører Landsens Skik. „Möle“ er nemlig mange Slags Brød: Ertebrød, gult som Bog, men bedst at smage for den, der ikke finder det at være en Raritet, Bygbrød, Børteløge, Goderaad og Smørbackelse lægges sammen og udgjør en „Möl-lott“, der uddeles til en og hver af Kirkefolket, som derfor ogsaa stormer sammen i Sogneſtuen.

Denne Uddeling varede længe; men endelig er den da forbi. Brudgommen løfter Bruden op i Sadelen, og hele Følget sætter sig igjen i Bevægelse under Musikkens Toner.

Der hjemme staar allerede paa Lunet et opdækket

Bord, hvor man kan faa sig en Hjertefyrkning, før man træder ind i Bryllupsalen og til det festligt smykkede Bord, hvor nu alle sætte sig i den Orden, som er Skik ved saadanne Lejligheder. Det er et Maaltid, der gaar for sig paa ægte nordist Vis, og som bugner under Kjød-
mad og alle de rare Retter, som Mor har kunnet finde paa. Det var saa „hæderligt“, at en og hver inderlig ønskede, der snart maatte blive en Ende paa det, hvilket ogsaa tilsidst skede.

Derpaa satte Brud og Brudgom sig sammen, og nu var det Gæsternes Tur at komme med Gaver, hvoriblandt især mærkes, at Brudens Mor skulde give nogle ny, blanke Einfade, hvorpaa Brudens Bror traadte frem og gav et Par Hundrede Rigsdaler i Penge samt to Kreaturer, som de selv fik vælge; alle nærmere og fjernere Slægtninge gave forholdsvis, og tilsidst Ungdommen, Gutterne mindst en halv, Pigerne en Fjerdedels Daler hver.

Efter denne indbringende Aft var der atter Traktement med lettere Retter, Sødst og lignende, der naturligvis er noget overmaade let og smageligt ovenpaa en saa ordentlig Middag. Nu var Dandsen igjen; den slutter med at dandse Kronen af Bruden, og det er saaledes bedst at betragte hende rigtig nøje, før Herligheden forsvinder. Det, som mest tildrager sig vor Opmærksomhed, er Haarpynnten. Lokkerne ere lagte over en Balk, saa at Hovedet faar en anseelig Højde; derovenpaa sættes den stærkt forgyldte Brudekrone med dens mange Medailler, og paa begge Sider en stor Blomsterbuket af Grønt og Rødt og vældige Roser af Messing; fra denne Stads gaar der Perlebaand og Kjæder, der hænge i Bugter ned over Haaret. Bruden er forøvrigt klædt i sort Silke med et bredt, lysrødt og hvidt Baand om Livet og bærer Gulduhr, Guldkjæder og Kostbarheder uden Tal.

Spillemandene have stemt sine Streng, gnedet Buen

paa Colofoniumbiten, der sidder fastklistret bag paa Fiolhalsen, og begynder nu at stryge løs, idet de stampede Takt med begge Fødder, saa at det høres som et Akkompagnement af Lærkekærlige. Dandsen begynder.

Den stakkels Brud, med sin tunge Bynt, og Brudgommen ere nu domte til at dandse med hver eneste af Gæsterne fra Gamlingen og ned til den yngste Smaagut; men foruden disse er der endnu flere, som vente paa at faa dandse, nemlig de saakaldte „Mjølktosserna“ — Mellesørene — der ved Ottetiden komme med Melk som Føring fra hele Landsbyen og endnu længere borte fra. Disse ere ikke før bleve budne, men bydes nu ind paa en Dand, og eftersom saadanne Føringer komme hver Aften, saalænge Brylluppet staar, gaar den Ære at være Mjølktossa i Tur mellem alle Pigerne i hele Trakten, saa at de hver sin Aften faa sig en Dand.

Saa dandses der, til Dagen begynder at gry henimod Kl. 2 om Morgenen, og først da, naar Solen begynder at løfte paa sig og forgylde Birkestoven, og Lænnfossen at glimre som det rene Solv, og Fuglene begynde at kvadre, og Blomsterne aabne sine dugfyldte Bøgre, standse Fiolernes Hvin, og man gaar til Hvile for at samle Kræfter til den næste Dags Anstrængelser.

Hvilen bliver imidlertid ikke lang; de utrættelige Spillemande tage atter fat, og nu skal Langdandsen begynde. Nu klæder Ungdommen sig ud i alle de underlige Dragter, som den kan faa fat i, og som den kan finde paa at sætte sammen, og derefter tager hele Brudfølget under Skraal og Sang, dundrende løs paa Spjeld og Gryte-Ringer, omkring til alle Gaardene i Landsbyen, hvor man som oftest er belavet paa Besøget. Overalt, i hver eneste Stue, br man fiddet og ventet paa, at det udklædte Følge med sin Helvedesstøj skulde komme og byde Folket op til en Svingom. Naturligvis vare de utrættelige Spillemande med, og meder:

De gnedede løs, dandsede hver eneste Mand, Kone og Pige lige ned til Barket, som nys havde lært at gaa. Denne Langdands havde imidlertid ikke trættet Gjæsterne mere, end at de atter dandsede ud over Natten. Et lidet Gran Hvile trængte man dog, thi Tirsdag skulde Husmors-Kalaset staa. Nu skiltes Brudgommen fra Bruden; thi han skulde i en Stue for sig drikke rundt med Mandfolket, medens hun i den egentlige Bryllupsgaard skulde traktere Fruentimmerne. Ved denne Lejlighed bliver der sædvanlig drukket en Taar over Tørsten.

For de gifte af Gjæsterne er Onsdagen den sidste Dag; der staaer dog endnu en Aft igjen, nemlig at man skal „kaffe bort Surstegen.“ Alle Benene efter det vældige Gilde ere nemlig samlede i Pander og andre Kopper og bæres nu i højtideligt Optog, med Spillemændene i Spidsen og fulgt af hele Brudfølget, ud til en aaben Plads inde i Skoven, hvor der ligger en enslig Fjeldklat eller en stor Sten. Paa denne Sten lægger man alle Benene og gjør op en stor Ild for at brænde dem, medens alt Folket ordner sig i en stor Ring og dandser omkring Flammen, saalænge til Benene ere opbrændte. Denne sidste Højtid ledsages af Traktering, der fortsættes ved Middagen inde i Bryllupsgaarden. Efterat saa alle have sat sig til Hvile, træder først Brudgommen frem og giver hver af Mandfolkene en stoppet Kridtpibe til Afkeds-gave, og efter ham kommer Bruden med sine Gaver: Lommetørklæder, Haandduger, Halstørklæder osv.

Ungdommen blev dog tilbage og dandsede hele Natten, saa at Torsdagens Sol var staaet op og havde naaet langt frem paa Himmelen, før Spillemændene endelig fik spille den lystige Flok ud af Gaarden og det atter blev stilke og fredeligt.

(Onkel Abam.)

Ett Bondbröllop.

Skildring ur folklivet af R. Gustafsson.

1. Bröllopsmarsch.

När solens klara strålar på himlen stiga opp,
 De lysa öfver skogen, förgylla bergets topp,
 Då rider brudegummen till gården, der hans brud
 Re'n länge honom väntat i bröllopsskrud.
 Spel' opp I spelemänner, så det ljudar i hvar sträng,
 Att all naturen vaknar nu i skog och dal och äng.
 Ställ er i rad, go' vänner!
 Till kyrkan ska' vi gå;
 Tra la la la la la la la!
 I spetsen brudesvenner
 Och sedan tärnor små.
 Tra la la la la la la la!
 Se bruden, hur hon lyser
 Af silfver och af guld,
 Och brudegummen myser
 Åt lilla vännen huld.

Hör, fjerran klingar kyrkoklockan,
 Lyssna till dess slag,
 De tala om en herrlig bröllopsdag.

2. I Kyrkan.

Kyrkan är med blommor sirad,
 Rosenkransar uti rad.
 Kring hvar pelare är virad
 En guirland af gröna blad.
 Brudestassen uppå gången
 Tågar fram vid orgelns ton,
 Klockarfar han leder sången
 Uti egen hög person.

På den väg, de båda vandra,
 Led dem, Herre, med ditt råd;
 Låt dem, stödjande hvarandra,
 Understödjias af din nåd!

Nu brudparet stannar vid altarets rund,
 Der presten re'n väntar med boken i handen.
 Välsigna han vill detta äkta förbund,
 Och knyta för evigt de heliga banden.
 Hör gummorna snyfta och gubbarna stå
 Med tårade ögon och fröjdade själar;
 Och tärnorna tänka visst alla som så
 Härnäst är för mej, som man brudmarschen spelar!

3. Önskevisa.

Låt oss en visa sjunga
 Till heder åt de unga,
 Som nu ska' följas åt.
 Fallera, falleri, falleralalej!
 Och låt oss alla önska,
 Att lyckan måtte grönska
 På deras lefnadsstråt!
 Fallera, falleralalej!

Brudgummen är en hurtiger dräng,
 Honom vi önska åker och äng,
 Hästar och plogar,
 Präktiga skogar!
 Bruden hon är så fager och söt,
 Henne vi önska grisar och nöt,
 Pojkar så många,
 Stora och långa!

Låt nu gevären smälla
 För brud och brudgum sälla
 Till heder och till ståt.
 Falleri, fallera, falleralalej!
 Och låt oss alla önska,
 Att lyckan måtte grönska
 På deras lefnadsstråt!
 Fallera, falleralalej, Hej!

4. I Bröllopsgården.

Uti bondens stuga dansen skall stå,
 Hohla, ohohla!
 Speleman på tunnan spelar minst för två,
 Hohla, ohohla!
 Jäntorna de hoppa kring så lätt på tå,
 Hoh-la la la la la!
 Snegla*) gerna bort till brudekransen.
 Lägg fiolen under hakan och dra till
 Rätt på alla fyra stränga' nu en drill,
 Så att ingen här på benen kan stå still!
 Hej! Då blir det lust och lif i dansen.
 Starköl ska' vi dricka,
 Tills' vi börja hicka,
 Tunnan ska' vi tömma,
 Ingenting vi gömma!
 Stampa takten, pojkar!
 • Så skall dansen gå!

Öl och bränvin stora muggar nu vi ska' få,
 Gubbarna de ligga snarka i hvar vrå,
 Stånkan**) tom bredvid i halmen rullar.
 Töserna de skina liksom rosor på äng,
 Tömma kaffekoppen mellan hvarje sväng,
 Fägna sig med gula hvetebullar.

Pojkarna de dricka,
 Gubbarna de hicka,
 Gummorna de nicka,
 Flickorna sig skicka.
 Stampa takten, pojkar!
 Så skall dansen gå!

*) Sjefe.   **) Randen.

Dalkarlene.

De fleste Forfattere have paastaet, at Dalkarlene besidde en ejendommelig, fremstikkende Karakter, og have ogsaa for en stor Del havt Ret heri, om end Tiden nu har udslettet mange af disse Særegenheder. Skjønt det ikke er let at opfatte Afstygningerne i Sindelag og Karakter mellem de forskjellige Provinsers Indbyggere, saa forekommer der dog, og dette gjælder i Særdeleshed om Dalkarlene, visse folkelige Træk, der ere ganske forskjellige fra Naboernes, og som man vanskelig kan undgaa at lægge Mærke til. Den englige Plads, som Dalkarlene have faaet i et af tvende Fjeldbygge omsluttet Dalstrøg, har sandsynligvis bidraget meget til at udvikle det Ejendommelige i Sindelag, Sæder og Karakter og til at bevare disse ældgamle Skikke og Sædvaner, som altid have udmærket Dalkarlen.

Er det sandt, at Vejrlag, Luft, Jordsmon, med et Ord et Lands Natur trykker sit Stempel paa Indbyggerne, da kan dette med fuld Føje siges om Dalkarlene. Vejrliget kræver Arbejde og Ihærdighed; thi Landmanden maa her skynde sig baade med Vaaraannen og med Indhøstningen. Størstedelen af Aaret yder den frodne Jord ham ikke noget, og han maa da ovenikjøbet stræve for at faa Varme og Klæder. I fire Maaneder maa han samle alt det, som han og hans Byskap trænger til at holde Livet i sig med hele Aaret igjennem. Dette vænner Legemet til Arbejde, Styrke og Haardsørhed, ligesom Landets storslagne Natur giver Sjælen Kraft og Mod. Hvorhen man vender sig i Dalerne, er det, som Landet vil paabyde Urefrygt ved sit høje, alvorlige og kraftfulde Udseende. Voldsomme Naturkræfter have givet det dets Form, og Dalkarlen synes at bo paa en Ruin af splintrede Fjelde, ikke paa det flade, frugtbare Land, som Vandet efterhaanden har opfyldt.

Dalkarlen er ogsaa højsvoven, har faste, stærke Lemmer. Hans Ansigtstræk vidne om hans fste, alvorlige Karakter. Den barste Himmel, under hvilken han lever, den utaknemmelige Jord, han pløjer, og de haarde Fjelde, ud af hvilke han skal bryde sig sit Livsophold, have vænnet ham til under sin stadige Roje og Besvær at foragte Lediggang og Blodagtighed og kun at lide paa egen Kraft og Evne. Dette har givet Dalkarlen en fri og stærk Sjæl, Selvstændighed i sit Bøsen, Alvor i Sindet og gjort ham til, hvad vore Forsædre kaldte „en Mand for sig selv.“ Derfor kalder ogsaa Archenholz Dalkarlene Kjernen af Sveriges Folk. De ere redelige i sin Færd, standhaftige og usofjærdede, naar det kommer til Handling, vide ikke, hvad Frygt er, lade sig ikke kue af Bøld, og bære endnu det Mod i Bryftet, der udmærkede deres Forsædre. De ere ligefremme og ukunstlede og vise i sin Raade at omgaaes paa ærlig Godhjertethed, tale vistnok ikke meget, men give saameget bedre Grunde for hvad de sige.

Skjønt Dalkarlen hverken er saa livlig eller saa letbevægelig som hans Nabo Bermlændingen, saa har han dog nogle Sider, hvor han let bliver ophidset og da sætter sig i Bevægelse med fuld Kraft. Ved første Djekast forekommer Dalkarlen dorst, sentænk, grættten og betænksum; men hvad han engang har sat sig i Hovedet, det udfører han med en Jhærdighed, der grændsger til Stiofind. Mon man ikke med Grund skulde kunne udlede dette fra det jernhaarde Bejrlag, der synes at kue enhver Følelse af Glæde, og som tvinger Menneftet til med den største Jhærdighed altid at stræve for at holde Livet oppe mod en utaknemmelig og stedmoderlig Natur? Det er især, naar man kommer op til Mora, at man bliver var Dalkarlens Gjendommeligheder. Han viser sig her endnu mere betænksum og hemmelighedsfuld, Djnene ere skarper og Ansfigterne mere mørke og bestemte. Her er det, man træffer den ægte

Dalkarl; han er plump, men ærlig, siger Du til alle og bukker sig ikke for Nogen.

Dalkarlene er det Folkfærd, som har beholdt mest af Sveriges ældste Indbyggeres fordums Sprog, Skikke og Sindelag. De ere en ærværdig Rest af den fri, storstuedede Slægt, Naturens kraftfulde Sønner, som Sverige fordem har inden sine Skove og Fjelde. Sin Dragt have de i Aarhundreder ikke forandret, og Sproget i de tre Sogne Elfdalen, Mora og Orsa er en Levning af det gamle Gotiske og har endnu en saadan Lighed med det Angelsaksiske, at man fortæller, at en Dalkarl, der for omkring 100 Aar siden fulgte den svenske Gesandt til England, uden Banstelighed kunde tale med dem, der boede dybere inde i Landet. Primstaver ere endnu i Brug i de nordlige Dele af Dalarne, og Almuens Bomærker have ofte megen Lighed med Runer. Endnu i Hülphers Tid var der saameget igjen af den gamle nordiske Gjæstfrihed, at naar Folket drog til Sæters, blev det ristet paa en Fjæl, hvor Nøgelen til Baaningshuset laa, paa det at Fremmede og Rejsende skulde kunne finde Husly, selv om der ikke var nogen hjemme. Disse gamle trostydige Skikke forsvinde mere og mere; paa sine Vandringer faa Folkene altfor god Bested paa andre Lider og andre Skikke.

Dalkarlen besidder god Forstand, og han overvejer er Ting længe, før han handler. Denne Betænkksomhed tage mange for Dorstthed og Sendrægtighed. I Almindelighed er han ikke saa snartænk som dybtænkende, er stadig i Virksomhed, men blusser sjelden op, har kun liden Indbildningskraft, men er eftertænksum og driftig. En Del af dette Folkfærd, især Morakarlene, har beundringsværdigt Anlæg for Regning og alstens mekaniske Arbejder. Elfdalskarlene ere kanste de mest hædige. Svårdsjööboerne have Ord for at besidde megen Haandnærverelse og altid at have et godt Svar paa rede Haand; Vester-Dalkarlene ere

de raskeste og muntreste, noget, som kanske kommer af Ra-
bofstabet med de raske Bermlændinger.

I Särna og i de mere affidesliggende Fjeldtrakter
savner Folket de øvrige Dalkarles Driftighed, og den tryk-
kende Rod, hvori de stadig leve, har ogsaa paastrykket deres
hele Udseende sit Præg. Mærkelig er den indgroede Lyft,
der findes her saavel som i Landets øvrige Distrikter, til at
leve fra Haanden til Munden, uden at bryde sig stort om
Fremtiden. Det øjeblikkelige Krav skal tilfredsstilles, hvad
det saa koster. Kanske er det Roden, som tvinger dem til
denne fortrivlede Husholdning. „Hvad koster Sædefornet?“
var der Nogen, som spurgte en Dalkarl, som kom fra
Falun. „Det faar jeg vel vide, naar Lensmanden kom-
mer“, svarede han. Heri ligger den væsentligste Årsag
til den almindelige Fattigdom og til de Rigdomme, der
samles paa enkelte Hænder.

Endelig maa jeg nævne, at flere Forfattere og Rej-
sende have anført, at Dalkarlene skulle være meget til-
bojelige til Skryt, Selvgodhed og Hoffærdighed; men dette
er vistnok kun en Udfejelse af den Selvtillid og den Be-
vidsthed om egen Kraft, som den haarde Natur har skabt
hos dem, der æde et med Sved og Møje erhvervet Brød,
som de selv have erhvervet sig, og for hvilket de ikke ere
nogen anden takskyldige. Denne Tilbojelighed til Skryt
tilhører ikke blot de mere Velstaaende.

Folket i Dalarna kan henføres til tre Klasser: Fjeld-
folket, der driver Bjergværksdrift, og som ere de mest vel-
staaende; Bønder, der sysselsætte sig med Agerbrug og
Haandværksdrift, samt Finner, der for det meste bo i Skoven
i Røgstuer, men af hvilke ogsaa en stor Del findes i de
nedre Sogne, hvor de bo og klæde sig paa samme Vis
som de andre.

(J. M. Bergmann.)

Den *Uerlighed* og *Støhed*, det *Alvor* og det *Samhold* i *Forening* med *Betænksomhed* og en *prøvende Forstandighed*, der i *Arhundreder* har *udmærket Dalkarlen*, og som, hvad *Historien* vidner om, *saa ofte* er *traadt frem* i *Bedrift*, der har *været afgjørende* for *Sveriges Skjæbne* — disse *Egenskaber* synes han *endnu den Dag idag* at *besidde*, som for *Arhundreder siden*. *Mindre end paa de fleste andre Steder* i *Sverige* synes *Lidens Omveglinger* her at *have sat sit Bræg af Ustadighed og Uro*, og *mod Overdaadigheden og Begjærligheden* efter det *Brogede* synes *Folket* at *have havt et godt Bærn* i den *Nationaldragt*, som det *samvittighedsfuldt* har *holdt fast ved*. Denne *Dragt* har her, *naar man ser Folket* i *større Masser*, *noget virkelig Storartet ved sig*. *Naar man saaledes en vakker Søndag om Sommeren* ser en *Skare af 1000 – 1500 staute, bredskuldrede Skikkelser* *langsomt strømme ud fra den rummelige Kirke* og *derpaa efter alvorlig, næsten aldrig højmælt Samtale* *sprede sig ad til alle Hold ud over det rige, vidtstrakte Sletteland* eller i *tungt ladede Baade* at *glide hen over Siljans speilklare Flade* og *forsvinde bag de skovdækkede Odder*, alle *lige flædte* — en *Mand*, et *Folk* — *da gribes man virkelig af en Følelse af Uerlighed, af Tillid og Tryghed*, som *neppe noget andetsteds den brogede Brimmel af vore Bønderflokk* *formaar at give*. *Alle, eller næsten alle, Sogne i Dalarne* *have oprindelig havt sine egne, indbyrdes meget afvigende Dragter*. *Lidens jevnende Haand* har for *største Delen nu gjort Ende paa dem*, og der *findes nu egentlig kun tvende Hoveddragter, Moras og Veksands*. De *øvrige maa ansees for mere eller mindre selvstændige Afændringer af disse*. *Flere Sogne* *have nu aldeles ingen særskilt Dragt*. Dette er *ikke, som man skulde tro, blot en Formsag*. Det *ydre Foreningspunkt*, der *ligger i en Folkedragt*, *virker mægtigt paa Folkets Indre*.

(N. Arfvidson.)

Man har skrevet en Del og sunget og talt meget om Dalarne og Dalfolket, eller egentlig om Dalkarlene, uden at man dog ved saa særdeles meget om dem og deres Folke-Egenheder. Dette er saameget underligere, som intet svensk Vandflabs Indbyggere saa ofte vise sig udenfor sine egne Enemærker og staa i saa jevn Berørelse med saagodtsom hele Sverige, som Dalfolket, hvilket endnu den Dag idag næsten kan siges at leve paa nomadisk Fod. Man ser dem ogsaa allesteds med den største Deltagelse: Ung og Gammel betragter med Glæde, ja næsten med Verbødighed disse hårde og kraftige Skikkelser med deres fri og rolige selvstændige Holdning, disse haarde Ansigtstræk, som dog stundom baade hos Mænd og Kvinder kunne være ret vakre, stundom smukke. Man ser med Forundring deres simple, men maleriske Dragt, der stedse er sig selv lig, Mændene altid i de samme hvide, sorte eller blaa Frakker, Kvinderne altid med de samme hvide, rød- eller gulrandede Huer eller Hætte, samme sorte, folderige Skjorter, og evindelig de samme uformelige Plumpsko paa Fodderne. Deltagelsen for Dal-Almuen har vel sin fornemste Rod i dens ærefulde ældre Historie, i dens simple, hensigtsmæssige og derfor vakre Folkedragt, som den med prisværdig Sejghed holder fast ved, samt i det besynderlige Tungemaal, hvilket de sig imellem bruge med saa stor Lethed, og som „intet Menneske kan skjønne.“

Naar her tales om Dalarne, menes ikke hele Falu eller Kopparbergs Læn, men kun det egentlige Østre-Dalarnene, og deraf fornemmelig de nordlige Sogne, der ligge ovenom og nordenfor Søen Siljan, og hvis Indbyggere baade have beholdt den særegne og udmærkende Folkedragt og tillige mest trofast bevaret Fortidens Simpelhed i Sæder og Renhed i Sprog, altsaa Sognene Elfdalen, Mora, Orsa, Sollerö, Bänjan, Rättvik, Al, Bjursås og Gagnef med et Omraade af omtrent 96 svenske eller 216 geogr.

Kvadratmile samt ikke fuldt 50,000 Indbyggere. Vestre-Dalarne lader jeg ganske ud af Betragtning, især da deres Indbyggere saavel i Sprog som i Sind og Sædvaner ikke fremstille den svenske Grundkarakter saa ren og ublandet, men umiskjendelig vise sig at have været paavirkede af sine norske Naboer. Og er der kun Tale om Sproget, da er Dalmaalets rette Hjem nu for Tiden indskrænket til de nordlige Sogne, Elfdalen, Mora og Orsa. I de øvrige sporer man, hvorledes det søndenfra indtrængende Nysvenske fremtræder mere og mere overvejende, jo mere man færdes nordenfra, indtil man efterhaanden finder sig omgiben af det midtre Svealands velbekjendte Mundarter. Rejser man derimod fra Syd mod Nord, da erfarer man naturligvis alt dette i omvendt Orden og en stedse tiltagende Vanskelighed ved at forstaa Folkets Hverdagstale, indtil man omsider ikke kan skjønne en eneste Sætning, ja ikke et eneste Ord, men tror sig hensat blandt Mennekter af en ganske anden Stamme. Og alligevel hører man her den mest alderdomstro Mundart, som tales paa den store skandinaviske Halvø — saa meget har den svenske Tunge nu fjernet sig fra Fortidens!

Den, som en Tidlang færdes omkring i Eggen med et aabent Øre og søger at trænge ind i denne uvante Brimmel af Syd og Ordformer, mærker alligevel snart, at Dalmaalet, der i Begyndelsen forekom ham temmelig ligeartet, adskiller sig i flere saa bestemte Sognemaal, at Granner neppe forstaa hinanden. Ved en endnu nøjere Efterforskning forbauses man over, at Sognemaalene end yderligere dele sig i kjendelige Grendemaal. Ja i den store „By“*) Østnoor i Mora, som er delt i to Halvdele,

*) Her bruges i Originalen „By“, der ganske svarer til „By“ i Sætersdalen, og paa det nærmeste til „Grend“ i den vestlige Del af Thelemarken. Oprindelig var det en Gaard eller Gfjendom, der i Tidens Løb blev udstykket til mange Dyfbdere.

adskilte ved et Fjorde af kun et Stenkasts Bredde, findes saadanne Afvigelser i begge disse By-Deles Tale, at man kun behøver at blive gjort opmærksom derpaa, for at man tydelig kan mærke Forskjellen. Inden Sognene selv hører ogsaa enhver Strag, fra hvilken „By“ en Sogneboer er.

Det er bekjendt, at Dalkarlene fra gammel Tid have været en urolig Slægt og lette at bringe i Harnisk; de have stedsse været og ere endnu et Slags Vikinger tillands, og det har mangen Gang alene beroet paa den, der havde Evne til at svinge sig op til deres Fører, at lede dem efter Godtbefindende. Deraf har Følgen været, at de mere end en Gang have fremstaaet som den svenske Friheds og Selvstændigheds Bærn, men ogsaa at de stundom have været Hovedmændene i truende Oprør mod den lovlige og fædrelandske Regjering. I begge Tilfælde have de, som det synes, ikke saameget overvejet Grundene for og imod, som givet efter for en medfødt Lyst til Eventyr, uden synderlig at beregne det Halsbrækkende i Foretagendet. Med alt dette have de dog, som sagt, flere Gange frelst Fædrelandet fra Undergang. Sverige har heller ikke glemt disse sine mandhaftige Sønner i deres Nød; aldrig har det i sig selv ufrugtbar og overbefolkede Dalerne forgjæves anraabt sine Landsmænd om Hjælp ved de ofte indtræffende Uaar og Misvæxter. Saavel den offentlige som den private Hjælpsomhed har da strag ilet med i det Væsentligste at lindre Nøden, om man end ikke ganske har kunnet afhjælpe den. Denne villige Erkjendelse af de vigtige Tjenester, som de have havt den. Lykke at gøre Fædrelandet, har imidlertid drevet den naturlige Stolthed, som ingen kan fortænke dem i, at de føle, op til en stundom vel højt gaaende Burdering af egne Fortjenester, saa at de næsten anse sig for at have lovligt Retskrav paa Hjælp ved mindste Anledning. Og saaledes er der fremavlet hoo dem et vist pukkende Hovmod, som ingenlunde kan roses.

og hvori de paa det Nærmeste have glemt Forstjellen mellem Vaan og Gave.

Det er Morakarlén, som i saa Henseende er gaaet længst. Han er vistnok ofte stolt paa en smuk Naade, men det er ikke sjelden, at dette udarter til Hoffærdighed. Han ytrer en billig Stolthed over sin Præst, sin Kirke — den har Robbertag! — sin Dragt, i Særdeleshed Kirkefrakken; ligeledes berømmer han sit Sogn, ihvorvel det baade er mindre frugtbart og dertil just ikke saa smukt, undtagen nede ved Siljan, og anser sit Mora-Maal for ustridigt det ypperligste Sprog „i Dalom.“ Da jeg søgte at vise, at „Dv-Kaller“ — Elfdalskarlene — tale et i enhver Henseende renere og rigere Sprog, tilkjendegav den Mora-Karl, der skyfede mig fra Elfdalen, med et næsten haanligt Skuldertræk sin dybe Misnøje og sin Ynk over min Enfoldighed og Bankundighed. Og da vi kom til Delet mellem de tvende Sogne, hvilket jeg før havde bedet ham at vise mig, sagde han: „Her gaar Mora Raa (Dele)! — og det med en Opblæsthed i Lader, som om det havde været en ung sejrberust Feltherre, der pegede paa et nyt erobret Land.

Dal-Ulmuen har, idetmindste i det sidste Aarhundrede, været i Besiddelse af tvende Fordele eller snarere Rettigheder: en ubegrændset Ret til Jordudstykning og Retten til at drage ud paa Arbejdsfortjeneste i de af Naturen mere begunstigede Landskaber, naar de i det Uendelige sønderstykkede Jordparter ikke forslaa til det Nødvendige. Begge disse Omstændigheder fremkaldte altid gjensidig hinanden; thi hvis Jorden ikke deltes lige mellem Børnene, men, som det overalt andetsteds sker, den ældste Søn tog hele Gaarden eller Jordegods-Arven og udbetalte Sødsønderne deres Lod i Penge efter en lav Tagt, da vilde Ejendommene bibeholde sig større og paa færre Hænder. Af de Børn, som ikke arvede Jord, vilde da ogsaa her, som

andesteds, opkomme en Hærskare af Husmænd, Jnderster og Tjenestefolk, det vil sige, uden fast Ejendom, hvilke strax regnes til de saakaldte „forsvarløse“, naar de ikke kunne skaffe sig „laga försvar“ hos nogen Jordbesidder, det vil sige, hos ham blive skattekræve som Husmænd eller slet hen som lovligt stedte Tjenestefolk, hvorved Gaabet om noget sikkert Udkomme for Livstid paa det nærmeste forsvinder. Heraf vilde den anden Følge blive den, at Egteskaberne formindskedes, hvorved igjen Folkemængden stadig vilde holde sig ringere.

Dette er det sædvanlige Forhold i den største Del af Sverige; men i Dalarna er det aldeles det modsatte. Der dele Bornene uophørlig Jorden mellem sig; de gifte sig, saasnart de have naaet den lovlige Alder, om de end ikke eje større Jordstykke end selve Stuetomten, blive strax, endog med dette lidet, Selvejere og sætte sig derfor næsten aldrig bort til Tjeneste hos Andre, om Nøden end er nok saa stor. Ingen af Dal-Almuen har saaledes enten Raad eller Trang til paa sin lille Gaard at have Tjenere, hvoraf Følgen igjen er bleven, at enhver er for stolt til at tage sædvanlig Tjeneste, saa at det endog for de saa „Konditionerede“ i Eggen næsten er umuligt at faa Tjenestefolk. Det er klart, at dette Forhold i høj Grad maa bidrage til at fremkalde og vedligeholde den Kjærlighed til Fosterjorden, den Stolthed og Selvfølelse, for hvilken Dal-Almuen fra umindelige Tider og med saa megen Ret har været priset.

Kjærligheden til Fosterjorden og den ældgamle Odelsmands-Hu til stedse at være „en Mand for sig selv“ har først foranlediget Jordens uafsladelige Udstykning, for at enhver skulde kunne eje en, om end aldrig saa liden Del af den dyrebare Fædrenejord. Siden har dette endmere forstærket Selvstændighedsfølelsen, saa at det tilfids er bleven anset for en Skam at tage Tjeneste eller Mars-

fæste, det vil sige, „blive anden Mands.“ Ligeledes har Jordens Udstyknng medført, at alle Giftermaal i Dore-Dalarnne ske af Beregning. Naar en „Kulla“ er giftefærdig og faar Friere, tage Forældrene kun Hensyn til, hvorvidt dennes Lodder og Lejger ligge saaledes, at de for Størstedelen ligge jevnfides med dem, som Pigen engang skal faa i Arv, og saaledes med størst Bekvemmelighed kunne slaaes sammen med disse til noget større Enheder. Heraf bliver den første Følge den, at alle Ugtestaber indgaaes mellem saadanne, der bo og bygge inden samme „By“, og helst mellem dem, der bo i samme Kant af „Byen.“ Herved er Opblandinger eller Udbredelsen af Folkets faste Skik i høj Grad bleven vanskeliggjort, eller næsten rentud gjort umulig, hvilket endelig har havt den uundgaaelige Følge, at alle engang nedarvede Sædvaner og Skikke, gode som daarlige, uophørlig ere blevene fastholdte og forplantede gennem lange Tider, saa at, om noget nyt indsneeg sig eller udviklede sig paa et Sted, dette neppe nogensinde vilde formaa at trænge ind i næste Sogn eller endog blot i nærmeste Byslag.

Den egentlige Dalstamme er derved bleven afsluttet som et Helt for sig og skarpt affondret fra alle andre Landstavers Indbyggere, et Forhold, som, om end i ringere Grad, dog ogsaa efterhaanden har gjort sig gjældende mellem de forskjellige Sogne, ja mellem Byslagene indbyrdes inden samme Sogn eller Kapelslag. Vi maa derfor vente os hos Dalarnes Folk at finde mange særegne og udmærkende Træk i Sæder og Grundkarakter, megen gammel dags Ære og Tro, ædel Enfoldighed, Gudsfrøgt, Fædrelandskjærlighed og stærkt Frisind, men ved Siden deraf Mangel paa Skjønhedsfands og liden Følelse saavel for Hjertets som for Naturens Skjønhed, eller idetmindste, at disse Følelser slumre. Vi maa vente os en Sindsfasthed, som ofte udarter til Egenfind og Trods, en stiv Fastholden

ved Forfædrenes Sædvaner, og fremfor alt en tro Bevaring af deres gamle Sprog — med et Ord: en storartet Ensidighed.

(G. Sæve.)

Dalvisa.

Om sommaren sköna, när marken hon gläds
Vid Dala två elfverna vida,
Från Tunaå strand till Gagnåmäns näs
Så fagert der då är att rida.
Gud glädje och styrke de män, som der bo,
Vid elfvom, på berg och i dalom.

Der hörs en förnöjelig näktergals sång,
Och djuren i lundarne gånga,
Vid Åhl ut med land, på sjö och på strand,
Om vårtiden leka så många.

Vid Leksand möter man Siljanom,
Den sjö sig så vida utsprider
I fyra de delar som löpa rundt om,
Men österut Rättviken vrider.

Från Rättvik och Ore man färdas också
Till Mora-mäns nöjsomma stränder,
Dit upp ifrån Fahlun de handelsmän gå,
Så sjöleds som och uppå landen.

Der hafver vår sol formerat en ö,
Som Siljan så kärligt omfamnar,
Der tusentalls fiskar de lemna sitt frö
I gräsrika vikar och hamnar.

Från Venjan och Orsa till Elfvenes dal,
Och så öfver bergen till Särna,
Der elgar och renar till tusentall
I skogarna vistas så gerna.

Från Öster- till Vester-Dalmännernas bo
 Man kommer och der får beskåda
 Båd' Lima och Malung och Äppellebo
 Tillika med Jerna, Nås, Floda.

Guds ande i Nordlanden hvilar nu sig
 Ja längst upp i verldenes ända,
 Vår himmelske fader, vi ropa till dig:
 Du värdes din nåd till oss sända.

Allt detta blef fattad en midsommarsdag
 På Moramäns nöjsamma ängar,
 Vid Utmelands by, med lust och behag,
 Bland blomstrande, grönskande sängar.
 Gud glädje och styrke de män, som der bo,
 Vid elfvom, på berg och i dalom.

(A. Wallenius.)

Falun.

Vi vare endelig ude af Skoven og saa foran os en By i en tyk Røgomhylling, som de fleste engelske Fabrikbyer vise sig, men her var Røgen grønlig; det var Staden Falun. Vej'en gik nedad mellem store Banke, blevne til af det fra Smelteovnene bortkastede Affald, der ser ud som udbrændt størket Lava; ingen Spire var at se, intet Græsstraa skjød frem fra Veskanten, ingen Fugl fløj forbi, en stærk Svovllugt, som imellem Kraterne i Solfatara, fyldte Luften. Kirkens Kobbertag skinnede med irret Grønt; lange, lige Gader aabnede sig, dødsstille var her, som om Sot og Syge laa inde i disse mørke Træhuse og skræmte Beboerne fra at komme ud. Dog Sot og Syge kommer her kun til enkelt Mand. Da Pesten rasede i det svenske Land, tyede de Rige og Mægtige just her til Falun, hvis svovlsfyldte Luft var den eneste sunde. Et offergult Band

løber som en Bæk mellem Husene, der af Røgen fra Gruber og Smelteovne har faaet en egen Farve. Selv ind i Kirken er Kobberrøgen trængt; de slanke Kirkepiller er mørke af den. Det var tilfældigvis Tordenvejr, da vi kom; men dette Bulder og diøse Lyn passede just til Byen Falun, der viser sig, som om den var rejst paa Randen af et Krater.

Vi gik ud til Kobbergruben, der giver hele Egnen Navn af „Stora Kopparberget“; dets Rigdom blev efter Sagnet opdaget ved, at to Gjeter, der stangedes, stødte mod Jorden med Hornene og fik da Kobbererts paa dem. Fra den ensomme otkerrøde Gade kom vi derud mellem de høje Dwynger af udbrændt Affald og Stenbrokker, der ere vogede til hele Bolde og Høje. Fra Smelteovnene skinnede Ilden i grønne, gule og røde Tunger under en blaa-grøn Røg; halv nøgne, sortsmurte Karle væltede store glødende Ildmasser, saa Gnisterne feg rundt om. Fra de opkastede Dwynger, hvor Ilden nedefra var i fuld Birken, væltede den tykke Svovlrøg; Vinden drev den tværs over Bejen, hvor vi skulde frem. I Røg og gennemtrukket af Røg ligger Bygning ved Bygning, men underligt kastede mellem hverandre; Jord og Stendwynger, som var det ufuldførte Forstandsninger, strækte sig rundt om, Stilladser og lange, pludseligt afbrudte Træbroer vare rejste der. Store Hjul drejede sig, lange Loug og Jernkjæder vare i en bestandig Bevægelse. Vi stode foran et uhyre Svælg, „stora Stöten“ kaldet; før var det i tre Dele, men det styrtede sammen; nu ser denne mægtige Sænkning ud som en stor Dal; de mange Abninger dernede ind til Schakterne se ovenfra ud som Jordsvalets sorte Redehuller i Lerkrænterne. Der laa et Par Træhytter dernede. Nogle Fremmede i Bjergmandsdragten med deres Fører kom frem paa Bunden, hver med den tændte Furuspis, og forsvandt igjen i et af de sorte Huller. Inde i de mørke Træhuse,

Hvor tætved store Bandhjul drejede, kom fra svimlende Svælg, fra smale, dybe Brønde nogle af Arbejdsfolkene; de stode i sine Træsko, to og to, paa Randen af Lønden, der, hængende i stærke Jernkæder, hejsedes op. Syngende og svingende Lønden til alle Sider kom de nok saa lysteligt. Banen gjør forvoven. Man fortalte, hvorledes tidt en og anden under Opfarten af Raadhed traadte ud af Lønden og satte sig mellem de løse Stene paa det fremspringende Klippestykke, medens der dybt dernede blev fludt og sprængt, saa det rystede efter, og Stenene rundt om ham ramlede ned. Advarede man saa den Forvovne, da havde han til Svar den sædvanlige Bittighed her: „Jeg har jo aldrig slaaet mig ihjel før.“

I enkelte Schächter stiger man ned ved et Maskineri, bestaaende af to lige for hinanden stillede Jerntrapper, der regelvis bevæge sig op og ned, saa at man ved at træde over paa det opadstigende Trin til den ene Side og derpaa over paa det andet, idet det gaar i Vejret, bestandig løftes opad. Ved at gaa paa de nedad synkende kommer man saaledes ogsaa efterhaanden til Bunden. Det er meget let, blev der sagt, man maa kun stige rasht til, at ikke Foden kommer imellem og bliver knust, og saa maa man huske paa, at her ikke er Rækværk, og lige udenfor er den dybe Afgrund, som man kan styrte i.

Den dybeste Schacht har et lodret Dyb af over hundrede og nitti Favne; her er isvrigt slet ingen Fare, siges der; man maa kun ikke være svimmel og ikke være angst. Med en brændende Fakkell steg en af Stigerne ned, Flammen belyste den mørke Fjeldvæg og blev lidt efter lidt kun et svagere Skjær, der snart forsvandt. Man fortalte os, at et Par Dage forud havde fem eller seks Skoledrenge listet sig herind og fundet Mørskab ved i Bælmørke at stige fra Trin til Trin paa disse ligesom levendegjorte Stiger; men tilsidst vidste de ikke ret op eller ned, og

havde da begyndt at raabe og skrigte om Hjælp; de slap da lykkeligt den Gang.

Ved en af de store Aabninger, „Fedt-Mads“ kaldet, findes rige Kobberminer, men som endnu ikke ere rørte. Her i Svælget var det i 1719, at man fandt Liget af en ung Bjergmand, der syntes at være faldet ned samme Dag, saa uforandret saa han ud. Men ingen kjendte ham. Da traadte en gammel Kone frem og brast i Graad; den Døde var hendes Brudgom, som for ni og fyrretyve Aar siden var forsvundet; hun stod rynket og gammel; han var ung, som da de sidste Gang mødtes. I en anden Grube fandt man i 1835 en Død, af frisk Udseende, næsten som en Sovende; men hans Klædning og de gamle Kobbermønter, der fandtes hos ham, vidnede om, at det var to hundrede Aar, siden han her omkom.

Vi gik til „Bæghuset“, som det kaldes, hvor Vitriolen sættes. Som lange Stykker græsgrønt Sukker voxede den om lange Pinder, der staa nede i det kogende Vand. Dampen var ætsende stærk, Luften herinde lagde sig paa vor Tunge; det var, ligesom om man gik med en irret Ske i Munden. Det var ordentlig en Forfriskning at komme ud igjen i den fortyndede Kobberrøg under aaben Himmel.

Ligesaa dampende, udbrændt og væxtløs, som Grubeegnen er paa denne Side Byen, ligesaa forfriskende, grønt og frodigt er det paa den modsatte Side af Falun. Høje, løvfulde Trær voxer tæt op til de yderste Huse. Man er strax i den friske Gran- og Birkeskov ud til Søen og til de fjerne, blaanende Bjerghøjder ved Sätter.

(G. C. Andersen.)

Vermland.

Vermland har næsten Udseende af en Trekant, hvis nordlige Spidse ligesom er indelukket mellem Norge og Dalarna, og hvis Grundlinje, i hvilken der er gjort en Indskjæring, danner Benerns nordlige Brød. Forresten omgives Provinsen mod Vest af Norge, mod Syd af Dalsland paa den ene og Västergötland paa den anden Side af Benern; i Ost grændser den til Nerike og Westmanland og i Nordvest til Dalarna. Dens Længde fra Nord til Syd udgjør 24, dens største Bredder 17 Mil og dens Fladeindhold 154 Kvadratmil.

Vermland er opfyldt af Bakker og Fjeldhøjder, der kun sjelden give Plads for større Sletter, hvilke imidlertid for Størstedelen ere opfyldte med Sand og bestaa af Moer med Undtagelse af Trakten ved Benern, ned mod hvilken Landet sænker sig, og hvor der hyppigere forekommer rige Marker. Landet er ikke saa højt, som man skulde tro efter dets Beliggenhed nær hen under Fjeldene. De højeste Fjeldtoppe naa til noget over 1000 Fod, og Gjennemsnitshøjden kan for Bergslagens Bedkommende sættes til mellem 500 og 600 Fod, derimod søndenfor Arvika og Filipstad til ikke mere end 250—300 Fod over Havet. Landet er saaledes meget lavere end Dalarna.

En stor Del af Provinsen bestaar af smale Længdedale omkring forskjellige Væsdrag. Den frugtbareste og betydeligste af disse er Fryksdalen eller den ti Mil lange Dalbygd, som omtrent midt i Provinsen omgiver Indsøen Fryken. Denne Indsø, der er 8 Mile lang, men ikke naar $\frac{1}{4}$ Mils Bredder, strækker sig lig en bred Elv gennem det her frugtbare Landskab. Fryken ligger ved Upsvik kun 208 svenske Fod over Havet samt 60 F. over Benern, og denne Fryksdalens dybt nedstaarne Beliggenhed bidrager vistnok til at gjøre Klimatet mildere og giver ved Siden deraf

Højderne, der omgive den, et Udtryk af Storhed, som man ikke træffer andetsteds i Bermland. Længst i Syd er Dalen trangest, og paa den vestre Side rykke Fjeldene med bratte Styrtninger lige ud i Søen; længere oppe drage Højderne sig mere fra hverandre og give Plads for en vidstrakt Bygd, bestaaende af Østre og Vestre Emterviks samt Sunne Sogne. Denne frugtbare Trakt bestaar af megen Alluvialjord, der især paa den vestre Side af Søen danner mægtige Lejer.

Provinsens anden betydelige Dalstrækning er Elfdalen eller den lange og smale Landstrækning, der gjenneimstjæres af Klarelven og selv gjenneimstjærer hele Bermland fra Nord til Syd. Denne Dal er langt fra saa frugtbar som den nys nævnte, men har derimod større Betydning paa Grund af sin Længde og det ingeniunde fordelagtige Nabostab, den aabner med Fjeldene, fra hvilke den fører med sig Masser af Sand; ikke blot alle Klarelvens Bredder bestaa af Sand, men der stryger tillige vældige Sandaaser parallelt med Elven gennem hele Elfdalen.

Intetsteds findes Spor til nogen yngre Fjelddannelse. Den almindelige Stenart er Gneis i forskjellige Forandringer. Nærmest de store Jerumalmlejer ved Persberg, Agegruberne, Nordmarks og Tabergs Gruber faar den en større Tilfætning af Glimmer. Urkalk og Urterskifer forekommer her sjeldnere end i den tilstødende Del af Bestmanland; hin er funden ved Laangbanshytten, ved Malsjø og Gullsjø, denne ved Glasva i Gillbergs Herred, ved Løksmark i Nordmarks Herred og flere Steder. Sandmoer og Sandaaser forekomme derimod oftere. Saaledes begynder en Mo, kaldet Brottforsheden, $1\frac{1}{2}$ Mil fra Filipstad og strækker sig næsten en Mil paa Vejen til Melkom. Søemoen begynder vestenfor Carlstad, strækker sig til Villnor og synes at være opkommen gennem Tilfæ-

ninger af Alarelven. De øvrige Aaser og Moer ere af mindre Omfang og Udstrækning.

Af det Ovennævnte følger ogsaa Vejrligets og Jordsmønnets Bestaaffenhed. Nabostabet med Fjeldene og det høje Norden har for stor Betydning til at kunne godtgjøres af den ringe Højde over Havet, især i den østre Del og i den Trakt, Alarelven gennemløber; Vejrliget kan derfor i Almindelighed betegnes som temmelig haardt. Jordsmønnet er fortrinsvis sandholdigt; Ler i større Laget forekommer kun i Benerstrakten og Fryksdalen, ellers kun i mindre Stykker. Hvede avles kun i den søndre Del og selv der i ringe Mængde; ogsaa Rug er mindre almindelig end i andre Provinser og er paa flere Steder indskrænket til Braatefelterne. Havre og dernæst Byg er den almindeligste Sæd.

Bermland er for Størstedelen opfyldt med Fjelde og Skove, der ere Indbyggernes væsentligste Næringskilde. Den nordligste Del bestaar af en næsten uafbrudt Ode-mark, hvor ogsaa den bekjendte Tolvmileklov ligger, og i disse vilde Trakter bo kun Finner, der nære sig af Jagt og Fiskeri og de sparsomme Flekker Braateland, som de have ryddet i Bakkehældene. Længere ned mod Syd aabner Landet sig, og her begynder Jordbrug; men det dyrkede Land er for det meste af ringe Omfang, saa at man sjelden ser store sammenhængende Marker, men ligesom i Smaalands opdyrkede Flekker strøede uordentlig omkring, og midt imellem dem Gaarden, hvis Bygninger ere ligesaa uregelmæssige som Tejgerne. De smaa Jordlapper blive omhyggelig behandlede, og Bermlandsplojen er kjendt over hele Sverige. Man spænder altid Heste for den. Dyr bruges sjelden og stemme heller ikke med Bermlændingens Sind; thi naar han arbejder, da maa det gaa i en Fart. Trods det Arbejde, der lægges paa Jorden, giver den dog som oftest en knap Høst, hvilket skrives sig

dels derfra, at der er for lidt Muld i Jordstøtten, dels fra en kold og granitagtig Grund. „Havre-Bermland“ siger Ordsproget og vil dermed betegne dets magre Jord. Men medens Agerbruget og Landbonæringen i det hele taget af disse Grunde kun lønner sig daarligt, saa Landets Indbyggere en rig Erstatning i Skovens og Fjeldets Skatte. Paa de fleste af Bermlands Elve flodes Lommer, og en Rejsende skal ikke fare mange Mil uden at tælle en Mængde Sagbrug. Endnu vigtigere end Trælasthandelen er Bjergværksdriften. Fra Gruber, Hytter og Masovne flommer der ligesom en Strøm af Jern, der saa fiden spredes over den hele vide Berden. Uden denne Indtægtskilde vilde halve Bermland synke tilbage til Ufrugtbarhed og blive en Odemark. Den Vårstid, da Bjergværksdriften er livligst, er Vinteren. Fra alle Skove hæver sig da Kulmilernes Røgsojler, over alle Indseer fjøres der Læs, fra alle Kanter rasler det i Jernstænger, runge Hammerslag, pustte Blæsebælger og spruder der Ild, og selve Natten gløder af Flammen, der fra Hytterne stiger højt op mod Himmelen.

Bermlændingens Sind er muntert, friskt, raskt, og maasse kan man hertil med Grund føje: letfindigt. I hans Ord og Handlinger møder man ofte noget Ubetænksomt, noget Spasende og en vel stor Tillid til hans egne indre Evner.

En saadan Karakter kan ikke andet end være i høj Grad selskabelig og omgængelig. Bermlands Brugspatrøner og Provster, hvortil ogsaa kan føjes de mere velstaaende Bønder, afgive tilstrækkeligt Bevis herpaa.

Bermlændingernes Lege gaa ofte ud paa at sætte En i Forlegenhed, og den, som da ikke kan hytte sig, bliver altid, men i al Godslighed, Maalet for de andres Spøg og Latter. Dansene ere meget livlige, at „væve Badmel“ danses med ikke mindre end 16 helt findrige Lure.

Polskaen er her ligesom andetsteds den egentlige Folkedans, men er ganske forskjellig fra de andre Provinsers. Naar man træder ind i Stuen, hvor Dansen gaar, ser man Hoved og Fødder i Bevægelse om hinanden. Nogle spænde i Taget, nogle slaa Hjul, og andre sidde og svinge sig rundt. Tilskueren frygter at faa se hver eneste af dem puffet overende og lemlæstet, og alligevel hender det næsten ikke, at nogen kommer til Skade. Kjønt Stuen som oftest er fuldproppet af Folk, der ovenikjøbet ikke just altid ere ganske ædru.

Kun paa enkelte Steder bærer Folket en bestemt Dragt. Kvinderne bære i Almindelighed Kjoler med Liv i temmelig mørke Farver og med smale Striber af gult, grønt eller rødt. Mandfolkene have en egen Slags Frakker med sammenhængende Skjoder, og som ikke knappes, men hægtes igjen.

Det Bermlandske Bygdemaal er let at kjende paa dets hastige og fremadilende Gart, et Udtryk for den Tælendes eget Lynne, ligesom det faa meget som mulig lader Ordene ende paa e, for derved at faa slippe saa snart som mulig fra alle Tillægsstaveller og kun betone Grundstavellerne; — altsammen Midler til at faa det til at gaa fort, noget, som i Bermlændingens Djne er en fortræffelig Ting.

Romantiske Omgivelser, ejendommelige Leveveje og Livet i Skoven gjør, at vidunderlige Fortællinger, Folkeviser, Sagn og Syner endnu holde sig i alle de mere affides liggende Dele af Provinsen. Kulsvieren, der i Maanedsviis ligger aldeles ene i Skoven, Grubearbejderen, der bor i Jordens Dyb, Lommerfløderen ved den vilde Fos, Smeden i Jld og Nat nære med denne aandelige Bespisning vor Sjels medfødte Hunger efter det Nye, Uhorste og Forbausende. Derfor sidder endnu Rokken her og spiller paa sin Fiol, Skovtroldet med sin

lange Hestehale vandrer om mellem Træerne; og naar der om Morgenen svæver blaa Ringe over Blomsterne, figer Bonden, at Alferne om Natten har danset paa hans Eng.

(G. S. Mellin.)

De svenske Finner.

Man vil ved at læse denne Overskrift let kunne misforstaa os, og vi skulle derfor lige strax bemærke, at vi her slet ikke agte at bestjæftige os med de svensktalende Indbyggere i Finland, men tværtimod med finsktalende Indbyggere i selve Sverige. Der er saadanne paa den svenske Grændse imod Finland, — vi lade ogsaa disse i Fred og Ro ved deres lovlige Laxefangst i de laplandiske Elve, — men der er andre dybt inde i Landet, hvor mangen vil blive overrasket ved at træffe dem i Bermland lige paa den norske Grændse, — det er om dem vi her ville fortælle lidt.

Uagtet der i vore Dage, og det med Føje, føres megen Klage over, at de svenske Skove paa en utilgivelig Maade ere blevne givne til Pris for ødelæggende Speculationer, at store Strækninger forlængst ere blevne ødelagte ved en bagvendt Skovhusholdning, eller maaste rettere ved Mangel paa al god og sund Skovhusholdning, gives der dog endnu megen Skov i Sverige, navnlig i de nordlige Provinser, og ikke saa ganske faa Millioner Trær staa endnu tilbage for Øxen. Bermland er en af disse skovrige Landsdele, hvor man meget godt endnu kan fare vild mellem Furustammerne, og hvor Bjørnen endnu med Lethed finder Ly og trodses Jægerens spejdende Blik. Dengang den berømmelige Prinds Dlof Trätälja begyndte sit tjæmpemæssige Arbejde at rydde op i Bermlands Bild-

marker, var hele denne Del af det gamle Sverige en eneste sammenhængende Skov; siden har Blogmanden lidt efter lidt i Aarhundredernes Løb bemægtiget sig alle Dalerne, og Kulmilerne have betydelig medtaget Skovene for de utallige vermlandste Jernværkers Behov, men alligevel er der ikke saalidt tilbage saavel af den gamle saakaldte Tolvmilsskov som af Timilsskoven, Firemilsskoven — Ravensene angive, hvor udstrakte hine Skove oprindelig vare, — Vermestoven osv. Tolvmilsskoven strakte sig fordum fra den sydvestlige Del af Vermland lige nordpaa gennem Landet, det vil sige gennem hele den Trekant, hvis ene Side begrændses af de norske Fjelde, og hvis Spids naar op i Dalerne. Paa den ene Side var Klarelven hin umaadelige Skovs Grændse, paa den anden Side udvidede Skoven sig imellem og over de norske Bjergrygge lige til Glommen. Adskillige Stykker af Tolvmilsskoven ere nu tildags forvandlede til dyrkede Marker, dens Grændser ere efterhaanden blevne indskrænkede, og hist og her træffer man Nybyggere inde i dens dybe Dybninger. I de nordligst beliggende saakaldte sydlige og nordlige Finskovdistrikter er Skoven endnu ganske uberørt, og Nybyggderne ligge i hin Afkrog af Landet mange Steder saa fjernt fra hinanden, at der vitterlig er en Gaard, til hvilken der hører et Omraade af — 80,000 Tønder Land Skov!

Naar vi nævne Finskov, nævne vi med det samme Finnerne. Thi det er netop Finner, der have anlagt hine Nybygder inde i Tolvmilsskoven og opdyrket de Agre, hvor Havren og Potetesen nu voxer istedetfor Ugræs eller Mos. Disse Finner ere ikke, som man maaste i Førstningen vilde være tilbøjelig til at formode, Resten af en her indfødt Folkestamme, der lidt efter lidt er bleven fortrængt af et svensk — vermlandst — Folket, de ere helt simpelt ndflyttede Kolonister. Det vides ikke med fuld historisk Nøjagtighed, hvad Tid denne Indflytning er gaaet for sig;

men man har Anledning til at tro, at det er steet i flere særskilte Omgange, første Gang omkring 1530, dernæst henved 1608, endelig 1650. Enten nu hine Finner ere blevne formelig indkaldte eller de af egen Drift have indfundet sig i Everige som Følge af Hungerød i deres eget Land eller af andre Aarsager, nek er det, at man her anviste dem Steder, hvor de frit kunde slaa sig ned og strax begynde sit Nybyggerliv. Man saa dog ogsaa snart Finner i Færd med at anlægge Rydningspladse i de store Skove Kolmården i Østergötland og Tiveden i Nerike. Men fremsfor alt fandt disse Fremmede i Vermlands endelose, mørke Skovstrækninger en vid, om end ikke meget taknemmelig Mark for sin Flid, Haardførhed og Dygtighed i at bryde Sten, fælde Trær, udtappe Myrer og lignende. De slog sig for Størstedelen, og sikkerlig i et ikke saa ringe Antal, ned i den ovennævnte Tolvmilsklov, men ogsaa i Firemilskloven, der i Nordøst grændser lige op til den første. De udbredte sig derfra over Grændsen ind i det norste Bjerg- og Skovland, hvor de endnu den Dag idag have flere Bygder.

I Begyndelsen blev det som før nævnt tilladt Finnerne at rydde, bygge og bo, hvor de selv fandt for godt. Skoven var i Sandhed ogsaa stor nok for alle, og den stod ikke i nogen Pris. Men efterhaanden som de kraftige finste Arme havde skabt et Nybygge, og der aabnede sig Udsigt til, at disse Nybygger kunde blive til ordentlige Gaarde, kom den indfødte Vermlandsbefolknings Avindssyge til og blandede sig ind i det paabegyndte Rydningsarbejde. De forlangte, at Finnerne skulde forlade den Jord, som de have brudt op, og begynde sit Rydningsarbejde paa andre Steder, højere op mellem Fjeldene, dybere ind i Skovene, og naar Nybyggerne modsatte sig disse uforflammede Fordringer af Vermlændingerne, gif disse over til Boldsomheder og Vilkkaarligheder. Finnerne

bleve mangan Gang som vilde Dyr jagede bort fra sine Nybygder; der blev endog udstedt flere umenneskelige Love, der gav de indfødte Indbyggere Ret til uden videre at lægge Beslag paa den Jord, som Finnerne havde opdyrket, og at høste Vonnen af deres tunge Arbejde. Aar 1664 var der nogle Jernværksejere, som fandt det tjenligt for sig at udvirke en lgl. Forordning udstedt, ved hvilken de, Herremændene, fik fuld Frihed til at forfølge Finnerne med væbnet Haand, og hvorved det desuden blev forbudt de vermlandste Bønder at huse Finner paa deres Gaarde eller at tillade dem at opholde sig i de til Gaarden hørende Skove. Straffen for Overtrædelse af denne Forordning var første Gang 40 Dalers Bøder, anden Gang Galgen. Det gik ikke heller Finnerne bedre paa den norske Side; Gilert Sundt anfører følgende Ord af en Relation af Aar 1699: „Skovfinnerne ere det allerfladeligste Ukrudt for Landet; i Ufredstider ere de de allerstørste Espioner, og som de vide alle Gier i Skovene, maa enhver Mand frygte sig for deres Oversald, Røveri og Tyveri.“ Pontoppidan i „Norges naturlige Historie“ betragter dem som et vildt, foragteligt Folkescæd og sammenligner dem med „de lumpneste Jøder;“ allerede 1648 var der udkommet en kongelig Forordning om, at disse Skovfinner enten skulde forføje sig bort eller „paa lovlig Maade erhverve sig Ret til at bygge paa Skoven,“ og dette Lovbud blev siden flere Gange med Strengthed gjentaget. Følgen af den Uvilje, som saaledes visttes mod de stakkels flittige og stræbsomme Finner, og af den aabenbare Vold, der tidt øvedes mod dem, blev den, at Finnerne tilsidst næsten nødsagedes til at betragte sig selv som en forskudt Slægt og til at indtage en fiendtlig Stilling mod Samfundet. Det fortælles ogsaa, at de svenske og norske Skovfinner virkelig af og til i Fællesskab rejste sig mod Bønderne, ja at de i Krigstider endogsaa udførte Røverier

paa Bøndergaardene i det nærmest omliggende Land paa begge Sider af Grændsen. Under alle Omstændigheder blev Følgen den, at Finsfolket saameget som mulig sluttede sig sammen og holdt sig borte fra Landets øvrige Befolkning. Saaledes er det gaaet til, at der endnu i vore Dage inde i Vermlands Fjnslove, ligesom i de tilsvarende norske, lever et ganske fremmed Folkesæd, der kun i ringe Grad har blandet sig med den svenske Almue, og som med en mærkelig Sejghed har bevaret sit Sprog, sine egne Sæder og Skikke, man kan næsten sige sin egen Dannelse.

Skovfinnernes Raar har forøvrigt i nyere Tid betydelig forandret sig; oplyste Regjeringer have taget dem under sin Beskyttelse, de have faaet lettet-Udgang til lov-mæssig at erhverve de Skovstykker, Stenurer og Myrer, som de have været de første til at opdyrke. De fleste af dem ere derfor ogsaa nutildags Selvejere, og en vis Dannelse begynder at trænge ind mellem dem. De vermlandske og norske Skovfinner maa paa ingen Maade sammenblandes med de stakkels Finlapper; de ere virkelige Finner fra det gamle Suomi og behøve ikke at skamme sig over sin Byrd. De ere kraftige, senefulde Folk med en ægte finsk Karakter, med megen Selvstændighedsfølelse og ikke uden Evner. Gilert Sundt meddeler et Sagn om, hvorledes en Del norske Bønder, som engang vare gaaede ud for at jage en finsk Familie ud af den Skov, i hvilken den havde bygget sin simple Hytte, bleve højlig forbausede og lode Fiendskabet gaa over til Fred og Ven-skab, da de i Finnernes Bolig fandt en Bibel og Fiolin. Nutildags vil man i de svenske Skovfinneres Hytter kunne gjøre mange endnu mærkeligere Opdagelser, navnlig af ældre og nyere finske Bøger. En Lektor Gottlund i Åbo har i vor Tid indlagt sig stor Fortjeneste af de vermlandske og norske Finneres boglige Opdragelse; han opholdt sig om-

kring 1820 en længere Tid i de vermlandste Finslove, blev sine der bosatte Landsmænds Ven og Talsmand og har siden ikke ophørt med jævnlig at sende dem Breve, Bøger og Skrifter af alle Slags fra Finland. Der er paa denne Maade oprettet en temmelig stadig Forbindelse mellem de 3—4000 Finlændere, der endnu bo i Vermland og i de norske Slove paa den anden Side af Rigsgrænsen, og deres Moderland Finland. I sin varme, ungdommelige Iver for sine kjære Landsmænd var Lektoren et Dieblif nær ved at forlokke dem til Ønsker og Fremtidsplaner, der vare noget overspændte. Skovfinnerne fik nemlig pludselig det Indfald at ville forlange Oprettelsen af et eget lidet finst Rige for sig helt inde imellem Fjeldene; de norske og svenske Finner skulde slaa sig sammen, danne et Hele, affondret fra den omgivende Verden, med egne Præster og Skoler, Fogder og Dommere osv. Et Udvalg af svenske og norske Skovfinner begav sig endog til Stockholm for at frembære deres Krav for Thronen. Kong Carl Johan svarede med et venligt Smil, og der blev naturligvis ikke noget af hele denne „folkkelige Bevægelse;“ imidlertid have de vermlandste Finner siden faaet tvende særstille smaa Kapeller i den nordlige Elvdal, der hvor de finste Kolonisters Tal er størst, og der er nok ogsaa nogenlunde sørget for Skoleundervisningen i de finste Distrikter. Præster og Skolelærere tale forresten Svensk her. Der er desuden i den nyeste Tid anlagt flere nye og ordentlige Beje mellem de finste Nybygder og den saakaldte Svenskbygd, hvorved en lettere Samsærfel er bleven aabnet mellem Finnerne og den vermlandste Befolkning; inden kort Tid vil Jernbanen komme did.

Hele den yngre Slægt af de vermlandste Finner forstaar og taler Svensk, skjønt de alle endnu tale Finst imellem sig selv indbyrdes; de Ældre forstaa derimod kun meget lidet af det vermlandste Bygdemaal. Mellem Bøn-

derne kjendes Skovfinnen let paa den Maade, hvorpaa han i Udtalen af svenske Ord sætter b istedetfor p og omvendt, t istedetfor g, d for t; f. Ex. Bræst for Præst, Bistob for Biskop, Kuppe for Gubbe osv. Det ejendommelige svenske bløde t bliver desuden i Skovfinnens Mund altid sch; „fåra bror“ bliver udtalt: schåra pror. Bermlandsbonden paa sin Side har gjerne et lidet Forraad af finste Ord, som han har tilegnet sig ved Samsærsel med Skovfinnerne. Saaledes hjælper man sig godt frem, selv i de Tilfælde, hvor Finnen har Vanskelighed for at lære det Svenske.

Mange folkelige Skikke og man kan gjerne sige hele det folkelige Levesæt ere med en beundringsværdig Sejsghed blevene bevarede i de 300 Aar, de have opholdt sig i Bermland. Deres Stuer ere saakaldte Røgstuer; i et Hjørne af Stuen er der opført en stor Døn, i hvilken Stokilden flammer Sommer som Vinter; Røgen samler sig under Loftet og søger ud gennem et Hul paa Taget, undertiden ogsaa en Åbning paa Siden, som, hvis man ønsker det, kan lukkes med en Lem. En hel Del Røg bliver alligevel bestandig tilbage i Stuen, men dette ulesliger aldrig Skovfinnen. I Regelen er der kun en eneste stor Seng i Stuen til Far og Mor. Børnene og Tjenestefolket ligge enten paa Gulvet eller paa Bænke ved Siden af Dønnen. Madlavningen foregaar i et særskilt liggende Kjøkken. Hver Lørdag tage alle Folkene i Huset sig et Bad i Badstuen, der ogsaa ligger for sig selv, og som ufravigelig hører med til ethvert finst Nybygge. Badet tages paa den gamle finste Maade; først tager man sig et Dampbad, idet man pister sig med Birketroste, derpaa løber man nogen ud, selv midtvinters og i den strengeste Kulde, kaster sig i Sneen eller om Sommeren i nærmeste Bæk og gaar saa ind igjen for at klæde paa sig. Noget egentlig Nationaldragt have Finnerne ikke; det

Kulde da være den norſke Almuesdragt med korte Buxer og graa Badmelſtrøje, der ofte forekommer blandt de vermlandſke Finner; de lange Benklæder og overhovedet den vermlandſke Bondedragt begynder forøvrigt alt mere og mere at trænge ind i de finſte Familier.

Naar Talen er om finſte Nybygger og Gaarde, maa man ikke gjøre ſig for ſtore Foreſtillinger. Der gives Fingaarde, der ere ret tækkelige og byggede efter ſvenſk eller norſk Monſter — dog altid med den ſærſtilte lille Bygning for Dampbads-Stuen — men i Regelen ere de meget ubetydelige og fordringsløſe. Det ſamme gjælder om Jorden, der hører til Gaarden. Marken er i Finſkoven næſten overalt dækket eller fyldt med Sten, og det Førſte, en Nybygger har at gjøre, er at bryde diſſe Stene op og nogenlunde rydde Pladsen fri for dem. Stenene blive da lagte ſammen i en ſtor Haug, der ofte naar en Høide af en 7—8 Alen, og rundt om denne brydes Jorden op, det vil da ſige ſaa ſtort et Strykke, ſom de opſamlede Stene tidligere have dækket. Med andre Ord, det Hele bliver kun en ganſke liden Firkant, i hvilken Stenhaugen danner et forholdsvis meget ſtort Midtpunkt. Ved Siden af denne Firkant brydes der ſaa en ny, ſaa en tredje, en fjerde osv. Paa denne Maade bliver Skovſinnen ved med en mageløs Flid og Udholdenhed og opnaar da tilſidſt at ſaa ſig en liden Rug-, Havre- eller Potetesager. For at gjøde Jorden brænder han Braate. Er der ſtor Skov, maa denne førſt hugges ned, noget ſom fordobler Nybyggerens Arbejde. Efterat Ageren er ryddet og Udsæden nedlagt i den, faar Skovſinnen i bedſte Fald en Høſt, der kan rummes i et Hjørne af hans lille Laave. Men meget ofte indtræffer der ogſaa tidlig Rattefroſt, der paa en Gang ødelægger alle hans Forhaabninger og forſpilder alt det Arbejde, han har lagt i det. Ulligevel bliver han ved og er paa denne Maade

bleven ved i 500 Aar; det er, hvad man i Sverige kalder „finst Stiofind (envisket).“

Løber der en Elv gjennem den Skovtrakt, hvor Finnen har nedsat sig, slaar han sig paa Fiskeri; desuden er han gjerne dygtig Jæger. Før i Tiden blev han tillige anseet for at være en stor Hegeremester; Finnekonerne stode fremfor alt i dette flette Ry, og man har et Sagn om en saadan finst Hæg, der stod indmuret i en Bagerovn i „ni Jevndøgn“, før hun døde; nutildags har nok denne Tro tabt sig betydelig hos Almuen. Det er ogsaa allerede Hegeri nok alle disse Myrer, som de vermlandske Finner have udtappet og forvandlet til Eng eller Uger, alle disse Stene i Tusindvis, som de have plukket op af Jorden, og alle disse aabne Bladse i den vilde Skov, hvor en ventlig Røg fra den simple, men gjæstfri Hytte nu tilbinder Vandrereren et venligt Velkommen.

(D. P. Sturzenbecker.)

Stockholm.

Geijer har sagt, at det svenske Folks Historie er dets Kongers, og om denne noget dristige Sætning end ikke kan anvendes paa det Forhold, hvori Stockholms Historie staar til det hele Lands, maa det dog indrømmes, at lige fra den Tid Stockholm blev Kongesæde, har dets Historie altid staaet i den nærmeste Forbindelse med Kongedømmets og Rigets. Stockholm var Skuepladsen for mange af de blodige Bedrifter, der havde saa bedrøvelige Følger for den kongelige Folkungeæt, og som kostede den Kronen og udslettede den af Jorden. Mangfoldige Gange belejret har Stockholm altid draget hele Riget med sig over paa dens Side, til hvem Byen havde sluttet sig eller var gaaet

over. Paa talrige Rigsmøder i Stockholm er Rigets Skjæbne bleven afgjort, og her er bleven lagt Planer, der have ført Sverige til Storhed eller Ulykke. I Stockholm ere Strider blevene udfjæmpede, der have grundlagt Sveriges Frihed for den sildigste Eftertid. I Stockholm har Landets ædlest Blod flydt for Bøddelens Døje, som dog ikke kunde afbugge Rødderne paa den svenske Friheds Træ, der atter blomstrede op, friskt og kraftfuldt som forhen. Stockholm er endnu i dette Djeblig, saaledes som det altid har været, det svenske Riges Hjerte, hvorfra en belibende Strøm udgyder sig i alle Statslegemet's Aarer.

„Stockholm er en smuk By“, siger en fremmed Forfatter, „fremfor alt paa Grund af sine omveglende og maleriske Omgivelser. Den bliver ogsaa vakrere og vakrere gennem de ny og storartede Bygninger, der stadig rejse sig, aabne Pladse og Parkanlæg, og om Stockholm end med Hensyn til Mængden af sine Paladser ikke kan maale sig med andre Hovedstæder, som f. Ex. Paris, London, Wien eller Berlin, saa glemmer man let denne Mangel, naar man betragter den smukke Beliggenhed, der er i den Grad henrivende, at Stockholm i saa Henseende dristig kan stille sig ved Siden af de lovpriiste Hovedstæder i det sydlige Europa og maaste ene staa tilbage for Konstantinopel. Overalt, selv midt i den Brimmel, der bærer Vidne om, at man er i en Storstad, ser man vidtstrakte, smukke Vandpartier med tækkelige veglende Bredder, og naar man forlader Byen, da skifter allerede i dens nærmeste Omegn Fjeld, snart dækket af Løv- snart af Granflov, med rige Enge, bugnende Agre, rislende Bække, spejllare Indsøer og store Skove. Hvorhen man paa sine Udflugter saa vender sig, til Land- eller Søfiden, til Mælaren eller Saltsjön, der begge ere rige paa Der og Holmer, og hvis Bredder ere dækkede med utallige større og mindre Herregaarde og Landsteder, overalt møder man smilende Land-

Kaber og herlige Udfigter. Allerede det første Syn af Byen, naar man søværts nærmer sig den, er i højeste Grad betrivende, og et Overblik over den store By og dens nærmeste Omegn med Kirker, Paladser og Huse, over de overalt mellem Husmasserne fremstikende Vandpartier med deres Brimmel af Masser, samt over den med Skovbefrandsede Baggrund, fra hvilken hist og her en Bygning eller et Stykke Agerland skinner frem, turde kanstikke ikke finde sit Sidesykke i nogen anden Hovedstad."

Vi have med Forsæt anført en Udlændings Dom for ikke at blive bestyldte for Partisthed; men hvem kan vel undgaa at blive partist, naar han betragter denne By og seto er en Søn eller Datter af den. Enten man nærmer sig Stockholm fra Havet eller fra Mælaren, mødes man af et Billede, der retfærdiggjør baade Partistheden og Stoltheden. Mellem Skeppsholmen og Kastellholmen paa den ene Side og Södermalm paa den anden udbreder sig Stockholms prægtige Havn, der kunde rumme alle Europas Flaader; midt foran Sejleren udvikler Byen sine Paladsmasser, beherskede af Slottets vældige Firkant, og over det Hele hæver sig Storkirkens og den tydske Kirkes Taarn, medens i Baggrunden Riddarholmskirkens gjennembrudte Spir rejser sig mod Skyerne. Paa den søndre Strand staar lig en Udfigspost Katharina Kirke og hilser En Velkommen. Mod Nord, nedefor Slottet, bruser under Granitbroens stærke Hvælv den brede Strøm, gennem hvilken Mælaren formæler sine Bølger med Havet, og paa den anden Side af Strømmen følge Masser af Huse og Paladser efter hverandre, medens Taarnene af Jakobs, Clara og Adolf Frederiks Kirker rejse sig højt over dem. Og i selve Havnen, hvilket Liv, hvilken Brimmel! Her vaje Hundreder af Flag, betegnede med alle Folkeslags Farver, fra det gule Kors paa den blaa Grund og til det Nordamerikanske Stjernebanner. Her ere Far-

tøjer af alle Slags i stadig Bevægelse, fra det tremastede Handelsfartøj lige ned til den fordringsfri Roslagsflude, fra det til Fart i aaben Sø byggede langstrakte Dampstib og til de smaa Baade, der uophørlig ere paa Vejen mellem Byen og Djurgaarden, medens kanske en Fregat eller en Kervet med det tretungede Flag baner sig Vej mellem de andre, der ærbødigt vige tilside og lytte til den dundrende Hissen, som det store Orlogsfartøj sender Kongestaden. Og paa Mælarsiden er Skuespillet omtrent det samme. Mellem Sødermalms maleriske Klipper og Kungsholmens Bredder, mellem høje Røgsojler, der stige op fra Maskinværkstederne, nærmer man sig efterhaanden til den hvide Husmasse, der udbreder sig i Baggrunden, og som synes at svømme paa Bølgen. Er det saa en straalende nordisk Solskinsdag med klar blaa Luft, hvor herligt tage de sig ikke da ud, disse snehvide Mure med funklende Binduesrækker, der spejle sig i Mælarens Bølge, hvor glimre ikke Taarnenes gyldne Tinder, og hvor skinner ikke Malmen i Carl Johans stolte Rytterbillede hist nede tilhøje paa den store med Granitmure indfattede Plads, der er kommet istedetfor det gamle Agnesnæs. Og vil jeg ret omfatte alt med et eneste Blik, da vandrer jeg til Højden ved Mosebacke og ser nedanfor mig det herligste Rundbillede. Den store, af Mennesker vrirlende By med Paladser og Kirker, med Huse og Taarne, hist og her afbrudte af tætte Lunde eller blaa Båndstriber, dækkede med hvide Sejl eller gjennemfurede af hastigt fremad ilende Dampbaade, ligger da udbredt for mine Fødder, og den dumpe Larm fra den summende Flude derne drænger dæmpet frem til mig deroppe paa Højden og bærer Vidne om, at Stockholm ikke blot er smuk, men at der ogsaa indenfor dens Mure raader Liv og Bevægelse.

Saa fremstiller Mælarens Kongestad sig seet paa Frastrand, og dens Indre skuffer ikke Indtrykket af det Hele.

Stockholms egentlige Kjerne udgjøres af den Holme der favnes af Norr- og Söderström, den saakaldte Stadsbolmen, der i Nord ved Norrbro er forbunden med Norrmalm, i Syd ved Slusebroerne med Södermalm, meders paa den vestlige Side endnu en Bro fører til Riddarholmen over den saakaldte Riddarholmskanal. Næsten rundt omkring indfattet af mægtige Granitbrygger består den egentlige Stadsholm af en Aas, der mod Nord tar sit højeste Punkt, hvorfra Slottet som en Herfker hæver sig over Byen. Denne Aas strækker sig fra Nord mod Syd med temmelig bratte Sider ned mod Vster- og Vesterlaangaderne, der betegne Grændselinjen for det ædre Stockholm. Mellem disse tvende Gader løbe i Vest parallelt med hverandre Præstgaderne, Skomakaregatan og Svartmangatan, medens talrige Bejter (Gränder) krydse disse Gader og føre frem til Stortorvet, Midtpunktet i denne Stockholms Kjerne. Fra Stortorvet fører mod Øst Köpmangatan ned til Vsterlaangatan. Nedenfor disse Yanggader, der begrænde Stockhoms Aasryg, kommer et fladere Jordsmon, der for en stor Del er en Erobring fra Vandet, som nedenfor Vsterlaangatan danner Skeppibron.

(G. Thomée).

Vi kaste Runer her paa Bladet, og fra det hvide Grund hæver sig for dig Billedet af Birger Jarls sexhundredaarige Stad.

Runerne trille. I den hvidgraa Morgentaag kommer flovgroede Klipper tilsyne; tallose Skarer af vilde Fugle bygge trygt sine Neder her, hvor Mælarens Vaade styrte sig i Saltjön. Vikingeskibet kommer; i Stammen staar Kong Agne; han bringer som Bytte den finse Kongedatter. Egtræet hvælver sig her over deres Brudekammer;

Egetræet bærer ved Daggry Kong Agne hængt i sin lange Guldfjæde; det er Brudens Bærk, og Skibet sejler bort igjen med hende og de frelstste Finlændere.

Stjerne jage forbi, Aarene som de.

Jæger og Fisker rejser sig en Hytte; — den staar igjen forladt her, hvor kun Sofuglene have hjemme; hvad skræmmer saa disse tallose Flokke? Maage og Bildand flyve strigende om, der hamres og pæles, Olof Skjodkonning lader store Bjælkestokke bore ned i Grunden, stærke Jernkjæder fæstes hen over Strømmen; „fangen est du, Olof Haraldsson, fangen med Skibe og Mandskab, hvormed du hærgede Kongestaden Sigtuna, ej slipper du ud fra den tillukkede Mælarsø!“ Det er en Rats Bærk kun; den samme Nat, da Olof Haraldsson med Jern og med Ild sprænger sig Vej i den haarde Grund; før Dagen gryr, vælter sig der Mælarens Bande; gjennem det skaarne Kongedyb i Ost sejlede den norske Prinds Olof bort. Bjælkestokkene, hvor Jernkjæderne hænge, maa bære Forskandsninger; Borgerne fra det nedbrændte Sigtuna rejse sig et Bolværk her, og paa Stok-Holmen bygge de sig sin ny, lille By.

Stjerne gaa, Aarene gaa. Ser du, hvor Gavlene vøge; der kommer Kastel og „Kärna.“ Birger Jarl gjør Stockholm-Byen til Fæstning; Bagten staar med Pil og Bue deroppe paa Muren, spejder over Sø og Fjord, over Brunkeberg Sandaas. Derhenne, hvor Aasen skraaner fra Rørstrand-Søen, bygges Clara Kloster, og mellem det og Byen vøger der en Gade, der vøger flere, en udstrakt Stad, snart Partiernes Kampplads, hvor Ladulaas's Sønner plante Banneret, og hvor tydske Albrechts Svende brænde Svenskerne levende inde. Stockholm er dog Rigeets Hjerte, det vide de Danske nok, det vide de Svenske, og der er Strid og blodig Kamp. Blod flyder for Bøddelhaand, Danmarks Christian den Anden, Sveriges Bøddel,

staar paa Torvet — —! ruller J Runer! se, hvor paa Brunkebergs Sandaas, hvor den svenske Almue besejrede den danske Hær, Majstangen rejstes, det er Midsommer-Aften, Gustaf Basa holder sit Indtog i Stockholm. Om Majstangen voger der op Frugt- og Kaaalhave, Huse og Gader, de svinde i Flammer, de rejse sig igjen; det skumle Kastel med „Kärnan“ forvandles til et Slot, og Staden staar prægtig med Laarne og Vindebroer; paa Sandaasen voger en By for sig, paa Klipperne mod Syd voger frem en tredje; de gamle Mure falde paa Gustaf Adolfs Bud, de tre Byer ere en, udstrakt og stor, malerisk broget med gamle Stenhuse, Træboder og græstagede Hytter, Solen skinner paa Taarnenes Messingkupler; en Skov af Master ligger i den sikre Havn.

Fra Versailles's sminkede Guddom gaa Skjønheds-Straaler ud i Verden; de naa til Mælarens Strande ind i Tessins Slot, hvor Kunst og Videnkab bydes til Gjæst hos Kongen, Gustav den Tredje; støbt i Malm staar hans Billede ved Stranden foran det prægtige Slot. Det er i vore Dage; Alastien skygger over Slottets høje Terraasse, paa hvis brede Kælværk Blomster prange i sachsisk Porcellæn; brogede Sillegardiner hænge halvt ned for de store Glasvinduer, Gulvene ere bonede glatte som et Spejl.

Vi stige ned ad den brede Kongstrappe; foran den, hvor fordem Dlof Skjodkoning spændte Jernkjæder over Mælarens Løb, er nu en prægtig Bro med Butikker foroven og Strømparterren forneden; just derhen styrer et lidet Dampskib fyldt med Passagerer fra Djurgaarden til Strømparterren. Og hvad er Strømparterren? Det er en ganske liden halvcirkeldannet D, hvorpaa Broen støtter sine Buer, en Have fuld af Blomster og Trær; man ser fra Broens høje Brystværn ned over den. Damer og Herrer spadserer om dernede, Musikanter spille, Familier sidde i Grupper og nyde Forfriskninger i de hvælvede

galler under Broen og se mellem det Grønne ud over det aabne Vand, til Huse og Gaarde, men ogsaa til Skov og Klipper; man glemmer, man er midt inde i Byen.

Det er Broen her, som forbinder Stockholm med Norrmalm, hvor Störstedelen af den fornemme Verden bor i to lange Gader. Dog af alle de store Huse ville vi kun besøge et, og det er Theatret.

Vi gaa ind paa Scenen selv; den har historisk Betydning. Her ved første Kulisse fra Lamperækken tilhøje, idet vi se ned mod Lilstuerpladsen, blev Gustav den Tredje myrdet paa Mästeraden; der over i det lille Bærelse, tæt ved Scenen, blev han bragt, medens alle Udgange besattes, og de brogede Skikkelser, Harlekiner, Polichineller, Bildmænd, Guder og Gudinder, med afdaget Maske, blege og forfærdede knugede sig sammen; den dansende Ballet-*Farce* var bleven en virkelig *Tragedie*.

Dette Theater var Jenny Linds Barndomshjem; her har hun, som liden Pige, sunget med i Kvoret; her er hun først fremtraadt og opmuntrende hilset som Barn; herfra fløj Nordens Rattergal ud over Landene. Hvor det er smukt fra Vinduet heroppe at se ud over Vandet til Stramparterren, til det store prægtige Slot, til Ladugaardslandet med de store Kaserner, til Skeppsholmen og Klipperne, der stige stejlt op af Vandet med Södermalms Haver, Landsteder, Gader og Kirkekupler mellem grønne Trær. Skibene ligge derhenne, saa mange og saa tætte med vajende Flag. Se dog, det er Solnedgang; det graaner over Södermalm, det graa bliver mere og mere mørkt, en begyndt Grund, og paa den staar en dobbelt Regnbue; Husene ere bestraaede af saa stærkt et Sollys, at Bæggene synes et Transparent; de nye udsprungne Lindetrær i Haverne træde frem som frisk ung Skov; fra de gothiske Bygninger paa Den Skinne de lange smale Vinduer som ved en festlig Illumination, og mellem de mørke Graner

falder fra Ruderne bagved et Skin i tusinde Flammer, som om Træerne stode med blussende Julelys; stærkere og stærkere blive Regnbuens Farver, Grunden mere og mere sort, og de hvide Maager flyve solbelyste forbi. Regnbuen sætter sin ene Fod højt oppe paa Sødermalms Kirkegaard. Hvor Regnbuen berører Jorden, ligge Skattebegravne, siger Folketroen. Regnbuen støtter sig paa en Grav deroppe; Stagnelius hviler her, Sveriges herligste Sanger, og i samme Grav er Nicander lagt, han, som sang om „Kong Enzo“ og om „Løven i Orkenen.“ Vi gaa til Eders Grav, did, hvor Regnbuen peger. Herligt er Skuet deroppe. Terrasseformigt løfte Husene sig i de brolagte, stejle Gader; gjennem smale Gyder opad Bjælke-trapper kan Fodgængeren forkorte sig Vejen, og altid Redsig og Udsigt til Vand, Klipper og Grønt. Her er smukt at bo, her er sundt at bo, men det er ikke fornemt som ved Brunkebergs Sandaas.

Vi staa heroppe. Hvilken anden Verdens By har en bedre Udsigt over den salte Fjord, over den friske Es, over Laarne, Kupler, sammendryngede Huse og et Slot, som Kong Enzo selv kunde have bygget det, og rundt derom de sorte, alvorlige Skove med Ege, Gran og Furu, saa nordist, drømmende i den synkende Sol. Det er Dæmring; det bliver Nat, Lysene tændes i Byen dernede; Stjernerne tændes paa Himlen deroppe, og højt mod Stjernegrunden løfter sig Laarnet fra Riddarholmskirken, Stjernerne skinne derigjennem; det er som af Kniplinger, men hver Traad er af støbt Jern og bjælketyl.

Derned, derind gaa vi i den stille Uften. En Vandeverden hersker herinde. Se, i de hvælvede Gange sidde paa træudbugne Heste Rustninger, der engang bares af Magnus Ladulaas, Christian den Anden, Carl den Niende. Tusinde Faner, der engang vajede under Spil og Klang under Pilekast og Kanontorden, smuldre her; i lange Lafer

hænge de fra Stangen, og Stænger ligge henkastede, hvor Fanerne længst ere blevne Støv. Indenfor disse Mure blunde i Sølv- og Kobberkister næsten alle Sveriges Konger. Fra Alterets Gang sees gennem den aabne Gitterdør ind imellem opstablede Trommer og ophængte Faner; her gjemmes en blodig Kjortel, og i Kisten smuldret Gustaf Adolf. Hvo er den døde Gjenbo i Kapellet tværs over i Kirkens anden Sidegang? Der bag Glaslaag ligger en gennemskudt Klædning, paa Gulvet et Par tunge, tykke Støvler, de tilhorte Heltkongen, Vandrereren, hvis Rige nu er denne snevre Kiste.

Hvor her er helligt under disse Hvælvinger! Aarhundreders Mægtige samles her, forgjængelige som de mølædte Faner, stumme og dog saa talende. Og udenfor rører Livet sig, Verden gaar sin gamle Gang; Slægter skifte i de gamle Huse, Husene skifte; men altid er dog Stockholm Sveriges Hjerte, Birgers Stad, hvis Afsyn bestandig fornyges, bestandig forstjønnes.

(G. E. Andersen.)

Faa Byer have en saadan Beliggenhed som Stockholm. Den sidder som en Dronning paa fine Bjerge og Høje, med en Kappe af Grønt Skjedesløst kastet om Skuldrene, medens Mælarens og Havets Bolger fredeligt have lagt sig til Hvile ved hendes Fødder. Naturen, som jar gjort alt for denne By, er som et stort Digt over Naturkræfternes fordums Kampe og deres endelige Forøning under grønklædte Holmers Fred og det glitrende Sands Leg.

For den, som fra Havet kommer ind til Stockholm, pruller der sig et storartet og omveglende Skuespil. Selve Landet viser sig ikke strax og med en Gang for

Sejleren. Graa Klipper, om hvis Fodder Skummet sprøiter op, synes at have vadet ud i Vandet for at staa og glo paa ham; men de have intet, hvormed de kunne byde ham Velkommen, ikke engang en Haandsfuld Mose; thi om denne nogenfinde har været der, saa har Søen nu skyllet den bort. Et Par Fyrtaarne staa bag disse Forposter og vise Vejen. Snart indfinder der sig ogsaa levende Bevisere: Rodserne. Gjennem en Labyrinth af Der, Holmer og Skjær, over større Fjorde og gennem Sunde, der mangen Gang ere saa smale, at det er med Rod og neppe, man kan komme igjennem dem, føre de Skibet ind. Der er ingen Jord, ingen Bæxtlighed ved Stranden af disse Holmer, bare den nøgne Sten. Klipperne styrte bent ned i Søen. Der er ingen Kanter eller Ujevnheder, der rage frem, og ved hvilke der kunde fæste sig en Smule Madjord; de ere afrundede, slidte og slebne, paa mange Steder næsten blankpudsede af Vandet. Øverst oppo paa dem voger der nogle Furuer, men smaa og udpinte af Blæsten. For at kunne beholde Fodfæste og ikke rives bort af Stormen have disse stakkels Trær maattet lægge Størsteparten af sin Bogekraft i Rodderne, der lig Orme krybe om paa Graniten, og hvor der er nogen Revne i denne, der stynde de sig og gemme sig. Mellem Trærødderne har en liden Smule Madjord kommen sig til at blive fiddende fast. I denne trives Melbærbuste og nogle Gnerbuste. Liv er her lidet af. Nogle Fiskemaager flyve strigende omkring, og inde i et eller andet Sund kan der ligge en And. Hift og her skimter man i Forbisarten en Fiskerhytte, nogle Gjeder, som hoppe om paa Fjeldknauserne, eller kanske endog paa en af de større Holmer en mager Ko, som gaar og sulter i det tørre Lyng.

Vi komme imidlertid nærmere til Landet. Fattigdommen begynder nu at blive mindre trykkende. Paa

Afstand se vi Skov; hist og her stikker der frem nogle grønne Løvbuske; Stenhuse, der tilhøre en eller anden Herregaard, skinne hvidt mod den grønblaa Grund; i det Fjerne kan man opdage nogle Smaabyer; Strandbredden grønnes, og et Bælte af Siv, som hist og her omgiver den, viser, at det ikke er den bare Granit, som her befyldes af Vandet.

Søen har ikke været saa øde som Vandet. I alle Retninger har der vist sig Sejl. Jo længere vi komme frem, desto libligere bliver det. De skulle fordømmeste den samme Vej som vi; de agte sig til Stockholm for at bringe Byfolket, hvad disse tiltrænge. Vi se Bedhauger opstablede langt op paa Masten eller Høstakker, som glide forbi os, eller Kalkfluder, der rugge sig tungvindt frem, eller fornemmere Fartøjer, der have gjort Udenlandsrejser og nu komme siffende tilbage og se de stakkars Roslags-Studerne over Skulderen. Fjorden ved Warholms Fæstning rummer os alle. Her maa vi undergaa Mønstring, medens vi defilere forbi gennem et trangt Sund.

Vi komme Stockholm nærmere og nærmere. Nu er snart sagt hver eneste Klippe grønklædt; Landsteder og Lysthuse have lejret sig paa Højderne eller nede ved Strandbredden, hvorsomhelst denne danner en liden Vig eller Fordybning; overalt er der dyrkede og beplantede Pletter; de smaa Kjøkkenhave med Stikkelsbærbuske og Jordbærsege tage sig saa koseligt ud; Vejrøller, som vi før ikke have seet noget til, staa nu og slaa i Luften med Armene. Styrmanden gjør en Bevægelse med Roret, Fartøjet svinger forbi en Odde, og nu aabner der sig et af de smukkeste Skuespil, man kan se. Tilhøjre mellem Egetræer og Løvskov skjuler der sig halvvejs, ligesom for at lokke og drage end mere, en Mellemting af Land og By med begges Natur og begges Skjønheder. Det er Djurgaarden. Til venstre hæver sig de saakaldte Södra Bergen, og i Baggrunden

fer man ligesom gjennem et Gjærde eller en Skov af Skibsmaster selve Byen med dens Huse, dens Paladser og dens Kirketaarne.

Kommer man derimod vestenfra, det vil sige fra Mælarkanten, har man ogsaa her den samme Afvevling af Vand og Land; men alting er her mere rigt, mere smilende end i Skjærgaarden. Mælaren er den paa Naturskjonheder rigeste Jundsø i hele Sverige. Fra dens krystallklare Vand dukker der op en Utallighed af løvklædte Der og Holmer. Det er, som om man sejlede i en Park. Hist og her mindes man alligevel af nogle nøgne Klipper om, at det især er Menneket, der har fremkaldt al den rige Herlighed, og at Naturen her ikke skjænker sine Gavers Rigdom, før man beder om dem, ja tiltvinger sig dem.

Mælaren, der er saa rig paa Der, danner endnu nogle i sidst eDjeblik, før den forener sig med Östersjön. Paa nogle af disse, tildels ogsaa paa Fastlandet, er Stockholm anlagt. Disse Der, der udgjøre særskilte Dele af Byen, ere: 1) Den egentlige By (Staden) indenfor Broerne, hvilken adstilles fra Forstæderne ved Norrström og Söderström. Den første, der er Mælarens egentlige Udløb, omslutter: 2) Helgeandsholmen, 3) Riddarholmen, 4) Kungsholmen, 5) Blasiiholmen, 6) Skeppsholmen, 7) Kastellholmen. Til disse Dele af Byen kommer Norrmalm eller den nordlige Forstad, Ladugaardslandet, der fordum skal have været omflydt, samt Södermalm.

Hele Jordsmonnet stifter med højere og lavere Bakker og Fjeld. En mærkbar Forskjel er der imidlertid mellem den nordre og den søndre Side. Paa hin ere Bakkerne mere langstrakte, medens derimod paa den søndre Side Bjerget hæver sig mere brat og med skarper Kantter og saaledes tyder paa et haardere og ufrugtbarere Jordsmon. De synes at være Dele eller Forgreninger

af den Højdestrækning, der skiller Mælardalen fra Östersøens Bandsystem. Næsten i en ret Vinkel med denne Højdestrækning strækker der sig mod Nord en Sandaas, der imidlertid hist og her afbrydes af mindre Dalstrøg. Inde i Byen ser man nu ikke synderlig Spor af disse eftersom Spaden har udjævnet dem; men udenfor Stockholm hæve de sig til anseelige Bakker ved Ulriksdal og Norrtull og udbrede sig ved Skanstull, paa Stockholms søndre Side, til et vidtstrakt Sandfelt.

(J. F. Bahr.)

Ulriksdal.

Den fra Sveden gennem vild Barstov førende Vej aabner sig i en lang Allee af tohundredeaarige Lindetrær, der fører frem til Ulriksdal, dette Slot, som en svensk Stormand, Jacob de la Gardie, fordum anlagde med fyrstelig Pragt til Bolig for sig og sin skønne Hustru, Ebba Brahe. Det var i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede, efter at han havde affluttet sin glimrende Bane som Hærfører og som en til Fædrelandets Bedste heldig Underhandler. Han kaldte det ny Herresæde Jacobsdal efter sit eget Navn. Efterat hans Enke i 1669 havde solgt det til Carl X's Enke Hedvig Eleonora, gav Dronningen det Navnet Ulriksdal efter sin Sønneson Ulrik, Carl XII's yngre Broder, og dette Navn har det siden beholdt.

Det bærer endnu i sit Ydre Præget efter den Tid, da det byggedes, ligesom ogsaa den store Have endnu næsten uforandret bevarer det franke Snit, som Le Nôtre netop omkring den Tid, Slottet blev opført, havde for-

maaet at gjøre til det mest Nymodens, hvad Haveanlæg angik.

Selve Slottets Beliggenhed paa en Odde ved den søndre Ende af den vakre Edsvik er den smukkeste, man kan ønske, og tillige den mest uforstyrrede, naar man med Beliggenheden saa nær Stockholm søger at forene et roligt Familieliv, skilt fra Hovedstadens Larm. Ingen stor Alfarvej gaar her tæt forbi, som ved Haga. Trakten heromkring er ikke gennemkrydset af stadigt besøgte Spadsereveje, som omkring Rosendal, og man er ikke, som baade ved Rosendal og Drottningholm, omgivet af hele Kolonier med fremmede Sommerboliger. Som Følge heraf befares heller ikke den nærliggende Edsvik af nogen talrig Dampbaadsflaade; en eller to Dampbaade forslaa til søværts at underholde Forbindelsen mellem Hovedstaden og Ulriksdal; Bejen frem og tilbage er desuden over halvanden Gang saa lang som frem og tilbage mellem Byen og Drottningholm.

Sandsynligvis er det dette, Kong Carl har havt for Oje, da han til sit Sommeropholdssted hverken valgte Haga eller Rosendal eller Drottningholm, men det stille Ulriksdal, med den fri Udsigt til alle Sider over den vide Edsvik ved Slotsterrassens Fod og de udstrakte Spadsereveje i Skyggen af de høje Lindetrær i de lange Alleer, der omgive Parken.

Hvorledes saa imidlertid dette saa stadseligt anlagte Slot ud, da Kong Carl besluttede at gjøre det til Kongebolig?

Efterat det længe havde faaet staa øde, var det blevet benyttet snart til Rustkammer, snart til Sygehus for Soldater, og af dets fordums Pragt var her neppe andet tilbage end de tomme Bægge. I Løbet af ikke stort mere end et Aar blev det imidlertid bragt tilbage: sin gamle Skif, og den, som nu træder ind der, **Ad**

have vanskeligt for at kjende sig igjen. Til Dronningen er Husets nederste Stokverk indrettet, særdeles fint og i ny Smag, med al den Koselighed, som det sig bør og bør, forenet med al den Pragt, man kan vente at finde i en Dronnings Modtagelsesværelser, Saloner, Spisefal, Arbejdsværelse o. s. v. Fortræffelige Malerier smykke disse hyggelige Værelser, der næsten alle have Udsigt til Hovedterrassen ovenfor Edsviken. Møblerne ere rige, men ogsaa, som Nutiden fordrer det, bekvemme; deriblandt findes imidlertid ogsaa flere Borde, Atheniener o. s. v. af Ibenholt, Buxbom og Elfenben, med Udfjæringer eller med indlagt florentinsk Mosaik.

I Stokverket ovenover, hvor Kongen selv bor, og hvor desuden Stadsværelserne findes, er derimod alt sat saa fuldkommen istand i Overensstemmelse med det 17de Aarhundredes Stil, at man skulde tro, det ikke var længe, siden Grev Jacob havde faaet det færdigt, og at det endnu stod urørt efter ham, saafremt man ikke snart opdagede, at al denne alderdomlige Rigdom paa Smykker fra Taget til Gulvet og disse uslatterlige Møbelarbejder dengang neppe havde kunnet anskaffes, ikke engang med de Midler, hvorover han raadede, af den Grund, at de paa hans Tid tilhørte dels Kongehuset eller de rigeste og fornemste Raadsherrer i Sverige, dels Fyrstehuse og rige Klostre i Udlandet, og saaledes ikke vare tilfals for nogen Pris. I det tarveligste af alle Værelserne, Kongens Sovestue, staar f. Ex. en Seng af Ibenholt, der blev benyttet i Lydsland af Gustav Adolf, og paa denne Maade har næsten hvert Bord, hver Stol, hver Hylde, hvert Skab og en utallig Mængde emailleerede Binduesruder sin egen Historie. Alt er det fra samme Tid eller fra en noget ældre, og paa et Par Undtagelser nær er intet fra en nyere Tid end det 17de Aarhundrede.

(G. Scheuz.)

Vermdsboerne.

Menneskene ere i Almindelighed tilbøjelige til at gaa over Bækken efter Vand. Vi rejse udenlands for at beundre Natur og studere Folkeliv, medens vi hjemme i Fædrelandet lige udenfor vor Dør have megen skøn Natur, som vi ikke kjende det ringeste til, og mange ejendommelige Skikke.

Blandt de mange vakre Trakter i Sverige er ogsaa Vermdø, hvis vestligste Ræs kun ligger omtrent en Mil Svej fra Stockholm. Her er en Rigdom paa Fjeld, Skov, Lunde, grønne Marker, blaa Bugter, Bække og smaa Indsøer, der nok ere værd at se. Enten man rejser det store Sejløb, med Vermdø tilhøjre, ud over til Bagholm, eller med Vermdø tilvenstre ud gennem det lille Løb, forbi det stolte Skuru, mødes Djet ikke af andet end fortryllende Udsigter.

Paa den Del af Vermdø, der vender mod Stockholm, bor en Mængde „Konditionerede“; men længere ude og paa de omkringliggende Der møder man de kjække Skjærgaardsboer. Det er dette hærdede Folkefærd, der forsyner Stockholmsboerne med fersk Fisk. Men denne er ikke saa let at faa fat i. Ofte maa Skjærgaardsboen med Hustru og Børn ro flere Mil ud paa Søen for at kunne gjøre sin Fangst. Lykkes denne, hvad ikke altid er Tilfældet, da gjælder det at ro en fem — sex Mil ind til Byen, ofte i Modvind og Sogang.

Det er en Fornøjelse at være med paa en saadan Fisterbaad og se, hvorledes baade Mænd og Kvinder modigt kjæmpe mod Uvejret og Bølgerne og sidde rolige i Stormen, skjønt det skummer om Kjolen paa deres tilsyneladende meget skrøbelige Baade. Enkelte ro Baar og Høst helt op til Upsala og andre Byer ved Mælaren med Strømning. Dengang den engelske Flaade laa i

Ostersøen, skulle de have strejft helt ud til de fremmede Gæster, af hvem de fik god Betaling for sine Varer.

Det er Skik og Brug paa Bermdø at „gaa Brud,“ det vil sige, at Bruden gaar omkring i alle Gaarde og viser sig frem. Folk har her ikke Tid til at gaa og se paa Bruden i hendes Hjem, saaledes som andetsteds, men hun maa selv gaa rundt og faar saa til Gjengæld i alle Gaarde en liden Hjælp til Bryllup og Beværtning, og den gamle Kone, der følger hende, faar altid i hver Gaard et Stykke Brød for sit Besvær.

(Morna Gåst.)

Bohuslæn.

Bohuslæn ligger for nær Havet og hæver sig for lidet over dettes Flade til at kunne faa Navn af en egentlig Fjeldbygd, endstjønt det ellers i alle Henseender synes at bære Præget af en saadan. Det ligner en søndersprukken Klippe, hvis spredte Blokker ere blevne kastede uordentlig om hverandre. Naar man fra en højere Fjeldspids overskuer en større Del af Landet, synes det ligesom sønderhallet. Klipper ere strøede ved Klipper, og mellem disse stejle Bægge trænger der sig i alle Retninger ned trange, bugtede Dale, der ofte ligne Gulveje. Kysten, der i en Urtid er bleven ligesom sønderflidt af Bølgerne, deler sig i en utallig Mængde Odder og Ræs, mellem hvis stejle Styrtinger smale Fjorde fjære dybt ind i Landet og give det et ejendommeligt Udseende, der nærmest ligner den norske Kysts. Inde i disse Fjorde og langs hele Kysten ligge Tusinder af Der og Skjær strøede rundt om, og jo mere disse fjerne sig ra det faste Land, desto mindre have de sig over Hav-

fladen, indtil de endelig forsvinde under denne. Imellem denne Skjærgaard og Bohuslæns Fastland hersker der et umiskjendeligt Slægtskab, og uden Tvivl har dette sidste for Aartusinder siden ganske havt samme Udseende, som nu for Djeblikket Skjærgaarden har. Denne Kløftning viser Landet næsten overalt, men især dets mellemste og nordre Del. Kun den nordøstlige Del, der grændser til Dalsland, kan ansees som en Undtagelse herfra. Landets Overflade er her mere sammenhængende og fremtræder mere bestemt som en Fjeldbygd.

Bohuslæn har i Almindelighed ikke nogen langstrakt Strand, men Landet falder skarpt af ned mod Søen. Derfor findes der heller ikke ved Stranden lange Grundinger; Havet har paa de fleste Steder lige inde ved selve Strandbredden flere Favnes Dybde. Imidlertid maa bemærkes, at Dernes og Oddernes Strandbredder ere betydelig lavere og mindre stejle, naat de vende mod Vst, end det er Tilfældet med dem, der vende mod Vest. Landet hæver sig i samme Mon, som det fjerner sig fra Havet, ligesom det ogsaa bliver højere, jo længere nordpaa det drager sig, saaledes at den nordøstlige Del er den, der ligger højest over Vandfladen. Alligevel overstiger denne Højde ikke 400 Fod. Med Undtagelse af det Indre af „Inland“, som den søndre Del af Lænets faste Land kaldes, ligger Resten ikke 300 Fod over Havfladen, endstjønt mange af de enkeltvis opstikkende Fjelde naa en større Højde.

Den, som ikke selv har rejst gennem en Del af den Skjærgaard, der danner en naturlig Skjærm for Bohuslæns Kyst, har vanskeligt for at gjøre sig noget Begreb om Udseendet af denne mærkværdige Opsamling. Sejleren, der fra det aabne Hav nærmer sig Kysten, ser paa Afstand kun en graa, øde Fjeldmasse. Kommer han nærmere, opløser den sig i Tusinder omkringstrøede større og

mindre Klipper, der med stejle Bægge rejse sig fra Havet i en Højde fra en og indtil hundrede Fod. Dette Syn er vistnok øde og frastødende, men alligevel storartet og maa altid gjøre et mægtigt, højtideligt Indtryk paa ethvert Sind, der ikke selv er smaaligt. Somoftest begrændses Synskredsen paa alle Sider af disse Klipper, saa at man kunde fristes til at tro sig hensat paa et lidet Fjeldvand og ikke paa Havet. Mod Vest savne Skjærene al Vegetation og ere glatflebne af de Bølger, som gennem Aartusinder med ustandset Raseri have brudt sig mod dem. Mod Øst derimod, hvor de ere jevnere, møder Øjet sædvanlig et sparsomt Grønt, og undertiden staa de om Høsten ganske purpurrøde af en Plante — (*Statica armeria maritima*), der hyppig voxer i Fjeldrevnerne. Stiger man op paa de større Skjær, da træffer man ofte en mellem Klosterne skjult Bægtlighed. Skjærgaarden ligger $\frac{1}{4}$ —2 Mil fra Kysten, men udenfor den fortsættes Klipperne, som før nævnt, temmelig langt under Vandet.

Under en vestlig Storm frembyder Skjærgaarden et frygteligt, men paa samme Tid skjønt Syn. Den er da en eneste, umaadelig stor Brænding. Langs Skjærene rejser der sig en Mur af Skum, og naar de vilde Bølger brydes mod Klipperne, slynge de taarnhøje, stummende Bandsøjler i Luften, hvilke saa igjen med et forfærdeligt Brag styrte ned for at give Plads for ny. Sejleren, som haaber paa Redning, finder, hvis han driver hidind, sin Grav, og naar Stormen har lagt sig, er Stranden næsten altid dækket med Brag, der vidne om de Forulykkedes Skjæbne.

Fjeldryggene i Bohuslæn strække sig dels fra Nordost til Sydvest, dels fra Nord til Syd. Gjennem Fastlandet i Vænets søndre Del gaar der mod Nordost en bred Fjeldryg, der tager sin Begyndelse paa Hisingen, og

som gaar indover til Dalsland, hvor den gjennem Kroppe- og Knipafjeldene fortsætter sin Vej til Kjølen. I den nordre Del af Lænet gaar der paa begge Sider af Bullaresøerne tvende mægtige Fjeldrygge fra Syd til Nord, med nogen Hældning mod Nordvest. Den vestlige begynder ved Aabyfjordens indre Ende paa Stangenæs og Sotenæs samt fortsættes lige til Svinesund, hvor den støder sammen med en mindre Bjergstrækning, der kommer fra Høgdalesnæsset. Den østlige, der er større og mindre afstaaen af Dalsfæret end den vestlige, kaldes Kynnefjeld. Den begynder vestenfor Søen Kærn i Lunge Hæred og gaar østlig langs Bullaresøerne og Iddefjorden indover mod Norge. Den er paa sine Steder over halvanden Mil bred. Anseelige Fjeldrygge, der gaa mod Nord eller Nordøst, findes paa Grændsen mod Dalsland mellem det vestlige Fjeld og Kysten, paa de større Halvøer og nordvestlig paa Droust.

Bohuslæn havde i 1860 i Landdistrikterne 133,285 og i Byerne 8,013 Indbyggere, eller tilsammen 141,298. Dette udgjør 3,715 Indbyggere paa hver Kvadratmil, og næst efter Malmøhus Læn er saaledes Bohuslæn den tættest bebyggede Del af Riget, noget, som maa vække saa meget større Forundring, naar man erindrer, at fem Sjettedele af Landet optages af Fjeld og ufrugtbar Trakter.

Folket i den nordlige Del af Lænet kaldes Haattar og deres Land Haattebygden. Uden Tvivl skriver dette Navn sig fra det oldnorske Ord Hått (udtales Haatt), der betyder høj og er af Befolkningen sydpaa bleven givet Nord-Bohuslæningerne af den Grund, at disse boede højere op mod Nord.

Eftersom de først i en sildigere Tid ere blevne indforlavede med Sverige, have Bohuslæningerne beholdt sit norske Præg og kun lidet overtraadt den Grændselinje,

der fra gammel Tid af med Hensyn til Sindelag, Sæder og Sprog har stilt dem fra deres Naboer mod Ost og Syd. Den gamle Bohuslænske Stamme lever ublandet i Fjeldbygderne og overhovedet i det Indre af Landet. En haardere Ansigtbdannelse, en ædlere Sjælsnatur, bedre vedligeholdte Overleveringer, gammeldagse Skikke og en Mængde oldnorske Ord i deres Bygdemaal bære Vidnesbyrd om, at Befolkningen her nedstammer fra det gamle Vitens viden kjendte Sonner. Ved Kysten derimod sees tydelig fremmede Indplantninger, og Folket i Skjærgaardens sydlige Del nedstammer fra dem, der i sin Tid under Sildefisket strømmede hid baade fra de øvrige Trakter i Sverige og fra Udlandet, og af hvilke en hel Del blev tilbage, da denne Næringskilde standsede.

Den Bohuslænske Bonde er høj og rank, men alligevel stærkt bygget; Ansigtstrækkene ere mandige og udtryksfulde om end temmelig grove. Ogsaa Kvinderne ere høje, men ikke just velstøbte, undtagen paa Tjorn, og det er en Sjeldenhed at se et vakkert Ansigt uden i Skjærgaarden og paa de Steder, hvor Befolkningen ikke oprindeligt er ren Bohuslænsk. Uddevallatrakten har rigtignok havt et Ry for sine vakre Fruentimmer, men denne Hæder tilkommer nu udelukkende selve Byen.

Mærkelig nok omtalte man allerede i de ældste Tider en Ulighed i Sindelaget hos Nord- og hos Syd-Bohuslæningen — Vitverjen og Elfvegrimen — og denne Ulighed undgaar heller ikke nu den opmærksomme Jagttagers Blik. Ræsten i enhver Henseende maa den første tilkjendes Fortrinnet. En særdeles Raskhed er ejendommelig for Haatten, ligesom ogsaa for Folket i Fräkne og Torpe Hæderer, der i det Hele taget har stor Lighed med Indbyggerne i den nordlige Del af Lænet; men endskjønt denne Raskhed er et Grundtræk i den almindelige Folkekarakter her, saa fremtræder den alligevel ikke saa skarpt som paa de øvrige

Steder i søndre Bohuslæn. Paa Ljorn samt hos Fiskere og Strandsiddere i den søndre Skjærgaard savnes den aldeles. Man tror, og det neppe uden Grund, at kunne forklare denne Forskiel deraf, at Indbyggerne i nordre Bohuslæn hovedsagelig nære sig af Havrebrød, der skal give Legemet saavel som Sindet den Spændstighed og Lethed, som Folket i det søndre Læn ikke kan faa af sin Koft.

Forresten bærer den ægte Bohuslænings Sind Bræget af hans Hjemlands Natur. Det er friskt og livligt, men ustadigt og usikkert. Han er endnu i sit Indre den gamle Vikbo, der med virkelige Dyder forener store Fejl. Han er aaben, grej, overordentlig gjæstfri, hjælpsom og arbejdsom og elsker sin Hjembygd næsten paa en overdreven Maade. Men han er ogsaa letfindig, hovmodig, ubændig og trættekjær, og der skal kraftfulde Embedsmænd til for at holde ham inden Skranterne. Heller ikke kan han frikjendes for Beskyldningen for at være egenkjær. Desuagtet er det gode i hans Karakter det overvejende. Hvad dernæst Befolkningen i den søndre Skjærgaard angaar, da lider den af de Mangler i Karakteren, som altid ere Dboerne medfødt, og om man hos Fiskerne og Strandsidderne i de søndre Skjær skulde mærke en mere isjnefaldende Mangel paa ædlere Egenskaber, saa bør man beklage, men ikke fordømme dem. De ere det svenske Folks Udskud. Nedstammende fra en daarlig Slægt, uden al Undervisning og sædelig Opdragelse, kjæmpende med Armod og Ufseldom fra Buggen af, have de aldrig lært Livet og Mennesket at kjende fra den bedre Side. Undertrykte og udsugede af alle, forsvarsløse Ofre for den lumpneste Kjøbmandsinteresse, og med et Hjem, der gennem de ofte indtræffende Skibbrud er en stadig Skueplads for de menneskelige Lidelser, for hvis Paavirkning imidlertid Banen gjør dem sløve, tænke de kun paa Midler til at opholde sit eget usle Liv og formaa med samm:

Ligegyldighed at høre den Skibbrudnes og Fistermaagens Skrig. Men dette er ikke deres egen Skyld. Naar Mennesket overlades til sig selv og ugjenkaldelig sælges til Nøden, bliver det altid dyrist.

Med Almuens Oplysning staaer det i det Hele taget temmelig daarligt til. Det forstaaer sig, at der ogsaa her findes dem, der i Kundskaber og Dannelse kunne taale at sammenlignes med hvilkensomhelst svensk Bonde; men i Forhold til Folkemængden er deres Antal temmelig ringe. Mængdens boglige Kundskaber indskrænke sig paa mange Steder til Katekismen, der kaldes for „Bogen.“ Om der end i nogle faa Hæreder findes en større Oplysning, saa danne disse kun en Undtagelse. Forholdsviis saa kunne skrive. Aarsagen er ikke Dorskhed og Ubehjælpssomhed hos Folket, der tværtom baade har Værelyst og let for at fatte, men den ligger i, at Skolevæsenet hidtil intetsteds i Riget med Undtagelse af Lappmarken har staaet paa daarligere Fodder end i Bohuslän. Denne almindelige Uvidenhed er her saameget stadeligere, som der i Folkets livlige Sind ligger en Modtagelighed for Indtryk og en Lyst paa alt Nyt, der gjør det til et Offer for ethvert aandeligt Bedrageri, der kommer frem.

Under disse Omstændigheder er det naturligt, at Størstedelen af Almuen er dygtig overtroist; thi Mangel paa Oplysning og forvirrede Forestillinger om en højere Verdensordens Forbindelse med eller Indflydelse paa Mennesket og dets Skæbne følges som oftest ad. Især gjælder dette om Folket i Fjeldbygderne, der bor skilt fra hverandre og langt fra andet Folk og derfor savner den Berørelse med andre, der udgjør et Hovedvilkaar for Oplysningens Udbredelse, hvorfor de dels af Uvidenhed, dels af Hang til det Vidunderlige med Forkjærlighed have holdt fast ved de forunderlige Begreber og Skikke, der ere gaaede i Arv til dem fra deres Fædre i en mørkere Tid. Bistnok

har i de sidste Aartier Folkets Tanker i saa Henseende forandret sig, om end ikke forædlet sig meget; dog er der endnu nok igjen. Eventyr om Jetter, Trold og om Følk, der toges ind i Fjeldet, ikke blot leve endnu overalt, men betragtes ofte som sande Troøartikler, og de Levninger af mere historiske Folkesagn, som man endnu kan støde paa, ere altid indklædte i noget Overnaturligt. Saadanne vidunderlige Overleveringer fæste sig ikke blot til visse Steder, men ogsaa til Ting i Huset, især mere kostbare, saasom Kander, Bøgere, Smykker og lignende, der i gamle Dage skulle være blevne givne til Familiens Stamsfader af et eller andet overnaturligt Væsen. De gaa altid i Arv til den ældste Søn eller Datter og betragtes som en Familiehellighed, der ikke maa sælges for nogensomhelst Pris.

Fra gammel Tid af har Sverige haft tvende Hoved-Næringsveje, der vejelvis have staaet højest. Det er Agerbrug og Fiskeri, af hvilke imidlertid det første har været afhængigt af det sidste; thi naar dette var overflødigt rigt, blev Jordbruget forsømt, medens man med fordoblet Iver tog fat paa det, naar Fisket slog fejl. I Begyndelsen af det 11te Aarhundrede var Fisket Landets vigtigste Næringskilde, og hvad man trængte af Korn byttede man sig i Vester-götland til for Sild og andre af Havets Produkter, hvorfor der ogsaa opstod almindelig Hungersnød i Viken, naar denne Lusthandel blev afbrudt af Krigsuroligheder. I Slutningen af det 16de Aarh. prisedes Lænet som et udmærket Kornland; men paa Grund af det da indtræffende overordentligt rige Sildfiske og de ødelæggende Krige i Løbet af det følgende Aarhundrede synes Jorden atter at have forfaldt, saa at Lænet maatte forsynes med Korn fra Pom-mern, Pissland og de øvrige svenske Provinser hinsides Østersøen. Saaledes vedblev det at være næsten lige til 1808, da Sildfiskets Standsning tvang Bohuslæningen til at lægge Omtanke og Arbejde paa det næsten aldeles

forkomne Jordbrug. Fra den Tid af er Lænet bleven opdyrket i en næsten utrolig Grad. Særskilt hvad de Trakter angaar, der grændse til Havet, kan det siges, at Opdyrkningen her ikke kan drives videre, da enhver Jordflæk lige ind under Fjeldet er benyttet; naar man blot kunde lære sig at drage fuld Nytte af det!

(A. E. Holmberg.)

Malmøen.

Midt i vort Land og det endogsaa paa et Sted, hvor der hersker den livligste Samsfærdsel, lever endnu en liden, som Følge af sin Beliggenhed og Naboernes Fordom skarpt udstilt Koloni, der sandsynligvis bestaar af Efterkommere af Urboerne. Det er Folket paa den lille Malmø, der ligger ikke langt fra Uddevalla i den Bohuslænske Skjærgaard. Lave af Bæxt, med en hæslig Ansigtssdannelse, en gnællende Udtale og med Hovedskaller, hvis Form ligner Lappernes, tilhøre disse Dboere sikkerlig Polarstammen og ere sandsynligvis den sidste Levning af den Del af denne Stamme, der blev fortrængt fra sødligere Trakter og nogen Tid opholdt sig i Bohuslæn. Idet de have omgjærdet sig med de mest indædte Fordomme mod at indgaa Ægteskab med sine Naboer, har det lille Folk, der bestaar af en 30—40 Familier, lige indtil for et Par Aartier siden holdt sig ublandet, medens rigtignok deres Antal stadig er svundet ind. Selv kjende de godt til, at de ere af en anden Stamme end de øvrige Bohuslæninger, og have derfor opbevaret Sagn om, hvorledes deres ældste Stammefædre skulle have reddet sig fra en stor Fare til denne lille fattige Ø. Der leve de den Dag idag udelukkende af Fiskeri og kunne ikke endnu, skjønt de

et Blik paa Hønsægumman derhenne, gamle Maja". Jeg saa hidhen, hvor han pegte, og blev var en bedaget Kvinde i rosenrød Bomuldskjole, rødt Forklæde og rødt Skaut. „I gamle Dage mødte ingen frem til Gølfesten uden at være klædt i Rødt", fortsatte min Ven, idet han med en betydningsfuld Mine traf frem et rødrudet Lommetørklæde og tørkede sig i Ansigtet med det. Larsen betragtede Lommetørklædet med et velvilligt Smil. „Dg i Smaaland ere gamle Folk lige indtil vore Dage blevne denne Skif tro." Strax efter blev jeg var flere røde Forklæder og Halstørklæder og vilde gjøre min Ven opmærksom herpaa, da Larsen paabød Læusshed og med lydelig Stemme spurgte: „Har alle spist?" „Ja" lod det enstemmige Svar. „Har Herflabet fortæret noget?" spurgte han, idet han bukkede for Husbonden; ogsaa vi besvarede Spørgsmaalet bekræftende. „Har alle enten Staal paa sig eller nogle Stillinger i Lommen?" spurgte Samlingen nu; ogsaa „Ja".

At fortære et Stykke Brød, for man gaar ud, er noget, der ikke blot gjør Tjeneste som „fagelbit"; thi uden at have nydt noget, om det saa blot er et Glas Vand, viser aldrig nogen svensk Bonde sig for Solopgang; thi ellers faa Spøgelserne Magt over ham.

Efterat Larsen havde overbevist sig om, at alting var i Orden, gav han Tegn til Opbrud. Bar og Bar gif nu først Ungdommen affted, hver Gut med sin Hjertensfjær under Armen. Vi fulgte bagefter med de øvrige. Det var en herlig Majnat. Duggen perlede paa de spirende Agre, en højtidelig Læusshed raadede i hele Naturen; alle gif stille for ikke at skræmme Fuglen, om den skulde være i Nærheden. Ved Randen af en med tætte Birke krandsset Furuskov hævede der sig et Bjerg, ved hvis Fod et grønt, med Blomster bestrøet Engteppe laa udbredt. Her gjorde vi Holdt. Konerne og de unge Piger dækkede ud, hvad Madkurvene indeholdt, Gutterne samlede tørre

Grene og gjorde op Ild. Hørtes der Pasklar eller Latter fra Pigerne, eller ramlede nogen med Kopper og Tallerkener, da blev Inspektoren yderst forbitret. „Skramme I Fuglen væk“, sagde han, „da er Meningen med Turen spildt, og galer den, før vi have faaet den egentlige „Gök-supen“ ned, saa faar en og hver selv svare for Følgerne“. At det var hans fulde Alvor med disse Advarsler, kunde Pigerne mærke paa den eftertryffelige Maade, hvorpaa Samlingen tog fat i dem.

Snart var Kaffen færdig og smagte fortræffeligt efter den tidlige Spadsferetur, og det ferske Hvedebrød, der var bragt med, fik en strygende Affætning. Men alt dette gif for sig uden Støj, og Samtalen fortos enten med Tegns eller sagte Hviſken. Larsſon ſpejdede til alle Verdens fire Hjørner. „Stille — der er han!“ Vi holdt Pusten og lyttede. „Kuku“, galede det et Stykke ifra os, „Kuku“. „Fra Best“ hvistede Possessionaten, og Larsſon tilføjede „Gud ſke Lov.“ Bogholderen fyldte strax Bægeret med den brune, stummende Mjød og lod det gaa Laget rundt.

„Vest-gök är bäst-gök,
Öst-gök är tröst-gök,
Nord-gök är sorg-gök,
Syd-gök är död-gök.“

Paa nogle Steder heder det rigtignok „Syd-gök är smör-gök“, det vil ſige, den forkynder et godt Smør-Mar. Men Best-Gjøg er i alt Fald den bedste Gjøg. Fra Best var det nu, den havde ladet sig høre, og derfor gif Mjød-bægeret flittig rundt. Endnu kunde Glæden ikke blive lydelig; thi man havde endnu mange Spørgsmaal at stille til Fuglen. Larsſon løftede sit Glas og begyndte:

„Gök uppå qvist,
Säg mig förvist,
Hur många år
Jag än lefva får?“

„Kuku“ raabte Fuglen og taug. Samlingen sætter Glas-
set ned uden at smage det og vender sig bort forat kaste
nogle Kviste paa Jden, der er nær ved at gaa ud. Sel-
skabets Forsikringer om, at det ikke er altid, Gjøgen taler
sandt, lægger han neppe Mærke til.

„Fuglen er sparsom med at gale“, hvisler Bogholderen
i Dret paa den unge Pige, der sidder ved Siden af ham,
„spørg ham, hvor mange Aar du endnu skal vente paa din
Brudekrone.“ Pigen ser undselig paa ham og smiler, og
er neppe kommen frem med Spørgsmaalet, før Gjøgen
begynder: en - to - tre - - - lige til tolv har hun
allerede talt og ser nu helt mismodig hen paa Hjertensbennen
ved hendes Side. Possessionaten, der betragter det unge
Par, ytrer skalkagtigt: „Trøst dig, Lisa, han sidder paa den
gale Kvist, og da er Svaret ikke at stole paa.“ En al-
mindelig Latter fulgte paa denne Spøg, og Lisa skjulte
sit dybt rødmende Ansigt i sit Forklæde.

Nu bliver Samtalen livligere. De ældre tvistes om,
hvorvidt det er Sandhed eller kun en Fabel, at Gjøgen
efter Midsummer forvandles til Høg eller Falk. Gartneren
bander paa, at han sidste September har seet en Gjøg, der
var aldeles lig en Høg, og Rusten paastaar, at han senhøstes
har truffet en Høg, som raabte „Kuku.“

Imidlertid begynder Ungdommen at lege paa Engen.
Først leges der at „kjempe om Hullet“, derefter følger at
„springe Enkemand“, „Høg og Due“ osv. Med sand For-
nøjelse fulgte jeg Gangen i disse Lege, da min Ven fæ-
stede min Opmærksomhed paa et Par unge Piger, der
forsigtigt sneg sig bort langs Skovranden. „Tænk paa
Pehr Pehrson“, raabte han efter dem; men de hørte ham
ikke mere. „Hvad er det med Pehr Pehrson?“ spurgte jeg.
A. smaalo. „Det lader til, at Pigerne ville komme med
sine Dussler til Gjøgen, og derfor minder jeg dem om en
bekjendt Historie“, fik jeg til Svar. „Lykkes det at gribe

omkring Gjøg-Træet, det vil sige det Træ, hvori Gjøgen sidder, og, medens den galer, højt og lydeligt sige tre Dnster, da gaa disse i Opfyldelse. En ung Pige, der i sit Hjerte har paa en hemmelig Kjærlighed, ønskede: Pehr Pehrson, en liden Gut og 12 store Kjør. Men af Frygt for, at Fuglen muligens skulde holde op at gale, før hun havde vundet at udtale sine Dnster, blev den stakkels Pige ganske forvirret og bad Gjøgen om: Pehr Pehrson, en liden Ko og 12 store Gutter, — et Dnste, som ogsaa til stor Bekymring for Familien gik i Opfyldelse. Undertiden kan en Pige, der er alene, naar hun søger efter Gjøgen, komme i stort Bryderi; thi det siges, at Fuglen ogsaa kan vise sig som en vakkert, lyslokket Ugersvend.“ „Der staar Træet“, ytrede Inspektøren, som havde hørt paa vor Samtale. „De raske Jenterne have minsandten selv fundet det. Ja, ja; Berden bliver klogere og klogere; før kunde ingen finde Træet uden Larsøns Hjælp — men nu trænge de ikke mere til ham. Gjøgen har minsandten Ret; gamle Larsøn kan gjerne gaa hen og lægge sig til at dø. Naa, mine Venner“, afbrød han disse vemodige Betragtninger, „har Ingen af Eder Lust til at komme med sine Dnster?“ Ingen svarede, men det var let at se, at en og hver gjerne havde vovet Forsøget, om han ikke havde frygtet de andres Gjækkerier. Lykkes det nemlig en Mand at gribe om Træet, og han, medens Fuglen galer, vinder at læse sit Fadervor, da bliver han beskaaren med en vidunderlig Evne til at læge Syge. Alle Syge, især Fruentimmer, formaar han at gjengive Hilsen ved at lægge sine Hænder paa dem eller ved at knytte deres Strømpebaand.

Gartneren tog nu frem sin Fiol og kaldte til Dands paa den grønne Eng. Paa denne Opfordring traadte alle frem for at svinge sig i en Ringpolska; selv gamle Maja og vi andre, der hidtil kun havde været Tilskuere, traadte

nu ind i Ringen. Ringpolstaen var allerede gaaet over til Langpolsta, og denne havde opløst sig i den sædvanlige Slæng-Polsta, da Larsen paabød Stilhed. „Solen gaar op“, sagde han, idet han pegede imod Øst. Med Spillemanden i Epidsen droge vi langsomt op ad Bjerget. Alles Blikke vare vendte mod Øst, hvor det glimrende Himmellegame hævede sig over Synskredsen. Rundt omkring herskede en højtidelig, andagtsfuld Tausshed. Naturen holdt en stille Bon. Med samme Andagt havde Forsædrene for næsten to Aartusinder siden paa denne samme Plet betragtet den opgaaende Sol. „Jeg tilbeder Solen som det højeste, herligste og mest velsignelsesrige af alt, hvad mit Øje ser og mit Hjerte føler“, svarede engang i Hedenold en Jslænder, da han blev spurgt om sin Tro.

Min Ven A. brød den højtidelige Tausshed. „Lad os takke Gud for Sol og Velsignelse, det vil sige den Velsignelse, som Solen bringer“, sagde han. „Lad os saa faa noget varmt tillivs, Børn.“ Fruentimmerne skyndte sig at varme op Kaffen igjen, medens Ungdommen sværmede om i Skov og Mark for at plukke Baarens første Blomster. De egentlige Gjøg-Blomster, som Gjøgen plejer at udse til sin Føde, vare endnu ikke sprungne ud; af dem plukker man derimod Midsommersdag en Buket, som man gjemmer hele Aaret rundt, da den bringer Lykke.

Efterat Kaffen var drukken og Mjød-Flaskerne vare tomte til „Best-Gjøgens“ Ære, varslede Larsen om, at vi maatte bryde op. Imidlertid var Følget øjensynlig ikke paa langt nær fuldtalligt, og trods alle Raab og al Signalingering indfandt Flygtningerne sig ikke. Godeherren undskyldte dem. „Det haster ikke saa med Arbejdet idag“, mente han. Men det var ikke let at faa Gamlingen god igjen. „Der er ingen Arbeids-Iver mere hos Ungdommen i vore Dage“, brummede han, „Gud ved, hvor det skal bære hen.“

Gartneren spillede op en Vise, og under lystig Sang fatte Følget sig i Bevægelse. Højt over Marken svang Lærken sig jublende mod Himmelen, hvorfra den kongelige Sol sender os sine varmende og oplivende Straaler, og langt borte høretes Tiurens knæppende Lyd og Marhanens kurrrende Leg. Den strenge Orden, der havde været raadende, da vi drog ud, syntes nu i høj Grad opløst. Snart var det en Blomst ved Veskanten, snart noget andet, der loffede de unge Piger ud af Rækken, og en naturlig Folge heraf var det, at de ridderlige Ungersvende fulgte med for at hjælpe til ved dette behagelige Arbejde. Respekten for Inspektøren syntes at være helt og holdent forsvunden. Hvem anden end Gjøgen var Skyld i det? Det var grejt, at den havde kastet noget ondt paa Gamlingen; thi han var og blev utaalmodig og tvær. Han glemte, at ogsaa han engang havde været ung og baaret sig ad paa samme Vis. Thi med Gjøgen følger Baaren og Kjærligheden i Naturen og i Hjertet. Den er Sommerens Forbud og byder ligesom til en Bryllupsfest; den forkynder Kjærlighed og Glæde. Ved sit Slægtskab med Guddommen har den ligesom faaet Evne til at se ind i Fremtiden; intet Under derfor, at man viser den guddommelig Urefrygt, spørger den tilraads om det, der skal komme, haaber ved dens Hjælp at faa sine varmeste Ønsker opfyldte og paakalder dens Hjælp, især naar det gjælder Hjerte-Anliggender.

(Unævnt Forfatter.)

Göteborg.

Göteborg er en af vore faa virkelige Fremtids-Byer. I Forretningstilivet er Stockholm allerede Sveriges anden Stad, Göteborg den første. Göteborg gaar uophørligt fremad. Det kan ikke nægtes, at Grundlæggeren med klogt og skarpsindigt Blik beregnede Pladsen for sin nye By.

Man behøver ikke at opholde sig længe i Göteborg for at lære Byen at kjende. Alle Handels- og Fabrikbyer ere i Almindelighed lette at studere; Virksomheden og Livet er der simpelt og naturligt. Man arbejder mere, end man moret sig, og det eneste, man gjør mindre end at more sig, er at spinde Rænker. I Sandhed borgerlige Byer bære ikke paa nogle indviklede Hjemmeligheder. Foretagsomheden kuer Lasten, den gavnlige Driftighed bortjager Lediggangen og Dagdriveriet. Opstaar der Partier, da gjælder deres Strid hovedsagelig kommunale Anliggender, ikke saameget Theorier, og i nitti Tilfælde af hundrede gaar altid det Almennyttige sejrende ud af Striden. Hver By, hvor de borgerlige Interesser have en overvejende Indflydelse, hænger og maa altid hænge fast ved den roligt overvejende og beregnende Forstands Krav og Villkaar, eftersom de Styrende kun saalænge formaa at holde sig oppe, som de handle i Overensstemmelse med, hvad der paa en klog Maade gavner det Almene. Ellers staar det fri, stemmeberettigede Flertal altid færdigt til at tage Magten til sig. I andre Byer, som f. Ex. i Stockholm, beror saameget paa Autoriteter, paa Indflydelse fra højere Steder, paa Klotterier.

En Amerikaner eller Englænder vilde sikkert heller bosætte sig i Göteborg eller Norrköping end i Stockholm. Derimod vilde en Franskmænd eller en Russer hellere slaa sig ned i Hovedstaden. Der er unegtelig ogsaa en stor Forskjel mellem disse Byer.

Göteborg har tvende Hovedpunkter: Handelskontorerne og Havnen. Besøger man disse, vil man der finde mere Liv og en mere storartet almennyttig Virksomhed, end Stockholm, trods sin talrigere Befolkning, formaar at opvise. I Udlandet kjender man ogsaa Göteborg og ærer de vederhæftige Mænd, som der hævde svensk Gjernhed i Forretningerne, medens man derimod trækker paa Skuldrene, naar Talen falder paa Stockholms Børs.

Den almindelige Færdsel paa Gader og Torve er i Göteborg temmelig ubetydelig. I Stockholm ere Menneskene til for Gadernes, i Göteborg Gaderne for Menneskenes Skyld. I Göteborg er det en Skam at besøge offentlige Beværtningssteder, i Stockholm hører det med til Tonen som en almen Nødvendighed. I Stockholm er Omsorgen for at more hverandre og adsprede Almenheden bleven en stor og indbringende Industri; i Göteborg er Industrien en Fornøjelse.

Man siger, at Damerne i Göteborg have det kjedeligt. Det beror paa, hvorledes Damerne ere. Holde de mindre af Familielivet end af de offentlige Adspredelser, turde Paastanden være rigtig; i modsat Fald er det falskt. Til Ære for Göteborgsdamerne maa vi nævne, at vi ikke have hørt nogen beklage sig. Enhver, som føler Trang til at gavne, hvis Sands forøvrigt er ren, og hvis Hjerte er varmt, lever sit eget Skjønhedsliv, om det end ikke er givet enhver Gjennemrejsende at begribe det. Inden Familielivet i Göteborg er der, især i de sidste Aar, begyndt at udvikle sig en levende Deltagelse for de skønne Kunster, især for Litteraturen, Musikken og Skuespil-kunsten, og man tør have Grund til at antage, at det er Damerne, der fortrinnsvis gaa i Spidsen for denne Stræben efter ædlere Sysselsættelser.

„Göteborg er et Stykke af en stor By“, ytrede nylig

en Engländer. Det er det bedste Omdømme, en Udlænding kan fælde om en svensk Stad. I bedste Fald have vi kun Stykker af store Byer; i de fleste Tilfælde have vi kun Stykker af dem.

(Uærvnt Forfatter.)

Af samtlige svenske Byer er der ingen, som i sit Ydre, i hele Karakteren, jeg vil næsten sige Holdningen, er saa europæisk som Gøteborg.

Stockholm er uden Tvivl i visse Henseender langt smukkere; Norrköping er ikke at foragte; men Gøteborg har noget Eget, hvorved den indtager en bestemt Plads helt og holdent for sig selv.

Stockholm er virkelig en stor By, Gøteborg er, om man saa vil, kun en liden; men medens den skønne Mælarstad endnu den Dag idag bevarer mange Særegenheder, der minde om Birger Jarl eller idetmindste om den tidligere Middelalder, har Gøteborg fra Gustaf Adolfs Aarhundrede af forstaaet at følge saa godt med sin Tid, at den nu selv i de mindste Enkeltheder befinder sig, kan man gjerne sige, paa Højden af sin Tids Fuldkommenhed, især med Hensyn til Bygningsvæsen, Kommunalvæsen og Komfort. Byens Beliggenhed langs Gøtaelven paa den ene Side og under Fjeld, som fra den anden Side hensynsløst trænger ind paa Livet af den, har fra Begyndelsen af gjort det umuligt for den at udvide sig paa anden Maade end ved Forstæder, der savne al nærmere Sammenhæng med Midtpunktet. Men denne trangt indflemte Kjerne har i Tide taget sit Parti og drevet det til at blive storartet i det Mindre.

Den Rejsende, der søndenfra kommer ind i Gøteborg, vil uvilkaarlig føle sig slagen af Forundring og Over-

raffelse af disse vældige, i det Ndre pragtfuldt udstyrede Bygninger; disse snorrette, brede Gader med sine fine Butikker, disse venetianske Broer i Baggrunden, alt dette minder ved første Blik om Europas mest fremskredne Byer. Han gaar videre og finder overalt, hvor han vender sig hen, dette Præg af en stor Stad. Han standser for at beundre den ny Børs og Gustaf Adolfs Billedstøtte af Fogelberg; han finder en Jernbanestation, der, hvad Udstyr og Befvemmelighed angaar, kan maale sig med de største i Udlandet; han finder en botanisk Have, der tillige udgjør en Spadsereplads saa vakker, at mange Hovedstæder kunne have Grund til at misunde Gøteborg den. Han vil gaa videre — men nej! — der er ikke noget mere. Han har allerede seet det Hele, og dette Hele er ikke større, end at London vilde kunne putte det i Lommen, skjønt hver liden Del af det er fuldendt.

Denne Fuldendthed har ikke kunnet naaes uden store Opofrelser og Bekostninger; men der er ogsaa kun en Mening om, at ingen anden svensk By har udmærket sig ved saamegen Kommunalaaend og Sammenhold, saamegen rosværdig Rappelyst med Hensyn til alt, der tjener til at betrygge et Samfunds Velstand og Udvikling, som Gøteborg.

Den kan med Rette være stolt af sin Handel og sine Rigdomme, sine mangfoldige Fabriker og en Industri, der i flere Henseender kan maale sig med hvilket som helst Lands; men den har ogsaa Ret til med Tilfredshed at pege paa alle disse offentlige Indretninger og Forbedringer, til hvis Gjennemførelse Byens Borgere aldrig have vægret sig for at gjøre Opofrelser.

Man indvender, at Gøteborgeren alligevel ikke gjør alt dette saa aldeles uegennyttigt, at der er endel Skryt med i Spillet; at man netop herved „vil vise sig“ i sin Glands. Men selv om dette for en Del var sandt, saa

maatte det dog erkjendes, at det Skryt, som viser sig i at bygge Skoler, nye Fattighuse, nye Udsalgshoder og Samlingspladse til Befolkningens Nytte, er et Skryt, der langt fra passer sig saa daarligt endda, og at i dette Tilfælde Djemedet virkelig helliger Midlet.

Göteborg er en vakker By og en rig By; Handelen spiller her en saa stor Rolle, at de fleste andre Interessér naturligvis maa træde en Del i Baggrunden. Vi ville ikke dermed sige, at Göteborg ikke tillige indeslutter megen Aandsfuldhed, megen Dannelse og Sands for andet end Penge og Haandværksdrift. Vi tro tværtom, at Byen i den Henseende staar langt over f. Ex. Hamburg. Men det, som i Göteborg fortrinnsvis kommer tilsyne, det er den Bevægelse og det Liv, der udmærker dets storartede Havn, og som paa sin Vis giver hele Byen Udseendet af en Myretue.

Hele den indre Havn og Skjærngaarden vrimler stedse af Skibe fra alle Verdens Kanter. Paa Götaelven er der altid en formelig Trængsel af Dampbaade, der gjennem Trollhætta Sluser komme og gaa mellem Göteborg og Kanallinjens samt Venerns mangfoldige Stationer. Udenfor Byen hersker der Dag og Nat en uafbrudt Virksomhed i hver eneste Krog mellem Klipperne, hvor hele Fabrikbyer efterhaanden ere opstaaede. Utallige Læs Bomuldsvarer, Papir, Lømmer, Mursten, Stenkul osv. krydse her hverandre paa alle Veje, saa det undertiden bogstavelig er forenet med Fare for den Rejsende at komme frem, naar han nærmer sig til Byen.

Man siger, at Göteborg med al sin Livlighed, al denne Bevægelse dog skal være et kjedeligt Opholdssted; at man kun morer sig daarligt, at der hersker en Stivhed i Tonen, som støder den Fremmede bort.

Det kan vel hende, at eftersom nu alting i Göteborg skal være saa paa sin Engelse, man da ogsaa foretrækker

den kolde og afmaalte Gentlemansmæssighed fremfor den Vethed og Meddelsomhed, der ellers har skaffet Svenskerne Navn af Nordens Franskmænd.

(D. P. Sturzenbecker.)

Trollhättan.

Götha kom i dans från Seves fjällar,
 kölar spelte på dess lugna flod,
 plötsligt ur en borg af hällar
 Trollhättan i hennes förväg stod.
 Skum och fasa Trollet kring sig spydde,
 seglarn såg och bäfvade och flydde.
 Snillet kom — med mäktig hand
 slog det klippan, som föll ner och lydde,
 och knöt så ihop i evigt band
 Ocean och fjällbons land.

(E. Tegnér.)

Trollhättan — hvilken Svenske kjender ikke eller har ialfald hørt Tale om dette i saa mange Henseender mærkelige Sted? Den, som paa samme Tid vil beundre Kunstens og Naturens kjæmpemæssige Frembringelser, stillede ved Siden af hinanden ligesom for at vise, hvad menneskelig Kløgt og menneskelig Kraft alligevel kan magte, han behøver blot at gaa en vakker Sommerdag med Trollhättans Fos paa den ene Side og Kanalens Sluser paa den anden.

Du er fremmed, du har ikke før besøgt disse Trakter. Du kommer fra Stockholm for ad Kanalvejen at rejse til Göteborg; du er kommen forbi Stegeborg, Berg, Brunneby, Borenshult; du har ilet over Venerns spejllare Bølger; ved dens Strand har du seet kinnekulle rejse sig i det blaanende Fjerne og paa Afstand skuet, hvorledes Bølgerne bade Foden af det ældgamle Leckö, og du har tænkt ved dig selv: „Sverige er dog et vakker Vand; det

ejer ogsaa andre Tillokkelser end Drottninggatan, Gustaf Adolfs Torv og Djurgaarden."

Men endnu har du ikke seet det vakreste, det herligste.

Du forlader Benern, ved hvis sydligste Vig du kommer forbi Benersborg, en takkelig og velbygget Smaaby; du iler ind paa den store Götaelv, og inden kort Tid stiger du iland ved den øverste af Trollhättans Sluser i en Trakt fuld af Aasrygge, dels nøgne, dels klædte med mørk Raaleflov.

En Borneflot omgiver dig, saasnart du sætter Foden iland. Barhovede Drengene omringe dig og raabe i Munden paa hverandre: „Vil Herren se Fossen? Jeg kjenner Bejen allesteds — — jeg kan fortælle om altsammen.“ Du følger de smaa Bejvisere. Den korte Vej mellem Kanalen, i hvis Sluser Dampskibet ligger, og Elven, der ruller frem mellem Klipperne, er snart tilbagelagt. Du standser først paa en terrasseformig Høide og ser dig om.

Nedenfor bruse de vældige „Gullö-fallen“ hvor Elven med tvende Arme omfavner den lille Gullö. Længere nede ser man „Toppö-fallet“, i hvilket et andet lidet Skjær skyder frem sit skumstærkte Hoved. Nedenfor dette bruser „Stampeströms-fallet“ og de tvende „Helvets-fallen“ med den heftige Stromhvirvel nedenfor sig, der har faaet Navn af „Slidehaala“, samt endelig den sidste saakaldte „Flottbergsström.“

Hvor det koger, hvor det bruser hele denne Vej, der omfatter en Længde af 2,500 Alen af Götaelven! Hvid som skummende Champagne bryder Bølgen sig mod de vakre løvprydede Holmer, disse Bølgens Døtre omfavnede af sin Moders Arme og ligesom dirrende for hendes Raseri. Ingen menneskelig Fod har betraadt deres Strand; disse Der, der dog kun ligge nogle Favne fra den beboede Strandbred, ere ubesøgte, ukjendte. Dog det er sandt, vi mindes og Folket her i Egnen mindes ogsaa et Sagn.

der har gaaet gjennem Aarhundreder, skjønt der har været mange, som have draget dets Troværdighed i Tvivl. Det hendte sig engang, saa lyder det, for mange, mange hundrede Aar siden, at Vinteren var saa streng, at Gulløfossen frøs. Man kunde da gaa over til Den, men ingen vovede det; thi Isen kunde naarsomhelst gaa op, og saa maatte man i al Evighed være bleven paa Den. Dengang var der en fattig Skrædder, som gif paa Frieri til den eneste Datter af en rig Bonde. De holdt af hinanden, men Bonden var stolt af sin Rigdom og vilde ikke have den fattige Skrædder til Svigersøn. Derfor gjorde han Nar af ham og sagde: „Vil du gaa over til Gullø og sidde paa Fjeldet, som hænger ud over Elven, og sy min Datters Bryllupsklæder færdige, saa skal jeg holde Bryllup for Jer og det strax.“ Og Skrædderen gif over Isen, satte sig paa Fjeldet og syede saa flittig, at han hverken hørte eller saa noget. Den tredje Dag om Morgenen laa Isen endnu, og Skrædderen havde Klæderne færdige og rejste sig netop og trak ud Traakletraadene. Paa Stranden stod hans Kjæreste og strakte Armene ud mod ham. Men netop i det samme Øjeblik brød Isen op med et forfærdeligt Brag, og Skrædderen styrtede bedøvet og sandselsløs med Brudeklæderne i Haanden ned i Fossen. Da Pigen saa dette, vilde heller ikke hun leve, men kastede sig fra den anden Side ned efter ham; saa omkom de begge i Fossen. Fjeldet, hvor Skrædderen havde siddet, fik fra den Tid Navnet Skrædder-Klinten.

Den ny Kanal har ikke saaledes, som dens Ophavsmand, Polhem, tænkte sig det, givet sig ikast med selve Fossene, men gaar afvejen for dem. Arbejdet er, om end i sin Tanke ikke saa dristigt, dog i sin Udførelse neppe mindre storartet. Det haarde Granitfjeld har lange Stykker maattet aabne sig for at give Plads for Vandet og Skibene. Kanalen begynder ved den saakaldte Kasse-

dammen og følger saa den venstre Elvebred, fra hvilken den efterhaanden mere og mere fjerner sig, indtil den naar frem til et lidet Vand, Aakers Sjø, i hvilken den løber ud. Fra dette Vand sænker den sig gennem fem Sluser i en Dybde af tilsammen 72 Fod nedad det gennemsprængte Aakersberg. Det er denne Del af Trollhætta-Kanal, der især tildrager sig den Rejsendes Beundring; det er ligesom en lodret Trappe gennem hele Fjeldet, og man skrækkes næsten ved Tanken om, at man skal ned ad den. Naar man er kommen gennem disse Sluser, har man endnu tre, før man kommer ind i Elven, der, hvor denne begynder at blive sejlbar. Man stiger ned gennem dem og er saa ude af Kanalen.

Saaledes er Bejen bleven sprængt gennem Klippen, og fjerne Lande ere ved Mandens Kraft og Menneskehænders Arbejde blevene satte i Forbindelse med hverandre. Stille og sagte gyynger du ned ad de stejle Fjeldvægge, medens du lytter til Larmen fra de stummende Fossesfald og til den knirkende Lyd fra de industrielle Anlæg, til hvilke man ogsaa har benyttet Vandmassens Drivkraft. Og henreven af Beundring tænker du: Gud er stor, enten han saa aabenbarer sig i Naturens kjæmpemæssige Frembringelser eller i Kunstens udødelige Værker.

(G. Bjursten.)

Smaaland.

Smaalands raske Almue, der den travleste Tid af Aaret er oppe Kl. 3 og hele Aaret igjennem i det seneste Kl. 4 om Morgenen, tilbringer Dagen i uafbrudt Virksomhed, saa at den ene Beskjæftigelse afløser den anden. Fædriften og de Næringsveje, der staa i Forbindelse med den, optage

deres meste Tid: Denne Næringsgren er ogsaa her i Egnen drevet op til en betydelig Højde. Store Dredriffter føres ud, især til Stockholm, som ogsaa henter en Del af sit Smør- og Ostforraad fra Smaalands. En egen Sort fortræffelig Ost er kjendt under Navnet Smaalands Præsteost; den laves paa Præstegaardene af den Tiendemælk, som Menighederne til bestemte Tider komme med; men selv den, som ikke ystes paa Præstegaardene, faar beholde sit præstelige Navn. Ogsaa Agerbruget har i senere Tider gjort store Fremstrid i Smaalands, skjønt Jordsmønnet kun giver liden Løn til den flittige Arbejder. Jernværksdrift, til hvilken Malmen hentes fra det rige Taberg, Papirbrug og Garverier udgjør Distriktets Værdier, der forresten ikke ere uden Betydning.

I Folkets Sind, Levemaade, Skikke og Klædedragt hersker der stor Forskjel, hvilket formodentlig især har sin Grund i, at Landet er sønderlemmet i tre forskjellige Læn og fordelt paa endnu flere Bispedømmer. Nabostrakterne øve ogsaa stor Indflydelse i saa Henseende. Den smaalandske Kystboer adskiller sig ikke meget fra andre bjergrige Trakters Kystboere. I Almindelighed kan det dog siges om Smaalændingen, at han er munter, livlig, tjenstagtig, opfindsom samt særdeles tarvelig og arbejdsom. Han fortærer sit Byg- og Havrebrød med tilfreds Sind og føler ingen Attraa efter selv at bruge de mere velsmagende Sager, som han tilbereder til heldigere stillede Medmennesker.

Smaalandsmaalet er ikke vakkert. Det er bredt og flæbende og forandrer somoftest de lange enkle Selvlyd til Tvælyd, som f. Ex. e til ej, aa til au, og udtaler ofte det lange a næsten som æ. I denne Henseende ligner det saaledes ikke det sædvanlige Fjeldmaal, men vel forsaavidt som det drager sammen og derved søger at give hele Talen en hastigere Gang.

Det maleriske Land med sine Fjelde og Dale, vevende med Indsøer og Basdrag, Lovtræer, der pryde de vidstrakte Marker, smukke Ege- og Bøgestove, spredte hist og her, alt dette maa være kjært for den, som er født her, paa samme Tid som netop denne Afvegling har vaft hans Sands for skjøn Natur. Og endskjønt Småalendingen, lig andet Fjeldsfolk, gjerne søger og, saafremt han holder fast ved Hjembygdens Flid og Sparsomhed, sædvanlig ogsaa finder sin Lykke ved at udvandre til andre Landsdele, er det ikke at undres over, om han tilfaldt alligevel længes hjem til den Bygd, hvor hans Bugge har staaet.

(G. S. Mellin.)

Værend.

Fra gammel Tid af have Bondepigerne i Værends fem Hæder nydt og nyde endnu lige Arveret med sine Brødre, hvilket efter svensk Lov ikke er Tilfældet i nogen anden Landsdel.*) Denne Begunstigelse have de formodentlig faaet for Mandemod udvist i henfarne Dage. Brude have fra ældgammel Tid af her høvt Lov til at benytte Trommer og andre militære Uressbevisninger, naar de droge til Kirke. Dengang dette ved Kirkeloven af 1686 blev forbudt for det øvrige Riges Bedkommende, gjorde Carl XI. en Undtagelse for Værend. Lige til vore Dage har der til Kvindernes Højtidsdragt hørt et Belte af rød Klæde eller Silketøj, prydet med Broderier og Fryndser, hvilket de kalde „Fältteenet.“ Dette anse de for en stor Hæder at bære, da det skal være et Minde om deres Stammer Blænda, om hvis Bedrifter de have saameget at for-

*) Ved Forordning af 19de Maj 1845 er dette nu indført over hele Sverige.

tælle. Disse for Kvinderne i en bestemt Landsdel ejendommelige og endnu i Hævd holdte Udmærkelser kunne neppe andet end strive sig fra en bestemt Foranledning. Mærkeligt er ogsaa det Sagn, som gaar der i Trakten, at Kvinderne i det østre Nabohæred, det gamle Njudrings Hæred, rigtignok paa Blendas Opfordring indfandt sig, men, forfærdede over Faren, vendte hjem igjen, og at de til Straf derfor bleve paalagte en særskilt Skat. En saadan Skat blev ogsaa virkelig lige indtil Midten af det forrige Aarhundrede, under Navn af Springstat, betalt i denne Trakt.

Almuen har endnu ikke aflagt Bærendkvindernes gamle Dragt, men den bæres nu kun ved højtidelige Anledninger og gaar i Arv fra Slægt til Slægt, saa at Datterdatteren paa sin Bryllupsdag bærer den samme Dragt, som hendes Mormoder benyttede paa sin. Den udmærker sig især ved det prægtige Belte eller „Fältteenet“ og bestaar foruden af den lange og brede, purpurrøde Gjord, der hænger dobbelt ned paa Siden, ogsaa af et tungt Sølvbælte i flere Lænker, forenede med forgyldte Mellemstykker. Dette knappes om Livet udenpaa Livgjorden, og fra Spænden hænger der ned en Sølvkjede med en liden Kugle i. Rige Brystsmykker af Sølv med store forgyldte Kors høre ogsaa med til denne Dragt, der forresten udmærker sig ved det stabelige blaa Forklæde, nedentil udsyret med rige Broderinger i Fløjel, Silke, ja endogsaa Sølv. Kappen er af sort Klæde med rødt For, og Hovedbeklædningen et hvidt Skaut.

(Grassfrøm.)

Skaane.

Ifølge Fornskrifternes Vidnesbyrd har Skaane fra ældgammel Tid af været et opdyrket og bebygget Land. Det staar i den Henseende ikke blot foran Sveriges øvrige

Provinser, men ogsaa over mange af dets sydlige Nabo-lande. Ved Slutningen af den hedenste Tid, da det Indre af Jylland var en Odemark og Lydsland opfyldt af store Skove, var Skaane rigt paa Korn og andre Varer og beboedes af et talrigt, tappert og frihedselkende Folk. Ofte løbrev det sig fra Danmark og stod med Held mod dets Magt. Af Mænd og Vaaben havde det mere end Jylland og Sjælland. Dets Navn tyder paa, at det oprindelig har været et sumpigt Land, i Oldtiden opfyldt med Furu- og Granstove, i hvilke Urogen, Elgen og Rensdyret havde Tilhold. Man finder endnu Ben af disse Dyr i Torv-Myrerne, der ligeledes paa flere Steder ere fulde af Furu-Rodder. Skaanør og Lund vare i det 8de Aarhundrede store og berømte Handels-Pladse, og Helsingborg var et navnkundigt Vikinge-Nede.

Landets frugtbare Jordsmon og fiskerige Kyster lodde Nybyggere did fra alle Hold. Den aabne Beliggenhed bidrog til at befordre Indvandringerne, der snart synes at have mødt hinanden og forenet sig, snart at have fortrængt hinanden i Tidernes Løb. Dette er Aarsagen til, at den Skaanske Almue endnu den Dag idag, næsten inden hvert eneste Hæred, viser saa store Forskjelligheder i Udseende, Sind og nedarvede Skikke. Alligevel kan man hovedsagelig stille dem i trende store Stammer, der enten gennem oprindeligt Slægtskab eller lige Levesæt og Bosteder have faaet Træk og Tilbøjeligheder, der nu falde sammen. Den første er den i de nordlige Hæreder, Indbyggerne i de egentlige Skovtrakter langs Smaalands Grændse. Til dem høre Willandsboerne i Øst og for en Del Aasbo Hæreders i Vest, et raast, kvitt, hændt og driftigt Folkefærd, med noget aabent i Blikket, lys Ansigtst og rank Bægt. Landsfolket nord om Helsingborg er den vakreste Almue i Skaane. Den har i sit hele Væsen et vist naturligt Tælle; dens Klædedragt er smag-

fuld og nærmer sig Bletingens. Det er gjerne fra denne Trakt, at den skaanste Adel vælger sine Tjenestefolk. Til denne Stamme regne vi ogsaa Gdingarne, thiønt dette Folkesærd forøvrigt har mange Gjendommeligheder, der skille dem fra alle de andre. Deres Vegemsvært er mere sværlemmet, Sindet haardere; de skille sig ogsaa ved et særeget Bygdemaal. De synes at være Afkom af et skaanst Urfolk, der er bleven trængt tilbage til Urbygderne.

Den anden Stamme udgjør, hvad Skaaningen kalder „Slæ-bon.“ Den bebor den egentlige Slette omkring Lund, nordenfor Malmø og Landskrona til Nstads i Vst. Den er sentænk, langsom i Bevægelse og Tale, Ansigtstrækken tykke og brede, Værten kort og fedladen. Baade i Fremtræden og Klædedragt har den noget klodset, tvungent og stivt og er en fuldstændig Modsetning til det nordlige Hæreds Indbyggere.

Folket i Skaanes sydøstlige Trakter og paa Kysten omkring Gimbritshamn synes at være en tredje Hovedstamme; de have magre og kantede Ansigtformer, en bleg Ansigtstet og som oftest mørkt Haar. Hele deres Væsen, ligesom ogsaa deres Klædedragt, betegner dem som en fra Kysten fremtrængende og udbredt Stamme af Fiskere og Søfolk. Den Trakt, de bebo, er ogsaa mærkvaerdig ved sine usædvanlig talrige Fornlevninger af det ældste Slags, saasom Gravgrotter, Stensætninger og andre.

Almuens Boliger i hele det Skaanste Fladland ere opførte af Bindingsværk og have i Almindelighed Jordgulv. Naar man træder ind, kommer man først ind i Kjøkkenet og Bryggerhuset — der her kaldes „Ståset“ — hvor Gruen altid staar ligeoverfor Stuedøren; derindenfor er den egentlige Stue, hvor Bordet, som staar fast i Gulvet paa tykke Stolper, optager den ene Væg. Sengen, der er sammensæt af store Stolpe og sædvanlig hæver sig en halvanden Alen over Gulvet, staar i det ene Hjørne, under-

tiden i en Udbygning fra Væggen, der ligner en Kaave. Hønsene ere for det meste inde i Stuen, og ogsaa Gjørsene faa den Tid, de ruge, der sin Plads i en luffet Bænk; naar det er rigtig koldt om Vinteren, gjøre nyfødte Kalve og Lam dem Selv. Alle ældre Bondehuse bestaa af fire sammenbyggede Huse, der kaldes „Långor“, af hvilke et er Baaningshus og et andet Fjøs, der her kaldes „Manesætt.“

Boligernes Udseende paa Skaanes østlige Kyst omkring Midten af forrige Aarhundrede har Linné beskrevet i sin Skaanske Rejse. „Stuerne her i Trakten“, skriver han, „have indvendig fladt Tag og Binduer mod Syd. Et stort, tykt Egebord staar tværs for Fremvæggen; Bænken mellem Bordet og den fremste Væg kaldes „Frambords-Bænken“; paa den nordre Side er den nordre og paa den søndre Side den søndre Bænk ligesom i Smaaland. Alle disse Bænke ere fyldte med Halm, ere en Allen høje og dækkede med lange Dynner eller Bestgöta-Lapper, paa hvilke Folket sidder om Dagen og ligger om Natten. Sjelden findes der i Stuen nogen Stol eller nogen anden Seng. I det ene, borterste Hjørne af Stuen er Dvnen, i hvilken der om Vinteren daglig ildes. Røgen gaar da ud gennem Døren; thi her bruges ingen Skorsten, og Bløderne sopes ud paa Vergulvet mellem nogle Stene ved Siden af Dvnen. Saaledes bliver her meget hedt. I det andet Hjørne, paa den anden Side af Døren, er der Hylde til Kjøkkentøjet. De Talerkener, som her bruges, ere lange, smale, tilhøvede Planker, saa at enhver saadan Talerken rækker til for alle dem, som sidde paa samme Side af Bordet. Gjestekamrene saavel som de andre Kamre her paa Landet ere uden Skorsten, med Undtagelse af selve Stuen med dens Dvn eller Forstuen med en Skorsten. Her findes ikke andet Slags Gulv end Jordgulv, saa at den, der er nødt til at rejse senhøstes eller ved Vintertid, i høj Grad

savner de prægtige Gruer og de varme Bærelser, som han finder nordensfor Slettebygden."

De daglige Indlingsretter ere nu for Liden Byggrønsgrød, Potetes, speget eller kogt Flesk og Gaafesteg. Ved større eller mindre Højtideligheder bestaar den fornemste Anretning af Salt- eller Rødfisk, Grød af Boghvede eller Risengrøn, Suppe, i hvilken der ligger helkogte Høns, og paa et Træfad med høje Fodder findes endelig en Mængde salt Kjødmad, dels kogt, dels raa; men Kjødpølsen er det eneste af dette, man faar forsyne sig af. Resten er en Skueret, der skal give tilkjende Huset's Velstand og staa urørt paa Bordet, saalænge Gjæsterne ere tilstede, som oftest medens Dandsen gaar i det samme Bærelse og Støvstjer rejse sig fra Jordgulvet. Før Gjæsterne gaa tilbords, tage de af sig en Del af Overklæderne. Til hver Ret drikkes der Brændevin, og i de sædvanlig temmelig lange Stunder mellem Retterne er det ikke sjeldent, at Tobakspiben kommer frem; efterat man har røgt nogle Drag, fortsættes Maaltidet.

Den Velstand, som i Almindelighed raader hos Bønderne paa Gladlandet, føder Dorskhed og Lyst til Lediggang. Arbejdet kræver her heller ikke nogen aandelig Anstrængelse.

(Forsæll.)

Fastelavn i Skytts Hæred.

I den sydlige Del af Skaane — Skytts Hæred — havde i min Barndom Ungdommen en Mængde fornøjelige Tilstelninger paa Aarets forskjellige Lieder, blandt andet Fastelavns Mandag. I alle Landsbyer holdt man da

Kapløb, „Beddeløb“, i hvilke det snart var to Gutter, der løb i Kap, snart en Gut og et Duffin Zenter. Dette sidste Kapløb gif for sig paa den Maade, at man bestemte en Bane, som strakte sig omtrent en halv Fjerdingvej fra Byen. Zenterne opstilledes fremover denne, lige langt fra hverandre. Den af Zenterne, som skulde begynde Kapløbet, havde en Nøgle i Haanden, hvilken hun skulde give til den, som stod nærmest foran hende, hvorpaa denne igjen skulde stynde sig afsted med den til den næste. Naar nu alt var ordnet, og Pigerne stod paa sine Pladse, med Kjolerne opskjortede til Knæerne og færdige til at springe, naar Luren kom til dem, blev der med et Pistolstød tilkjendegivet, at Kapløbet begyndte. Musikanterne, der sammen med flere andre fulgte med tilhest, spillede nu op en Polstdans, og de, som skulde løbe, gave sig saa smaat ivej, saaledes at Zenten og Gutten holdt hinanden i Haand et lidet Stykke i Begyndelsen; men snart slap de Taget, og Gutten vandt da som oftest stort Forsprang. Lod Zenten sig nu stræmme heraf, saa at hun gav sig over og sagtnede Farten, var naturligvis Guttens Sejer vis. Men hvis hun, skjønt hun var kommen langt agterud, uførtrodt vedblev at springe for saa snart som muligt at faa bragt Nøglen til den, som skulde springe efter hende, og hvis saa denne ikke blev modløs ved at se Gutten saa langt foran sig, begyndte Zenterne efterhaanden at vinde indpaa Gutten, der, jo længere han løb, blev mere og mere træt, medens de derimod ved hvert Ombytte havde nye og friske Kræfter at opbyde og derfor ofte kom sejrende til Maalet. Somoftest sejrede imidlertid Gutten, eftersom der sædvanlig mellem Zenterne var en eller anden, som havde sin egen Grund for at staffe ham Forsprang, enten ved selv at springe daarligt til eller ved at søle, naar de skulde give Regelen fra sig. Den Bane, de skulde tilbagelægge, var ved Fastelavnstid, da Bejene sædvanligvis vare dybe, særdeles

befværlig, og naar de, som havde sprunget, kom frem til Maalet, vare de som oftest helt tilsolede.

Et andet Kapløb gik for sig paa følgende Maade. En lige lang Bane som den nævnte — som oftest den samme — valgtes. Paa den Blet, hvor Banen begyndte, blev der stillet en Kurv, fra hvilken der med flere Alens Mellemrum var lagt tyve Æg henad Banen, saa at de sidste vare hundrede Alen fra Maalet. Den ene af dem, som løb i Kap, skulde tilbagelægge hele Banen, medens den anden skulde opsamle alle Æggene i Kurven, uden at noget af dem kom til Skade. Den, som paa den korteste Tid vandt at gjøre dette, blev Sejerherre. Strax man hører dette, skulde man tro, at den, som skulde samle Æggene, havde det letteste Arbejde. Somoftest var det dog ham, som tabte; thi det var et vanskeligt Vilkaar at opfylde, dette, at man kun fik tage Æggene et for et, og at Spillet var tabt, saafremt noget Æg gik istykker.

Ogsaa en Art Turnering drev man dengang paa, og endnu er den hist og her i Brug. Man indespærrede en Kat i en Lønde, der hængtes op i en paa alstens Vis forfiredt Greport eller ogsaa mellem tvende Huse. Paa den Tid, da Katten skulde befries fra sit Fængsel, samlede en Mængde Tilskuere, og endelig kom Ridderkaren, der skulde befri den fængslede Prindsesse — thi dette var uden Tvivl Legens Betydning. Gutterne, der skulde forestille Ridderne, havde visteformede og med alstens skinnende Sager besatte Kvaster i sine Hætte. Deres Vaaben vare Plogknive eller jernbeslagne Stokke. Efterat Musikken havde spillet op en Marsch, begyndte Angrebet. Toget stred frem under Lønden, som fik et Slag af hver af dem, saalænge indtil den gik istykker og Katten slap løs. Den, som havde givet Lønden det sidste Slag, fik Navn af Konge og førtes i Triumf til det Sted, hvor om Aftenen Morsskaben skulde fortsættes. Her pyntedes han med Stjerner og Baand,

valgte sig en Dronning og aabnede Dandsen. Af sine Undersaatter tog han aldrig mere end et eneste Løfte, og det var, at han skulde slippe for at hede Konge mere end denne ene Dag.

I Fasketiden ophørte al offentlig Morstab. Folket gik flittigt i Kirke, og der fandt da ingen Lysning til Hgteskab Sted, holdtes ingen Gilder eller lystige Sammenkomster. Med Dimmelugen begyndte en trist og stille Tid. Hver Dag i den havde sin særskilte Betydning og sit eget Navn: Blaamandag, Hvidetirsdag, Afleonsdag, Skjærtorsdag og Langfredag. Jeg forglemmer aldrig, hvor forfærdelig alvorssfuld denne Uge stod for mit barnlige Sind. Opvoget i Folkeovertroen skald jeg for Skjærtorsdagsaftenen, især for det Djeblik, da man troede, at Troldkjærringerne red afsted paa Kosteskaster og Greb til Blaakulla. Den Aften blev der lagt Staal i alle Senge, i Gaasestien og hos Kreaturerne, og der blev sat Kors over alle Døre. Staal bar man ogsaa somoftest paa sig; thi dermed troede man at sikre sig mod den Ondes Efterstræbelse, som i Peder Baars's Dage, da

„Kars Gaardskarl Marthe gav et Stykke Staal i Haanden, Og sagde: dermed du kan holde fra dig Haanden.“

Naar Kjærringerne rejste afsted til Blaakulla, fore de altid op gjennem Skorstenen, idet de fremsagde disse Ord: „I Satans upsatta namn rätt opp och ut förbi hvar knut till verdens slut,“ hvorefter det bar afsted i en forfærdelig Fart. Med det samme de droge afsted, standsede de imidlertid et Djeblik i Kirkeetaarnet og strabede Malm af Kirkeklokkerne. Man fortalte og troede ogsaa for fuldt Alvor, at mange, som ikke kjendte de rette Ord, derved vare komne i stor Fare. En Tjenestepige, som havde hørt sin Moder fremsige Ordene og saa seet hende ride op gjennem Skorstenen paa et Kosteskast, syntes, at dette maatte være morsomt, satte sig overstrævs paa et Greb, men huffede

ikke Ordene rigtigt og kom derfor til at sige: „I Satans besatta namn rätt opp och ner,“ hvorpaa hun hele Natten igjennem blev ført op og ned gjennem Skorstenen. Mangfoldige vare de Fortællinger, som man dengang havde om disse Rejser til Blaafulda, og ved Skjærthorsdagstider havde man stor Frygt for alle gamle Kjærringer og var meget bange for at lægge sig ud med dem.

(N. Lovén.)

Gottland.

Saa lyder et Sagn blandt de Gottlandste Sømænd:

Langt ude paa det vilde Hav, ja næsten hen ved Verdens Ende, gik der frem og tilbage et Skib, som hed Ræffinut, og det var saa stort, at En knapt nok kan sige, hvor stort det var. Lænk slikt et Uhyre: naar En som liden Rakhysgut havde entret op i Stortoppen og vel var kommen ned igjen, da var han af Alderdom bleven hvid i Hovedet som en Due; fulde sexti Aar vare gaaede med til den Rejse. Og Magen til Blokker har du vel aldrig hørt tale om; i hver eneste af dem var der et Værtshus med god Plads til halve Besætningen. Men det største Bidunder var alligevel Mersene; de vare fyldte med Jord og Udsæd til Provianteringen og rummede mindst 12 Lønder Agerland. Engang hendte det sig, som En holdt paa at pløje der, at en Oxe med Blog og alting faldt ned i Rakhysen og lige i Erterkjedelen; da kan du tro, der blev en Sofning og en Fisking i Kjedelen; de roede om med fjorten Slupper baade Nat og Dag paa kryds og tværs i Kjedelen, og først tre Uger efter fandt de Oxen bag Erterstummet borte i den ene Kant. En vakker Dag, som Skibet laa og krydsede i den spanske Sø, faldt det Kap-

teinen ind at gjøre en Lur op i Østersøen. Som sagi saa gjort, skjønt han havde et svare Stræv med at flemme sig ind gennem Øresund. Men alt Strævet havde ikke været til nogen Rytte; han kunde ikke like Østersøen, og snart fandt han, det var bedst at vende om igjen. Saa lod han, der hvor Skuden laa fortojet, et Par Matroser til Hest otte Dage i Forvejen rejse afsted med Ordre, for at Folkene kunde være færdige til at kaste los og brase bal. Det vilde alligevel ikke gaa rigtigt, for han havde lettet Fartøjet. Saa kastede han Ballasten overbord, og den dannede paa den ene Side af Skibet Gottland og paa den anden Vland; men Bugsprydet strøg tvært over Bornholm og strabede med sig al Skoven der, saa at den aldrig i Evighed siden har kunnet voxe op igjen. Hvor Skibet Ræffinut efter den Dag tog Vejen hen, er der ingen, som ved; men at det endnu den Dag idag spøger i Søen, naar der skal komme Storm og Stygvejr, det er saa sandt, som om det var trykt.

Gottland, der paa denne Maade var kastet ud i Østersøens aabne Favn, kunde i Begyndelsen ikke saa nogen fast Grund, men steg — saa beretter et andet Sagn — hver Nat op over Bandfladen og sank igjen, naar Dagen brød frem. Saa havde Den en Tid svævet mellem det Høje og det Dybe, da en Mand fra Østergötland ved Navn Tialvar med sin Søn Hafdi og dennes Hustru Hvita-stjerna af Storm blev dreven did. Tialvar gjorde op en Ild, og derved løstes Trolddommen; Den slog Rødder og fik fra den Dag af fast Fæste. De Skibbrudne besluttede nu at slaa sig ned her, begyndte at dyrke op Landet, befolkede det videre og bleve saaledes Stamsfædre for Den nuværende Indbyggere, der, skjønt de paa den Maade skulle være meget nær i Slægt med Østgöterne, alligevel tale om „Svenskerne“ og om Folket paa „den svenske Kysten“ som om Fremmede.

Midt imellem Moderlandet og Vifflands Kyst hviler nu Ræffinuts Ballast i No. Ut der fra Skibsrummet er fulgt med en hel liden Dyreverden, viser sig tydelig af den Mængde Snegle, Muslinger og Koraller, der i forstenet Tilstand træffes overalt i Kalkstens-Lagene, ligesaa fra Faarö-sund og til „Hoberggubbens sängkammare.“

Men noget, som er endnu vakrere, om end ikke saa interessant, har dette lille nordiske Land at opvise i sin rige, næsten sydlandske Bægtlighed. Det af det mildeste Vejrlig begunstigede Jordsmon, hvor Balsødtræet naar Egens Størrelse, hvor Morbærene straae i sin yppigste sorte Glands, og Vinranken i fri Luft dækker Murene med modne Druer, er forresten heller ikke fattigt paa smukke Udsigter over blomsterdækkede Marker og rige Aagre, omkrandsede af den eviggrønne, mørke Skov, hvor Lausheden kun hist og her afbrydes af Arbejderens Drebueg mod Sommerstokken eller af de gennemtrængende Skrig fra en opstræmt Søfugl.

Rigtignok savner Gottland baade de spejllare Indsøer, der bidrage saameget til Skjønheden, og de for Industrien saa vigtige Fosse; men til Gjengjæld har det Lande af rig Alm, Høengebirke og Laarepil, blandt hvilke en højt fremragende Kalkstensblok, en Kirkes spidse Taarn eller en i idelig Bevægelse værende Bindmølle ved Siden af et skinnende hvidt Baaningshus ligger frem paa Fladen med det endeløse Hav og dets Sejl til Baggrund. Og dette Hav, naar det kaster sine vældige Bølger mod den vestlige Kyst af den skjærgaardsløse D, møder der et stærkt Bolværk i de næsten lodrette Klippevægge, der ere gjennembrudte af dybe Grotter og mangesteds formede i underderlige Skikkelser, som Menneskefigurer, Taarne og regelmæssige Søjler, lige til 12—20 Alen høje. Undertiden ser man en nyfågen Gjed eller et forvildet Faar klavre om paa de fremragende Søjlehoveder og urolig søge Ly, naar

Havet, i Kaseri, med sin Aande pludselig indbyller hele Billedet i Skum, der forener sig med og forsvinder i Røgen fra de længere oppe i Landet brændende Kalkovne.

Under den nævnte Kyst — en knap Mil's Vej søndenfor Bisby og ganske nær ved Høgflint, hvis tvært afhugne Spids danner det ene Yderpunkt for den næsten halvkredsformige Vig, som gjenspejler den gamle Hansestads Mure og Taarne — ligger tæt ved Stranden et lidet malerist Bjergparti, der af Folket kaldes Røver-Liljas Hule. Den letteste Vej, paa hvilken man kan komme hid, fører langs Stranden, der her, ligesom næsten overalt rundt Den, i forskellige Affatser er dækket dels med det i Land drevne, af Solen fortbrændte Søgræs, og dels med større Kalkstener, der ere saa renvaskede og hvide, at Vandrerens fristes til at anvende deres fine Glade istedetfor Lommebogens Blade til at optegne sine Rejseerindringer. Helt og her ghynger inde ved Land en afbrudt Mure, et løstrevet Spant eller et ormstuffedt Garnmærke, maatte stumme og enslige Vidner om sorgelige Hændelser derude paa Havet.

Skjult bag en høj, fritstaaende Klippestrækning, der ligner en forvitret Fæstningsmur, og som mod Søfiden er dannet som tre sammenbyggede Taarne med lavt spids-hoved Tag, strækker dette hemmelighedsfulde Tilholdssted sig dybt ned i Jorden og er endnu yderligere skjult af nedrasede Træstammer og en Masse Slynngplanter. Det udgjør et Par næsten parallelle Grave, skilte af en smal, med Gran dækket Højderyg, der i sit Dyb gjennem tvende smaa Porte sætter dem i Forbindelse med hinanden. Som Bogter udenfor dette Røverflot i Ruiner, hvor alting bærer Vidne om en stor Natur-Omvæltning, hviler, befyldt af Saltvandet, tvende vældige Granitblokke — den ene blodrød og den anden sort — et Par langvejs Rejsende, der sandsynligvis have sejlet hid paa

en eller anden uhyre Jæslage eller ere slyngede hid af Kullestens-Flommen.

Om Røver-Vilja ved Folket nu intet andet at fortælle, end at han var en svare djerv og frygtet Gast, at han, naar han om Vinteren var ude paa sine Tog og skulde hjemover, plejede at binde Skoene paa sig bagvendt for at forvilde dem, der vare paa Spor efter ham, samt at han endelig — da han syntes, han havde gjort ondt nok — godvillig lod sig tage tilfange i sin Hule. Om Tiden, paa hvilken han skal have levet, heder det kort og godt, at det var „for mange Herrens Aar siden.“

I sin Belmagts Dage havde Bisby atten Kirker, — ja af nogle opgives Tallet endog saa til tyve. „Den Tid“, skriver en Forfatter, „blev der bygget meget, ikke saameget fordi det var nødvendigt, som dels for derved at skaffe sig et stort Navn i Verden, dels ogsaa for at forpligte den højeste i Himmelen til Erkjendtlighed, naar man skulde ud af Verden, en Opfatning, som Klerke og Munke mesterlig forstode at vedligeholde.“

Blandt disse Kirker, der alle ere opmurede af Kvadersten uden nogen Tilfætning af Teglsten, men som nu alle „af Tiden og dens Omstiftelser ere lagte i Ruder“, er St. Nikolai Ruin den største og tillige den bedst vedligeholdte. Den vestre Gavl eller den, som vender mod Søen, rejser sig endnu næsten hel og holden, prydet med kunstrige Forsiringer, men desværre berøvet de tvende højrode Stene — de berømte Karfunkler — om hvilke Sagnet fortæller, at de „om Natten skinnede som Dagens klare Sol“, og som viste Sejlerne paa Havet Vej og vare saa kostbare, at fire og tyve Bægtere hver eneste Nat gik rundt om Kirken, forat ikke nogen skulde komme den nær, naar Solen var gaaet ned, hvilket var forbudt under Livsstraf. Efter at disse Sagnets mærkværdige Stene ere blevne brudte ud ved Kong Valdemars røveriske Besøg og

ere gaaede tilbunds, da han led Skibbrud ved Carls-Verne, fremkalde de tomme Rum, hvor de skulle have siddet, nu kun et forgjæves Suf, eller ogsaa en vis Tvivl om, hvorvidt de nogensinde have været til i Virkeligheden.

Ruinen, der er aflædt sin rige Marmorflædning, strækker sig næsten i hundrede Alens Længde. Dens Hvælv hviler paa ti firkantede Søjler. Koret, der er opført i ren gothisk Stil, oplyses af fem Binduer, af hvilke hvert er 45 Fod højt. Gjennem en Bindetrappe i den nordre Mur kommer man op paa det nu af Trær og frodigt Græs dækkede Hvælv, hvor den Umage, man har havt med at stige op, lønnes med en vidtstrakt Udsigt. Denne Udsigt, der snart er mørk og højtidelig, snart smilende og mild, er altid storartet. Ved Bredden af et uoverskueligt Hav, hvor Sejl efter Sejl sagte svæve frem, ser man en uordentlig Masse af opstablede Huse, der i alle mulige Stilarter danne det ene Amfiteater over det andet. Hist og her rejser der sig op af denne Masse Ruiner en Kirke, hvis mægtige Bægge endnu bære de brustne Hvælv, og paa hvis øverste Rand Græsset nu voxer højt og Blomsterne kysse det Støv, som Aarhundreders Binde have blæst did, saalænge indtil der har dannet sig et Jordteppe, hvis Besætning af Uble- og Kirsebærtrær — oprindelig stude frem af de Kjerner, som Fuglene have baaret did — endvidere er indfattet i en Rand af Rognetrær.

Den hede Luft, der i Sommermaanederne brænder udenfor den søndre Side af Nikolai Ruin, hvor Lufinder af Hyacinter og Tulipaner kaste sin Glands paa Kirkens mørke Fod, forsvinder helt og holdent, naar man træder over Tærskelen til denne store Grav; et iskoldt Pust slaar En imøde, i samme Øjeblik som Sjælens Stemning vexler, og trods Sollyset fra Binduernes glasløse Buer give de dybe Skygger i Forening med Fuglenes Skrig under

Hvælvingen og det sagte Sus i Slynngplanterne, der trænge frem gennem Nebnerne, den øde Kirke et alvorligt, næsten ubyggeligt Præg.

Af de gamle Baaningshuse i Bisby, der inden sine Bægge indesluttede Mænd af alle Folkeslag, fra Skandinaver og Tyskere til Rusere og Grækere, staar endnu en hel Del igjen. De ere imidlertid blevne ændrede eller oppudsede efter nyere Tidens Krav og have saaledes tabt sine berømte Kobberporte og forgyldte Vinduesbuer. Et og andet Hus, der er blevet ganske sort af Alderdom, giver dog Granstøben god Anledning til at undersøge deres oprindelige Ejendommeligheder.

De ældste af dem ere byggede af omhyggelig tilhuggen Sten, have tre — fire Stokværk i Højden med spidst Tag og trappeformet Gavl, der vender ud mod Gaden og er prydet med Billedhuggerarbejde. I en af Vinduesruderne er der indbrændt et Skjoldmærke, det vil sige et af Lovværk omgivet Stribillede, som Familien, naar den havde bygget et nyt Hus eller var flyttet ind i et andet, fik til Gave af en eller anden god Ven, hvis Navn og Valgsprog ogsaa findes under selve Billedet. Fordetmeste fremstiller Billedet en Begivenhed fra det gamle Testamente eller tyder hen paa Giverens Haandtering.

I Almindelighed har det ujevne Jordsmøn gjort Husets Grundplan temmelig uregelmæssig; de lave Stokværk indeholde ikke mange Værelser ved Siden af hinanden, — dog med Undtagelse af det nederste Stokværk eller Kjælderen, under hvis hvælvede Tag, der bæres af tykke Søjler, Kjøbmanden havde sit rige Vare-Lager, og hvor man til Husets Brug havde gaaende levende Fisk i murede Brønde, der endnu den Dag idag ligesom fordem gennemstrømmes af friskt og velsmagende Opkommevand. Bæggemalerierne inde i Værelserne, de umaadelige Kaminer og Marmor-sæderne indenfor de dybe Vinduer vidne om den gamle

Hanseats Smag og hans Lyst til at have det pragtfuldt og bekvemt.

Blandt de mange Fornlevninger i Bisby udmærker sig især Byens Mur med dens mange Taarne. Beregnede paa den Kampmaade, der beroede paa Armstyrken og Pilbuerne, ere disse Taarne byggede i en Højde af 60—70 Fod, næsten alle i Firkant, men med den Side, der vender ind mod Byen, helt og holdent aaben. Langs det Hele løber en lavere, paa smaa Søjler hvilende Støtte-Mur; og skjønt de smaa Hvælve, der dannes af disse Søjler, i en senere Tid ere blevne gjenmurede, ere de dog tilstrækkelig synlige til at vække enhver Forundring over, hvad den egentlige Mening med dem kan have været. Almindelig tror man, at de have tjent de Kjæpende som Hvileplads under Striden og som Tilflugtssted for de Saarede. Med sine talrige Skydehuller — smale yderst ude og bredere længere inde, for at der kunde være Plads til Buen — staa disse Taarne nu som spøgelsesagtige Kjæmper, der med hule Dine spejde ud imod Synskredsen og undres over, om Urve-Fienden i Ost, han, der saa ofte har gjort Strandhug paa disse enslige Der, altid vil lade dem hvile i Ro paa deres Laurbær.

I Modfætning til de øvrige Taarne paa Ring-Muren har det saakaldte Jomfru-Taarn sin fjerde Side tilluftet, saa at det danner et Rum, der er en knap Favn i Firkant. Man kommer ind gennem en smal Dør, og ad et Slags Trappe kan man, skjønt med adskillig Møje, komme op paa Taarnets brede Tinder. Ovenpaa den Del af Ringmuren, fra hvilken det rager frem, ligger der et langt Stykke flade Sten-Heller, der sandsynligvis i Krigstid tjente til at stille Udfigsposter paa. Lige nedenunder, mod Søsiden, breder sig et blødt Græstæppe, paa hvilket Bølgerne, naar de ere komne i det viltre Hjørne og ere blevne kjede af at hvile paa sine haarde Sten-Senge, muntert

tumle sig i halvbrækkende Veg, idet de af og til give det græne Taarn et Puf — et barnsligt Forsøg paa at bringe Gamlingen ud af sin alvorfulde Holdning.

(G. Carlen.)

Gottlændingerne ere i det Hele taget et forstandigt og oplyst, flittigt og velstaaende Folkesæd. I den indre samt i den nordlige Del af Landet beskæftiger Almuen sig hovedsagelig med Agerbrug og Skovdrift — Den har fra gammel Tid af aarlig udfibet store Masser Trælast, og Gottlands Ljære har altid været søgt som en fortræffelig Vare, — i de syblige Sogne derimod udgjør Faareavlens Indbyggernes fornemste Levevej, og der findes her mange Bønder, som eje Flokke paa over tusinde Udgangerfaar. Paa den udenfor Gottlands nordlige Spidse liggende „Faarøen“ samt langs hele Gottlands Kyst drives der meget paa Skjælfangst, der indbringer ikke saa lidet, hvorhos Strandingerne, der hver Høst i stor Mængde indtræffe rundt hele Den, give Kystboerne rigelig Anledning til Fortjeneste. Kalkbrænding, der synes at ligge lige for Haanden paa en Kalkklippe som Gottland, har ogsaa fra gammel Tid af været en god Indtægtskilde for Folket her, men synes nu ikke at lønne sig saa godt som tidligere.

Gottlandsbonden er, med Undtagelse af Strandboerne paa Faarø og hist og her paa selve Gottlands Kyst, hvilke ligesom snart sagt alle Kystboere føre et mere raat og uhyggeligt Liv, kjendt for Orden i sit Levesæt og sine Vaner — Brændevinets overhaandtagende Magt holder dog her som andetsteds paa i saa Henseende mere og mere at fremkalde en Forandring til det Bærrer — for Renslighed, ja ofte endog for en vis „Styfsstaatlighed“, saavel

hvad Klædedragten som hvad Bygningsstikken angaar. Der er meget faa Steder i Sverige, hvor man kan faa se Almuen gjøre saameget for sine Boliger som paa Gottland. Det er her aldeles ingen Sjeldenhed ude paa Landet at se en langhaaret, venlig Bondemand, med Piber i Munden, staaende i Døren til et toetages hvidrappet Stenhus med høje Binduer og store Glasrunder, oljemalede Forstringer og buggen Stentrappe, med et Ord et lidet Palads, som man ved første Blik skulde tro tilhørte Bygdens fornemste Mand.

Den enslige Beliggenhed, Den af Naturen har faaet, og den Omstændighed, at den lige siden Hanseaternes Tid har været saagodtsom overladt til sig selv, har havt den naturlige Følge, at Massen af Befolkningen i højere Grad end Almuen i nogen anden svensk Landsdel har holdt fast ved det Redarvede, baade hvad Skikke, Ræringsveje og Sproget angaar, og det er først den i den senere Tid lettede Forbindelse mellem Den og Moderlandet, der har gjort nogen Forandring heri, saa at man nu kan opdage Spor af nye og fremmede Indtryk. Foruden alle egentlige Højtideligheder, saasom Helgerne, Bryllup, Hjemkomstøl og lignende, har man saaledes endnu beholdt en Mængde gamle Lege og hvad man i Fortiden kaldte Jdrætter i deres oprindelige Skikkelse. Paa samme Maade har Almuesproget, idetmindste i store Landsdele længst mod Syd og mod Nord, vedligeholdt sig, sandsynligvis med ganske faa Afvigelser, saaledes som det taltes i Middelalderen. Det indeholder foruden et stort Forraad af ægte, uforandrede Stamord af det gamle skandinaviske Grundprog desuden en underlig Blanding af Tydsk, Dansk, Engelsk, saaledes som disse Sprog vare paa Hanseaternes Tid, altsaa en Blanding af Vaan fra de forskjellige Folkeslag, med hvilke Gottland dengang stod i livlig Berørelse. Desuden synes Gottlændingen fra gammel Tid af at være

i Besiddelse af et særeget Anlæg til af de forhaandenværende Bestanddele paa egen Haand at danne nye og som oftest helt træffende Ord for en Mængde nye Begreber; ja, for enkelte Gjenstande synes han endog at have dannet nye Stamord, som f. Ex. *saudi*, brun; *gajmaldu*, en aaben Plads paa Marken, Ord, hvis Oprindelse man vel neppe skal kunne finde i noget fremmed Sprog. Lægger man alt dette sammen, vil man finde det naturligt, at den Gottlandske Bondes Maal virkelig, som Tilfældet er paa mange Dele af Den, er en eneste stor Forvirring, i hvilken en Fremmed somoftest forgjæves søger Rede, og mod hvilken de fleste andre svenske Bygdemaal ere Mønstre paa Renhed og naturlig Udvikling.

Det agtværdigste af alle disse Arvestykker fra en henseførende Tid, ved hvilke Gottlændingen holder saa fast, er den ægte nordiske Gjæstfrihed, der møder En overalt paa denne D. Blandt de bedre stillede Klasser gaar denne undertiden saavidt, at den Fremmede, som ikke er vant til den, kan føle sig forlegen. Det er imidlertid en Ulempe, som man ikke i Længden lader sig skræmme af.

(G. S. Mellin.)

Paa Gottland er der et højt Fjeld, som kaldes *Hoberget*; i det boede der engang et stort *Bjergtrolld*, som efter Fjeldet blev kaldt *Hobergs-Gubben*. Ikke langt derfra boede en fattig *Husmand*, der plejede at omgaaes *Trolldet*, noget som han fandt var ham til Nytte, saaledes som man ogsaa ofte hører sige, at mange, der nære sig ved *Fiskeri* eller *Jagt*, dertil benytte sig af ulovlige *Midler* og have *Omgang* med *Skovtrolld* og *Havfruer*.

Nu hændte det sig, at *Konen* til denne *Husmand* fik et *Barn*, og da *Barnet* skulde *kristnes*, blev *Husmanden*

meget opraad for, hvem han skulde bede til Fadder. Husmandens Tjenestegut mærkede, at der var noget, som laa Husbonden tungt paa Sinde, og da han gjerne vilde vide, hvad det var, som fejlede ham, kom de til at tales ved som følger.

Gutten. „Jeg synes, I har større Grund til at glædes end til at være bedrøvet, nu da I er bleven velsignet med en Livs-Arving, og endda gaar I og er saa sorgmodig og bekymret.“

Husmanden. „Det er sandt, som du siger, men ikke desto mindre har jeg alligevel noget, som ængster og bekymrer mig, og det ikke uden god Grund. Jeg faar nu, som Skik og Brug er, bede nogen til Fadder, naar Barnet skal kristnes. Gaar jeg ikke til Hobergs-Gubben, der, som du sagtens ved, har gjort mig meget godt, da kan det hælde, at han bliver saa vred for det, at jeg aldrig mere kan vente noget af ham, i hvor stor Nød jeg end kommer. Men beder jeg ham, saa kan det hælde, at han spiser op al Maden alene, saa at jeg kommer til at staa tilskamme for de andre Gjæsterne. For du ved nok og har sagtens seet, hvad for en Stor-Væder han er, saa at det knapt er muligt at mætte eller fylde ham, helst for en fattig Mand som jeg.“

Gutten. „Jeg ved, at det er saa; men giv Jer alligevel tilfreds; jeg skal med Lempe hindre det, som I er saa bange for, og det sliq, at der ikke er nogen Fare paa nogen af Siderne. For jeg vil gaa afsted og bede ham, men derhos med Lempe og paa en god Maade lage det saa, at han ikke skal komme hid.“

Husmanden. „Kan du udrette det, da gjør du mig en stor Tjeneste, som du med Rette skal prises for, og det skal du da ikke heller have gjort for intet.“

Gutten bad nu om en Sæl og gav sig saa ivej til Hobergs-Gubben. Da han var kommen frem, hilfede han

ham fra sin Husbonde og sagde: „Min Husbonde hilser Jer god Dag og beder, at I vil hjælpe ham med nogle Fisk, saasom I før har gjort, naar han har vendt sig til Jer;“ — thi han var altid vant til at faa, hvad han bad Hobergs-Gubben om — „men han vil denne Gang ikke have smaa, men bare store Fisk.“

Hobergs-Gubben. „Hvoraf kommer det sig, at han denne Gang vil have bare store og ingen smaa Fisk, medens han dog tilforn altid har ladet sig nøje med, hvad han har faaet, stort og smaat sammen?“

Gutten. „Jo, han skal holde Barsedaab; for han er bleven velsignet med en Arving, og for den Sags Skyld er jeg foruden med mit første Erinde ogsaa sendt hid for at bede Jer til Fadder.“

Denne Tale behagede Hobergs-Gubben over al Maade vel. „Saa gammel og graa, som jeg er“, sagde han, „saa har aldrig før nogen gjort mig den Ære; derfor kan du hilse ham fra mig, takke paa mine Begne og sige, at jeg skal komme. Men hør engang, hvem flere skal være Faddere?“

Gutten. „Sankt Peder.“

Hobergs-Gubben. „Da ved jeg rigtig ikke, om jeg kan komme; thi jeg har hørt, at Sankt Peder er en Lverdriver, og derfor er det ikke sagt, at vi ville kunne forliges under samme Tag. Skjont — eftersom din Husbonde har gjort mig den Ære og bedt mig, skal jeg komme og se til, om vi ikke kan holde Fred med hinanden. Men skal der ikke være endnu flere Faddere?“

Gutten. „Jo, Vorherre med.“

Hobergs-Gubben. „Da kan jeg vel neppe komme did; thi Sankt Peder og jeg havde vel kanske endda nogenledes funnet forliges i et og samme Hus, men med Vorherre og mig gaar det knapt. Skjont — eftersom min Nabo har gjort mig den Ære, skal jeg komme, eftersom ingen

er har vist mig sli^g *Ure*, saa gammel og graa jeg end fer, og saa skal jeg bare sætte mig hen i en *Krog* og se paa, hvorledes det gaar til. Skal der være endnu flere *Rands-Faddere*?"

Gutten. „*Nej.*“

Hobergs-Gubben. „Hvem skal bære *Barnet*?“

Gutten. „*Jomfru Maria.*“

Hobergs-Gubben. „Han slaar *Fanden* saa stort paa med *Faddere*. Han har vel ogsaa tinget sig en *Spillemand*, eftersom han slaar saa stort paa i andet?“

Gutten. „*Ja, Trommeslageren skal være Spillemand.*“

Hobergs-Gubben. „*Sagtens havde jeg tænkt at komme did, om saa baade Sankt Peder og Vorherre kom, eftersom han har gjort mig den Ure og bedt mig; men naar Trommeslageren kommer did — (derved tænkte han paa Tordenen) — saa kommer jeg ikke paa nogen Maade, det siger jeg rent ud; thi jeg var for fjorten Dage fiden i et Kalas, og medens jeg gik hjem fra det, kom der en Sky paa Himmelen, og Trommeslageren begyndte at slaa paa sin Tromme saa haardt, at jeg blev forstrækket og tog til at løbe hjemover, alt hvad jeg aarbede. Men just som jeg kom ind i Forstue-Døren, kastede han en Tromme-Stikke — (derved mente han Tordenkilen, som nogle tale om) — efter mig og slog med den et Laarben istykker paa mig, saa at det endnu værker efter det. Derfor tør jeg ingenlunde give mig i Selstab med ham mere; thi kom jeg nu did, kunde det hænde, at han denne Gang slog det andet Laarben istykker paa mig. Hils derfor din Husbonde, tal ham for Indbydelsen, og sig ham, at jeg denne Gang ikke kan komme. Men hør, pleje de ikke ved sli^ge *Unledninger* ogsaa at give *Fadder-Gaver*?“*

Gutten. „*Jo, sagtens pleje de at give noget, som ville regnes til godt Folk.*“

Hobergs-Gubben. „*Kom hid da, saa skal jeg ogsaa*

sende nogle Fadder-Gaver, kjønt jeg ikke kommer; thi ikke vil jeg være den flejnfte."

Saa tog han Drengen med sig ind i en Bod, hvor han havde store Binger fulde med Dalere og anden Sølvmynt, bad Gutten, at han skulde holde Sækken aaben, og tog saa en Skovl fuld med Dalere og slog i Sækken. Da han det havde gjort, spurgte han Gutten, om de plejede at give mere end saa meget.

Gutten. „Ja, sagtens har jeg seet, at der blev givet mere, end dette er."

Hobergs-Gubben. „Ikke vil jeg være den flejnfte." Tog saa en Skovl til og slog i Sækken og spurgte ligesom tilforn, om de plejede at give endnu mere.

Gutten. „Ja, jeg har seet den, som gav endda mere."

Hobergs-Gubben. „Ikke vil jeg være den flejnfte." Hvorpaa han atter tog en Skovl og slog i Sækken, og spurgte endda en Gang, om de plejede at give mere.

Gutten. „Nej, ingen har jeg seet, som gav mere end dette." Thi han aarbede ikke at bære det ringeste mere, ellers havde han sagtens endnu en Stund svaret Ja paa Hobergs-Gubbens Spørgsmaal og paa den Maade narret ham til at øse endnu flere Skovle med Dalere i Sækken.

Hobergs-Gubben. „Gaa nu hjem med dette, og kom saa igjen, saa skal du saa Fisken med."

Gutten gjorde saa, og paa den Maade havde han gjort sin Husbonde en god Tjeneste, idet han med Lempe og paa en pyntelig Maade ikke blot holdt Hobergs-Gubben borte fra Barnedaaben, men ogsaa bragte med sig en anseelig Fadder-Gave fra ham.

(Svensk Folke-Eventyr.)

Öland.

Der er i den senere Tid begaaet flere Mord paa Öland, og det i et ustyrligt Raseri, med en dyrist Blod-torst, i hvilken Offeret er bleven slængt itu og mishandlet, selv efter at det havde ophørt at leve. Med en vis Frygt gjennemvandrer man de forfaldne, men selv i sit Forfald arkitektonisk skønne Hvalvinger i Borgholms Slot. Hvert Djeblik frygter man for bag en Søjle at opdage en skjult Røver, der paa godt Ölandsk skal tilraabe en det velbe-kjendte: „Pengene eller Livet.“ Denne barbenede, stærk-byggede Skikkelse, der paa en stridhaaret Ölands-Kleppert, med en Loug-Stump til Bidsel, galopperer ud mod Alf-varen,*) har ikke han et Slags Lighed med en kalabresisk Røver, der paa Afstand iagttager sit Offer, og bidrager ikke selve det øde, nøgne Landskab sit til at fuldstændig-gjøre Billedet?

Stakkels Öland! Det er med det, som med en Del Kvinder, der, saasnart de kun have begaaet et eneste Fejl-trin, strax faa tusinde paa sin Regning. Ingen er gav-mildere end Bagvaskelsen; den giver altid noget atpaa. Men Ölandingen kan sige med Maria Stuart, at han er bedre end sit Rygte.

Man maa ikke dømme Ölandingen efter den Maale-stof, hvormed man maaler den svenske National-Karakter i Almindelighed. Selv hans mørke Ansigtssfarve, hans mørkebrune, ikke sjelden sorte Øjne, hans mørkladne og sydlandsk frodige Haar-Væxt, hans hastige Tale, i hvilken han sluger Ordene, alt dette røber, at et varmere Blod end hos Nordboen i Almindelighed iler gennem hans Arer og jager Rødmen frem paa hans Kinder. Man gjør paa Öland den samme Jagttagelse som f. Ex. i Nær-heden af Rom, at Manden i Almindelighed er mager.

*) Sjæld bestaaende af en for Öland ejendommelig Art Sandsten.

lavtvogen, senestærk, Kvinden derimod forholdsvis stor, stærkbygget og fyldig. Mandfolkene paa Dland have sjelden noget af Ostgøtens gode Huld eller Staaningens Fedme, han har ikke den samme Fristelse til at blive dorst, som hans Brødre i flere andre Provinser. Hans lille, smidige, senestærke Skikkelse passer godt til et letsængeligt, opbrusende Sind, og hans Lidensflaber holdes ikke i Baand af en flodset, tung Skikkelse, der kræver en umaadelig Kraftanstængelse for at komme rigtig i Bevægelse. Dlandingen og Blekingeboen ere Nordens Italienerne.

En Skif, der er fælles for Trakten omkring Borgholm og for Trakten omkring Rom, er den, bestandig at bære Baaben paa sig. Ingen Dlanding gaar — for at bruge et Billede af Frithjof — „ensom“; hans Kniv følger ham. En Dlanding er ikke rigtig i sit Es, naar han ikke i sin Brystlomme føler dette Baaben, der med sin brede, sextoms Klinge godt kan maale sig med en Stilet. Og mellem Haanden og Kniven hersker der sædvanlig fra gammel Tid af en Tiltrækningskraft, der tilsidst gaar ud over Kniven. Det varme Blod kommer i Kog, og det kolde Staal blottes. Skjenderiet ender i Blod. Denne Skif er kanske, mere end mange tro, Uarsag i de stygge Mord, der have skjæmmet Dland. Den Følgesvend i Godt og Ondt, som Dlandingen i sin Kniv har med sig, har ofte vist sin Virkning i den sidste Retning. Under det eventyrlige Liv, som denne Dboer saa mangen Gang fører, som et Amfibium, der halvvejs tilhører Bølgen, halvvejs det faste Land, er rigtignok det nævnte „Remedium“, som Dlands-Sproget selv udtrykker sig, af største Vigtighed for ham. Naar det under et Torste-Fiske ude paa Østersøen, idet Skottet med sædvanlig Dlandst Sorgløshed og Lige-gyldighed for Faren er bleven altfor haardt surret, gjælder i en Hast at klappe et Loug og lade Sejlet slaa løst for et pludseligt Vindstød, naar ved en Kalmars-Rejse paa

strøbelig Baar-Is Slæden ligger i Baagen, og det gjælder at faa Hestene løs fra Sæletøjet, da er Ølands-Kniven en Hjælper i Noden. Men ved Auktioner og Markeder og Thingmøder, naar Brændevinet har spillet sin Rolle, og Rusen kommer bagefter, ja da vilde det utvivlsomt være godt, om Kniven laa langt borte, og om Grændsen mellem Dreffigener og Knivstil ikke var fuldt saa let at overskride.

Ølændingen er, hvad man har gjort ham til; han er bleven undertrykket og derfor lumsk og hævnjerrig. Forsomt i religiøs Henseende, har han dannet sig en egen Lære om, hvad der er tilladt og hvad der ikke er det, om Dyd og Last. Han har lagt sig i Baghold efter sine Vænsmænd. Han har kjævlet med sin Sjælesørger om, at det dog ikke kunde være noget syndigt i, at han tog sig en Vid Mad der, hvor han fandt den, naar han var sulten. En saadan Pligtlære er, om man vil kalde den saa, naiv; rigtig er den ikke. Men den trænger sig altid ind i raa Sind, naar der ikke i Tide er bleven nedlagt i dem Frø til en bedre Opfatning.

I Ølændingens Karakter ligger der stor Handlekraft. Man maa tilbringe en Del af Høaannen paa Øland for at se, hvad Arbejde i Ordets alvorligste Betydning vil sige. Nattens Hvile er indskrænket til et Par Timer, der tilbringes paa en Bænk; Dagens Stræv rækker til fem Sjettedele af Døgnet's Timer. Og det bestaar ikke i at gaa og slænge i halvvaagen Tilstand; det er et Arbejde med Liv og Vyst og Glæde; i en Haandevending er Høstakken fuld; i en Sang er Engen slaaet; Strævet er en Fæst. Paa den anden Side ville vi rigtignok ikke lægge Skjul paa, at vi have seet Ølændinger bruge en Times Tid til at mundhugges, hugge, sparke og hale i hinanden og slaas, uden at det lod til, at nogen af Parterne følte den ringeste Træthed efter denne Udspreddelse. En Del af det gamle Berserker-Naseri synes at være bleven tilbage

paa Øland. Man slaas mere af Hjertens Lyft der end andensteds inden vore Landemærker.

Der findes neppe i Sverige noget Folkesærd med større personligt Mod, mere Beslutsomhed i Farens Øjeblik, end Ølændingen. Det hører ikke til Sjeldenhederne, naar Overgangen over Sundet er forbundet med den øjensynligste Fare, naar Isen og Vandet kæmpe med hinanden om Magten over den blanke Flade, at da en Ølænding med en Tylot Væg i en Kurv med Fare for Livet kæmper sig frem sin Vej over Isstykker, der svigte under Foden, og efter nogle kolde Bad i Bølgerne vender tilbage til Hjemmet med sin Rigsdaler. At han under et Fiske af Stormen drives ud paa Østersøen, regner Ølændingen ikke for nogen stor Sag, og at han, naar der pludselig bryder løs et Uvejr, som med frygtelig Voldsomhed farer hen over den flade D, i en Afstand af nogle hundrede Alen fra Hjemmet alligevel ikke paa nogen Maade kan naa det, men maa tilbringe sin Nat i Sneen, hører til Hverdags-Eildragelserne blandt disse Øboer. Med et Ord: Naturen selv opdrager Ølændingen til at være uforsærdet og stole paa sin egen Kraft i en snever Bending. Var han fejs eller raadløs, da vilde intet Phønix-Kompagni i den hele vide Verden kunne paatage sig at forsikre hans Liv.

Alligevel maa man ikke, af hvad her er sagt om Ølændingens personlige Uforsærdethed, lade sig forlede til den Tro, at han i en Erobrers Haand vilde være synderlig brugbar som Kriger. Naar Ølændingen kommer saa langt bort, at han ikke mere kan se sin D, er han ikke mere den samme som før. Naar han ved Hultsfred har faaet Musketten paa Nakken og er bleven itrucken Beværingens Uniformen, da gjenkender man ikke mere i ham den ægte Ølænding, der fløver Bølgen udenfor Ræfsudden og Mørbyslaanga eller tæmmer sin vrinskende Jole paa Alfvare-

Hælden. Slædingen er halvvejs forkommen, saa snart han ikke mere kan beregne Afstanden efter sine langs Kysten henlastede hvidkalkede Kirker, saalænge han ikke paa Alfvars-Strøget ser den lange Række af Vindmøller løfte sine Vinger i Vejret for at hilse ham Velkommen. Han elsker sin i det Hele taget stygge, flade, vindhaarde D, ligesom Lappen elsker sine evige Snemarker, og jo længere bort han kommer fra sit Land, desto mere taber han af sin Ejendommelighed. Om derimod fiendtlig Vold truer hans Kyst, om et fremmed Flag, som han hader, vajer i Østersøen, om en Erobrer sætter sin tunge jernbeslagne Fod paa den Strand, som han kalder sin, — da findes der hos Slædingen Udveje til det mest glimrende Selvforsvar. Paa Søen har han prøvet saa mangen en Storm, at han sagtens en Gang kan vise Verden, hvad en Landstorm i Ordets frygteligste, mest afgjorte og mest folkelige Betydning vil sige. Slædingen maa være uovervindelig, naar han kæmper for sit Land; thi ingen elsker sit Land saaledes som han.

Slædingen har, med et Ord, sine gode Sider, der med fuld Sikkerhed kan antages at veje mere end de flette. Han er, ligesom sine Heste, ikke sjelden stædig og balskyrig, undertiden sty og arrig, men seig, ihærdig, sikker paa Foden og rap i Spranget.

(K. Kullberg.)

JUN 2 1914

Widener Library

4 105 214 159